KASSÁK LAJOS

*

EGY EMBER ÉLETE

**

DANTE KIADÁS

KASSÁK LAJOS

EGY EMBER ÉLETE

MÁSODIK RÉSZ

I. KÖTET

V E R G Ő D É S

D A N T E K I A D Á S

MÁSODIK RÉSZ

I.

VERGŐDÉS

1.

Vágyak és nyugtalanságok lobogtak bennem, mikor elindultam. — Pest — mondtam magamnak. — Ó Pest ! — S ekkor egy különös városra gondoltam, olyan kíváncsisággal és szeretettel, ahogyan gyerekkori emlékeiből egy távoli rokonra gondol az ember. Egy rokonra, nagybajuszú, kigombolt mellű férfire, aki jó volt hozzánk, hatalmas karjaiba emelt, kedves szavakat mondott és megóvott bennünket a széltől és hidegtől. Így gondoltam Pestre, amelynek a felizgatott fantáziákban tükröződő palotái, emberekkel zsúfolt utcái és keveredő vidám élete van. Így indultam neki.

De micsoda ajándék volt az a jegy, amit a párisi követségen hosszú jajjongások után kiutalványoztak a részemre ? A vonat száguldott velem, mintha repülne és nem gondolhattam rá, hogy az egyik állomáson kiemelnek ebből a kényelmes fészekből s áttesznek egy sokkal lassúbb járatú vonatba, később pedig egy közönséges tehervonat üres, elpiszkosodott kocsijába. Ez Németországban történt.

Különös utasokkal találkoztam itt össze, valamennyien kallódó értékek lehettünk hazánk számláján, reménytelenül s nyöszörögve, mint az állatok zsúfolódtunk össze a kocsiban,

Kényelmesen, nagy kerülőkkel járt velünk a vonat. A vagon falán valamelyik fékezőnek vagy kalauznak a lámpása pislogott, nehéz olajszagot teregetett el fölöttünk s kicsiny, vörös lángjával mintegy bevérezte az egész területet. Voltak közöttünk németek, olaszok, oroszlengyelek, hollandusok, akik tengeri utakról beszéltek egymás között és voltak keresztények és zsidók és mindenfajta lélek halomra dobáltan, mint valami ócska ládában az ócska hulladék. Nappal össze-vissza beszélgettünk, éjszaka egymásra borultan szunyókáltunk s görbe orrán át egy öreg zsidó trombitált fölöttünk órákon át kitartással, akárha csak aranysófárral zajongana az ébredő hajnal felé. Ó, micsoda jegy lehetett az, amivel Párisban megajándékoztak engem s micsoda büntetéseket zsúfoltak bele ebbe az ajándékba ?

Három napig tartott az út és rossz gondolatokat és sebhelyeket hagyott bennem ez az utazás.

Egyedül érkeztem meg a magyar határra, aztán később, valamelyik kis városka állomásán egy női útitársat tuszkoltak föl hozzám a vagonba. Csatakos, rosszképű némber volt, sárga fogakkal s kirepedezett szájszélekkel. Kopott táskájából elszáradt dióskalácsot s elaszott gyümölcsöket szedett elő.

— Harapjon az úr is ! — mondta. — Valamikor bennefelejtettem a táskában, most éppen jó lesz kettőnknek. Higyje el, fiatal úr, valamikor jobb időket is éltem. — A nyitott táskát odanyujtotta elém, mint valami gonosz láthatatlan

kísértetek, úgy jöttek elő belőle a megavasodott szagok.

Oda se tekintettem a beszélőre. Egész közel ültem a vagon falához, a vastag, durva deszkákat bámultam. Mindenféle trágár, különös írásokkal voltak telefirkálva. A nő nevetett s ezek a hangok úgy érkeztek el hozzám, mintha a zakatoló vonatkerekek közül csikorognának föl s aztán átfúrták a deszkákat s mint hosszú, vöröstestű giliszták tekerőztek felém.

— Egyél, kisöcsém ! Aki így néz ki s ebben a vagonban utazik, az már a lelkiüdvösségéről is lemondhat. Az ilyeneket, mint mi vagyunk, semmi különösebb nem érhet már sem ezen, sem a másvilágon.

Éhes voltam, törtem magamnak a kalácsból és beleharaptam az almába, amiben puha, nagy foltok barnállottak.

— Honnan ? — kérdeztem — Pestre ?

— Oda. Egy rokonom temetésére utaztam le vidékre, úgy gondoltam, hogy ott is fogok maradni, de nem tetszettem a rendőrségnek s most visszaszállítanak, mint valami fölösleges holmit. Te honnan repülsz errefelé ? !

— Párisból.

Rám nézett, mintha nem akarta volna elhinni, amit mondtam. Erősen és áthatóan tudott nézni. Elcsavartam róla a szemeimet, szinte fájt a tekintete.

— Igen — mondtam még egyszer, kihívóan — Párisból. Mi van ezen olyan csodálatos ? ! Az ember jön-megy a világban és megnézi ezt is,

azt is, belekóstol ebbe is, abba is. Most rothadt almát eszek, de Párisban osztrigát is ettem.

— Páris. Hallottam már róla én is sokat. Szép ország lehet, nagy ország. Milyen más a ti életetek. Egy férfi, ha még olyan taknyos is, csak nyakába veszi a világot, aztán máma itt van, holnap ott van. Pfuj, leköpni valók vagytok valamennyien.

Hangosan elnevettem magam. Jól esett, hogy ez a lehasznált lélek így ellenem fordul. Valami kemény páncél volt már rajtam, nem üthettek meg a szavai. Vastag, megbarnult héja volt a kalácsnak, hallhatóan, ritmikusan ropogtattam a fogaim között. Kihívás volt a viselkedésemben, szerettem volna még jobban fölingerelni az utitársam, de lehet, neki is volt annyi esze, mint nekem. Már ő is nyugodt ábrázatot mutatott, evett és vigyázott a fogaira, nem vágta bele őket úgy a ropogós kalácsba, mint ahogyan én tettem. Két kézzel, az összegörbített ujjai között szétmorzsálta s így marokkal dobta be a szájába, mint valami sötét, feneketlen verembe.

Pestig együtt döcögött velünk a vonat. Sok butaságot fecsegtünk és ingerkedtünk egymással, akárcsak két láncrakötött, kiéhezett komondor.

A mozdony fütyült, bedohogott a füstös üvegbura alá, de a mi kocsink, ami a sor végén volt, kintmaradt a szabad ég alatt. Nem voltunk rabok, nem lakatolták ránk az ajtót, odaléptem és lendülettel oldalt csaptam. Lépcső nem volt alattunk, hiszen ezekbe a kocsikba hídlással

szokták föl- és levezetni az állatokat. Leugrottam, utitársam utánam dobta a batyumat.

— No most segíts, hogy én is földet érhessek — mondta s a szája kaján nevetéssel egész a füléig húzódott. — Segíts a hölgynek, megérdemli, szegényke.

Ott guggolt előttem a magas ajtónyílásban, szoknyája fölhúzódott, vékony lábszárain harmonikásan összeráncosodtak a harisnyák. Két karomat előrenyujtottam, karmaival beléjük kapaszkodott. Nyekkenve zuhant le mellém nehéz súlyával.

Nem akartam együtt belépni vele az emberek közé. Siettem, de hallottam mellettem a szuszogását és a kopogó, csámpás lépteit. A csarnok tele volt emberekkel, mint a kígyó fúrtam magam előbbre és egyedül jutottam ki a térre. Fáradt és piszkos voltam. Miért is féltem attól, hogy valaki ismerősöm meglásson azzal a társammal, akivel együtt utaztam a vonatban? Ki tudná, a gőg vagy a gyávaság érzése volt-e ez bennem? Lehet, hogy az utóbbi. Mi okom lehetne ahhoz, hogy lenézzem a másikat, hiszen kétségtelen, hogy jobban hasonlított ő hozzám, mint a többi emberekhez. De jobb, ha így egyedül el tudok osonni a sokadalomban. Kettesben beleakadhatnánk az emberek szemeibe, megbámulnának, akár a csodabogarakat és lenéznének bennünket, mint a számkivetetteket. Úgy éreztem egyedül erősebb és bátrabb vagyok, mint kettesben.

Nem találkoztam ismerőssel.

Villamosok csilingeltek a téren, konflisok

döcögtek, autók tülköltek és visítottak, mint a megriadt csorda. Semmi sem változott azóta, hogy el voltam a várostól. És semmit sem felejtettem el. Ismerem a házakat, az árusokat a kapualjakban, a váltóállító embereket vasrudakkal a lelógó karjaikban. Szerettem volna fölkapaszkodni a villamoskocsikra, de egy fillérem se volt. Neki hát gyalog. A batyum ferdére húzta egyik vállam, a hajam kócosan kilógott a kalap alól, arcom szőrös volt és piszkos, mintha zománc lenne rajta. Éreztem, ha most valami grimaszt vágnék, talán meg is repedne a bőröm. Napos délután volt, a falak tövében iparkodtam előre. Anyámék már elköltöztek a régi lakásból ; ismeretlen utcákban csatangoltam.

Milyen kevés itt az ember és milyen csönd van. Onnan kintről egészen máskép emlékeztem a városra. Páris nagy, zeg-zugos terület, tele házakkal, emberekkel, élettel. Most úgy éreztem, Pest Páris egyik utcájában is elférne. Kicsiny, piszkos, gyarlón cicomás tákolmány. Egy gyerekkori kép jutott az eszembe. Láttam egyszer, hogy a Kollegner fűszeres fia kis építőkockákkal játszott, házakat, templomokat egy egész várost épített föl belőlük. Erre a játékvárosra emlékeztem s mintha megerősödtem, fölényesen elteltem volna ettől az emléktől. Régen, hazulról úgy vágyódtam Pestre, mint valami világcsodába s most, Páris után, megtörpült, összezsugorodott előttem. Valószínűleg kitágultak a szemeim, eddig csak nézni s most már látni is tudok velük.

A Hétházban laktunk. Az otromba, sárga

épület majdnem idegenül állt előttem. Talán ezer ablaka is van ennek az épületnek, az ablakok mögött kicsiny, sötét szobácskák, ahol sötét, szegény emberek élnek. Párisban hideg, komisz lyukban laktam, de mégis most úgy emlékeztem vissza, hogy szálloda volt az és két szoba. Csigalépcsőkön kellett fölmenni s egy nagy üvegablakra is emlékeztem a tetőn, amin át a csillagos égre lehetett föllátni.

— No mindegy — gondoltam és nekivágtam a lépcsőknek. Kijártak és piszkosak. Föl a harmadik emeletre. Útközben beláttam az egyik konyha nyitott ajtaján: ingujjra vetkőzött ember állt az asztalnál és citerán játszott. Vidám, ligeti dalt pengetett a drótokon, a hangok cincogón és nyávogón kiszöktek a lakásból és ott röpködtek az udvar levegőjében, mint a széllel kergetett színes papirszalagocskák. Vagy talán nem is papirszalagok voltak. Párisban a boulevárdon állt egy halkereskedés és annak az üvegteknőjében sárga, kék, vörös és aranyozott villamos halacskák uszkáltak. Lehet, hogy a citera hangjai nem is papirszalagok, hanem villamos halacskák, ide úsztak Párisból s most élnek és ragyognak ebben a homályos udvarban. Az ember valószínűleg semmit sem tudott a csodáról, pengette tovább a húrokat s a nehéz, izzadt kezeit meg-megtörülgette a nadrágszárában.

A kulcsot megtaláltam az ajtó sarkába dugottan. Ez már így szokás nálunk emberemlékezet óta. Nem a tolvajoktól félünk, de minden valamirevaló háziasszonynak megvan

a maga rendje. Gyerekesen izgatott voltam. Mikor az ajtóhoz értem, szívemet a torkomban éreztem dobogni, most mindjárt ott fogok állni az Anyám és testvéreim előtt. Milyen különös és értelmetlen mindez. Megnyugodtam, hogy az ajtót zárva találtam.

Rend és tisztaság van a konyhában. Semmi új, semmi gyarapodás azóta, hogy elmentem. De végre az egy lyuk után, ahol az egerekkel és svábokkal laktunk együtt, külön van a konyha és külön a szoba, két ablakkal. Igen, így már eléldegélhet az ember! Az öreg, nagy dívány ott hevert a konyhában, a belső sarokban, a sötétben. Nem értettem. Miért van ez a konyhában? Miért? És ki alszik rajta? Ez az én fészkem volt. Milyen elszántan törte a csontjaimat és a rúgói között citeráztak az egerek. A szobában két ágy s az egyik végében még egy fapriccs. Az ablakokon függönyök. Megismertem, a szemfedélgyárból kerülhettek elő, csillogó flitterek vannak beleszőve. Szépek, de mégis, mintha kicsit temető-, vagy kápolnaszaguk lenne. És elhomályosítják a szobát, érzem, hogy még sem így kellene ennek lenni. De meg vagyok nyugodva. Nem vágyódom vissza Párisba, a szállodába.

Előkerestem a lavórt, derékig levetkőztem a mosdáshoz. A vízvezeték bent van a konyhában, ez is a fölfeléhaladás jele. Megállapítom, ameddig elvoltam, ezek alaposan megtollasodtak. A nagy bádoglavórba zuhogón áradt a víz, nyers, erős szagától hideg futott át rajtam, a testem libabőrözött. Aztán belemártottam magam a vízbe,

A csípős, dögszagú szappan fehér habot eresztett s a víz csillogón fröcskölt szét a konyha kövére. Háttal az ajtónak lubickoltam. Minden jót s a tisztaság minden gyönyörűségét átéreztem ezekben a pillanatokban. Ahogyan lemálik rólam a piszok, úgy születik bennem újjá a remény és bizakodás.

Valaki mintha belépett volna az ajtón. Nem fordultam meg, játszottam, mint a pancsoló gyerekek.

Valaki most gyöngéden a hátamra ütött és megszólalt :

— Mi az, kisasszonyka, levágta a haját ?

Nem értettem mi történik körülöttem, mintha álmodnék. És újra hallom a hangot :

— A Mamácska már tudja, hogy levágta a haját ?

Fölegyenesedem és megfordulok. Egy idősebb asszony áll előttem girhes, görbe háttal, kendőbe kötött fejjel és rémülten bámul rám, a szőrös arcomra, a szőrös mellemre és ijedten, kétségbeesetten elsikoltja magát.

Megnyugtatóan szólni akarok hozzá, de sikongva már menekül és becsapja maga után az ajtót. Nem értettem a jelenetet és azt sem, hogy ki lehetett az asszony és miért szalad olyan megrémülten világgá. Aztán azt gondoltam, valamelyik szomszédasszonyunk lehetett s hátulról összetévesztett engem talán a Mariskával, talán a Terussal. A vízvezeték fölött kicsiny bádogkeretes tükör függött, belenéztem és elnevettem magam: A hajam kócosan szétállt,

az arcomból most még jobban előtolakodott a szakáll s a mellemen csillogtak a gyöngyöző vízcsöppek. — Hát az igaz, egy kisasszony nem így néz ki. — S magam is csak most vettem észre, hogy csavargásom alatt mennyire meghíztam. Az arcom telt, friss kicsattanó színe van, a mellem duzzadt, karjaim gömbölyűk. Ilyen kövér még sosem voltam s majdnem szégyeltem magam önmagam előtt. A hajamat is kontyba lehetne tűzni.

Körülnéztem egy fésü után. A dívány fölött kis vászontáska függött, találtam benne fésüt. Öreg, töredezett fogú ökörszarvfésü. Látszottak rajta az erezetek, olyanok voltak, mint a keresztbe fűrészelt fa gyűrűi. Ráérősen mozogtam, tapogattam, nézegettem a fésüt, az ajtó elé mentem vele és egyszerre elállt a lélekzetem. Az ujjaim megremegtek, ebben a pillanatban alig bírtam el a könnyű jószágot. Nézegettem, majdnem gyönyörködve s a fogai közül ekkor előkapaszkodott egy tetű. Lassan mászott és megállt a fésü lapján, mint valami gödör peremén. Kétségbeejtő, szürke bestia, sötét csíkkal a hátán. Ledobtam a kőre, rátapostam s a fésüt visszatettem a zacskóba. Nem mertem a hajamhoz nyúlni, újból erősen megmostam a kezeimet s csak azután, a szétágazott tíz ujjammal fésülködtem meg. — Ki lakhatik a díványon ? — kérdeztem magamban újból. — Kié lehet a fésü, ó Istenem. — A friss víz fölébresztett, elevenen megkergette a vérem s most hirtelen szomorúság fogott el, gyávaság és tehetetlenség, mintha beteg lennék. Hogyan örültem ennek a tiszta-

ságnak és meleg csöndességnek, amibe beérkeztem és íme.

Megtaláltam a régi ruhámat, átöltöztem a rongyaimból és leültem a díván sarkába úgy, hogy lássam a fésütartót és lássam, ha talán megint elindulna belőle valami. Kint már alkonyodott, az emberek szállingóztak haza a gyárakból, a gyerekek hangos lármával játszottak az udvaron.

Nemsokára az Anyám hangját hallottam az ajtó előtt. Jóízűen, boldogan nevetett, a szomszédasszony mesélte neki az előbbi történetet. Szerettem volna kimenni hozzá, előre köszönteni, de nem. Tehetetlenül ülve maradtam.

Néhány pillanat mulva kivágódott az ajtó és belépett az Anyám ünneplőbe öltözve és még mindig nevetett.

— No, te szépen megcsináltad ! — mondta. — Te szépen megrémítetted a házat ! Csakhogy visszataláltál, te csavargó.

Előrejöttem, kezetfogtunk, éreztem a mozdulatában, hogy át szeretne ölelni s talán megcsókolni is szeretne a hosszú távollét után. De nem nyujtottam oda az arcom. Az ilyen érzelmességeket lenéztem s valósággal szégyeltem volna magam, ha most az Anyám rámborul és babusgatni kezd, mint valami gyámoltalan kisgyereket.

— Jónapot kívánok — mondtam.

Az Anyám mégsem tudott erőt venni magán, előrenyujtotta a kezét és megsimította az arcomat.

— Csakhogy itthon vagy. Örülök fiam, hidd

el, sokat gondoltunk rád. Én is, meg a lánykák is sokat beszéltünk rólad. Ülj hát csak le, adok mindjárt valamit enni.

Kávét és zsíroskenyeret tett elém. Bent a szobában ültünk az asztalnál.

Ő kérdezgetett s én lassan és unottan mesélni kezdtem.

2.

Testvéreim még mindig a szemfedélgyárban dolgoznak. Este hazajöttek, szívesen fogadtak, nevetgéltek és kelepeltek, látszott rajtuk, hogy örülnek az érkezésemnek. Leglármásabb a Bözse volt, a kis fekete, aki még most is alig látszik ki a földből, de már dolgozni jár, a ruhája ócska, poros s a vastagszálú, fekete haját tövében már megrágta a szemfedelekről lehullott meszes por. Ő már Pesten nevelkedett s még mindig menynyire meglátszik rajta a vidék. Félszeg és esetlen a hízelkedéseiben, erősen lesimított haja egy vékonyka copfba van fonva, lábafejei kissé befelé görbülnek a nagy cipőkben. A másik kettő megnőtt, asszonyosan nagy lányok lettek. Mariskán látszott, valami tartózkodás van benne, oldalról félénken néz rám, engesztelő jóság és elutasító félénkség látszik a szemeiben.

— Jól meghíztál — mondtam neki mosolyogva, de csak azért, hogy szóljak hozzá, hogy éreztessem, nem tartok haragot vele. — Írtátok, hogy férjhez fogsz menni. A Bagóhoz ?

— Igen.

Ilonka a padlón játszott, most fölugrott és hozzám szaladt.

— A bácsi hoz cukrot — mondta s átfogta a két térdemet, állát az ölembe fektette és úgy nézett föl rám. — A bácsi cukrot hoz, Ilonkának.

— Melyik bácsi ?

— A Béla bácsi. A Bagó Béla bácsi.

A testvéremtől kérdeztem :

— Szereti ?

Az Anyám felelt élénken és meggyőződéssel :

— Jó ember, jobban szereti, mint az Apja, az az utálatos gazember.

Nem akartam belemenni ebbe a témába. Hirtelen szomorúságok ébredtek föl bennem, ha szólnék, sok mindent meg kellene mondanom az Anyámnak. Most tisztábban látom a dolgokat, mint annakidején. Most úgy látom, hogy nagyjából ő volt az oka az egésznek. Azóta olvastam egy ismertetést Weiningerről, szörnyű dolgokat mondott ez az ember az anyákról s én teljesen igazat adok neki. Van bennük valami a kerítő nőkből, nem tudnak mértéket tartani, jót akarnak cselekedni a lányaikkal és a jégre vezetik őket táncolni. Föl akarják emelni őket, valahova magasabbra, mint ahol ők élnek, szebbé és jobbá akarják tenni a sorsukat és elveszejtik, a kétségbeesésbe kergetik őket. Éreztem, ha még szólnék, ezt kellene elmondanom. De beláttam, ami megtörtént, azt már nem lehet visszacsinálni. Minek rágódjak ezeken a leszáradt csontokon. Ilonkát fölemeltem, ráültettem a térdemre és így ringatóztunk. Ő sem-

mit sem tudott a multról, bizalmas és simulékony volt hozzám.

— Lovagoljunk.

— Lovagolunk, persze. Gyí, túl az óperenciákon.

Anyám lámpát gyujtott, nemsokára hazajött a két kvártélyos is. Bent a priccsen egy fiatalember lakott, kifutó volt valamelyik drogériában. Vékony, szőke és illatos.

Kint a konyhában a díványon egy faluról jött rokonom, a Károly bácsi fészkelt. Valamikor gyerekkoromban láttam ezt az embert utoljára. Halványan emlékeztem rá, de ha az utcán, vagy valahol máshol elém kerül, nem ismertem volna meg. Akkor, gyerekkoromban egy este részegen jött el hozzánk, Anyánk nem volt otthon, mi gyerekek félénken az asztal mögé sorakoztunk, mint egy barrikád mögé.

— Hol van az Anyátok ? Hol az a fekete kutya ? — kérdezte és úgy ingadozott a szemeink előtt, mint valami gyönge facsemete a szélben. — Én vagyok a Károly bácsi. S aki röhög rajtam, azt megeszem, mint a tücsköt.

Eddig hangtalanul lihegtünk s most egyszerre kitört belőlünk a nevetés. Nem féltünk tőle, hogy a Károly bácsi megesz bennünket, mint a tücsköt és nem is evett meg bennünket. Elszaladtam két deci rumért, állva iszogatta. Nem akart leülni, csak állt s aztán mozogni, forogni kezdett. — Üljetek le ! — parancsolta. — Üljetek ide sorba !

Le kellett ülnünk karéjban a padlóra s ő táncolni kezdett előttünk. Fekete, hegyes

báránybőrsapka volt a fején, szétvetett térdekkel leguggolt, fölügrott, mint a bakkecske, bolondul hujjogatott s a két tenyerével csapkodta a csizmaszárait. Mikor teljesen belefáradt, kiitta a maradék rumot és otthagyott bennünket. Sokáig úgy emlékeztem vissza erre az esetre, mint valami cirkuszi mutatványra. S még ma is így él bennem ennek az embernek az emléke.

Hallottuk, hogy valaki motoz a konyhában, Anyám kiment s egy alacsony, vöröses képű, elevenszemű emberrel jött vissza.

— Látod-e, hogy meghízott a gyerek! — mondta neki Anyám. Aztán felém fordult. — Emlékszel-e még a Károly bácsira, aki egyszer ott bolondozott nálunk, mikor még kicsinyek voltatok?

Károly bácsi nyujtotta a kezét.

— Szervusz, öcsém! Ne higyj az Anyádnak, gágog az össze-vissza, mint a ludak. Hogyan lettem volna akkor nálatok, mikor kicsinyek voltatok, hiszen akkor még nem is éltem.

— Ne bolondozz megint — szólt közbe Anyám. — Úgy látszik, ha nem iszol, már akkor is be vagy rugva.

Az ember nevetett:

— Hát az igaz! Inni még nem ittam, de, tudja az ördög, egy kicsit azért már be vagyok szopva. Mit iszol, öcsém? Rumot! Jó?

Ittunk és vidámak voltunk.

Az idegen fiatalember ott ült hátul a priccs szélén, nem szólt és nem mert előrejönni, csak illatozott.

Valami haragot éreztem eziránt az ember

iránt. Előzőleg már megegyeztünk Anyámmal, mivel nincs máskép hely, úgy oldjuk meg az alvás kérdését, hogy éjjel a kifutó alszik a priccsen, nappal én. Könnyen belenyugodtam ebbe a rendbe, de valószínűleg mégis emiatt neheztettem az emberre. Ő nem tudott erről az új beosztásról s talán nem is fogja megtudni. Az ő számára idegen, csak hazajáró vendég maradok itt. Én, aki titokban pedig úgy élek majd mellette, mint az ikertestvére. Ő megmelegíti nekem az ágyat s én majd megmelegítem őneki. Egy pillanatra eszembe jutott az a szörnyű állat, amelyik kimászott a fésűből, megborzongtam, undorodás volt egész testemben. Igaz, hogy a fésü nem az övé, hanem a Károly bácsié. Azé, akivel barátságosan együtt rumozgatok az asztalnál.

— Igyál! — mondja. — Igyál, nehogy elpuhulj, nehogy szégyenére maradj a családnak.

Ittam és véreshurkát vacsoráztam. Később, hogy a többiek aludni készülődtek, összeszedtem magam és elindultam a Meteorba.

Találkoztam a régi artistaismerősökkel, a száraz, agyonborotvált férfiakkal s a régi nőkkel, akik hízásnak indultak és újakkal, akik még fiatalok voltak és ujjnyi festék piroslott az ajkukon és halványkék karikákat festettek a szemeik alá. És találkoztam Bodrogival, éjfél után bejött Gyagyovszki is s még mások is, akik kérdőleg néztek rám s akik leültek mellém kissé óvatosan, de nagyon kíváncsian.

Mesélnem kellett Párisról. Dzsungel volt ez a kávéház, letört, hiába kapaszkodó és zavarteszű

emberekkel tele. Valamennyinek megvan a maga kis, gyógyíthatatlan mániája, mindig csak önmagukról beszélnek s most mégis beragadt a szájuk és kinyitották a füleiket s a szemeik égtek, mint apró spirituszlámpák. Nem tudtam volna akkorát hazudni, hogy ezek el ne higyjék és ne csodálkozzanak rajta őszintén. S én hazudoztam össze-vissza, anélkül hogy hazudni akartam volna. Kényszerítettek rá telhetetlen kíváncsiságukkal. Rámcsaptak a kérdéseikkel, mint valami ustorokkal. Mikor eljöttem Párisból, azt hittem, nem láttam és nem hallottam ott semmit s most megeredt a szavam s varázslatokat idéztem ezek elé az emberek elé.

Az egyik nő fájdalmasan és a mártirok belenyugvásával sóhajtotta :

— Ó, ha egyszer eljuthattam volna odáig ! Táncosnő szerettem volna lenni Párisban.

Egy fiatal kacéran és kihívóan mondta :

— Én eltáncolok odáig. Nézzétek meg ezeket a lábakat !

Szép lábai voltak, igazán szép lábai voltak. Szép lábai, szép cipőkben és szép, vékonyszövésű átlátszó harisnyákban. A szoknyáját föllibbentette egész a térdéig. Szerettem volna odahajolni, valami szépet mondani és a kezeim érintésével megdícsérni ezeket a lábakat. Egyszer, kétszer alulról fölfelé és fölülről lefelé megsimogatni ezeket a lábakat. Aztán megfogni a lány két vállát, erősen megfogni és megcsókolni a száját. Erősen megcsókolni. Úgy éreztem, valami vad kívánsággal össze tudnám törni ezt a lányt

s aztán szelid jósággal újrateremteni. A többiek unottan eltekintettek fölötte.

— Miből élt? — kérdezte a lány. — Miből lehet ott megélni?

— Ott mindenből meg lehet élni.

Valaki közbevetette:

— A lábaidból ott kényelmesen megélhetsz.

Nem tudtam volna ilyen nyers és durva lenni a lányhoz. Nem érdemelte meg. Szépek, csakugyan szépek voltak a lábai. Párisról beszéltem és ezekre a lábakra gondoltam állandóan.

Reggel hatkor indultam el a kávéházból. Kegyetlenül fáradt és kiégett voltam. Nem ittam, nem züllöttem s mégis komiszul lehasználtam magam. Az utcák már elevenek voltak, a villamosok zsúfoltan rohangásztak, emberek jártak jobbról balra és balról jobbra, voltak közöttük olyanok, akik most siettek haza az éjjeli üzemekből és olyanok, akik most iparkodtak be a robotba. Az újságkihordók rohantak és ordítoztak s kinyujtott karjaikkal fejük fölött lobogtatták fehér lepedőiket.

— Gyilkosság a Pacsirta-utcában!

— Renolder cégvezető három revolverlövéssel leterítette kedvesét!!

Az emberek egy pillanatra megálltak, előkaparászták pénzeiket, megvették a lapot s aztán olvasva rohantak tovább. Én is kíváncsi voltam az esetre, de pénztelenségemben idegesen tovább siettem. Megint azokra a szép, gömbölyű lábakra gondoltam. Fölizgultam annyira, hogy fázni kezdtem.

— Szegény gyerek, — mondta az Anyám,

mikor hazaérkeztem. — Nehéz lesz ezt így csinálnunk.

Legyintettem.

— Ha ennél rosszabb sosem érné az embert.

Károly bácsi fütyörészve mosakodott a lavorban. Mikor vizet csapott az arcára elhallgatott, azután újra kezdte. Durva nyersvászon törülközőjével erősen dörzsölte a bőrét, arca lángvörös lett, majd kicsattant belőle a vér. Ritka, kese haja rátapadt a fejére. Pálinkát reggelizett s úgy lépett ki az ajtón, hegyesen és peckesen, mint aki egyik bálteremből most megy át a másikba.

A kifutó lassan, kényelmesen mozgott. A priccs szélén öltözködött. Már a kabátot is fölvette, mikor mosdani indult. Károly bácsi után a lavórban benne maradt a piszkos víz, nem öntötte ki, hanem odaállt mosakodni a vízvezetékhez. Egy kis kaucsukdobozt vett ki a nadrágzsebéből, abban volt a szappan, mikor a dobozt fölnyitotta szinte hallhatóan és láthatóan szálltak ki belőle az erős, émelyítő illatok. És micsoda ember ez ! A törülközőjét begyűrte a gallérja mögé úgy, ahogyan az urak az étkezésnél a szalvétát és így, ezzel a partellivel kezdett el mosakodni. Valószínűleg azért csinálta így, nehogy befröcskölje magát. Tiszta és előkelő természetű volt. Valóságos ördögi ügyességgel paskolta rá a vizet az arcára. Prüszkölt és lármázott, mint a fuldoklók. Mielőtt elment, nedves törülközőjét beletette a kofferébe, szagos szappanát a kaucsukdobozba és azt a zsebébe. — Viszontlátásra — mondta

s csak a szagok maradtak vissza mögötte édesen és émelyítőn.

Anyám újra megvetette a priccset, már készen volt vele, mikor fölegyenesedett, kezeit összekulcsolta a hasán s azt mondta:

— Még se. Hát, nem vagy te koldus! Ki tudja, kicsoda, micsoda ez az ember!? — Megakadt, de látszott rajta, mondani akarna valamit. S mintha szégyelné magát.

Levetköződtem és mentem a priccs felé.

— Eriggy oda az én ágyamba. Mégis csak más az, ha már ilyen nyomorúságban van az ember.

Nem feleltem, megfordultam és bevetettem magam az ágyba. A puha szalmazsákon nemrégen még az Anyám és Ilonka aludtak együtt, még meleg volt a fészek. Magamra húztam a dunyhát és elaludtam.

Ebédhez fölkeltettek, ingben és alsónadrágban ültem asztalhoz. Aztán megint visszabujtam az ágyba. Alkonyatig aludtam. Anyám megint enni adott, beszélgetni szeretett volna velem meghitten, kettesben, de nem volt türelmem. A délutáni álmom rossz volt, össze-vissza forgott bennem minden, azt hittem azért van, mert tele gyomorral feküdtem vissza. S most ébren sem vagyok nyugodtabb. Jolánról is álmodtam, vidámnak és szépnek láttam, de kissé mintha közömbös lett volna irányomban, mintha kissé megfeledkezett volna rólam. Az első pillanatban úgy nézett rám, mint valami idegenre. Aztán kezetfogtam vele, ekkor egyszerre megismert és megint a régi lett. De nem

felejtettem el az első pillanatokat s így ébren is keserű ízeket érzek tőle a számban.

Megint gyalog indultam el. Gyorsan, türelmetlenül lépkedtem, mintha valaki kergetne. Meg fogom figyelni, határoztam el magamban. Pontosan, minden mozdulatát, minden szavát megfigyelem s majd én is tartani fogom magam ehez. Ha valamit észreveszek rajta, akkor így is jó. Isten veled babám! Nőt, azt kap az ember, amennyit akar. Alapjában véve már az is butaság tőlem, hogy most kimegyek hozzá. Írhattam volna neki egy levelezőlapot s aztán vagy találkozom vele, vagy nem találkozom. Igaz, hogy annyi pénzem sincs, hogy egy levelezőlapot írjak. S annyi pénzem sincs, hogy valami rendes rongyokat vehettem volna magamnak. A régi gunyámból gyalázatosan kihíztam s most úgy érzem magam benne, mintha zsákba lennék bevarrva. S a gallér is bő. Károly bácsi kofferjéből emeltük ki s az ő nyaka sokkal vastagabb, mint az enyém. Csak a nyakkendőm, a csokorra kötött szép, fekete nyakkendőm illően az enyém. No de nem baj. Aki igazán szereti az embert, az nem tekint ilyen kicsiségekre.

A hídon túl ismerősökkel találkoztam, elnéztem fölöttük, hogy ne kelljen szóba állnom velük. Érthetetlen. Valami gyáva szorongás, félszegség van bennem állandóan, mióta itthon vagyok. Biztatgatom magam, hogy semmi okom sincs a szégyenkezésre, mégis valamiért mintha szégyelleném magam. Viskanna, egy régi vasutas ismerősöm az egyletből, jött most szembe velem, hiába csavartam el a fejem, megállított.

— Szervusz, Krisztuska ! Hű, de meghízlaltad magad ! Hova lett a szakállad ? Isten úgyse, olyan vagy, mint valami hímnemű asszony.

— Marha — mondtam. — Mért kell mindig olyannak lenni az embernek, mint amilyen tavaly volt ? !

— Hát persze, hiszen te költő vagy. Hova mész ?

— Izé.

— Jolánhoz ?

— Igen.

— Hát csak menj. Tiszteltetem a Rozgonyit !

Nem értettem egészen, amit az ember fecsegett, de azért mégis, mintha valami bogarat ültetett volna a fejembe. Ki az a Rozgonyi ? Az a himlőhelyes faszobrász ? De mi a fenéért mondhatta az a marha, hogy tiszteli ? Őrülten marhák ezek valamennyien. Úgy bámult rám, mint valami hülye.

Mentem tovább és új izgalmak ébredtek föl bennem. Mi az, hogy Rozgonyi ? Megállapítottam magamban, hogy ez az ügy nem érdekel, inkább az izgat, hogy mért bámult rám az a marha, mint valami csodabogárra ?

Az egyik kirakatnak tükör háttere volt, megálltam előtte és megnéztem magam. Gyalázatos figurát mutattam. Valahogyan úgy nézhettem ki, mint mikor a rendőr civilbe öltözik. Esetlenül szűk volt rajtam a ruha, a vállaimat keskenyítette s a telt nagy arcom úgy világított fölöttük, mint a holdvilág. Egy egész tutajos tót familia bámult ki a kalapom alól. Majdnem hangosan sóhajtottam.

— Ó, hát hogyan is mehetnék hozzá ilyen állapotban ? !

Majdnem szédülten csatangoltam a főúton. Forduljak vissza, vagy mit csináljak ? Majd akkor megyek ki hozzá, ha valahol egy jobb ruhát szereztem magamnak. Holnap munkába állok és egy hét mulva rendben leszek. Pedig nem akartam többé visszamenni a gyárba. Egye meg a fene az egész világot. Így okoskodtam és letértem a főútról, csatangoltam egyik utcából a másikba.

És egyszerre csak ott voltam az ő utcájukban. De nem szédültem meg, nem. Tudtam, hogy mit csinálok.

Megálltam a sarkon, karbafont kezekkel a falnak dűltem várakozón. A kapu felé fordultam, néztem és vártam és azt gondoltam : Ha véletlenül kijönne, akkor beszélnék vele. De be, semmi esetre se megyek.

Álltam és vártam.

3.

No igen, ha nem jön ki, akkor nekem kell hozzá bemennem.

Hirtelen gyerekjátéknak láttam egész előbbi okoskodásomat. Miért ez a gyávaság és a mindenféle feltételezések ? Jogom van ahhoz az asszonyhoz és pont. Ha nála van Rozgonyi, akkor majd én is ott leszek. Ez csak érthető.

Nekiindultam, akárha valamiféle kemény viaskodásra indulnék. A sötét, boltozatos kapu alatt kicsit azért meghökkentem. Jaj, csak valaki

régi ismerőssel a házból össze ne találkozzam. Kabátom ujjaiból kihúztam a manzsettáimat, fölbodroztam a nyakkendőm másliját s a kalapomat kissé srégen a szemembe húztam. Nyoma sem látszon meg annak, ami belül történik bennem. Úgy éreztem, hogy szép és derék legény vagyok.

Este volt már, a konyhában égett a lámpa. Sötét lyuk volt ez, mint a többi szegényember lakása. A lámpa a sütő tetején állott, hátul, a sarokban s a gyönge láng megremegett az ajtó nyitására. Simon néni valamivel foglalatoskodott a sparherd körül, árnyéka torzan, púposan emelkedett föl a gyönge világosságban. Felém fordult, meglátott és elakadt a szava.

— No nézd csak! — mondta ki végre nem örömmel, de úgy, mint aki nem tud védekezni a történtek ellen. — Hát maga honnan került elő?

Kezet fogtunk és ügyetlenül, félhangon nevettünk. Újra megszólalt:

— Jolán bent van, fekszik. Állandóan betegeskedik.

Úgy vettem észre, valami különös árnyalata van a hangjának.

— Beteg?

— Néhány napig még feküdnie kell.

Oldalt tekintettem és az üvegajtón át beláttam a szobába. Egyetlen pillantással fölfogtam mindent. A lámpa az asztalon állt, felém háttal emberek ültek körülötte, Jolán az ágyban feküdt, közel mellette a díványon ült Rozgonyi arccal az ajtó felé s Etit, a legkisebb gyereket a térdén lovagoltatta.

Kopogás nélkül benyitottam. Vigyáztam, hogy semmit ne hagyjak figyelmen kívül. Egyszerre minden szem felém fordult. Majdnem meginogtam, mintha gyönge talajon állnék.

— Jó estét. Szervusz — mondtam Jolánnak s egyenesen felé indultam. Érzések és gondolatok zajlottak bennem ezekben a pillanatokban úgy, mint valami szürke, zavaros áradás. — Megcsókoljam, vagy megüssem? — ágaskodott föl bennem a kérdés. Mindez egy pillanat alatt. Aztán ott álltam az ágy fejénél, lehajoltam, hogy megcsókoljam az asszonyt. Nem is vettem észre, hogy eddig egy szót sem szólt hozzám. Most előhúzta a kezét a takaró alól, a homlokára mutatott és azt mondta:

— Beteg vagyok, itt csókolj meg.

— Miért?

— Megint a tüdőm.

Megcsókoltam s éreztem, hogy a homloka sós, majdnem kellemetlen ízű.

Tettetett nyafogással mondta:

— Ide ültetnélek az ágy szélére, de nem szabad mozogni.

— Rossz lehet, ha valakinek úgy fáj a tüdeje, hogy még az ágynak sem szabad megmozdulni.

Mondani akartam még valamit, de lenyeltem a fölkívánkozó szavaimat. Pedig sok, rengeteg mondanivalóm lett volna hirtelen. Kemény, durva szavak, maga a valóság, ahogyan azt én láttam. De mégsem lehet, hogy valami oktalan jelenetet csináljak ezek előtt a bámész emberek előtt. Kíváncsiságot és gúnyt láttam a tekintetükben. Pillanatok alatt rámestek, játszottak

velem, mintha szét akarnák dobálni a tagjaimat, alig tudtam magamat összetartani.

Jolán most rám nézett, tetőtől talpig megvizsgált s úgy éreztem, mintha mérlegre tett volna ebben a pillanatban. Mintha számolná, összeadná és kivonná értékeimet és hibáimat.

— Ülj le, ne viselkedj olyan idegenül.

Leültem az egyik üres székre az ágy lábánál, szemben Rozgonyival. Zsebkendőt vettem elő, megtöröltem a szám az előbbi csók után. Tisztán akartam itt lenni közöttük. Valami különös történt velem és körülöttem ezekben a pillanatokban. Az előbb valószínűleg még az asszony körül összpontosultak ezek az emberek, most én vagyok a központban s mintha valami furcsán csodálatosat várnának tőlem. A beszélgetés nem akart megindulni. A levegő sűrűn és súlyosan ráfeküdt a mellemre. Ha fordítottam a fejem, éreztem, hogy a nyakam lötyög a bő gallérban, behajlított lábszáraimon feszül a nadrág. S a cipőim, ó a cipőimet egy világért nem merném előtolni a szék alól. A többieknek játékos tűz volt a szemükben, Rozgonyi várakozón és mégis elutasítón nézett rám. Látszott rajta, hogy ő is ugyanúgy, mint én, kényelmetlenül érzi magát. Végre is megszólalt:

— Hol járt? Hajól emlékszem, már régen nem láttuk egymást.

— Nem. S ha jól emlékszem, mi soha nem is voltunk jóban.

— Mért kellett volna jóban lennünk?

— Csak mondom.

— Párisban volt?

— Ahogy vesszük.

— Hogy-hogy ?

— Eh, hát ne vallasson ! Vagy talán azóta, hogy elmentem, bíró lett azokból, akik az egyletben mindig pecsovicsok voltak ?

Ez talált. A többiek nevettek.

Jolán nyafogón megint megszólalt :

— Kasi kérlek, mért veszekedtek.

— Veszekszik az Isten ! De hát csak nem hagyom magam itt kikérdezni, mint valami taknyos gyereket !

A hangulat nekivadult. Alig páran voltunk a szobában s mégis, mintha megannyi ellenség megsokszorozott számban és fölfegyverkezetten készülne egymásnak nekiesni.

Rozgonyi letette térdeiről a lánykát s fölényesen azt mondta :

— Hagyja, Jolánka, ne izgassa magát. Beszélni sem érdemes az egészről.

Mindenki láthatóan figyelt. Én is résen voltam. Jolánt figyeltem, szerettem volna tisztán látni a dologban, szerettem volna tisztán látni, holott mindent láttam már egészen tisztán a maga valóságában. Nem hozzám, hanem őhozzá tartozik az asszony. Pillanat alatt elhatároztam, hogy nem térek ki szó nélkül az útjukból. Nehéz kő vagyok, legény legyen, aki kidob innen. Vagy talán nem is nehéz kő, csak egy megzavarodott ember, aki makacsul, szívósan ragaszkodik vélt jogaihoz. Nem az asszonyhoz, hiszen látom, amint így fekszik előttem, nem is szép és nem is kívánatos. Szinte viaszosan sápadt az arca, csontos és szögletes s a szemei,

amiket azelőtt szépeknek láttam, most csak föltűnően nagyok, de zavarosak és kellemetlenül megmerevedettek.

— Hát tüdőbeteg vagy ! ? — S ez nem is kérdés, hanem nyílt támadás. Benne volt a hangomban, hogy az egész komédiából egy szót sem hiszek. De hogyan mondjam ki azt, amit gondolok ? Komolyan nem akartam megbántani az asszonyt. Betegnek mégis csak beteg, de valószínű valami egészen más betegsége van, nem tüdőbaj. Szerettem volna fölkapni róla a takarót és győzedelmesen azt mondani : — Nézzétek meg, ez az ő betegsége ! Másállapotban volt, most itt fekszik s azt mondja, hogy tüdőbeteg. — Már majdnem, majdnem felényultam. Rozgonyi most helyhezkedett, úri módon keresztbe rakott lábakkal fészkelődött a díványon. Fölény, úrhatnámság, lenézés volt a mozdulataiban.

A többiek beszéltek most össze-vissza, valahogyan föl szerették volna oldani a kínos hangulatot. Éreztem, hogy tudják, mire gondolok s egy véleményen vannak velem. De gyáva kutyák, nem mernek a pártomra állni. Kárörvendően látják, valami oktalan harc játszódik le előttük, egyenlőtlen fegyverzettel. Az igazság mellettem van, de a másik ketten összefognak s kimozdíthatatlanoknak vélik magukat. De lehet, hogy az asszony nem is nagyon tart össze azzal a rücsköséppű ficsúrral ! Lehet, már gondolkodik magában, már vissza is szeretne pártolni hozzám. De ez nem fog neki olyan könnyen sikerülni. Ha eddig jó volt

a másik, akkor legyen jó most is, mikor már én is itthon vagyok. Az, aki máról holnapra elfelejti a szeretőjét, azt vigye el az ördög. Csússzon csak tovább a lejtőn. Amíg velem volt, vigyázott, hogy semmi baja ne történjen, most meg itt fekszik félig holtan. Azt mondja, hogy a tüdeje fáj s nem enged az ágya szélére ülni. Ma még sikerült neki a dolog, de az ilyesmire könnyen ráfizethet az ember. Lehet, ha egy héttel később indultam volna el Párisból, az egész tudomásom nélkül elmult volna. Így a helyesebb. Játsszunk nyilt kártyákkal. De mit is szerethet, ezen a csúnya, rücskös emberen?

Félszemmel vizsgálgatom, semmi különöset, semmi szeretnivalót nem látok rajta. A haja, mintha már hullana, ritka és szárazon szőkeszínű. A szemei kicsit véraláfutásosak, az arcbőre tele van millió régi sebhelyekkel, szájaszélei keskenyek és vértelenek. Két kezét a térdeire fektetve tartja s látszanak a hosszú vékony ujjai. Olyan ujjai vannak, mint valami írnoknak. Egyáltalában nem hasonlítanak az én tompa, nyersfogású ujjaimhoz. Majdnem szégyellem magam ezek miatt a kezek miatt. Ha valaki munkás, azon lássék meg, hogy dolgozó, keménykötésű ember. Hitvány, vékonydongájú lélek ez s valószínűleg az egyletben is ezért volt mindig huligán.

Ó, Istenem, de a szerelmesek egészen másképp látják a dolgokat, mint én.

Erről az asszonyról azt hittem, hogy okos ember s most kitűnik, hogy buta, vak és igénytelen. Úgy látszik, aki egyszer belebolondul

valakibe, az elveszti a mértéket, minden úgy jó neki, ahogyan éppen van. Pedig világos, hogy ilyen figura, csak azoknak való, akik másmilyet nem tudnak keríteni maguknak. Ha ezt a kérdést most megszavaztatnánk, bizonyos, hogy mindenki nekem adna igazat.

Hirtelen elhatározással kérdeztem :

— Mondja, Rozgonyi elvtárs! Azok az izék, azok a lyukak már nem fájnak az arcán ?

A beszélgetés elhallgatott. Egy nagy, vörös kérdőjel emelkedett föl a lámpából s ott állt meg fölöttünk a padló és plafon között.

Kint a konyhában összeverekedett a másik két gyerek. Eti meghallotta a visításukat, leugrott a díványról, átbujt az asztal alatt és szaladt ki a konyhába.

Ez a pillanat átsegített bennünket a tragédián. Rozgonyi, anélkül hogy felelt volna nekem, kis stanicli cukrot vett ki a zsebéből és odakínálta az asszonynak.

— Tessék. Vegyen Jolánka !

Az asszony kényszeredetten mosolygott. Láttam rajta, hogy nem tudja mit csináljon, vegyen, ne vegyen, engedjen-e bennünket egymásnak, vagy odaálljon közénk s az egyikünket elküldje, hogy a másikunkat megtarthassa. Aztán kihúzta a kezét a takaró alól, vett egy szemet a cukorból s ugyanakkor felémfordultan azt mondta :

— Mesélj hát valamit, Kasi ! Milyen kövér lettél. Úgy-e, úgy-e, hányszor ki akartam menni utánatok s mindig azt írtátok, hogy az nem nekem való. Pedig hányszor ki akartam menni utánatok.

No lám, már puhul, gondoltam magamban. A cukrot még elfogadta, de már errefelé dörgölődzik. Megállapítottam, hogy egészen jól dolgozom. Az csak etesse cukorral s az asszony mégis az enyém lesz. Itt az ideje, hogy beszéljek valamit, valami olyant, amivel most teljesen a magam javára billenthetem a mérleget. Nem sokat, de valami olyant, amivel elkápráztatom őket.

— Csakugyan azt írtuk, hogy a csavargások nem neked valók, de most már belátom, lehet, hogy tévedtünk. Mennyivel másabb ott kint minden, mint errefelé. Lehet, hogy többé az életben nem fogok ilyesmiket látni. Nem éltünk úri életet, nem jártunk finom ruhákban, de amit láttunk, amit hallottunk, az kárpótolt bennünket az ilyen semmiségekért. Igaz, hogy mi csak csavargók voltunk, de most aztán látom, tulajdonképen mik is azok a különbségek, amik közöttünk vannak.

— Dolgoztatok is valahol ? — kérdezte az egyik ember, aki egy selypítő asztalos s aki azóta, hogy távol voltam, szintén beszokott a házba. Aki azóta szintén úgy kering e körül az asszony körül, mint a légy a letakart méz körül. — Hát mi a szentségből éltetek, ha nem dolgoztatok ?

— Az eszünkből. Képzeljék el, egy alkalommal a tengerparton mentünk . . .

Rozgonyi most fölállt a díványról, lesimította a haját, megigazította a kabátját, a kissé fölcsúszott nadrágszárait és azt mondta :

— No én elpályázom, Jolánka.

— Talán csak nem a tengerpartra mégy te is ? — kérdezte tőle valaki.

— Nem kérek az ilyen élvezetekből.

Jolán fölélénkült, elevenen, szinte rajongva mondta :

— Jaj, ez pedig érdekes lesz. Miért nem várja meg ? Mikor jön el megint ?

— Talán holnap vagy holnapután. — Kezet fogott az asszonnyal és meghajolt előtte, mint valami majom. A többiekkel is kezetfogott, csak velem nem. Mintha jelen se lettem volna.

Pedig jelen voltam. Időközben a széket már egész közel húztam az ágyhoz és ott ültem az árnyékban, kimozdíthatatlanul.

Simon néni bejött a konyhából, megkérdezte Jolántól, hogy nem-e akar valamit enni, aztán kiment, pohár meleg tejet hozott be s aztán megint magunkra hagyott bennünket.

— Egészen megemberesedett — mondta felém. — De most aztán dolgozni. Ilyesmiből mégsem élhet meg az ember esztendőkön át.

— Dolgozni ? — mondtam Jolán felé. — Azt hiszem mégis csak író lesz belőlem. Regényeket és mindenféle történeteket fogok írni. Majd meglátod, ha egyszer megírom a csavargásaimat, mindenki el fog csodálkozni rajta. Várj csak barátom, sokat fogok még ezekről a dolgokról neked mesélni.

Kezemet rátettem a paplanra s most csodálatosképen, mintha külön életet élt volna ez a kéz. Mozdult és egyre előbbrecsúszott. S mintha eltévedt volna, mintha társat keresne a rózsaszínű paplansivatagon. Beszéltem, Jolán figyel-

mesen, kíváncsian nézett rám. Az előbb még merev arcvonásai megenyhültek, szemeiből kitisztultak a ködök és csillogni kezdtek olyan mélyről és tüzesen, mint régen. Aztán a tenyerét rátette az én kezemfejére. Meleg és puha volt. Megszólalt:

— Hej, Kasi. Milyen régen nem fogtuk így egymás kezét.

— Csak már meggyógyulnál — feleltem. — Emlékszel még a csavargásainkra ? A pokolra ?

Jolán mosolygott és intett a szemeivel, hogy hallgassak.

A többiek egymás között beszélgettek, de most fölfigyeltek, valamelyik megkérdezte:

— Mi az a pokol ?

Jolán felelt:

— Semmi ! Csacsiság. Mi sok olyan dolgot beszéltünk annakidején, amit mások meg sem érthetnek. Néha talán még kínaiul is beszéltünk.

— De most a Rozgonyi mehet majd el kínainak — mondta az asztalos s valamennyien jóízűen nevettünk.

Simon néni megint bejött és teríteni kezdett a vacsorához. Ezek az emberek a kosztosai voltak, maradtak hát továbbra is, de én készülődtem. Mint, aki jól elvégezte a dolgát, mint, aki győzött, valamennyiökkel erősen, barátian kezet fogtam.

— Szervusz, Kasikám ! — mondta Jolán és két tenyerében tartotta a jobbkezemet. — Holnap mikor jössz ?

— Amikor akarod.

— Mindjárt ebéd után. Jó ?

— Jó.

Csücsörítette a száját, lehajoltam hozzá, megcsókoltam s közben erősen, áthatóan szorítottam a kezét.

Szép este volt kint. Csillagos ég. Az utcasarkokon fiatalemberek álldogáltak, lármáztak, heheréztek, mint a fiatal csikók.

4.

A dolgok nem úgy teljesednek be, ahogyan azt az ember gyarló ésszel elgondolta. Emlékszem a kisgyerekre, aki tipegő lábacskáival elindult a síma úton. Úgy látszott ezen az úton semmi baja nem történhetik a drágának s íme, az egyik pillanatban megbotlik egy szilvamagban, elvágódik, koponyatörést szenved és belehal. Ki gondolta volna, hogy egy eldobott szilvamag fogja okozni a halálát? Nagy jövőt szántunk neki, magasra ívelő szép életpályát s mindennek az ellenkezője történt. S most látom, hogy a szerelmesekkel is ugyanígy történik. A legsímább úton is eléjük akad egy szilvamag, elvágódnak rajta s egyszerre minden vágyuk beteljesülésének, minden szép elgondolásuknak vége.

Tegnap úgy váltam el Jolántól, hogy minden rendben van. S másnap megint egy romhalmazba léptem be. Látnom kellett, hogy mégsem enyém az asszony, úgy, ahogyan azt tegnap megállapítottam. Rozgonyi megint ott ült a díványon az ágy fejénél, megint volt nála cukor s a szavai

is olyan édesek s a bárgyú tekintete is olyan édes, mint valami szirup.

Nem én, hanem ő volt a győző. Lehet, hogy nem így volt, de én így láttam. Arra nem is gondoltam, hogy talán rosszul látom a dolgot. Alig néhány pillanatig maradtam az asszonynál. Nem mutattam rossz kedvet, megbántottságot, de kimérten beszéltem, csípős, kétélű vicceket mondtam. Valószínű, hogy észrevehetően nem jól állt nekem ez a modor, de nem törődtem az ő esetleges véleményükkel.

— Szervusz — mondtam, lanyhán kezet fogtam az asszonnyal és mentem. Éreztem, hogy így kétségtelenül én lettem a győző. Annyit már tudtam a filozófiából, hogy sokkal nagyobb győzelmet jelent önmagunkat legyőzni, mint másokat. S én legyőztem magamban az asszony iránti vonzalmakat, az örökké éhes, támadásra kész vágyaimat, amik eddig úgy éltek bennem, mint a végtelen pusztákban, vagy a kiirthatatlan dzsungelekben a vadállatok. Inni, fantáziálni és szerelmeskedni. Ezek adták meg eddig az életem ízét. Az egyik fenevadnak már vége. Egyetlen gesztussal leterítettem.

És hova is mehettem volna ezen az estén megint, ha nem a Meteorba? Összejöttem az ismerősökkel, közéjük ültem és elhatároztam, hogy mesélni fogok nekik csavargásaimról. Olyanok voltak bennem ezek az élmények, mint a múzeumban összehordott kincsek. Valami láthatatlan üvegburák alatt különös ásványok, királyi koronákból kihullott ékkövek, hercegnők nyakáról széthullott gyöngyszemek, különös

lepkék és különleges virágok. Csak föl kellett nyitni a szám, csak szavakat kellett kimondanom s az emberek megláthatták ezeket a kincseket.

Sejtették, hogy beszélni fogok, ültek és várakoztak. Azok, akik kártyáztak, azok is az én beszédemre vártak s azok is, akik a kifliknek lecsenték a ropogós végét s azok is, akik a fáradságtól és az éhségtől unottan ásítoztak és fájdalmasan sóhajtoztak. És nem akartak kiszakadni belőlem a szavak. Untam és majdnem undorodtam az egész kávéháztól. Kegyetlenek voltak a szemeim, lemeztelenítették ezeket az embereket s így mezítelenül külön, külön csúnyák, érdektelenek, visszataszítók voltak. Minek beszéljek nekik, gondoltam. Mit tudják ezek, hogy született a nagy fa s mivégre forog az most a domb tetején a szélben.

Kérdeztek.

Kitérően válaszoltam.

Egy lány mellett ültem, vajaskenyeret ettem, aminek tizenkét fillér volt az ára. Vékony karéj kenyér, elég vastagon megvajazva. A lány keresztbe vetett lábakkal ült előttem s a szoknyája alól erősen kilátszott az előredugott lába, a vajszínű harisnyában. Éreztem, ha nagyon nem vigyáznék magamra, könnyen és jólesően összetéveszteném ezt a vajszínű lábat a vajaskenyeremmel. De ez nem egyszerű szerelmi vágyakozás volt. Nem. Hiszen attól már egyszer és mindenkorra megszabadultam. Egészen más érzés volt ez. Lehet azonban még vadabb, még emésztőbb érzés, mint amilyen az a másik

volt. Szinte megrettentem magamtól. Készülődtem, Bodrogi is fölállt és ő is készülődött.

— Megyek én is, pajtikám.

— Hova ?

— Veled. Kint majd megmondom az egészet.

Dadogtam neki valamit, el szerettem volna tolni magamtól, de ő ragaszkodott hozzám. Kedvesen mozgatta az egyik bajusza szárát, karonfogott, majdnem egészen a nagy körgallérja alá emelt. Úgy mentünk ki a kávéházból, mint a szerelmesek. Ő a lovag és én voltam az ő áldozata. Kint azt mondta :

— Van öt koronám, a kiadómtól szereztem egy új nótáért. Gyere, pajtikám, megvacsorázunk, megiszunk egy pohár sört és elfütyülöm az új nótám.

Éjszaka volt már, az üzletek csukottak, néhány kocsi jár az útközépen. A lámpások vaksik és piszkosak. Az Andrássy-úton az út burkolatát javították sötét, néma emberek sistergő és bugyborékoló acetilénlángok mellett. Még mindig karonfogva mentünk s Bodrogi nem várta meg, hogy beüljünk valahova, elfogyasszuk a vacsorát, lenyomhatatlan örömmel már fütyülte az új nótáját. Aztán dudolni kezdte :

...De a hajó zúg, búg,
Készül az útjára,
Megy Amerikába.

A versnek ezeket a visszatérő sorait hangosan, kitartással és vágyakozón énekelte.

— Hej, pajtikám, ha egyszer én is kimehetnék Amerikába ! De ez az én sorsom, én már

csak így, a lelkemben utazgatom. Vannak ott jó pajtikáim, kapok tőlük mindenféle leveleket s azt mondom neked, hogy arany ott az élet. Képzeld csak el, hetven-, nyolcvanemeletes házak vannak ott. Manhattan a tenger partján s mi minden nyavalya ! Látod, ha te is, meg én is valahol a németeknél, vagy franciáknál születtünk volna, most nagy emberek lennénk. Lenne pénzünk és fütyülhetnénk ezekre a gazemberekre. De így, mi van nekünk így ! ? Sokszor gondolom, hogy a kiadóm úgy él rajtam, mint valami élősdi. Ezt én érzem, de, sajnos, azért még sem tudok tőle megszabadulni. Ő szívja a vérem és én vakaródzom. Hidd el, pajtikám, ebből a vakaródzásból élek.

. . . De a hajó zúg, búg,
Készül az útjára,
Megy Amerikába.

Ki, Buda felé tartottunk.

Túl a hídon még üresebb, elnyomottabb volt a város, mint a túlsó parton. Azonban mégis, itt mintha fölszabadultunk volna ríkató érzéseink alól. A szomorú, vén kamaszokból vidám, csínytevő kamaszokká változtunk át. Az üzletek itt is zárva voltak, csak az egyik sarkon egy öreg patika hátterében világított valami kis mécses. Nem tudtam ellentállni a vágynak, odaléptem a csengőhöz és becsöngettem. Húzós csengő volt, egy nagy rézgombot kellett kihúzni a falból, valami rúgós szerkezet visszarántotta, aztán még egyszer és harmadszor is meghúztam a gombot.

— No most szaladjunk!

Röhögve nekiiramodtunk. Be a mellékutcákba. Sokáig futottunk, senki nem kergetet bennünket, de jólesett ez a játék magáért a játékért.

— No most már jó lenne valamit bekebelezni. Versek a kutyának se kellenek itt, de ezzel a gazembereséggel kiérdemeltük a kosztot.

Bementünk az egyik kocsmába. Megborzongató, szent hely. Boltozatos, hosszú keskeny szoba, az egyik sarokban Szűz Mária kép áll, ölében a kisded Jézussal és oltárosan körüldíszítve. Alatta mécs égett. Az ajtó fölött légypiszkos, megsárgult karton ezzel a felírással:

ISTEN, HOZOTT JÓ LÉLEK
HITEL NINCSEN
MI IS KÉSZPÉNZÉRT VESSZÜK A BORT
A SZŐLŐSGAZDÁTÓL.

Gombalevest rendeltünk, tojást velővel és töpörtyűspogácsát.

— Valami jó borocskát is — mondta Bodrogi a nagyhasú, alacsony embernek, aki fehér, piszkos kötényében ott állt előttünk. A szemüveg a homlokára volt tolva s alóla vidáman leselkedtek elő apró disznószemei. A bajusza már őszült az embernek s középütt, az orra alatt sárga volt a nikotintól és egyebektől. Úgy gurult el tőlünk, mint egy nagy balón s megint visszagurult az üveggel.

— Kegyeskedjenek — mondta. — Ebből a fajtából csak a jobb vendégeknek adok. Olyan ez, mint az ánis.

Ettünk, csámcsogón, hanyagul. Aztán ittunk és cigarettáztunk. Ittunk, megint ittunk. Bodrogi a nagy gallérban vacsorázott, de végre is átmelegedett, gallérját fölakasztotta a szögre s szemei alatt a két arccsontja kipirosodott, mint a tüdőbetegeknek.

— No várj, pajtikám, mondtam, hogy elénekelem az új nótámat.

S már énekelte is :

...De a hajó zúg, búg,
Készül az útjára,
Megy Amerikába.

— Tudod-e, hogy mi ehhez képest Ady? Egy niemand. Innen szakadt le a lelkemből. A szívem szól belőle. Pajtikám, ha máshol születtem volna! Neked könnyű, te már jártál Párisban.

— Az is semmi, minden semmi. Nincs is más, csak a semmi. Voltam Párisban a hercegnők között és hazajöttem ide a disznók közé. Itt koplalok, ott pedig osztrigát ettem.

Bodrogi megrángott, mély, belső undorodással mondta :

— Bocsáss meg, pajtikám, de valami nagy vacak lehet az. Ha csak hallom, máris szörnyű képzeteim vannak tőle.

— Butaság! Mit tudjátok ti itt, hogy mi a jó?! Belgiumban cincéreket ettem staniclіből, Párisban pedig osztrigát ezüsttálcáról. Az ember

érzi, ahogyan a gyomrában dolgozik. Hupsz, már lent is van az ember torkán s aztán mindenféle ízeket érez utána. De ne hidd, hogy hencegni akarok előtted. Semmi az egész. Nincs is más, csak a semmi.

— Hogy érted ezt, pajtikám ? Azt mondod nincsen semmi. Hát mi mik vagyunk ? És ez az asztal itt előttünk. És a cigarettám. Szóval, hát mi van, ha nincs a világ ?

— A világ és a minden is csak annyiban van, amennyiben én akarom, hogy legyen. Ha pedig nem akarom, hogy legyen, akkor nincsen.

— No hát ez különös. Ha tudnám, hogy nihilista vagy, akkor nem mondanám, de hát így, édes pajtikám, mégis csak vagyunk ! ? Látom, hogy itt van körülöttünk minden ! ?

— Látod, mert látni akarod ! De akard csak nem látni s mindjárt nem is látod. Nincs Isten, nincs asztal és nincs semmi, ami van. Csak egy van. Hidd el, testvér, csak egy van, a fájdalom. Itt rág valami bent az ember mellében állandóan. Rág, csak rágicsál és ez az, amitől nem lehet megszabadulni. Olyan ez, mint a szú a fában, nem lehet látni, de érezzük, hogy el akar emészteni bennünket. Se a hírnév, se a nő ! Mindez csak vacak. Mondom, hogy semmi.

— A siker, az más. De hát a nőre arra én sem adok sokat. Akármelyik artistalányt megkaphatnám egy ingyen nótáért, de én egészen más természetű ember vagyok. Elmondom neked, pajtikám, most megismerkedtem egy varrónővel, szép fekete nő, olyan, mint egy monstrum. És keres, valóságos pénzt keres, ami nem olvad

szét az ujjai között. Öregségemre jó lesz nekem ez a nő. Öregségére mégis csak kell, hogy legyen valaki az ember mellett. Istenúgyse, pajtikám, most is sírni szeretnék, ha rágondolok arra a nőre. Az ember a legérzékenyebb lény ezen a földön.

Sokáig hallgattam, néztem ezt az embert áthatóan s beleláttam, mintha üvegből lenne. Ki hinné el, hogy valaki, aki ilyen szépen tudja mozgatni a bajuszát, akinek ilyen nagy körgallérja van, aki egy ingyen nótáért megkaphatná az artistalányok szép lábait, az most itt ül, ebben a kocsmában, mint egy ökör búsul s majdnem elsírja magát egy fekete varrónő után. Ilyen szegény, szánandó rokonai vagyunk mi egymásnak.

— Azt mondod, az ember a legérzékenyebb lény a földön. Ez sem igaz. Én azt mondom, ez az asztal sokkal érzékenyebb, mint az ember. Az ember rabszolgatermészet és elfelejti a bántalmakat. De tudod-e, ha ezt az asztalt megvágom most egy bicsakkal, ez örökké emlékezni fog erre a vágásra.

Bodrogi, aki az előbb még majdnem elsírta magát, most bután, értelmetlenül fölnevetett.

— Nem baj, pajtikám. Kontyod alá ment már a borocska, de azért igyunk.

Fölállt és diadalmas gesztussal előrenyujtotta a poharát :

— Proszit, pajtikám. Ex !

Nem mozdultam.

— Ha bicsakkal megvágom ezt az asztalt,

akkor seb marad a fában s ez a seb nem forrja ki magát. Ottmarad örökké, mert az asztal emlékezik. Nem úgy, mint az ember. Ha bennünket megbánt egy asszony, akkor mint egy álomból fölrettenünk s végül is jó pofát vágunk az egészhez. Piha, testvér! Sebek vannak itt bennünk és gondozzuk őket és meggyógyítjuk. Ha most megfognám ezt az üveget és a földhözvágnám, összezúzódna. Széttörne fájdalmában, mert ő nem bírja el azt, hogy valaki így meggyalázza. Az Úristenit neki, hányszor vágtak engem a földhöz s megint itt vagyok. Hányszor rúgtak ki már innen is, onnan is és én megint visszamentem. Mit mondjak?! Olyan asszony is volt már, aki leköpött, letörültem és ő megint leköpött. Hát nem kellene ebbe beleőrülni, ha az ember azt hinné, hogy van valami a világon? Nincs, testvér, semmi. Semmi, csak az van, amit én akarok, hogy legyen. S én nem akarom azt, hogy megmaradjon az, ami rossz volt nekem. Nem, még az Atyaistennek se! Arra engem még az Úristen se kötelezhet, hogy ne azt akarjam, amit akarok. Fukk az egész! Én az vagyok, aki vagyok és pont. Verseket írok s holnap regényeket fogok írni s ha akarom, szakállánál fogva lehúzom ide az öreget. Le, ide eléd, te eléd, testvér. Ideültetem a poharad szélére. Itt fog ülni s a lábait belelógatja a borba, úgy, ahogyan azt egy kislánytól láttam valamikor kint a folyónál. Gyönyörű szép, barna lányka volt. Ott ült a parton, a zöld fűben s a kék vízben áztatgatta a fehér lábacskáit. Hát, testvér, ez az élet, ez az én életem . . .

Bodrogi két tenyerébe hajtott fejjel ült előttem és szomorúan kérdezte :

— Szerelmes vagy ?

— Nem. Csak el vagyok keseredve. Észrevettem, ha valamit megfogok, elolvad a kezemben, mint a hó. A szép fehér hó elolvad az én büdös, otromba kezeimben.

Bodrogi szemben ült velem. Mozdulatlanul ült és könnyek csurogtak a szemeiből. Csillogó, hosszúkásra nyúlt vízcsöppek végigcsurogtak az arcán, megáztatták a bajuszát s az ember most kinyujtotta a nyelvét és megnyalogatta a a nedves szőrszálakat. Bárgyú és szánalmas volt.

Aztán jött a kocsmáros, fizettünk és mentünk.

Kint már hajnalodott. Hűvös gyönge szél jött a Duna felől. A víz nyers illatát hozta magával. Mint a szomjas vándorok, arrafelé indultunk.

Megint karonfogva, szó nélkül és álomkórosan, mint a megbűvöltek.

Elfogyott a pénzünk és színültig voltunk fájdalommal. És meg se tudtuk mondani, hogy miért szomorkodunk, tárgytalan volt ez a szomorúság s kiirthatatlanul valahol mélyen bennünk gyökeredzett.

Álldogáltunk a folyó partján. Lefelé a kőlépcsőkön horgászok üldögéltek a reggeli fényben, hosszú nádszálaik remegtek a víz fölött. Néha meglendültek ezek a nádszálak s ilyenkor egy hal repült föl a vízből, ezüst- és aranyszárnyacskákkal ficánkolt a magasban, aztán egyszerre mindennek vége lett.

5.

Keveset beszéltem az Anyámmal s a testvéreimmel még kevesebbet. Nappal aludtam, éjjel csavarogtam. Ha van még egy ágyunk, lehet, hogy nem így rendeződik az életem. Éreztem, hogy dolgozni kellene valamit, éreztem, hogy az Anyám is erről szeretne beszélni velem. De hogyan lehetne ezt a kérdést megoldani ? Más emberek akkor indultak a dologba, mikor az én számomra megnyílik az ágy, hogy letegyem magam kicsit pihenni az oktalan izgalmak és hosszú, reménytelen vitatkozások után. Reggelenkint beszélgettünk s valami távoli jóban reménykedtünk.

Megérkezésem örömére vasárnap komoly, ünnepi ebédet készített Anyám.

— Nesztek, hogy vigyen el benneteket az ördög — mondta reggel elgörbült, mámoros szemekkel Károly bácsi. Én már otthon voltam, mikor ő megérkezett. Munkaruhában, úgy piszkosan, ahogy a gyárból kiállt, lumpolta át az éjszakát. — Szegényember vagyok, egy korona az egész életem, de azért ezt is föláldozom.

Anyám a konyhaasztal sarkánál ült, aprópénzeket számolgatott s a fölajánlott koronát is közékeverte.

— Jó lesz-e, ha tyúkot eszünk, gyerekek ? Úgy sincs mása a szegényembernek, legalább egyen valami jobbacskát, ha hozzájutt. — És nevetve még hozzátette : — Maradj hát te is itthon, te részeges kutya, ebédre. Úgy se tudod már, hogy mi az a rendes étel.

A lányok félig mezítelenül, lármásan jöttek-mentek a szobából a konyhába, az egész lakás olyan volt, mint valami csatatér. A padlón szennyes ruhák és cipők hevertek szanaszét. Ilonka az asztal tetején ült, kávézott, kövérre dagadt kenyereket kanalazott ki a csészéből. Kis ingecskében ült, maga alá húzott lábakkal, a haja kócos volt, magafeledten cuclizott, szája sarkából kibuggyant az édes, meleg kávé.

— Megfázol, kicsikém, én drága aranyhalacskám — mondta neki Anyám, gyöngéden az ölébe emelte és így etetgette.

Károly bácsi zsebretett kezekkel a szobaajtónak dűlve álldogált. A levegőbe bámult és fütyörészett. Végre is megszólalt:

— Eriggyetek már be, hogy lebujhassak!

Vetköződni kezdett és bolondságokat beszélt össze-vissza.

— Rossz így nekem, testvér, komisz az ilyen özvegy szamárnak az élete.

Anyám zsörtölődött vele:

— Miért nem hozod föl a feleséged is? Mondtam már, hogy hozd föl és éljetek rendes életet. Elég vén szamár vagy már, benőhetne a fejed lágya. Ebben az időben már a bolondok is megnyughatnak.

— El is hoznám én, testvér, de olyan az, mint a kotlós tyúk, nem akar elmozdulni a helyéről. Vegyem talán az ölembe és úgy hozzam? Vagy mit csinálhat az ember az ilyen lélekkel?!

— Nem jön, mert nem mer, szegény, kimozdulni a helyéről. Érzi ő, hogy nem bízhatja rá magát a te mániáidra.

— Azt mondom, ha már a feleségem lett, akkor csak bízza rá magát a mániáimra. Csak bujdosik előlem s mégis szüli a gyerekeket szakajtószámra.

— Gyalázatos kutyák vagytok valamennyien. Kiszívjátok a szegény asszonyok vérét, aztán szeretnétek a sarokba dobni, mint valami rongyot. Gyalázat az, hogy ilyen vén fejjel se tudsz megnyugodni.

Károly bácsi már félig levetkőződött. Erős, izmos tagjai voltak, de a mellén már őszültek a hajak s a fogai ritkák és feketék. Heccelődött s mint valami kamasz, röhögött a játékhoz.

— Szeretem én azt az asszonyt, testvér! Valósággal imádom én, mint a szentséget.

Hangosan elnevettem magam, most felém fordult és nekem beszélt:

— Ne vihorássz, öcsém, dunctod se lehet neked arról, milyen egy asszony az. Szentségemre, olyan, mint egy bálvány.

Anyám rosszalólag mondta:

— Ne gúnyolódj már, ne bántsd még ilyenkor is. Olyan szegényke, amilyen. De ha jó volt akkor, mikor a házat, meg a műhelyt megkaptad vele, becsüld meg most is, hogy a vagyonát elittad.

— Éppen, hogy megbecsülöm, ha azt mondom, hogy olyan, mint egy bálvány! Nem csúfolódás az, ha én így képzelek el egy bálványt. Hiszen csak négy iskolát jártam, testvér, miért tudnám hát, hogy milyen egy igazi bálvány?! Van az az asszony olyan hosszú, öcsém, hogy be se férne ezen az ajtón — leült a székre, kezeit

a térdeire támasztotta és bámulta az ajtót.
— Isten engem úgy segéljen, ha szépen kiegyenesedne, be se férne ezen az ajtón. S micsoda szép halvány képe van ! Szép bizony és igazán a fogam alá való lenne, ha tevehússal, vagy más ilyen madár húsával élnék.

— Nem szereti ? — kérdeztem.

— Szeretem én, öcsém, csak azt nem szeretem, ha gyakran kerül a szemem elé. Szúrja a szemem. Isten úgyse úgy szúrja, mint valami nagy szálka. Dehát azért csak megbecsüli az ember a jámbort. Azért haragszom rá kicsit, hogy olyan házat, meg olyan műhelyt hozott magával, amik később elúsztak, mint a halak.

— Elúsztak hát, elúsztak a borocskában, meg az átkozott pálinkákban, amiket leittál magadba.

— És szülte a gyerekeket. De azt mondhatom ám, a gyerekek, azok szépek. Soványak, mint a kórók, taknyosak és hebegnek, mint a gólyák. De az én vérem van bennük, öcsém, azt érzem, hogy az én drága vérem van valamennyiökben. Különben már ki is tekertem volna a nyakukat, de fáj hozzájuk nyúlnom, megsül a kezem az érintésüktől. Eh ! — sóhajtotta. — A szegényember dögöljön meg és vége a sornak ! — mondta még egészen nekikeseredetten és bebujt a takaró alá. Egészen bebujt, a takarót fölhúzta a fejére.

A testvéreim fölöltöztek és sétálni mentek. Ilonkán sárga cipő és piros ruhácska volt s őt is magával vitte az anyja.

— Feküdj le te is — mondta Anyám. — Szomorú dolog az, hogy így beszél ez az ember !

Nem valami kívánatos jószág a felesége, az igaz, de ha jó volt neki a pénze, legyen jó az asszony is. Miért éppen a szegényembereknél vannak ezek az állandó marakodások ?

— Azért, mert a szegényembernek se otthona, se nyugalma.

— Látod, hogy engem se tartanak mézeskalácson, olyan az én életem, mint az igavonó állaté s mégis örül a szívem, ha köztetek lehetek. Addig takarózzon az ember, ameddig a takarója ér . . . De úgy aludj ám te is, hogy délben fölkeltünk. Lehet, hogy vendégünk is lesz délben, de ne ám, hogy mogorva legyél ahhoz az emberhez. Megkérte már a Mariska kezét, hadd boldoguljanak, ha szeretik egymást.

— A Bagó ?

— Derék ember, nyomdász. Ezek a legjobban kereső iparosok. Legalább rendes apja lesz annak a csöppségnek. Lehet, hogy te okosabb vagy, mint ő, de azért, nem kell, hogy fitogtasd előtte. Te ilyen vagy, ő pedig olyan, hiszen a fűszálak se egyformák a mezőn. Azért mégis csak megvannak egymással békességben.

Már az ágyban voltam és gondoltam, milyen különös ez a világ körülöttem. Milyen idegennek és távolinak érzek magamtól mindent. Károly bácsi vadsága s az Anyám primitív okoskodásai értelmetlenül összezavarodnak bennem s így szédülök át az álomba.

Ebédhez keltegetnek. Olyan lárma van a lakásban, mintha tele lenne emberekkel, mintha verekednének. Kiabálnak egymással és föl-fölnevetnek hangosan, jóízűen. Mariska hangját

hallom leggyakrabban, Ilonkával játszik, mint a pajtása. Hancúrozik vele, nevetgél és valakinek dícsérgeti a kisleányt. Idegen férfihangot is hallok. Valószínűleg ez a vőlegény. Nem ellenszenves a hangja, rekedt kicsit, talán a sok dohányzástól, vagy talán tüdőbeteg, mint a nyomdászok általában. Legjobb szeretnék tovább aludni. Szívesen lemondanék az ünnepi ebédről, csakhogy ne kelljen közéjük, az asztalhoz ülni. Nincs kibúvó. Jön az Anyám és meghúzogatja a hajam.

— Kelj föl, Lajki, kelj föl. Itt a jó tyúkocska! Úgy uszkál a jó tejfölös lében, mint valami csodálatos teremtmény.

Mariska azt mondja Ilonkának:

— Menj oda és húzd meg a Lajos bácsi lábát.

— Nem. A Lajos bácsi lába nem az enyém lábam.

— Menj csak szépen oda, dugd a kezecskédet a takaró alá és húzd meg a Lajos bácsi lábát. Lajos bácsi, lusta bácsi, csiklandozd meg a talpát.

Bözsében fölébredtek a régi emlékek és selypítőn énekelte:

— Itt a Darányi Ignács, a csipőpucsuló!

Nem volt menekvés, fölültem az ágyban, rosszkedvűen, tettetett álmossággal dörzsöltem a szemeimet.

Egy ember állt meg előttem és nyujtotta a kezét.

— Jónapot kívánok. Bagó Béla vagyok.

Üdvözöltük egymást, barátsággal megszorította a kezem.

— Menjetek ki, hogy felöltözhessek.

— Öltözz csak, nem kíváncsi senki a bájaidra! — mondta Terus s valamennyien nevettek.

Az ágy szélén ülve öltöztem. A többiek az asztalnál ültek, füge és amerikai mogyoró volt előttük. A lányok hangos ropogtatással torkoskodtak. A vőlegény csakugyan olyan volt, mint a kültelki szegény vőlegények. Kissé gyűrött ruhában, nedvesen lefésült hajjal, magas gallérban és csokornyakkendővel. Szőke ember volt, stuccolt bajuszkával, ha nevetett nemcsak a fogai, hanem az alsó, fölső ínye is kilátszott. Az arca beesett s a szemei fénytelenek. Hallottam, hogy a nyomdászok ólombetegségbe esnek s ez az ember csakugyan emlékeztetett az ólom szürkeségére.

— Gyujtson rá! — mondta és megkínált cigarettával.

— Sokat szív?

— Na, na. Talán, ha negyvenet.

Mariska a kisleánnyal játszott, de ezt meghallotta, fölegyenesedett a guggolásból, kezeit a csípőire tette és úgy, mintha nem is komolyan mondaná, közbeszólt:

— Erről bizony leszokhatna! Mi lányok is cigarettázhatnánk, de mi nem vagyunk olyan könnyelműek, mint maguk. Elfüstölik a pénzüket és tönkreteszik az életüket. Nézd meg csak Lajos, hogy milyen sápadt. Az ember ne csak az orrahegyéig gondolkozzon.

Az ember feszengőn, ügyetlenül mosolygott, túlzottan vigyázott magára, száraz tenyerét a szája elé tartotta, nehogy kilátszanak az ínyei.

— Ne legyen hozzám olyan szigorú. Mi egyéb élvezet van egy szegény agglegény életében?

— Ismerjük, ismerjük! Ezt csak úgy mondják. Ha megnősülnek, akkor meg az a baj. Akkor majd ötvenet, hatvanat akar szívni naponta.

Az ember gyámoltalanul felém fordult:

— Mindig szidást kapok ezért is, meg a mozgalomért is.

— Igen is, mert abból sem tudja, hogy mikor elég.

Mariska csípőre rakott kezekkel még mindig ott állt előttünk s most megláttam, hogy milyen furcsa, elformátlanodott alakja van. A szoknyája kissé rövidebb elől, mint hátul, a csípői egészen összemosódnak a hasával, furcsán megtelt, nehézkes figura. — Lehet, hogy megint másállapotban van — gondoltam. S egyszerre elkedvetlenedtem. Néztem, vizsgálgattam az alakját s már nem volt kétséges, hogy igazam van. De nem ébredt föl bennem a régi harag és elkeseredés. Mintha kissé elszégyellettem volna magam. Miatta és helyette is. Hogy elküldhessem magam elől, azt mondtam:

— Jól van, csak ne okoskodj annyit! Az elvtárs valószínűleg tudja, hogy mit csinál. Menj ki inkább és nézd meg, hogy mi van a tyúkkal?

Lehet, hogy belémlátott és fölfogta a gondolataimat. Lecsendesedett, szinte megszeppent és indult kifelé:

— Ugyancsak hamar megértettétek egymást! Igaz, hogy holló nem vágja ki a holló szemét.

A mozgalomról kezdtünk beszélgetni. Egy-

szerre közelebb éreztem magamhoz ezt az embert. Eléggé értelmesen beszélt, látszott, hogy könyveket olvasott s jól esett hallanom, hogy helyesen használja az idegen szavakat. Nem jobboldali huligán, ellenzéki s önálló elgondolásai is vannak.

— Sajnos — modta — még mindig nagyon kevesen vagyunk, akik komolyan vesszük ezeket a dolgokat. Ha most itthon marad, együtt dolgozhatunk Angyalföldön. Ki kell építeni a pártot s egy kis friss életet kell belevinni.

— Jó. Csakis így lenne értelme.

Könnyen összemelegedtünk. Beszéltünk és tervezgettünk. Cigarettával kínált és cigarettáztunk. Néha a lányok is beleszóltak a beszédbe, de mi nem akadtunk meg náluk, nem engedtük kizökkenteni magunkat abból a kerékvágásból, amibe szerencsésen belejutottunk.

Kintről zörgés hallatszott be és tányércsörömpölés. Károly bácsi is most ébredhetett föl s már füttyögött, dalolászott. Néha mondhatott valami kellemetlent, Anyám és a lányok ilyenkor ráripakodtak.

— Jó alak az öreg — mondta Bagó. — Lehet, hogy az ilyen embernek a legjobb. Nem érzi azt, hogy elnyomják s azt sem érzi, hogy egész nap jóformán ingyen dolgozik. De igaz, mi lenne az emberiségből, ha valamennyien ilyenek lennénk. Az ilyen megszületik, dolgozik, aztán meghal. Úgy eltűnik nyom nélkül, mintha itt sem lett volna.

Bejöttek a lányok, az asztalról összesöpörték a mogyoróhéjat s a barnára festett deszkát

letakarták tarka pamutterítővel. Tányérokat, villát, kést és kanalakat raktak föl pontosan, sorjában.

Anyánk jött be, maga előtt a gőzölgő, nagy tállal.

Körülültük az asztalt. Én jobbról kerültem a vőlegény mellé, Mariska balról. Ilonka a Nagyanyja mellett ült. A székre egy kis sámlit tettek, erre ültették, mert csak így ért föl a tányérjáig. Károly bácsi az asztalfőn trónolt, ki volt borotválkozva, bajuszán csillogott a brillantin.

Tyúkleves volt daragombóccal. Teli tányérral kaptunk valamennyien.

Jó volt. Határozottan nagyon jó volt. Sűrű és átlátszó, mint a szirup. Milyen régen nem kóstoltam már ilyesmit.

— Egyél, gyerek, csak egyél — biztatott meg az Anyám minduntalan. — Olyan ez, mint az orvosság. Ilyesmihez csak nem jutottál hozzá, ott az útközben ?! S mégis mi a csoda az, hogy így meghíztál ?

A tyúkpaprikás következett, galuskával.

Anyám részletesen elmesélte, hogy a tyúkból előbb levest főzött, aztán kiemelte belőle, szétvagdalta és csinált belőle paprikást.

Nagy vaslábasban állt az asztalon az étel. A tejfölös és paprikás lében fehéren és puhán ültek a húsok. A többiek nekem engedték át a combokat. Jó nagy combok voltak, fehér, zsíros bőrrel bevonva. Károly bácsi két liter bort hozatott, ott állt előttünk a nagy üveg és rózsaszínűn úgy világított át rajta a bor, mint valami lámpás.

Ettünk és ittunk és közben beszéltünk mindenféle butaságokat. Mintha kizökkentünk volna a szürke, egyhangú világból. De talán nem is éltünk. Csak a gyomrunk és a szánk élt és hatalmas erővel dolgoztak. Anyám olyan volt most, mint egy királynő, fölöttünk élt és merőkanállal vagy villával kifogyhatatlanul osztotta az ételt.

Ettünk, belemerülten ettünk. Oldalt tekintettem és láttam, hogy a vőlegény is megfeledkezett az illendőségről. Villájáról kézbe veszi a húsokat, az ujjai tele vannak a paprikás szafttal, mintha véresek lennének. S az ajka is zsíros. Az ínyei kilátszanak s a fogai hangosan összeütődnek minden harapásnál.

Anyám újra szedett a tányéromba, újra nekigyűrkőztem. Éreztem, hogy a hátamhoz hozzátapad az ing az izzadságtól s a falatok már nehezebben mennek le a torkomon, mint az előbbiek.

S egyszerre megálltam. Nem bírtam tovább. Valami szörnyű, kegyetlen nyomást éreztem a gyomromban, a torkom összeszorult, hogy majdnem megfulladtam. Ijedten körülnéztem. — Mi lesz most ? — gondoltam. — Mi lesz most ? — S ezután az első szörnyű pillanat után újból levegőhöz jutottam, de a gyomrom erősen, szinte kibírhatatlanul remegni kezdett.

— Beteg vagyok — mondtam. — A gyomrom nem bírja. Az én gyomrom már nem bírja ezeket.

— Hát akkor igyál ! — mondta Károly bácsi. — A fene a nyimnyala formád !

Anyám odajött hozzám, hogy elvezessen az asztaltól.

— Nem bírja, szegény. Hogyan is bírná, azok után a mindenféle moslékok után! ? Oh, Istenem, most még az hiányzik, hogy enni se tudj.

Kiültem a konyhába a dívánra. Még mindig remegett a gyomrom, kínoktól verítékezett a homlokom. Anyám fölemelte a kötényét és friss levegőt hajtott rám vele.

Bent Károly bácsi szónokolt, dícsérte a bort és önmagát, akit vasból öntött az Isten.

— Feküdj le — mondta Anyám. — Dűlj le kicsit pihenni. — Két kezével megpróbált oldalra billenteni, de én tartottam magam. Láttam, hogy a dívánnak ezen az oldalán van a kis táska a fésüvel. Mint valami veszedelmes ellenféltől, elhúzódtam tőle. A másik oldalra dűltem, ott lehajtottam a fejem. Fáradt és álmos lettem. Félszemmel még rápillantottam a fésütartóra s aztán nem tudom, mi történt velem.

6.

Nagy volt a világ körülöttem, sivár és kegyetlen. Ide-oda dobálódtam benne. Éreztem, hogy nem könnyű pehely, hanem tüskés bogáncs vagyok, fájok magamnak és megsebzem azokat, akikhez hozzáérek. S hiába kezdtem akármibe, semmi nem sikerült úgy, ahogyan szerettem volna. Nem tudtam legyőzni a szeretőm ellenállását és nem tudtam verset írni. Most ez az

utóbbi fájt jobban. Azelőtt egészen bele tudtam veszni az írásba, bajaimból és nyomorúságaimból, mintha egy más világba léptem volna át. Magam mögött hagytam a valóságot s még a panaszaimat is úgy mondtam el, hogy legalább magamnak örömem tellett benne.

Órákon át üldögéltem egyedül és gyötrődtem. Tele voltam mondanivalóval és nem tudtam kimondani a szavakat, egyetlen sort nem tudtam leírni. Beteg vagyok, gondoltam. Valami olyan betegségem van, amiből nincsen többé fölgyógyulás. Elindultam valami felé és megrokkantam útközben. Vissza hát oda, ahonnan elindultam.

A kék munkaruhám még megvolt, összegyűrten bent hevert a szekrény fenekén. Az Anyámnak, anélkül, hogy ő erre mostanában kényszerített volna, vasárnap este azt mondtam:

— Készítse ki a ruhámat, holnap elmegyek munkát keresni.

— No látod, magadnak is be kell látnod, hogy ez nem mehet tovább. Ez így nagyon rendben van. Kivasalom majd kicsit azt a gúnyát, nehogy úgy állj be a dologba, mint valami koldus.

A szagosságot árasztó kifutó még mindig nálunk lakott s így nehéz volt az alvást megoldani erre az éjszakára. A lányok alól kivették a szalmazsákot, ők a megmaradt vékony zsuprétegen aludtak, én a zsákkal lekerültem a földre.

Micsoda nehéz éjszaka! Nappal aludtam, most tehát nem tudott legyűrni az álom. A többiek

már szuszogtak, nyöszörögve dobták magukat ide-oda a fészkekben s az én szemeim nem akartak lecsukódni. Sűrű, meleg párával volt tele a szoba. A kifutó horkol és nyöszörög, mint a nyavalyatörősek. Károly bácsi is horkol kint a konyhában s néha köhögési rohamok fogják el, a hurutos rekedt hangok mindannyiszor megijesztenek. Aztán mégis, mintha elszédültem volna ezektől a gőzöktől és hangoktól.

Valami ringatózó alkotmányon feküdtem, föl-alá hintáltunk, egyszerre kiestem a helyemből, testem összerángott és zuhantam lefelé, valami feneketlen mélységbe. Langyos víz alá kerültem s itt megnyugodtam. Tudtam, hogy ez a halál. Meg fogok fulladni, de hiszen ez jó s mintha csak erre vártam volna napok óta.

— Kelj föl! Ha csakugyan dolgozni akarsz, akkor föl!

Anyám ott állt előttem. Álmosan kinyitottam a szemem és a zsákról fölfelé néztem rá. Széles, hatalmas alaknak látszott a félhomályban. Valahol, emeletes magasságban lehetett a feje, csak a nagy cipőit, barhetszoknyáját s a kék kötényét láttam kötözködésig.

— Kelj föl! — mondta újra. — Kelj, mert aztán nekem is mennem kell. Az ennivaló ott van a konyhában.

Fölkeltem s minden szokatlannak, idegennek látszott előttem így a reggelben. A többiek lármásan készülődtek, én alig szóltam. A konyhaasztalon papirba csomagoltan ott volt a munkaruhám, kávé és egy nagy karéj kenyér mellette.

Nem éreztem elkeseredést és nem éreztem

szomorúságot. Csak unottan fáradt voltam. Úgy mozogtam, mint valami gép, köszönés helyett morogtam valamit s aztán kint voltam az utcán.

Eddig, ha elindultam hazulról, mindig befelé a város felé tartottam, most az ellenkező irányba indultam. Két sarkon túl kint voltam a Váci-úton, a bemocskolt földön bodrozó füstfelhők alatt. Ugyanúgy, mint azelőtt a munkások egyenkint és csoportokban loholtak munkahelyeikre. S most észrevettem, hogy sokkal több asszony és lány van közöttük, mint azelőtt. Görnyedtek ezek az asszonyok és nem szépek a lányok. Nincsenek melleik s a ruha lóg rajtuk, mintha egy söprűnyélre lenne rá-akasztva. Vannak, akik karonfogva mennek, összedugott fejjel, szorosan egymás mellett, mintha bűnös terveket koholnának így a reggelben, vannak, akik szétszóródottan hancúroznak, rekedt, kellemetlen hangokon átkiabálnak egymáshoz. De mindenki mintha szomszédja, régi ismerőse lenne egymásnak. Csak én vagyok egyedül. Egészen egyedül a jövés-menésben és zajongásban.

A gyárak elsőt dudáltak. Kinyílnak a kapuk és öt perc mulva üres lesz az utca. A sokadalom eltűnik a kapuk mögött s csak azok maradnak itt velem, akik kenyér nélkül és munka nélkül vannak. Úgy maradunk itt kint az utcán, mint az eladásra szánt barmok. Megnéznek majd és kimustrálnak bennünket, mint a barmokat a vásárban.

Vagy húszan, huszonöten ott álltunk az egyik

gyár becsukott kapuja előtt. Öreg és fiatal munkások voltak közöttünk, rongyosan lehasználtak s voltak eleven fiatalok, akiknek jó kedvük volt, lobogott bennük az élet. S ezek között is egyedül maradtam. Hallgattam a beszédüket és semmi érdekeset nem találtam benne. Mért nem beszélnek a sorsukról ? Miért nem fordulnak arccal a gyár felé, hogy a portás megláthassa szemeikben a bátorságot és az elszántságot ? Dolgozni akarnak, miért nem követelik hát a munkához való jogukat ?

Valaki megszólított.

— Nincs egy csavarásra való dohánya, szaktárs ?

— Nincs — mondtam. — Másfél éve munka nélkül vagyok.

— Hát az nem jó. Ezt még az ellenségemnek se kívánom. Micsoda a szaktárs ?

— Szerszámlakatos.

— Szüleinél van ? Így csak kibírja az ember. Amíg gyerek, megél a jég hátán is, az öregek ott is dunyhát tesznek alá. De én már családos vagyok. Szép két gyerekem van, olyanok, mint a virágok és többet esznek, mint a kisborjúk. Azt mondom, ha így marad a világ, beledöglünk valamennyien. Legutóbb a Langban dolgoztam, aztán megrendszabályoztak. Vesse föl őket a gáz.

A portás előre jött a fülkéjéből, de nem nyitotta ki a kaput. Ott maradt a rács másik oldalán, pipázott s egy becsukott könyvet tartott a kezében. Szemben állt a nappal, az aranyos vacakok csillogtak a sapkáján. Úgy látszott,

hogy mi ketrecbe zárt ragadozók, vagy valami bélpoklos emberi fajzat vagyunk s ő távolról kényelmesen bámul bennünket. Elcsendesedtünk és pillanatokig mi húszan, huszonöten és ő egyedül farkasszemet néztünk egymással. Végre is megszólalt :

— Nincs semmi. Talán majd a jövő héten. Gyerünk hát tovább, emberek, kár az időért.

Egyik karjával olyan mozdulatot tett, mintha máris elsöpörne bennünket a kapu elől. S mintha már ott se lennénk, megfordult és kényelmes sétával ment vissza a fülkéjébe. Kihallottuk a gőzkalapácsok zuholását s a körfűrészek kétségbeesett sikolytozását. Az udvaron négy ember pléhet egyengetett. A meggyötört lemez úgy dobálta magát, mint a részegek és úgy zengett és kiáltozott, mint akit ölnek.

Tovább mentünk, de a következő helyeken ép hogy megálltunk. Már csak szokásból mentünk át egyik kaputól a másikhoz. Késon van, a legnagyobb véletlenség, hogy valakit fölvegyenek. Az emberek a gyárak elől most megindultak a mezős térségre. Hűvös az idő, de azért leheveredtek, külön-külön csoportokban malmozni és kártyázni kezdtek. Én leejtett fejjel ballagtam hazafelé.

Anyám már főzött. Rám nézett, mikor beléptem az ajtón. Hónom alatt látta a csomagot, nem kérdezett semmit és nem lamentált.

— Semmi — mondtam. — Sok a munkanélküli, nehéz lesz valamit kihalászni.

— Majd lesz valami a jövő héten. Ha az

ember szorgalmasan utánajár, akkor akad valami. Ha máma nem, hát holnap.

— Maga el se tudja azt képzelni, hogy mi az ott állni a kapu előtt és árulni magát az embernek. Úgy kínálgatni magát, mint ahogyan a Teleki-téren az öreg zsidók kínálgatják a rongyokat.

— Úgy gondoltam, hogy annak az embernek majd fölmondunk a priccsen, hogy rendesen alhass éjszakánkint. Ha rendesen alszol, rendesebb lesz az egész életed.

Lehet, hogy örülnöm kellett volna annak, amit az Anyám mondott s nekem mégis rosszul esett. Úgy éreztem, hogy ebben a jóságos ajánlatában valami ravasz, kényszerítő szigorúság van. Ha fölmond az embernek, elesik a kvártélypénztől s akkor az én keresetemmel kell azt pótolni. Most csak enni ad, de úgy gondolkodhatik, azt már nem kívánhatom el tőle, hogy a heti kvártélypénztől elessen miattam. Hiába volt szelíd és megértő velem szemben, beleláttam s ha elég bátorságom lenne hozzá, tiltakozni szeretnék a tervei ellen. És nem szóltam semmit. Nem éreztem a jogaimat a családban.

Sehol nem éreztem a jogaimat és sehol nem találtam meg a helyemet. Kallódó szegényember vagyok, gondoltam s számomra minden a véletlenektől függ. Egyedül a kávéházban éreztem magam valamennyire otthonosnak. Ott csupa letört, kétségbeesett embert láttam magam körül. A szép, fiatal lányok csakúgy, mint a kimustrált öregek éhesek és pénztelenek, mialatt hangosan beszélnek, könnytelenül,

halkan sírdogálnak önmagukban. Ezek között megtalálom a helyemet. Úgy érzem, egy kis szigeten élek közöttük. Nem dörgölőzöm hozzájuk és én is megközelíthetetlen vagyok. Bezártan élek, mint valami kődarab. Nem panaszkodom és nem kérek kölcsön senkitől semmit. Bizonyára vannak köztük olyanok is, akik irígykednek rám. S ez jól esik nekem.

De mégis, ha meggondolom, mi lesz így belőlem ?

Egyre inkább távolodom az emberektől, különválasztom magam és vágyakozom az írás után. Órákig ülök egy sarokban, papiros van előttem, ceruza a kezemben s úgy leselkedem a fölbuggyanó szavaim után, mint ahogyan a rókavadász leselkedik a rókalyuk előtt. És hiszem, ha egyszer előbukkan egy róka, az nem közönséges vörösróka, hanem ezüstróka lesz. Érzem, az első versem nem egy közönséges vers lesz, hanem valami szép, fájdalmas ének, ami fölszabadít engem, ami elvezet az emberek közé, akik majd egyszerre megértenek. Hiába beszélne akárki akármit, meg vagyok róla győződve, hogy kincsek rejtőzködnek bennem, de hogy elérjem és kifejtsem őket, ezért dolgoznom kell. Olyan nehezen és verítékesen kell dolgoznom, mint ahogyan a bányászok dolgoznak. Le kell merülnöm önmagamba és kihántani a fekete rétegek alól a csillogó értékeket.

Az egyik nap, hogy hazaérkeztem, levél várt rám. Hegedűs Mária írta nagy girbe-görbe betűkkel. Azt írta, hallotta, hogy megérkeztem s csúnya gazemberségnek tartja, hogy még meg

se látogattam. Betegen fekszik a tüdejével, elhagyatottan, senkije sincs, a testvére megtagadta azért, mert teherbe esett tőlem. S maholnap már itt is lesz a gyerek. Kétségbe van esve, hogy így minden segítség, minden jó szó nélkül, betegen hogyan szüli meg a gyereket. Testvéreim már elolvasták a levelet, Anyámnak is fölolvasták.

— No most mi lesz ? — kérdezte. — Ezt jól megcsináltad. De hiszen az a lány már nem is mai gyerek. Mi lett ebből a világból ! Hogyan lehetett volna az ilyesmi az én időmben . . . Ne ám, hogy valami bolondságra vetemedj !

Csöndben néztem Anyámra, de belülről, valahonnan mélyről gyűlöletet éreztem ellene ezek miatt a szavai miatt. Nincs joga hozzá, hogy ilyeneket mondjon. Hiszen a Mariska is. Én még azt se felejtettem el. Fölényesen válaszoltam :

— Ne felejtse el, hogy az ilyesmi a legjobb családokban is megtörténik.

Anyám elértette, de azért nem hátrált meg :

— Hiába kezded az okoskodásaidat. Tudom, hogy mire célozgatsz, de a Mariska esete az egészen más volt. Az még egészen kis lányka volt, szegény. Arról senki sem tehetett, hogy az a gazember elcsavarta a fejét. Ennek bizonyára már nem te voltál az első.

— De igen ! Az első voltam. Azt én tudom, hogy az első voltam. S a Mariska talán még most is ártatlan kislány ? !

Mariska bent volt a szobában, hirtelen lángvörös lett az arca. Megszólalt, de annyira kényelmetlenül érezte magát, hogy csak hebegni tudott.

Nyugodtan és nem haraggal mondtam neki:

— Ne szólj semmit. Látom, hogy megint másállapotban vagy, de nekem ehhez semmi közöm. Fölnőtt ember vagy, csináld úgy, ahogyan azt jónak látod. Akkor az más volt. Akkor a Mama volt érted felelős s most már tudom, hogy nem téged, hanem őtet kellett volna elővenni.

Anyám nyugodtabban és okosabban beszélt tovább.

— Hiszen ez az, hogy ti már azt tartjátok magatokról, hogy fölnőtt emberek vagytok. Hát jól van, én félre állok az utatokból. Azt gondolod te, hogy mikor szólok neked, akkor a károdat akarom? Vagy talán azt hiszed, hogy én azt mondom, nagyon jól van az, ahogyan a Mariska csinálja? Mi lesz majd vele, ha ez az ember nem találja elvenni? Egy gyereke már van. Ez is olyan, szegénykém, mint az ágról szakadt gyümölcs, úgy tekintik az ilyent, mintha se szülője, se rokona nem volna ezen a világon. Most meg jön a második. Én Istenem, olyan természetű ez a lány, mint a házinyulak. Boldogság lehet ez egy Anyának? Ezt így látni anélkül, hogy csak bele is szólhatna a dolgokba?

— Jól van — mondtam. — Úgy még sohasem volt, hogy valahogy ne lett volna. A többi között ezeket a bajokat is megússzuk valahogyan.

Anyámat elintéztem. Úgy tettem, mintha gondtalanul, nyugodtan fogadnám az eseményeket, belül azonban nyugtalan és majdnem kétségbeesett voltam. Bűntudat élt bennem

s nem találtam azt a kis rést, amin át megszabaduljak tőle.

Este kimentem Jolánhoz. Nem tudtam volna magyarázatát adni, hogy miért megyek ki? Miért és hogyan várok tőle segítséget. Amióta hazajöttem, naponta együtt vagyok vele, de csak beszélünk össze-vissza anélkül, hogy igazánból meg tudnánk egymást érteni. A Rozgonyit és a többieket is mindig ott találom nála. S úgy látom, hogy azokkal is éppen olyan jóban van, mint velem. Vagy talán közelebb van hozzájuk, mint énhozzám. Én hozzá se nyúlok. Vágyakozom utána, de ezt nem akarom neki bevallani s úgy látom, hogy biztatóan ő se közeledik felém. A többiekkel is így lenne? Szinte hihetetlennek tűnik előttem. De azért kijárok hozzá, talán csak rossz szokásból, vagy tudja az ördög. Belátom, hogy járatlan és tájékozatlan vagyok az élet komolyabb dolgaiban. Sosem vártam semmit ettől az asszonytól és mégis ő volt az első, akire gondoltam és gyalog loholok ki Újpestre.

Megvártam, míg a többiek elmennek, aztán elmondtam neki az esetet. Nem is lepődött meg és nem is hatódott meg tőle. Beszéltem s az egész úgy hatott rám, mintha jelentőség nélkül, szélbe ereszteném a szavaimat. Az asszony hümmögött valamit s nemsokára másról kezdtünk beszélni.

Este bementem a Meteorba. Bodrogi az egyik sarokban ült és írt. Papirost kértem tőle és én is beültem az egyik sarokba. S amire vártam s amiért hetekig gyötörtem magamat, megszüle-

tett az első versem mióta itthon vagyok. Mintha sikerült volna egy szelepet megemelnem, áradtak belőlem a szavak, javítás nélkül sort sor alá írtam s közben éreztem, hogy egész testemmel fölemelkedem, megkönnyülten, mint a pehely. Játszik velem a szél, erre-arra szálldosok a napsütésben. Nem vidámság, hanem valami végtelen bánat szólt ebből a versből s mégis jóleső és megnyugtató volt ez az érzés. Mintha fönt röpködnék a levegőben és egyszerre azt éreztem, hogy hazataláltam önmagamhoz. Keményen és elmozdíthatatlanul állok meg a földön.

Bodrogi még mindig ott ül a sarokban. Hunyorgó, üveges szemeivel még mindig a levegőbe bámult, illő lett volna, otthagynom magában, de nem bírtam el, hogy valakinek föl ne olvassam a versem, valakivel meg ne osszam örömömet. Odamentem hozzá és azt mondtam :

— Hallgasd meg, öregem, az első versem, amióta hazajöttem. Az első és azt hiszem eddig a legszebb versem. Mennyire kétségbe voltam esve, de most már tisztában vagyok mindennel. Nem vártam, hogy szóljon, leültem és olvastam :

Tavasz van, Uram ! Tavasz !
(Én bor mellett ülök és siratom magam)
Tavaszi nap, tavaszi bánat,
Tavasz lobog a mélyre szántott völgyben
S az élet tüze tőlem messze ég.
Ó, Uram, megül a bús siránkozó nóta :
Egy napon ledobom a féket,
S mint paraszt suhanc a dús mezőről

Kék derűt hozok én is
És hozom a lelkem, ezt a sokszínű mezőt
Tele virággal és vággyal,
Hogy dévaj örömmel szökjem át az árkon
S tűzre rakjam szürke gondom.
Ó, Uram, hozom a vágyam, hogy tovább égjek
S nyelvelő, csintalan szavakkal,
Nyájat tereljek eléd és mondjam az igét :
Hangos himnuszát a tűznek,
Mert, jaj, így örökön szennyes sárba hágunk,
Örökké féljük az időt,
Örökké dadogunk és könnyes a szemünk.

Letettem a papirost magam elé és vártam.

Bodrogi is hallgatott egy ideig, aztán őszintén azt mondta :

— Szép vers, pajtikám ! Olyan szép, mint egy zsolozsma.

Jóleső nyugalommal feleltem :

— Hát csak írj te is s majd azt is elolvassuk.

— Érzem, hogy ez is nagyon szép lesz.

Odaültem a világosságba, a társaság közé. Küzködtem magammal, hogy ezeknek is fölolvasom a verset. Szerettem volna az egész világnak megmutatni. De nem. Mégse. Mintha betegségen jutottam volna túl, könnyű volt a kedvem s szinte gyerekesen pajtáskodtam a lányokkal. Nem húzódtam el tőlük és nem voltam olyan gyáva, mint azelőtt. Tudtam, ha most kedvem lenne hozzá, megsímogathatnám akár a legszebb artistalány lábát is. De nem tettem. Minek is kellene ez nekem ?

Így magamban és önmagamnak éppen elég voltam ezen az éjszakán.

7.

Néhányszor még elővettem a munkaruhámat és néhányszor még kimentem a gyárak elé. Komolyan gondoltam, hogy dolgozni fogok, de ez az elhatározás csak addig élt bennem, amíg oda nem álltam munkanélküli társaim közé. Itt elfogott a reménytelenség és keserűség. Már régóta nem volt szerszám a kezemben s éreztem, hogy ujjaim szívesen markolnák meg a kalapács nyelét, jó érzéssel verekednék az anyaggal, élvezettel dolgoznék, ha mindez a magam elszántából és a magam akarata szerint történne. De hiába kísérletezem, nem vagyok az, aki voltam. Kétségbeejtő gondolni is rá, hogy reggel hétkor megszólal a gyár dudája és be kell mennem a kapun, mint a birkának a nyájjal. S este hatig, nyolcig, talán tízig is bentmaradni, mindaddig ott maradni, amíg a duda újra meg nem szólal és a portás ki nem enged bennünket a kapun. Nem a munkás, hanem a fegyenc sorsa ez. Én megrettentem ettől a sorstól. Ott álltam a többi rongyos alak között, de annak tudatában, hogy hiába is hívnának, nem megyek be a gyárba. Élni akarok s a gyár az a hely, ahol lassan, könyörtelenül kiszipolyozzák az ember vérét, csontjairól lerágják a húst s aztán kidobják, mint valami hulladékot. Hét órakor odaálltam a kapuk elé s kilenc, tíz órakor hónom alatt a batyuval szomorúan, de mégis valami belső nyugalommal ballagtam hazafelé.

— Semmi — mondtam az Anyámnak. — Minden hely betelt, a kutyának sincs szüksége

rám. — Mintha ferdén néztek volna rám otthon, gondoltam, ez az ő bajuk.

De lassan mégis visszazökkentem régi ismerőseim közé. Esténkint bejártam az újpesti otthonba s néha a mi szakegyesületünkbe is, a Gömb-utcába. Egyik helyen sem voltam tag, de azért úgy fogadtak, mint aki közéjük tartozik. Sakkoztunk és politizáltunk végeszakadatlanul. Az újpestiek között éreztem magam jobban. Nemcsak névszerint, de a valóságban is otthon volt nekem ez a hely. Egy nagy család, amelyben úgy kerültek együvé az idegen emberek, mint a testvérek. Egyedül a vezetőség volt az, aki elkülönült tőlünk, aki mintha magasabb padon ülne, mint mi, mintha okosabb és erősebb lenne nálunknál. De ez csak a látszat volt. Tudtuk, hogy nem okosabbak, nem erősebbek nálunk s titokban le is néztük őket. Nem tudtuk volna megmondani, hogy miért idegenkedünk tőlük, de határozottan éreztük, hogy a fizetett titkár és a fizetett gondnok sorsa nem azonos többé a mi sorsunkkal. Az ő életük nem a gyártól, a műhelytől, szóval a mindennapi robottól függ, hanem tőlünk. Tőlünk, az egyesület tagjaitól, azoktól, akiket ők, érzésünk szerint, kötőféken vezetnek. Azt szokták szónokolni, hogy ők áldozatai a mozgalomnak, holott mi tudtuk, hogy ők a mozgalomból élnek és jobban élnek, mint mi, akik a mozgalom fönntartói és egyszerű közkatonái vagyunk.

Sokat beszélgettünk erről a témáról és voltak közöttünk olyanok, akik egészen másképp látták a dolgokat, mint én. Szerintünk ezek a huligánok

voltak. Azok, akik azért jártak be az egyletbe, hogy ott megmutogathassák a jobb ruhájukat, vagy nyugodtan, a családi veszekedésektől távol, elszunyókálhassanak. Szavam lett az emberek között anélkül, hogy azt tudatosan akartam volna. Nem olvastam és nem tanultam többet, mint ők, de mégis, amióta visszajöttem máskép, frissebben és mélyebben látom a dolgokat, mint ők. Vagy másfél éve nem dolgoztam, nagy nyomorúságaimban is szabadon jártam a világot s így most tisztábban és határozottabban láttam a dolgozó ember helyzetét.

— Ti emberemlékezet óta reggel bementek a gyárba s este kijöttök onnan, fogalmatok sem lehet tehát arról, hogy mi a világ s mi az ember életének az értelme a világban. Valamikor bekötötték a szemeiteket, azóta vakok vagytok s már elképzelni sem tudjátok, hogy mi minden szép, jó és nagyszerű van a világosságban. De én csavarogtam, a napsütésben jártam, az érő mezőkön, megfujt a hideg szél, ha akartam, leültem beszélgetni az emberek közé s ha akartam, faképnél hagytam őket, mint Szent Pál az oláhokat.

Mindig akadt, aki hajlandó volt vitatkozni. Akadtak olyanok, akiknek kinyilt a szemük és értelemmel bólogattak s akadtak olyanok, akik azt mondták :

— A munkásember dolgozzon ! Mi lenne a világból, ha egy szép napon valamennyien elindulnánk csavarogni ?

— Nem az a kérdés — feleltem. — Mi lenne akkor, ha az egyik ember nem élne a másik

rovására ? És ez az egésznek az értelme. Azt mondom, ha vannak olyanok, akik nem dolgoznak, akkor én se vagyok hajlandó dolgozni.

Valaki közbevetette :

— Tiszta anarchista álláspont. Fecsegés a levegőbe, aminek semmi értelme nincsen.

— Jól van. Ha anarchistafecsegés, attól sem ijedek meg. Ha a dologtalanokat nem tudom máskép munkára kényszeríteni, akkor azt mondom, hogy én se dolgozom. És mondjátok meg, hogy miből fognak élni a dologtalanok, ha mi nem fogunk dolgozni ? Itt van a kutya elásva. Dolgozunk és alig van betevő falatunk. Az asszonyaink betegek, a gyerekeinknek tetű van a fejében s mi agyondolgozottak és buták vagyunk, mint az ökrök. Nincs fegyverünk, amivel legyőzhetnénk őket. Náluk van a pénz, ők parancsolnak a rendőrségnek és katonaságnak, mit tehetnénk hát ellenük ? ! Ők uraskodnak s mi dolgozunk. Az én indítványom az, hogy ne dolgozzunk mi se s akkor ők elmehetnek a pénzükkel, rendőreikkel, meg a katonáikkal a pokolba.

— Ha valamennyien így gondolkodnánk, akkor egy szép napon összeomlana a világ.

— És ha összeomlana ? Mi kárunk lenne nekünk ebből ? Semmi. Éppen semmi. Összeomlana a világ, amiben most mások szépen élnek, nekünk pedig csak annyi jut belőle, hogy baromi módon dolgozhatunk és gyalázatosan megdögölhetünk.

A titkár néha kijött a szobájából, hátratett kezekkel, szivarral a szájában föl-alá sétált kicsit a teremben, odajött az asztalokhoz és

hallgatózott a vitatkozók között. Azt hitte magáról, hogy ő az egyesület esze, ő az a fáklya, ami világít s mi valamennyien, mint a szúnyogok, értelmetlenül keringünk és zümmögünk a világosságában. Megállt a hátam mögött s alighogy elhallgattam, valahonnan a magasból kijelentette :

— Ez tiszta anarchizmus. Amit a szaktárs mond, annak se füle, se farka. Ezt az új vasascsoportot nem azért csináltuk, hogy hadarómalma legyen egyeseknek. A szociálizmus nem lerombolni akarja a világot, hanem megváltást akar hozni az emberiségnek.

Egy idősebb ember felelt neki :

— Úgy beszél a szaktárs, mint Jézus Krisztus beszélt az olajfák hegyén.

Valaki más :

— Tegye magát spirituszba, hogy el ne felejtsék az unokái.

— A forradaloban én is benne vagyok! — hördült föl a titkár. — De ez csak fecsegés. Az ilyesmi csak arra jó, hogy tönkretegye az egyesületet. Ez a mi várunk és nekünk ott kell állnunk a vár kapujában és mindenki ellen védelmezni kell ezt a helyet. A szaktárs csak papol itt s az egyesületi díjat már évek óta nem fizeti.

— Ez igaz — mondtam. — De azért csak kinyithatom a szám, ha rólunk, munkásokról van szó.

Látszott az embereken, hogy igazat adnak nekem, de az is látszott rajtuk, mintha kissé elhúzódnának tőlem. A titkár még beszélt egy ideig s mi hallgattunk. Nehéz lenne vitatkozni

vele, olyan ez az ember, mintha vasból esztergályozták volna. Simán lecsúsznak róla a támadások s az ő támadásai kemények és határozottak.

Visszaereszkedtünk a sakktáblához, lehorgasztott fejjel játszottunk addig, amíg újból föl nem gyűlt bennünk az elégedetlenség. Akkor megint kinyílott a szánk s megint különös vadságokat mondtunk egymásnak.

S aki közben munkát kapott, az szó nélkül belehajtotta a nyakát az igába. Ritkán nézett be az egyesületbe és elfelejtett leülni közénk, a munkanélküliek közé. Pedig voltunk elegen, eléggé hangosak s nem is a szakma legbutábbjai, csak a legéhesebbjei és legrongyosabbjai.

Így éltem az estéimet s mikor az egyesületet becsukták, gyalog beloholtam a kávéházba. Ez más terület volt, sokkal fényesebb, mint amaz, de nem sokkal több reménnyel üldögéltek benne az emberek. Jó volt, hogy itt senki nem hajszolt bennünket, mint a gyárban és senki sem őrködött fölöttünk láthatatlan aranykardjával, mint az egyesületben. Fényes, nagy hodály ez, tele zagyváltan mindenféle lelkekkel. Ki félt volna itt az anarchistáktól ? Senki. Itt nem szégyelték titokban lerágni a kiflik végét, a lányok nem estek kétségbe, ha valaki meg akarta venni őket néhány koronáért, a pincérek mindjárt zsebre vágták a borravalókat, nehogy véletlenül a vendégek vigyék azt magukkal. És ezen a helyen születtek meg a modern versek, a soha meg nem történt, fantasztikusan kiagyalt riportok és a tiltott pénzügyi manő-

verek nagy része. Itt élt az az apró, fekete emberke is, aki mindenféle csodálatos dolgokkal kereskedett. Sárga szíjról egy lakkozott fadoboz csüngött a hasára, nyakkendőtű, inggombok és mindenféle hulladék volt benne annak a számára, aki idegen volt ezen a tájon, aki becsületes szamárnak tartotta magát, aki az eljövendő boldog családi életről ábrándozott, aki eleganciával gyászolta elhalt hozzátartozóit. S valami egészen más dolgok rejtőzködtek a csillogó holmik alatt azoknak a részére, akik derék és elvarázsolhatatlan törzsvendégei voltak a Meteornak. Titokban bűnöző mesterséget űzött ez az apró emberke, különféle narkótikumokat és óvszereket őrzött a doboza fenekén. Tudta, hogy kihez forduljon árúcikkeivel és tudta, hogyan kínáljon, hogyan bonyolítsa le az üzletet. Okos és ügyes volt, mint az ördög és emeletes házat vásárolt magának, mint a bankárok.

Ismert engem is ez az ember, odahajolt hozzám is és a fülembe súgta titkait.

Nem vettem tőle soha semmit. Hogyan is vehettem volna, ha nem volt több pénzem, mint éppen annyi, amennyi egy vajaskenyérnek az ára. És miért is vettem volna a narkótikumaiból és az óvszereiből ? Hiszen tele voltam álmokkal és vágyakozásokkal és nem jártam el a prostituáltakhoz. Egészen más ember lettem, mint amilyen fiatalabb koromban voltam. Egy vidéki kis bordélyházban kezdtem el a nemiéletet, ráléptem az útra, ami a mélységekbe vezeti le az embert s most éppen ellenkező irányban,

egy másik úton megyek fölfelé. Félelem és útálat él bennem a megvásárolható szerelem iránt. Inkább így tengődöm pártalanul, összeziláltan önmagamban. Bizonyára, ha nem írnék verseket, még jobban érezném ezeket a bajaimat. Írásaimon át sok mindent ki tudok beszélni magamból.

És írok, naponta írok verseket. Beküldöm a »Független Magyarország« szerkesztőségébe és leközlik. Már nem hátul a hírek között, hanem a lap első oldalán, különös formájú nagy betűkkel. Azokkal a betűkkel, amikkel Ady, Babits és Kosztolányi verseit közlik. Meg vagyok győződve róla, hogy nevem már nem ismeretlen az újságolvasók előtt. S mintha látnék valahol a távolban egy lámpást, ami világít előttem, ami felé elindulhatok bizalommal. És megyek, megyek, írásaimban e felé a lámpa felé vándorolok állandóan.

Az emberek látnak, hogy ott ülök a kávéház sarkában, a pincérek gőzölgő kávékkal szaladgálnak előttem, néha rámmosolyognak, mintha csakugyan a sarokban ülnék. Én pedig messze, valahol egészen messze járok ilyenkor. Aztán visszaérkezem s a versemet fölolvasom valakinek. Valakinek a kávéházban vagy az utcán, ha ismerőssel találkozom össze és megyek Újpestre, hogy Jolánnak is megmutassam. Nem azért mutatom meg neki, mintha sokat adnék a véleményére. Merő szokásból csinálom az egészet. Nem tudom, mit szólnék hozzá, ha egyszer kijelentené, hogy nem érdeklik a dolgaim? De ő mindig örömet mutat, ha valamit

fölolvasok neki és szól és el kell ismernem, okosak és meggondoltak a szavai. Valószínűleg, hogy már nem is szerelemből, csak ezek miatt a kis dolgok miatt ragaszkodom hozzá. És vigyázok rá, hogy lehetőleg ne töltsek vele hosszú időt együtt. Ha tovább kintmaradok nála, akkor mindig veszekedéssel végződik a látogatás. Jólesően mosolygunk egymásra a találkozásnál, bizalmasan beszélünk egymáshoz s közben valahol a bensőnkben valami seb fakad föl és fájni kezd és oktalanul elidegesít bennünket.

— Igen — nem.

— Igen — nem.

Utóbb már csak így szólunk egymáshoz és várjuk a pillanatot, hogy elválhassunk.

De ez a pillanat nem következik be nálunk olyan könnyen, mint más, szerencsés embereknél.

Azt mondom: szervusz — és megindulok.

Ő is azt mondja: szervusz — és szintén megindul arra, amerre én.

És beszélünk és marakodunk szakadatlan.

Elkísér majdnem hazáig. Ekkor már fáradtak és elkeseredettek vagyunk.

S ekkor azt mondja: szervusz — és megrázza a kezem, mint aki örökre búcsúzik és indul.

— Szervusz — mondom én is s érezheti a kezem szorításából, hogy én is búcsúzom s aztán megindulok arra, amerre ő.

Elkísérem egészen hazáig. Behúzódunk a boltozatos kapu alá s megint veszekszünk. Annyira veszekszünk, hogy ő végre is elsírja magát.

Ezek a pillanatok olyanok, mint a föloldódás pillanatai.

— No, ne sírj — mondom neki. — Ezzel úgysem segíthetünk a dolgokon. — És megcsókolom és a tenyeremmel tapogatom, ütögetem a hátát, hogy megnyugodjon.

Megnyugszik s aztán anélkül, hogy szólnánk valamit, hosszan, melegen szájon csókoljuk egymást. Ő bemegy s én megindulok egyedül Pest felé.

Ebből a találkozóból is vers lesz, mint mindenből, ami most történik velem, vers születik. Már arra is gondoltam, hogy összegyüjtöm az írásaimat s egy kis könyvet csinálok belőlük. Van elég ismerősöm ahhoz, hogy előfizetőket gyüjtsek közöttük s lehet, hogy így egyszerre tekintélyes, nagy író lenne belőlem. De nem, mégse tudom magam elszánni erre a lépésre. Azok, akiknek utóbbi verseimet mutattam, nagyon dícsérnek s azt mondják, már is komoly, tehetség vagyok a fiatal írók között. Én azonban nem egészen osztom a nézetüket. Kétségeim vannak s úgy érzem, még mindig csak az első lépéseimet próbálgatom. A komoly dolgaim csak ezután fognak következni.

Nehéz mesterség ez. Mennél többet és jobbat írok, annál bizonytalanabbnak és elégedetlenebbnek érzem magam. És nem nyujt felém senki segítőkezet. Mintha egy erdőben járnék, lakatlan, idegen vidéken. Kiáltok, hallom a saját hangom és megijedek tőle. Jobb lenne talán írástudatlannak, süketnek és vaknak lenni. Harcban állok azokkal az emberekkel, akik öntudatlanul élnek, belenyugvással robotolnak és néha mégis fölébred bennem az irígység. Irígylem őket a nyugalmukért.

— Mi lesz ennek a vége ? — kérdezem magamtól. — Hol van az a szalmaszál, amiben megkapaszkodhatnék ?

És ekkortájban a »Független Magyarország« egyik számában cikk jelent meg rólam.

Váratlanul és számomra majdnem érthetetlenül.

Nem is hittem volna, nem is tudtam volna elképzelni, hogy ennyire reflektor alatt élek. Hogy valahol van valaki, aki figyel engem s most világgá kiáltja sorsomat.

Így kezdődött a cikk :

»Egy fiatal, csendes ember jár itt közöttünk, hangos vélemény nélkül, mint akinek halgatag útján csak érzései vannak, mint aki sokat lát befelé s akinek az élete is, minden értelme önmaga emberi mélységei felé fordul. Kassák Lajos a fiatal író, akinek a nevét a nagyközönség még alig ismeri. Nincsen nagy írói multja, de — ami az írói jövő nagy biztatása — annál mélységesebb emberi mult az övé, amelyben öszszesűrűsödött mindaz a végtelenség, ami lázas, nehéz életeket csak igazzá, emberivé tehet. Egy ember, aki határtalanul intelligens erővel keresztülásta magát a nagy magyar átkon : a följutás gátjain, a semmiből, — egy nagyon szép benső pontig, ahonnan az öntudat belelát az életbe, átfogja milliók erkölcsét, érzését : Megérti önmagát.«

És tovább :

»Kevesen tudják átérezni azt a végtelen erőt, ami az ilyen lentről, a fenékről indult életben van, amely kicsiny állomásokkal és rettenthetet-

len ösztönökkel tör a magasság, tisztultság és szabadság felé. Kevesen tudják átfogni ezt a mérhetetlen útat, mert az egész fajta történelme van benne, népek, milliók históriája egy összesűrített piciny tükörben : az emberben.«

És végül :

»Nem régen jött haza csavargásaiból és itthon csöndesen dolgozni kezdett. És munkája friss irodalom, amely egészséges, ősi gyökerekkel, a valódi, közönséges, nyers és csak egy-egy fölcsillanásában szép életből hajt ki. Lelkében élesen mozognak, élnek Dosztojeszkij, Zola, Gorkij emberei, Páris éjszakás gőgös csavargói és magyar megtört nyomorultjai.«

Kinyitottam a lapot, hogy valaki új ember új versét találjam meg benne és íme ez az írás, majdnem egy oldalon keresztül. Úgy zuhogott rám, mint az áldástosztó napfény, úgy beszélt hozzám, mint az erdők madarai, úgy dajkált, mint a friss, illatos füvek a mezőn és úgy símogatott, mint az Anyám s régi szeretőm, aki akkor még az enyém volt és én is az övé voltam.

— Nem élek hiába — gondoltam. — Mégsem élek hiába. Vannak akik észrevettek, hogy élek és figyelnek rám, hogy mit csinálok. S most nyilvánosan mellém állnak s én úgy érzem, mintha egészen hangosan azt mondanák a világ elé:

— Ez az ember a mi testvérünk, fölfedeztük őt a sárban és piszokban és fölfedeztük, hogy aranyból és ezüstből van minden porcikája.

Anyámnak fölolvastam a cikket, figyelmesen

hallgatta s aztán sírvafakadt. Könnyei végigcsurogtak az arcán és lepotyogtak a kötényébe. Délután beszaladtam a kávéházba, szerettem volna hangosan elszónokolni a cikket, de ott már olvasták és valamennyien gratuláltak hozzá. Este kimentem Jolánhoz. — Ez csak elég lesz neki ? ! — gondoltam. — Kiről beszélnek máma így az újságok ? ! Ki beszélt így valaha is Rozgonyiról ? De most dűljön el minden egyszerre. Majdnem szaladtam útközben.

8.

Nagy vitatkozások folytak a családban. Mariskán erősen meglátszott már a terhesség, Anyám kitartással szorgalmazta az esküvőt. Ha Bagó eljött hozzánk, Anyám úgy irányította a beszélgetést, hogy ez a dolog szóba kerüljön. Szeretett volna pontos választ kapni az embertől. Mint egy bulldog, belekapaszkodott ebbe a témába és nem engedte ki a fogai közül. Az ember nem kertelt, nem alakoskodott, de azért még sem tudott határozottan válaszolni. Nagyjából ő már úgy élt Mariskával, mint a feleségével és az esküvő ceremóniái nem érdekelték. Megkérdezte tőlem :

— Mit szól hozzá, elvtárs ? Minek ezek a komédiák ? !

— Nem tudom — mondtam. — Ebbe nehéz beleavatkozni. Anyánk úgy tartja, egyszer már megégette az ujját, szeretné hát a dolgot minél előbb nyélbeütni.

Az ember megértően bólogatott.

— Megmondtam neki, hogy szeretem Mariskát, ez csak elég garancia lehet. Elveim ellen vannak a komédiák. Az esküvő pedig csak komédia.

Nehéz volt a helyzetem, mint szociálista úgy gondolkodtam, ahogyan Bagó, de azért mégis, nem olyan könnyű a dolog. Így okoskodtam:

— Ha csak komédia, akkor nem is kell komolyan venni. Hogy papnál esküdjenek, azt az Anyám se kívánja, de a másikat, hadd legyen meg a kedve.

— Hiszen mindegy, igaz, hogy mindegy — és nagy slukkokat szívott le a cigarettájából. Ideges volt, látszott rajta, hogy egyáltalában nem mindegy neki. Megkínált cigarettával s aztán megint folytatta: — Az öregek lenyomnak bennünket. Azt akarják, hogy minden az ő kedvük szerint történjen s mi nem tudunk ellentállni nekik. Vagy behódolunk előttük, vagy szakítunk velük. Így volt ez az én öregeimmel is.

Gúnyosan nevettem.

— A fiatalok mindig így vannak — mondta Bagó. — Az öregeim urak voltak s a többi gyerekből is »úr« lett. Háromszobás lakásunk volt s a nővérem úgy élt benne, mint valami üvegházban. Állandóan veszekedtünk, ki nem állhattam az affektálásait. Az öcsémből irnok lett s azt hiszi magáról, hogy úr. Belőlem tengerészt szeretett volna nevelni az apám, tengerésztisztet. De nem akartam tanulni és nem érdekeltek azok, amik őt érdekelték. Emlékszem rá, kertes házban laktunk s ebben a kertben gazember-

kedtünk a pajtásaimmal. Egyszer megfogtunk egy macskát, fölakasztottuk a körtefára, apám megtudta ezt a játékunkat és ekkor dőlt el a sorsom. Mostoha anyám volt és ő azt mondta apámnak :

— Add oda sintérnek ezt a kölyköt, úgy se lesz belőle semmi.

— Mi akarsz lenni ? — kérdezte tőlem apám. — Határozz magad a sorsod fölött, aztán vállald is érte a felelősséget.

Ezentúl úgy éltem a családban, mint az idegen. Kaptam szállást és kosztot s éreztették velem, hogy semmi közük hozzám. Én sem kívántam együtt lenni velük. Ahogy fölszabadultam, elmentem hazulról s azóta is legföljebb, ha egyszer látogatom meg őket évente. Még most se bocsátották meg, hogy mesterember lettem, még most is szégyenkeznek miattam. Mikor legutóbb otthon voltam, elmondtam, hogy megnősülök. Hiába, mindig marad bennünk valami a gyerekkori szokásokból.

— Úgy, ez nagyon szép — mondta az apám. — És ki a menyasszonyod ?

Megmondtam és ezzel be is fejeződött a beszélgetésünk. Látszott rajta, hogy megvan a véleménye a dologról, se jó, se rossz szóra nem érdemesíti . . . És most megint itt állok egy öreggel szemben. Nem húzhatok vele ujjat, mert akkor innen is kinéznek, mint ahogyan hazulról is kinéztek.

— Hát persze — mondtam megnyugtatón. — Semmi az egész. Az ilyesmiért nem húz velük ujjat az ember. Elmennek az elöljáróságra, aztán

vége. Az ilyesmi után úgy érezheti magát az ember, mintha véletlenül egy rossz falatot nyelt volna le.

Megegyeztünk. Úgy érezhette ez az ember, hogy én mellette állok s ez az érzése megerősítette s átsegítette ezen a kritikus ponton.

Fölfordult a ház rendje, készülődtek az esküvőre. Vásznat vettek a házaló ügynöktől s Jolánnal csináltatták meg a stafírungot.

Anyám annakidején azt mondta Bagónak:

— Jól van. Ha szeretik egymást, legyenek egymásé. De én megmondom őszintén, hogy ezzel a lánnyal egy szál inget sem kap. Nem adjuk el őtet, a vagyonára akárki is hiába spekulál — s még beszélt sokat, hencegőn a szegénységünkről és dícsérte a lányát úgy, mintha leszólná azt és figyelte az embert úgy, hogy egészen a veséjébe lásson. S aztán mégis lótott-futott, kölcsönkért és hitelre vásárolt. Egész nap máshol dolgozott s este odaült tervezgetni frissen és ábrándozón, mintha közvetlenül az ő sorsáról lenne szó.

Jolán is bejárt tárgyalni s mikor készen lettek a holmik, elhozta és szétteregették az asztalon.

Anyám és a lányok boldogok voltak. Én annak örültem, hogy Jolán jóban van a családdal, így talán mi is megint közelebb jutunk egymáshoz. Mostanában is naponta találkoztunk, de még mindig keserűek és kíméletlenek voltunk egymáshoz. Úgy éreztem, hogy nem őszinte hozzám, olyasmiket csinál a hátam mögött, amiért nekem szégyellenem kell magam. Határozottan azonban semmi bizonyosat nem tudtam. Beszéd

közben célzásokat tettem erre-arra, de ő mintha nem értett volna meg, közömbösen másról beszélt. Talán, ha a verseim kerültek szóba, akkor jutottunk egymáshoz a legközelebb.

Az egyik nap kiválogattam ötöt a legújabb verseim közül s este kimentem hozzá, hogy fölolvassam neki.

Egyedül volt a szobában. Ruhát vasalt az ablaknál két szék karjára fektetett deszkán. Könnyedén volt öltözködve, a fejét átkötötte vörös kendővel, mint a menyecskék s a vörös kendő alól, elől kilátszott a fekete haja. Szép volt. Úgy éreztem, mintha csakugyan szerelmes lennék bele. De a világért sem mondtam volna ki ezt a szót. Hiszen lehet, hogy nem is volt őszinte ez az érzésem. Sokat gondolkodtam már a szerelemről és nem tudtam megmagyarázni magamnak, mi is lehet az tulajdonképen. A barátaim közül, akik szerelmesek voltak, azok tudtak ezekről az érzéseikről beszélni, én nem. Azt mondták, hogy a szívük tele van szerelemmel. Én ezt nem érzem, ilyesmit tehát nem mondhatok. Inkább csak nyugtalan és ingerlékeny leszek, ha az asszony közelében vagyok. Ez lenne hát a szerelem ? A szerelmesek boldogok és én egyre, mintha betegebb lennék. Vagy nem is betegebb, csak vadabb, ingerkedőbb és elégedetlenebb. Néha úgy érzem, hogy meg kellene fognom ezt az asszonyt, jól, erősen megfognom s aztán elhajítanom magamtól messzire, ki a világból. Hát ez lenne a szerelem ? Bizonyára nem. Bizonyára valami egészen más. Néhány lánnyal már volt dolgom, de ha most

utána gondolok, látom, hogy azokba se, egyikükbe sem voltam szerelmes. Csak kívántam őket s aztán, ha az enyémek lettek, megelégeltem őket. Ha kedvemre való lány közelébe férkőztem, akkor úgy voltam vele, mint az éhes ember a nehéz, zsíros étellel. Nekiesik, fölfalja s aztán úgy érzi, soha többé nem nyúl ételhez. Úgy érzi, örökre megtelt és elimelyedett. S aztán megint, ha éhes, megint fölfalja, ami elé kerül. Így vagyok én is a lányokkal. Kívánom őket, aztán megimelyedek tőlük, aztán megint megéhezem rájuk s megint kezdődik az egész elölről. Lehet, hogy ez a szerelem. Lehet, de így még senkitől sem hallottam róla beszélni. Olyan bizonytalan vagyok én ebben, mint valami serdülő kamasz. Vigyázok hát, összefogom magam, nehogy észrevegyenek rajtam valamit.

Nyugodtan és majdnem közömbösen mondtam az asszonynak :

— Kihoztam az új verseimet, hogy fölolvassam. Kíváncsi vagyok a véleményedre. Tudsz most figyelni rám ?

— Igen. Hogyne ! — mondta. — Csak egy pillanatig várj. De ne nézz ide, most az ingemet fogom vasalni.

— Jó vicc ! Mintha én még sosem láttam volna az ingedet.

— Ne légy szemtelen, mert akkor ki se vasalom.

— Nem vasalod ki ?

— Nem.

— Nem akarod, hogy vasalt ingben lássalak ?

Az asszony kedvesen nevetett és intett, hogy a konyhában meghallják. Hangosan mondta:

— No most vége! Gyerünk a versekkel.

A vasalót rátette egy tányérra a deszka végében és ő két könyökkel rádűlt a deszkára, úgy, hogy azon át figyelt hozzám.

Én a díványon ültem. Verseim a kezemben voltak, de nem mertem hozzákezdeni az olvasáshoz. Erősen dobogott a szívem, éreztem a vérem keringését s féltem, ha hangosan olvasni kezdek, elárulom magam a hangom remegésével.

— No?!

— Igen. — És olvasni kezdtem. Hallottam, hogy remeg a hangom, a lélekzetem elakad, rosszul, dadogva vagy selypítve ejtem ki a szavakat. Nem tudok pihenőt tartani a vesszőnél és pontnál.

— No, ebből nem sokat érthetett meg az ember. Add csak ide Kasikám. — Elvette tőlem az írásokat és ő olvasta föl.

Figyeltem és az ő hangján semmi különösebbet nem vettem észre. Nyugodtan olvasott, szépen hangsúlyozott, valósággal muzsikált a hangja. Szép volt a hangja, éppen olyan szép, mint amilyen ő maga is, ahogyan itt áll előttem könnyű ruhájában és piros kendőjével a fején.

— Szépek — mondta őszintén. — Sokat fejlődtél az utóbbi időben. Komisz kutya vagy, hogyan is születnek meg benned ezek a szép dolgok.

Jól estek a szavai, nem válaszoltam rájuk, csak mosolyogtam és izegtem-mozogtam, mint a jó gyerekek, ha kedvesen megcirógatják őket.

— Tudod mit — mondta újból — gondoltam valamit, ezeket fölviszem a Nyugathoz. Helyes ?

— Gondolod, hogy megfelelnének a Nyugatnak ?

— Hogyne! Ki ír itt máma szebb verseket ?! Én csak szeretem Adyt s mégis azt mondom, ezeket a verseket okvetlen leközlik a Nyugatban.

Gondolkodtam kicsit s aztán belenyugvóan válaszoltam :

— Próbáld meg, ha gondolod. De ne mond, hogy én küldtelek ! Nem akarom, hogy azt higyjék, dörgölődző vagyok. Végre is az a fontos, hogy megírtam ezeket a dolgokat.

— Persze, az a fontos, hogy megírtad, de azért az is jó lenne, ha megjelenhetnének a Nyugatban. Képzeld el, hogyan irígykednének rád a többiek. Nagyon boldog lennék, ha elfogadnák.

Szép volt ez az este. Ezekben a pillanatokban, mintha föltételek nélkül összetalálkoztunk volna. Az asszony folytatta tovább a vasalást és énekelt, én halkan fütyültem.

Később bejöttek a gyerekek a konyhából. Aprók voltak még, Piroska a legidősebb. Ő megállt az ajtónál, a másik kettő hozzámfutott. Eti cukrot kért. Selypítve, ártatlanul kért s mégis hirtelen, mintha durunggal ütött volna fejbe. A cukorral kapcsolatban Rozgonyi jutott eszembe. Mintha nem is én, hanem ő ülne a díványon, én pedig ott álldogálnék hátul a homályban. Egyedül vagyok s a Piroska néz rám az ajtó mellől. Mélyen a homloka alatt ülő

szemeivel szúrósan néz rám és fejét behúzza a vállai közé, mintha nekem akarna támadni.

— Nincs cukrom — mondom Etinek. — Szegény ember vagyok én, barátom. Se pénzem, se posztóm.

Jolán odament a szekrényhez, pénzt vett ki a tárcájából és odaadta a gyerekeknek.

— Ez a Kasi bácsi pénze és azt mondta, hogy vegyetek magatoknak cukrot rajta. Köszönjétek meg szépen és siessetek vissza.

A gyerekek kiszaladtak s aztán én is készülődtem.

— Rossz ez így; olyan az ember, mint a koldus.

— Várj csak, egyszer még híres ember lesz belőled !

Azóta, hogy hazajöttem, csak egyszer találkoztunk Kis Károllyal, most elhatároztam, hogy meglátogatom. Akkor az utcán találkoztunk, hosszú lépésekkel iparkodott valahova, alig váltottunk néhány szót egymással. Kopott és szomorú volt ugyanúgy, mint én. De én legalább egészséges vagyok. Rajta azonban látszik a tüdőbetegség, az orra éles, a nyaka vékony s a lelógó bajusza száraz és gondozatlan. Valamikor úgy gondoltam, hogy híres nagyember lesz belőle, ma már nem egészen így gondolkodom. Lehet, hogy meghal, elemésztik a betegségek, mielőtt még vinné valamire. Jónak kell hát lenni hozzá, gondoltam és úgy készültem hozzájuk, mint aki örömet visz neki.

Kicsiny szobában laknak, konyha nélkül. Az egész szoba alig nagyobb, mint egy skatulya.

Csend van benne s szinte kínos tisztaság. A levegő áporodott, az ablak sűrű függönnyel van betakarva.

Ijedt csodálkozással nézett rám, mikor meglátott.

— Szervusz, Kari ! — mondtam halkan, mintha szentélybe léptem volna be. — De régen nem láttalak !

Előrenyujtotta hosszú, sovány kezét és rekedten mondta :

— Tudom. Jól megy a dolgotok s valamennyien elhagytatok engem.

Tettetett jókedvvel fölnevettem.

Pisszentett és szájára tette a kezét.

— Anyám alszik, maradjunk csöndben.

Most vettem csak észre, az öregasszony ott ült a homályban, valami ládácskán vagy sámlin és tenyereibe fektetett állal szundikált. Halkan beszélgettünk.

— Megjöttél és eddig arra sem érdemesítettél, hogy meglátogass.

— Hidd el, hogy gondoltam rád. S azt is gondoltam, hogy eljössz majd Jolánékhoz s ott találkozunk.

Legyintett :

— No arra várhattál volna. Megsértett. Úgy megbántott, hogy azt sosem érdemeltem volna meg tőle.

— Nekem nem szólt erről.

— Mindenfelé pletykálják, hogy szaladtam utána s hogy ő kiutasított engem. Képzelheted, hogy ebből egy szó sem igaz. Most egészen egyedül vagyok. Rózsit is elidegenítették tőlem.

Hallom, hogy föl fog lépni itt az újpesti színházban. El se megyek megnézni.

— Mi van a költészettel ?

— Írok hébe-hóba. Mióta kijött a könyvem, ettől is kicsit elment a kedvem. »Piros mezőkön« címet adtam neki s aztán úgy bántak el vele, mintha minden vers egy-egy száraz kóró lenne benne. Nem kell ezeknek a disznóknak ilyesmi! Polgári lapokhoz nem megyek, a párt pedig félretett, mint valami bélpoklost. Miért ? Azért mert föl mertem emelni a szavam a gazságok ellen ? ! Vágót, Alpárit kirúgták s most Szabó Ervinen rágódnak. Ki fogják marni azt is, mert ezeknek nem szocialisták, hanem szavazó mamelukok kellenek.

— Ez így van — mondtam. — Én se vagyok jóban velük. De engem ilyesmik nem ijesztenek meg. Tudom én azt, hogy mi jó szocialisták vagyunk, testvér s ez nekem elég. Nem akarok megélni belőlük, hát könnyen vagyok velük. Írok és hiszem is, hogy lesz belőlem valami.

— Én keveset írok.

— Van nálam újabb öt dolgom, ha akarod, elolvashatod. — Kihalásztam a papirosokat a zsebemből és átnyujtottam. — Nekem tetszenek és Jolánnak is nagyon tetszettek.

— Intelligens asszony, csak kár, hogy éppen olyan nyelve van, mint a többi asszonynak. — Átvette a verseket és olvasni kezdte.

Láttam, hogy az öregasszony már fölébredt, megemelte kicsit a fejét, rámpillantott s aztán megint visszacsuklott magába. Biztosan megvet bennünket, bolondoknak tart s arra sem érde-

mesít bennünket, hogy szóljon hozzánk. Lehet, hogy igaza is van. A fia, felnőtt ember, évek óta itt él már a nyakán, anélkül, hogy egy fillért hozna a házhoz. És tudja, hogy én is ugyanúgy élek. Nem érdemes hát szólni hozzánk, értéktelen hulladékok vagyunk ezen a földön.

Kis Károly elolvasta a verseket és súgva mondta :

— Szépek, igazán szépek. Talán a Nyugat is leközölné őket.

— Lehet, de nem akarok kezdeni velük.

— A versek szépek, kár azonban, hogy még mindig nem tudsz helyesírást. Nem nagy dolog, könnyen átveheti az ember. Ha akarod, megtanítalak.

Kissé elszégyeltem magam. Mindig akadékoskodó embernek tartottam és most is ez a véleményem róla. A verseim tetszenek neki és megakad a helyesírási hibákon. De azért nem kezdtem el kötekedni vele.

— Nagyon jó. Ha megtanítsz rá, hát örülni fogok neki. De hol ? Hol tanulhatnánk ? Itt nem lehet s hozzánk se merek beülni, így kettesben. Bizonyára kidobnának bennünket. Talán a Jolánéknál lehet, ha eljönnél.

Gondolkozott kicsit, aztán azt mondta :

— Jó. Ha ő fölszólít, elmegyek.

Megegyeztünk, hogy jövő héten elkezdjük a tanulást.

Együtt mentünk ki a lakásból anélkül, hogy az anyját fölébresztettük volna. Kint karonfogva sétáltunk. Éreztem, hogy csúnya két

figura lehetünk így a főúton a világosságban s lehet, hogy ő is erre gondolt, de ez a tudat nem zavart bennünket. Én a verseimről szerettem volna beszélni, ő azonban elém került s a Rózsiról beszélt.

— Milyen derék lány volt valamikor — lamentálta. — Kiskorától ismerem és mindig jópajtások voltunk. Színésznőnek készült már annakidején is, a Vígszínház iskolájába járt, de ki kellett maradni a tüdeje miatt. Megélhetett volna otthon dologtalanul, talán meg is gyógyult volna. De valaki megint elvetette a fejében azt a bogarat. Nem vagyok vénasszony s mégis az az érzésem, hogy ez lesz a tragédiája. Beszéltem neki és képzeld el, valósággal ellökött magától. Félrerúgott, mint a kutyát.

Egyik karjával belémkarolt, a másikkal a levegőben gesztikulált. Úgy beszélt, mintha prédikálna. S a szavai tele voltak fájdalommal és gyámoltalansággal. Én is panaszkodhattam volna neki, nekem is megvannak a magam bajai, de erős akartam maradni. Miért hasítsam föl magam az utcán, miért tálaljam ki azt, ami bennem van. Ki segíthetne rajtam? Hiszen látom, ő rajta sem tud segíteni senki. A panaszkodásoknak pedig semmi értelme.

— Nyugodj meg, testvér. Ha te figyelmeztetted, akkor most már az ő dolga. Az lenne a legszerencsésebb, ha meg tudnánk lenni nélkülük. A magunk fajtájú embernek az a legjobb, ha egyedül marad.

— Egyedül — sóhajtotta. — Egyedül voltam egész életemben.

Ugyanezt mondhattam volna én is. De nem szóltam s ő is elhallgatott.

Mentünk az estében s a lépteink kopogását figyeltem.

9.

Annyit már tudtam az életből, hogy nem úgy teljesülnek be benne a dolgok, ahogyan az ember előre elképzeli. Nem tévesztettek meg hát a sikerek és nem törtek le a kudarcok. Egyetlen dolog van, amit nem tudunk túlélni s ez a halál, különben mindennek egyszer a végére érünk. A jó és a rossz valósággal törvényszerűen váltakozik életünkben. Az volt a filozófiám, hogy végeredményében minden rajtunk múlik. Ha legyőznek bennünket, akkor ennek a mi gyöngeségünk az oka s ha mi győzünk, az annyira természetes, hogy szót sem érdemel. Ismerőseim és barátaim nem értették meg az ilyen okoskodásaimat. Sokszor órák hosszat vitatkoztunk anélkül, hogy egymást meggyőztük volna. Azon az estén is így történt, mikor Kis Károllyal, Balázs Klárival és Jolánnal kint üldögéltünk az újpesti Széna-téren.

Cirkusz állt a téren, bent már játszottak, szólt a zene, trombiták harsogtak nekivadult ritmusokban s az acetilén zöld fénye szűrődött át a ponyva hasadékain. Ha pénzünk van, lehet, hogy mi is bementünk volna a cirkuszba, de így kint maradtunk és nem mutattuk meg a kíváncsiságunkat. Pénztelen munkásemberek álldogáltak a téren, kamasz lányok és fiúk

hancuroztak, mi közel a ponyvához leültünk a cirkuszosok padjára. Az életről, a harcról, szerencséről és szerencsétlenségekről beszélgettünk.

— Senki sem kerülheti el a sorsát — mondta Balázs Klára. — Ha erőnk lenne hozzá, akkor rendet teremthetnénk, de, sajnos, olyanok vagyunk, mint a porszemek.

Örömmel vitatkoztam. Nemcsak azért örültem az ilyen beszélgetéseknek, mert kötekednem lehetett a többiekkel, hanem azért is, mert észrevettem, ilyen alkalmakkal sok új gondolat születik meg bennem, olyasmikről is beszélek, amikre eddig nem gondoltam. Valósággal, mintha egy idegen ember szólna, hallom a hangom és fölfigyelek arra, amiket mondok. Valószínű, hogy már régebbtől bennem élnek a most elmondottak, de így a szavakon át váltak bennem tudatossá s a szavak, mint a langyos eső visszahullnak belém termékenyítőn. Határozottan válaszoltam Klárinak:

— Nagyon kicsinynek érezheti magát az az ember, aki így beszél, mint te. Ha igazad lenne, akkor megérdemelnénk, hogy itt menten lemészároljuk egymást. Annyit sem érünk, mint egy hajításnyi fa.

Kis Károly is benne volt már:

— Nem is érünk többet. Ellenségesen áll velünk szemben a világ és akkor tapos el bennünket, amikor akar.

— Ha gyöngék és ostobák vagyunk! — mondtam. — Nálam egészen másképp van. Még sohasem történt velem olyan az életben, amiért

másokat, vagy valami kívülem álló dolgot okolhattam volna.

— Úgy ? — kérdezte Jolán. — És ha kimégy az utcára és elgázol egy autó éppen akkor, amikor vidáman fütyörésztél.

Mosolyogva, fölényesen mondtam :

— Akkor ? Akkor egyedül én voltam az oka mindennek.

Egyszerre kérdezték :

— Hátha a soffőr részeg volt, vagy rosszul lett ?!

— Ez az ő baja. De gondoljátok csak meg. A részeg soffőr nem önmagát gázolta el, hanem engem. Aki se részeg nem voltam, se beteg. No, értitek a logikát ? Képzeljétek el. A részeg soffőr itt jön át a téren a kocsijával két-háromszáz ember között, semmi baj nem történik és puff, egyszer csak elgázol engem, aki fütyörészve éppen akkor indultam el keresztben a téren. Világos ! Ha nem feledkeztem volna meg arról, hogy most egy téren megyek keresztül, ahol kocsik és autók szaladgálnak, ha erről a kicsiségről el nem feledkeztem volna, akkor vigyáztam volna magamra és kikerültem volna a részeg soffőr kocsiját. Igaz ez, vagy nem igaz ?

Hallgattak, végre is Kis Károly szólalt meg :

— Ez igaz. Nagyon világosnak látszik, de mégis, ha igaz lenne, akkor soha semmiféle kellemetlen dolog nem történne velünk az életben.

— Kellemetlen dolgok történhetnek velünk, csak kétségbeejtő nem. Az az ember, aki úgy érzi, hogy a gázolásnak az autó az oka, az

kétségbeesik, a magamfajtájú azonban egyszerűen levonja az eset konzekvenciáit és azt mondja: Máskor legyen annyi eszed, hogy a tereken és útkereszteződéseken jobban vigyázz magadra és vakon ne menj neki a száguldó automobilnak. Az erősebb, mint te vagy és egy ilyen összeütközésnél valószínűleg te maradsz alul. És ez végig így van mindenben. Gyerekkoromra is világosan vissza tudok emlékezni: sok minden történt velem az életben s azt mondom, senkin nem akarok bosszút állni, komolyan, hosszantartón senkire nem haragszom. Engem még sosem csaltak meg a barátaim. Nem csaltak meg, mert sosem hittem bennük. Úgy veszem az embereket, ahogyan vannak. S a nőkkel is ugyanígy vagyok. A nők is csak azt csaphatják be, aki hisz nekik.

Klári azt kérdezte:

— Te minden nőt rossznak és a bizalomra érdemtelennek tartasz?

— Igen. Vagy nem is egészen így mondanám. A nők úgy általában rosszak, de ha mi férfiak elég okosak és erősek vagyunk, akkor azt a kis jót, ami bennük van, megszerezhetjük magunknak. Mindez rajtunk múlik. Nekünk tudnunk kell, hogy ők bizonyosan becsapnak bennünket s van, aki ezt előbb, és van, aki később veszi észre. Azt mondom hát: nem kell kétségbe esnünk a rossz dolgok miatt, hanem védekezni kell tudni ellenük.

— Nem tudtam, hogyan mondjam meg, de most, hogy így beszélsz, megmondom — szólt közbe Jolán, aki eddig hallgatott. Szinte fel-

tűnően figyelt rám, mintha szóról-szóra valami fínom műszerrel méricskélné le a beszédemet.

— Föntvoltam a Nyugatnál, átadtam a verseidet, Osvát mindjárt elolvasta és mindjárt vissza is adta.

Kis Károly felémfordultan kérdezte :

— Azokat, amiket nekem mutattál ? Azok pedig szép versek.

Jolán felelt rá :

— Azokat adta vissza. Azt mondta, hogy lompos, nyers dolgok, tehetséges ember, aki írta őket, de még nagyon messze van attól, hogy kellően fínomak és nagyszerűek legyenek a dolgai . . . Szép, érdekes ember, szúrósan és elutasítóan nézett rám a szemüvege mögül és én majdnem sírva jöttem ki a szobájából. Nagy igazságtalanságnak tartom, hogy ezeket a verseket visszaadta. És látod, Kasi, ezért nincs neked igazad. Te szép verseket írtál s ő egyszerűen visszadobta azokat. Nem rajta múlott, hogy a verseid nem jelenhettek meg a Nyugatban ?

Határozottan feleltem :

— Nem. Tisztára rajtam múlott !

— Ez már csak szócsavarás — mondta Kis Károly. — Az igazság az, hogy Isten jóvoltából ott ül egy kényúr és rendelkezik élők és holtak fölött.

— Erre én azt kérdezem. Micsoda költő vagyok én, ha ez a kényúr így tud rendelkezni velem. Valószínűleg a verseim jók. Annyira jók, hogy titeket már meg is nyertelek velük, de annyira még mindig nem jók, hogy annak az

embernek az ellenállását is le tudtam volna velük győzni. Nem tudom kicsoda, micsoda az az ember. Még soha nem láttam, még soha nem beszéltem vele, de azért imponál nekem. De mi történne velem, ha most kétségbeesnék ? ! Az, hogy nem írnék több verset, vagy legalább is az, hogy többé nem jelentkeznék velük Osvátnál. Már pedig ez nem így lesz. Ha ezeket visszadobta, majd írok olyanokat, amiket már nem fog merni visszadobni. Nem olyan nyálkás fínomságokat, amilyeneket ő szeretne tőlem, hanem olyan keményeket és egészeket, amik betörik a fejét. Ha csakugyan költő vagyok, akkor győzni fogok. Ez tiszta sor.

Ebben mind a hárman igazat adtak nekem. Még beszélgettünk kicsit a költészetről, kis bajainkról, terveinkről és reményeinkről s aztán valami egészen más közömbös témára tértünk át. Megfigyeltem, hogy ők őszintén túltették magukat az előbbi dolgokon, elevenek és könnyű kedvűek. Belém azonban belémesett valami féreg és rágni kezdett bennem. Éreztem, mély fájdalommal éreztem a fogait. Igaz, hogy nem estem kétségbe, de nem is maradtam meg annak a fölényes, biztosszavú embernek, aki az előbb voltam. Mintha valami súlyos terhet emeltem volna a hátamra s ha látszatra még itt is vagyok eközött a három ember között, a valóságban már egész másutt járok. Nem kívánta tőlem és nem parancsolta rám senki és a nehéz terhemmel mégis megindultam hegynek fölfelé.

Nyugtalanító, nehéz napok következtek.

Nem a tétlenség, hanem a komor és szorgalmas belső tevékenykedések napjai. Ásóval és csákánnyal dolgoztam magamban. Osvátot ellenségnek láttam, akit le akarok győzni. Úgy képzeltem, ő egy fal, aki mögött szabad, nagy térségek vannak és én mindenáron oda akarok jutni ezekre a térségekre. Megkerülni nem lehet a falat, át kell hát törnöm rajta. De itt hiába kísérleteznék holmi faltörőkosokkal, itt csak a versek segíthetnek rajtam. Nem írtam, hanem készülődtem az írásra. Egyre mélyebben és mélyebben fordultam önmagamba, egyre keményebbek és határozottabbak lettek a szavaim és egyre biztosabbnak éreztem magam a dolgomban. De a versek készen és magamat is kielégítően nem akartak megszületni. Ki tudja, talán egy életen át is elkínlódhattam volna így. De aztán más színek következtek.

Újabb levelet kaptam Hegedüs Máriától. Szigorú, elkeseredett sorok voltak. Azt írta, hogy nem bírta tovább a nyomorgást s Rákospalotán beállt egy házba szolgálónak. Gyötri a tüdőbetegsége s a gyerek megszületése nincs már messze. Azt írta, hogy most nagytakarítás van a házban, egész nap a létrán kell állnia, néha szédülés fogja el s ilyenkor legjobb szeretne meghalni. S talán el is szánja magát arra, hogy meghaljon. Vagy valami mást csinál. Azt írja: Ha nem jössz ki hozzám meglátogatni, ha megvetsz és egyáltalában nem akarsz a segítségemre lenni, akkor előbb veled, aztán magammal is végezni fogok. Ha nem jössz ki hozzám, akkor én megyek be tehozzád és kivitriolozom a

szemeidet. Megérdemelnéd, hogy az akasztófán végezd be az életed.

Kegyetlen írás volt ez, könyörgés és parancs, olyan vád, ami alatt más bizonyára összeroppant volna. Nem tudtam mit csináljak! Sajnáltam a lányt, őszintén sajnáltam s mégis ahelyett, hogy kimentem volna hozzá, együgyű töprengésbe estem. Tudtam, hogy igaza van és nem volt hozzá erőm, hogy meghajoljak ez előtt az igazság előtt. Sokat foglalkoztam a szerelem és a házasság kérdésével s mindig arra az eredményre lyukadtam ki, hogy nem vagyok szerelmes természetű és sohasem fogok megnősülni. Attól a valóságtól pedig, hogy egyszer gyerekem legyen, majdnem rettegtem. Volt idő, mikor úgy próbáltam megszabadulni a gondolattól, hogy elhitettem magammal, magtalan természetű vagyok s így nem is kell félnem az ilyen veszedelmektől. Miből következtettem ezt? Nem tudom. Valószínűleg csak így tudtam magam megnyugtatni. Valószínű, csak így tudtam védekezni az ellen, hogy mint a többi embereknek, egyszer nekem is utódom születhetik. Tévedtem és elismerem, hogy az a gyerek tőlem származik. Dehát mit csináljak? Mit kezdjek vele? S ki tudja, milyen lesz? Én semmiesetre sem vagyok jó ahhoz, hogy okos, derék ember váljék belőle. Az is lehet, már a születésénél nyomorék lesz. Valami vízfejű, hebegő, púpos. Vigye el az ördög ezt az egész életet. Megfeledkeztem a versírásról, napokig ezek a gondolatok emésztettek. De azért nem mentem ki Hegedüs Máriához és levelet sem írtam neki.

Vártam és vállaltam, történjen, aminek történnie kell. Ha jól meggondolom, be kell látnom, hogy semmi öröm nem jutott ki nekem eddigi életemben. Ha kivitriolozza a szemeimet, hát kivitriolozza. Ha bejön hozzám, odaállok majd elé és nem csukom be a szemeimet. Miért voltam olyan gyönge, hogy kikezdtem ezzel a lánnyal. Nem is szerettem. Emlékszem rá, mikor először bebujtam az ágyába, rózsaszínű ing volt rajta s Gödrös részegen horkolt a díványon. Ravaszul csináltam a dolgot. De nem akaratból, csak úgy jöttek az érzéseim és nem tudtam nekik ellentállni. A lánynak szép mellei voltak s tudja az ördög miért, egészen megbolondultam. A mellek, azok így hatnak rám. Milyen szomorú az, hogy a lányoknak mellük van. Úgy ki vannak készítve, hogy az ember elveszti magát.

Jöjjön hát, aminek jönnie kell. Anyám sejthetett valamit, kérdezgetett, célzásokat tett arra a levélre, amit kaptam, de amit neki nem olvastam el s most is kitérően válaszoltam.

A testvéreim többször megkérdezték :

— Miért vagy olyan szomorú ? Olyan vagy, mint valami vénember.

— Az égről leesett a virágcsokor — mondottam — és megették a disznók.

Károly bácsi rögtön benne volt a játékban :

— Nem virágcsokor volt az, öcsém ! Hanem a kaszírnő szeme a Pálmából és én találtam meg a földön. Most is itt van a zsebemben. Éjjelenkint néha belenézek, hogy el ne felejtsem, szombat este megint be kell menni a Pálmába.

— Egyszer én is elmegyek magával.

— Gyere, öcsém. Olyan kaszírnő van ott, ha egyszer rádnéz, mindjárt inadba száll a lelked. Én csak tudok inni, de, Istenúgyse, az még jobban iszik. Gyönyörűség nézni, amint magábaönt egy egész pohár grokkot. Ha nem lenne feleségem, Istenúgyse, összemennék vele. Ilyen két lélek se talált rá még egymásra a világban. Az volna az élet ! De így csak senyved az ember ! Vágyakozik annak a bálványnak az árnyékában, aki ott virul valahol Dömsödön.

Különös ember volt. Pillanatok alatt nyugalomra és jókedvre tudta hangolni a többieket. Az egész család akár állandóan sírhatott volna nyomorúságában s ha Károly bácsi megszólalt, akkor kinyíltak a füleik és fölbugyborékolt belőlük a nevetés. Én is nevettem, de nem úgy, mint ők. Keserűségek voltak a számban s ha sírni tudnék, talán el is sírtam volna magam. Nem tudtam kifeledkezni a dolgokból, mindig úgy éreztem, hogy egyedül vagyok s mégis ragaszkodtam a családomhoz, az ismerőseimhez és nem tudtam tőlük elszakadni. Egyedül a verseim azok, amik eltakarnak, vagy amikbe belekapaszkodok és fölrepülnek velem a magasba, mint éneklő, óriási madarak. És hiába ütöttek durunggal és bunkóval a mindennapok bajai, nyugtalanul és kíváncsian figyeltem az irodalmi eseményeket. Ekkor már jó barátságban voltam Elek Alfréddal, a fiatal költővel s ő az egyik napon örömmel elújságolta nekem :

— Új lap fog megjelenni — mondta — szemben a Nyugattal. Renaissance lesz a címe, Zigány Árpád és Révész Béla fogják szerkesz-

teni. Szociálista tendenciájú lap lesz, ahol majd mi is szóhoz juthatunk. Én már adtam is verseket Révésznek, menj föl hozzá te is, biztosan tőled is közöl valamit.

Húzódoztam, nehezen szántam rá magam, hogy fölmenjek Révész Bélához. Osvát jutott eszembe s ekkor azt gondoltam : fölmegyek és ugyanazokat a verseimet adom át Révésznek, amiket Osvát visszadobott.

Még aznap este fölmentem Révészhez a Népszava szerkesztőségébe. Ismertük már egymás nevét, de személyesen még nem találkoztunk.

Halkan, félszegen léptem be a szobába. Révész az íróasztal mellett ült, rám nézett, várta, hogy megszólaljak. Mialatt beszéltem, látható figyelemmel hallgatott s aztán megkérdezte :

— Mit parancsol az elvtárs ?

Már elmondtam, hogy mit akarok s ez a kérdés most nagyon megzavart. Újra belekezdtem mondókámba s ő megint megszólalt :

— Hangosabban, elvtárs, mert nem hallom. Kéziratokat hozott ?

— Igen. Hallottam, hogy Révész elvtárs egy új lapot fog szerkeszteni és abba szeretnék verseket elhelyezni.

— Hogy hívják az elvtársat ?

Megmondtam a nevem, ő fölállt a székről s kezét átnyujtotta felém az asztal fölött.

— Nagyon örülök — mondta. — Olvastam már néhány versét s örülni fogok, ha hozhatok magától valamit. Hagyja csak itt az írásokat, majd elolvasom.

Megint dadogtam valamit s ő megint azt mondta:

— Hangosabban, mert nem hallom tisztán. Bajok vannak a fülemmel, néha rosszul hallok. Hagyja csak itt az írásokat és jöjjön föl egy hét mulva.

Kezet fogtunk és elmentem.

Eléggé közvetlenül, barátságosan bánt velem ez az ember, hálás voltam érte.

Siettem be a Meteorba. Találkoztam Bodrogival, örömmel elújságoltam neki a történteket.

Bodrogi gúnyosan elvigyorodott.

— Ne ülj föl neki, pajtikám! Nem igaz abból egy szó sem, amit az mond. Nem köllünk annak mi, ott van neki Ady. Egy klikk az egész. Ő simogatja Adyt, Ady simogatja őtet s így aztán mindenhol leszedik a tejfelt. Ameddig egy Adynak szava lehet itt, addig a poézisnak befellegzett. Ady, Reinitz, Révész, Hatvani, kik ezek az urak? És mégis ők grasszálnak.

Kissé letörten mondtam:

— Nem tudom. Én nem ismerem őket közelebbről, de azért más véleményem van róluk, mint neked. Ady mégis csak nagy költő. S a többiek is. Istenem én, már olvastam szép dolgokat a többiektől is.

Bodrogi nem állt oda vitatkozni velem. Nagyon biztos lehetett a dolgában, éreztette velem, hogy ő túl van ilyen kicsiny okoskodásokon. Egy ideig még szótlanul egymás mellett ültünk, aztán én átmentem egy másik asztalhoz.

Csodálatosképen tele voltam érzésekkel és gondolatokkal.

Kinyílott szép jövőt láttam magam előtt, ceruzát, papirt vettem elő és írni kezdtem. Könnyen és eleven ízességgel születtek meg a szavaim.

De jaj, az élet, ami mögötte van, az is az enyém ! S amennyire verseimben fölfelé szállok, ugyanannyit, vagy még többet visszazuhanok mindennapi életembe.

Este, hogy hazamentem, nálunk találtam Jolánt. Együtt ültek Anyámmal, mindketten szomorúak és kisírt szeműek voltak. Hosszú, reménytelen panaszkodások lehettek mögöttük. Jolán a tüdőbajáról beszélt s tompa, szinte nyirkosan színtelen volt a hangja.

— Nem szabad elcsüggednünk — mondta Anyám. — Bizakodni kell, fiatalasszony s ez megerősíti az embert.

Jolán kényszeredetten válaszolta :

— Meg fogok halni. Sokszor gondolom, legjobb lenne meghalni.

Hallottam, amit mondott és éreztem, hogy nem tréfálkozni akart ezekkel a szavaival. Mély bánat és elkeseredés van mögöttük s lehet, hogy csakugyan szívesen lemondana az életről. Szerettem volna odalépni hozzá, Anyám előtt megsimogatni s egyszer és mindenkorra az ő nagy szeretetébe ajánlani. De erre nem került a sor. Jolán már készülődött és nemsokára elindultunk.

Ezen az estén kocsmába mentünk. Egy dunaparti kocsmába, kint Újpesten. Az ablakon át ki lehetett látni a folyóra. Sötétkék volt a víz s a bécsi hajó ereszkedett rajta lefelé, mint valami mozgó, kivilágított sziget.

— Nincs más megoldás. Ha meg akarok gyógyulni, akkor be kell feküdnöm a kórházba. Legalább, ha egy hónapot pihenhetnék.

— Igazad van. Le vagy gyöngülve és pihenned kellene.

Késő éjszakáig együtt maradtunk, másnap pedig elment és fölvételre jelentkezett a kórházban.

10.

Újból levelet kaptam Hegedüs Máriától. Azt írta, hogy kórházban fekszik, megszületett a gyerek, kis lány, erős, egészséges és én rám hasonlít. Okvetlen látogassam meg őket.

Tudtam, hogy ennek be kell következnie s most mégis meglepetésszerűen, nagyon leverően hatott rám a hír. Mint a legtöbb ember, titokban én is azt reméltem, hogy ez a részemre kellemetlen bizonyosság nem fog bekövetkezni. Valami majd csak közbejön, reméltem, valami majd kedvezően megoldja számomra ezt a dolgot. Nem így történt. Az ok után bekövetkezett az okozat. S most már nincs kitérés, el kell látogatnom a kórházba. Jolán is ugyanott fekszik már egy hete és tőle is kaptam levelet. Milyen csodálatos az, hogy így összejátszanak a véletlenek. Egyszerre két asszony várakozik ott rám s lehet, hogy külön-külön egyikhez sem látogattam volna ki. De így nem látok más megoldást. Szégyellem magam és gyáva vagyok, mint a kutya. Melyikhez nyissak be előbb, melyikhez hogyan szóljak, hogy a másik meg

ne bántódjon. Mind a kettőhöz közöm van. Úgy érzem, Jolán áll hozzám közelebb, viszont a másik az én gyerekem anyja. S ha egyikhez szólok, a másik majd figyelni fog, ellenőrzi a tekintetem és mérlegre teszi a szavaimat. Miért is jöttem haza, gondoltam. Nem jobb volt nekem ott kint ? Minden felelősség nélkül csavarogni az országutakon, aludni a menhelyeken, idegenek között, idegenül. Senki nem volt kíváncsi rám, én sem voltam senkire kíváncsi s ezek most úgy csüngnek rajtam, mint a kölöncök. Hiába szeretnék kedvem szerint élni, be kell látnom, hogy nem lehet. S ha ragaszkodom hozzájuk, akkor az általános törvények alá is alá kell magam vetnem. Akkor éppen olyan embernek kell lenni, mint a többiek. Meggondolás nélkül most az a teendőm, hogy kimenjek a két asszonyhoz, odaálljak eléjük és hagyjam, hogy osztozkodjanak rajtam. Fordult a kerék s ha eddig fölül voltam, most alulra kerültem. Máról holnapra mégsem tudtam határozni. Napok multak el addig, amíg végre odaálltam Anyám mellé.

— Hegedüs Máriának megszületett a gyereke — mondtam. — Adjon nekem néhány koronát, hogy vihessek neki valamit a kórházba.

Anyám nem lepődött meg, sajnálkozón nézett rám és sóhajtotta :

— Én Istenem, hiszen te magad is még egészen gyerek vagy. Milyen oktalanok vagytok ti valamennyien, hogy így tönkre teszitek a fiatalságtokat.

Mit felelhettem volna neki. De tudtam, ha hallgatni fogok, akkor valósággal létrát támaszt nekem a szavaiból s ezen a létrán fölkapaszkodik a fejem tetejére. Ha megbánást mutatok, akkor pedig agyonnyom a szeretetével.

Majdnem durván szóltam :

— Tudtommal maga se hatvan éves korában ment férjhez !

— Hidd el, fiam, én sohasem voltam a férfiak bolondja. Férjhez mentem, mert ez így volt szokás. De soha semmit nem éreztem én abból, amit mások szerelemnek neveznek.

— Nem hát. Magát mindig a szentlélek szállta meg és mi négyen a rózsabokorban születtünk. Ott szedett le bennünket a bokorban s az ujjacskái nedvesek lettek a harmattól.

Anyám sértődötten mondta :

— Ne csinálj bolondot belőlem, ezt nem érdemlem meg.

— Adja hát ide azt a pár koronát. Ezen úgysem lehet segíteni.

— Hiszen az a másik asszony is ott fekszik a kórházban ? !

— Ott ! De ez már az ő baja. Egyszerre csak nem vihetek kettőjüknek ajándékot ! ?

— Azt mondom, ha eszük lenne, hát kikaparnák a szemeidet. Elbolondítottad őket és most így beszélsz róluk. Ilyenek vagytok valamennyien, még a fajtátokban sincs semmi jó. De nekünk szegényeknek ez a sorsunk, ki vagyunk szolgáltatva nektek s csak packáztok velünk.

Végre is nálam volt a pénz és készülődtem.

— Mit viszel neki?
— Hát mit vigyek?
— Cukrot meg piskótát, meg ilyesvalamiket. Vigyázz arra a szegény kicsikére, nehogy megnyomd, vagy leejtsd! Milyen nevetséges ez az egész!

A boltok kirakatai előtt álldogáltam, nem tudtam rászánni magam, hogy mit vigyek ki Hegedüs Máriának. Cukorral, piskótával mégsem állíthatok be hozzá! Nem akarom ott eljátszani a Tatácska szerepét! Elhatároztam, hogy bort viszek ki neki. Egy liter vörösbort vettem s fölültem a villamosra.

Hosszú volt az út, rosszul éreztem magam a zsúfolt kocsiban. Úgy véltem, mindenki rám néz, mindenki tudja, hogy mi van az üvegemben és hova viszem azt. Az emberek csakugyan rám néztek, bámultak és elmosolyodtak. De arra egy pillanatig se gondoltam, hogy a hegyestetejű kalapom, a hosszú hajam és a kopott ruhám miatt történik így. Ezeket a különösségeimet már megszokhatták az emberek, de a borosüveg a hónom alatt, ez árulkodik rám kihívóan és megszégyenítőn.

A kórház kapuja előtt álltam. Óh, Istenem, hogy egyszer minden útnak a végére érünk. Indultam befelé, a portás megállított. Mit mondjak neki, melyik után érdeklődjem?

— Simon Jolánt keresem.
— Tüdő?
— Igen!
— Egyenesen, a középső pavillon.

Szerettem volna megkérdezni tőle, vajjon

a Hegedüst hol találhatom meg? Nem egy szobában vannak-e mind a ketten? Nem lenne-e okosabb, ha mégis csak megfordulnék s anélkül, hogy találkoztam volna velük, kimennék a kapun. Óh, de gyáva vagyok. Gyáva kutya.

A nevem hallom kiáltani. Megismerem Jolán hangját, riadtan, mint a megijesztett gyerek fordulok a hang irányába.

Jolán és Balázs Klári egy padon ülnek és integetnek felém. Fehér-kékcsíkos ruha van rajtuk, jókedvűek és láthatóan örülnek az érkezésemnek.

— Szervusztok! — mondtam. S mintha vak, vagy hülye lennék, megkérdeztem Kláritól:
— Hát te is itt vagy?

— Én is és ő is.

Jolán rám nézett és alig hallhatóan mondta:

— Hegedüs Máriára gondol. Itt van ő is, már megszületett a gyereke.

Klári bántóan mosolygott:

— Gyönyörű kis teremtés. Hegedüs azt mondja, hogy rád hasonlít. De lehet, hogy téved, én egészen másmilyennek látom.

Határozottan mondtam:

— Enyém a gyerek és így nem csoda, ha rám hasonlít.

— Szebb, mint az anyja, ennyi bizonyos.

— Menj és nézd meg őket, Kasi — mondta Jolán. — Ülj le kicsit, aztán menj be házzájuk.

— Hoztam neki egy liter vörösbort.

— Egy litert? Hiszen az megsavanyodik, hogyan bírna annyit meginni?!

— Mindegy. Ha már elhoztam neki, akkor csináljon vele, amit akar.

Éreztem, hogy buta és ügyetlen vagyok. Fölényeskedni akartam s minden szavam, minden mozdulatom nevetségessé tesz.

— Hát ti, hogy vagytok ? Mi bajotok van ?

Nehezen indult a beszélgetés. Mintha mind a hárman komolyan betegek lennénk, halkan és indulatok nélkül beszéltünk. Klári se csipkelődött. Középen ültem a padon s ők a két oldalamnál, egyik jobbról, a másik balról. A borosüveg még mindig a hónom alatt van, nem merem előhúzni. Legjobb szeretném, ha valahogyan eltűnne, megsemmisülne észrevétlenül. Egy ideig a kórházi szokásokról beszélgettünk, aztán ők a kintiek felől kérdezgettek, tájékozatlanul, kedvetlenül válaszoltam. Végre is áttértünk az irodalomra.

Klári egy noteszbe szokta összeírni azokat a verseket, amik tetszettek neki. Aztán, ha összejöttünk, fölolvasta. Legutóbb még Ady mellett Erdős Renéért rajongott. Most Ada Negrinél tartott.

— Olasz szociálista költőnő — mondta.

— Olyan gyönyörű munkásverseket ír, amilyeneket mi még sohasem olvastunk. Azt hiszem, hogy ő a legnagyobb költő.

— Azért, mert nő ?

— Azért, mert úgy még senki sem írt a bányászokról, mint ő. Proletárcsaládból származik s az egész világon ismerik a nevét. Az is jól esik nekem, hogy ő is nő s így már valaki bennünket is képvisel. Emlékezz csak rá, hogy

én Moriss Rosenfeld verseit is szavaltam. Ő pedig férfi, egy öreg zsidó szabó s óh, milyen gyönyörűen ír a munkásságról, férfiakról és nőkről egyaránt. Ada Negri nő, de mégis erősebb a hangja, mint Rosenfeldé. Igazán forradalmi költő, olyan, aki közel áll a mi szívünkhöz.

Hallgattunk és ő fölolvasta Ada Negri verseit.

— Szépek mondtam. — Mennyivel szebbek ezek, mint Erdős René szerelmi zöngeményei.

Jolán is megszólalt:

— Talán még Ady verseinél is szebbek.

Nem volt kedvem vitatkozni. Szépek, valóban szépek voltak a fölolvasott versek. Ha máskor hallom őket, akkor leszállnak a lelkembe, megtermékenyülök tőlük és új versek születnek meg bennem is. Most azonban csak valahonnan távolról hallottam a fölolvasott szavakat, messziről zengtek felém s itt belül nyugtalanság és türelmetlenség rágódik bennem. Még mindig félek a Hegedüs Máriával való találkozástól, legjobb szeretném elaltatni magamban a hozzákapcsoló érzéseimet s mégis legyőzhetetlen kényszerűségből róla és a gyerekéről kívánok beszélni. Meg szeretném kérdezni, hogy vannak, mi van velük, hogyan juthatnék be hozzájuk föltűnés és megalázkodás nélkül.

— Azt mondtátok, hogy lány a Hegedüs Mária gyereke ? — kérdeztem. — Legalább, ha fiú lenne. Azt gondoltam, hogy fiú lesz, akkor bizonyára sokkal közelebb állna hozzám.

— Lányka — felelte Jolán. — Én nem láttam. Rám haragszik Hegedüs, de Klári azt

mondja, hogy szép kislány. Az egyik öreg ápolónő lett a keresztanyja. Én is szívesen vállaltam volna.

Mosolyogva fölálltam a padról:

— Hát bemegyek és megnézem őket. Akarsz te is a borból?

Jolán visszamosolygott rám:

— Add csak neki, Kasi. Ő valóban betegebb, mint én vagyok.

Megfordultam, hogy induljak s ekkor a fás úton megláttam egy alacsony, feketehajú nőt. Kékcsíkos ruhájában felénk fordultan ott állt az egyik fa árnyékában. Figyelt bennünket és én megismertem Hegedüs Máriát.

Szó nélkül feléindultam. Éveket, talán évszázadokat éltem meg ezekben a pillanatokban. És nem gondoltam arra, ami eddig közöttünk történt, nem gondoltam vitriolos fenyegetéseire, mintha a tulsó partról közeledném felé. Kezetfogtunk s mint ahogyan azelőtt is szokta, erős szorítással megrázta a karom.

— Azt hittem, egészen megfeledkeztél rólam. Régen itthon vagy már és felém se néztél.

— Már régen itthon vagyok — mondtam.

— Elkerültél, mintha megbántottalak volna. Pedig máskép]van. Elmentél és itthagytál a legnagyobb bajaimban.

— Tudod, hogy nem azért mentem el. Akkor még semmit nem tudtunk erről a dologról.

— Szép, gyönyörű kislány, egészen rád hasonlít.

Milyen kétségbeejtő az, hogy ilyen szépen, barátságosan beszél velem. Ha most előhúzná

kebléből a vitriolos üveget, akkor valószínűleg magamhoz térnék együgyű tehetetlenségemből. De ő talán semmi rosszra nem gondol. A tekintete barátságos s valósággal cirógat, becézget a szavaival. Lehet, hogy számítás ez nála. De az is lehet, hogy ő valóban ilyen jó lélek. Mit kezdjek vele ? Itt áll előttem és látom, hogy messze van tőlem, valahol túl a kórház falán, elérhetetlen távolságban. Ismerőseim azt szokták mondani róla, hogy csúnya, fekete kis nő, a hangja nyers, a szemei fénytelenek. És csakugyan ilyen. Most pontosan látom az alakját, a színét s hallom a tompa, érdektelen hangját. Mit csináljak vele, mit mondjak neki ? !

Rám mosolyog és belekapaszkodik a karomba :

— Gyere, nézzük meg Máriácskát.

— Nem — mondom. S ki szeretném szabadítani a karomat a karjából. — El se tudom képzelni, hogy milyen lehet egy kisgyerek. Majd máskor nézem meg, majd akkor, ha már nagyobb lesz.

Merően rám nézett :

— Hát csakugyan ilyen kegyetlen természetű vagy ? Megjósolták nekem, hogy el fogsz hagyni s most látom, csakugyan ilyen természetű vagy.

— Talán jósnőhöz jártál, míg nem voltam itthon ?

— Ne erről beszéljünk — s már sírt és eleresztette a karomat. — Ne akarj mindenáron másról beszélni.

— Mit beszéljek hát ? Nincs nekem semmi mondanivalóm. Nem is tudom elképzelni, hogy

milyen lehet az a gyerek, de ha nagyobb lesz, akkor megnézem.

— Azt hittem, ha egyszer mégis eljössz hozzám, akkor a karodba veszed és megcsókolod. Óh, jaj nekem, micsoda pogány ember lehetsz te !

— Állást keresek majd és segíteni foglak benneteket.

— Úgy bánsz velem, mint valami koldussal, mint valami utcalánnyal.

— Miért mondod ezt ? Nézd, hoztam neked egy liter vörösbort. Azért hoztam, hogy erősek és szépek legyetek. Mást is hoztam volna, de nincs pénzem. Ezt is az Anyámtól kértem. Hoznék én nektek mindent, amit csak megkívántok.

Álltunk és vártunk, mintha nem lenne több szavunk egymáshoz.

— Fogadd el ezt a bort és igyátok meg. Nemsokára megint kijövök hozzátok.

— Őhozzá, ahhoz a cudarhoz, aki elcsavarta a fejed, vagy mihozzánk ? Őhozzá vagy a gyerekedhez ?

— Ne beszélj mindig arról a gyerekről. Mondtam, hogy kijövök hozzátok és nem mondhatok egyebet.

— Nem nézed meg Máriácskát ?

— Most nem. Nem is tudom, hogyan állhatnék elé az elé a csöppség elé.

A borosüveg után nyult, átvette és aztán elindult, anélkül, hogy kezet fogtunk volna.

— Nemsokára megint kijövök hozzátok — szóltam utána, de meg se fordult.

Lehajtott fejjel, szinte összetöpörödötten ment

a fasorban az épület felé. Sírt, meghajlott testében mint valami ólomsúlyok látszottak a fájdalmai.

Visszamentem Jolánhoz és Klárihoz. Valószínűleg látták, hogy mi történt köztem és Hegedüs között. Sápadtan nyugtalanok voltak és kérdőleg néztek rám.

— Szervusztok. — Kezet fogtam velük s elmentem anélkül, hogy egyebet is szóltam volna.

Anyám megkérdezte, hogy mi van Hegedüs Máriával és a gyerekkel.

Egyszerűen feleltem:

— Jól vannak.

— Milyen az a kicsike? Nem is mondtad még, hogy fiú-e vagy lány?

— Kislány.

— Legalább hasonlít rád?

— Nem tudom, mert nem láttam.

— Ott voltál és megse nézted?

Beléptem a szobába és becsuktam magam mögött az ajtót. Nem akarom, hogy most már állandóan arról a gyerekről faggassanak. Ez kibírhatatlan lenne. Nem haragszom rá s valószínű, hogy szeretni fogom, ha majd egyszer megnézem. De most még nem akarom látni. Lehet, hogy azért nem akarom látni, nehogy megszeressem. Tudom, hogy kegyetlen dolog ez, de most jólesik ez a kegyetlenkedés.

Este Bagóval bementünk az egyesületbe. Neki se Hegedüs Máriáról, se a gyerekről nem beszéltem. Most érzem csak igazán, milyen jó, hogy ez az ember bekerült a családunkba. Van vala-

kim, akivel egyúton tudok járni anélkül, hogy kellemetlenkednénk egymásnak.

Sokan voltak az egyletben s ezen az estén megismerkedtem egy Silberstein nevű emberrel, aki résztvett az élesdi fölkelésben s négy évi börtön után most ismét belekapcsolódik a mozgalomba.

Ott ültünk a hosszú asztalnál, ő a fölkelésről és a börtönben töltött esztendeiről beszélt s mi sűrű dohányfüstben, föltámasztott állal, megilletődötten hallgattunk.

11.

Elérkezett az esküvő napja. Mariska fehér ruhát viselt, de mirtuszkoszorút nem tettek a fejére. Nem esküdött papnál s különben is a tisztaságnak ez a koszorúja már nem illett volna a fejére. Anyámnak fáj ez és sóhajtozik miatta. Végül is belenyugszik, hogy a világ nagyot fordult az ő lánykora óta.

Kiáll a konyhaajtóba, utánafordul a távozó fiataloknak s kissé gyáván s mégis jóleső fölénnyel néz bele az udvarba. A szomszédasszonyok is kint állnak az ajtókban, ők is megbámulják a fiatalokat s odakiáltanak Anyámnak :

— Derék két ember!

Anyám boldogan felelte :

— Hadd legyenek boldogok. Mi van a mai embernek ezen a kis boldogságán kívül !

Ilonka is elő akart jönni a konyhából, Anyám

észrevette, elállta az útját. Az udvar lakói tudták, hogy Ilonka kinek a kislánya, de Anyám még sem tartotta volna helyesnek, ha ő most ezekben a szép pillanatokban előbujjon a napfényre. Gyöngéden, óvatosan visszaszorította. Háttal ő is behúzódott a konyhába a falak mögé.

Megkezdődött a főzés.

Semmi különösebb ünnepséget nem rendeztek. Csak a család volt együtt. Károly bácsi még tegnap, szombaton este eltünt hazulról s azóta nem jött vissza.

— Valahol elveszett az a lumpos fráter — mondta Anyám s látszott rajta, hogy rosszul esik neki ez a figyelmetlenség. Aztán tálalt és jóízűen, éhesen enni kezdtünk.

Estefelé Jolán is eljött, bor és kalács volt az asztalon.

Bagó, mint a család új feje, az asztalfőn foglalt helyet, Anyám és Mariska között. Én Jolán mellett ültem, egész közel egymáshoz. Beszélgettünk, néztem az új párt és irígyeltem őket. Boldogoknak látszottak, mintha valami hosszú vándorútról érkeztek volna haza. Én pedig éreztem, hogy hazátlan és tanyátlan vagyok. Jolán közel van hozzám és mégis, mintha mérföldes távolságok lennének köztünk. Ha rám pillant, megéget a tekintete, a fekete haja loknikba van csavarva s leér a vālláig, mint valami szép keret fogja körül az arcát. Szerettem volna a fejem odahajtani a vállára és úgy beszélgetni vele, meghitten és láthatatlanul a többiek számára. De hallgattam, úgy éreztem, hogy semmi okosat,

semmi meghallgatásra érdemeset nem tudnék mondani.

Anyámé volt a szó. Úgy beszélt össze-vissza gondtalanul és látható boldogsággal, mint valami növendékleány. Valósággal affektált, kuncogott és ügyetlenkedett. Alig tudtam megérteni, mi történhetett vele. Aztán úgy gondoltam, hogy belé is átszállt a lánya boldogsága s mint anya s mint asszony, egyszerre él itt előttünk. Lassan-lassan az a kis jókedvem is elszállt, ami az ebéd alatt még halványan pislákolt bennem. — Ilyen minden asszony — gondoltam — s mi szegények sohasem fogunk tudni teljességgel közelférkőzni hozzájuk. A fiatal artistalányban s az idős mosónőben egyazon nyugtalanságok élnek. Vonzanak és taszítanak bennünket. Behódolunk a szeretőnk mosolya előtt és szégyenkezés fog el bennünket, ha meghalljuk az anyánk zavart, értelmetlen nevetését. Kisgyerek koromban történt egyszer, hogy vasárnap délután sétálni mentünk Anyámmal s akkor nagy szomorúság ért anélkül, hogy az igazi okát meg tudtam volna magyarázni magamnak. Egy póstás jött velünk szembe, szalutálva köszönt Anyámnak s megált beszélgetni velünk.

— Hogy van, drága ténsasszonykám ? — kérdezte. — Azelőtt is szép volt, de amióta nem láttam, olyan lett, mint maga az élet.

Anyám ugyanúgy, mint most, hangosan és szaggatottan nevetett. A kezemet fogta és én hirtelen megéreztem, hogy a tenyere átmelegedik s lassan, egyre erősebben szorítja a kezemet. Annyira erősen, hogy hangosan fölkiáltottam.

Nem értették meg, hogy mi történik velem.

— Talán a hasacskája fáj — mondta a póstás s a nagy vörös kezével megsímogatta az arcomat. A tenyere hideg és nyirkos volt, mint a béka teste.

— Gyerünk — mondtam Anyámnak —, Tatácska vár bennünket, gyerünk.

Anyám, mintha nem tudna elmozdulni a helyéről.

— Dehogy, fiacskám, dehogy! Valahol a Tellernél kuglizik, gondol is ő ilyenkor velünk!

Nem nyughattam. Belekapaszkodtam kartonszoknyájába és cibálni kezdtem.

— Isten áldja meg Liptai úr — mondta a postásnak s odanyujtotta a kezét búcsúzásul. Így, kéz a kézben, még sokáig álltak egymással szemben. A postás egyik kezével a bajuszát pödörgette és úgy bámult Anyámra, mint a borjú.

Anyámon látszott, hogy jól érzi magát. Utoljára még a postás szeme közé nevetett s később menetközben is fölnevetett félhangosan.

Egész délután szomorú és levert voltam. Mintha valamit elvettek volna tőlem, vagy mintha valamiért megszégyenítettek volna.

Ugyanígy vagyok most is. Ők jól érzik magukat s én keresem az alkalmat, hogy valahogyan kiléphessek a társaságból. Végre is hangosan azt mondom:

— Későn van már. — Aztán Jolán felé: — Nem mennénk kicsit sétálni? Mire kiérünk Újpestre éjfél lesz.

Mikor elindultunk, Jolán és Mariska össze-

csókolóztak, Anyám is barátsággal búcsúzott tőle és meghívta, hogy látogasson el hozzánk gyakrabban.

— Ez a kamasz úgyis odaszaladgál állandóan. Mi sem vagyunk emberevők. Látogasson meg minket is a fiatalasszony.

— Örülök neki, hogy ilyen kedvesek voltak — mondta Jolán már kint az utcán. — Érdekes, hogy majdnem jobban éreztem magam nálatok, mint otthon az én Anyámnál. Különös asszony a mamád. Milyen sokat dolgozott életében s milyen vidám és fiatalos még mindig.

— Lehet, hogy az Apám éppen ezt nem szerette benne.

— Féltékeny volt ?

— Miért kérdezed ezt ?

— Azért, mert ezt mindig föltételezheti az ember a férfiakról.

— Ha nem adnátok rá okot, bizonyára nem lennének féltékenyek.

— Ne mond kérlek, ezt én jobban tudom, mint te. Ezt a kálváriát én végigjártam.

Gúnyosan jegyeztem meg :

— Szóval te voltál a boldogtalan és nem ő, az urad. Ő volt a bűnös és nem te.

Karonfogva lépkedtünk, az asszony most kiszabadította magát s kissé elhúzódott tőlem. Szomorúan mondta :

— Alig voltam tizenötéves, mikor elvett s esztendőkön át gyötört a féltékenységével. Úgy szeretett volna bánni velem, mint valami rabszolgával. Pedig gondolatban sem követtem el semmi rosszat. Szép, fiatal teremtés voltam

s valószínűleg ő ezt nem bírta el. Még a saját családomra is féltékeny volt. A saját gyerekeire is. Mikor a Piri megszületett, valósággal kétségbeesett. Nem bírta el, ha a gyereket az ölemben tartottam, nem bírta el, ha játszottam vele. Ha nem félt volna attól, hogy elhagyom, talán nekem is esett volna, talán meg is ütött volna.

— Talán — mondtam. — S talán meg is érdemelted volna. Nehéz átlátni a dolgokat s ti alig is láttok tovább az orrotoknál. Azt hiszitek, körülöttetek forog a világ s mi nem vagyunk benne semmik.

Jolán hangja élesebb és támadóbb lett:

— Szörnyű kicsinyeseknek kell lennetek, ha így beszéltek. És durvák vagytok, néha egészen elveszítitek az eszeteket.

— Elveszitek az eszünket.

— Ezt is ismerem. Ti ártatlan bárányok vagytok, mi pedig farkasok vagyunk, akik fölfalunk benneteket. Óh, szegénykék, milyen szörnyű lehet a ti sorsotok. Arról a sok durvaságról és kegyetlenségről pedig, amit ellenünk elkövettek, arról szerettek megfeledkezni.

Gúnyosan és bántóan nevetett:

— Képzeld el, mit csinált egyszer, mikor Bécsben laktunk. Egy fiatal földink, aki együtt dolgozott vele a műhelyben, eljárt hozzánk néha esténkint. Csöndes, jó gyerek volt, gondolni se lehetett róla semmi rosszat. Jóban volt velem, de úgy, mint ahogy két ember jóban van egymással. Az uram kuli természet volt, szeretett túlórázni s ilyenkor néha megtörtént, hogy

ez a fiatalember már előbb eljött hozzánk, mielőtt még ő otthon lett volna. Szerette a gyereket, bolondosan eljátszott Pirivel, vagy pedig odaállt nekem segíteni. Vacsorát készítettem s ő leült krumplit hámozni. Szépen tudott fütyülni s amíg a krumplit hámozta, fütyürészett. Alig szóltunk egymáshoz, néha én is énekeltem. Mikor ő hazajött, mintha a sötét esti eget is behozta volna magával a lakásba. Leült, csak ült, órákon át el tudott üldögélni szó nélkül. Az egyik este ott vacsorázott nálunk az a fiú s képzeld el, az uram akkor levetette a cipőjét, izzadt lábai voltak és a lábait mezítelenül kinyujtotta az asztal alatt. Szörnyű szagok lettek a szobában és majdnem meghaltam szégyenemben.

— Csöndben ültünk, úgy tettünk, mintha vacsoráznánk s az étel ottmaradt az asztalon. Egyedül ő evett és kegyetlen pillantásokkal nézegetett hol rám, hol a másikra. De csak úgy a szemöldökei alól, mintha nem is törődne velünk. De az a fiatalember se volt annyira buta, hogy észre ne vegye, mi történik körülötte. Fölkelt, elköszönt és többet nem látogatott meg bennünket. Az uram még napokig nem szólt hozzám. És mi voltam én akkor ? Alig tizenhét éves s már teherben voltam a második gyerekkel. S így ment ez még hosszú évekig. Száraz, mogorva ember volt s ha valaki barátságosabban rám nézett, akkor kétségbeesett.

— Miért nem hagytad ott ?

— Mert akkor még nem volt annyi eszem, mint ma van. Mikor az első gyerek megszüle-

tett, úgy éreztem, elszakíthatatlan kötelekkel hozzá vagyok kötve ehhez az emberhez.

— S aztán mégis otthagytad.

— Ott. Belekerültem a mozgalomba s ott kinyílt a szemem. Kezembe került Bebel »Nő és a szocializnus« című könyve s ekkor ismertem meg magam, ekkor tudtam meg, hogy ki a nő, mi az értéke és mi a szerepe a társadalomban. Az uram vitt be a mozgalomba és érdekes, ahogyan én tudatosabb lettem, ahogyan én szociálistává fejlődtem, ő ugyanolyan arányban eltávolodott a mozgalomtól. Mindig huligán, jobboldali volt s aztán valósággal ellenforradalmár lett belőle. Kimaradt az egyletből s annyira vetemedett, hogy sztrájktörő lett. Miért ? Féltékenységből. Úgy látta, hogy a mozgalom elvisz tőle, érezte, hogy már tovább nem tarthat rabszolgasorsban s ebbe sehogysem tudott belenyugodni.

— Én tovább is bent maradtam a mozgalomban, ott voltam a gyűléseken, értekezleteken és eljártam háziagitációra. Milyen boldogság volt az nekem, hogy nagy csoportokban jártunk házról-házra, megálltunk az udvar közepén, énekeltünk s aztán valaki beszédet mondott közülünk a lakókhoz. Egy új, az előbbinél sokkal gazdagabb, szebb élet volt ez. Este a gyerekeimet letettem aludni és én bementem az egyletbe, gyerekeimtől az emberek közé. Az egyletben lettem azzá, ami ma vagyok. És nem panaszkodom, úgy érzem, ma már értelme van az életemnek.

Kint jártunk a Váci-úton, már közel Újpest-

hez. Mikor elindultunk, nem gondoltam, hogy ilyen beszélgetéssel töltjük el majd az időt. Nem szóltam Jolánnak, de magamban egészen másra készülődtem. Végül is el kell intéznünk azokat az ellentéteket, amik köztünk vannak. Nem tudok élni, nem tudok dolgozni azokkal a nyugtalanságokkal, amik emésztenek.

Percekig szótlanul mentünk egymás mellett. Csillagos volt az ég, az üres grundokon át egészen a Dunáig el lehetett látni. Át a túlsó partra, ahol lámpák égtek a csónakházban. Fönt a budai hegyeken is csillogtak a lámpák. Az újpesti híd, mint valami csontváz feküdt át magasan a folyó fölött. Néha emberek jöttek velünk szembe, megnéztek bennünket s aztán tovább csoszogtak. Szép volt az este, akár esztendőkön át vándorolhattunk volna benne.

Megálltam és hirtelen kérdeztem :

— Mit gondolsz ? Egymásnak való két ember vagyunk mi ?

Jolán nyugodtan felelt :

— Erre még nem gondoltam. Hogyan jut ez most az eszedbe ?

— Én már régen gondolkodom ezen. Mi értelme van annak, hogy így vagyunk, ha állandóan marakodunk egymással ? !

— Nem tudom, mi bajod lehet velem. Mondd meg szépen, hogy mivel nem vagy megelégedve, mik a kifogásaid ellenem. Lehet, hogy igazad van. Lehet, hogy nem vagyunk egymáshoz valók.

Kényszeredetten beszéltem :

— Ne hidd, hogy én is féltékeny vagyok,

mint az urad. Akkor varrónő voltál, vagy gyárba jártál, most modell vagy és sosem hallottad tőlem, hogy kifogásom van ez ellen.

Nevetve felelt:

— Ezért ugyan még féltékeny lehetsz. Te talán érzékenyebb vagy, mint ő volt s ezért nem olyan könnyen árulod el azt, amit érzel. Valami bajod bizonyára van, különben nem beszélnél ezekről.

— Ha így kezded, akkor nem is érdemes beszélni róla. Nem vagyok féltékeny, de azért mégsem tetszik az, ahogyan viselkedsz. Tudom, mikor azt mondtad, hogy tüdőbeteg vagy, akkor egészen más betegséged volt.

— Igen. S te még mindig ezen tépelődsz? Emlékezz csak vissza, mit mondtál nekem egyszer Petőfi verséről, a Szeptember végéről?! Azt mondtad, hogy csúnya önzés van abban a versben és se férfi, se nő nem kívánhatja meg a másiktól az örök hűséget. És én nem is kérdeztem meg tőled, hogy hű maradtál-e hozzám mialatt kint csavarogtál. Az persze egészen más, ha így egymás mellett vagyunk. Ez egészen más. Nem is kérdezem meg, hogy akkor mit csináltál. Nekem ahhoz semmi közöm.

— Én se kérdeztem ezt tőled. De ma is furcsa vagy nekem.

— Nem én vagyok furcsa, hanem te látsz engem furcsának. Ugyanaz vagyok, aki voltam, de te megváltoztál. Te egészen máskép látod az életet, mint ahogyan annakidején láttad. Hiszen nemcsak velem, de a többi barátaiddal sem tudsz újból összemelegedni. Pedig ők ugyan-

azok, akik azelőtt voltak. De te megváltoztál, valahogyan előreszaladtál az életben s most idegenül, értelmetlenül nézel ránk vissza. Talán le is nézel bennünket és ez az oka mindennek.

— Szóval, bennem van a hiba és nem tebenned.

— Azt hiszem, hogy így van.

— Különben is ez mindegy. Te is érzed, valami gátak vannak közöttünk, amiket nem tudunk ledönteni. Mi értelme lenne tehát, hogy továbbra is gyötörjük egymást.

— Igen.

— Igen. Én elmegyek erre, te elmész arra. Sokkal helyesebb az, ha így világosan megmondjuk egymásnak s elválunk harag és keserűség nélkül.

Egy ideig hallgattunk. Egymás mellett lépegettünk és a földet néztük. Nehéz volt az ég fölöttünk, szinte meggörnyedtünk alatta. Mintha keresztúthoz érkeztünk volna, nem tudtuk, együtt haladjunk-e még tovább is, vagy válassza meg itt mindegyikünk a maga útját.

Jolán szólalt meg elsőnek:

— Nem bánom, ha így gondolod. Mi már fölvilágosodott emberek vagyunk s csakugyan helyesebb, ha így intézzük el ezt a dolgot. Ha azt akarod, hogy ne találkozzunk többet, akkor nem fogunk találkozni. Tényleg nehéz, nagyon nehéz volt ez az idő.

Közben megérkeztünk a házuk elé. Retiküljéből elővette a nagy kapukulcsot és ki akarta vele nyitni az ajtót.

— Add ide, majd én kinyitom — mondtam szelíden.

Szó nélkül átadta a kulcsot. Bedugtam a zárba és kinyitottam a kaput.

— Szervusz, Kasi.

— Szervusz.

Kezet fogtunk és elváltunk. Ő mögötte becsapódott a kapu, én megindultam hazafelé.

Könnyűnek és gondtalannak éreztem magam. Végre is, mintha sikerült volna átugranom a széles árkon, ami előtt olyan gyáván és tépelődőn álldogáltam már idők óta. Átugrottam és semmi bajom nem történt.

Fütyörészve lépegettem az éjszakában.

Otthon már aludtak, csöndben én is letettem magam.

Álomtalanul aludtam másnap délig. Régen nem éreztem magam annyira könnyűnek és elevennek, mint ezen a napon. Nem mentem be a kávéházba, Ilonkával játszadoztam majdnem estig.

Öt óra lehetett, mikor elindultam Újpestre. Egyenesen Jolánékhoz mentem. Most már minden kétségek és hátsó gondolatok nélkül megtehetem ezt. Semmi közöm az asszonyhoz, valószínű, hogy fesztelenebbül és otthonosabban fogom magam érezni náluk.

Beléptem a konyhába s mielőtt még előbbre jutottam volna, megláttam Jolánt. A sparherdnél állt és főzött valamit. Majdnem sikolytóan éles volt a hangja, mikor megszólalt:

— Te vagy az, Kasi?

— Szervusz.

— Éppen kakaót főzök. Iszol egy csészével ?

— Igen.

Bementünk a szobába. A megszokott társaság ott ült az asztal körül. Feszteleniil közéjük ültem. Uzsonnáztunk és jól éreztük magunkat. Jolán szép volt és kedvesen ügyeskedett körülöttünk.

Mielőtt elmentem volna azt kérdeztem :

— Nem jönnél kicsit csavarogni ? Szép idő van, elcsavargunk kicsit.

— Örömmel. Csak addig várj, amíg rendbehozom magam.

Mint két jópajtás karonfogva kószáltunk az utcákon. Fecsegtünk és nevetgéltünk. Már kintjártunk a temető környékén, mikor megálltam, ránéztem és kérdeztem :

— Van pénzed ?

Nagy, kérdő szemekkel nézett rám.

— Van. Miért kérdezed ?

Mosolyogtam :

— Csak úgy eszembe jutott.

— El akarsz menni valahova ?

— Mit gondolsz, hogy hova ?

— Ahova te akarod.

— Üljünk föl a villamosra és menjünk be Pestre.

— Ilyenkor Pestre ?

— Ha akarod, elmegyünk egy szállodába.

— Jó. Indulhatunk.

Átmentünk a villamos megállóhoz.

Nemsokára jött a kocsi, egymás után fölkapaszkodtunk rá a magas lépcsőkön.

12.

Erősebben bekapcsolódtam a mozgalomba. Bagó derék ember volt, egyike azoknak a munkásoknak, akik önmaguk erejéből egyre előbbre küzdik magukat, érdemes, harcos emberré fejlődnek s úgy élnek bent a mozgalomban, mint valami nagy családban. Megértő, közösakaratú társakra találtunk egymásban. Ő nyomdász volt, én lakatos, de a politikai mozgalomban szakmai különbség nélkül együtt dolgoztunk.

Eleven és harcos volt a mozgalom. Jelszó: az általános titkos választói jog. S ez a jelszó össze tudta hozni a munkásságot, öregek és fiatalok egyformán megértették és kimentek érte az utcára. Nemcsak a szervezetekben, de bent a gyárakban és üzemekben is erős volt az agitáció. Szolidáris, fegyelmezett sereg állt a bizalmiférfiak mögött s valóságos stratégiai körültekintéssel dolgoztak.

Az angyalföldi gyárak munkásai esténkint kitódultak a kapukon, sugdolódzó csoportokban szétszéledtek, hogy aztán valahol a belváros megjelölt utcáiban lármás, félelmetes tömeggé verődjenek össze. Angyalföld híres volt ekkor, fölkeléssel fenyegetőzött. S a belváros urai féltek a mozgolódó tömegtől. Voltak esték, mikor a körutak üzletei és kávéházai leeresztették redőnyeiket, lovas- és gyalogosrendőrök cirkáltak az útközépen. Fegyverrel a kezükben halálraszántak voltak ezek a rendőrök s a munkásság nem húzódott vissza kuckóiba.

Nappal Tisza István szónokolt a parlament-

ben, úgy pattogott el a hangja a város fölött, mintha gépfegyverből lövöldözne s esténkint megáradt az utca, hogy áttörje a gátakat és fölfordítsa a kiváltságosok rendjét.

Esténkint Bagóval együtt mentünk el hazulról. Szerette volna, ha a felesége is velünk tart, de azt nem lehetett kimozdítani a családi tereferékből.

— Gyere be az egyletbe, Mariska — mondta neki Bagó és átölelte. — Jó lenne, ha te is velünk tartanál, a mi közös ügyünk ez.

Mariska nem tudta és nem is akarta megérteni, hogy mi az a közös ügy s hogy miben lehetne ő a mi segítségünkre.

— Megmosdatom az Ilonkát s aztán én is lefekszem — válaszolta. — Ilyenkor már nehezen mozgok. Tudod, hogy mi előtt állok, vigyáznom kell hát magamra.

Bagó útközben megértő, érzelmes szavakkal mentegette a feleségét:

— Ha megszületett a gyerek, majd ő is megváltozik. Szeretjük egymást s így majd rászánja magát, hogy velem tartson. Nagy szükségünk lenne az asszonyokra.

— Ők még vagy a papok hatása alatt vannak, vagy közömbösek.

— Ezért van az, hogy a legtöbb fiatal munkás, ha megnősül, kimarad a mozgalomból. Harmincon túlvagyok már, nem mertem előbb beleugrani a gödörbe. Fiatalembernek könnyű elcsavarni a fejét, de nekem az a meggyőződésem, hogy derék, szocialista asszonyt csinálok Mariskából.

— Ők vannak a gyerekek mellett, ők még jobban érzik a nyomorúságot, mint mi s mégsem tudják rászánni magukat, hogy kissé előbbre lépjenek. Néha olyanok, mint az állatok. Dolgozni, szülni, aludni, mintha ennyi lenne az élet. No meg kényeskedni, cicomázni magukat. Sose fogok megnősülni.

— Ha Mariska megszüli a gyereket, derék, szocialista asszonyt csinálok belőle. Most elég neki egész nap a műhelyben. Ha este hazajön, fáradt, pihenjen hát. Azután a Mutter nevelheti a gyereket s nekünk lesz időnk a mozgalomhoz.

Ismertem a testvéremet s most látom, hogy ez az ember mennyire nem ismeri. Hiába mult el harminc éves, ugyanolyan, mint a húszévesek. Valami rózsaszínű ködökön át látja a holnapi életét. Sokkal józanabb és tisztábban látó vagyok, mint ő, de mégsem vezethetem ki a tévedéseiből. Belenyugszom, hogy talán neki is van valami igaza s lehet, hogy az ő felesége más lesz, mint a többi ember felesége. Lehet azonban, ha Mariska nem az én testvérem, akkor most nyiltan ellene szólok, de éreztem, ezt most nem tehetem meg.

Bementünk a városba, a körútra. Kevés volt a gyalogjáró ember, az útkereszteződéseknél rendőrőrszemek posztoltak. Mintha valami nagy gyászünnep előtt kisöpörték volna az utat. Majdnem üres és csendes. A befelé haladó villamosok azonban tömöttek, a följárólépcsőkön is kapaszkodnak az emberek. Nem urak és hölgyek, hanem idősebb és fiatalabb munkások.

Megértettük, valahol bent lesz a tüntetés.

A Váci-körút és Rákóczi-út sarkán gyülekeztünk.

»*Le a népnyúzókkal! Nem akarunk hazátlan bitangok lenni! Éljen az általános titkos választói jog!*«

Mint az acélpengék s mint valami csillogó üvegszilánkok röpültek föl a kiáltások az estében.

»*Le a dunaparti cirkusszal!*«

Utána, mint valami hatalmas kórus, ordított és zengett föl a tömeg. Valahol jajgattak, másutt sikolytottak, másutt káromkodtak és átkozódtak az emberek. A tömeg mögött hosszú sugárban, egymás mögött álltak a villamosok, üresen és sötéten s hiába csilingeltek, nem tudtak elmozdulni a helyükről.

»*Le a dunaparti majomketreccel!*«

S a Rákóczi-út felől galoppban már jöttek a lovasrendőrök.

A tömeg fölzúdult s mint valami óriási egyetlen test megrángott, kissé előrehullámzott, megtorpant a fegyveres lovasok előtt s aztán ordítozva, sikolytozva darabokra szakadt. Megriadt magányosok s kiáltozó csoportok rohantak szanaszét a városban. Kövek és vasdarabok röpködtek a levegőben, a fedetlen kirakatok csörömpölve bezúzódtak, a villamosok megteltek emberekkel és elindultak a ragyogó síneken.

Elszakadtam Bagótól s csak későn éjszaka találkoztunk össze otthon. Még fönt volt a család, Bagó a szoba közepén állt s valósággal szónokolt a többieknek, akik ingben, kócosan üldögéltek az ágyakban. Sokáig fönt maradtunk

még, harcainkról s a kifantáziált jövőről beszélgettünk.

Ezen az estén szó került Apámról is. Ritkán beszéltünk róla s akkor is csak fölületesen, mintha csak a kicsinyességeire és félszegségeire emlékeznénk. Ma jobbak és megértőbbek vagyunk vele szemben.

Anyám elérzékenyülten sóhajtotta :

— Mégis csak az lenne a jobb, ha ő is itt lehetne közöttünk. Cudar vén ember, de azért mégis csak hozzánk tartozik ő is. Unokája van már, férjhez ment a lánya, ő talán semmit sem tud az egészről. Emlékszel-e rá, Mariska, hogyan sírt akkor, amikor elbúcsúztunk tőle. — Bagó felé fordult és azt mondta : — Nem akart elereszteni bennünket. Sírt, mint a gyerek s azt mindta : Ne menj el, ne bízd magad a gyerekeidre. Ne bízd rájuk magad, mert egyszer úgyis ki fognak azok dobni téged. De hiába beszélt, szegény, nekem már nem volt maradásom. Elkísért a patika másik sarkáig s ott letérdelt előttem. Úgy sírt előttem, mint egy bűnös.

A többiek csöndben, meghatódottan hallgattak, én is hallgattam, de alig tudtam visszatartani a nevetésemet. Néztem az Anyámra, aki az alvó Ilonka mellett ült az ágyban, vékonyfonatú, fekete copfja átvetetten a vállán, előrecsüngött a mellére. A szemei nedvesek s a tenyerével megsimogatja a homlokát, két ujjával megtörülgeti a szája szélét és beszél tovább különös, még soha el nem mondott s majdnem értelmetlen dolgokat.

Nem tudtam tovább szó nélkül megállni :

— Letérdelt az öreg s maga mégis otthagyta — mondtam s gúny és csipkelődés volt a szavaimban. — Miért hagyta ott, ha ennyire szerette magát ?

— Miért hagytam ott, miért ? Azért, mert már nem bírtam tovább azt az életet. Mikor eljöttem, sírt utánam, de azelőtt esztendőkig felénk se nézett. Ivott, kártyázott s volt neki valakije, akivel szívesebben volt együtt, mint velünk.

— Lehet, hogy nem is így volt.

— Így volt, gyerek. Így volt ez, valamenynyien láthattátok.

Bagó leereszkedett már a székre, figyelt és meghatódott Anyám panaszaitól :

— Talán idehozhatnánk őtet is. Így, ha valamennyien együtt vagyunk, ő is elférne közöttünk.

Anyám már hangosan sírt :

— Nem jön az ! Nem olyan ember az, hogy megértse a másikat !

Én is Bagónak adtam igazat :

— Ide kellene hozni. Ha mi nem veszünk el, ő se veszne el. Talán rikkancs lehetne belőle itt, vagy ilyesvalami.

A lányok is sírtak és egyszerre ők is látni szeretnék Apánkat.

Sokáig tanácskoztunk még s végül úgy határoztunk, hogy Mariska szabadságot kér, hazautazik és elhozza az öreget Pestre.

Egy hét mulva elutazott, néhány napig maradt otthon s aztán egyedül jött vissza. Örömmel indult el s most dühös és elkesere-

dett. Semmi jót, semmi szépet nem tud mondani az öregről. Mint mindig, mikor valami nyugtalanság fogja el, hadarja a szavakat s olyan, mint egy megvadult macska.

— Mikor bementem a patikába, hát hallom, hogy ő már nincs is ott. A Farkas alig akart szóba állni velem. — Ott van valamelyik postásnál — mondta. — Már semmire nem lehetett használni, csak részegeskedett és gorombáskodott. — Elmentem a Koplikékhoz és ott volt. Bemegyek, azt mondom neki : jó napot kívánok, Tatácska... s néz rám és egy szót sem szól. Úgy csinált, mintha nem ismerne. Én vagyok a Mariska, Tatácska. Eljöttem, hogy elvigyem Pestre magát. Még mindig csak nézett rám, aztán azt mondta :

— Hát lebo kérem szépen, megbolondulta maga ? Mi vagyok én, kérem szépen ? A maga gyereke ? Vagy egy bolond vén szamár ? Ficcs, fuccs kérem, tessék menni a dolgára.

— De én nem hagytam magam kituszkolni. Sokat beszéltem neki s aztán mégis ráállt, hogy eljön. Egy ládán ült, a lábain mamuszok voltak s már egész ősz a haja is és a bajusza is. A háta görbe és szemüvege van. Istenem, hogy néz ki, szegény ! Azt kérdezte, hogy mit fog ő itt csinálni, ha eljön. Semmit, mondtam neki, ott lesz közöttünk, Tatácska, ahol mi megvagyunk, ott már maga is meglehet.

— Jól van kérem, nagyon okosan gondolkodja — mondta. — De talán maguk fogják engemet táplálni ? Olyan nincs a sifonérba, kérem.

— Nem kötekedtem vele, ráhagytam, hogy minden úgy lesz, ahogyan ő akarja.

— Jó van, kérem szépen, menjen szépen a dolgára s aztán majd holnap utazunk.

— Holnap délután négykor eljövök.

— Az már, kérem, nekem egál, hogy magának mikor méltóztatik gyünni ! Négykor-e, vagy ötkor, amint az magának tetszik, kérem szépen.

— Másnap négykor elmentem s nem találtam otthon. Vártam, vártam, ott volt a Koplikné, meg a taknyos gyerekei s majd megfulladtam a büdösségtől. Hát úgy hét órakor csak hazajött az öreg, Isten bizony, olyan volt, mint valami madárijesztő. — Jó van, kérem, hát még nem tudtam összeszedni az enyim holmiját — mondta. — Lebo, kérem szépen, majd holnap utazunk. Menjen csak szépen aludni, kérem szépen. — Másnap megint elmentem, megint nem volt otthon. A Koplikné már úgy nézett rám, mint a vasvilla. De hiába vártam az öregre, későn volt már, de nem jött haza. Harmadnap megint elmentem hozzá és megint nem volt otthon. Mit csináljak vele ? Most már láttam, hogy nem fog eljönni, ott volt egy pár cipője a láda mellett, beletettem a táskámba s kimentem a vonathoz. Nézegettem az utcákon, hátha meglátom valahol. Azt hiszem, elbujdosott a földről. A cipők itt vannak, jók lesznek neked, Lajos.

Bagó rosszalólag mondta :

— Miért tettél ilyesmit, hogy a cipőjét elhoztad ? Lehet, csak ez az egy pár van neki és pénze sincs, hogy másikat vegyen helyette. Mariska élesen feleselt :

— Talán otthagyjam annak az elátkozott Kopliknénak ?! Hiszen ő már úgysem hordta volna. Istenem, hogy néz ki, szegényke!

— Hát ez lett a vége — mondta Anyám sírva. — Engemet okolt mindenért s most meglátszik, hogy mi lett belőle. Mi már nem fogjuk egymást többé látni ebben az életben.

Új napok jöttek, új keservekkel és új reményekkel s Apánkról megint megfeledkeztünk. Bagó és Mariska elég jól éltek, csupán azon siránkozott az ember, hogy a felesége nem akar belekapcsolódni a mozgalomba. De nem tehetett ellene semmit. Egyre közeledik a lebabázás ideje s most ők ketten s a család többi tagjai is tervezgetésekkel, az előkészületek gondjaival vannak elfoglalva. Én kimaradtam a játékból. A család élete nem tudott mélyebben magába olvasztani, Bagó a sógorom volt, de azért mégis csak, mint mozgalmi emberrel érintkeztem vele. Néha, ha asszonyokról beszélgettünk, Jolán is szóba került, szívesen beszélt róla és dícsérte előttem.

— Milyen ritkaság még mindig, hogy valaki onnan alulról ennyire fölküzdje magát. Nemcsak csinos, hanem komoly, okos asszony is. Vigyázzon rá, Lajos. Magából talán lesz valaki s így maga mellett ő belőle is lehet valaki.

Láttam, túlságosan jóhiszemű. Túlzott bizalommal van az emberekhez, elkezdhettem volna beszélni neki Jolánról, de nem tettem. Szégyeltem volna eléteregetni az érzéseimet és gondolataimat. Abban végtére is igaza van, hogy szép, okos és megbecsülésre érdemes az az asszony. Hogy engem néha bizalmatlanságok és elkesere-

dések emésztenek, arról ő talán nem is tehet. De hiszen már nem is úgy van, mint azelőtt volt. Azóta, hogy elhatároztuk, elválunk egymástól, azóta megváltozott a kettőnk közti viszony. Mintha ismét a régiek lennénk. Együtt beszéljük meg a dolgainkat, együtt csavargunk esténkint s azok a fiatalemberek, akik ott lebzseltek körülötte, elmaradoztak, akár ha elkallódtak volna valahol a ködben.

S milyen bátor és nagyszerű volt akkor, mikor vállalni mert engem az anyjával és öccseivel szemben. El akarták szakítani tőlem és válaszút elé állították. Vagy én, vagy ők ? Ő engem választott s az anyja azt mondta neki :

— Új lakásba költözünk át, de te nem jöhetsz velünk.

— Ki akartok dobni ?

— Öcséid nem akarják, hogy ott lakj velünk. Összeadtad magad azzal a semmi emberrel s ők azt mondják, hogy szégyellik magukat miattad.

— Mi lesz a gyerekeimmel ?

— Azokat hagyd itt. Azt mondták a fiúk, ameddig rendbe hozod magad, a gyerekek itt maradhatnak. Majd csak belátod, hogy milyen szerencsétlenek ezek a mostani dolgaid.

Maradni szeretett volna és mennie kellett.

Idegen embereknél lakik s most egyedül csak én vagyok mellette. Néha elsírja magát a gyerekei után s ilyenkor én megvigasztalom. Sokat dolgozik s néha beszél arról, hogy milyen nehéz és megalázó pénzkereset a modellülés. Ha elegendőt akar keresni, akkor aktot kell vállalnia, mezítelenül fönt a dobogón állni a fiatal növen-

dékek előtt, akik körben ülnek körülötte, rajzolnak, vagy festenek s néha észre veszi, hogy rajta felejtik a szemeiket, kíváncsian és éhesen bámulnak rá. Ott áll fönt az emelvényen s úgy érzi, mintha ráccsal lenne körülvéve, az egyik oldalon ő, a másikon a vad, éhes farkasok. Órákon át áll így majdnem mozdulatlanul s néha gyöngeség fogja el, szédül a feje és láz didergeti a testét. Így beszél nekem s ezekben a bajaiban is meg tudom vigasztalni.

— Okos, derék asszony — feleltem Bagónak. — Lehetne belőle valami. De mi ? Mi lehet belőlünk egyáltalában ? Ha kőből vagyunk is, szétmorzsolódunk. Nehéz azok közül a fogak közül kimászni, amik szorítanak bennünket.

— Erre nem is gondolok. Aki benne van a mozgalomban, az olyan, mintha egy áradásban lenne benne. Biztos vagyok benne, hogy ma vagy holnap áttörjük a gátat.

Igen. Ezt én is így érzem és így is gondolom. Ezen nincs is mit vitatkoznunk egymással.

Nem szólunk. Megértőn és biztos lépésekkel haladunk egymás mellett.

Az egyletbe megyünk, ahol szintén találunk majd hozzánk hasonló embereket. Piszkosak és sötét tekintetűek, de aki szólni tud hozzájuk, az előtt kinyílnak és úgy szorítanak vele kezet, mint a testvérek.

13.

A választójogi harc kicsapott egyenes, szűk medréből, a politikai panaszokból gazdasági

követelések lettek. Angyalföld megmozdult a háziurak ellen. Ez már forradalmi lépésnek látszott. Azok a munkások, akik eddig résztvettek a háziagitációban, tüntető csoportokká tömörültek s ezeknek a csoportoknak a munkájában már az asszonyok is kivették részüket. Máról holnapra megértették ennek a harcnak a jelentőségét s ők, akik eddig félrehúzódtak s nem akartak szolidaritást vállalni az embereikkel, most élre kerültek, a legbátrabbak és leghangosabbak lettek.

Éjszakákon át tanácskoztunk. Silberstein, a kancsalszemű, nagyszájú emberke lett a mozgalom lelke. Az irányítás kicsúszott a központi vezetőség kezéből s úgy alakultak a dolgok, ahogyan azt a kültelki csoportok elgondolták. Mi a Hétházban laktunk s ez a ház volt a mozgalom egyik tűzfészke. A bankháziurak ellen adtuk ki a jelszót, ez taktika volt és bevált. De lehet, hogy mi magunk sem számítottunk rá, hogy ennyire el fog mérgesedni a harc.

Vándorértekezletekkel, szónoklatokkal és énekszóval kezdődött s elsején a lakók egyöntetűen megtagadták a házbérfizetést. A bank gondnokát nem engedték be az udvarra, a mindig szájaskodó házmestert megfélemlítették és visszaszorították a lakásába. Tárgyalások következtek eredmény nélkül.

Azután jött a rendőrség. A bizalmiakat beidézték a kapitányságra, az egyesületi csoportok föloszlatásával fenyegetőztek, de mindez már nem használt semmit. Egyre több ház lakói határozták el a házbérfizetés megtagadását. Az

asszonyok elszabadultak, mint a boszorkányok s talán csak egy halálra szánt ember kellett volna ahhoz, hogy az egész város rendje fölboruljon.

Silberstein olyan volt, mint valami megvadult kakas, nyugtalanul szaladgált, szónokolt és kiáltozott. Egész nap közöttünk élt s az emberek közül sokan otthon maradtak a gyárakból, az asszonyok elfeledkeztek napi teendőikről, a leggyávábbakból is harcos katona és lelkesítő szónok lett.

Szép napok voltak ezek, elszántsággal és reményekkel telítettek.

S az egyik ilyen napon, éppen a mi lakásunkban tartottunk értekezletet néhány bizalmival, mikor mentőkocsi állt meg a ház kapuja előtt s az udvaron hangosan és ijedten összecsődültek az emberek. Mi is kiálltunk a folyosóra, nem tudtuk, mi történik, egy pillanatra meghökkentünk, mintha a forradalom égető szele csapott volna meg bennünket.

— Mi az? — kiáltoztak lent az emberek.

— Valakit megöltek a rendőrök!

A mentők hordágyon hoztak föl valakit az emeletre.

Senki nem tudta, hogy mi történt és mindenki a halál közelségét érezte.

A mentők fölértek a harmadik emeletre és a mi lakásunk felé közeledtek.

Utat nyitottunk előttük, bementek a konyhába s csak akkor láttuk meg, hogy Mariska fekszik a hordágyon. Viaszsápadtan, mozdulatlanul fekszik, alig lehet ráismerni.

Bagó megroggyantan, tehetetlenül állt a beteg fölött, Anyám sikolytozni kezdett s az ajtó előtt álló asszonyok is sikolytoztak és átkozódtak :

— Gyilkosok ! — kiáltozták. — Megölitek az ártatlan embereket !

A hordágyas két ember mellett ott állt a mentőorvos, nyugodtan felemelte a kezét, hogy csöndre intse az asszonyokat :

— Dehogy gyilkosság ! Dehogy ! — mondta és mosolygott, hogy még elhihetőbbek és meggyőzőbbek legyenek a szavai. — Annyi az egész, hogy a fiatalasszony rosszul lett. Fektessék ágyba és ne állják el előle a levegőt. Kipiheni magát és semmi baja nem lesz.

Mariskát betették az ágyba, Anyám egy nagy kendővel friss levegőt hajtott rá, a szomszédok elszéledtek és mi visszahúzódtunk a konyhába.

Nem tudtuk, mi történt Mariskával, de éreztük, hogy a korlátok leomlottak körülöttünk, kedvünk és erőnk lenne hozzá, hogy akár a halállal is megbüntessük azt, aki bántotta őt. Az ő baja pillanatok alatt a mi közös bajunkká lett.

Valaki váratlanul és oktalanul azt mondta :

— Talán méreggel akarnak elpusztítani bennünket.

Egy kazánfűtő, Bellér Ignácz, dromedár, nagy ember, nyugodtan kijelentette :

— Inkább fölgyujtjuk a házakat, de letörni nem engedjük magunkat.

— Ki lehet az, aki meg akarta ölni a fiatalasszonyt ?

Hiába harciaskodtunk, a bizonytalanság egyre

inkább ránk súlyosodott s fáradtan, lekókadt fejjel üldögéltünk. Mintha valami megváltó jelenségre várakoznánk.

Aztán megtudtuk, hogy semmi különösebb tragédia nem történt.

Mariska még aludt, fáradtan, szaggatottan lihegett, mikor a másik két testvérem hazajött és elmesélték az esetet. Ők is sápadtak és zilál-tak voltak. Böske sírt, Tercsi szintén sírós hangon, szaggatottan mesélt :

— A lózsírtól, attól történt minden !

Végre megértettük. Vagy száz lány dolgozott a szemfedélgyárban, hitványka koldusnövendék emberek, akik reggeltől estig robotoltak és krajcáros étellel táplálták magukat. Hétközben töpörtyűt, olcsó gyümölcsöt, vagy a henteseknél összegyűlt fölvágott-hulladékokat vették meg, szombaton pedig, minden szombaton fazékszámra sóletot vásároltak az egyik zsidó kocsmárostól. S megtörtént egyszer, hogy az egyik lány sárga libazsíros kenyeret hozott magával ebédre. A többiek fölfigyeltek és kicsordult a nyáluk a szokatlan jó falatok után. A lány akkor azt mondta :

— Ha akarjátok, nektek is hozhatok ebből a libazsírból. Az anyám libazsírral kereskedik s három-négy krajcárért kaphattok belőle egy ebédrevalót.

A libazsíros kenyér új divat lett a gyárban. Olcsó és jó volt. Egy kicsit édeskés, de a lányok nagyon jónak találták. Tíz krajcárból kitellett az egész ebéd. A karéj kenyereket vastagon megkenték a zsírral s utána gyümölcsöt ettek.

S ezen a napon valaki belegázolt a lányok örömeibe. Valaki, talán olyasvalaki, aki ellensége volt a zsírt áruló lánynak, éppen ebéd közben fölállt és kijelentette, hogy ez a zsír nem is libazsír, hanem lózsír.

Mintha tűzvész ütött volna ki a lányok között. Egyikük fölsikolytott, megimelyedett a gyomra és kiköpte magából az undorító eledelt. A lányok gyöngék és lehasználtak voltak. A megundorodás görcsei átragadtak rájuk is, jajgattak és sikolytoztak, vértelen szájukból kifordult az étel. Elhullottak, mint az erőtlen rongytömegek. Akik elájultak, mozdulatlanul feküdtek a terem kőpadlóján, a többiek elveszejtő hisztériával sírtak és kiáltoztak.

A munkavezető a mentőkért telefonált.

Olyan volt a terem, mint valami moslékos edény.

A mentők dolgoztak, voltak olyanok a lányok között, akik az ő kezük érintésére pillanatok alatt meggyógyultak, voltak, akiknek injekciót kellett adni, voltak, akiket kocsin kellett elszállítani a gyárból. Három mentőkocsi állt a kapu előtt, nagy tömeg verődött össze, voltak, akik törni és zúzni szerettek volna, szinte érthetetlenül, rajtuk is erőt vett a beteges nyugtalanság.

Ugyanez történt velünk is. Már láttuk, hogy semmi komolyabb bajok nincsenek Mariskával, tudtuk, hogy tömeghisztéria volt az, ami a gyárban történt, közvetlenül nem a gyáros felelős érte s mégis alig visszatarthatóan ellene fordult a haragunk. Benne voltunk a harcban s lehet,

csak egy gyönge lökés kellett volna ahhoz, hogy az uzsorás háziurak helyett most az uzsorás gyárosok ellen forduljunk.

— Ez már a forradalom szele! — mondta a kazánfűtő. — Itt az ideje, hogy egyszerre leszámoljunk a rablókkal!

De nem, mégsem léptünk le a megkezdett útról.

Mariska már fölébredt. Szívós, macskatermészetű volt, még látszott rajta a sápadtság, de már mosolygott.

— Egyszerre vérbeborult előttem a világ — mondta — s aztán semmiről sem tudtam.

Anyám még mindig elcsüggedten sóhajtotta:

— Szerencsénk van, hogy nagyobb baj nem történt. Hiszen maholnap már lebabázol és az is megtörténhetett volna, hogy idő előtt hozod világra azt az árva lelket.

Bagó határozottan mondta:

— Akkor kipusztítottuk volna őket!

Silberstein, mint a hős, nyugodtan mosolygott:

— Várjon, fiatalasszonyka, most egy új világ következik, már a küszöbén állunk. Csak az a fontos, hogy ne engedjünk.

Nemsokára megkezdődött a macskazene a házakban. Anyám, Mariska és a másik két testvérem is velünk jött. Házról-házra jártunk, Silberstein szónokolt, a férfiak az udvar közepén álltak és munkásdalokat énekeltek, az asszonyok főzőkanalakkal, rossz fazekakkal, ócska pléhdarabokkal siketítő lármát csaptak a folyosókon. Így tartott ez tíz, tizenegy óráig, aztán

szétszéledtünk, bebujtunk a fészkeinkbe, hogy eltegyük magunkat másnapra.

Néha Jolán is bejött hozzánk, ő is részt vett a tüntetésekben s megbeszéltem vele, hogy Újpesten is jó lenne előkészíteni a fölkelést. Vállalkozott rá. Gyönge volt még, hiszen alig pár hetet pihent a kórházban, de ő most nem gondolt a saját bajaival. Nem gondolt azzal, hogy a gyönge tüdejével pihenni kellene, nem gondolt a gyerekeivel, akik ott kallódnak az anyjánál árván és szeretet nélkül. Olyan volt ő is, mint mi, majdnem részegek a forradalom lázától.

De Újpesten hiába próbálkoztunk. Az egylet vezetősége ellene volt a megmozdulásnak, a jobboldali huligánok leszavazták indítványainkat. Pedig csinálhattunk volna valamit. Újpest ekkor erősen szervezett volt s a pesti dolgok hatása alatt könnyen érhettünk volna el eredményeket. Ha időm volt hozzá, kijártam közéjük, de ahelyett, hogy megmozdítanom sikerült volna őket, becsúsztam velük a kocsmákba.

Természetemnél fogva, sosem kívántam az italt s amióta itthon vagyok, alig is ittam. Elszakadtam a kocsmázó társaságoktól s pénztelenségemben s vágyaim szerint szívesebben üldögéltem az irodalmi kávéházban. Most azonban nagyott zökkentett rajtam a sorsom. Úgy mentem be a kocsmába, mint agitátor, a házbérmozgalomról, forradalmi kötelességeinkről beszéltem s majdnem mindig részegen kerültem ki az utcára. Nem szerettem az alkoholt és mégsem tudtan neki ellentállni. És Jolán, aki okos és rendes asszony volt, ő sem szólalt föl komolyan

az ellen, hogy újból inni kezdek. Néha ő is velem volt, ott ült mellettem a padon vagy a szomszéd széken. Belekóstolt a boromba és figyelt, úgy nézett rám, mintha valami titkokat akarna belőlem fölásni. Észrevettem, hogy valami célja lehet azzal, hogy itt ül velem együtt a kocsmában, de ezzel nem törődtem. Ha többet ittam a kelleténél, akkor az éjszakában is elkísért egészen hazáig. Valahogyan úgy csinálta, hogy ilyenkor mindig a szerelemről beszélgettünk. Ő kérdezett és én feleltem. Ő így kérdezett:

— Mond, Kasi, szeretsz te engem?

Én így feleltem:

— Nincs szebb élet a mienknél, mint a csavargóéletnél — és énekelni kezdtem.

Mintha valami tőrbe csalt volna be, nem engedett szabadulni.

— No mond, Kasikám, mond komolyan.

És én komolyan vicceket mondtam.

Hiába öntögettem magamba a borokat, ilyenkor résen volt az eszem. Szerette volna, hogy vallomást tegyek neki, hogy olyan legyek, mint a többi férfiak, akik szépeket mondanak és hízelegnek az asszonynak. De én csak röhögtem s odamentem az egyik fához, átöleltem, csókolgattam és énekeltem hozzá. Nem voltam tökrészeg, tudtam, hogy mit csinálok, de jól esett így tenni. Talán reggelig is ott álltam volna az átölelt fánál és énekeltem volna hozzá, ha ő jóságosan, simogatón el nem csalt volna onnan.

— Csókolj meg — mondta. — Csókolj meg, hiszen én vagyok a te kis asszonykád.

Megcsókoltam s a tenyeremmel megveregettem a csipőjét és a hátát.

— Hát persze! Persze, hogy te vagy az asszonyka. — De azt már nem mondtam ki, hogy ő az én asszonykám. Tartottam magam, ilyesmire nem lehetett rácsábítani. Ő talán azt hihette, hogy védekezem ellene. Pedig nem így volt. Jól esett, hogy így beszél hozzám, jól esett, hogy nem akar kiengedni a csapdából. De azért nem akartam, hogy úgy lássa, mintha megadnám magam. Lehet azonban, hogy ő ezt is tudta. Tudta, hogy ez a védekezés már a behódolás jele. Hiába védekezem, én már az övé vagyok.

Naponta bejárt Pestre modellt ülni s majdnem naponta belátogatott hozzánk is. Jóban volt Anyámmal és Anyám szerette őt. Fiatal asszonykának szólította és úgy bánt vele, mint a gyerekével. És ő hagyta, hogy az Anyám gyámolítsa. Nem ellenkezett vele és nem kényeskedett előtte. Valami célja volt azzal, hogy így viselkedett? Erre a kérdésre nem tudtam volna feleletet adni. De egyszer hogy az Anyámmal a gyerekekről, lakásról és ilyesmikről beszélgettek, azt mondta:

— Sajnálom a gyerekeimet s nekem is fáradságos így naponta bejárni. Szeretnék együtt lenni velük s valahol itt bent lakni Pesten.

Anyám mindjárt benne volt a tervezgetésben.

— No lássa, fiatalasszony, éppen van itt egy kiadó lakás a házban. Az első emeletről egy kocsiscsalád elsején megy ki Amerikába, az ő

lakásukat kivehetné. Mi is lehurcolkodunk az első emeletre, éppen egymás mellett lakhatnánk.

Én hallgattam, nem tetszett a tervük, de nem mertem szólni ellene. Nyugtalanított, hogy Jolán ide akar jönni lakni. Mégis csak félhettem tőle, vagy ilyen valami érzések éltek bennem.

Anyámmal együtt lementek a házmesterhez, kivették a lakást.

Néhány nap mulva elseje lett, megkezdődött a költözködés. Ócska vacakjainkat a harmadik emeletről lecepeltük az elsőre, egy nagyobb, utcai alkóvos lakásba. Jolán is beköltözött Újpestről. A három kisgyereket is behozta magával. De most egyszerre megállt az asszonyok tudománya. A kocsis, aki mindig részeg volt, akinek egy félvak felesége s vagy száz kanárimadara volt, Jolán előtt becsukta az ajtót és kijelentette, hogy nem utazik Amerikába. Jolán sírt, három gyereke, akik eddig még nem voltak emeletes ház folyosóján, vadak voltak, fölkapaszkodtak a rácsra. Ott áltam közöttük és majdnem a hideg lelt ki a félelemtől. Ha az egyiket leemeltem a rácsról, a másik fölmászott. Anyám mulatott rajtuk. Úgy mint minden gyereknek, ezeknek is hangosan örült s már ki is okoskodta a dolgok egyszerű megoldását.

— Majd lesz itt egy másik lakás. Nem kell azért úgy kétségbeesni. Addig lakjon el velünk a fiatalasszony, van itt elég helyünk ebben a hodályban.

Vettem a kabátom, kalapom és elmentem hazulról.

Éjfél lehetett, mikor újra visszatértem. A

lakásban már rend volt, a többiek aludtak. Jolán egy dívánt is hozott be magával, üres volt, megértettem, hogy az az én helyem.

Az ablaknál három ágy állt egymás mellett, ott aludhatott valamelyikben Jolán is. Mikor lefeküdtem, hallottam, hogy valaki mozgolódik, figyeltem aztán, kibujtam a helyemről és megálltam a díván előtt. Láttam, hogy Jolán ingben ott ül az egyik ágyban. Meggondolás nélkül elindultam és bebujtam hozzá a takaró alá.

Nehéz, sűrű csönd volt. Óvatosan mozgolódtunk. Megcsókolt, én visszacsókoltam s nagyon örültünk egymásnak.

Karját a fejem alá hajtotta és így aludtunk el.

Reggel Anyám hangos nevetésére ébredtünk. A többiek már elmentek hazulról, a három gyerek Ilonkával együtt a konyhában zajongott, Anyám boldog ábrázattal ott állt az ágyunk előtt és gúnyosan, de minden bántó szándék nélkül kérdezte :

— Hát maguk hogyan kerültek így össze ? Úgy emlékszem rá, hogy ennek a dívánon csináltam helyet !

Jolán szégyelte magát és nem mert megszólalni. Én valami rossz viccet mondhattam, mert az Anyám rám pörölt és kiment a szobából. Még heverésztünk kicsit, aztán fölöltöztünk és mi is kimentünk a konyhába. Frissen főzött kávé várt ránk az asztalon.

A gyerekek mind a négyen egy alacsony gyerekasztalkában ültek és régi kártyákkal játszottak. Jolán ölébe vette Etit, így ült le a reg-

gelihez, a gyerek szőke feje olyan volt, mintha aranyból lenne.

Anyám kissé távolabb állt tőlünk, nézegetett bennünket és végre megszólalt:

— Milyen kár, hogy levágattad a szakállad, most olyanok lennétek, mint a szent család a képeken. Olyan gyönyörű ez a gyerek, mint a kis Jézuska.

Boldogok és elégedettek voltunk valamenynyien.

14.

A házbérmozgalom a lakók győzelmével végződött. Hetekig, hónapokig tartott ez a harc, az emberek keményen állták a sarat és sokat szenvedtek ez alatt az idő alatt. A háziurak kilakoltatták, a rendőrség meghurcolta őket, de végül mégis övék lett az utolsó szó. A lakásbérek lejjebb szálltak s a hátralékban maradt összegeket nem kellett megfizetni. Ez a győzelem a munkásság politikai harcaira is kihatott. Fiatalok és öregek megint kint voltunk az utcákon s követeltük jogainkat. Volt úgy, hogy a hét minden napján tüntetést rendeztünk. Volt úgy, hogy azt éreztük, a magyar munkásság sorsa fordulóponthoz érkezett. De a végsőkig még sem tudott kiteljesedni a harc. A hosszú folyamat alatt letöredezett az éle s a veszedelmesnek ígérkező tüntetések egyre jelentéktelenebb utcai zajongásokká szürkültek.

A mi elsőemeleti alkóvos lakásunkba még összejártak az elvtársak tanácskozni, mi még

hittük, hogy újból friss lendületet tudunk adni a mozgalomnak. Az elfáradás azonban egyre általánosabb lett s a mi tervezgetéseink is okoskodó, reménytelen beszélgetésekké laposodtak.

Csak az asszonyok, ők követelték még a harc folytatását. Nem voltak megelégedve a győzelem eredményével. Sehogysem akartak beletörődni abba, hogy a réginél ha kevesebbet is, megint fizetni kelljen a lakbért. Mennyivel jobb volt a házról-házra való vándorlás, boszorkányos zajongások a folyosókon s a megmaradt pénzekből nagy bögre kávékat ittak, sült kolbászt vettek a piacon és fölruházták a gyerekeiket. Anyám nem volt haragos természetű, de most ő is mellettük állt. Ő sem akarta elfogadni a mi okoskodásainkat.

— Milyen jól ment már ez a dolog — mondta — s most egyszerre csak lefujjátok.

Bagó odaállt vitatkozni vele :

— Ne feszítsük addig a húrt, amíg az elpattan. Maguk most lelkesednek, Mutterkám, de ha komolyra fordulna a dolog, akkor megrettennének.

— Nem azt mondom én, hogy most már hübele-balázs, neki a világnak ! Csinálják úgy, hogy jó legyen.

Bagó okosan és nyugodtan beszélt, de nem sok eredménnyel. Mi, akik a harcot megszerveztük, önzetlenül és kitartással harcoltunk, egyszerre huligánokká lettünk az asszonyok szemében. De vigyáznunk kellett, nehogy bele engedjük keverni magunkat valami oktalanságba. Ismertük az asszonyokat és tudtuk előre,

ők mindenképen kielégíthetetlenek s ha valahogyan rosszul végződne a dolog, akkor megtámadnának bennünket, mindenért bennünket okolnának. Hallgattunk hát és iparkodtunk lecsillapítani a szájaskodókat. Úgy kellett bánnunk velük, mint a gyerekekkel s csak nehezen engedték meggyőzni magukat, hogy hónap végén levigyék a házbért a házmesterhez.

— No, most már jöjjenek ki az utcára ! — mondtuk nekik. — Most az utcán folytatjuk tovább a harcot, aki becsületes munkás, az velünk tart.

Az asszonyok lehiggadtak és visszahúzódtak.

— És a gyerekeink ? — mondták. — Kire hagyjuk a gyerekeinket ?

Egyszerre gyöngék és érzelmesek lettek és visszacsúsztak az ajtók mögé.

Anyám már ott tartott, hogy nemcsak ő húzta ki magát az utcai tüntetésekből, hanem Bagót is vissza szerette volna tartani. Mariskának már napok óta szülési fájdalmai voltak, Anyám ott motoszkált körülötte és görbe, megrovó tekintettel méregette a vejét. Bagó nem tudta megállni, hogy esténkint be ne szaladjon az egyletbe, de csak rövid ideig maradhatott ott és szaladt vissza a családba. Ez az ember, aki nem régen még magányos agglegényéletet élt, aki elszakadt a szüleitől, aki nem tudott a négy fal közé bezárkózni, most valami tiszta, állati szeretettel, valami el nem titkolható örömmel gondolt a feleségére. A feleségére gondolt és a megszületendő gyerekének örült. Állandóan vidám és izgatott volt, nevetés közben takargatás

nélkül mutogatta ínyeit. Nem mertem volna bizalmas, komoly dolgokról beszédet kezdeni vele s ő észrevehetően kerülte is az ilyen témákat.

Szinte együgyű ábrándozással az eljövendő gyerekről beszélt :

— Majd meglátja, Lajos, ha megszületik és fiú lesz, a Krisztusát neki, micsoda embert csinálok belőle ! Okosabb és keményebb legyen, mint az apja, ez az én szándékom vele. Amit én nem tudtam végrehajtani, csinálja meg ő. Nem urat akarok belőle nevelni, hanem embert. Olyant, amilyenekre nekünk szükségünk van.

S néha én is belemelegedtem a beszédbe. S néha eszembe jutott, hogy nekem is van valahol egy gyerekem, igaz, hogy az lány. De nem is tudom, hogy milyen. Szőke-e vagy barna, szép vagy csúnya, néha úgy gondoltam, hogy mégis csak kötelességem lenne odamenni hozzá, megnézni és foglalkozni vele. De csak pillanatra bukkantak föl ezek az érzéseim és gondolataim. Bagóval az eljövendő gyerekről beszélgettünk s a magam meglévő gyerekét szóba se mertem hozni. Lehet, hogy azért, mert lány, lehet, hogy valami másért. Lehet, hogy ilyen idős korában Bagó sem beszélne a gyerekről. Lehet, hogy én még magam is gyereknek érzem magam, lehet, hogy később bennem is kifejlődik a szülők örömérzése, az utódokhoz való vak ragaszkodás. Semmiféle hiányát nem érzem a gyerekeknek, egészen jól megvagyok, mint kamasz nagy gyerek az Anyám mellett. Bizonyos, hogy Jolán mellett se maradtam volna

meg, ha a véletlenek el nem vezették volna hozzánk. Most egészen jól megvagyunk, részben a szeretőm ő s részben Anyám az Anyám mellett. Jól esik, hogy szeret, jobban ízlik a kenyér, ha ő vágja le azt, mintha magam kanyarítanám le magamnak s nyugodalmasabb mellette, az ő karjára hajtott fejjel az éjszaka, mintha egyedül kellene aludnom a díványon. Bagó mindezt valószínűleg egészen másképép érzi. Ő a gyereket várja, ott üldögél a felesége ágyánál, biztatóan beszél az asszonnyal, vagy magáramaradtan sóhajtozik.

Mariska fekszik, fájdalmai vannak, néha fölsikolt, mint akit görcsök gyötörnek s néha halkan, megadóan sírdogál.

Bagó idegesen tesz-vesz körülötte s most én is se cinikus, se közömbös nem vagyok. Közelebbről érint ez a mély, emberi fájdalom. Nem tudom, a szolidaritás érzése ez, vagy csak egyszerű szentimentálizmus. Az anyák emberi fájdalmának átérzése, vagy csak az előttünk fekvő beteg egyszerű sajnálata. Vajjon, ha nem az én testvéremről lenne szó, akkor is ugyanígy viselkedném ? Vajjon én is ugyanilyen együgyű és kétségbeesett lettem volna, mint most Bagó, ha annakidején ott álltam volna Hegedüs ágyánál ?

Csöndes kis kápolna lett a szobánk. Lábhegyen jártunk és suttogón beszéltünk. Anyám előtt tiszta kék kötény van, karjain fölgyűrte a blúzát és úgy sürög-forog, mint a jó cselédek a nagy ünnepek előestéjén. Terus, mintha szégyelné magát, alig mer bejönni a szobába. Böske kíváncsian jár utánunk és kérdezősködik.

Kis fekete fejében csillognak a nagy, fekete szemei, szájában hiányzik a két első foga s ha súgni akar valamit, alig érthetően csak sziszeg.

— Mit cinál a Mariszka ? Isztenkém, mi les segénykével ?

Hogy megnyugodjon, csak viccelődőn beszélünk vele.

— Semmi, fekete, semmi az egész — mondtam neki. — Nézz csak be a kéménybe, lehet, hogy már ott is áll a gólyanéni a kisbabával.

Fekete bőrén átütött a lázas pirosság, nem tudta magába fojtani a kíváncsiságot és az örömet. Szipákolt s a két kis kezével még simábban hátratolta homlokából a megzsírosodott, fekete haját.

— Isztenem, édesz Isztenkém !

Jolán a legnyugodtabb és legkörültekintőbb a házban. Ő benne is, mintha valami láz lobogna, de nem riadozik és nem sóhajtozik, tanácsokat ad a betegnek s úgy rendelkezik, mint aki otthon van ebben a kérdésben. Anyám keményfejű asszony, nehezen fogadja el a másik tanácsait, de Jolánnal most mégis úgy beszél, mint aki egyenrangú személyiség vele.

— Vérszegény — mondta Jolán. — Jobban kellett volna táplálkoznia és többet kellett volna mozognia. Az a legnagyobb baj, hogy az utolsó percekig reggeltől estig ott üldögélt a munkájánál. Olvastam egy könyvet, amiben meg van írva, hogy a várandós asszonynak sokat kell mozognia. De erről már hiába okoskodunk.

Ott beszélgettek a beteg ágyánál s az halkan sírdogált.

Jolán vígasztalta:

— Ne sirj, Mariska! Ez már nem tarthat soká.

Valamit összesúgtak Anyámmal s bennünket kiküldtek.

Nagy fazék vizet forraltak a sparherden, aztán bevitték a szobába.

Ezen az estén nem mentem el hazulról s már ágyban voltunk, mikor Mariska kétségbeesetten sikolytozni kezdett.

— Szaladjon a bábaasszonyért! — mondták Bagónak. — Szaladjon ám, mert az életével játszik ez az asszony.

Bagó ijedt és viaszsárga volt. Magára kapkodta a ruhákat és szaladt.

Megjött a bábaaszony, kövér volt, nehéz, kacsázó lépésekkel járt s ájtatos szenteskedéssel beszélt.

— Nyugodj meg, gyerekem — mondta. — Talán egy negyedórácska és rendbe hozunk, mint a pinty.

Fekete bőrtáskáját az asztalra tette, fehér kötényt kötött maga elé s a blúza ujjait föltűrte. Akár valami roppant hentes állt a lámpafényben. Drótkeretes pápaszemet tett az orrára és nyugodtan, kényelmesen mozgott.

— Vizet asszonyok, tiszta lavórban meleg vizecskét és Isten segedelmével minden jó lesz. Szűz Anyánk megsegít bennünket, ha jók vagyunk hozzá.

Bagó egyenesen előrenyujtott nyakkal ült az asztalnál. Pislogott, nyujtogatta magát, közbe szeretett volna vágni a bábaaszony szavainak.

De az beszélt és a monoton lefetyelésével valamennyiünket leterrorizált. Mintha csak tehetetlen, alsóbbrendű lógósai lennénk az ő emberfölötti személyiségének.

A beteg nyöszörgött és ő nem zavartatta magát.

— Gondolj rá gyerekem, a Megváltóra! Mennyit szenvedett Ő érettünk a keresztfán.

— Meghalok — nyöszörögte Mariska.

Bagó nem tudott uralkodni magán. Rekedten mondta:

— Segítsen neki. Ne a Megváltóról beszéljen, hanem segítsen ennek a szegény asszonynak.

A bábaasszony a kezeit törülgette kényelmesen, akkurátosan s odafordult az ember felé, mint aki kész a vitatkozásra, hajlandó fölvenni a harcot.

— Aki elfordul Istentől, abban kialszik a világosság mécsese.

Bagó eszeveszetten rácsapott az asztalra:

— Ne papoljon! Ne papoljon, a Krisztusát!

A bábaasszony összekulcsolta ujjait és az ég felé sóhajtott:

— Mi lenne a világból, ha valamennyien így gondolkodnánk.

A gyerekek aludtak, mi fölnőttek a Bözsével együtt ott virrasztottunk a háttérben. A levegő szinte fullasztó. Az ágy felől a halál kísértését érezzük s érezzük azt is, hogy csak egy pillanat még és a két ember között megindul a harc. Talán ököllel, fogakkal esnek majd egymásnak.

Jolán odament Bagóhoz, megfogta a karját és húzta kifelé a szobából.

— Menjetek ki ti is ! Majd aztán beszéljétek meg ezeket.

Kint letelepedtünk a díványra, Bagó az asztalhoz ült mogorván és szótlanul. Egy kis lámpa égett a falon, alig pislogott, Bagó két tenyerébe támasztott állal úgy ült alatta, mint a halálraítélt.

— Ezek miatt nem jutunk előbbre. Ezek miatt a boszorkányok miatt !

— Ne sírj — mondtam a Bözsének. — Mindjárt jó lesz minden. Ne sírj fekete, így van ez minden asszonynál.

— Óh, Isztenem ! Édesz Isztenkém !

A sparherdben égett a tűz, nagy fazék víz gőzölgött fölötte. Anyám és Jolán ki-kikukkantottak az ajtón, titokzatos volt az ábrázatuk és suttogva beszéltek.

Nyöszörgés hallatszott ki bentről. Mélyről fakadt, elnyujtott siránkozás s aztán egy kiáltás, mintha fínom acélpenge pattanna föl a levegőbe.

Bagó fölnyög az asztalnál, beletúr a hajába, ajkai kényszeredetten elgörbülnek és kilátszanak a vértelen ínyei.

— Áh, te kutya Isten ! Miért van ez így ? ! Azt mondd meg, hogy miért van ez így ? !

A bábaaszony hangos, vastagon bugyborékoló nevetése hallatszik ki a szobából.

— Apja ! — kiáltja. — Itt vagyunk a világon ! Itt vagyunk már ! !

Jolán kiszaladt a konyhába és azt mondta :

— Fiú ! Nagy fiúcska !

Anyánk már hozza is a pelenkába csavart emberkét.

— No nézze meg. Gyertek ide ti is. Olyan ez, mint a csík !

Láttuk, hogy egy idomtalan vörös hústömeget takargat a kendőben.

Bagó odahajolt és nézegette, mintha csakugyan lenne rajta valami látnivaló. Terus csak egy pillantást vetett rá és sápadtan elfordította a fejét. Bözse fölágaskodott, hogy ő is lásson valamit, halkan elsikolytotta magát és visszamenekült a dívánra.

Én is megnéztem és majdnem elundorodtam attól, amit láttam. Csak az Apja örült neki. Lehet, hogy titok ez, valami csodálatos rejtelem, amit én föl sem tudok fogni. Ez az előbb még nekikeseredett, elvadult ember egyszerre megenyhült s úgy gagyog, ügyetlenkedik, akár valami vénasszony.

Vagy negyedóra mulva bemehettünk a szobába, a bábaasszony a teknőben fürösztötte a gyereket, enyhe gőzök és édeskés, nehéz illatok úsztak a levegőben. Az asszony a betlehemi kisdedről beszélt s nagy tenyereivel hangosan paskolta a mi kis rokonunkat. És ez sír, olyan furcsán és éretlenül, mint a kismalacok.

Jolán az ágy fejénél ült és őrködött Mariska fölött, hogy el ne aludjon. Minden pillanatban lehúnyta a szemét újra és erőszakosan ébresztgetni kellett.

Anyám a nagy ruhakosárban ágyat vetett a gyereknek s a kosarat két székre az ágyhoz

tették. Mariska kérte magához a gyereket, a bábaasszony szent volt és hajlíthatatlanul kemény.

— Hadd csak szépen az ágyacskájában. Holnap reggel eljövök s ha jó leszel, megkapod. Ne sokat mozogj s az Isten segítsen meg, hogy el ne aludjál hajnalig.

Bagó már nem izgult, hagyta, hadd fecsegjen az asszony. El volt telve a maga boldogságával. Minduntalan odalépett Mariskához, ráhajolt és megcsókolta a homlokát.

A bábaasszony összeszedte szerszámait s elindult Bagó kíséretében. Az udvarról behallatszott a hangjuk, már megint vitatkoztak.

A gyerek nyafogott, Anyám ide-oda ingatta a kosarat a székeken.

Terus távol ült az ágytól, sápadt, szótalan volt. Rosszul érezhette magát, nem mert előrejönni a világosságba.

Nemsokára visszajött Bagó, enni- és innivalót vásárolt. Valamelyik kocsmából üveg bort és füstölt disznóoldalast hozott.

— Együnk és igyunk! Tudja, Mutterkám, hogy milyen nagy öröm ez nekem? Fiú lett. Erre számítottam és csakugyan be is teljesedett.

Körülültük az asztalt. Valamennyiünknek szép, nagy darab jutott a húsból, Anyám kenyeret szeletelt és vizespoharakba töltögette a bort.

Éjfél már elmult.

Az álom kiszállt a szemünkből, ettünk, ittunk és gondtalanul beszélgettünk.

15.

Akármerre indultam el az úton, mindenütt falba ütköztem. A családom jó volt hozzám és én alig bírtam el a jóságukat. Úgy éltem otthon, mintha egy szűk edénybe zártak volna be. Mintha növésbe lennék és külső erőszakkal vissza akarnának nyomni a multamba. Máskép gondolkodtam mint ők s talán más szavakkal is fejeztem ki magam. Volt úgy, hogy alig is értettük meg egymás beszédét. Így hát nem is együtt, hanem egymás mellett éltünk. Nem dolgoztam, ők szó nélkül kisegítettek a kis pénzekkel s emiatt sokszor szégyenkeztem előttük. Ha valami dolgot szóvátettek vagy megjegyzés nélkül hallgattam, vagy hirtelen kirobbant belőlem a harag és elkeseredés. Később beláttam, hogy oktalan volt a durvaságom, aztán emiatt szégyeltem magam s megint távolabb kerültem tőlük. Velük békétlenkedtem, holott láttam és tudtam, hogy a hibák és fogyatékosságok bennem vannak. Ha nehezemre esett tőlük a segítség, miért nem vállalok valami munkát. Megoldhatatlan kérdés.

De ugyanígy voltam a mozgalommal is. Jó, szinte dogmatikus szocialistának éreztem magam s mégis egészen máskép gondolkodtam és máskép cselekedtem, mint a társaim. Nem gyávább, nem felelőtlenebb voltam náluknál, hanem következetesebb. Nem vakon engedelmeskedő, hanem nyugtalan kezdeményező. A torlódó események másokat megvadítottak vagy elfárasztottak, engem megkeményítettek a harcok

és a kudarcok. Nem dühöngtem és nem akartam bosszút állni az ellenfeleimen. Szívós és következetes voltam. Éreztem, idő kérdése csak, hogy bebizonyítsam az igazam. Egyelőre azonban majdnem egyedül vagyok. Hiába megyek be az egyletbe, hiába ülök le az emberek közé, rideg, kényelmetlen ez a helyiség, szűk látókörűek, nehezen mozdulók az emberek. Ülnek és kártyáznak vagy pipáznak és szívesen veszik, ha más gondolkodik helyettük. Így nől fejükre a mindenkori vezetőség. Hiába választanak újabb és újabb funkcionáriusokat, az előbbieket leszavaztuk s az újak máról-holnapra ugyanolyanokká lesznek, mint amilyenek amazok voltak. Tegnap még ott ültek közöttünk, ugyanúgy dühöngtek és acsarogtak, mint mi s másnap már valahonnan a magasságokból néznek le ránk közönséges halandókra, a sakkozókra, kártyázókra, a sztrájkok előkészítőire s az elszánt utcai tüntetőkre. Az öregebbek és gyöngébbek belefáradtak ezekbe a belső harcokba, mi fiatalabbak és izgulékonyabbak állandó tűzvonalban voltunk. De a mi csapatunk sem volt egynívójú és egyakaratú. A többség szeles és nagyhangú. Én beláttam, hogy ez felületesség és felelőtlenség. Szerettem volna gyökeret ereszteni közöttük, szerettem volna, hogy egyhangon szóljunk százan, ezren, valamennyien. Egyhangon valamennyien a mélyből, elszántan és mégis kiszámítással, kritikával és pontos céltudatossággal. Ahhoz azonban, hogy eredményt érjek el, többet kellett volna tudnom. Nem voltam butább és szűkebb látókörű, mint a

többiek, valószínű, hogy többet is olvastam már, mint ők, de éppen ezért vagyok tisztában azzal, hogy még semmit nem tudok.

Szerettem volna kiállni a tribünre és úgy beszélni, hogy az emberek fölfogják a szavaimat és a dolgok értelme megvilágosodjon előttük. Mindehhez nem volt meg a képességem s ennek csak az iskolázatlanságom, elnyomott sorsom lehet az oka. Éreztem az erőimet s az osztályomban rejlő lefojtott nyerserőket is s nem tudtam előbbre segíteni sem magam, sem őket. Szűkek voltak ezek a keretek és nem tudtam új területet fölfedezni. Minden tudatosságom mellett is kallódtam.

Annakidején így kerültem be a Társadalomtudományi Egyesület Szabadiskolájába. Jolán már Újpestről bejárt ide s akkor messze egymástól hallgattuk az előadásokat. A beiratkozási díjat úgy szedem össze, mint koldus a kenyérrevalóját. S milyen különös hely ez, egészen más, mint az én gyerekkori iskolám. Fölnőtt, bajuszos, szakállas emberek ültek a székeken s fönt az emelvényen ugyanilyen idős emberek az előadók. Nem a tanárok és tanítványok voltak itt együtt, egyszerűen csak emberek, tudományt ismerők és tudományra szomjazók.

Madzsar József, vékony kis emberke, nagy vörös-szőke szakállával ott állt az emelvényen, rövid, töredezett mozdulatokat csinált a kezeivel s beszédközben úgy ingott erre-arra, mint a nádszál a szélben. A darvinizmust magyarázta.

A hallgatók ezer füllel figyeltek és jegyzeteket készítettek s most ugyanolyanok voltak, mint a gyerekek a jó tanító iskolájában.

A másik órán Szende Pál beszélt.

Jászi Oszkár.

Aztán Szabó Ervin. Ő is vékony, alacsonytermetű ember volt, szemüveggel az éles orrán s a lógós harcsabajusza föl-lemozgott beszéd közben. Ő a társadalomtudományról beszélt, a szociáldemokráciáról, az anarchizmusról és szindikalizmusról. Ennél az utóbbinál fölfigyeltem, úgy éreztem, mintha ez a mozgalom állna hozzám legközelebb. Végre világos értelmet kapott előttem a direkt akció fogalma s azt is megértettem, hogy a munkásság igazi ereje a gazdasági szervezetekben van. Néha úgy hallottam az előadó szavait, mintha régi ismerőseim lennének, mintha a saját gondolataim fejeződnének ki bennük. Visszaemlékeztem Batthyányi, Migrai és Tarczai beszédeire s az ő anarchizmusuk valami ködös, bizonytalan tákolmánynak tünt föl most előttem. Azok csak szavak voltak, logikátlan fantáziák, amik talán föllelkesíthetik és elszédíthetik az embert, de nem adnak alá biztos talajt, ahol megállhatna, ahonnan nyugodtan védekezhetne és támadhatna.

Szabó Ervin vadító szólamok nélkül világosan, szigorú logikával beszélt, törékenyen gyönge ember volt és mégis úgy láttam, hogy lebunkózhatatlan és kimozdíthatatlan a helyéről.

Ebben az iskolában valami egészen más világgal találkoztam, mint amilyent eddig az egyesületekből ismertem. Nem lármáztak és nem handabandáztak és nem nyafogtak és nem fenyegetőztek s mégis, ami itt elhangzott, a

jelen szigorú bírálata és a jövő bizalmatkeltő ígérete volt. Ezekben a hetekben valamennyire hazataláltam önmagamhoz, gondolkodtam, bizakodtam s megint gyakrabban jártam emberek közé, beszélgettünk s jobban megértettük egymást, mint azelőtt.

Ismét valami ilyesféle segítségre lenne szükségem.

Szépirodalmat alig olvastam mostanában s verseimen át mégis szemmellátható volt a fejlődésem. Valószínű, hogy a készség megvolt bennem az írásra, ahhoz pedig, hogy legyen belőlem valaki, csak emberségemben kell elmerülnöm és akarásaimban megerősödnöm.

Ki segítene nekem ? !

Hiába láttam ilyen tisztán és világosan az előttem fekvő utakat. Megint jött egy nap, mikor árok elé kerültem s elhangzott egy szó, ami szédítően fejbekólintott.

Jolán ekkor egy szobrásznőhöz járt ülni s a műtermében megismerkedett Balázs Bélával. Az első találkozás után lelkesedve beszélt róla.

— Milyen ember ? — kérdeztem. — Fiatal ? Szép ? Okos ?

— Nem szép, nagy himlőhelyek vannak az arcán, de azért érdekes feje van. Okos, intelligens. Örülök neki, hogy megismerkedtem vele, de valami rossz érzés van bennem most, hogy visszagondolok rá. Megkérdezte tőlem, olvastam-e a holnaposok könyvét. Igen, mondtam. Megkérdezte, hogy melyik költő tetszett a legjobban.

— Ady — feleltem. — Ő áll hozzám a legközelebb.

— Megérti a verseit?

— Hogyne. Mi van azokon nem megérteni való?

— Hát az én verseim? No, halljuk csak őszintén, mit szól az én verseimhez?

— Nem szeretem — mondtam nyugodtan. — Távol állnak tőlem, túlságosan hidegeknek érzem.

— Mintha megsértődött volna. Beszélni kezdett fontoskodón, mintha valami kisgyerek állna előtte. S ekkor észrevettem, hogy csúnya és nem szimpátikus ember. Most is ugyanaz az érzésem van, ha visszagondolok rá. Mikor a verseiről beszél, mintha el akarna ájulni, lecsukogatja a szemeit s a szempillái szőkék és ritkák, mintha a fele már kihullott volna. S az ajkai is vékonyak és formátlanok. Csúnya, antipatikus ember. Ezt szerettem volna megmondani neki, de szóhoz se engedett jutni. Beszélt és ömlengett magáról, egész az óra végéig. Elhatároztam, hogy holnap beviszem neki a te verseidet.

— Gondolod, hogy érdemes?

— Nagyon öntelt figura és éppen ezért kíváncsi vagyok, hogy mit szól a dolgaidhoz.

Belenyugodtam. Hiszen ez az ember mégis csak ott van az elsők között. Nem tartom sokra, én is könnyűknek és hidegeknek érzem a verseit, de mégis kíváncsi lennék, hogy mit szól a dolgaimhoz.

Másnap az Andrássy-út sarkán, egy kis kávé-

mérésben vártam meg Jolánt. A Podmaniczky-utcából a Csengeri-utcán át jött. Sietett, apró lépésekkel ringatta magát. Így messziről is látszott az izgatottsága.

— Beszéltél vele ? — kérdeztem.

— Igen. Azt mondta, hogy tehetségesek a dolgaid, de aztán gúnyosan mosolygott s még azt is mondta, kár, hogy nem tudsz helyesírást. Az egyik versedben van egy szó, amit nem dalbachinnak, hanem baldachinnak kell írni.

Mintha dézsa hidegvizet zúdítottak volna rám.

— A marha, hát ez is ebbe akad bele ? !

— Nekem is rosszul esett, mikor ezt mondta. De látod, ezeken a vacakságokon már túl lehetnél. Kis Károly olyan okosan és helyesen tanított s én azt hittem, már rendben is vagy a helyesírással.

Látszott rajta, hogy őt is ugyanúgy érintette Balázs Béla megjegyzése, ahogyan most engem. Kétségtelenül szégyenletes dolog. Ha kereken azt mondja, hogy rosszak a verseim, az kevésbé bántóan hatott volna rám. Ez így nagyon megalázó. Jolán előtt azonban tartani kellett magam :

— Tudom a helyesírást, általában tisztában vagyok vele. Az az egy szó, egye meg a fene. De lehet, hogy abban sincs igaza.

Hiába lett volna akármennyi beszéd, levertnek éreztem magam. S megint a sorsomra, származásomra kellett gondolnom. Hittem, hogy vagyok olyan tehetséges, mint ő s mégis mérföldekre mögötte állok. Azt a vacak szót megnézhettem volna valahol, pontosan hogyan írják,

de erre a lehetőségre nem is gondoltam. Az ilyen pontosság nincs benne a véremben. Nem edződött belém az iskolában. Milyen különös! Nehéz, emberfölötti dolgokat vittem keresztül az életemben s ilyen semmiség rendbehozására nem vagyok képes. Hasonló ez ahhoz a dologhoz, ami különbség van köztem és egy szabó között, a nagykalapács és a tű között. Az asztalról például nem tudok fölvenni egy tűt s volt már úgy, hogy órák hosszat ütöttem a vasat nagykalapáccsal. Gyalog, étlen, szomjan becsavarogtam a félvilágot, rongy madárfészekért fölmásztam a fa tetejére, parittyával szétlőttem az üveg alá rejtett Krisztusképet, tizenöt éves koromban bordélyházban vesztettem el a szüzességem, összetűztem az Apámmal, Anyámmal, sztrájkokat kezdeményeztem, kint álltam a harcban a lovasrendőrökkel szemben, mindezt végigcsináltam szinte játszva s annyi erőt még nem tudtam összegyüjteni magamban, hogy a helyesírást megtanuljam. Ha könnyű természetű ember lennék, akkor azt mondanám: egye meg a fene, nem tanulom meg, mert nem is akarom megtanulni! Egyszerűen nem érdekel. De nem így van. Hiszen, ha valaki megpofozott volna, nem érezném magam rosszabbul, mint hogy ezt a fogyatékosságomat megint a fejemre olvasták. Úgy érzem magam, mintha azt mondták volna, egyik lábam fehér, a másik fekete és így nem vagyok alkalmas a versenyfutásra. Pedig nincsenek felemás lábaim. Csak lehet, az egyik még piszkos, még nem tudtam lemosni róla a multat, azokat az időket, mikor koromban és szemétben

tapostam, mikor pocsolyában gázoltam, mikor még azt a koromat éltem, hogy nem tudtam, ember vagyok-e vagy állat.

Óh, milyen szomorú mindez és állandóan újra előlről kell kezdeni mindent.

Nem tudok rendbejönni önmagammal. Hiába állok meg keményen, jönnek valami gonosz erők és kimozdítanak a helyemből. Talán nem is tudok előbbre lépni. S ilyenkor mindig eszembe jutnak a gyárak. Mégis csak leghelyesebb lenne, ha visszamennék a satupadhoz. Szebb idők voltak azok, mint amiben most vergődöm. Heti fizetésem volt, szerettem a mesterségemet, nem keseregtem miatta s mikor a csavargyárakban vagy a jutagyárban dolgoztam, lányok is dolgoztak mellettem és szabadon választhattam közülük. Örültek, ha szóbaálltam velük. Voltak közöttük szőkék és barnák, alacsonyabbak és magasabbak, vékonyabbak és testesebbek, olyanok, akiknek édesebb és akiknek fanyarabb az ízük. És ha lehetett, elmentem a lakásukra s ha nem lehetett, akkor kint a grundokon, vagy valamelyik sötét kapualjban szerettük egymást. S ez így jó volt. De ez csak volt, ma nincs s nem is tudom, hogy visszatalálok-e egyszer abba a világba. Meg tudnám-e még egyszer szokni a régi szokásaimat. Akkor állandóan éhes és szomjas voltam és töprengés nélkül megettem és megittam mindent, ami elém került. Úgy, ahogyan elém került.

Ma talán ínyenckedő is vagyok. Elszakadtam a régi barátaimtól s az újakkal nem tudok maradék nélkül összeszokni. Akkor megeléged-

tem a kapualji szeretkezésekkel s most az is bánt, hogy nincs egy hely, ahol kedvem szerint, félelem nélkül hozzábujhassak Jolánhoz. Együtt élünk, mint a házastársak s mégsem vagyunk egymásé, valaki mintha állandóan leselkedne utánunk, mintha lámpást tartana állandóan a csókjaink és ölelkezéseink fölé.

Karonfogva együtt megyünk haza a Váci-úton és ilyesmiket gondolok. Jolán még mindig az irodalomról fecseg, én szótlan és mogorva vagyok, alig hümmögök valami feleletet a kérdéseire. Aztán egyszerre kitör belőlem :

— Visszamegyek a gyárba ! Megvan még a kék ruhám ?

Jolán némán, megszeppenten lépeget mellettem.

— Nem hallod, mit kérdeztem ? !

— Nem tudom. Tudod, hogy a Mutter tudja ezeket a dolgokat !

— Úgy élsz mellettem, mint valami díszpáva. Még ezt se tudod ! Semmit se tudsz. Csak élsz mellettem. Miért is élsz hát mellettem ? ! Azt mond meg, hogy miért is vagy egyáltalán mellettem ? !

Megálltunk, kihúztam a karom a karjából, szembefordultam vele és vártam a választ. Nem messze álltunk a gázlámpától, a zöldes fénye ránkesett s láttam az asszony ijedt szemeit, a sápadt megmerevedett arcát.

— Felelj, mert itthagylak !

— Nem értelek, Kasi — szepegte. — Mi történt veled, hogy így el vagy keseredve.

— Milyen marha ez az egész élet ! Mindenki

belémrúg, leköpi az embert és azt kérdezed, hogy mi történt velem.

— Én azt hittem, boldogok leszünk, hogy így összekerültünk.

— Nem kerültünk össze! Egyáltalában nem kerültünk össze. Ez így fenét se ér. Azt hiszed, mehet ez így? Hogy én állandóan a te pénzeden élősködjek, állandóan azt érezzem, hogy ki vagyok neked szolgáltatva?!

Jolán már sírt.

— Milyen durva vagy hozzám! Szóltam én neked valamit, panaszkodtam egy szóval is?

— Nem panaszkodtál, de nem is kell, hogy panaszkodj. Én se vagyok hülye, én se vagyok egészen bolond!

Jolán megint belémkarolt és húzott, hogy induljunk.

Megenyhülés nélkül újra kezdtem:

— Visszamegyek a gyárba és akkor válik el, hogy ki vagy te és ki vagyok én. Dolgozni fogok, mint a barom és inni fogok, mint azelőtt. Fütyülök mindenkire. Beláttam, hogy először magamban kell elintéznem a dolgokat és csak azután kerülhetnek mások a sorra. Ha velem akarsz maradni, jól van. De azt bejelentem, inni fogok, mint azelőtt s ha kedvem tartja, akkor meg foglak verni. Nem leszek olyan marha, mint a másik urad volt, nem fogok féltékenykedni rád, hanem el foglak verni. Vagy tűröd, vagy elmégy tőlem. Ahogyan neked jólesik. Az bizonyos, hogy a kisujjamat sem fogom érted megmozdítani.

— Jól van, Kasi, én nem szólok neked sem-

mit. Én elhiszem, hogy nehéz a te életed, de azt gondolod, az én életem más ? Én is érzem azt, hogy nincs semmink, nincs senkink, egy zug nincs, ahol egyedül meghúzhatnánk magunkat. De te mégis csak egy magányos férfi vagy, nekem a három gyerek is itt van. És úgy látszik, én erősebb vagyok, mint te. Nekem sincs senkim s nekem még előtted se lehet panaszkodnom.

— Én se panaszkodom. Csak éppen nem akarom ezt így tovább csinálni. Őszinte vagyok hozzád és megmondok neked mindent úgy, ahogyan érzem.

— De miért érzed így ? Miért akarsz elkergetni magadtól ? Miért bánsz velem úgy, mint egy senkivel, mint egy ronggyal, akit az utcán lehet fölszedni.

— Hm — mondani akartam valamit, de lenyeltem. Úgy beszélt hozzám ez az asszony, mintha a puha tenyerével simogatna, mintha észrevétlenül az ölébe emelt volna s most ott ringatna, fejemet a mellére fektetve. Gyöngeség, leküzdhetetlen gyöngeség fogott el. Ha most kocsmába lennénk s már ittam volna valamit, bizonyára sírva fakadnék, hangos zokogás venne rajtam erőt. S ez talán jó is lenne. Megenyhülni, kiönteni magamból azt a sok piszkot, ami hosszú évek alatt összegyűlt bennem. De haza kell menni. Se pénzem, se erőm nincs ahhoz, hogy valami egyebet tegyek. Meggyorsítottam a lépéseimet.

Emberek jártak az utcán, munkásemberek ócska ruhákban, fáradt, elnyujtott léptekkel.

Amíg messze voltak tőlünk, úgy látszottak, mint a monstrumok a gázlámpák fényében, de amint közeledtek, egyre összébb zsugorodtak, szürkén és jelentéktelenül elballagnak mellettünk. A lámpák nagy tócsákban világítanak. A házak mellett lépegetünk. A földszintes ablakokon át be lehet látni a lakásokba. Lámpa ég az asztalon, a gyerekek már bent hemperegnek a megvetett ágyakban, az ember néhol két könyökre dőlten pipál az asztalnál, másutt föl-alájár a szobában, másutt megáll a középen zsebredugott kezekkel, fejét keményen előretolja és pörlekedik a feleségével. Az egyik szoba ablakán rózsás csipkefüggöny van, homályosan, mint egy nagy hálón lehet csak átlátni rajta. Ketten vannak bent. Egy férfi és egy nő. A férfi ül, beszél valamit és közben nevet olyan hangosan, hogy ki lehet hallani a hangját. Az asszony fiatal és csinos. Előtte áll és ő is nevet. Aztán megfordul, kenyeret és tejet hoz be a konyhából és az ember elé teszi. Az iszik egy kortyot, aztán az asszony felé nyúl, átfogja és az ölébe húzza. Játszanak és nevetgélnek.

Jolán tovább akart menni, de én álltam s végignéztem a játékot.

— Mi tizenketten lakunk egy szobában — mondtam. — Tizenketten és élni se tudunk egymástól !

Jolán rám nézett és mosolygott :

— Igen, ez szomorú — mondta s még szorosabban belém karolt és kilépett, hogy elindul-junk.

Nem kifelé, a Váci-útra. Átvágtunk a másik oldalra, föl, a Ferdinánd-híd felé.

Már tudtam, hogy hova megyünk.

Abban a negyedben ismerünk egy kis szállodát. Olcsó szobák vannak benne, ruganyos ágygyal és sem a poloskáktól, sem a rendőrségi razziától nem kell tartani.

16.

Maradt minden a régiben. Az az érzésem, kátyúba ragadtam be, nyakig vagyok az iszapban, erőlködöm, hogy kijussak belőle, csapkodok a karjaimmal és egyre jobban belegabalyodom. Ma még csak jó. Ma még megvagyok pénz nélkül, barátok és segítőtársak nélkül, de mi lesz velem, ha fáradság lep meg, ha elundorodom ettől a hiábavaló küzködéstől ? Hosszú utat tettem meg idáig és még sehol sem vagyok. Nem jelent semmit, hogy verseimet kinyomatják a lapokban és az sem, hogy cikket írtak rólam. Talán nem is errefelé kellene keresgélnem. Ha megmaradtam volna a gyárban, már régen előmunkás, talán vicemester is lennék. Megnősülhetnék, külön lakásban laknánk és gyerekeink lennének. A magamfajta embereknek ez a sorsuk és én valahogyan kicsúsztam ebből a vonalból. A mult nagyon is mögöttem maradt, nem vagyok folytatása semminek s talán kezdete sem vagyok semminek.

Most a díványon ülök, Jolán az ágyban fekszik betegen. Furcsa halálos betegségben. Hiába

gondoltam el százszor is, hogy magtalan, az asszonyokra nézve veszélytelen vagyok, megint ez az asszony is bajba került miattam. Másállapotba lett s aztán csinált magának valamit. Házilag, primitívül, mint ahogyan azt a kültelek asszonyai csinálni szokták maguknak. Félnek a gyerektől és pénztelenségükben és gyávaságukban eljegyzik magukat a halállal. A jövendő kis emberke elpusztul s ha csak a véletlenségek nem segítenek rajtuk, akkor az asszonyok is elpusztulnak.

Napok óta fekszik. Egyre erősebben vérzik, sápadt, mint a viasz, hidegek a kezei, nem akar enni s ha mégis megkóstol valamit, úgy jön belőle vissza, mint ahogyan lenyelte. Az asszonyok ügyeskednek körülötte, de mindez nem használ semmit.

Végre is Bagó pénzt szerez valahonnan s Anyám elszalad az orvosért.

Szakállas, idősebb úr, nagyító szemüveggel, arany óralánccal a hasán, egyik kezében óra van, a másikkal megfogja a beteg pulzusát.

— Ha még egy órát várnak vele — mondja — hiába jöttem volna. Micsoda barbárság ez, micsoda kegyetlenség.

Leejtett fejjel a díván on ültem és nem mertem fölemelni a tekintetem. Hallottam, hogy vizet hoznak be, Anyám sóhajtozón jön-megy, az orvos valamit csinál Jolánnal s erősen, hangosan szuszog, mintha terheket emelgetne. Jolán egyhangún, hosszú kitartással nyöszörög. Nem kiállt és nem csinál jelenetet. Szeretnék odamenni hozzá és megsimítani az arcát, megfogni

a kezét, úgy, ahogyan ő azt szereti. De nem tehetem. Nem akarom elárulni, hogy én vagyok a gyilkos. Csakugyan úgy érzem magam, mintha valami szörnyű nagy bűnt követtem volna el. Halálos merényletet az ellen, aki a legközelebb van hozzám. Aki mindenét megosztja velem és éppen olyan nehéz a sorsa, mint az enyém.

Anyám megkérdezi:

— Mi lesz vele, Doktor úr? Szerencsétlen egy asszony.

— Barbárság! — Ezt már hallottam az orvostól s bánt is ez a dorgáló fölényesség. De lehet, hogy nem rosszaság ez nála, nincs egyéb kifejező szava, hiszen ő is itt él kint a kültelken. Hiába van arany óralánca, aranykeretes szemüvege, nem olyan orvos ő, mint a gazdagok orvosai. Nálunknál talán különb, de önmagában szegény, gyámoltalan ember. Készen van a dolgával s megenyhülten mondja: — Ha még egy órát várnak vele, akkor most minden késő lenne. Alig van egy deci vére.

— Mit csináljunk vele? — nyöszörögte Anyám.

A doktor felém fordul s halkan, de mégis parancsolóan rendelkezik:

— Szaladjon le, fiatalember és kerítsen két téglát. Hozzon föl két téglát és tegyék ide lábtól az ágy alá. A betegnek úgy kell feküdnie, hogy felső teste alacsonyabban legyen, mint a lábai, különben elvérzik.

Szerettem volna hallani Jolán hangját, kívántam, hogy mondjon valamit, valami biztatót felém, önmagáról. Odapillantottam, a szemei le vannak csukva, szájaszélei fehérek s a fekete,

loknis haja gyűrötten, elkúszáltan hever a vánkoson.

Szó nélkül kimentem. Lent majdnem futva kiértem a dunapartra. Hol vegyek téglát? Istenem, két téglát! Kapkodtam a fejem s idegesen megindultam erre is, arra is. Ócska viskók voltak itt a parton, düledezők és olyanok, amelyek már bedőltek. Odamentem az egyik falhoz, kiszakítottam belőle két téglát és szaladtam visszafelé.

Az orvos már elment. Megemeltem az ágy végét s Anyám a két téglát alátette a lábak alá.

— Mit csináltok? — nyöszörögte Jolán.

— Miért dobtok be a gödörbe?

— Nyugodj meg — mondtam neki — az orvos azt mondta, hamarosan rendben lesz az egész.

— Csókolj meg, Kasi. Ne menj el tőlem, lehet, hogy nemsokára meghalok.

Anyám erőltetett könnyedséggel biztatgatta:

— Dehogy hal meg, fiatalasszony. Az asszony rosszabb, mint a macska, többet kibír az az állatnál.

A gyerekek kint játszottak, nem volt szabad bejönniök a szobába.

Egyedül maradtam Jolánnal, ő elaludt én visszaültem a díványra.

Lassan, nyomasztó terhekkel multak el fölöttünk az órák.

Anyám szólt be az ajtón. A postás állt kint a konyhában, ajánlott levelet hozott a számomra. Ez még sohasem történt meg velem. Ajánlott levél? Ki akar nekem olyan komolyat

mondani, hogy ajánlott levélben küldi el azt hozzám. Valami csomagfélét is hozott a postás.

— Mi az ? — kérdezte Anyám és bejött velem a szobába.

Mind a két dolgot a Renaissance szerkesztőségéből kaptam. Elküldték az új lapszámot, a levelet pedig a szerkesztő írta. Azt írja, hogy a verseimet megjelentette s örül neki, hogy egy kiváló, új tehetségnek ennyiben a segítségére lehet. S még mást is írt, szép meleg szavakkal s olyan bizalmasan, mintha a barátja lennék. Kéri, hogy továbbra is dolgozzam a lapba s így fejezi be : Üdvözli őszinte nagyrabecsülő híve Zigány Árpád.

Fordult a világ kereke. Előbb még fuldokoltam az iszapban s most érzem a friss légáramlatokat, mintha valahol kint a szabadban egy zöld domb tetején állnék. Kinyitom a lapot, öt versem van benne. Alig akarok hinni a szemeimnek. Fínom papirosra nyomtatott szép lap, olyan mint a Nyugat, vagy talán még szebb. S mind komoly, jelentős nevek, akik írnak bele. De most valami kellemetlent veszek észre. A szerkesztőség néhány sort írt a verseim elé és ez őszintén rosszulesik. Az olvasók figyelmét fölhívják a versekre s megírják, hogy a költőjük huszonhárom éves, fiatal vasmunkás.

Jolán közben fölébredt s most halkan kérdezi :

— Mi az, Kasi, mit kaptál ?

— Megjelentek a verseim a Renaissanceban és egy levelet kaptam a szerkesztőtől.

Kíváncsi volt rá, odavittem és megmutattam neki.

— Óh, milyen boldog vagyok! — mondta. — Látod egyszer mégis másképen lesz.

— Nem tudom, miért írták oda, hogy huszonhároméves vasmunkás vagyok.

— Azért, mert ilyen szép verseket írsz.

Elkeseredetten feleltem:

— Ha olyan szépek lennének a verseim, akkor nem kellett volna odaírni, hogy huszonhároméves vasmunkás írta őket. Ezzel valószínűleg azt akarták mondani: tessék elnézni neki a dolgot, hiszen csak egy huszonhároméves vasmunkás. Pedig vagy jók ezek a versek, vagy nem jók? Kinek mi köze van ahhoz, hogy én mi vagyok. Ha nem jók, akkor ne közölték volna le s ha jók, akkor ne mentegetőzzenek miattuk.

— Nem mentegetőznek, hanem dícsérnek téged.

Anyám is egy nézeten volt Jolánnal, de az én számomra ez nem jelentett semmit. Megbántottnak, lenézettnek éreztem magam. Ilyen volt az én szocialistaságom. Se kegyelmet, se elnézést nem kérek senkitől. Ne gyámolítsanak, hanem becsüljenek meg. Sohasem képzeltem el magamról, hogy zseni vagyok. Más fiatal költők ezzel hencegnek és ezzel mentegetik a hibáikat, én fütyülök az ilyesmire. Én másképp látom a dolgokat, amit csinálok, azt becsületesen megcsinálom s vagy megérdemlem a megbecsülést, vagy dobjanak a fenébe.

Megint a multam, megint ezt olvassák a fejemre. Pedig én nem szégyellem magam azért, hogy az Apám szolga és az Anyám szolgáló. Nem here emberek azok, akik miatt szégyelnem

kellene magam. Az egyik orvosságot kever, a betegeknek, a másik kimossa a szennyest, hogy tiszta, egészséges ruhákban járhassanak az emberek. S eddig én is megszolgáltam a kenyeremet. Tíz és féléves koromban már inas voltam, akkor, amikor más, sok gyerek még boldogan aludta reggeli álmát, én fáradtan és éhesen szaladtam a műhelybe, odaálltam a fujtató elé, ütöttem a tüzes vasat, kalapáccsal, reszelővel, vésővel és mindenféle szerszámokkal dolgoztam és estére elfáradtam, mint a barom. És hajnalra újból az egészet. És dolgoztam a házak tetején, hídépítéseknél, kazánokat szegecseltem, emelődarut vezettem, fúrtam, faragtam, építettem s aztán elindultam csavarogni, hogy megismerjem a világot. Aztán verseket írtam, nem azért, mert szép és könnyű verseket írni, hanem azért, mert tele vagyok nyugtalanságokkal, azért, mert olyan gondolatok és érzések vannak bennem, amiket pontosan összekeresett szavaimmal ki kell mondanom magamból.

Miért akarnak hát elnézők lenni hozzám, miért akarnak nekem megkegyelmezni ? !

Jolán nem tudja megérteni az okoskodásaimat és nem tudja fölfogni szomorúságom értelmét. Örül, úgy örül, mintha valami kincset találtunk volna.

S lehet, hogy ez az öröm halálos betegségéből most a gyógyulás felé segítette. Ezektől a pillanatoktól kezdve szemmelláthatóan összeszedte magát. A téglák még két napig ott voltak az ágy lába alatt, az orvos még kétszer ellátogatott hozzánk s aztán Jolán kikelt az ágyból

soványan, mint a Lázár, de a szemei már égtek, öröm és bizakodás volt bennük.

Hiába, hogy elkeseredtem. Verseim megjelenése végeredményben mégis jól hatott rám, nagy lökés volt ahhoz, hogy egy lépéssel megint tovább jussak. Írtam, mert úgy éreztem, hogy van valami értelme annak, hogy írok. Már voltak gondolataim az emberi élet céljáról s a művészet jelentőségéről. Azért írtam, mert ki kellett mondani azt, ami bennem van, de azt is tudtam, csak akkor van értelme az írásnak, ha eljut az az emberekhez, ha az a fájó és magányos lélek, ami én vagyok, irodalmán át társakat talál magának. Mert érzem, egyre inkább érzem, hogy társtalan s a társtalanságában szenvedő ember vagyok én. Ha kimegyek az utcára, oda, ahol ezren és ezren sürögnek-forognak — egyedül vagyok; az egyesületben, a kocsmában, a kávéházban — egyedül vagyok. De ha leülök írni, előttem van a tiszta, fehér papiros, jólesik a simítása, jólesik a fehér fény, ami kiárad belőle s a tér benépesedik körülöttem emberekkel. Olyan emberekkel, akik hozzám hasonlóak, szeretnek engem és én is szeretem őket. Akármiről írok, alapjában véve mindig az emberekről és az embereknek írok. És nem tudok úgy örülni az írásaimnak, mint ahogyan a többi fiatal költők. Fölolvassák előttem a verseiket és én látom, hogy az arcuk sugárzik és el vannak telve valami részemre fölfoghatatlan boldogsággal. Sereg fiatal költőt ismerek s ők mind mások, mint amilyen én vagyok. Csak úgy tengek-lengek közöttük. De mit is beszélhetnék

velük? Ők örülnek, ha két rím szépen összecseng, ha a soraik pontosan elskandálhatók — nekem ez nem öröm, nem tesz kíváncsivá és nem elégít ki.

Ha egyszer kimondhatnám azt, ami bennem van!

Az embert és a sorsát.

Az embert, aki egy a világgal.

Ha egyszer kimondhatnám magam, aki egy vagyok az emberekkel és egy vagyok a világgal.

Négy újabb versemet vittem el Révész Bélához. Gratulált a megjelentekhez és ezeket is elfogadta közlésre.

— No, most szeretnék Osvát szeme közé nézni — mondtam Jolánnak. — Ő visszadobta a verseimet, ezek pedig lehoztak egyszerre ötöt. Gondolod, hogy ezek mind hülyék?

Lassan nekibátorodtam s nemsokára fölmentem Schöpflinhez a »Vasárnapi Ujság« szerkesztőségébe. Nem ismertem ezt az embert, de így látatlanban is féltem tőle. A fiatal költők irodalmi őrmesternek nevezték a háta mögött. De nem tartották rossz embernek, csak a nevetségesig szigorúnak. Száraz, kemény dió, de akinek sikerül föltörnie, az egy-egy versért kiveheti belőle a tíz-tizenöt koronát. Mindjárt elolvassa a kéziratot és mindjárt fizet is. Mikor fölmentem, még nem volt bent a hivatalában. Kis szoba íróasztallal és nagy bőrdívánnal. A dívánon már üldögéltek a költők, akiket a kávéházakból ismertem. Cinikusan rám röhögtek. Kösd föl a nyakkendőd, mondták, mindjárt jön az öreg és letöröl a tábláról.

Nemsokára jött és csakugyan olyan sovány és egyenes, mint a Bukovinszki tanár úr gyerekkoromban, aki tökéletes latin tudósokat akart belőlünk nevelni.

— Alászolgája — mondta. Kalapját nagy ívben leemelte a fejéről és beült a székbe az íróasztal elé. A fiókból egy skatulya cigarettát tett az asztalra, rágyujtott és gyors slukkokkal eregette a füstöt. Egyenesen ült, mi a háta mögül láttuk a figuráját, olyan volt, mintha valami barna deszkából fűrészelték volna ki. Megpödörte a bajuszát és mondta :

— Tessék, kérem, sorjában.

Megindult a karaván, az első odaállt elé és átadta a kéziratot.

Schöpflin cigarettázott és olvasott. Figyeltem rá s nagyon reménytelennek láttam a helyzetet. Egyik verset a másik után nyelte le s az arcizma se mozdult. Végre megszólalt :

— No-o-o, hát ebből legföljebb egyet fogadhatok el. Kicsit lapos dolgok.

A költőcske, aki ott állt előtte, kényszeredetten mosolygott s végre, hogy meghallotta, egy versét sikerült elsütnie, még szélesebbre húzódott a szája és meghajtotta magát : — Köszönöm szépen, Szerkesztő úr.

A másik és a harmadik következett.

Odaálltam elé és bemutatkoztam.

Felém fordult s mintha kicsit föl is figyelt volna az egyenességéből.

— Úgy ? Akinek a Renaissanceban jött az az öt verse. Nagyon tetszettek nekem. Ha jól emlékszem rá, vasmunkás.

Egyszerre rosszul éreztem magam.

— Engem, kérem, nagyon bánt, hogy odaírták azt a verseim elé.

— No-o-o, miért? Gorkij csavargó volt és ma egy világhírű író. No, majd mindjárt meglátjuk, hogy mit hozott.

Egy verset adtam át. Egyetlen mozdulattal a szeme elé emelte és pillanatok alatt végzett vele.

— Elég szép vers. Mindjárt ki is fizetem.

Sorban megírta a nyugtákat, átment velük a másik szobába, hogy aláirassa, aztán visszajött és mindenkinek átnyujtotta a magáét. Sorban kezet fogott velünk s mi hajlongva, libasorban megindultunk a napvilágra.

Most már nemcsak verseket írok, hanem pénzt is kapok értük. És nemcsak pénzt kaptam Schöpflintől, hanem szép elismerést is társaim előtt és most megint Osvátra gondoltam.

Este kocsmába mentünk Jolánnal, ettünk, ittunk és jól éreztük magunkat. Későig elmaradtunk, nem volt kedvünk ahhoz, hogy hazaiparkodjunk abba a túltömött lyukba, ahol most állandó dudaszóval bőg a Bagóék gyereke. De nemcsak ránk, hanem az egész családra nyomasztóan hat ez az állandó gyereksírás. Mindnyájan idegesek és harapósak vagyunk. Leginkább a Terus. Őbenne van valami úrhatnámság, valami sértődékeny gőg s az utóbbi időben úgy jár a lakásban, mintha tüzes platni feküdne a talpai alatt. Végre is megszólal és kijelenti, hogy ő ezt nem bírja tovább. Éjjel nem alhat és így nappal nem tud dolgozni a

gyárban. Komiszul, támadóan mondta ezt. S úgy látszott ezzel a lázadozással valami egyéb célja is lehet. Néhány nap mulva azt mondta Jolánnak.

— Szeretnék én is modellt ülni, nem vinne el magával, fiatalasszonyka ?

Anyám fölfigyelt s mindjárt tiltakozott a terv ellen.

— Igaza van a Mutternak — mondta Jolán. — Én nem vállalhatok magáért felelősséget. Képzelje el, ott mezítelenül kellene állni húszharminc fiatalember előtt. Komisz, kellemetlenkedő kölykök, ha nem vigyáz magára az ember, hamar bajba keveredhetik.

Terus tovább erősködött:

— Ha maga nem fél, fiatalasszony, akkor én sem félek. Ha az ember nem akar rossz útra térni, akkor hiába beszél neki akárki akármit.

Sokáig állt a vita, végül is Terus győzött.

Azelőtt reggel hatkor kelt, ezentúl pedig néha kilencig is alhatott. Persze, hogy jobb volt ez, mint gyárba járni. Kényelmesebb és szebben is lehetett hozzá öltözködni. Szép, egészséges testű lány volt, soha nem maradt ülés nélkül. Több pénzt keresett, mint a gyárban s így lassan Anyánk is belenyugodott a változásokba.

S mintha fölfelé indult volna el a család útja. Jolán rendes házbért fizet magáért és a gyerekeiért is, Terus jobban keresett, mint azelőtt és én is keresek már valamit. Ha a véletlenségek megint belénk nem gázolnak, mégis csak összeszedjük magunkat rendes eledellel táplálkozó s rendes lakásban lakó emberek lehetnek belőlünk.

17.

Néhányat kiválasztottam újabb verseim közül s rászántam magam, hogy fölmegyek velük Osváthoz. A magam ítélete szerint ezek a versek olyanok, hogy nyugodtan számíthatok az elfogadásukra. Az első visszautasítás után szívósan és öntudatosan dolgoztam s most úgy ítélem, elérkezett az ideje, hogy bekopogtassak Osvátnál.

A Mérleg-utcában volt a szerkesztőség. Eldugott, csöndes utca, amin úgy járnak végig a fiatal írók, mint a megszállott zarándokok. Valamennyien tudtunk erről az utcáról és már majdnem valamennyien jártunk is benne. Jóremény világított a szemünkben s hittük, az a kézirat, amit a zsebünkben őrizgetünk, egy pillanatban megnyitja előttünk a szent birodalom kapuját.

Néhány diákféle, jól öltözött, simaképű fiatalember álldogált a homályos előszobában. Nem ismertem őket, ezek nem a Newyorkból és nem a Meteorból indultak el ide. Somlyó Zoltán az ő kemény, fekete fejével, Karinthy a torz mosolyával és a többiek mind, akik ott üldögélnek fönt a »vadak« galériáján, vagy ott körmölnek valamelyik sötét zugban, egészen mások. Azok között valamennyire otthonosan érezném most magam, de ezek idegenül és visszautasítóan néznek rám s valószínű, hogy én is olyan idegenül és visszautasítóan nézek őrájuk. Nem tartozom bele a kasztba, nem vagyunk méltóak egymáshoz. A nagy pillanatok mégis össze-

hoztak bennünket s nem esünk egymásnak. Helyet engedtek az egyik széken. Adyról beszélgettek, olyan szendén és rajongón, mint valami csitri lányok az elképzelt vőlegényükről. Bennem is szokatlan érzések nyugtalankodtak. Ady kiválasztott lény volt előttem is, szerettem volna megismerkedni vele s bizonyos, ha most elém állna, összeremegnék és szólni sem tudnék hozzá.

Fölálltam a helyemről és ide-oda mozogtam, hogy lecsillapítsam izgalmaim s így mutatott bátorságommal megkülönböztessem magam a többiektől.

Közvetlenül a szerkesztőségi szoba előtt álltam, egyszer csak kinyílott az ajtó s váratlanul egy feketeruhás, szemüveges, paposképű emberrel találtam magam szemben. Osvát Ernő volt. Kissé meghajolt és majdnem alázatosan kérdezte :

— Mit tetszik parancsolni ?

Bemutatkoztam, eldadogtam valami gyatraságot s átnyujtottam a verseimet.

— Ön az ? — kérdezte Osvát, egész teste kiegyenesedett, pillanatok alatt valósággal óriássá nőtt s a magasságokból nézett le rám elégedetlenül és kételkedőn. Úgy éreztem, átlát a ruhámon, a bőrömön, a húsomon, mint valami bűnöst kivizsgál sötéten égő, beüvegezett szemeivel. Utána nyúlt az írásaimnak és azt mondta :

— Azt hittem, Ön egy megtermett kovácslegény, fekete bajusszal és hatalmas izmokkal.

— Nem kérem, ó nem — dadogtam és érez-

tem, el vagyok veszve. Határozottan éreztem, hogy a verseim sorsa már el is van intézve, akárha csak a hátam mögé dobtam volna azokat. Előzőleg úgy gondoltam, hogy megkérem, mindjárt olvassa el verseimet, most azonban szó sem lehetett ilyesmiről. Nem mondhattam és nem kérdezhettem semmit. Nyujtotta a kezét s már éreztem, hogy ki vagyok téve az ajtó elé.

Jolánnal a Csengeri-utcai kávémérésben találkoztam, kérdezett és én így feleltem :

— Semmi. Átadtam neki és rendben van. Vagy elfogadja, vagy nem fogadja. Ez már az ő dolga.

— Nagyon boldog lennék, ha elfogadná. Sokan ismerik már a neved s az most jó lenne, ha a Nyugatban is megjelenhetnél.

— Ezen semmi sem múlhat — fölényeskedtem, ez ugyan csak kényszeredett játék volt, de enélkül a játék nélkül most szenvelegnem és lamentálnom kellene úgy, ahogyan azt mások csinálják. Emlékeztem rá, hogy egyszer azt mondtam Jolánnak, le fogom győzni ezt az embert. Most tehát nem viselkedhetem úgy, mint aki segítő kezet, vagy éppen kegyelmet vár tőle.

— Dolgozni kell — mondtam — s ha most nem sikerül, majd sikerül máskor.

És dolgoztam. Mintha valami változások történtek volna bennem, a versírás mellett novellákat is kezdtem írni. De már nem úgy, mint annakidején, mikor első regényembe kezdtem bele. Elméletileg tudok már valamit a kompo-

nálásról s bensőmben is tudatosabb és összefogottabb ember lettem azóta.

Első novellámat a »Független Magyarország«-hoz vittem föl. Kipróbált hely, gondoltam, sokkal kevesebb ellenállásra találok, mintha máshol kísérleteznék.

Elfogadták, aztán más lapokhoz is bekopogtam, ott is elfogadták a novelláimat.

Legalább, ha más otthonom volna! Kényelmesebb, csak egy árnyalattal csöndesebb. Mindez azonban messze van tőlem, olyan önző, túlzott vágyak ezek, amik beteljesülhetetlenek.

Bagóék kisgyereke majdnem szakadatlanul sírt éjjel és nappal. Nem is sírás ez, hanem tűhegyű sikítás és olyasféle nyávogás, mint az ajtó közé szorított macska sírása.

Az asszonyok ringatják a kosárban karjukba veszik, de ő csak sír kitartóan és egyre nekivadultabban.

Háttal neki, az asztalnál ülök és írok. Vattával betömködöm a füleimet, de a hangok, mint a kukacok, átfúrják a vattát, átrágják a dobhártyámat s már bent nyüzsöknek az agyvelőmben. Erőlködöm, tartom magam ameddig lehet, végre is el kell menekülnöm. A versírás az egészen más. Mikor még gyárba jártam, tudtam verset írni a klozetben s most minden további nélkül tudok írni a kávéházban. Szinte vérfrissítőn hatnak rám az általános hangok a vers kibomlik bennem úgy, mint ahogyan a hegyi virág kibomlik az ordító szélviharban. A novellához azonban le kellene ülni nyugodtan, csöndben bele kellene élni magam a történésbe

s az események pillanatait úgy kellene egymás mellé fűznöm, mint ahogyan a dolgoskezű lányok a gyöngyszemeket fűzik föl egy végtelennek tűnő cérnaszálra. Ehhez hely és idő kellene. Én pedig a levegőben lógok, nem találom meg azt a tenyérnyi helyet a földön, ahol nyugodtan otthon lehetnék.

Jolánnal sokat beszélgetünk ezekről a dolgokról, ő megért engem, de nem tudunk segíteni egymáson.

— Miért kell az ilyen embereknek gyerek — mondom elkeseredetten.

— A gyerek nem bűnös. Beteg szegényke, állandóan bélhurutja van, mert mindenféle vacakokkal agyonetetik.

Igen, ez így van. Ilonkának és a másik három gyereknek jó dolguk van, annyit ehetnek, amennyi beléjük fér. Kis testükben megnő a pókhasuk, vidáman élnek, mint valami növendékállatok. Nekik jó ! Ők elbírják Anyám nagy szeretetét, ami mindig újabb és újabb eledelekkel tömi őket. Ők már kibírják ezt a szeretetet. De az a kicsike elnyomorodik tőle s csak sír, sír s ilyenkor megint újból enni adnak neki. A hasa csodálatosan nagy, a lábai, kezecskéi szárazak és vékonyak, mint a pálcikák. Etetik és orvosolják. Már nincs is emberi formája, valami csenevész kis jószág, állandóan zöldes piszok van alatta a pelenkáján.

— Drága kis aranybogárkám — mondogatja fölötte az Anyám. Mindenféle mozgásgyakorlatokat végez vele az asztalon, hasrafekteti, így dörzsölgeti a nagy vörös kezeivel. Már sírni is

alig tudott a gyerek s megint visszaszáll bele a lélek.

Bagó vadul elkeseredett. Nézi a gyereket és kitör belőle a nyers káromkodás. Tudja, hogy agyonetetik, de semmit nem tehet az asszonyok mániája ellen. A feleségét elintézhetné valahogy, de itt van az Anyám, aki mindenről képes lenne lemondani, de arról semmiesetre sem, hogy a gyerekeket táplálja.

A család minden gondolata a beteg kisgyerek körül forog, mindenki szenved miatta s valamennyien vissza szerettük volna váltani az életbe.

S az egyik napon nagy zökkenővel más utakra tértünk át.

Sürgönyt kaptunk hazulról, melyben arról értesítenek bennünket, hogy Apánk a halálán van. A gyerektől most egyszerre arrafelé fordultunk, amerre az a makacs öregember kínlódik. Összeszorított ajkakkal talán még küzd az életéért, vagy lehet, valami idegen fészekben hidegen és elnyúltan fekszik már, mint a halottak. Hónapok óta egy szóval sem említettük s most érezzük a halál hideg szelét. Anyám tehetetlenül ül a sámlin és hangosan sír.

— Hát ennyire jutott, ennyire. Mégis csak ez lett a vége. Tudtam én, hogy ez lesz az ő vége !

Arról beszélgettünk, hogy ki utazzon el hozzá, honnan és mikép teremtsük elő a szükséges pénzeket. Anyám sokáig hallgat, várja, hogy valami okosat kigondoljunk, aztán megszólal, úgy, mintha egyszerre világosságot gyujtana előttünk a sötétben.

— A pénzt megszerezhetjük, hiszen be volt biztosítva a szegény.

Mariska megfeledkezett szomorúságáról és elmosolyodott.

— Mennyi is az a pénz, Mamácska, amire be van biztosítva ?

— Nem tudom, nem is gondoltam rá soha. Nem spekuláltam én soha az ő halálára.

— Jól van, Mutterka — mondta Bagó —, de most már erre is gondolni kell. Én megszerzem a pénzt s utazzanak haza legalább hárman. Utazzon maga, a Mariska és a Lajos.

Hirtelen rávágtam :

— Én nem megyek.

— Gyere csak, gyere — mondta Anyám — szeretett ő téged mindig. Szeretett ő valamennyieteket, csak olyan szerencsétlen természete volt. El kell most felejteni mindent, hiszen ő mégis csak a ti apátok volt.

— Volt ? Hiszen még meg sem halt ?

— Az az én érzésem, hogy nem lesz már belőle ember ! Legalább hát odaállhatnál a koporsójához, hadd lássák, hogy mi nem vagyunk bűnösök, nem hagytuk el úgy, mint valami árva koldust.

— Nem megyek — mondtam és nem mentem.

Bagó pénzt kerített valahonnan s Anyám egyedül utazott el. Mariska vele szeretett volna menni, de ott volt a sírós kisgyerek, nem tudott elszakadni tőle.

Mire Anyám hazaért, Apánk már halott volt. Kint a temetőkamrában terítették ravatalra.

A biztosítótársaság temettette el s Anyám megkapta a maradékpénzeket.

Háromszázötven koronával jött vissza.

Csak a beteg kisgyerek sírdogál, különben csönd van a házban. Onnan messziről is átszivárgott hozzánk a halál szomorúsága.

De jó, hogy semmi sem tart örökké. A halottat eltemették, az élők itt maradnak s az a kis pénzecske is itt maradt. Megkezdődtek a családi tanácskozások. S az Anyám, aki eddig tíz körmével a föld alól kaparta ki a garasokat s olyan könnyen adta ki, mintha Isten az égből szórta volna elé, most egyszerre számítgató, kicsinyesen óvatos lett. A világot szerette volna megvenni a 350 koronán, vagy ha nem is a világot, legalább egy kávéméréstét, ahol ő majd széles, fehér kötényben fog dolgozni a sparherd mellett, amin nagy lábas tejek forrnak s a kávé kesernyés illata messziről becsalogatja az embereket.

Bagónak más véleménye volt.

— Azt tanácsolnám, hogy inkább valami kis kocsmát nyissunk. Akkor én is kimaradok a nyomdából, betársulok és valamennyien megélünk az üzletből.

— Ebbe nem megyek bele — felelte Anyám nyugodtan. — Örökké fájt a szívem egy kis kávémérés után, most hát beteljesedhetik a kívánságom.

Napokon át így folytak a tanácskozások. Közben Anyám és Mariska reggel elmentek hazulról s jóformán estig bent kószáltak a városban. A kávéméréseket látogatták, kérdezősködtek, alkudoztak s itták a nagykávékat s frissen

sült túróslepényt ettek hozzá. Mikor hazajöttek, úgy beszélték el tapasztalataikat, mint a világot látott vándorok.

Terus végre is megszólalt:

— Vehetne nekem valamit, Mutterka, abból a pénzből. Egészen le vagyok rongyolódva.

Anyám trónolt az asztalfőn s nagyon gondba borult volt az ábrázata. Valószínű, hogy valamennyiünknek szeretett volna némi ajándékokat vásárolni, de nem mert hozzányúlni a pénzhez. Őrizte s csak filléreket csipegetett le belőle.

— Tegyük be a takarékba — indítványozta Bagó. — Előbb vegye meg, Mutterka, mindenkinek, amit akar, aztán a többit be a kasszába.

Másnap Terusnak hoztak egy kalapot, egy ruháravaló anyagot, Bözsének egy fodrozott kötényként, nekem két zsebkendőt.

Nevetve kérdeztem:

— Ez a jussom?

— Csak hallgass — mondta Mariska. — Nem herdálhatjuk el az egész pénzt. Még kapsz öt koronát egy nadrágra, a többit pedig betesszük a takarékpénztárba.

Anyám kiolvasta az öt koronát az asztalra.

— Szégyen már az a nadrág rajtad, vegyél magadnak valami szép, csíkosat.

El voltam keseredve. Olyan kicsinyes és oktalan az Anyám, amilyennek még sosem láttam. Jolánnak is ez a véleménye. Félreültünk a családtól, kettesben beszélgettünk, este pedig kedvetlenül, letörten elmentünk hazulról.

A Meteorban üldögéltünk, de itt se találtuk meg a nyugodalmas helyünket. Később Bodrogi

is bejött, odatelepedett hozzánk s mint a mániákus, már fütyülte is az új nótáját. Messze volt most tőlem a dal, az irodalom, kedvetlenül brummogtam, mintha nehéz kövek feküdnének a gyomromban.

Bodrogi észrevette kedvetlenségemet, karját átfektette a vállamon s anyás szelídséggel megkérdezte :

— No, pajtikám, mi van az Édesapáddal ?

— Meghalt — felelte neki Jolán.

Bodrogi magához szorított :

— Szegény öreg, hát elment. Látod, pajtikám, ez az ember sorsa.

Én cinikus mosollyal mondtam :

— Elment, de nekem itt hagyott öt koronát egy csíkos nadrágra. — Hirtelen elhatározással fölálltam. — Gyerünk, Apám emlékére beisszuk az öt koronát.

Bodrogi is mosolygott, még egyszer magához szorított, mint aki tele van meghatódással, aztán mindhárman karonfogva elindultunk. Jolán volt középen s Bodrogi már megint az új nótáját fütyülte.

Ki, a Váci-út felé tartottunk. Megálltunk a kocsmaajtókban, valahova olyan helyre lett volna kedvem bemenni, ahol eleven az élet. Szemben a Schlick-gyárral, az egyik bumsztiban vadult volt a zajongás, nagy gesztussal azt mondtam :

— Ez az ! Itt van a kutya elásva.

Lépcsőkön kellett fölmenni a kocsmába. Kocsisok és napszámosféle népség volt bent,

nekivetkőzve ültek az asztalok körül, lármáztak és énekeltek, mint az eszelősök.

Bablevest és túrós, töpörtyűs tésztát rendeltünk.

— Az Apám meghalt, őneki már jó. Tudjátok-e, hogy milyen ember volt az öreg ? Télen szalmakalapban járt és nyáron kalucsniban. Olyan természete volt, hogy az Anyámat a padlásra vitte föl, ha szeretni akarta. Látod, hogy én mennyire más ember vagyok ? ! — mondtam Jolán felé. — Én olyan vagyok, mint a vaj, ő pedig olyan volt, mint a terméskő. Kutya, kemény ember volt.

— Szervusz, pajtikám ! Szervusz, Jolánka ! — duruzsolta Bodrogi. — Sokszor gondoltam már rá, hogy jól összetalálkoztatok. Istenúgyse, szép pár vagytok — fölállt és magasra tartotta a poharát. — Egészségünkre, pajtikám !

Koccintottunk, ittunk.

— Látjátok ? Ezek az én testvéreim — mondtam és megeredt a hangom, mintha valami zsilipek szakadtak volna föl bennem. — Ezek a kocsisok és napszámosok. Soha nem tagadtam le a fajtámat ! Soha ! Piszkos, tetves ember vagyok, de nem baj !

Jolán csitítgatott, Bodrogi pedig egyszerre mind a két kezét felém nyujtotta :

— Szervusz, pajtikám ! Énekeljünk egyet. Szervusztok ! — Megint talpraállt, fejét kicsit megbillentette, egyik kezével pödörgetni kezdte a bajuszát s már énekelt olyan állásban és olyan borízű hangon, mint valami nekikeseredett betyár.

Kint a pusztán szántok, vetek,
Kezem, lábam fárad.
Téged pedig az uraság
Viganóba járat . . .

— Csönd ! — ordítottam. — Nem így van, nem tudsz semmit ! Így kell ezt !

Én is fölálltam és énekeltem egyedül :

Künn a pusztán szántok, vetek,
Kezem, lábam csupa retek.

Az emberek, akik ott ültek az asztalok körül, pillanatokra fölfigyeltek ránk s most röhögtek, mint akik elértették a tréfát.

— Nem vicc ez testvérek ! Hanem fájdalom. Innen a szívemből való fájdalom. Ha azt mondom, hogy tetves, vacak ember vagyok, akkor tetves, vacak ember vagyok ! Ha nem hiszitek, hát kiteszem a szívem ide az asztalra. Ha nem hiszitek, hát fölemelem előttetek a szívemet, mert az én szívem úgy világít előttetek, mint egy csillag. Ha nem hiszitek, hogy ki vagyok én, hát lássátok meg. Nem vagyok én költő, mint ez a sárgabajuszú itt mellettem. Én csak egy szegény ember vagyok. Éppen olyan szegény, mint ti. Nincsen egy vánkosom, amire lehajthatnám a fejem és nincsen egy Apám, akivel elbeszélgethetnék esténkint. Nincsen senkim, csak egy jó szeretőm van. Állj föl — mondtam Jolánnak —, hadd lássa meg mindenki, hogy te vagy az én szeretőm !

Jolán ijedten nézett rám, szégyelte, hogy fölálljon, dadogott valamit, de én nem értettem, hogy mit akar.

— Állj föl! — követeltem. S az üveg fenekét bolondul odacsaptam az asztalra. — Ha szeretőm vagy, akkor állj föl, hadd lássák, hogy kit választottam magamnak. Nem vagyok én vak, nem egy rongyot szedtem föl az utcáról.

Megfogtam a vállát és fölhúztam.

— Állj föl!

Az emberek közbekiabáltak és biztattak, hogy az asszonyt tegyem föl az asztalra.

— Nem! Azt nem! — feleseltem vissza. — Ő az én szeretőm és tiszta aranyból van.

Bodrogi könyörgött és le akart húzni a székre.

Egyszerre elöntött a düh, káromkodtam s csupasz tenyeremmel rácsaptam az előttem álló pohárra.

Jolán és Bodrogi siralmasan fölkiáltottak.

A pohár összetört az ütés alatt, kezemfejét egyszerre elöntötte a vér.

Az emberek közelebb jöttek az asztalunkhoz, a kocsmárosné lavórban vizet hozott be a konyhából.

— Ne nyafogj — mondtam Bodroginak. — Ne sirass, nem kell, hogy engem valaki sirasson.

Jolán ziláltan, megriadtan állt előttem.

— Csupa vér vagy, Kasi! Istenem, csupa vér vagy.

— Jól van, hadd folyjon! Lássátok, ez az én vérem. Ez az én szép, paraszti vérem!

De már nem dühöngtem, megint megleptek a szomorúságok, a kocsmárosné a lavórban mosogatta vérző kezemet, én nyugodtan álltam és a szememből megeredtek a könnyek.

— Ez az én vérem, ez az én drága vérem. Bekötözték a kezemet és megindultak velem hazafelé. Gyönge lettem, forgott velem a világ. Az eszem azonban nem vesztettem el. Mintha valahonnan messziről láttam volna, hogy mit csinálok. Minduntalan megálltam, előretoltam a fejem és azt mondtam Jolánnak.

— Ha az én asszonyom vagy, akkor csókolj meg! Adjál cvikipuszit itt az Isten szabad ege alatt.

Az asszonynak végig kellett játszani a játékot s aztán mentünk tovább.

Bent a lakásban megint kedvem jött, hogy énekeljek s a sötétben egyszerre fölszisszent a család.

— Mi az? — kérdeztem. — Hozzuk a nadrágot, csíkos mint az Isten!

Bagó ingben, gatyában meggyujtotta a lámpát, olyan volt, mint valami kísértet s alig hallhatóan mondta:

— Meghalt a Gyuluska . . .

Előretántorogtam. A kosár, amiben a gyerek aludni szokott, egy függönydarabbal volt letakarva.

— Meghalt szegénykém — mondta Anyám is. — Meghalt, anélkül, hogy észrevettük volna.

Ott álltam a kosár előtt. Szerettem volna föllibbenteni a függönyt, de mintha megbénultak volna a tagjaim. Mozdulatlanul álltam és sírtam.

Időnkint föltekintettem s a könnyeimen át láttam, hogy a többiek is sírnak, ijedten és hangtalanul.

18.

Hetek multán újból fölmentem Osváthoz. Közben az volt az érzésem, elolvassa benyujtott verseimet s majd értesít, valami módon tudtomra adja, hogy az írásaim tetszenek neki és minden el van intézve. Vártam, amíg el nem fogyott a türelmem. Aztán meggondoltam, ha nem jelentkezik, akkor elszántan én kopogtatok be hozzá.

Hidegen, majdnem elutasítóan viselkedett.

— Elolvastam az írásait, kétségtelenül van bennük tehetség, de nem nekünk valók. Faragatlan, nyers dolgok, még mindig nem azok, amiket a Nyugat közölhetne.

Álltam előtte és vártam, hogy még mondjon valamit. Kínos pillanatok voltak s ő csak nem akart megszólalni.

— Kérem, Szerkesztő úr, a Renaissance leközölte azokat a dolgokat, amiket vissza tetszet adni.

— Ez az ő dolguk, fiatal barátom. A Nyugatot itt szerkesztik, a Renaissanceot pedig ott valamelyik másik utcában.

— Kérem szépen.

— Isten vele.

Mint akit megvertek, úgy botorkáltam ki az ajtón. Szerettem volna láthatatlanul végigmenni a folyosón, de hogyan csináljam. A kiadóhivatal ablakai előtt kellett elmennem s az udvar felé fordultam, ott állt Ady, Karinthy és még néhány ismeretlen ember.

Rohadt, vacak mesterség, gondoltam. Milyen

mértékkel mér ez az ember s mivel bizonyíthatná be, hogy az ő mértéke helyes. Úgy bánik velem, mintha valamiért haragudna rám. Nem vagyok közülük való, jó, én ezt tudom, de azért nekem is megvan a jogom ahhoz, hogy az írásaim nyomdafestéket kapjanak. Nagyon téved, ha azt hiszi, hogy engem egyszerűen félre lehet állítani. Harc ez, ha nem megy máskép, meg fogom harcolni.

Egy Aczél Pál nevű fiatalemberrel ismerkedtem meg ebben az időben. Ganz-gyári hivatalnok s azt mondja, hogy írni is szokott. De nem költő, esztétikusnak és drámaírónak készül. Keveset ír, de sokat olvas.

— Most Ibsent és Strindberget tanulmányozza — mondja. — A polgári dráma két mestere. Ismeri őket ?

— Valamennyire. Valamit már olvastam és láttam is tőlük. A Tháliában játszották.

Az Andrássy-út egyik padján ültünk. Aczél Pál kényelmesen hátradűlt, egyik lábát átvetette a másik térde fölött.

— Jó kis társaság volt, de távolról sem az, akire én gondolok. Arra gyüjtöm az erőt, hogy egy új színházat csináljak. Ha külföldön élnék, akár már holnap is megcsinálhatnám. De itt, igaza van Adynak, itt ebben a gatyás, bamba társaságban. Itt még a legjobbak is analfabéták. Osvátnak mutattam néhány dolgomat, nagyon tetszettek neki, de azt mondta, még nem időszerűek.

No, ez hazudik, gondoltam magamban. Én csak kétszer beszéltem Osváttal, de ahogyan

ez most leadja a dolgokat, azok igazán nem jellemzőek rá. Úgy beszél, mintha Osvát roppantul meg lenne hatódva, mintha kéziratért könyörögne hozzá s mikor kegyesen ad neki valamit, akkor ő nem meri lehozni. Fél, hogy fölfordul tőle a világ.

— Ilyen szibarita lélek az az Osvát ? — kérdeztem.

— Nem mer ujjat húzni a többiekkel. A Thália megbukott és ő most azt hiszi, minden a dugába dőlt. De nekem van időm várni. Elhatároztam, hogy komolyan csak harminc éves koromban kezdek dolgozni. Az is lehet, hogy csak franciául, vagy angolul fogok írni. Shakespeare hazája más föld, mint ez a szemétdomb itt.

— Olyan jól tud angolul és franciául, hogy ezeken a nyelveken fog írni ?

— Még nem tudok, de ez csak energia kérdése. Ha én valamit elhatározok, annak menni kell.

— Miért nem határozza el, hogy Osvát elfogadja a dolgait ?

— Mondtam, hogy el van ragadtatva tőlük, csak gyáva. Az ilyen emberrel nem érdemes viaskodni.

Nem tudtam, hibbant-e egy kicsit ez az ember, vagy talán azok közül való, akiket zseninek szoktak nevezni. Azt mindenesetre látom, hogy ő zseninek tartja magát. Ez is jó, gondoltam. Boldog ember az, aki így meg van elégedve önmagával. Engem egészen más fából faragtak. Nemcsak másokat nézek meg szigorúan, de ön-

magamnak is kritikusa vagyok. Szigorú és elégedetlen vagyok önmagammal szemben is. Nem veszem túlságosan komolyan, amit ez az ember beszél. Elismerem, hogy többet olvasott, mint én, bizonyos dolgokban tájékozódottabb s ennyiben érdemes együtt lenni vele.

Nietzscheről és Weiningerről is szó kerül. Az ő írásaikból is olvastam már, tetszenek nekem, sokban közel is állanak hozzám. Ezeknél az íróknál jobban otthon voltam, mint Aczél. Az individualizmusról és kollektivizmusról vitatkoztunk. Zarathusztrából idéztem és kinyíltak előttünk a perspektívák. Sokszor üldögéltünk így az Andrássy-úti padokon. Jolán is hozzánk csatlakozott s így hármasban olyanok voltunk, mint a vándorok, akik mozdulatlanul is, messze idegen világokon át, vándorolnak önmagukban.

Ebben az időben ilyen versek születtek meg bennem :

Utolért a sorsom : bús paraszti vég.
S ki halk koldusa volt napos nyaraknak,
Fehér ágyat hűlt vágyaim havaznak,
Ó, mélységes űr, hulltak-e így beléd ?

Míg árva lelkem kék csillagokba nyúl,
Egy őszi féreg házát belefúrta,
Így hull el, ki lelkében ül vasútra,
Mert az indulástól nincsen visszaút.

Ó, nézd, hogy botlik télbe a fejem,
E görnyedt szekere sok férfibúnak,
Mit véges utcák végtelenbe húztak.

Most én vagyok az élet ejtett bárdja,
Ki fölcsomózza rozsdavert vasára,
Szerelmesének vágyó két szemét.

Aczél Pál szerette és dícsérte ezeket a verseket és megbecsült értük, mint ahogy a többi fiatal író is megbecsült és elfogadott engem. Egyre gyakrabban kerültem össze fiatal emberekkel, akik maguk is érdekes dolgokat írnak, vagy érdekesen és lelkesülten tudnak beszélni az irodalomról.

Galantai Gyula könyvkereskedésében volt az a szent hely, ahol össze szoktunk jönni. Valóban szent volt ez a hely, ócska, szemetelő könyvekkel megrakott zsinagóga, ahol szörnyű rémregények s a fiatal írók szörnyű termékei között zsivajogtak a hosszúhajú, kiéhezett és örökké pénztelen titánok. Galantai bácsi úgy élt köztük, mint pásztor a különlegesen összeválogatott állatai között.

— Öcskös — mondta — egy nadrággombot sem ér az egész irodalom. Ha egyszer csizmatalpban vagy libazsírban utazhatnék, többé le se köpném ezt a bagázst.

Jól van, gondoltuk magunkban, csak szónokolj öreg, hiszen ebből senkinek semmi komolyabb baja nem származhatik. Mi tudjuk, hogy nyáron jó hűs, télen jó meleg van ebben a boltban. S ide bejárnak mindazok, akik azt hiszik magukról, hogy holnap fönt lesznek a fórumokon, hogy holnap az ő könyveiktől szédülnek meg a sovány irodalmi hisztérikák, hogy holnaptól kezdve nehéz pénzek nyomják majd a markukat anélkül, hogy ezért műhelybe vagy irodába kellene járniok.

Mint a többiek, én is fölfedeztem ezt a helyet. Csak úgy vakon, szagra talált be ide az elhivatott lélek és éppen jó pihenő volt ez a dzsungel

a Newyork és Meteor mellé. Voltak, akik nemcsak hűsölni vagy melegedni jártak ide, hanem lopni is benéztek. Az érdekesebb könyvek láthatatlanul eltüntek a zsebeikben s nemsokára elkerültek valami más antikváriushoz. Én nem loptam, a könyvek nem tudtak olyan rossz utakra csábítani, mint valamikor a galambok. A könyvek csak arra kellettek nekem, hogy kiolvassam őket s nem azért olvastam, hogy szórakozzak, hanem azért, hogy tanuljak. A könyvek barátaim és ellenfeleim nekem. Voltak, akik nevettek rajtam, hogy minden vacakba beleásom magam.

— A Nyugat jó lap, de úgy érzem, abból kevesebbet tanulhatok, mint a Pesti Hirlap novelláiból.

Ezt nem értették, pedig én egész érthetőnek tartottam.

A Nyugatból azt tanultam meg, hogy mi mindent szabad egy írónak. A Pesti Hirlap tárcáiból pedig azt, hogy mit nem szabad elkövetnie egy írónak. Ez a negatívum nálam pozitívummá változott át.

Ekkorjában szaporán írtam a novellákat s hittem, a Pesti Hirlapnak köszönhetem, hogy nem követtem el azokat a gyatraságokat, amikkel az ő tárcáiban naponta találkoztam.

Barátaim közül senki nem írt olyan novellákat, mint én. Keserű, nyers dolgok voltak ezek. Nem olvasmányaim visszatükröződései, hanem magamból fölásott, néha idomtalan, de mindig kemény anyagból készült, keményen megdolgozott alakzatok.

Ezekből az írásaimból is megmutattam egyet-kettőt Osvátnak és ő ezeket is visszaadta.

A Független Magyarországba, Egyetértésbe és a Népszavába dolgoztam.

Mikor »Halott a Dunán« című novellámat Osvát visszaadta, merész lépésre szántam el magam, fölvittem az Az Ujsághoz. Olyan lap volt ez, amiről tudtuk, hogy a fiatal generáció előtt zárva van a kapuja. De mindegy. A dac és magam igazolniakarása dolgozott bennem. Azt kívántam, hogy írásaim olyan helyeken jelenjenek meg, ahol szemetszúrnak Osvátnak, ahonnan állandóan és kényszerítően figyelmeztetik őt rám. Kóbor Tamás, Bródi Sándor, Bíró Lajos és hasonló rég elfogadott emberek dolgoztak az Az Ujság tárcarovatába. Gondoltam, ő közöttük föllépni megbecsülés és elégtétel lenne a számomra.

Fölmentem a szerkesztőségbe, a szolga Szilágyi Gézához küldött.

— Tessék csak a doktor úrhoz vinni — mondta. — Az ilyesmiket ő szokta elintézni.

A folyosón balról volt Szilágyi szobája. Kopogtattam, beléptem s egy zömök, feketebajuszú ember előtt álltam.

Bemutatkoztam.

— Ön az ? — kérdezte Szilágyi. Fölállt a székről és kezet fogott velem. — Olvastam a verseit a Renaissanceban, szépek voltak s tudom, hogy másnak is tetszettek.

— Novellát hoztam, kérem.

— Hagyja csak itt, egy hét mulva jelentkezzen ismét. Addigra elolvassuk.

— Szó lehet arról, kérem, hogy az Az Ujságban megjelenhessen az ember ?

— Édes, fiam, hogyan tudjam én ezt előre megmondani ? !

Este összejöttem a barátaimmal a kávéházban, de az Az Ujságnál tett látogatásomról hallgattam.

Már maga az a tény, hogy fönt voltam a szerkesztőségben, ösztönzőn hatott rám. Amennyire tovább jutottam kifelé, egyben annál közelebb jutottam önmagamhoz is. Nem voltam kishitű, a többiek állandóan azon sírtak, hogy visszaadják a dolgaikat s így megakasztják őket fejlődésükben. Ebben nem hittem, de tagadhatatlanul jól esik az embernek, ha kinyílnak előtte az utak s azt mondják neki : Fuss, ha kedved és erőd van hozzá. Az íráshoz tehetség és a tehetségbe vetett bizalom szükséges. Bíztam magamban nem elragadtatással, de rendületlen hittel.

Egy hét mulva fölmentem Szilágyihoz.

Az első pillanatban, mintha nem ismert volna meg, tétován kérdezte :

— Mit parancsol, uram ?

— A novellám miatt . . .

— Igen, igen, már emlékszem. Tessék Sajó úrhoz fordulni, a szemben levő szobában.

Sajó úr, szemüveges, kövér ember, unottan várja, hogy elmondjam, mit kívánok tőle. Fölállt és keresgélni kezdett a falnak támasztott polcokon.

— Nincs. Hiába keresem, nincs itt. Valószínűleg már eldobtuk.

— De kérem, nekem csak ez az egy példá-

nyom volt belőle. — Furcsa kétségbeesett ábrázattal nézhettem rá, nem tolt ki a szobából, úgy tett, mintha valamin gondolkodna.

— Tessék várni, megérdeklődöm Ágai doktor úrnál.

Bement egy másik szobába, néhány pillanat mulva visszajött, kedélyesen mosolygott s fölmutatta az írásomat.

— Megvan, uram ! Azt hittem, már eldobtuk, ez így szokott történni. Ezt azonban Ágai doktor úr elfogadta. Tessék aláírni a nyugtát.

A nyugta negyven koronáról szólt s amíg a nevem aláírtam, Sajó úr azt mondta :

— Ez a honorárium később emelkedni fog. Öntől már olvastam írásokat, örülök neki, hogy ez tetszik Ágai doktor úrnak.

A kávéházban hitetlenül hallgatták meg elbeszélésem. De semmi kétség, igazat mondtam s úgy éreztem, anélkül, hogy mozdulnék, valami láthatatlan lépcsőfokokon emelkedem előttük fölfelé. Kölcsön kértek tőlem és adtam. Én sohasem kértem tőlük, de most szívesen adtam, hiszen ez azt jelenti, hogy én nem kisebb, talán nagyobb is vagyok náluknál.

Egyre kevesebb verset írtam. A próza szebb és nagyobb föladattá vált előttem. Nem kellett furcsa, nyakatekert históriákat kitalálnom, olyan voltam, mint egy anyaggal telezsúfolt szekrény, csak magamba nyúlok és megvannak a témáim, szomorú és mélységes emberi történetek.

— Szeretnék regényt írni — mondtam egy napon Jolánnak.

— Regényt ? Azt hiszem te még ahhoz fiatal vagy.

— No majd meglátjuk.

Tele voltam mondanivalókkal, nyugtalanul, lógós, nehéz fejjel kószáltam az utcákon, vagy hazamentem napközben is, lefeküdtem és elaludtam mélyen, mint az álomkóros. Csakugyan, mintha betegség lepett volna meg. Sem a barátaim, sem Jolán mellett nem éreztem jól magam. Nem bírtam el valamit abból, ami van, vagy lecsillapíthatatlan vágyakkal kívánkoztam valami után, ami nincs. Végre is nekiültem dolgozni.

Misilló királysága címen kezdtem el a regényt. Valahonnan messze, gyerekkori emlékeimből bukkantak elő a figurák. Sok történetből kevertem ki egyet, egyet, sok figurából állítottam össze regényem alakjait. Elgondolásban nem volt meg bennem a történet annyira, hogy tudtam volna, hogyan fog az lefolyni, milyen elemek vegyülnek el benne, hol éri el csúcspontját és hol kell bezárulnia. Mintha nyugodalmasan folyó vízre egy szál deszkát vetettem volna, ráültem s hagytam, hogy a folyó vigyen magával a tenger felé. Egyik mondat szülte a másikat, egyik alak előhozta valahonnan a homályból a másikat.

Ha egy-egy fejezettel elkészültem, kimentem a családhoz a konyhába és fölolvastam nekik. Eleinte csak úgy hallgatták, mint ahogyan egy közömbös néző nézi az előtte lejátszódó eseményt. Csak nézi és nem válik részesévé. Később aztán fölfigyelt a család s már nemcsak

hallgatták, hanem hallották is és fölfogták a történetet. Az alakok rokonszenvessé vagy ellenszenvessé nőttek előttük, a történet alakulása úgy érdekelte őket, mint ahogyan az a történet érdekel bennünket, amelyben mi is résztvevők vagyunk. Ha valahol nem úgy történtek a dolgok, ahogyan azt ők előre elképzelték, akkor keményen pörbe szálltak velem.

Misilló, a sánta paraszt, minden gonoszsága mellett is szimpátikus volt előttük.

De azért azt is szeretnék, ha az asszony minden baj nélkül összekerülhetne a katonalegénnyel.

És a többi alakhoz is mindegyikhez volt valami megjegyzésük, mindenikben hiányoltak még legalább egy adag jóságot.

Nem volt könnyű a dolgom. Nem könnyen ment, hogy a regény figuráit összetartsam. Mintha eleven ördögök lennének, szét akartak futni a fejemből, nem akarták kimondani azt, amit én éppen helyesnek találtam volna s most még a család is közbelépett, az ő akaratuk és kívánságaik ellen is küzdenem kellett.

Egyidőre aztán magamrahagytak.

Nagy lárma tört be hozzám egyik nap a konyhából. Kimegyek és látom, mintha fölfordult volna a ház. Terus az ajtóban áll futásra készen, a többiek össze-vissza beszélnek s valamennyien mintha őrá akarnának rátámadni.

— Óh, Istenem, ez a szégyen! Megint ez a szégyen, én rajtam.

— Mi baja van? — kérdeztem Anyámtól.

Integet, hogy menjek be.

— Semmi, ez nem rád tartozik.

— Azt mondod, hogy vérszegény vagy? A vérszegénységtől lettél ilyen kövér?

Terus nyugodtan feleli:

— Ha nem hiszi, nem tehetek róla!

— De mi az, hogy vérszegény vagy?! Azt magyarázd meg nekem, mi az, hogy vérszegény vagy?!

— Voltam orvosnál és az is azt mondta, hogy vérszegény vagyok.

Nemsokára bejött hozzám Anyám, leült az asztal másik végébe, várta, hogy befejezzem az írást.

— Tudod mi történt azzal a lánnyal?

— Sejtem.

— Ilyen gyalázatos kutya! De a Jolán is az oka ennek! Nem tudta ő, hogy hova viszi azt a lányt?

— Ne beszéljen Mutter. Nagyon jól emlékezhetik rá, hogy ő akkor megmondta. De maguk valamennyien csak a pénzre gondoltak.

— Istenem, hát ki is gondolt volna az ilyesmire!

— Kitől lett másállapotban?

— Hát kitől? Elárul ez egy kukkot is?! Azt mondja, hogy vérszegény. Istenem, ilyen lónak nézi a saját anyját.

— Jolán se tudja?

— Azt mondja, valami festőkölyöktől. Óh, Istenem, Istenem.

Fölkeltem, odamentem hozzá s rátettem a kezem a vállára, hogy megvígasztaljam.

— Nem baj, Mutterka ! Majd csak ezen is túlleszünk.

Olyan ez a komoly idős asszony, mint a gyerek. A harag egyszerre átváltozik benne megbocsátássá.

— Jól van — mondja —, jól van, hiszen én nem esek kétségbe.

Nem szólok többet. Érzem, már nem igen van szüksége idegen segítségre. Elintézi ő egyedül a bajokat.

Odaállok az ablakhoz s a dudoros, rosszul öntött üvegen át kinézek az estébe.

A villamosok kék szikrái pattognak a levegőben.

Ott messze, a járó-kelő idegen embereken túl, látom az Anyámat. Valami idomtalan terhek alatt halad a hegyeken és völgyeken át.

19.

A konyhában ültünk és a regényem legújabb fejezetét olvastam föl a családnak. Gyorsan, szinte játékos könnyűséggel haladtam a munkában. A fejezetek külön-külön is tetszenek s most, hogy ezek előtt a primitív emberek előtt olvasom, látom rajtuk a hatást, megfeszített figyelemmel hallgatnak, néha bólintanak, néha rosszalóan megrázzák a fejüket. Vitatkozunk rajta, hogyan lenne jobb és szebb, hogyan is kellene, hogy alakuljon Misilló sorsa. Vannak észrevételeik, amelyeket elfogadok. De különösebben nem engedem magam eltéríteni az úttól,

amin eddig haladtam s amin, úgy érzem, ezentúl is haladnom kell.

Öt óra felé lehet az idő. Terus még nincs itthon, de ilyentájban szokott megjönni. Anyám is itt ül a hallgatóim között, valószínű azonban, hogy az esze ott jár valahol Terusnál. A többieknek még lenne mondanivalójuk a regényhez, de ő mintegy mechanikusan közbeszól:

— Ilyenkor már itthon lehetne az a lány. Négyig ül s talán már öt is elmult.

— Nem csitri ő már — mondom —, részben neki is meglehet a maga élete.

— Azért romlik el minden, mert így gondolkodtok. A mai fiatalság testben és lélekben elromlott.

— A maga idejében máskép lehetett, de akkor sem volt jobban. Az öregek úgy emlékeznek a fiatalságukra, mint valami paradicsomi korszakra.

Anyám még beszélni szeretne, de mégis meggondolja. Érzi, hogy ebből megint csak kötekedések vagy reménytelen lamentálások következnének. Kétségtelen, részben ő az oka annak, hogy a lányai így férjhezmenés előtt másállapotba kerülnek s tudja, hogy nem titkolom előtte ezt a véleményemet. Fél hát tőlem. Egy bizonyos pontig elmegy a beszédben, de aztán elhallgat, magábahúzódik, mint a csiga. Helyesen van ez így. Úgy teszünk, mintha megértenénk és méltányolnánk egymás okoskodását.

Visszamegyek a szobába.

Nemsokára megjön Terus és még valaki. Idegen hangokat hallok a konyhából.

Kopognak az ajtón. Egy meglehetősen kopott-ruhája, hosszúhajú, borotváltképű fiatalember lép be. Bemutatkozik: Uitz Béla festő.

— Tessék leülni — mondom és széket tolok elé.

Leül s ülünk így egymással szemben, nézzük egymást anélkül, hogy beszédbe kezdenénk. A konyhában csönd van, én cigarettát sodrok, hogy valahogyan muljon az idő.

— Tessék, sodorjon — mondom.

— Köszönöm, nem dohányzom.

A fekete haja zsírosan lelóg a fejéről, hogy eltakarja a füleit, az álla hanyagul borostás, olyan, mintha apró, fekete tüskék állnának ki a bőre alól, a szemei apró, fekete gombostű-hegyek s úgy néz rám velük, mintha keresztül akarna szúrni a tekintetével.

Megszólal:

— Bocsásson meg, hogy föltolakodtam, de lenne egy és más megbeszélni valóm magával. Maga is művész és én is az vagyok, remélhetőleg meg fogjuk érteni egymást.

— Hát persze. Ha az emberek úgy akarják, akkor megértik egymást.

— Hogyan kezdjem, hogy félre ne értsem. Nem azért jöttem, mintha jóvá akarnék valamit tenni. Biztosan maga is tudja már, hogy a Tercsi másállapotban van.

— Hogyne tudnám. Anyám állandóan sír miatta.

Tíz ujjával beletúrt a hajába, szétrázta, mint valami drótsörényt. A fogait összeszorította, az arccsontjai most egyszerre mintha megnőttek

volna, majdnem átszakítják az ember vimedlis, mitesszeres bőrét.

Valami mongol vagy tatár típus — gondolom. Eszembe jutnak az iskolakönyvek olvasmányai a kutyafejű tatárokról. Ilyenek lehettek azok is. S ez is olyan vad lehet, mint azok voltak.

— Milyen modorban dolgozik ? Naturalista, vagy impressionista ?

Legyintett és megint megvetette a fejét, hogy az előrehulló haját kirázza a szemeiből.

— Ferenczihez járok, ő még a legrendesebb tanár. De nincs pénzem anyagra, fél éve is van, hogy egy ecsetvonást se csináltam.

— Nem is jár be az iskolába ?

— Délután bejárok, mikor a többiek már nincsenek ott. A Tercsi ül nekem hitelbe s csak annyi festékem van, hogy az ő aktját festhetem.

Mosolyogva mondtam :

— Azért jobb lett volna, hogyha délelőtt festette volna az aktját.

— Mindennek megvan az oka, meg a foka.

Hangosan elnevettem magam :

— Hát persze, az oka, meg a foka.

Uitz nem érezte az ugratást, közelebb húzta hozzám a széket és komolyan beszélni kezdett.

— Azért jöttem, hogy megmondjam, elveszem azt a lányt.

— No azt rosszul tenné.

— Tőlem lett szerencsétlen, hát mit csináljak, elveszem feleségül.

Kényelmetlen helyzetben vagyok. Valóban baj, hogy Terus így megjárta, de az még nagyobb baj lenne, ha ehhez az emberhez feleségül menne.

Olyan ez, mint az ágrólszakadt és csakugyan olyan ábrázata van, mint a kutyafejű tatároknak. Lehet az is, hogy emberhúson él.

— Tudja, én azt ajánlom magának őszintén, hogy ne vegye el azt a lányt.

— Ezt mi már elhatároztuk a Tercsivel.

— Tercsi, az egy hülye. Magának egészen más feleség kellene. Megmondom őszintén. Lusta ez, szájas, torkoskodó.

— Az nem tesz semmit. Úgy érezzük, hogy szeretjük egymást és ez nekünk elég.

— Jó, de gondolja meg, maga egy művész. Ha megnősül, lehet, hogy vége a fejlődésének.

Szinte bárgyú meghatódással mondta :

— Azelőtt alig is dolgoztam valamit, de mióta a Tercsivel megismerkedtem, újra benne vagyok.

Előszedtem minden rábeszélőképességemet.

— Az lenne a helyes, hogy én most siessek férjhez adni magához a testvéremet. Így kellene okoskodnom: Másállapotba lett tőle, hát vegye el. Még akkor is, ha mind a ketten belepusztulnak ebbe a marhaságba. De láthatja, hogy én inkább a maga pártján vagyok. Minek kellene magának egy ilyen némber ? !

Ahelyett, hogy megszelidítettem volna, oktalanul elvadítottam. Úgy látszott, mindjárt kihabzik a szája, mindjárt nekem ugrik, hogy megfojtson.

— Mondom, hogy ezt már a Tercsivel elhatároztuk. Vagy talán nem akarja, hogy én legyek a sógora ? Valami grófot vár a testvérének ?

— Nekem mindegy. — Beláttam, hogy re-

ménytelen minden rábeszélés. Őrült ez az ember, okos szóval nem lehet boldogulni vele. — Ha elhatározták, hát tegyék meg. Csak figyelmeztetni akartam, hogy vakon bele ne ugorjon a kútba. Az ilyen ember, ha meg akar nősülni, akkor szorgalmas, belátó asszonyra lenne szüksége.

— Azt csak bízza ránk. S ha nem adják hozzám, akkor is elviszem.

Nevettem.

— Rabolja el, valami kötélhágcsón.

Fölállt és kihívóan kérdezte :

— Megegyeztünk vagy nem egyeztünk ?

— Rendben van. Nekem semmi közöm a dologhoz. Kötelességem volt elmondani azt, amit elmondtam, most csinálják úgy, ahogyan jónak látják.

Nyujtotta a kezét, meg akarja pecsételni az üzletet úgy, ahogyan lócsíszárok csinálják a vásáron.

— Rendben van.

Én is rámondtam :

— Rendben van.

Megnyugodottan visszaült a helyére s most a művészetről kezdtünk beszélni. Nehezen vehettem ki belőle, hogy mik a nézetei, hol tart a festészetben. Messziről kapkodta össze a mondatokat, néha az volt a benyomásom, valahogyan némán élő ember ez, úgy jönnek elő belőle a szavak, mintha éles, szögletes kődarabkák hullanának ki a szájából. Sem a gondolataiban, sem a beszédében nincs meg a folyamatosság.

— Jöjjön be egyszer az iskolába és nézze meg

az aktot, amit a Tercsiről festettem. Mást nem is tudok mutatni. Ezt látta Ferenczi és tetszett neki. Csak a hasat nem tudom megoldani.

A hasat, gondoltam magamban, éppen a hasat nem tudja megoldani. Szerettem volna valami csípős tréfát mondani neki, de beláttam, hogy ezt már nem tehetem meg. A néma emberevőnek végre is megoldódott a nyelve, belemelegedett a beszédbe, a kezeivel is dolgozott, gesztusokkal kísérte a szavait, a formák plasztikáját érzékeltette az ujjaival. Kedvem jött hozzá, hogy megnézzem a képét. Éreztem, valami vad, szokatlan erő van ebben az emberben. Néha olyan benyomást tett rám, mintha őrült lenne, a másik pillanatban azonban megint okosan és világosan beszél. Káromkodást és trágár szavakat kever a mondataiba. S egyszerre olyan érzelgős lesz, mint valami kislány.

Megállapodtunk abban, hogy fölmegyek az iskolába s ezzel mindkettőnk részére elintéződött a házasság kérdése. Én félreálltam az útjukból, ő pedig boldogabb volt, mint más ember, ha a főnyereményhez jut hozzá.

Bejött Tercsi, vizsgálódón ránkpillantott s hogy látta, még nem faltuk föl egymást, pózosan, fínomkodón mondta Uitznak :

— Uitz kérem, jöjjön ki mosakodni. Milyen rendetlen ember, a kezein még most is rajta van a festék..

Hallgattam, de azt gondoltam magamban, legjobb lenne, ha megfürdetnéd ezt az eleven ördögöt. Bizony Isten, érdemes lenne valami kaparóvassal nekiesni, smirglivel lesmirglizni,

szóval valahogyan derekasan rendbehozni az egész embert. Olyan, mintha most jött volna ki valahonnan az erdőből, a szénégető kemence mellől.

Kimentek.

Néhány perc mulva Anyám jött be a szobába. Ijedtség és kétségbeesés látszott rajta.

— Istenem, micsoda egy ember ez ! — súgta. — Tudod, hogy ennek még inge sincs ? Levetette a kabátját s a manzsettái spárgával voltak odakötve valahova a mellénye alá.

— A köldökéhez — mondtam nevetve. — Az ilyen embereknek nemcsak manzsettájuk, hanem a gallérjuk is egy-egy spárgával a köldökükhöz van kötve. Ezért tudják ők olyan könnyen meghódítani a kislányokat.

Anyám sóhajtotta :

— Bolond vagy te. Egészen bolond vagy, gyerek. — Megkérte a kezét annak a lánynak, mi lesz hát ebből a két szerencsétlenből az életben ? !

— Az már az ő dolguk, Mutterka. Beszéltem neki, de az ilyenre hiába hány borsót az ember.

Uitz nálunk maradt vacsorára.

Anyám jó, zaftos lópörköltet készített az ünnepi alkalom örömére.

Bagónak már megsúgtam, hogy az új rokonnak a gallérja és a manzsettái a köldökéhez vannak kötve spárgával.

— Hogy kopognak a fogai a lócsontokon — súgta Bagó. — A csirkét talán elevenen is meg tudná enni.

Uitz összehúzott szemöldökkel falatozott. Így

a gyönge lámpafényben úgy látszott, mintha valami ellenséget marcangolna a fogai között. Mikor elment, Terust még sokáig ugrasztottuk a csinos vőlegénnyel.

Fölényesen mondta :

— Akinek nem tetszik, ne nézzen rá. A te inged árát se te kerested meg — vetette felém. — Ha Mama nem adna neked pénzt, a te gallérod is spárgával volna a köldöködhöz kötve.

Ebben körülbelül igaza is volt. S nem is lenézéssel beszéltem én erről az emberről. Akasztófahumor volt ez. Nem néztem le, de bizonyos, hogy a nyomorúsága és félszegsége inkább kómikusan, mint tragikusan hatott rám. Elképzeltem mint boldog vőlegényt az anyakönyvvezető előtt s azután mint boldog családapát karján a kisdeddel. De miért szomorodnék el ? Idegenek előtt, valószínű, én is ilyesféle figura lehetek. Hiszen én is, mintha törvényenkívüli állapotban élnék. Én is lóhúst rágok s ha valami rongyra van szükségem, azt a Petőfi-utcai zsidóknál veszi meg számomra az Anyám. Ő elszakadt a szüleitől, de énmellettem itt áll az Anyám, tüzes karddal vigyáz rám s ha összezavarodnak előttem az utak, ő a tulsó partról segítően felém nyújtja kezét.

De egyszer, lehet, hogy mindez másképp lesz. Gúnyosan s mégis belső meggyőződéssel szoktam mondani neki :

— Várjon, Mutterka. Egyszer csak kimászok a sárból, komoly pénzkereső ember lesz belőlem s akkor veszek magának egy nagyszerű hintaszéket. Öregségére semmi dolga nem lesz, csak

üldögél majd a hintaszékben s az unokái ringatni fogják egész nap. Különb sorsa lesz magának, mint Montenegró királyának a kecskepásztorok között.

Anyám valószínűleg úgy érezte, mindez csak játék a szavakkal, bennem azonban mélyen éltek az elképzelések. Kétségtelenül megérdemelné ez a keményvágású, fekete asszonyka, hogy egyszer eljöjjön hozzá valami megváltó szellem, pajtáskodón kézenfogja őt és kivezesse a hinárból, amiben megszületése óta topog majdnem hiábavalón. S mivel ilyen jó szellemek nem röpködnek csakúgy a levegőben, illene, hogy egyszer mégis én álljak oda mellé és átsegítsem a rosszból a jobba. Ehhez azonban pénzkereső embernek kellene lennem. Pénz kellene ahhoz, is, hogy Uitz és Tercsi, külön mehessenek lakni, ha már összeházasodnak és ahhoz is, hogy Anyám egyszer beleülhessen a hintaszékbe. Én pedig verseket és novellákat firkálok és alig is látok néhány koronát havonta. De lehet, ezentúl máskép lesz. Regényt írni komoly, nagy munka s valószínű, hogy komoly, nagy pénzek is járnak ki érte.

Így dolgoztam. Ismeretlen idegen figurák sorsát alakítottam a regényemben és hittem, hogy egyszer majd meg tudom változtatni a magam és hozzátartozóim sorsát is.

Alig másfél hónap alatt befejeztem a könyvet.

Azt hittem, felemelőn, rendkívülien fog hatni rám ez a pillanat. Semmi örömem nem tellett a befejezett munkában. Valami nagy ivászat utóíze maradt a számban. Kielégületlenség ez

és tompa fáradtság. Megingott a sikerbe vetett hitem és annyira elhagyott a bátorságom, hogy alig mertem a kéziratot Osváthoz fölvinni. Többször is elmentem a szerkesztőség felé, míg végre rászántam magam, hogy fölmenjek a lépcsőkön.

Osvát ajtaján kopogtam, nem nyílott ki. Vártam és újra kopogtam.

Most a szemben lévő szobából egy alacsony, mosolygósképű ember lépett elő.

— Kit tetszik keresni ? Osvát szerkesztő úr nincs itt.

— Regényem kéziratát szerettem volna átadni.

— Ignótus vagyok — mondta az ember és kezet nyujtott. — Hagyja csak itt, kérem, majd átadom Osvát szerkesztő úrnak.

Olyan kedves és barátságos mosolyú volt ez az ember, hogy valósággal szégyenkezés fogott el előtte. Először kellemesen meglepett a szívessége, a másik pillanatban azonban már úgy éreztem, mintha hurkot dobott volna a nyakamba a mosolyával. Elakadt a hangom, meg se tudtam köszönni az előzékenységét. A búcsúzásnál, mielőtt még meghajolhattam volna, mélyen ő hajolt meg én előttem.

— Viszontlátásra.

Nem jól van ez így, gondoltam kint az utcán. Miért volt hozzám olyan szíves ez az ember ? Lehet, hogy ő biztatni akart a mosolyával és én egészen megbénultam tőle. Nem kívánnám a társaságát, nem bírnék együtt élni vele. Határozottan jobban esett volna, ha elutasítóbb, zár-

kózottabb velem szemben. Akkor most dühöngenék rá s mindjárt valamit el akarnék érni vele szemben. Így azonban megbénított, tönkre vagyok téve.

De majd Osvát! Az majd szép magasról belelép a vesémbe. Nem baj, nem ijedek meg tőle. Olyan kemény, mint az elefántcsont, én azonban, mint a jó acélfűrész, megpróbálom keresztülfűrészelni. Ő valahol bent ülhetett most a kávéházban, kéziratot olvasott, vagy írókkal vitatkozott, bizonyára az emlékezés foszlányai se értek el énhozzám és én magamban így pörlekedem vele. Jolánnak otthon azt mondtam:

— A regényemet átadtam Ignótusnak. Micsoda emberke az! Elülről olyan, mint a cukor, hátulról olyan, mint valami fürge, tizenkét-tizenhárom éves gyerek. Milyen különös, hogy ő írja azokat a cikkeket. Azt hinné az ember, hogy halottakat marcangol a fogai között, mint Kinizsy Pál és olyan, hogy a légy is bátran az orrára szállhat... Most várjuk meg, hogy mit szól a dologhoz Osvát. Te mit gondolsz?

— Tudja Isten. Szeszélyesek az ilyen emberek, majd meghalljuk a véleményét.

Úgy tettem, mintha komolyabban nem is érdekelne kéziratom sorsa. Úgy tettem, mintha számomra már elintéződött volna azzal, hogy megírtam. De ezt csak úgy mutattam. Napokon át nyugtalamkodtam, össze-vissza kószáltam, kötekedtem a barátaimmal, éjjel nyugtalanul aludtam, reggel fásultan ébredtem. Ha legalább tudnám, hogy meddig tart ez az ostoba bizonytalanság. Kétségek és remények játszottak

velem. Hiába takargattam magam Jolán előtt, ő megsejthette, hogy mi megy bennem végbe, napok multán kérdezte :

— Nem gondolod, hogy elmehetnél Osváthoz ? Rossz lehet ez így várakozni. Menj föl hozzá, legalább megtudjuk, igen vagy nem.

— Nem megyek — mondtam. — Lehet, hogy többé egyáltalában nem megyek föl hozzá.

Azért mondtam ezt, hogy mesterségesen vadítsam, ingereljem magam. Valahogyan zökkenjek ki ebből a tehetetlenségből. Ha elfog a harag, akkor egyszerre meg is bátorodom annyira, hogy föl merjek menni a szerkesztőségbe. Szerettem volna fölmenni, csak bátorságom nem volt hozzá. S nem is attól féltem, hogy visszaadja a kéziratomat. Egyszerűen nem merek a szeme elé kerülni. Elevenen él bennem a tekintete. Úgy tud nézni a szemüvege mögül az emberre, hogy szégyenülten összetörök előtte.

Szerettem volna valami új munkába kezdeni s csodálatosképen olyan voltam, mint a szélütött. Ültem a papír előtt s egy épkézláb mondat nem jött ki a fejemből. Üres voltam, szinte kongón üres és szimpla.

Lehet, hogy ez a regény volt az első nagy munkám s talán az utolsó is. Hiába minden erőfeszítés. Lehet, hogy vannak olyan emberek, akiknek egyszer sikerül valami, aztán soha többé semmi.

Az egyik délután ilyen kótyagos, lecsüggedt állapotban indultam be a Meteorba. A körút baloldalán mentem s egyszer csak, a tulsó oldalon, a járó-kelő emberek között észrevettem

Osvátot. Én is áttértem a tulsó oldalra azért, hogy úgy lássék, véletlenül összetalálkoztunk. Készítettem magam, hogyan fogok köszönni neki és mit fogok mondani. De az egész máskép történt.

Mielőtt még kalapot emelhettem volna előtte, Osvát észrevett, kedvesen és hangosan előre üdvözölt :

— Van szerencsém, uram !

Dadogtam valami oktalan ijedségtől s éreztem, hogy ő erősen és barátságosan fogja a kezem.

— Elolvastam a regényét, uram, szép. No lássa, uram, ez egy írói cselekedet.

— Nagyon örülök neki, hogy tetszik a szerkesztő úrnak.

Karonfogott és megindultunk.

— Le fogjuk közölni, de egyideig várnia kell. Nem tudom meddig, lehet, hogy hosszabb ideig, de ez önt már ne nyugtalanítsa.

— Kérem szépen. Meg fogom várni, amíg le tetszik közölni.

Még mindig karonfogva lépkedtünk s Osvát már másról beszélt. Arról kérdezgetett, hogyan élek és mit dolgozom most.

Végre az én torkom is kinyílott. Megeredtek a szavaim s beszéltem magamról, a körülöttem levő mindennapi életről és terveimről. Könnyűnek és boldognak éreztem magam. Olyan lehettem, mint a fiatal menyasszony, aki a vőlegényével most indult el a boldogító ceremóniák felé.

Legalább ha Jolán vagy az Anyám látna most.

Így a Nyugat szerkesztőjével karonfogva a körúton.

Szerettem volna, ha mennél többen észrevesznek bennünket, lehet, hogy ezek a pillanatok sorsdöntőek az életemben.

Mit érhetne el többet egy fiatal magyar író, annál, hogy holnap vagy holnapután megjelenik a regénye a Nyugatban.

Ez a legtöbb. Ez az a hegycsúcs, ahova csak a kiválasztottak tudnak fölérkezni.

"Pátria" R.-T., Budapest 313797 Felelős vezető: Magyary István

KASSÁK LAJOS

EGY EMBER ÉLETE

MÁSODIK RÉSZ
II. KÖTET

KIFEJLŐDÉS

DANTE KIADÁS

MÁSODIK RÉSZ

II.

KIFEJLŐDÉS

1.

— Az a jó, hogy egyszer mindennek a végére érünk.

Sokszor elmondtam már ezt az egyszerű, majdnem buta s majdnem értelmetlen mondatot. Néha csak úgy magamnak csuklom föl, néha mások előtt is kibuggyan belőlem s mindjárt utána gondolom: szégyenlenem kellene magam miatta. Így gondolom, de valahol még mélyebben, valahol a gondolataim alatt úgy érzem, mégsem üres butaság ez a mondat. Valószínű: annak a tudata, hogy egyszer mindennek a végére érünk, sok keserűséget feloldott már bennem, sok szenvedésemhez adott már emberi kitartást és sokszor indított el már újabb és újabb küzdelmek felé az életben.

Ha tehát azt mondom: egyszer mindennek a végére érünk, egyben azt is mondom: jó és érdemes élni.

Leírtam már, hogy sohasem akartam öngyilkos lenni. Most hozzátehetem, még sohasem voltam megelégedve az életkörülményeimmel. Gyermekkoromban kegyetlenkedő társak között dolgoztam panasz nélkül s egyre akaratosabban. Kamaszkoromban, mintha végtelen pocsolyában gázoltam volna szakadatlanul. Ma már felnőtt ember vagyok és látom, hogy kezdődik az egész

elülről. Túljutottam az öntudatlanság éjszakáján, amely tele volt kísértésekkel és bizonytalanságokkal s most, hogy kinyílik az eszem, látom, hogy ezek az órák is titkokkal és elveszejtő vermekkel vannak tele.

Mintha két részletben élném az életet. Eddig, mintha csak a testem élt volna, nyughatatlan ösztönök és határtalan vágyakozások dolgoztak benne. Micsoda gyámolatlan borjúcska voltam tízéves koromig ? Ott éltem az Anyám mellett s a testvéreim között, embertelen ravaszkodások nélkül, szelíd és erős állati tisztasággal, kíváncsi szemekkel belenéztem a világba s magambazártam az ég kékségét, a szántóföldek barna, zöld és sárga tábláit, a harmattal gyöngyözött fákat, a paraszti tanyákat a határban s a kisvárost szalmafödeles házaival, tarkán öltözött embereivel s a karcsú, magas templomtoronnyal, ami ott ágaskodott föl a piac közepén, nappal az aranyragyogásban s éjszaka a csillagok hideg fényében. Később, kamaszkoromban, mikor ringlispilen ültem, hirtelen visszaemlékeztem gyermekkoromra s valószínűleg ilyen lehetett akkor is körülöttem a világ : forgott és szédült minden, valahol zene szólt, de akkor én még mindebből semmit nem tudtam fölfogni.

Később valósággal kézen fogtak az ösztöneim, elindultak velem s egy pillanatban, mintha túljutottunk volna a rácson. Miféle rácson ? Eddig talán fogva tartott engem valaki ? Nem voltam talán önmagamért, nem rendelkezhettem magammal úgy, ahogy az nekem jól esett ? Valószínűleg nem így volt. Az Anyám mindig

kedvesen szólt hozzám és a testvéreim is, éppen csak azt nem tudtam, hogy akarat van bennem s ésszel nem fogtam föl, hogy mit akar az én akaratom. Ez a tudatlanság volt az a rács, amin egy pillanatban aztán túljutottam.

Új utakon, újabb vándorlások következtek. Jól fejlődött, korán érett emberke voltam. Fehér bőrömön még alig pelyheztek ki a hajak s már odaajándékoztam ártatlanságomat annak az első asszonyszemélynek, aki véletlenül s meggondolatlan csínytevéseim közben elém került. Más tizenöt, tizenhat éves kamaszok éjféltájban szétvetett tagokkal nyugodtan aludtak kényelmes ágyaikban, én pálinkás fejjel kinyitottam a bordélyház ajtaját s beléptem a kivilágított szalónba olyan érzéssel, mintha egy elhagyott hajó fedélzetére lépnék föl a viharzó tenger közepén. Nagy út volt idáig. Lehet, hogy a kalandvágy az, ami idehozott és semmi megborzongató rémület és semmi elkábító gyönyörűség nem jutott ki a részemre. Ott feküdtem az öregedő kövér asszonnyal a dívánon és azt gondoltam : milyen különös az, hogy én, aki még soha nem érintkeztem nővel, én aki még tapasztalatlan gyerek vagyok a fölnőttek között, úgy csinálok végig mindent, mint aki már százszor végigcsinálta ezeket a sokat ígérő, alapjában véve semmit nem jelentő dolgokat. Aztán megmosakodtam olyan gondosan és erősen, mintha a multamat akartam volna lemosni magamról. És sokáig úgy is éreztem, semmi piszok nem ragadt hozzám, ahogyan elmult a valóságban, úgy kiesett belőlem az emléke is.

Így gondoltam akkor, gyerekfejjel. Ma már tudom, hogy az emlékeink a mi legnagyobb ellenségeink. S nemcsak a gondolatainkkal, hanem az érzéseinkkel is emlékezünk. Visszajár hozzám a mult, olyan vagyok, mint egy szállodai szoba, ahol ezerféle vendég fordult meg, akik közül egyik sem tudott úgy elmenni, hogy valavalamiféle letörülhetetlen nyomot ne hagyott volna maga után. S az élettörténéseknek ezeket a nyomait hiába takarják be mohával és patinával az idők. Mennél távolabb kerülünk a multtól, annál elevenebbekké lesznek emlékeink és fájnak ezek az emlékek, mint a sebek és kiáltásra, sóhajtozásokra vagy káromkodásokra kényszerítenek bennünket. Ma teljesebben élem a multam, mint annakidején éltem a jelenemet. Az élet minden kibírható bajában van annyi jó, hogy elnyomja az ellenünk törő rosszat, így az emlékezésben azonban csak a rossz ízek maradnak vissza részünkre és sokszor a fölgyülemlett emlékek azok, amik öngyilkosságba kergetik az embert. De lehet, hogy nekem szerencsém van. Az én emlékeim nem ríkatnak meg és nem ejtenek kétségbe engem, hanem föllázítanak mindaz ellen, ami ellenem van és kifakadnak belőlem a durva káromkodások, vagy a teremtő cselekvés mozdulatai.

Ma éppen olyan nyugtalan és mindennel elégedetlen vagyok, mint annakidején voltam. Akkor a testem pubertás korát éltem, most a szellememét. Lehet, hogy másoknál a fejlődésnek ez a két szakasza egybeesik, nálam távol vannak egymástól s valósággal két különböző

ember életét tükrözik vissza. Emlékszem rá, hogy fiatal társaimban mennyi szomorúság volt annakidején, reménytelenség és kétségbeesés volt bennük, az izmaik szemlátomást fejlődtek, úgy mozogtak, mintha acélrúgók dolgoznának bennük s mégis szomorúan néztek bele a világba s úgy vágyakoztak a halál után, mint ahogyan az elfáradt munkás vágyakozik napi pihenője után. Idegenek és érthetetlenek voltak ezek az én számomra, most azonban anélkül, hogy kezdetben észre vettem volna, helyet cseréltünk. Ők, úgy mint akik egy hosszú betegségből kilábaltak, nyugodt, munkabíró emberekké fejlődtek, piszkosan, kicserepesedett kezekkel, lefelé konyuló bajusszal, izzadságszagokkal a ruhájuk alatt ott dolgoznak a műhelyekben és gyárakban, családot alapítottak, bárgyún engedelmeskednek az asszonyaiknak, vagy vadállat módra marakodnak velük és élnek, élnek anélkül, hogy tudnák, hogy élnek s anélkül, hogy egyáltalában érdekelné őket az élet. Minden úgy történik velük, ahogyan azt valaki valahol elrendelte. S csak itt-ott akad közöttük olyan, akinek kinyílik a szája, hogy ellentmondjon a fekete sorsszerűségnek. Ha érzelmes kötlő lennék, akkor balladát írnék róluk úgy, ahogyan látom őket : végtelen sorokban lent menetelnek a mélyben, öreg, lehasznált testű munkások, fiatal, növendék emberek, kivénült anyák és szerelmes, ifjú lányok, arcukon a fáradtság, közömbösség, vagy a reménytelen vágyakozás ráncaival. De minek beszéljek így, ha semmi több és jobb mondanivalóm nincs róluk.

Én egy dombon állok, lenézek hozzájuk és keresem magam köztük. Emlékszem rá, hogy fölgyűrt ingujjakkal, verítékező arccal, szembelógó hajjal én is ott meneteltem közöttük s most itt állok a dombon . . .

Azt gondolhatnám magamról, hogy kiválasztott lény vagyok, sokkal különb, mint ők s az élet örömeire érdemesebb náluknál. Talán így gondolkodhatnék, ha még mindig nem érteném föl a sorsom. De már tudom, nem vagyok különb, mint ők és semmire sem vagyok érdemesebb náluknál. Itt állok a dombon s itt állni éppen olyan nehéz és embertelen föladat, mint ott lent menetelni a völgyben. Vagy talán még nehezebb ! Mennyivel elviselhetőbb lehet a szenvedő állat sorsa az ember állati szenvedésénél? Cselekvő, folytonos munkálkodásra kész embernek érzem magam s úgy érzem, valaki lekötözött egy helyre, fáj bennem az élet és mozdulni sem tudok. Fiatalabb koromban, mikor még csak a testem élt, semmi nagyszerűre nem emlékszem vissza akkori életemből s most, hogy kinyílott bennem a lélek, ugyanúgy semmi kielégítőt, megnyugtatót nem találok magam körül.

Évekig verekedtem és küzködtem azért, hogy a Nyugatnál elfogadják egy írásomat. Versekkel kezdtem, novellákkal folytattam s az első regényemmel beérkeztem Osvát színe elé. Azt hittem, a Nyugathoz beérkezni annyit jelent majd a részemre, mint a nyugalom megtalálása. És egyáltalában nem ez történt. Mezítelen lábakkal s majdnem étlen-szomjan évekig föl-

felé meneteltem egy hegyre s most, hogy fönt vagyok, kiszakadt belőlem a kérdés : miért volt mindez és mi következhetik ezután ? Azt hittem, a hegy tetejéről majd lenézek a világra, nyugtalanító kérdéseimre ott fönt majd valaki megadja a választ, levetem magamról gyöngeségeimet és csúnyaságaimat és föl fogom az élet értelmét. Gyarló és kicsiny ember vagyok, talán még kisebb, mint eddig voltam. Megírtam a regényemet, no és mi van ebben különös ? Ha nem tudtam volna megírni, bizonyára nem írtam volna meg. Viszont, ha meg tudtam írni, miért is lenne értelme annak, hogy csak egy pillanatig is megálljak és csodálkozzak ezen az egyszerű valóságon. Olvastam valahol, hogy Petőfit egyszer bandériummal fogadták. S mikor megkérdezték tőle, hogy mit szól ehhez az ünnepeltetéshez, akkor azt mondta : — Semmit, ez nekem kijár ! Tetszett nekem Petőfinek ez a felelete, jólesően elmosolyodtam. Nem értettem meg és nem is gondolkodtam fölötte, hogy mi lehetett szavainak az igazi értelme. Most úgy gondolom, bizonyára nagyon szigorúan szóvá tette volna, ha nem jönnek ki elé a bandériummal, ha nem fogadták volna úgy, ahogyan fogadták. Petőfi nem követelte azt, hogy ilyen cécóval vonuljanak elé, de természetesnek és érthetőnek találta, hogy így történt s éppen ezért semmi különösebb észrevétele nem lehetett a dolgokra. Ha valaki ma azt kérdezné tőlem, mit szólok ahhoz, hogy a Nyugat elfogadta a regényem, egyszerűen csak ennyit felelhetnék : — Olyan jó volt a regényem, hogy el kellett

fogadni. És pont. — És ugyanezt felelem önmagamnak is. Miért állnánk meg csak egy pillanatra is amellett a dolgunk mellett, amelyet jól sikerült végrehajtani? Ezen csak az az ember csodálkozhatik el, akinek véletlenül sikerülnek a dolgok, vagy, aki közben elfáradt és úgy érzi, új alkotásokra többé képtelen.

Osváttal karonfogva mentem végig a körúton és szerettem volna, ha most szembe jönnek velünk az ismerőseim. Bebizonyíthatnám előttük: itt vagyok s nem azért, mert megtűrnek ezen a földön, de azért, mert én lenni akarok. Lehet, hogy valami gőg, valami buta önteltség is lobogott bennem ezekben a pillanatokban, de lehet, hogy nem is volt ez egyéb, önmagam tudatos és megérdemelt értékelésénél. Vagy talán a félelem volt ez, ami magam előtt is állandóan kisebbnek és gyöngébbnek mutatott engem a többi embernél. Hiába, hogy megírtam a regényemet ahhoz, hogy mások előtt is bebizonyíthassam: kétségtelenül jó regényíró vagyok, ahhoz most már a második regényemet is meg kell írnom. Másodikat és a harmadikat. Már úgy látom, hogy nem egy pálya befejeződését, hanem egy új, az eddiginél is felelősségteljesebb és nehezebb életvonal kezdetét jelenti ez a munka. S ezentúl még elhagyatottabbá és magányosabbá lettem, mint amilyen eddig voltam.

Az Abbázia-kávéház sarkán kezet fogott velem Osvát és azt mondta:

— Most aztán előre, uram, aki kimondta az A-t, annak a B-t is ki kell mondania!

Alig hallhatóan válaszoltam és éreztem, hogy a vér fölszalad a fejembe, az arcom piros lehet, mint azoké a lányoké, akik életükben először mondanak ki valami csúnya, kétértelmű szavakat. Milyen különös az, hogy nem vagyok félős vagy ijedős természetű s mégis ilyenkor, ilyen semmiségeknél majdnem teljesen elveszítem magam. Bizonyos, hogy valahogyan máskép kellett volna viselkednem. Most előléphetett volna belőlem a hiúság, az öntelt büszkeség, hiszen mint győző álltam az előtt az ember előtt, aki esztendőkön át komoly szóra sem érdemesített. De vajjon nem-e éppen abban van az én erőm, hogy nem állok oda hencegőn az elé, aki elismerte az erőmet. Kell-e az egyáltalában, hogy gyatra szavakkal fölcicomázzam a cselekedeteimet ? Beszélni csak akkor beszéljen az ember, mikor cselekedni nem tud. Új regény megírása pedig egy új bevégzett cselekedetet jelent az én részemre. Utána néztem Osvátnak, láttam, hogy fényesen kiült fekete ruhájában befordul a kávéházba, utánabólintottam és azt gondoltam : Igen, most a dolgok nehezebb vége következik.

Ahelyett, hogy a Meteorba mentem volna, végig az Andrássy-úton az epreskerti rajziskola felé iparkodtam. Jolánnak modellülése van ezen a délutánon. Körülbelül most kell kijönnie az iskolából. Szemben a kerttel megálltam az egyik sarkon. Valami grófi palota lehetett a sarki épület, libériás inas állt a kapuban, később hintó futott be az utcába és megállt a ház előtt. Egy idős hölgy, egy fiatal lány és egy fiatal férfi jöttek ki a kapun. A libériás inas kinyi-

totta előttük a kocsi ajtaját, majdnem a földig hajolt s az uraságok beszálltak előtte a hintóba !

Ott álltam a saroknak támaszkodva, néztem ezeket a kiváltságos embereket, könnyű, puha lépésekkel mozogtak s illatot árasztottak magukból, mint a virágok. Mások, egészen mások voltak, mint a magamfajta ember. Itt álltam egész közel hozzájuk s mégis mintha világok választottak volna el bennünket egymástól. Valószínű, hogy ők észre sem vettek engem. S bizonyos, ha errefelé néznének, akkor se látnának meg. Én kiesem a látókörükből. Itt állok magamban, csak az inas vett észre. Felém pillant úgy, mintha el akarna kergetni a tekintetével, de ő sem érdemesít annyira, hogy szóljon hozzám. Hátratett kezekkel visszaáll a kapuba, tekintetét fölemeli az égre s csak áll, áll unottan, mozdulatlanul.

Fönt a kék tengerben könnyű, fehér felhők uszkálnak. Lehet, hogy nem is felhők azok. Fínom szerkezetű vitorlás hajócskák, amikben urak ülnek s így utazgatnak fölöttünk, árva emberek fölött, könnyű selyemruhákban, illatosan és boldogan. Vagy talán nem is vitorláshajók azok. Valahol messze a horizonton egy mosónő dolgozik, az uraságok szennyes ruháit gyúrja és dagasztja a két karjával, az ő teknőjéből szálltak föl ezek a gőzök és könnyű felhőcskék lettek belőlük. Úgy vándorolnak az égen, mint a fehérgyapjas bárányok, holott bizonyos, hogy ezek a báránykák a mosónő könnyeiből születtek meg s egyszer ismét könnyekké változnak át és vissza-

hullanak ránk a földre. A mi anyáink könnyei bizony azok ott fönt, egyszer majd lehullanak ránk s mi lelketlen emberek akkor majd lent sárrá dagasztjuk őket. Így gondolom el a szépet és a csúnyát egyszerre. Nem vagyok én költő, aki fölszáll a földről s vidáman, fönt énekel a magasban, szépeket gondolok s ezek a szépségek úgy vonszolják magukkal az én multamat, az örökös piszkot és örökös sarat, a komorságot és a szomorúságot, mint a veszedelmektől menekülő gyerek, elesett szülői hulláját. A földön állok én elmozdíthatatlanul a sárban és piszokban. S most is, hogy itt támaszkodom a palota oldalának, nem a csillárokra gondolok, amik ott ragyognak bent a selyemkárpitos falak mögött, nem az ékszerek és csecsebecsék után vágyakozom, ó, hogy is gondolhatnék én mindérre, mikor látom, hogy itt lent a pincehelyiségben van az uraság konyhája, hatalmas tűzhely csillogó rezekből és csillogó márványlapocskákból, hatalmas fehér edényekkel és zöldségekkel és nagy darab húsokkal az asztalon. Még nem főznek, de két asszony nagy, fehér kötényekkel már ott foglalatoskodik a különös dolgokkal, az egyik nagy késsel ezüsthalat pikkelyez, a másik zöldséget válogat, porzó lisztet szitálnak, mazsola ragyog a tányérban. Mindezt látom az ablakon át és látom, hogy az ablakon belül rács van s azok a jó dolgok ott vannak lent az uraság konyhájában s én itt állok fönt az utcasarkon szomorú szívemmel a mellemben és kiolthatatlan szomorúságokkal a szemeimben.

Az inas még mindig ott vártál a kapuban

s szemben az Epreskertben még mindig nem fejeződött be a rajzóra.

Aztán mégis. Már látom, hogy hátul a kert végéből jönnek a növendékek. Hancúroznak és ordítoznak, nagy kamasz létükre olyanok, mint az iskolából kiszabadult gyerekek. Tudják-e ezek, hogy mi vár rájuk az életben, mi értelme van annak, amit ma csinálnak s hogy mit is akarnak ők tulajdonképen csinálni ? Néhányat ismerek közülük, beszélgettem velük s még semmi okosat nem hallottam tőlük. Borzas, nagy hajuk van s mintha korpát őrölnének ezek alatt a borzas hajak alatt. Éheznek és nyomorognak, de talán egyikükben sem vetődött föl még a kérdés, miért van ez így és miért kell ennek így lenni. Jolán sokszor beszél róluk, de ő sem tud semmi szépet, semmi jót mondani felőlük. Hogyan is élhet így közöttük ? Nem könnyebb az ő sorsa, mint bármelyik gyári munkásé, hiszen azok között legalább társakat találhatna, akik úgy éreznek és úgy gondolkodnak mint ő. Várom, hogy jöjjön már, hogy szólhassak hozzá, s bizonyos, hogy ő is rám gondol most, neki sincs senkije kívülem, akivel komolyan elbeszélgethetne.

Jön már, de nem egyedül. Egy széleskalapú kamasz lépked az oldalánál, rajztábla van a hóna alatt, a másik karjával széles mozdulatokkal gesztikulál. Valami vidám dolgot mesélhet, mert Jolán nevet a szavain, egészen ide hallom a hangját. Vékony, magas hangon nevet s csak most veszem észre, hogy milyen szokatlanul bántó ez a hang, mintha üvegtörmeléket,

vagy acélszilánkokat eregetne ki a szájából. Hirtelen idegesség fog el, előbb még úgy várakoztam rá, mint a barátomra s most szinte ellenséges érzéssel beljebb húzódom a keresztutcába. Átmegyek a másik oldalra, hogy onnan figyelhessem őket anélkül, hogy ők meglátnának.

A többi növendékek össze-vissza kiáltoznak, hülye vicceket mondanak egymásnak. Ők kettesben jönnek s a kapunál elfordulnak a Nyugati felé. Jó távolról megyek utánuk. Hátra se néznek, úgy látszik, nagyon érdekelhetik egymást. Vajjon mit mesélhet neki az a csúnya, hórihorgas figura. De jó, hogy nem néz vissza. Csak hadd mulasson, bizonyára azért mulat, mert jólesik neki. Vannak pillanatok, amikor az ember így megfeledkezik magáról s igazánból csak ilyenkor mutatkozik meg a valódi lénye anélkül, hogy ő maga ezt észre venné. S akármilyen közel érünk egy emberhez, sosem tudjuk azt egészen kiismerni. Kis dolgokból kell összeállítanunk a karakterét s így talán majd egyszer, valamikor elénk áll igazi valóságában.

Ez hát ő. Persze, hogy ezek is hozzátartoznak, de eddig nem vettem észre. Mi történne most, ha hirtelen eléjük kerülnék ? Lehet, hogy elsápadna és dadogna valami érzelmeset. De nem kerültem eléjük.

A Nyugatinál megálltak, a villamos előtt még beszélgettek néhány percig, aztán Jolán fölült a kocsira.

A kamasz szembe jött velem a rajztáblájával és a gyűrött, agyonázott kalapjával. Vöröses, birkaképű ember, fölfelé pödört kis bajuszka

feküdt az orra alatt. Nem ismertük egymást, szó nélkül tovább mentünk.

A villamos már messze szaladt Jolánnal, én gyalog indultam hazafelé. Kíváncsi vagyok rá, hogyan találom majd otthon, hogyan néz majd rám, milyenek lesznek a szemei, elárul-e valamit abból, amit láttam, amit nagyon jól láttam útközben.

A mult és jelen között élek.

S milyen lehet azoknak a derék lakatos- és kovácslegényeknek az élete, akikkel együtt nőttem fel, akikkel együtt kocsmáztam, akikkel együtt bolondítottuk a lányokat s akik azóta megnősültek s ilyenkor esténkint megérkeznek haza az asszonyuk és gyerekeik közé ?

Sokszor gondolok rájuk és úgy gondolom, mégis csak jobb lett volna köztük maradni. Most talán egy üveg sör mellett ülnék s a térdemen ülne a fiam, vagy a lányom, akit szeretni tudnék s aki talán őszintén engemet is szeretne.

2.

Uitzék megtartották az esküvőjüket. Ez úgy történt, ahogyan minden más hozzánk hasonló családban történni szokott. Uitz volt a vőlegény, Terus a menyasszony. De ők azért mégis csak a második helyen álltak a sorban. Az igazi örömök és az igazi gondok mégis csak az Anyánké voltak. Igaz, hogy ő az egyetlen vagyonos személyiség a családban. Egészen másként történtek volna a dolgok, ha időközben meg-

vette volna a kávémérést, vagy Bagóval együtt kivették volna a kocsmát, ami után mind a ketten úgy vágyakoztak. De a kávémérésben valaki más asszony töltögeti össze a feketekávét a fehér tejjel s a kocsmában valaki más ember öntögeti össze a bort a vízzel s Anyánknak már csak néhányszor tíz koronája van az örökségből. Hiába beszéltek róla annyit, a pénzek annakidején nem kerültek be a takarékba. Anyám félt megválni tőle. Félt, hátha ott a bankban egyszer csak nyoma vész. Nagy, primitív számokkal fölírta a szekrényajtó belsejébe, hogy 350 koronája van. Az összeget egy kis zacskóban őrizte és észre sem vette, hogyan olvad meg az a felére s később a negyedére-ötödére. De még mindig van belőle valami s most ezzel menti meg a vőlegény és menyasszony életét.

Uitznak fölső- és alsóruhára volt szüksége és Terusnak sem volt semmi olyan ruhája, amiben az anyakönyvvezető előtt megjelenhetne. Uitz Bagóval ment el a Petőfi-utcába, Terus Mariskával és Anyánkkal járta a boltokat. Aztán a varrás és az apró gondterhes készülődések következtek.

— Óh, Istenem, hogy ezt is megéltem. Mégis csak van egy-két szép pillanat az ember életében — így sóhajtott föl Anyám, mikor indulásra készen ott állt előtte a vőlegény és menyasszony és én Bagóval, akik az esküvő tanui lettünk.

Terus kezet csókolt Anyánknak, Uitz kezetfogott vele, morgott valamit értelmetlenül és megrázta az ijedt asszony kezét, mintha valami komoly, nagy üzletet kötne vele.

— Vigyázzatok — mondta Anyám. — Ne szeleskedj, Terus, vigyázz magadra !

Az udvar folyosóin kint álltak a szomszédasszonyok, arccal felénk fordultan beszélgettek.

— Szerencsés utat ! — kiáltotta valaki.

— El ne tévesszék a házszámot, Tercsike !

— Gyerünk — mormogta Uitz. — Marha népség.

Megértettem, hogy nem lehet kényelmes, mint vőlegénynek így végigmenni ezek előtt az asszonyok előtt. Vesékbe látó szemük van ezeknek s a nyelvük hegyes és éles, mint a kifent kard. Nekem könnyű volt. Az én részemre az egész nem egyéb, felelőtlen komédiánál. De lehet, hogy ők sem vették komolyabban a dolgot. Vidáman úgy mentünk végig az utcákon, mintha könnyű játékot játszanánk.

A vőlegény és menyasszony karonfogva lépegettek előttünk.

Én Bagó mellett mentem, cigarettáztunk és beszélgettünk.

— Kíváncsi vagyok, hogy ezekből is mi lesz az életben — mondta Bagó.

— Semmi — feleltem. — Ennél okosabbat is csinálhattak volna.

Bagó halkan nevetett :

— Ahhoz volt eszük, azt már előbb megcsinálták.

— Kettesben se tudnak megélni és nemsokára itt lesz a gyerek.

— Szegény Gyuluska, az elment tőlünk.

Az előbb még némi cinizmussal, nevetgélve beszélt Bagó, most hirtelen elszontyolodott s

olyan meghatódottan szól, mint valami vénasszony. Nagy, sárga körmei között tartja a cigarettavéget, hosszúkat szippant belőle s orrán át eregeti ki a füstöt. Így szokta ezt, ha valamiért ideges, ha valami bántja, vagy szomorú. A szőkés bajusza az orra alatt már egészen megsárgult a nikotintól. Szárazon köhög és trüszköl, hogy így a napsütésben lépegetünk.

— Lehet, hogy éppen az a gyerek hozza majd rendbe őket — mondja. — Sok mindenféle áldozatra képes az ember egy gyerekért. Tudja, Lajos, hogy én egészen más embernek éreztem magam akkor. Mondhatja, hogy ez szentimentalizmus, de hiába, az ember nem bújhat ki a bőréből.

Hallgattam kicsit, gondolkodtam, megpróbáltam, hogy átértsem és átérezzem az elhangzott szavakat s aztán mégis csak azt mondtam :

— Én még sosem éreztem azt az érzést, amiről most maga beszél. Én is szeretem a gyerekeket. Nagyon szépek és nagyon kedvesek, de azt a vak, állati rajongást, ami a szülőkben van, azt sosem éreztem.

— Pedig magának is volt már gyereke.

— Volt, de meg se mertem nézni.

— Furcsa ember, én meg ezt nem tudom megérteni. Egészen beleveszett az írásba. Lehet, hogy ezek a dolgok így átformálják az embert. Én egész nap dolgozom s aztán, ha egy kis szabad időm akad, jól esik, ha van valaki mellettem. Azért nősültem meg, hogy feleségem és gyerekeim legyenek.

Talán, ha másról indult volna meg közöttünk

a beszélgetés, kiapadhatatlanul megerednének belőlem a szavak, most azonban csak erőltetetten tudok beszélni. Az, hogy különbség van kettőnk fölfogása között, nem jelentene semmit, még jobban kiélezhetné a vitát, de ezek a különbségek, amikről most van szó, elválasztanak bennünket. Magamban beismerem, hogy az ő érzései és az ő szavai a helyesebbek, de hangosan nem akarom ezt kimondani. Mindezt még önmagamban sem intéztem el véglegesen. Érzéseimben talán ugyanolyan vagyok, mint ő, csak az eszem, a nyugtalankodó gondolataim zavarnak mindig össze. Miért is nem néztem meg a kislányomat, ha nem féltem attól, hogy lekötődöm hozzá, ha nem féltem attól, hogy eluralkodik fölöttem, ha nem féltem attól, hogy észrevétlenül letérek az útról, amin kemény, világos elhatározással megindultam? Bizonyára nem az erő, hanem a gyöngeség volt az, ami így cselekedtetett. S ami elmult, arról legjobb, ha nem beszélünk.

Bagó hirtelen kérdezte:

— Meghalt?

— Igen.

— Mariska megint másállapotban van. Ha fiú lesz, azt is Gyulának fogjuk hívni. Nem hagyok kifogni magamon. Az is Gyuluska volt és ez is az lesz.

A vőlegény és menyasszony gyorsabban haladtak, mint mi. Messze előttünk jártak, végül is megálltak az egyik sarkon, hogy bevárjanak bennünket.

Uitz nevetve kérdezte:

— Merre, uraim ? No, Bagó, maga már vén csont, maga csak tudja ? !

Bagó megmagyarázta az utat s újból elindultunk. De most már egymás mellett. Arról beszélgettünk, hogy mi történik majd velünk bent az anyakönyvvezető előtt. Bagó fontoskodón beszélt, nevetgélt, mutogatta az ínyeit és krákogott a rekedtségtől. Uitz ócska, kétértelmű vicceket mondott. Igazán nem úgy viselkedett, mint egy meghatódott vőlegény. Széles vállain megfeszülten állt az uraságoktól levetett ruha, hajadonfőtt volt, a sűrű fekete haja úgy ragyogott, mintha eljövetelünk előtt zsírba mártotta volna. Karonfogva vezette a menyasszonyát, nagy tenyere a mellén feküdt úgy, hogy egyik ujját bedugta a mellény nyílásába. Sírhatnak most azok a fényképészek, akik nincsenek itt, hogy gépükkel megörökítsék ezt a szép emberpárt ! Én látom őket és kellőleg értékelni is tudom a szépségüket. Terus csakugyan szép lány, oválisformájú, fínom arca van, fekete szemei hosszú, fölkunkorodó pillákkal. Máskor olajbarna színe van a bőrének, most majdnem mészfehér, az ajkai fáradtak és vértelenek. Uitz merev és szögletes, mintha fából faragták volna. Állandóan vigyorog s a lábait menetközben oldalt rugdalja magától. Látszik rajta, hogy nyers, idomítatlan ember s így az ünneplő ruhában kivasaltan és kimosakodottan, nevetséges figura.

— Megvan a gyűrűnk ? — kérdezi nevetve és megáll szembefordultan Terus előtt.

Terus szomorúan feleli :

— Szép, hogy te ezen is csak gúnyolódsz.

De én úgysem nyugszom bele. Az első pénzünkből megveszem a gyűrűket.

— Azt mondom, előbb pelenkát vegyünk a klapecnak.

Durván és bántóan hangzottak ezek a szavak. Miért akar ez az ember állandóan vicceket mondani, hiszen semmi frissesség, semmi szellemesség nincs benne. Mindenbe úgy kezd bele, mintha gyilkosságot akarna elkövetni, mintha össze akarná törni azt, amihez hozzányúl. Így kint a szabad déli ég alatt milyen furcsa és visszatetsző mindez.

Odaértünk az anyakönyvvezetőség elé, fölmentünk a lépcsőkön, a szolga kinyitotta előttünk a hivatalos szoba ajtaját.

— Tessék ! — mondta. — A vőlegénynek és menyasszonynak méltóztassék odaállni az asztal elé.

Tágas, nagy szoba, középütt íróasztallal, mögötte két nagy ablakkal az utcára. Oldalt még egy ajtó, az asztallal szemben, a falnál, nagy, fekete bőrdíván. Vastag könyvek az asztalon, a két ablak között a király arcképe csüng le a falon, széles aranykeretben, nemzeti színű szalaggal átkötve.

Az asztal mögött egy idősebb úr ült. Mikor belépünk, fölemelkedik, két kezét az asztal lapjára fekteti, meghajol és üdvözöl bennünket, mintha valami nagyon komoly ügyben jelennénk meg előtte.

Uitz és Terus odalépnek az asztalhoz, mi kissé a háttérben maradunk.

Az anyakönyvvezető kimérten, roppant tekin-

télytartással beszél. Magas, testes ember, tömött bajusza van és oldalszakálla. A feje teteje már kopasz, a fekete Ferenc József-kabátján tenyérnyi széles nemzeti színű szalag fekszik keresztben. Kérdezi :

— A vőlegény neve ?

— A menyasszony neve ?

És így tovább kérdezget s az előtte fekvő nagy könyvbe beírja a feleleteket. Végül valami prédikációfélébe kezd. Olyan meghatódottan és gondos hangsúllyal beszél, hogy majdnem elsírjuk, vagy elnevetjük magunkat. De csak hallgatunk. Mi is úgy teszünk, mintha lassan meghatódnánk és mind a négyen lecsüggesztjük a fejünket. Mit gondolhat most a vőlegény és a menyasszony ? Olyan megpuhultan állnak itt előttünk, mintha sárból lennének. Bagó a körmét rágja s időnkint oldalról rámpillant. Kaján huncutság ragyog a macskaszürke szemeiben. Én az anyakönyvvezetőt nézegetem ; derék, illedelmes figura. Mögötte lóg a király arcképe. Elég világos van a teremben és látni, hogy az aranykeret tele van légypiszokkal. A két ablakon át a szomszéd ház teteje hasít be, piszkos, megfeketedett cserepek és néhány öreg kémény. A háztető élén lovaglóülésben egy kéményseprő jön errefelé. Én látom őt s most észreveszem, hogy ő is meglátott minket. Fölül az egyik kéményre, lábai a levegőbe lógnak, feneke alatt füstöl a kémény és ő errefelé bebámul hozzánk a terembe. Mintha látná, hogy figyelem, mókázni kezd, mindenféle ábrákat ír le a levegőbe a karjaival.

— Sok szerencsét kívánok az új házaspárnak — hallom meg az anyakönyvvezető búcsúzkodó szavait, aztán előrehajol és valamennyiünkkel kezet fog.

Uitz és Terus lépnek ki elsőknek. A szolga ott áll a folyosó ajtójánál, mélyen meghajol és szerencsét kíván.

Hallom, hogy Uitz azt mondja :

— A vőlegény itt jön mögöttünk.

A szolga előbbre lép és meghajol Bagó előtt. Neki is szerencsét kíván, mint az ifjú férjnek. Bagó kényszeredetten nevet, pénzt vesz elő és odanyujtja az embernek.

Uitz a folyosón hangosan, majdnem eszelősen fölnevetett.

— Hát ezt magára varrtuk, apukám ! — mondta Bagónak. — Maga most már kétszer nősült.

Ez megint vicc akart lenni s megint úgy sikerült, mintha hideg vizet zúdítottak volna a nyakunkba.

Az otthoniak kint, a konyha előtt vártak bennünket. Anyám sírt örömében, Jolán ott állt a gyerekei között, elémbejött és mosolyogva karonfogott. Miért ez a nagy boldogság, gondoltam magamban. Annak örül, hogy én vagyok az ő embere és nem az új rokonunk, akit a Terus vezet karonfogva, mint valami tévelygő idegent. Vagy talán arra gondol, hogy nekünk is jó lenne összeházasodnunk ? Nem. Ebből aligha lesz valami. Így együtt élek vele, de lekötni nem akarom magam hozzá. Ki tudja, mi lesz holnap, hogyan változik meg ő, vagy hogyan változom

meg én s akkor hallani fogjuk, hogy ott csörög rajtunk a lánc, amivel összekötöztek bennünket.

— Szervusz! — mondom s ahogy beérünk a konyhába, megcsókolom. — Nagy bolondság ez az egész. Mennyivel lettek különb emberek, hogy így összeboronálták őket.

— Így van ez rendjén — szólal meg az Anyám s a kötén ye csücskével szárítgatja föl a könnyeit.

Asztalhoz ültünk, nagy ebéd volt dinsztelt csikóhúsból, törött krumplival. Utána almásrétes. Bagó bort hozott a lenti kocsmából, az első pohárnál fölemelkedett a helyéről és tréfásan fölköszöntötte az új házaspárt.

— Az ám, de miből fogtok megélni?! — szólt közbe Mariska. Ő is örült annak, hogy a fiatalok összekerültek, jól érezte magát így az ünnepi ebédnél, de az ő zsugori fejében már az a kérdés kapirgált, hogy miből fognak ezek megélni, mennyi újabb terhet kell miattuk magáravállalni. Nevetett, mikor a kérdést kimondta, de a hangjában érezni lehetett a kényszeredettséget és a bántó célzást.

Anyám megnyugtatóan felelte:

— Ahol ennyien megvagyunk, ott majd ők is elférnek.

— Talán bizony a levegőből fognak élni?!

— Ezen már hiába tanakodna az ember — mondta Anyám. — Uitz nem keres, a Terus maholnap lebabázik, segítenünk kell hát rajtuk. Nem kívánják ők, hogy ti adjatok nekik. Elegen vagytok itthon, én majd elmegyek

valahova dolgozni. Ha eddig kerestem rátok, ezután sem csinálhatom másképp.

Nem rosszakaratúlag, de azért mégis némi éllel mondtam :

— Adjon nekik valamit az örökségből.

— Hiába csipkelődsz, gyerek, abból is van még.

— A számok a kasztniban.

— Van még abból is valami és a többit se ittam el. Elfogyott, de azért nem láttátok, hogy egyszer is részegen hevertem volna a földön. Ha Bagó nem okoskodott volna annyit, akkor másképp történt volna. De neki kocsma kellett volna, nekem meg kávémérés és így nem lett az egészből semmi. Eltünt a pénz, mintha elolvadt volna.

Bagó sértődötten kérdezte :

— Édes Mutterkám, hát ennek is én vagyok az oka ?

Mariska élesen :

— Hallgass, Béla ! Mindig mi vagyunk a rosszak, mindig rajtunk akarnak nyargalni.

— Sose veszekedjetek — mondta Anyám nyugodtan. — Tőled, Marcsa, nem kíván senki semmit. Te szaladgáltál velem a kávémérést keresni, most hát ne jártasd a szád. Ezeknek is előteremtem én azt, amire szükségük van.

Terus néha közbeszólt, kényesen és sértődötten. Uitz lesunyított fejjel evett. Nem akart beleavatkozni ezekbe a kicsinyes dolgokba. Bizonyosan valami rossz vicc kóválygott a fejében, de most nem mert előlépni vele. Hallgatott, evett, a haja előrelógott a tányérja

fölé, a háta erősen megpúposodott komor mozdulatlanságában.

— Hiszen te is megint úgy vagy — mondta Anyám Mariska felé. — Nagyon jól tudhatod, mi a kötelességünk a másik emberrel szemben. Bagónak torkába akadhatott az előbbi fölköszöntő vége, hallgat, nem mer beleszólni a vitába.

Jolán is hallgat. Ő sohasem szokott beleavatkozni a családi ügyekbe. Én se kötekedtem tovább. Már láttam, hogy mi fog történni s hiába lenne minden akadékoskodásom. A történések vonalát nem tudnám megváltoztatni. Anyám, aki szó nélkül és mindig a mások érdekeiért évtizedek óta húzza az igát, most megint belefogja magát az idegen járomba, hogy ennek a két egészséges, felnőtt embernek előteremtse a mindennapi falatját. És nem húzódozik és nem panaszkodik emiatt. Tudomásul veszi, hogy az ő élete másokért van, vállalja ezt és iparkodik a kötelességét a lehető legjobban teljesíteni.

Ebéd után Jolánnal és a három gyerekével lementünk az utcára. Szükségünk volt arra, hogy kissé magunkra maradjunk. Terhes és szinte kibírhatatlan körülöttünk ez a családi élet, ezt érezzük és tudjuk mind a ketten anélkül, hogy beszélnénk róla egymás között. Én néha elkáromkodom magam, de ő ilyenkor is békességesen szól. Most is azt mondja :

— Derék, jó asszony a te anyád. Nem vesz részt a mozgalomban, de hidd el, szocialista ő mégis a legjavából. S azt hiszem, ilyen nagy-

szerű anyák csak a proletárasszonyok között akadnak. Ők tudják, hogy mi a szenvedés s éppen ezért a gyerekeiket meg akarják óvni minden szenvedéstől. Sajnos, bennem nincsen annyi erő és önfeláldozás, mint őbenne.

— Te is jó anya vagy. Nyakadba vetted ezt a három gyereket s az urad gondtalanul éli a maga életét.

— Nem akarok tőle semmit. Nem haragszom rá, nem átkozom, mint ahogyan azt más asszonyok szokták tenni, de segítséget se kívánok tőle. Elváltunk, egyedül akarom hát megállni a helyemet.

Nehéz téma ez, nem szeretem, ha fölvetődik köztünk. Nem csaltam el ezt az asszonyt az urától, nem ígértem neki semmit s most mégis, mintha valamiben bűnösnek érezném magam. Velem él most s tagadhatatlanul illő lenne, hogy segítségére legyek a mindennapi gondjaiban. Ha látom a három gyereket, egy-egy pillanatra fölvetődik bennem a kérdés. Mi lesz velük ? Hogyan tudja ez az asszony fölnevelni őket ? Ma még csak könnyű. Alig látszanak ki a földből, kevéske ennivaló, kicsi ruhácskák kellenek nekik, de mi lesz velük később ? Nőnek és egyre nőnek és szaporodnak velük az anyjuk gondjai is.

— Gondolkodtam már rajta — szólal meg újból — s ha egyszer majd nem megy másképp, beadom őket a menhelyre, vagy valahol valami más segítséget kérek a részükre. Bizonytalanabb az ő sorsuk, mint az árváké.

— Igen, azokról legalább a város vagy az állam gondoskodik.

A dunapart felé sétáltunk. A három gyerek ott szaladt előttünk a kövezeten. Lármáztak és sikongtak. A Rudi mezitláb volt kalap nélkül, a két lánykának papucs volt a lábán, Pirinek hátul lelógott a copfja, Eti szőke, göndör haját össze-vissza kúszálta a dunai szellő. Nem tudták ezek a gyerekek, hogy mi miről beszélünk, elég volt nekik, hogy a közelségükben éreztek bennünket, szabadon éltek és néha visszakiabáltak hozzánk.

Kint a parton nagy homokbuckák tornyosultak az elevátorok körül, más gyerekek is voltak itt kint és félig mezítelenül játszadoztak a száraz, meleg homokban.

— Menjetek szépen a többiek közé — mondta Jolán a gyerekeknek s mindegyiken igazított valamit s mind a hármat megcsókolta.

Szálfagerendák hevertek az egyik fatelep végében, fölültünk rájuk, egyideig így maradtunk szótlanul s átbámultunk a kék víz fölött a szigetre.

— Énekelj valamit — mondtam később. Egye meg a fene a szomorúságot.

— Jól van, de akkor te is énekelj.

— Jó.

Jolán gondolkodott kicsit, aztán vékony, magas hangon énekelni kezdett. Arról szólt a dal, hogy az utat befújta a hó s egy betyárember lovagol rajta szomorúan, mert megcsalta a kedvese.

Szépen énekelt és én brummogva kísértem.

3.

Időnkint kijártunk Újpestre. Úgy indultunk el, mint a fölnőtt gyerekek, akik meglátogatni készülnek elöregedett családjukat és kint az Otthonban ismerőseink és barátaink úgy fogadtak bennünket, mint az idegeneket. Vagy úgy, mint akiket nagyon is jól ismernek, de nem érdemesítik őket arra, hogy meghittek és bizalmasak legyenek velük. S mintha megnőtt volna ez a helyiség, ugyanazok a beszélgető csoportok, sakkozók és dominózók tartózkodtak benne, mint azelőtt. Úgyanolyanok és ugyanannyian voltak s most mégis nagy az üresség körülöttük s mi is majdnem elkallódunk a falak között. Itt is, ott is, ezzel is, azzal is szóbaálltunk, erről is, arról is beszéltünk, de a szavaink könnyűk voltak, mint a pehely s csak úgy elszálltak a másik szavai mellett. Azzal, hogy Jolán beköltözött Pestre, kiszakadtak a gyökereink ebből a társaságból. Az Otthonban jártak a pesti lapok, a Huszadik Század, a Nyugat, a Renaissance is, láthatták az irodalom fejlődését, eléggé gyakran találkoztak a kinyomtatott nevemmel, de ez az ő részükre nem jelentett semmit. Elszakadtunk tőlük, most már csak a furcsát, nevetségeset látják meg rajtunk. Ha nem emlékeznének a multunkra, akkor most bizonyára a szemünkbe nevetnének és kinéznének maguk közül. De így megtűrnek és néha szóba is állnak velünk.

De mit beszéljünk egymással. Valóban idegenek lettünk, ők egészen máshol és mi is egészen

máshol állunk ma. A szempontjaink világosabbak, a beszédünk akaratosabb, tudatosabb s a céljaink szélsőségesebbek. Ők is résztvesznek a harcokban, ahova a párt kiszólítja őket, de kicsinyesen mindent agyontárgyalnak. Ez a fejlődő munkásváros tele van kismesterekkel, községi és állami alkalmazottakkal s ezek, mint a beteg testek fekszenek bele a mozgalom folyamába.

Habakusz elvtárs most is fölkapaszkodik a pódiumra s úgy kezdi a beszédét, hogy:

— Tisztelt elvtársak, nekem is lenne néhány szavam ehhez a dologhoz . . .

És elkezd beszélni olyan monoton és szinte kibírhatatlan szürkeséggel, mintha langyos vízcsöppeket csöpögtetne a hallgatóság fejebúbjára. Összezsúfoltan ülnek az emberek, majd megfulladnak a hőségtől, sokáig türelemmel hallgatnak s Habakusz elvtárs már egy órája, már több, mint egy órája beszél, csurog róla a verejték, a hangja már egészen elrekedt s csak beszél, beszél végeszakadatlanul.

— Olyan ez, mint az a bibliai szamár, aki szivacsos zsákokkal akart átkelni a folyón — sugtam oda Jolánnak. — Figyeld csak meg, egyre nehezebben halad előre, meg fog fulladni. Legföljebb még egy-két óráig bírja, aztán megfullad.

Valamiről külön beszélgetni kezdtünk s ez átsegített bennünket a veszedelmeken, megmentett bennünket attól az érzéstől, mintha nekünk is együtt kellene megfulladnunk Habakusz elvtárssal.

— Hagyja már abba! — kiáltotta föl valaki a hallgatóság közül.

— Álljon el a szótól!

— A tárgyra! A tárgyra!

— Igen tisztelt elvtársak! — mintha fölébresztették volna a szónokot a közbekiáltásokkal, újra nekikapaszkodott az útnak s már hörgött és selypített a hangja.

A hallgatóság megmozdult s az emberek egyenkint szivárogtak ki a teremből. Így volt ez minden értekezleten, minden megbeszélés alkalmával. Az emberek nem tudtak határozni, megelégedtek annyival, hogy elevenen kimenekülhetnek a mindent elnyelni készülő szóáradatból.

Az egyik alkalommal kint az előszobában összetalálkoztunk Kis Károllyal. Ó, micsoda sovány és kétségbeesett ábrázata volt ennek az embernek. Néhány hete, hogy utoljára találkoztunk s azóta egészen elváltozott. Élesmetszésű arca még kisebb és élesebb lett, fölfelé fésült haja száraz és színtelen, a bajusza két szára, mint két fáradt, megvedlett szárnyacska csüngött le az orra alatt. Keskeny szájaszélét nevetős grimaszra húzta, mikor meglátott bennünket.

— Látjátok csak, ennyiben jó az, hogy nekem nem szabad bemennem a terembe.

— Az egész mozgalmat tönkreteszi — mondtam. — Ha látnád, hogy hogyan dolgozunk mi bent. S ezek itt csak fecsegnek, mint a vénasszonyok.

Kis Károly legyintett:

— Én akciót követeltem és ezért majdnem kizártak az Otthonból.

— Azt mondják, azért akartak kizárni, mert nem ragasztottad ki a röpiratokat.

— Azért akartak kizárni, mert nem voltam megelégedve a röpiratok hangjával. Hogy engem küldtek ki ragasztani, ezzel is csak büntetni akartak. Talán nem látják ők, hogy alig állok a lábamon ?

— Rossz színben vagy — mondtam.

Jolán hozzálépett és vállára tette a kezét.

— Miért nem mégy be a kórházba, Kari ? Pihenned kellene, jó koszt van ott, hamarosan összeszedhetnéd magad.

— Nem mehetek. Tudjátok, hogy az Apám meghalt és most nem hagyhatom egyedül az Anyámat. Öregasszony már és azóta még jobban összetörött.

Mennyi érzelmesség s szinte kisgyerekes ragaszkodás van ebben az emberben. Úgy ismertük, mint aki mindig elszántan és keményen állja meg a helyét, aki inkább éhen hal, mintsem hogy valaki előtt meghajlítaná a gerincét s állandóan veszekedett a szüleivel, akik lenézték és gyötörték a firkálásai miatt. A két analfabéta öreg úgy nézett rá, mint a család szégyenére, soha senki előtt nem említették s otthon legjobb szerették volna félreállítani a sarokba, mint valami hasznavehetetlen bútordarabot. De ő csak állt közöttük, hiába dugták be a füleiket, a szocializmusról prédikált nekik és verseket írt előttük vörös tintával. S most

milyen meghatódott s milyen együgyűen gyerekes lett.

— Ennek így semmi értelme — mondtam neki én is. — Mit tudsz te segíteni az Anyádon ? Se pénzed, se erőd nincs az ilyesmihez. Előbb szedd össze magad, aztán majd segíthetsz rajta is.

— Most tejkúrát tartok s az talán megállít a talpamon. Miklós Móric buta szerkesztő, de egy hónapra kifizette a tejemet s ez nemes cselekedet volt tőle. Lehet, mire az ingyentejnek vége lesz, addigra nekem is végem lesz. El sem képzelitek, hogy milyen szomorú lett a házunk azóta, mióta az öreg meghalt. Sokszor gondolok rá, miért is veszekedtünk annyit, nem volt ő olyan rossz ember, mint amilyennek én láttam. Anyám is sokat veszekedett vele és most állandóan sír utána.

Jolán meghatódottan mondta :

— Ez érthető. Szegény öregasszony most egészen egyedül érezheti magát.

Kis Károly a bajuszához nyúlt, pödört rajta egyet lefelé, aztán két ujját végighúzta az orra élén, szintén lefelé. Megfigyeltem, minden mozdulata felülről lefelé hajlott, minden mondatát élesen, magasan kezdte és alig hallhatóan fejezte be.

— Én is úgy vagyok, mint az öreg volt. Fáradt vagyok és lassan mindenki elhal körülöttem. A Nepp Rózsi is meghalt. Nemrégen még milyen szép lány volt, aztán hirtelen leromlott és meghalt. Semmi értelme ezeknek a nagy küzdelmeknek.

— Jó maga a küszködés — mondtam. — Küszködünk és harcolunk, mert ilyen a természetünk. Nem meggondolás ez nálunk. Ebből a természetünkből valóban már csak a halál tud kigyógyítani bennünket. Dolgozunk és harcolunk. A munkára rákényszerítenek bennünket, a harchoz pedig nekünk van meg a kedvünk s így valahogy csak kiegyenlítődik bennünk a rossz és a jó.

— Azt már látom, hogy mi nem érjük meg a szocialista társadalmat.

— Mégis mi a szocialista társadalomért harcolunk s ez megkülönböztet bennünket a buta, állati sorsú emberektől.

Kint jártunk az utcán. Kis Károly lépéseihez kellett igazodnunk. Lassan, alig észrevehetően haladtunk előre. Egyenes, meredt testtartással lépegetett. Azelőtt is ilyen egyenesen járt, de most látszik rajta, hogy erőlteti ezt az egyenességet s nemcsak a járás, hanem ez a testtartás is halálosan fárasztja.

Az egyik kávémérés előtt megálltunk.

— Várjatok meg, kiméretem és hazaviszem a holnapi tejemet.

Egy korsónagyságú bögrével lépett ki újra az utcára. Majdnem színültig volt tejjel s ő most még feszesebben, még óvatosabban lépegetett. Jolán el akarta venni tőle, de ő nem adta át.

— Ezt még elbírom. Ha ezer litert elfogyasztok belőle, akkor föllépek a cirkuszban birkózni — mondta nevetve. — Ezennel meghívlak benneteket vagy a temetésemre, vagy arra a nagy birkózásra.

Jolán jókedvű volt, incselkedett vele. Időnkint meg-meglökte a meredten tartott könyökét, hogy a tej kiloccsanjon a bögréből. Pillanatokra megfeledkeztünk a halálról és a szomorúságokról. Én az irodalomról kezdtem beszélni s ő hirtelen közbevágott.

— Hallottátok-e, hogy Balázs Klára színésznő akar lenni ?

— Valamennyien meg vagyunk fertőzve. Valamikor a Jutagyárban ismerkedtem meg vele, ahol zsákokat szőtt a büdös jutából s ma hol jár fönt a fellegekben. Micsoda ösztön lehetet az, ami így összehozott bennünket ? Sorsszerűség ez, vagy csak véletlenség ?

— Akár egyik, akár másik, annyi szent, hogy mi húzzuk miatta a rövidebbet.

Jolán hangosan nevetett :

— No várjatok csak, gyerekek ! Egyszer még én is színésznő leszek — s egyre hangosabb és oktalanul pajkoskodóbb lett. Kis Károly féltette a bögre tejét, el akart búcsúzni tőlünk, hogy átmehessen az út másik oldalára. Nem engedtük. Elkísértük egész hazáig. A házban sötét volt, láttuk, hogy lábhegyen megy át az udvaron. Vártunk még egy kicsit. Bent nemsokára fölgyulladt a lámpa s a függönyön áttünt az ide-oda motoszkáló ember sziluettje.

— Szegény Kari. Ez sem viszi sokáig — mondta Jolán. — Ilyeneket láttam a kórházban, ez már az utolsó stádium. Az orruk éles lesz, a füleik átlátszóak s hátul mintha beszakadna a nyakuk.

— Tanulunk, harcolunk s aztán elvisz bennünket a tüdőbaj.

— Vigyázzunk magunkra, Kasi, ránk még sok minden vár ebben az életben.

Gyalog elsétáltunk az újpesti temető mellett, kint a határban, át az ördögárkon, a ligeten keresztül, egész a Meteorig. Szép és megnyugtató így a késő esteli csöndben a határ. Majdnem tíz éve vagyok Pesten s azóta majdnem megfeledkeztem a kiteregetett végtelen földekről, a harmatos mezőkről, az illatokról, amik itt páráznak a szabadban, a csillagos égről s a falombok susogásáról. Gyerekkorom nagyrészét ott éltem le messze a Nyitra partján, a mezitlábas gyerekek s a legelésző állatok között. Most visszaszáll belém az emlékezés. Korom és piszok alatt feküdtek bennem eddig ezek az emlékek, most fölütik a fejüket és kivirágoznak az éjszakában. Erőt és bizakodást merítek belőlük.

— Tudod-e, mire emlékszem most vissza ? — kérdeztem Jolántól, aki a nagy csöndességben némán haladt mellettem. — Egy asszonyra, akit a Nyitrában láttam fürdeni. Kőhíd van a folyó fölött, én az egyik híd lábánál horgásztam véletlenül hátratekintettem s akkor láttam, hogy nem is nagyon messze tőlem, a híd egyik boltozata alatt, egy mezítelen asszony áll a kőlépcsőn. Most jöhetett ki a vízből, egészen mezítelen. Nagy fehér lepedővel törülgeti magát. Szembefordultan áll velem, látom a melleit, az egész ágyéka be van nőve hajakkal. Képzeld el, milyen érzések ébredtek föl bennem ezen a délutánon. Feléfordultam éhesen, megrésze-

gülten bámultam rá, ő is látott engem és nem fordult el. Vajjon miért tehette ezt? Akkor nem gondoltam erre a kérdésre, de majdnem elsírtam magam, mikor láttam, hogy öltözködni kezd s aztán eltávozik a város felé. Késő estig kintmaradtam a víznél, körülbelül ilyen tájban mehettem át a határon s nagyon szomorú voltam. Milyen sokáig élnek az emberben az emlékek. Sokáig nem gondoltam erre s most egészen elevenen élnek bennem a dolgok. Akkor még nem érintkeztem nőkkel s különös, most mégis nem az első érintkezésre, hanem erre a látomásra emlékszem vissza szeretettel és jó érzéssel. S mikor verseket írok, akkor is mindig valami távoli emlékek szólalnak meg bennem. Úgy látszik, minden gondolatommal és minden érzésemmel benneélek a jelenben s mégis, lásd csak, a multam is az enyém s néha erősebb bennem, mint a jelenem. Ismered-e a csillagokat? Nézd, az ott a göncölszekere, az a fiastyúk, az pedig a tejút. Valamikor kint ültünk a kazlak között s a csillagokról beszélgettünk. Szerettem az állatokat és a csillagokat.

Jolán még mindig hallgatott s csak néhány pillanat mulva mondta:

— Azóta városi ember lettél s most a vasról, acélról s a gépekről beszélsz így. Sose hallottam még senkit úgy beszélni a munkáról, mint ahogyan te tudsz beszélni. Sokkal szebben beszélsz a vasról, mint az emberekről. A nőkre haragszol, gúnyolod őket s már hallottam, hogy egész este egy gépről beszéltél olyan rajongással, mintha a szeretődet dícsérnéd.

— Lehet, hogy így van. Nemcsak az állatok és a csillagok szépek, de a vas és az acél is szép. A gépek néha szebbek és különbek, mint az emberek. Képzeld csak el. Apró vacakokból az ember összeépít egy esztergapadot, egy körfűrészt, vagy egy cséplőgépet, micsoda szenzáció az, kinyitunk egy csapot, a gép megmozdul, él, dolgozik fáradhatatlanul és pontosabban minden embernél. S ezt a gépet én csináltam. A gép megcsinálásának az érzése az, ami boldogít és nagyon sokszor kielégít engem. De igaz, hogy most már ettől is elszakadtam. Most már verseket és novellákat írok. Nem vassal, hanem szavakkal dolgozom. Azokból a szavakból, amiket mások lezüllesztettek, tönkretették a fecsegésükkel, ebből az ócska anyagból valami új dolgokat akarok létrehozni. Hidd el, hogy én egészen más verseket szeretnék írni, mint amilyeneket eddig írtam. Azt akarom, hogy testük legyen a verseimnek. Úgy nyúlok a szavakhoz, mint ahogyan annakidején a vashoz és acélhoz nyúltam. Azt szeretném, hogy olyan kemények és zártak legyenek a verseim, hogy kézzel megfoghassam és odaállíthassam az asztalra, mint valami szobrot. Néha, ha írok, önkéntelenül megmozdulnak a kezeim, keresem a kifejező szavakat s az ujjaim úgy markolnak bele a levegőbe, akárha szobrot mintáznék. Nem hangulatokból születnek ezek a versek, hanem a legmélyebb belső élményekből. Nem széplelkű költő vagyok én, amilyen a legtöbb ismerősünk, hanem egyszerű munkásember, aki szereti az anyagot s úgy érzi, föl kell emelni azt a leg-

magasabb egységbe. Nem nyugszom bele, hogy úgy vannak a dolgok, ahogyan vannak s az anyag átalakítása, a magam képére való átformálása, ez az én költészetem.

Átmentünk a határon anélkül, hogy megálltunk és csodálkoztunk volna valamin. A külső és belső élet összefolyt bennem s már itt lépkedünk az Andrássy-úton, a körúton, ahol még járnak a villamosok, egy éjszakai árus jön felénk, nagy köteg luftballónnal, időnkint elkiáltja magát és megtágítja a spárgát a ballónokon, mintha elszabadultak volna azok a kezei közül.

— Vegyél a gyerekeknek — mondom Jolánnak. — Ha pénzem lenne, most megvenném nekik az egészet.

— Ha pénzem lenne, most megvenném nekik az egész körutat — felelte Jolán. — Tudod, hogy vajaskenyérre valónk sincs ?

Se Bodrogit, se Gyagyovszkit, se más ismerősünket nem találtuk bent a kávéházban. Korán volt még, ide majd csak éjfél után tévednek be az embereink.

Csöndben beültünk az egyik sarokba. A hosszú úttól kicsit elfáradtunk. Jolán ásítozott.

— Nézd — mondtam. — Ott üvegből gyémántot árulnak.

Az egyik asztal körül artistalányok ültek s középütt egy öreg madárfejű nő szónokolt, csillogó nyakgyöngyöket és karpereceket forgatott a kezeiben. Arccal feléjük fordultunk és néztük a vásárt. A lányok csipogtak és nevetgéltek, az asszony kínálgatta a holmiját, fölöttük

ragyogtak a csillárok, a háttérben tükrös emelvényén ült a kaszírnő s porcukrot mért ki kávéskanállal kis bádogtányérkákba. Időnkint fölállt, kinyujtózkodott és a két karját szétvetette, mintha megpróbálná, hogy szárnyra keljen gyönyörűséges álmai felé.

Igazánból semmi közünk ezekhez az emberekhez s mégis, hogy így közöttük ülünk, azonosítjuk magunkat velük. Micsoda földeket jártak be és micsoda kínokat éltek meg ezek ebben az egyetlen kávéházban ? Milyen műveletlenek és milyen kisigényűek s mégis milyen fényességek felé vágyakoznak és milyen drágán fizetnek meg mindent. Léhűtő bohémek, uzsoráskodó pincérek, lecsúszott ügynökök, nőstények és hímek úgy élősködnek rajtuk, mint a kiéhezett tetvek. S ha kell, ők óráról-órára eladják magukat, hogy löttyízű feketekávét és ócska csecsebecséket vásárolhassanak maguknak. Nem egy úton járunk velük és mégis sokban azonos a sorsunk. Lázadunk az ellen, ami van és nem tudunk közelebb jutni vágyaink beteljesedéséhez. Levernek bennünket rossz szavakkal és majdnem elmerülünk a nyomorúságunkban. Előbb luftballónt akartunk venni a gyerekeknek s a könnyű labdák felszálltak előttünk az égbe, most itt ülünk és nincs tizenöt fillérünk egy vajaskenyérre.

Nézzük az artistalányokat s látjuk, hogy az az öreg némber marakodik velük és kiszedi a veséjüket.

Nemsokára bejöttek azok a pártemberek, akik ide szoktak betérni az éjszakai ülések után s

velük együtt a Népszava munkatársai is megérkeztek. Elől, a megszokott hosszú asztalhoz telepedtek. Föltűnően sokan vannak ma, izgatottak és hangosan beszélgetnek össze-vissza. Választmányi ülés volt, onnan jöttek s még most is feleselnek egymással, mérgelődnek és lelkesednek s valaki a holnapi, vasárnapi Népszava korrektúrapéldányát lobogtatja a kezében. Lázító Ady-vers van benne. Lehet, hogy valamennyien ismerik már a verset, de Bresztovszky Ernő, akinél a lapszám van, most hangosan fölolvassa. Úgy áll a többiek előtt, mint egy népszónok. Kifeszített mellel, előtte az újsággal és keményen, ropogtatva mondja ki a szavakat. A többiek hümmögnek, káromkodnak és lelkesednek.

— Meglátjátok, még forradalomba viszi ez a kormány az országot! — mondja valaki és öklével rácsap a márványasztalra. A poharak összecsörrennek s a pincérek előreszaladnak az artisták negyedéből.

Reinitz Béla a bozontos, feketehajú ügyvéd, mint egy barlangot kinyitja a száját és fölordít:

— Lámpavasra a geszti bolonddal!

Mi is előbbre húzódtunk és már ott ülünk a nagy asztal végében. Halljuk, a választmány elhatározta, hogy még erősebb, még kimondottabban támadóbb harcot indít a választójogért. Mintha valamennyien törni és zúzni szeretnének. Mintha démonok szállták volna meg ezeket a máskor komolyan kártyázó és nevetve politizáló embereket. Szinte megfürdünk ebben a lármás, forró levegőben. Nem emlékszünk már semmire,

ami volt, benne vagyunk a jelenben, pillanatokat élünk s a jövő felé tekintünk.

Doktor Izsák Lajos ül mellettünk s ő Adyról kezd beszélni. Mindig magával hord egy-egy Ady-könyvet, most is nála van, kinyitja s már szaval.

Nem mondunk neki ellent. Nem kell, hogy meggyőzzön bennünket, lelkes társai vagyunk mi is. Jó, hogy nincs még itt Bodrogi. Ő betegen ájuldozna most, tépdesné szegény kancsali bajuszkáját s ó jaj, milyen nehezen várná a pillanatot, hogy egy kis hasadékon előrelépjen a csöndben és énekelni és fütyülni kezdhesse a saját nótáját. De ő még nincs itt, ő még fut valahol egy-két guruló koronácska után. Mi elolvassuk, meghallgatjuk Ady verseit, szétszedjük őket, hogy még dícséretesebben újból összerakhassuk. S így tart ez majdnem hajnalig. Verseket eszünk és politikát hányunk ki magunkból.

Világosodik, mire elindulunk.

Karonfogva megyünk a kelő nap sugarai alatt. Nem vagyunk fáradtak és távoli szebb napokra gondolunk amiknek, hisszük, hogy egyszer, a mi életünkben is el kell következni.

4.

Uitzal nem tudtunk összebarátkozni. Mogorva bezárkozott ember, kellemetlen idegennek maradt meg közöttünk. Naphosszat alig szól egykét szót. Nem jár be az iskolába rajzolni, nap-

hosszat otthon üldögél a díványon. Karjait keresztbe fonja a mellén, a feje előre csüng, mint a fáradt embereké és látjuk mennyi dac és konokság van ebben a testtartásban. Nem szól, nem mozdul és mégis terrorizálja az egész családot. Én az ablakhoz húzott kis asztalkán írok. Háttal vagyok neki s mégis érzem, hogy néha rám pillant, majdnem gyűlölködő idegenség van a tekintetében. Anyám valósággal fél tőle, be se mer jönni a szobába. S a többiek is így vannak. A felesége is itthon van egész nap. Azóta, hogy asszony lett, még gőgösebb és összeférhetetlenebb, mint azelőtt volt. Látszik rajta, hogy ő is érzi az ura furcsa helyzetét a családban, egészen mellészegődött és így a kötekedéseivel és pörlekedéseivel védi az embert. Mindnyájan érezzük, hogy ki kell törni köztünk a viharnak, ez így nem maradhat. Eddig egészen jól megvoltunk egymással. Anyám és testvéreim ugyan állandóan pörlekedtek, de a kimondott szavaknak nem volt komoly súlyuk, nem sebeztek, csak pattogtak, mint a vak pisztolylövések. Ez hozzátartozik az ő nyomorúságos életükhöz, megsokszorozva éreznék a szomorító nyomorúságokat, ha nem lármázhatnák ki magukból a nekikeseredett indulatokat. Most azonban másszínűek és másértelműek ezek a harcok.

Egy idegen ember ül bent a díványon s a jelenléte elég ahhoz, hogy állandóan izgalomban tartsa a kedélyeket. Mindenki sértődékeny és támadásra kész.

Terus, aki közöttünk nőtt föl, akinek minden lépését az Anyám segítette előbbre, teljesen

emellé az idegen ember mellé pártolt. Reggelinél az ő bögréjébe szedi le a tej színét, ha húst főznek, belenyúl a lábasba s kiemeli belőle az első falatot. Villa hegyén viszi be az urának. Az ő ágyát veti meg először s ha csak teheti, beszökik hozzá a díványra.

Ha néha-néha elmennek hazulról, akkor összeül a család és rosszalólag, panaszkodón megbeszéli az újabb jeleneteket.

Anyám egy ideig hallgat, mintha külön-külön át akarná érteni a többiek szavait s aztán engesztelőn megszólal:

— Nincs igazatok, hogy valamennyien így rámentek Terusra. Felesége annak az embernek s úgy érzi, hogy ő már inkább hozzátartozik, mint mihozzánk.

Mariska pattog:

— Én a Béla felesége vagyok s ezért már jogom lenne, hogy mindenkit megmarjak a családban? A Béla dolgozik és én is dolgozom, ők pedig csak henyélnek a díványon. Azt gondoltuk, Mutterka, hogy magának most már jobb dolga lesz s itt van, megint futkos, megint húzza az igát őmiattuk.

Anyám kényelmetlenül érzi magát, lehajtja a fejét, gondolatban keresi a szavakat, hogy okosan és határozott visszautasítással válaszolhasson. De nem olyan könnyű a föladat. Ami most elhangzik körülötte, az a való igazság, nem lehet letagadni. De hiszen ő nem is ezt akarja.

— Igaz — mondja. — Az már szent igaz, hogy így van. De ne legyetek annyira önzőek.

Ha annyira keresitek az igazságot, akkor számoljatok a másik ember természetével is. Mindenki úgy él, amilyen a természete. Emiatt kár is beszélni, az ilyesmit nem lehet máról-holnapra megváltoztatni.

— Olyan ez az ember, mint valami fajankó — szólt közbe Bagó is. — Nem tud ez semmit, hányszor kezdtem vele beszélni s csak hümmög, mintha ólomból lenne a nyelve. Alighanem az erdőben nőtt föl, a szocializmusról beszéltem neki s azt sem tudja, hogy milyen fán terem.

Mariska leintette :

— Hadd csak, hadd, te mindig ezen lovagolsz ! Emiatt még egészen rendes ember lehetne.

— No, Lajos, mit szól maga ehhez ? — kérdezte felém Bagó s az asztalra kitette bádog dohánydobozát. Sárgakörmű ujjait belefektette a fehér papirosba és sodorintott egy jó vastag cigarettát. Rágyujtott, a fejét kicsit sréhen fölfelé tartotta a gyufa lángja előtt. Nedvesség húzódott a szemeire, nagyot szippantott s a két orrlikán át kifújta a füstöt. — Rendes ember ? Az a kérdés, hogy ki mit tart rendesnek. Itt él valaki a városban, hosszabb haja van, mint Liszt Ferencnek volt s közben nem tud semmiről semmit. Ott kezdődik az ember, hogy tudja, hol van és mi a teendője. Nem művész ez, hanem valami indiánus.

— Én Bagónak adok igazat — mondtam. — Ez az ember nem ért meg minket és mi nem tudjuk megérteni őt. Egészen más szemszögből látjuk a világot, egészen máskép gondolkodunk és mások a céljaink. Lehet, hogy neki nincse-

nek is céljai. Csak ül a díványon, ül sötéten, mint valami árnyék s lehet, hogy egyszer észrevesszük, időközben szép lassan sárrá változott át.

— Csak azon csodálkozom, hogy ez a nagyszájú Terus, aki mindig olyan okosnak és fínomnak tartotta magát, ilyen ősemberbe bolondult bele — vágta közbe Mariska. — Ennél különbet is találhatott volna magához.

Anyám tovább is mentette a menthetőt:

— Egy szegény lány nem nagyon lehet válogatós.

— A Barbai nem kellett neki, mert az csak egy mesterember volt. Ez művész. Haszte csodabogár!

— Olyan nyelved van, mint a viperának. Hagyjátok őket békében. Ha szeretik egymást, a többi az ő dolguk.

— Persze, ha nem élősködnének itt az ember nyakán!

— Lajos se keresett évekig egy fillért se! Azt hagytátok! Azt nem akartátok megenni.

Bagó is újból közbeszólt.

— Az más, Mutterkám, az egészen más. Talán csak nem akarja a két embert összehasonlítani?! Lajos otthagyta a mesterségét, de küzködött, iparkodott, hogy legyen belőle valami. Mi, proletárok, nem is azért szólunk, hogy valaki jobb elhelyezkedést keres magának az életben, de a henye, dologkerülő embereket megvetjük. Nem dolgozik ez semmit, még az ecsetet se veszi a kezébe. Él, mint a zseni. Mi haszna van az ilyenből a társadalomnak?! Ő azt hiszi magáról, hogy zseni, én pedig azt mondom, az

ilyenek rosszabbak a nyilt ellenségeinknél. Nem igaz, Lajos ? Ilyenek akarják a mi fejünket elcsavarni ?

Reménytelenül hosszúra nyultak az ilyen beszélgetések és elpuhultak és eliszaposodtak, hogy alig tudtunk kimászni belőlük. De mégis szükség volt ezekre az összerúgásokra. Rövid időre nyugalom következett utána s valamivel könnyebben, elbírhatóbban úsztak el fölöttünk a napok. Különben hogyan is bírhattuk volna el magunk fölött ezt az embert. Mert már nem közöttünk, hanem fölöttünk volt. Mint egy ólomnehéz hulla feküdt át a vállainkon.

Ez így volt az első hetekben. Aztán megelevenedett kicsit, kinyitotta a száját, mint valami piszkos vizet, úgy köpködte ki magából az éretlen, nyers vicceket s néha fölmordult, kifeszítette a pofacsontjait és összecsikorgatta a fogait.

A felesége mosolygott rá és úgy bánt vele, mint valami megvadult gyerekkel.

S egyszer a konyhában üldögéltünk együtt az egész család, Jolánnal és a gyerekekkel s ekkor váratlanul riadt, fájdalmas kiáltás hangzott ki a szobából.

Bagó ijedten fölugrott.

— Hallották ? Mi volt ez ?

— A szobában — mondta Mariska szintén ijedten és kétségbeesetten. — Istenem, valami történt ott, menjetek be a szobába !

Anyám két karját széttárva, odaállt az ajtóhoz :

— Maradjanak! Maradjanak, az Isten szerelméért!

— Mi az? — kérdeztem.

— Megütötte. Alighanem megütötte azt az asszonyt.

Ott álltunk csomóban a konyhában, nem tudtuk, mit kezdjünk, merre mozduljunk. Ilyesmi még sohasem fordult elő a családban. Tudtuk, hogy a rokonaink verik az asszonyt, de nálunk ilyesmi még sosem történt. Az Apám bogaros, makacs ember volt, féltékenykedett, duzzogott, káromkodott, de soha nem emelte föl a kezét Anyámra, soha nem mondott neki trágár, becsmérlő szavakat. Bagó is hirtelen természetű ember, csak úgy fröcsköl belőle a nyál, ha megdühösödik, de azért ülve marad a helyén és soha még komolyabban durva sem volt a feleségéhez. S ott most bent egy ember megütötte a fiatal feleségét.

— Ki kellene dobni! — mondta Bagó. — Az lenne a leghelyesebb, ha kicsuknánk a lakásból.

Anyám a kötényébe rejtette az arcát és sírt.

— Ezen már nem segíthetünk. Utolsó ember az, aki a feleségét megüti, de hogyan avatkozhatnánk be az ilyesmibe? Milyen lány volt ez! Milyen szép, büszke lány és mi lett belőle.

Nemsokára Terus kijött a konyhába, látszott rajta, hogy a szemei ki vannak sírva, az arca fáradt és gyűrött a szenvedéstől.

— Mi volt az? — kérdezte tőle Mariska.

Röviden és elutasítóan válaszolt:

— Semmi.

— Jó. Ha neked semmi, miattunk akár agyon is verhetitek egymást.

Terus nem válaszolt. Két szelet kenyeret vágott le, megkente sült zsírral, sót, paprikát tett mellé és egy tányéron bevitte a szobába. Később mi is bementünk, úgy tettünk, mintha semmiről nem tudnánk semmit, vagy mintha már az egészet elfelejtettük volna.

Terus ott feküdt a díványon, a fejét az ura ölébe hajtotta és tetette az alvást. Uitz meredten ült, a feje lecsüngött s az egyik tenyerével a felesége arcát simogatta.

— Őrültek — gondoltam. — Ez az ember határozottan őrült, a másik pedig egy buta, gyámoltalan némber, aki ütni, verni hagyja magát s aztán így pihen meg az embere ölében.

— Terus, alszol? — kérdezte az Anyám, hogy föltörje a csöndet, ami úgy feszül körülöttünk, mint valami sűrű, fojtogató burok.

Nem kapott feleletet s most Uitztól kérdezte:

— Uitz kérem, mit fognak vacsorázni?

— Mindegy. A fene törődik vele.

— Csináljam meg az ágyukat?

Nem kapott feleletet.

Bagó odaült az én kis asztalomhoz, figyelte a történteket, de nem szólt.

— Nem megyünk be az egyletbe?

Bagó a felesége felé fordult.

— Gyere velünk te is Mariska.

Felesége odament hozzá, megcsókolta és hízelgett neki, hogy így leszerelje az embert.

— Álmos vagyok. Jobb lenne, ha te is aludni jönnél.

— Mindig itthon vagy. Te se tudsz kimászni ezekből a marhaságokból.

Jolánt nem hívtam, a gyerekekkel volt elfoglalva.

A konyha tele volt gőzzel, középen a kövön nagy teknő feküdt, a két lányka ült benne mezítelenül és szégyenlősen. A fiú az egyik széken kuporgott, már szintén mezítelenül.

— Megfürdetem őket, aztán én is aludni megyek — mondta Jolán. — Siessetek haza, Kasikám. Ezen a héten még alig pihentünk.

Bagó segített nekem:

— Valami lesz bent az egyletben. Forró a levegő, hamarosan lesz valami.

A gyerekek paskolták a vizet a teknőben, Eti pajkosan szembefröcskölte Pirit s az most hirtelen hangosan elsírta magát.

— Istenem — sóhajtott fel az anyjuk —, megint nem bírok veletek gyerekek. Ha rosszak lesztek, mindjárt kihívom az Uitz bácsit.

Kijöttünk a folyosóra. Bagó nevetve mondta:

— Jolán már ezzel a mumussal ijesztgeti a gyerekeket. Csakugyan olyan ez, mint a madárijesztő.

— Nemsokára május elseje, jó lenne, ha csinálnánk valami fölfordulást. Elég lehetne már a parádés fölvonulásokból. Higyje el, hogy ezt is megszokják a hatalom urai és fütyülnek rá.

— Maguk vasasok kezdhetnének valamit — mondta Bagó. — Nálunk alig lehetne az ilyesmihez embert kapni. A nyomdászoknál nagy az úrhatnámság, arra se lehet rászoktatni őket, hogy szaktársnak szólítsák egymást.

— De azért jól meg vannak szervezve! Annyi eszük van, hogy a béreket jól fölsrófolják.

— Az igaz, hogy jó üzletemberek vannak a vezetőségben. De mindig csak magukra, a nyomdászcsaládra gondolnak. Nem szocialisták azok ott fönt, hanem jó üzletemberek.

— Nálunk is, mindenütt a vezetőséggel vannak a bajok. Hallgassa meg egyszer a szindikalistákat, hogy milyen okosan magyarázzák meg ezt a dolgot. Ők politikaellenesek s a szakszervezeteket is egészen máskép gondolják el. Azt mondják, a bürokrácia az, ami megöli a mozgalmat. Ebben a fölfogásukban hasonlítanak az anarchistákhoz, de mégis, ahogyan ők gondolják el a mozgalmat, az sokkal rendszeresebb, sokkal logikusabb, mint ahogy azok gondolják. Azok idealisták, ők realisták. Azt mondják, hogy ők képviselik az igazi marxizmust.

— Kár, hogy most nincsenek előadások a Társadalomtudományi szabadiskolában. Sok okos dolgot tanulhatott ott az ember. Azt mondjuk magunkról, marxisták vagyunk s alig is tudunk valamit arról, hogy kicsoda, micsoda volt az a Marx. Olvasni kellene sokat, de közülünk, munkások közül, kinek van ehez elegendő ideje.

— Időm, az lenne, de alig van könyv, amihez hozzájuthatna az ember. Nézze meg csak az egyleti könyvtárakat, nincs bennük egyéb a vacak szépirodalmi könyveken kívül. De azt sem tudják jól összeválogatni, még azt se. Ismerte maga a »Jövendő« című lapot?

— Igen. Úgy emlékszem rá, hogy láttam. De az már régen jelent meg.

— Néhány évvel ezelőtt. De nekem is csak nem régen kerültek a kezembe az összekötött példányok. Nagyszerű lap volt. Azt hiszem, a legjobb, ami eddig magyarul megjelent. A legmodernebb írók írtak bele, ők közölték először az új orosz, az új lengyel és általában az új külföldi írókat. Gorkij nagyszerű író. Egészen más, mint a mieink. Mélyek és emberségesek az írásai, sokszor gondoltam már, hogy nekem inkább az orosz, mint a magyar írókhoz van rokonságom.

— Én is olvastam az ezerkilencszázötös orosz forradalomról. Nagyszerű nép az, egészen más fajta, mint amilyenek mi vagyunk. Ha egyszer fordul a világ kereke, ők biztosan ott lesznek a kormányrúdnál.

Kint a csöndes Váci-úton lépkedtünk s így elmerülten a csöndben, a ritkán ültetett lámpások alatt lelkesedtünk az orosz forradalomért. Nichilizmus, anarchizmus, szindikalizmus, szocializmus, mindez egyszerre kóválygott a fejünkben s valamennyivel elégedettebbek voltunk, mindegyiktől külön-külön is többet vártunk, mint a magunk mozgalmától. Nem gondoltunk arra, hogy a messziből látott dolgok mindig szebbek, mint azok, amiket saját erőnkből hozunk létre, amikben közvetlenül benne élünk. Forradalom! Úgy él bennünk ez a szó, mint valami nagy ígéret, úgy képzeljük el a forradalom cselekvő pillanatait, mint valami nagy testvériesítő ünnepséget. Nem a romboló ösztön, hanem egy

új világ felé kívánkozás mondatta ki velünk ezt a szót. S én csakugyan úgy értettem, hogy a forradalom valami rossznak a befejeződését és valami jónak a kezdetét jelenti. A forradalom az elvtársak és barátok megértő összetalálkozása a világban s egy nagy letisztulás, megemberesedés.

— Ezek alatt is ég a talaj — mondta Bagó lelkesülten. — Csak most már résen legyünk, hogy el ne aludjon ez a kis tüzecske.

Sokan voltak bent az egyletben, játszották a megszokott társasjátékokat, eleven az élet, vitatkoznak és zajongnak, mint akik valamiféle italtól megrészegültek. Bagó vendég itt a vasasok között, örömmel ül le közéjük, erőt és bátorságot érez bennük s úgy beszél hozzájuk, mint ahogyan csak a legjobb barátaihoz beszél az ember. Ő olvasottabb, képzettebb, mint ezek az agyondolgozott gyárimunkások. De ő elfogultabb is, rajongóbb az osztálya iránt. Ezek a lekonyult bajuszok, kicserepesedett kezek, vastag szemöldökök alól előpillantó tekintetek meghatják és elindítják belőle a szavak áradatát.

— A tudás hatalom, elvtársak — mondja. — S nekünk arra kell törekednünk, hogy mennél többet ismerjünk meg az életből, mennél jobban belelássunk a körülöttünk levő világba. A szocializmus az az eszme, amely az egész emberiséget meg akarja váltani. Nem apró-cseprő dolgokkal vesződünk, hanem a gyökeréből akarjuk kimozdítani ezt az egész fönnálló rendet. Nem a düh, ami vezet bennünket, hanem a meg-

győződés. A jelen ismerete és a jövőbe vetett hitünk.

Valaki közbebrummog:

— Az a baj, hogy ilyen nyakatekerten, ilyen sok cécóval mennek előre a dolgok. Máról-holnapra egyszerre rendet teremthetnénk, ha elhatároznánk, hogy elég volt ebből és ne tovább.

Egy másik:

— Ha elhatároznánk, hogy holnap nem dolgozunk, egy hét mulva megenné a fene a gazdagokat. Mi történne velük, ha a kemence nem sütne nekik kenyeret, ha a tű nem varrna nekik ruhát, ha a sparherdjükben kialudna a tűz s a csilláraikban nem gyulladna meg a világosság. Azt mondom, egy kézlegyintéssel el tudnánk intézni az egészet.

A titkár kijött az irodából nagy papircsomaggal a hóna alatt.

— Elvtársak! — kiáltotta harsányan az emberek közé. — Ezeket a röpiratokat most hozták ki a központból, még az éjszaka szét kell osztani. Minden vasas a fedélzetre!

A kerekkoponyájú, bulldogképű ember ott állt a terem közepén, a röpiratokat letette az asztalra s az egyik kezével megpödörte a bajuszkáját.

Valaki hátulról elszánta magát a közbeszólásra:

— Megint ezek a fecsegések!

A titkár vörösen kiegyenesedett s csakugyan úgy, mint valami útra készülő hajó kapitánya, keményen és ellentmondást nem tűrően parancsolta:

— Senki ne vonja ki magát a munka elvégzése alól. Ha én itt tudok lenni reggeltől estig, még akkor is, mikor az elvtársak már túlvannak a munkán, akkor most tessék megfogni mindenkinek a maga csomagját és előre. Május elsejére meg kell mutatni, hogy az utca a miénk, ott mi vagyunk az urak. Tisza vért akar látni, hát mi megmutatjuk, hogy ettől se ijedünk meg!

Ezek a szavak hatottak, a szájaskodók megjuhászodtak s a gyávákba fölmelegedett a vér s megmozdultak a röpiratcsomag felé.

— Igaza van! — mondták. — Ha packázni akar velünk, majd megmutatjuk neki.

Tíz óra előtt, mielőtt a kapukat bezárták, elindultunk. Valamennyiünk vitt magával egy marokra valót a röpiratból, szétszéledtünk, mint a jövendő hírnökei. Bementünk a házakba, ajtóról-ajtóra jártunk s a kilincsekre fölszúrtuk a röpiratokat. Reggel, mikor a munkások kiléptek az ajtón, kezükbe akad az írás, mely szervezkedésre, lankadatlan, kitartó harcra szólítja föl őket.

Együtt jártam Bagóval s jó kedvvel végeztük a ránk kiszabott munkát. Tudtuk, hogy nem ezek a kis cédulák fogják megváltani a világot, de tudtuk azt is, hogy a kis cédulák milliói, mint millió szikra, egy napon fölgyujtják az emberek megülepedett gondolatait. Ezek a kis cédulák nem esnek ki nyomtalanul az emberek emlékezetéből, agitátorok ezek, néha elevenebbek és erősebbek, mint mi, az eleven agitátorok, akik időnkint át akarunk törni minden gátakon

s időnkint oktalanul megtorpanunk a legkeskenyebb árok előtt is.

Iparkodtunk, szinte rohanvást dolgoztunk. Nemsokára tíz óra, akkor becsukják a kapukat s az egész városnegyedre ráborul az ólmos, fölszakíthatatlan éjszaka.

5.

Egy hete esik az eső. Hiába fiatal és életerős az ember, ez az átható nedvesség, lefáraszt és elkedvetlenít valamennyiünket. Különös, előttem eddig ismeretlen érzések lepték meg Jolánt, kissé mintha eltávolodtunk volna egymástól. Délelőtt és délután is ülni járt s szabad idejében gyerekeivel van együtt. Most látni meg rajta, hogy ő is éppen olyan anya, mint a többi. Maga köré szedi a gyerekeit, játszik velük, rendbehozza az elrongyolódott ruháikat. S néha úgy gagyog és selypít, mintha ő is gyerekké változott volna át. Először meglep ez a viselkedése, majdnem haragra ingerel, aztán azt gondolom, neki van igaza. Nem kívánhatom tőle, hogy olyan legyen, mint én. Nemcsak azért, mert én férfi vagyok, ő pedig nő, hanem azért is, mert ő adott életet ezeknek a kicsinyeknek s ha azok el is szakadtak tőle, ő nem tud elszakadni tőlük. Nem szakadhat el tőlük, mert szereti őket s felelősséget érez minden mozdulatukért, minden cselekedetükért. Ha mellette vannak fáj neki, hogy ilyen árvák és hazátlanok s ha elszaladnak tőle, akkor hiányoznak neki,

mert mindennél jobban szereti őket. Az eszével már fölszabadult, bent él a társadalomban, résztvesz a nagy közösség harcaiban, érzéseiben azonban megmaradt a réginek, a szűk családi körben érzi magát a legbiztosabban, a legnyugodtabban.

Szólok hozzá, barátságosan felel, de érzem, hogy valahonnan távolról szól, itt áll előttem, megérinthetném a kezemmel, de alig merek felényúlni. Hátha nem is ő ez itt előttem, valahova elérhetetlen távolságba került tőlem s ez csak a tükörképe. Nem a valóság, csak az én emlékezésem.

— Ha nem lennének gyerekeid, mennyivel szabadabb és gondtalanabb lehetne az életed — mondom neki. — Lehet, hogy szükséged van erre az odaadó szeretetre, de az ilyen szeretet mindig bizonyos félelemérzéssel és gyötrődéssel jár.

Rám néz s meggyőződéssel feleli:

— Ha nem lennének gyerekeim, sokkal üresebb lenne az életem. Nálad ez máskép lehet. Te kiéled magad az írásban, te az alkotó munkában átéled azt, amit én a terhességben, szülésben éltem át s ugyanazok az érzéseid meglehetnek, amik engem a gyermekeim mellett töltenek be.

Nem áldásos ez így osztozkodni egymás életével. Akármennyire közel vagyunk egymáshoz, akármennyire megértjük a másik érzéseit és gondolatait, mégis két külön ember vagyunk mi s a kis különbségeink végtelenül elválasztanak egymástól. De lehet, hogy éppen ezek az ellen-

tétek azok, amik összetartanak bennünket. Mindez érdemesebb és elbírhatóbbá teszi az életünket. Miért élnek a kávéházi artistalányok, miért élnek az agglegények és a magányos özvegyek ?

Erre gondolok most s ezelőtt is már sokszor fölvetődött bennem ez a kérdés.

Visszaemlékszem egy délutánra Balázs Klárinál. Öten, hatan voltunk együtt, fölöskávét uzsonnáztunk, aztán Dosztojevszkij Bűn és bűnhődés című könyvéről vitatkoztunk s végezetül Klári a modern költőktől szavalt el néhány verset. A vita közben idegesek és izgulékonyak voltunk. Bonyolultnak és megoldhatatlannak látszott előttünk Raszkolnyikov problémája. Mi volt ez az ember? Gonosztevő vagy forradalmár? A jó gyilkos. Meg akarta ölni a bűnt és maga is bűnbeesett. Össze-vissza beszéltünk anélkül, hogy valamelyikünk csak egy hajszálnyival is közelebb jutott volna a probléma megoldásához. Egy fiatal lány is volt akkor közöttünk, Klárinak a húga. Ő nem szólt bele a vitába s nagy fekete szemeivel mozdulatlanul bámult arra, aki éppen beszélt. Lehet, hogy pontosan föl sem tudta fogni, miről is van szó közöttünk. Fiatal volt még, keveset olvasott, egyszerű vasalólány a máriautcai mosodából. Lehet, hogy tetszett nekem ez a lány s ezért figyeltem föl rá jobban, mint a többiek. De lehet, hogy valami más volt az, ami vonzott hozzá. Láttam magam előtt piros ajkaival, szinte harmatosan fínom arcbőrével, a nagy kontyba tűzött hajával s a domború melleivel, amik megfeszítették a blúzát.

Máskor, más ilyen alkalmakkal nyugtalankodó, éhes vágyak születtek meg bennem, most fáradtan és kedvetlenül üldögéltem. Milyen szép és mégis milyen hidegen magányos ez a lány, gondoltam. Lassan, lassan elszomorodtam a látásától. Mikor elváltunk már ő is szomorú volt.

— Mi baja van a húgodnak? — kérdeztem Kláritól. — Milyen szép és milyen különösen szomorú.

— Menyasszony. Szerelmes egy kőművesbe, egészen belebolondult abba a komisz emberbe, aki elcsalja a keresetét s még el sem vette feleségül s már is megveri szegényt . . .

Nemsokára férjhez ment ez a lány s egy esztendő után agyonlőtte magát és a kicsinyke gyerekét is.

Óh, micsoda végzetes sors a magányos ember sorsa !

Mégis jó az, hogy Jolánnak gyerekei vannak s jó, hogy én is ő mellette vagyok, Anyám mellett rá is szükségem van. Nélküle talán már én is valahol máshol lennék, sokszor úgy érzem magam, mint akik a szakadék szélén járnak. Szükségem van arra, hogy valaki fogja a kezem és megtartson az egyensúlyban.

Kint esik az eső, Jolán a gyerekekkel játszik s én leülök, hogy írni kezdjek valamit.

Sürgönyhordó kopogtat be az ajtón. Miklós Móric értesít bennünket arról, hogy Kis Károly meghalt az újpesti Károlyi-kórházban.

Megriadtunk, mintha hirtelen pergő fegyvertűzbe kerültünk volna.

Jolán kilépett a gyerekei közül, az ajtónak támaszkodik, mint akit szédülés fogott el és sír, hangosan zokog. Arcát eltakarja a két tenyerével s az ujjai között kiszivárognak a könnyei.

Leülünk, szótlanul gubbasztunk, szomorúak és majdnem magunkkal tehetetlenek vagyunk.

Jolán kérdezi :

— Emlékszel rá? Három hete sincs, hogy a Fő-úton heccelődtünk vele. Milyen óvatosan, egyenesen lépkedett s én lökködtem a könyökét, hogy a bögréjéből kiloccsanjon a tej.

— Akkor még a cirkuszba készült birkózónak.

— Hogyan félt a kórháztól s mégis ott végezte be szegény.

— Most majd összejönnek az ellenségei, szónokolni fognak a sírjánál s olyan ábrázatot fognak mutatni, mintha egy hosszú életen át ők lettek volna legjobb barátai a halottnak. Pedig senkije nem volt. Ő is azok közé a magányos emberek közé tartozott, akik a szeretet és a megértés után vágyakoznak és közömbösen mindenki elhagyja őket. Vannak, akiket öngyilkosságba sodor ez a magányosság, vannak akik elhervadnak, mint a rossz talajba került növények, vannak akik beleőrülnek a gyötrelmekbe s akik éhen és szomjan elhullanak, mint a kivert állatok.

Másnap kimentünk Újpestre.

A halott már ott feküdt fölravatalozottan a kórház hullakamrájában. Hideg, szívet és lelket fájdító szobácska. Az ajtóval szemben lévő falon hatalmas fekete posztókereszt, a többi falak meszesen fehérek és nyirkosak. A ravatal

középütt áll a szürke kőpadlón. A ravatal körül hat szál gyertya ég, mindegyik fekete kis masli-val átkötötten, a gyertyák között a fekete koporsó, benne a halottal. Csak a feje látszik s az is olyan kicsiny és száraz, mint egy elaszott alma. Csak az orra nagy, valósággal megnőtt így a halálban. A szemei mélyen behúzódtak a göd-reikbe, az egyik már nem is egyéb, egy szörnyű fekete lyuknál. Úgy fogyott el ebben az ember-ben az élet, mint ahogyan a világító mécses elégeti, elfogyasztja magából az olajat. Régi ismerőseinkkel találkozunk össze. Eljöttek ezek az emberek, hogy megmutassák magukat, hogy tanubizonyságot tegyenek saját tisztességük mellett. Körüljárták a koporsót, gondosan meg-nézték ezt is, azt is s aztán sunyin kioldalogtak az utcára. Valahonnan a csöndes kis zugokból előjöttek az ismeretlen öregasszonyok is, olyan szárazak és feketék voltak, mint a kivénhedt hollók. Ők is megnézték és megvizsgáltak mindent s volt közöttük, aki megállt a halott fejénél és görbe háttal, leejtett fejjel hang-talanul sírni kezdett. A megenyhülés pillanatai voltak ezek az ő számukra. Nem a halottat siratják s nem önmagukat. Csak megered belőlük a könny, olyanok, mint a gyönge, időmegrágta anyag, átszivárognak belőlük a keserű, sós vizek. Aztán ők is összeszedik magukat és ők is tovább bicegnek.

Én is ott állok a koporsó előtt s nézem a halott barátomat. Alig maradt meg belőle valami. Elaszott, hideg és merev. Azokra a selyemgubókra emlékszem, amiket ládaszámra

őrízgettem otthon gyerekkoromban. Selymet akartam gombolyítani róluk, de eljárt fölöttem az idő, a hernyókból lepkék fejlődtek, átrágták a vékony hártyafalat s nekem ott maradtak az elfonnyadt, hasznavehetetlen gubók. Olyan ez a halott test itt előttem, olyan száraz és beszakadt, mint azok a gubók voltak. A lélek elszállt belőle, mint ahogyan a gubóból elszállott a lepke. A test most a föld alá kerül s a lélek tovább él majd Kis Károly nehézkesen pergő, sokszor művészietlen, sokszor vörös tűzben lobogó verseiben.

Nem sírtam, fájdalmasan és egészen mélyről föléreztem a tragikus halál pillanatát és nem tudtak kiszakadni belőlem a könnyek. Jolán mellettem állt és ő sem sírt.

Bementünk a Munkásotthonba s láttuk, hogy a táblán, amire az értekezleteket és az előadásokat szokták kiírni, most Kis Károly temetésére agitálnak.

»Elvtársak és Szaktársak! A vezetőség fájó szívvel tudomásukra hozza, hogy Kis Károly elvtársunk hosszú betegeskedés után örökre eltávozott sorainkból. Temetése a Károlyi-kórház halottasházából lesz, mindnyájan tartsuk testvéri kötelességünknek, hogy felejthetetlen elvtársunkat utolsó útján elkísérjük.

A dalárdisták teljes számmal jelenjenek meg.

Elvtársi üdvözlettel

A vezetőség.«

Elolvastam ezt az írást, az arcom önkéntelenül megrángott.

— Nézd csak, nézd — mondtam Jolánnak. — Már fölébredtek. Már rájöttek arra, hogy Kis Károly az ő testvérük volt. Kirúgták maguk közül s most jó hangosan elsiratják.

— Legalább, ha láthatná. Legalább, ha láthatná, hogy egyszer így megbecsülik. Semmi jóból nem jutott ki a részére, legalább most a halála után láthatná, hogy nem élt hiába.

Az emberek sakkoztak és dominóztak. Aki bejött, elolvasta a fölírást a táblán, bólintott és sablonosan, majdnem mindegyik azt mondta:

— Hát ez is bevégezte. Jó, hogy vasárnap lesz holnap, legalább én is elmehetek a temetésére. — Aztán leült a játékosok közé, vagy fölemelt egy újságot és böngészni kezdett a végtelen fekete sorokban. Lassan a dalárdisták is összeverődtek, nekik jól jött ez a kis haláleset. Már krákogtak, előre reszelték a torkukat, a pohár sörökre gondoltak, amiket majd leöntenek magukba az ének után.

— Szép temetése lesz — mondta valaki.

Valaki másik ráfelelte:

— Jó elvtárs volt, megérdemli a tisztességet.

Hazamentünk, megvacsoráztunk, aztán elindultunk a kávéházba. Tele voltunk szomorúsággal. Elveszítettünk egy egyszerű, derék embert s most látjuk a világ nem fordult ki sarkaiból. Mintha semmi sem történt volna, a körutakon zajlik az élet, lányok és fiúk karonfogva eveznek a sűrűségben, a rikkancsok kiabálják újságcímeiket, az üzletekben édes cukrot, hús-

maradékokat, puha selyemharisnyákat s mindenféle csecsebecséket, hasznos és haszontalan dolgokat vásárolnak az emberek. Mindenki olyasmit vásárol, amitől, azt hiszi, még erősebb lehet testben, vagy még szabadabb és szárnyalóbb lehet lélekben. Ezek az elevenek s nem törődnek Karival, bizonyára nem is tudják, hogy a halott meredten és nyugodtan ott kint fekszik a kórház hullaházában s már kiütköznek rajta az átváltozás zöld és kék jelei.

Akiknek szóltunk felőle, azok valamennyien mondtak róla egy-két jó szót, aztán visszaestek önmagukba s szinte tüntetőleg mutogatták föl örömeiket, vagy bánataikat.

Másnap temettünk.

Sütött a nap, meleg és szellőtlen volt az idő, mikor a fekete menet megindult. Sokan, sokan, Újpest majdnem valamennyi szervezett munkása kivonult. Két hosszútestű asztalos tartotta az Otthon zászlóját, a vörös selyemlobogó fekete organtüllel volt bevonva. S a vezetőség ott csoportosult elől a zászló körül, utánuk következnek a többiek, olyanok, akik egy szót sem váltottak Kis Károllyal, olyanok, akik gúnyolódtak vele, olyanok is, akik kiközösítették maguk közül s azok a kevesen is ott voltak, akik barátai és küzdőtársai voltak neki akkor, mikor még élt.

A koporsó után az Anya, a görbehátú öregasszony lépkedett. Nem sovány volt ez az asszony, hanem kövér, fölfujt, mint valami balón s csak úgy nehezen imbolygott előbbre. Mintha nem is tudná, hogy mi történik körülötte. Meg-

nézte az idegen embereket, tekintetét egyikről a másikra emelte s aztán pillanatokra megnyugodott a koporsón. És ott volt a halott testvére, a sógora, a pékné, akitől karaj kenyereket vásárolt magának, a tejesné, ahonnan a tejet hordta haza és ott volt mindenki, úgy látszott, eljött mindenki, aki ma él a földön.

Körülhelyezkedtünk a sír köré, a sírások kapával és lapáttal dolgoztak, aztán kötelet fűztek a koporsó alá és leeresztették a gödörbe. A hantok zörögve hullottak alá és úgy hallatszott, mintha valahol a mélyben posztóval bevont gyászdobokkal dobolnának.

Egy ember állt a gödör szájánál, levett kalapját idegesen forgatta a két markában, krákogott, nyujtogatta a nyakát, mintha fuldokolna s végül kinyílott a szája és beszélni kezdett.

Halkan, kifürkészhetetlen mélységekből szólott. Alig tudtuk fölfogni, hogy mit mond, aztán erősödött a hangja s mintha már trombitát fújna a feketeruhás tömeg fölött.

S aztán egyszerre fölcsuklott a sírás.

A dalárdisták előbbre húzódtak, a karmester, aki ott állt a földhányás szélén, beintett az énekeseknek. Először egy gyászdalt énekeltek, aztán azt a dalt, amit Kis Károly írt a szabadságról. Valamikor pályadíjat nyert ezzel a szöveggel, de alig is énekelték néhányszor. Mint őt magát, ezt a kis dalt is agyon akarták ütni a barátai. De most, most szárnyra kelnek a proletárköltő szavai, fölzengnek és betöltik a teret:

Miként a mezőnek nyíló vadvirága,
Miként az erdőnek dalos pacsirtája:
Szabadságot hirdet ajkunk,
Szabadságot zeng a dalunk.

Erős akaratunk letöri a láncot,
A lelkesedésünk teremt új világot.
Egyenlőség a jelszavunk,
Egyenlőséget akarunk.

Reményteli szívvel nézünk a jövőbe,
Miként a napsugár, haladunk előre.
Testvériség a mi vágyunk,
Testvériséget imádunk.

Midőn a szolganép álmából fölébred,
Tündérálom lesz majd a földön az élet.
Nékünk nyílik minden virág,
Mienk lesz majd a nagy világ!

Mint a kitárulkozó, nagyszerű himnuszok szállt föl a dal a magasba. Az emberek lecsüggedt fejjel hallgattak s a zene megenyhítette és lélekben megtisztította őket. Milyen gyatra kis dolog ez a versecske s most sír, világít és új reményeket hint el a levegőben. Kis Károly már a föld alatt van s én éreztem, hogy a dal örökre velem marad. Valaki megint beszélni kezdett s az emberek megint fölsírtak. Jolán távol állt tőlem, a kibontott zászló egyik csücskét tartotta s most ő is sír, hangosan zokog, egész testével ide-oda imbolyog, mintha el akarna dőlni. Oda kellene lépnem hozzá, hogy megtámogassam, de nem tudok elmozdulni a helyemről. Nem tudom a meghatódás-e ez bennem, ami a halotthoz köt le, vagy a harag

és elkeseredés, amit a síró asszony ellen érzek. Miért sír, miért mutatja meg a gyöngeségét itt, ezek között az alakoskodók között, azok előtt, akik ide is csak azért jöttek el, hogy jóknak és erényeseknek lássák őket. Soha semmi szeretetük nem volt az iránt az ember iránt, aki most ott fekszik a föld alatt. A barátai elpártoltak tőle, alig jutott neki tenyérnyi hely a szülei árnyékában s ezen a nagy földön nem akadt egy asszony, aki az ölébe ült volna, aki feléindult volna, hogy az övé legyen.

Miklós Móric odalépett Jolánhoz, karonfogta és megindult vele a temetőből kifelé. Én is megindultam s ekkor láttam, hogy Rozgonyi ott áll a dalárdisták között, szép fekete ruha van rajta, a haja bodros, mintha ki lenne sütve s kajánul, majdnem vigyorogva nézeget felém. Elszégyeltem magam, megverten értem ki a temetőből.

Jolán ott állt a kapu előtt, nagyon sápadt és összetört volt. Kitárta felém a karjait és azt mondta :

— Óh, Kasi, milyen szomorú, milyen nagyon szomorú vagyok.

Együtt voltunk Miklós Móriccal, Klárival és Fischer Jenővel, aki annakidején pénzt adott ahhoz, hogy Kis Károly könyve megjelenhessen. Így az egész régi kompánia együtt volt és lődörögtünk az utcákon, mint az árva gyerekek.

Ez a temetés összehozott bennünket. Akik időközben már elsodródtunk egymástól, megint kezet fogunk s ki tudja mikor, milyen alkalomból találkozunk ismét össze. Miklós Móric, aki sze-

rette a nőket, erősen öregszik már, a haja őszül, elhájasodik, megpocakosodik. Nehéz léptekkel jár, mint akinek elgyöngültek a lábai. Fischer komoly üzeletekben utazik, se ideje, se kedve már ahhoz, hogy törődjön velünk, ágrólszakadt, bizonytalan egzisztenciákkal. Balázs Klára kávémérést akar nyitni, nagy gondokban fő a feje s mi ketten Jolánnal, mi is hol járunk már a multtól. Egyre ritkábban emlékszünk vissza a gyárakra, ahol dolgoztunk. Néha, ha egyedül csatangolunk az utcákon, ő megszólal :

— Álmomban visszakerültem a villanygyárba s éreztem, milyen borzalmas lenne, ha még ma is ott kellene tengődnöm. Ott rontottam el a tüdőmet s máig talán el is pusztultam volna. Akkor nem vettem komolyan a bajokat. Hetenkint legalább két durchmarsot csináltunk. De nekem volt eszem s ha csak lehetett félrehúzódtam aludni. Vékony kis asszonyka voltam s a többiek azt hitték, már csak hálni jár belém a lélek. Appel, a mester, jó volt hozzám, mert ő is tagja volt a Good Templer rendnek s így sok mindent elnézett nekem. Tíz, tizenegy órakor már helyet kerestem magamnak, hogy valahol lefeküdhessek. Egyszer, úgy félálomban észrevettem, hogy néhány asszony ott áll mellettem s az egyik azt mondja :

— Ez sem él sokáig. Hagyjuk, hadd pihenje ki magát.

Ezentúl még nyugodtabban bújtam pihenni és aludtam reggelig. S mégis micsoda embertelen élet volt az.

Mind a ketten nagy utat tettünk meg azóta.

Nem vagyunk gazdagabbak, mint akkor voltunk, de magasabbrendű emberekké fejlődtünk, kinyíltak a szemeink és füleink, látunk és hallunk és komolyan gondolkodunk az élet ezer kérdése fölött. Éljük a pillanatot, amiben vagyunk és mindig a jövő felé készülődünk. Megvan az életünk miértje. Nemcsak létezünk, hanem élünk is. S ez már valami. Ez már nagyon sok a magunkfajta emberek sorsában.

Kis Károly halála még napokig fogvatartott bennünket, aztán ez is mögöttünk maradt.

Otthon, Uitzné készült már a lebabázásra s az egyesületekben zajlott a mozgalom, mintha komoly, helyzetváltó megmozdulások előtt állnánk.

Érezzük az erőnket és hisszük, hogy egyszer győzni fogunk.

6.

Anyám nemcsak mondta, hogy vállalja Uitzékért a munkát, hanem a gyakorlatban is beváltotta szavait. A fiatal házaspár nem dolgozott. Ahhoz nem volt pénzük, hogy nászútra induljanak, az úri henyélés jóérzéséről azonban nem akartak lemondani. Ha nem utazhattak el a Kanári-szigetekre (ez a hely volt előttünk az elképzelhető legnagyobb jólét paradicsoma), legalább különváltak tőlünk, valósággal elbarikádozták magukat a konyhában. Miért gondolták, hogy nekik joguk van ehhez a különcködéshez, azt senki nem kérdezte meg tőlük. Mint ahogyan sok mindent nem kérdeztünk

meg tőlük s nem volt erőnk hozzá, hogy tiltakozzunk az asszony nyeglesége s az ember durvasága ellen. Amennyire lehetett, hátat fordítottunk nekik s csak Anyánk volt az, aki nem tudott elszakadni tőlük. Félt, vagy lehet, hogy őket féltette mitőlünk s közben egészen szolgálójukká dolgozta magát.

— Egyszer majd észre térnek — mondta. — Ha az a szerencsétlen ember nem is, Terus majdcsak dolgozni kezd. Csak már az a gyerek is megszületne.

Mariska pattogott :

— Köll is az ilyeneknek gyerek ! És aztán miért mondja, hogy az a szerencsétlen ember ? Miért szerencsétlen az az ember, ha szabadna tudnom ? Azért, mert kihúztuk a sárból, azért, mert rendes inget adtunk rá ? !

Anyám befogta a füleit. Valószínűleg úgy gondolhatta, ha ő nem hallja Mariska lázadozó beszédét, Uitzék sem fogják meghallani a konyhában. Arra talán nem is gondolt, hogy azok, ott kint, egyáltalában nem törődnek a mi véleményünkkel. Akik dolgoznak, olyanok az ő részükre, mint a fejőstehenek, kényelmesen alájuk feküsznek, teleszíjják magukat táplálékkal s aztán élik a maguk különös s a mi részünkre nagyon is érthetetlen életüket. Valóban nem értettük, hogy miért élnek és miért éppen így élnek. Lehet, hogy mi nagyon is anyagiasak vagyunk, ők pedig a kiváló szellemi lények, akikre a mienkétől merőben eltérő sors vár a világban. Különös, hogy mi látszunk a lustáknak és anyagiasaknak és mégis ők azok, akik

délig hevernek a vaságyon, minden hozzáférhető eledelt fölfalnak. Mindezt szóvátettük, de csak úgy halkan, magunk között. Valószínű, hogy nem miattuk, hanem Anyánk miatt voltunk ilyen jámborak és majdnem együgyűen érzelmesek.

És ő, a fáradt asszony, aki már valamennyiünket föltáplált, aki megszült és felnőtt emberekké nevelt bennünket, félreállt a harcokból, az egészből csak annyit értett meg, hogy neki megint el kell járnia hazulról és pénzeket kell keresnie a lánya és a veje számára.

— Majd csak akad valami mosás, vagy takarítás — mondta és egész nap lótott-futott, felkereste régi ismerőseit, akikkel itt vagy ott dolgozott együtt, jelentkezett a kapitányságon, ahol takarítóasszony volt évekkel ezelőtt és kért és könyörgött mindenütt. Végül is valaki beszerezte a Buchwald-céghez, ahol jegyszedői állást kapott az állatkerti sétautak székeinél. Könnyű munka volt, örült neki, mintha aranyat talált volna. Szép, fehér kötényt és egy táskát kapott az oldalára, amilyent a villamoskalauzok viselnek. Még így sem láttuk az Anyánkat, szinte kómikus volt előttünk.

— Jól van, csak nevessetek — mondta. — Dolgozni nem szégyen. Az bizonyos, ha apátok püspök lett volna, most aranyhintóban kocsikázhatnék.

Reggel kilencre kellett kint lennie az állatkertben és éjjel tizenkettő felé jött haza. Néhány nap mulva már jóban lett az ottani emberekkel és valahogyan kiokoskodta, hogy esténkint mi

is kimehessünk sétálni az állatkertbe. Mariska örült ennek az ingyen parádénak, Ilonkával és a másik három gyerekkel együtt ott sétáltak a tiszta, kavicsos utakon s ha elfáradtak, leülhettek a székekre, mint az úriemberek a pénzükért. A nagy ívlámpák sercegtek és ragyogtak az estékben és ők ott ültek a zenepavillon előtt a világosságban. Ha valamelyik Buchwald-ellenőr ezt észrevette volna, egyszeriben lekerül Anyánkról a fehér kötény és a bőrtáska, amiben így esténkint már egészen szép pénzek csörömpölnek. De néha akad egy jó angyal, aki vigyáz a szegény emberekre s ha úgy kell, csalni is segít nekik. Anyánk valószínűleg tudta, hogy ez a jó angyal egy időre mellészegődött, nyugodtan járt föl-alá a széksorok között s ha odaért Mariskáék elé, bátorítón és elégedetten rájuk mosolygott.

Néha mi is kimentünk Jolánnal. Mi is szegény ördögök voltunk, mi is csakúgy valamelyik szolga jóvoltából surrantunk be a kapun. Ezelőtt soha eszünkbe sem jutott, hogy kijöjjünk ide az esteli fénybe és a puha, homokos utakra sétálni. Az ilyesmi az urak előjoga s bennünk valamiféle megvetés él minden ilyen kiváltságos szokások ellen. A szegényember szinte beteges érzékenysége ez. Tudjuk, hogy nem tartozunk közéjük, nem akarjuk tehát, hogy úgy lássék, mintha föl szeretnénk kapaszkodni hozzájuk. Lehet, hogy az ilyen okoskodás már kicsinyes túlzás, lehet, hogy a sétáló urak észre sem vesznek bennünket, elmegyünk a szemeik előtt és ők fel se fognak a tekintetükkel. De hiszen nem

is az érdekel minket, hogy ők mit gondolnak és mi a véleményük rólunk. Mi magunk csinálunk magunknak törvényeket. De lehet az is, hogy ezeket a magunk törvényeit mégis csak ők kényszerítik ki belőlünk. Úgy cselekszünk, mintha nem is törődnénk velük és végeredményben a hozzájuk való viszonyunk szabja meg a cselekedeteinket, akárha meghunyászkodunk előttük, akárha közönbösséget mutatunk, akárha fellázadunk ellenük. Ez így van. Már látom is, hogy miért van így, de nem találom a módját, hogyan lehetne ezen változtatni.

Ülünk a pavillon előtt és hallgatjuk a zenét. Szépek ezek az esték. Csillagok ragyognak fönt a távoli kupolán, a fák kékesen zöldek a villanyfényben és az ágaik erre-arra inognak, mintha a zene szólamait kísérnék puha, leegyszerűsített mozdulatokkal.

Az egyik este Uitzék is kijöttek. Látjuk, hogy karonfogva néhányszor elsétálnak előttünk, mintha nem is vennének bennünket észre. Pedig bizonyos, hogy láttak bennünket. Ezt könnyű ellenőríznünk a lépéseikről, a vállaik hajlásáról és a fejük tartásáról. De csak menjenek és örüljenek önmaguknak.

— Valahányszor elvonulnak előttünk, mindig megérzem, hogy állatkertben vagyunk — mondom halk nevetéssel Jolánnak. — Onnan bukkannak elő lentről s valahonnan a sötétből magukkal hozzák a vadállatok szagát.

Jolán is nevet s ő is úgy gondolkodhatik, mint én. De nálamnál azért jobb képet mutat a dologhoz :

— Bolondos vagy, Kasi. Csakugyan úgy beszélsz arról az emberről, mint valami vadállatról. Pedig mégis csak a sógorod.

— A másik meg a testvérem. Nem igaz? De miféle segítség ez nekünk a viharzó tengeren?

— Te is így kezdted. Majdnem így.

— Ne felejtsd el, hogy majdnem minden ezen a bizonyos »majdnem«-en múlik.

— Újpesten szentül meg voltak róla győződve hogy őrült vagy. Úgy harcoltam érted, mint valami tigris. Tudod, hogy még Balázs Klárinak is ez volt rólad a véleménye. Nem bízott benned, pedig különben szeretett.

— Azért nem bízott bennem, mert szeretett. Aki szeret bennünket s akit mi nem szeretünk *kellőleg*, az nem bízhatik bennünk. Ha egy férfi nem szeret kellőleg egy szerelmes nőt, akkor megtörtént a legnagyobb sértés. Azt hiszem, az a legnagyobb sértés, ha valakit a nemiségében sértenek meg. Klári szép és okos lány és különös, hogy én sohasem akartam őt mint nőt észrevenni magam mellett. Sokat voltam vele egyedül, láttam majdnem egészen mezítelenül mosakodni és soha semmiféle vágyakozást nem éreztem iránta. Pedig hát ki mindenkit megkóstoltam már.

— Ez szép. Mondhatom, hogy ezzel el is dicsekedhetsz előttem. Miért hencegsz az ilyesmivel ?

— Nem hencegek, de azt hiszem erről is beszélhet őszintén az ember. Különben is, nem rólam van szó. Először Kláriról s aztán általánosságban. Tény, hogy ő mellette mindig nyu-

godt maradtam, mások mellett pedig, ha egyedül maradtunk, vagy kissé közelebb kerültünk egymáshoz, mindjárt elvesztettem a fejem. Soha nem szaladtam a nők után, de beismerem, ez nem azért van, mintha nélkülük is nagyon jól meg tudnék lenni. Az ördögöt, bár így lenne.

— Akkor most csinos kis remete lennél a Svábhegyen.

— Emlékszel rá? Azon az estén, mikor Kláriéknál megismerkedtünk, együtt mentünk el karonfogva s később te elmondtad, hogy észrevetted, mennyire remegtem melletted. Nem tetszettél nekem különösebben és mégsem tudtam nyugodt maradni melletted.

— Sokat lehetne ezekről a kérdésekről beszélni.

— Nálunk proletároknál talán még többet, mint a felsőbb körökben. Nálunk még nagyobb szükség lenne a nemi felvilágosításra, mint azoknál. Hiszen őrájuk gyerekkorukban vigyáznak a nevelők s később van pénzük s így van módjuk és alkalmuk mindenhez. De nálunk egy rakás gyerek alszik együtt egy ágyban, fiúk, lányok együtt, mint a malacok s nem ritkán együtt az anyjukkal, akit néha mégis csak meglátogat az ura éjszaka. A mi apánk nem lakott otthon, ezekben a gyönyörűségekben tehát nem volt részünk. De emlékszem rá, hogy mit meséltek a többi gyerekek az éjszakai tapasztalataikról. És mit beszélnek ugyanerről a felnőttek. Mennyi veszekedés, marakodás terem ezekből a nemi nyomorúságokból. A fennálló erkölcs szentesítése érdekében nyolcan, tizen

alszanak egy szobában, felnőttek és gyerekek össze-vissza. Hozzam fel talán a mi példánkat. Hiszen, ha kicsit jóban akarunk lenni egymással, akkor még most is szállodába kell mennünk. Egy poloskás, mocskos szállodába, mert csak ilyenre telik a pénzünkből . . . Valószínű, hogy Uitzék is egészen máskép̆ élnének, ha egyedül lehetnének egy lakásban. Lehet, hogy csakugyan szeretik egymást, de így közöttünk úgy érezhetik magukat, mintha állandóan a lámpa alatt kellene ülniök. Állandóan vigyázni, feszélyezni magukat, megette a fene az ilyen szerelmet.

— Hallgass, idejönnek — súgta Jolán.

Két hely ürült meg mellettünk a székeken, Uitzék errefelé indultak, hogy leüljenek. Szimatoltam, hogy csakugyan közelebbről érzem-e azokat a különös szagokat.

— Aggyon Isten — mondta Uitz. — Elhoztam az asszonyt, hadd pihenjen. Mi újság?

— Vagyogatunk.

— Hát vanás ez? Mondom a Tercsinek, az oroszlánok alighanem pecsenyét sütnek, azért van itt ilyen bűz. Wagner megfordulna a sírjában, ha tudná, hogy itt húzzák a nótáit.

Benne van a viccekben, gondoltam ijedten. Ha nem vigyázunk magunkra, mindjárt ránkszakad az ég. Sőt az sincs kizárva, hogy az állatok kiszabadulnak a ketreceikből és irgalmatlanul fölfalnak bennünket.

— Ne vicceljen Uitz, mert megárt ennek a szép csillagos éjszakának.

— Képzelje el Lajos! Wagner a legszentebb dolognak képzelte a muzsikát, a művészetek

csúcsának és idekerült ki az állatkertbe. Mindent profanizálnak ezek a nyavalyás szatócsok. Hogyan élne meg ezek között egy Tintoretto, Giottó vagy Rafael, vagy akármelyik is ezek közül a mesterek közül ?! Nincs szíve az embernek, hogy ecsetet fogjon a kezébe. Ganéj kell ide, de nem művészet. Ferenczy csak nagy mester és a kutya se méltányolja.

— Hallott valamit a futuristákról ?

— Nem. Kicsodák, micsodák ?

— A Nyugatban írtak róluk. Olasz új művészek s Párisban volt most kiállításuk.

— Olaszoknál új művészet ? Micsoda marhaság ! Ki írta azt a marhaságot ?

— Balázs Béla írta Párisból még multkorjában. Most Pedig Szabó Dezső ismerteti a manifesztumaikat.

— Jó, hogy nem olvasom ezeket a kérődzéseket. Bocsásson meg, Lajos, de azt hiszem, nincs szemtelenebb fajzat az íróknál. Miket fecsegnek össze erről is, arról is s mikor utána néz az ember a dolognak, akkor minden fordítva igaz. Amit összeolvastam a festészetről, az semmi sem fedi a valóságot. Mit tudják ezek a firkászok, hogy mi a ritmus, mit tudják, hogy a kompozíció, az álló és a mozgó vonal stb., stb.

— A futuristák azt írják a manifesztumaikban, hogy le kell rombolni a múzeumokat és fel kell gyujtani a könyvtárakat ! Mit szól ehhez ? Az új életről beszélnek, dinamikát akarnak mindenbe, mozgást, erőt. Rómából és Velencéből már elég volt. Most jöjjenek a fiatalok.

— A többi jó, de hogy a múzeumokat lerombolni, az marhaság. Krisztust megfeszítették a zsidók s ezek most meg akarják égetni a XII., a XIV., a XVI. század klasszikusait, a japán és kínai művészetet ? !

— Úgy érzem, hogy mihozzánk, szociálistákhoz közelebb állanak ezek az új törekvések, mint magukhoz, akik csak a művészetről álmodoznak állandóan. Igenis, le kell rombolni azt, ami a multból a nyakunkban maradt. Ha olvasná a politikát, ha hallott volna valamit a társadalomtudományról, akkor most maga is kicsit fölébredne. Nézze csak meg, ugyanez van most a politikában. Félre a reakciós maradványokkal. Benne vagyunk a harcban, amit az alsóbb- és felsőbbrendű emberek folytatnak egymás ellen. Azért nem lesz magukból soha semmi, mert éppen maguk azok, akik mindig a multon kérődzenek. Nem azok az írók a bűnösök, akik a futurizmusról írnak. Csak hát el kellene olvasni azt, amit írnak róla. És olvassa el Nietzschét, Strindberget, Zolát, Gorkijt és ezeket. Akkor majd meglátja, hogy mit kell nekünk csinálnunk !

Tudom, hogy kicsodák ezek. Nagyon is hallottam már róluk. De engem nem érdekelnek. Nekem elég Wagner és a festészetből azok a nagyok, akik úgy odatették a formát, mintha odaszögezték volna s a színeik olyanok, mintha tűz égne mögöttük. Ide hallgasson ! Hallgassa meg ezt a muzsikát ! Így dübörögni és harsogni csak Wagner tud. Vagy ha hallaná, mikor egyszer Bachot hegedülök.

— Nem is tudtam, hogy hegedül.

Végre Terus is kegyeskedett megszólalni :

— Gyönyörűen játszik. Majdnem sír a hegedű a kezében.

Uitzból megint kitört a szellemesség. Fölfakadt a lelke, mint valami kelés :

— Azzal hódítottam meg a testvérét. Inkább mentem volna horgászni és fogtam volna rákot.

— Jaj de közönséges vagy, Béla — mondta felé a felesége és fintorogva elhúzódott tőle.

— Ha akarsz, még mindig segíthetsz a dolgon. Igazán nem kötöm magam hozzád.

— Jól van. De azért csak maradjunk Wagnernél. Én ugyanis nem szeretem ezt a zenét. Igaz, hogy dübörög és harsog, de nekem semmi emberi érzést nem tud adni. Valami külsőséges, valami színpadias van benne.

Uitz lelkesülten közbevágott :

— Figyeljen csak ! Figyelje : hallani lehet a lovak dobogását. Egész hadseregek masíroznak benne. Botfülű az, aki ezt nem élvezi.

— Az lehet, hogy botfülű vagyok, de akkor miért szeretem én is Bachot ? De még Mozartot is nagyobbra tartom, mint Wagnert.

— No várjon, majd egyszer hegedülök magának. Egyszer, majdha kiváltottam a hegedűmet a zálogból.

Mikor elmentek, Jolán fájdalmasan fölsóhajtott :

— Még az kell, hogy hegedülni kezdjen. Akkor aztán kibírhatatlan lesz az életünk.

— Furcsa ember. Az egyik pillanatban egészen okosakat mond, a másik pillanatban olyan, mint a fatuskó.

— Nem olvas, azt sem tudja, mi történik körülötte a világban. Ha most csak minimális pénzünk lenne, elmehetnénk Párisba megnézni a futuristákat. Le vagyunk kötözve a szegénységünkkel és ez sokszór nagyon fáj nekem.

— Nekem is fáj. De mégis, gondold csak meg, milyen messzire jutottunk mi már a földhözragadt szegényemberektől. Mi már látjuk, halljuk a világ dolgait, gondolkodó lények vagyunk, érezzük, hogy élünk és hisszük, hogy van célja az életünknek. Nézd csak meg szegény Muttert! Itt lót-fut egész nap ezek között az idegen emberek között úgy, mint egy gép és ezek az emberek nem is tekintik őt egyébnek, valami kiszolgálógépnél. És nagyon sokaknál már ő is előbbre van. Már ő is tudja azt, hogy mi a jobb lakás, az ehetőbb étel és örülni tud annak, hogy a gyerekei harcolnak és komoly, megbecsülendő emberekké akarnak lenni. Igaz, hogy ő a mi jövőnkért föláldozza a saját életét, ezt fájdalmas nekünk látnunk, de az is igaz, hogy az ő életének tartalmat ad ez a szenvedés.

— Helyes, ahogyan te beszélsz. Nagyon helyes, de ezek mégis csak szavak és az életet egyre nehezebb elviselnünk. Mi történne velünk, ha egyszer komolyan gondolnánk a holnapunkkal és holnaputánunkkal is.

— Lehet, hogy gyámoltalanul összetörnénk. De jó, hogy mi ennyire benne vagyunk a mában. Mindig a mában, ami elvisz bennünket a holnapba. S mi megmaradunk mindig a mában és az életnek ez az intenzitása adja meg az erőt, ahhoz, hogy élni tudunk. Nem esünk kétségbe,

mert nincs is időnk ahhoz, hogy kétségbeessünk. Sohse panaszkodom. Ha nem tetszik valami, ha szorítja a csizma a lábam, megpróbálok tenni ellene és ez a tevékenykedés maga is már része a majdan elérendő eredménynek. Igen, hát így éldegélünk. A kívülállók úgy láthatják, hogy ez önámítás, de mi tudjuk, hogy ez maga a mi életünk.

— A futuristákat azonban mégsem fogjuk látni.

— Én már látom is. Elképzelem, hogy milyenek lehetnek azok a képek. De az is lehet, hogy egészen mások, mint amilyeneknek én elképzelem. Ez azonban nem jelent semmit. Én olyanoknak képzelem el a futuristák képeit, amilyeneket még nem láttam megfestve s már csak azért is biztos vagyok benne, hogy lélekben sokkal közelebb állok őhozzájuk, mint az Uitz nagy mestereihez. És az sincs kizárva, ha körútra indultak az anyagukkal, hogy hozzánk is elérkeznek. Van itt már elég ember, aki barátja az újnak és kíváncsi arra, ami szép és nagyszerű történik a világban.

— Fölfelé megyünk az kétségtelen. Vannak íróink és festőink, akik a haladást reprezentálják s a munkásság nagy rétegei is olvasnak már s majdnem azt mondhatnánk, hogy ők a legharcosabb hívei az új művészetnek.

— Most tűz és vér van a mozgalomban. Az egyesületek megint tele vannak emberekkel, a Galilei-kör előadásaira is eljárnak a fiatalabb munkások s a Népszava is kitesz most magáért. Csak hirtelen be ne következzen valami törés.

Valahonnan föntről a P. V. el ne csúsztassa a dolgokat. Május elsejére fél Budapest kint lesz az utcán.

— Most leszek bent először a pesti felvonulásban — mondta Jolán és látszott rajta, hogy Újpestre gondol, régi társaira s talán valami egyébre is. Hiszen ő még olyan fiatal és akkor még fiatalabb és gondtalanabb volt. Emlékezhetik a palotai erdőre, az ünnepi játékokra, a táncra, az ivó férfiakra és mindenre, ami jó és szép visszajár az ember multjából.

Így ültünk egymás mellett, fiatalságunkban is viharvert, sokat tapasztalt emberek.

S fölöttünk harsogtak Wagner tirádái, fölöttünk ragyogott a kék ég s időnkint, ha csönd lett, föl-fölrikkantott egy alvó madár, akinek fájt valamije, vagy aki távoli, szabad térségekről álmodott itt a budapesti vaskalitkában.

Az emberek hirtelen fogyni kezdtek körülöttünk s nemsokára értünk jött az Anyám.

Hármasban indultunk hazafelé. Ő középütt lépegetett s mi a két oldalánál.

Megint a megértő, összemelegedett család voltunk. Örülök neki, hogy Jolán és Anyám így megférnek együtt. Mennyivel rosszabb lenne nekem, ha ők zsörtölődnének és veszekednének egymással.

A legtöbb helyen ez így szokás. Nálunk nem így van s ebből látom, mi ennyiben is különbek vagyunk a kicsinyes, féltékenykedő és gyűlölködő embereknél.

7.

Készülődtünk május elsejére. Április közepén voltunk, a hangulat izzott s a szervezett munkásság körében alig is akadt másról szó, mint a nagy napról, a proletáriátus hatalmas, nemzetközi ünnepéről. Hasonlóan átérzett izgalmakra csak gyerekkoromból emlékszem, mikor az év legnagyobb napjának tisztességére, Jézus születésének megünneplésére készültünk. Az akkori izgalmak persze hogy egészen mások voltak, mint a mostaniak. Akkor tudtuk, hogy a világ megváltójának születését ünnepeljük majd, jó ennivalókat gyüjtöttünk, naponta bejártunk apánkhoz, hogy pénzt szerezhessünk tőle, anyánk rendbehozta ruhácskáinkat, szerdán és pénteken megtartottuk a bőjtöt, hogy testben és lélekben megtisztultak legyünk s nagy kíváncsiságokkal és jobb étvággyal üljünk le a szent vacsorához. Várva-várt és felejthetetlen ünnepség volt ez a részünkre. S most fölnőtt koromban ugyanilyen izgalmakkal készülődünk a szocializmus ünnepére. Igaz, hogy nem vagyunk alázatosak, nem hódolatra, hanem lázadásra készülődünk. Nem megyünk gyónni és áldozni.

Újabb és újabb röpiratokat várunk a központtól s vannak közöttünk, akik vasdarabokat gyüjtenek maguknak, vannak, akik azt szeretnék, ha kajmós botjaikban tőrök lennének elrejtve, vannak akik bombákra, revolverekre, sőt talán ágyúkra is gondolnak. Bizonyára sokan azt sem tudják közülünk, hogy miért és mit ünneplünk ezen a napon. De valamennyien ott

akarunk lenni és valamennyien ki akarunk tenni magunkért. Hiszünk egy új világban s annak eljövetelét a mi rombolásunkkal akarjuk előkészíteni.

S mintha megváltozott volna körülöttünk a levegő s megváltozott a szolidaritás és bajtársi érzés köztünk és vezetőink között. Egész esztendőben éreztük a szakadékot, ami elválaszt bennünket a párt fizetett alkalmazottai, az egyesületek titkárai és bürokratáitól s a feszültség most megint megenyhült s éreztük, hogy tudnak ők a mi szájunk íze szerint is beszélni, ha akarnak. Az értekezleteken kifeszített mellel szónokoltak s úgy játszottak az idegeinkkel és érzéseinkkel, mint a mesterek érzékeny hangszerszámaikon. Meghallgattuk őket, fölkiálltott belőlünk az elkeseredés gyűlölete és a bizakodás öröme.

— Számíthattok ránk — mondtuk —, csak aztán ti is ott legyetek!

S a radikális diákok, akik szabadgondolkodók voltak, politikával és társadalomtudománnyal foglalkoztak, most ők is eljöttek közénk nemcsak tanítani, hanem beszélni és barátkozni is. Szeretet és biztatás volt a szavaikban s ők, az iskolázott fiatalemberek s a mi dologtól és nyomorúságtól érdes, nehézkes legényeink majdnem maradék nélkül megértették egymást. A munkások és diákok között egész esztendőn át szintén volt valami különös, valósággal megmagyarázhatatlan feszültség. Tanító- és tanulótársaság volt együtt s mégsem tudtak egyformán gondolkodni és egyformán beszélni. Talán csak

akkor, ha egy-egy kis csoport különszakadt a hallgatóságtól, leültek egyik-másik asztalhoz, összedugták a fejüket s úgy tanácskoztak, mint az összeesküvők. Így az ellenzékeskedésben megértették egymást. Így a mindent tagadásban. De most ezekben az ünnepelőtti napokban nem volt közöttünk senki, aki meg merte volna mutatni gyávaságát, aki kivonta volna magát a lelkesült tekintetek alól. A munkások kérdeztek, néha ravaszkodón, néha agyafurtan nehéz kérdésekkel nyúltak a diákokhoz s azok készen voltak a felelettel. Ha nem tudtak tudományosan válaszolni, akkor a fiatal tudósok edzett propagandistákká változtak át s lehet, hogy így még könnyebben értek el a célhoz.

A választói jogért folytatott harc olyan mélyről és izzóan tüzelt, mint valami fölgyujtott szénrakás. De emellett a politikai harc mellett a gazdasági harc sem maradt mögötte. A Népszava tele volt a sztrájkok híradásaival. A vasasok, a fások, a textilesek és minden szakma mozgott. Budapestnek még nem volt időszaka, mikor minden ilyen közel állt volna a fölforduláshoz, mint most.

Vörös betűkkel átnyomott fölhívások jelentek meg a Népszavában:

MUNKÁSOK!

AGITÁLJATOK A SAJÁT LAPOTOKÉRT!

MINDENKI VEGYEN RÉSZT

A NÉPSZAVA-AGITÁCIÓBAN!

S nemcsak Budapesten, hanem az egész világon nyugtalankodott a munkásság.

Április huszonötödikén *Szibériai munkásgyilkosság* címen nagy cikk jelent meg az oroszországi Léna bányatelepi sztrájkról. Sokat hallottunk már az oroszországi munkásság rabszolgasorsáról, a kozákok által rendezett vérfürdőkről, a pogromokról s most a sztrájkoló bányászok lemészárlásáról szóló híradás szinte kétségbeejtőn elkeserített bennünket. Azt írta a lap:

»Április elején a katonaság élén Trescsenkov századost küldték ki a bányavidékre. A munkásság megbizottai tárgyalni akartak vele, de ő leszidta és kiutasította őket. Tizenhatodikán pedig a megbizottakat letartóztatták állítólag azért, mert nem jelentek meg a vizsgálóbíró előtt. Valójában pedig tizen közülük nem is kaptak idézést. Tizenhatodikán Tulcsinszky főmérnökhöz mentünk és őt, meg Trescsenkov századost megkértük, hogy a letartóztatott munkásokat bocsássák szabadon. Amíg a munkások Tulcsinszkyval tárgyaltak, *a katonák sortüzet adtak, 270 ember meghalt és 250 megsebesült.* Az első sortűz után a munkások egy része a földre vetette magát, a katonák azonban a földön fekvőkre és a menekülőkre is lőttek. Minden katona 15 golyót lőtt ki. A sebesültek között van két asszony, a halottak között egy csendőr. Trescsenkov most ostromállapotot akar kihirdetni a bányavidék területén.«

Máskor is olvastunk hasonló híreket, de csak elolvastuk, megcsóváltuk a fejünket, elszomorodtunk, vagy kiszakadt belőlünk a hirtelen káromkodás s aztán napirendre tértünk a dolog fölött. Magunk is azt hihettük volna, hogy ennek

a vérengző esetnek a hírét úgy, ahogyan kapjuk, el is felejtjük. De nem így van. Érzékenyek vagyunk s lelkünkben nem vesznek el nyomtalanul a dolgok. Egy-egy öntudatos munkás életében évtizedek s talán évszázadok emlékei vannak elraktározva s alkalmas pillanatban csak egy szóval, csak egy fényjellel kell érinteni ezt a lelket, fölébrednek benne az emlékek, megtöltik a szegényember szívét és elborítják az agyát. Most is így történt.

Ezen az estén a Galilei-körnek egyik tagja, nem tudom Pogány Józsefnek, vagy Polányi Károlynak hívták, eljött hozzánk, a mi vasas egyesületünkbe, hogy előadást tartson a történelmi materializmusról. Beszélni kezdett nyugodtan és megfontoltan úgy, ahogy ezek a diákgyerekek beszélni szoktak előadásaikon. S a kimért szavak lassan, lassan tüzes csóvákká változtak át s már nem is a tudományos materializmusról, hanem az 1905-ös orosz forradalomról s a Véres Vasárnapról volt szó.

Micsoda beszéd volt ez, milyen kíváncsi, ideges nyugtalansággal figyelő gyerekek lettünk mi valamennyien!

— Az orosz tömegek még alig tudtak valamit a marxizmusról, a muzsikok babonában, vallási fanatizmusban éltek s a városi munkásság között is inkább a nihilizmus és anarchizmus hódított. S ebben a káoszban egy Gapon nevű pópa állt a kétségbeesett tömegek élére, hogy a télipalota elé vezesse őket, ahol kenyeret és emberibb bánásmódot könyörögjenek a cár atyuskától . . . Az lett a vége a komédiának, hogy a kozákok

halomra lőtték a jámborokat, ott haltak meg a szentképes zászlók alatt, egymás hegyénhátán, mint a lemészárolt állatok. Később kitudódott, hogy Gapon a titkosrendőrség szolgálatában állott. Úgy végződött az élete, hogy a forradalmi munkásság kézrekerítette, agyonverték és egy ganéjrakásra vetették.

— A marxizmus azt tanítja, elvtársaim: A munkásság csakis önmaga válthatja meg magát évezredes rabszolgaságából... Állandóan résen kell tehát lennünk és egyetlen napot nem szabad tétlenül elmulasztanunk a mi sokezeréves szabadságharcunkban...

Nem volt olyan mélyenszántó ez az előadás, mint mikor tudományról beszéltek a diákok. Nem kereste a rejtett összefüggéseket, nem az elméleti igazságok után kutatott az előadó. Ott ült a pódiumon az asztal mellett, a két üres pohár és teli vizesüveg mögött s néha fölemelkedett a székről és úgy beszélt, mintha a két előrenyujtott tenyerén tartaná az egész történetet és szemléltetőn meg akarná mutatni nekünk a valóság mindennapi tényeit. Olyan beszéd volt ez, amitől a hatóság embereinek égnek állt volna a haja, a revolver zára talán magától kinyílott volna s a kardok kicsúsztak volna hüvelyükből. De itt egyedül voltunk, önmagunk között. És éreztük, hogy minden szó olaj a tűzre. Arra a tűzre, ami ott bent izzik a keblünkben és az agyunkban. Arra a tűzre, amit ma még elrejtve tartunk, de készülődünk rá, hogy holnap vagy holnapután széthintsük a világban.

Talán május elsején, talán a következő május elsején, de egyszer bizonyosan.

S a Népszavában megjelent a tüntetési fölhívás.

Előbb azonban még egy nagy gyűlés volt a Thökölyi-úti Vasas Otthonban. Ezen a gyűlésen résztvettek a 48-as függetlenségi párt és a Választójog Országos Szövetségének képviselői is. Justh Gyula, Jászi Oszkár s a munkásság részéről Kunfi Zsigmond beszélt.

Ezerszámra gyűltek össze az emberek.

Az utcát lovas- és gyalogosrendőrök lepték el.

A szónokok az általános, titkos választói jogot követelték s a gyűlés résztvevői éljeneztek, abcugoltak és átkozódtak Lukács László miniszterelnök ellen.

A gyűlés után szétoszlott a tömeg, nagy csoportokban forradalmi dalokat énekeltek, de sehol komolyabb összeütközésre nem került sor.

A május elseji kiáltvány vörös átnyomással jelent meg.

Nemcsak az egyesületben tanácskoztunk, a mi kis lakásunknak is minden este vendégei voltak. Én, aki időközben már messzire eltávolodtam szaktársaimtól, most újra eggyé váltam velük. Hónapokon át csak az irodalomnak éltem s most mögöttem maradt a költészet, mert élettel és mozgató tevékenységgel voltak tele a napjaim. Bagó valósággal kifulladt a szorgalomban. A tüdőbeteg ember se nappal, se éjjel nem nyughatott. Néha Uitzot is megpiszkáltuk, de az csak hümmögött, úgy nézett ránk, mint a mániákusokra s mintha érthetetlenek lennének

a szavaink és komikusan nagy a mozgalmasságunk.

Már kiváltotta a hegedűjét a zálogházból s most egészen beleveszett a zenébe. Odaállt az ablak elé, a hegedűt az álla alá szorította úgy, hogy a feje egészen ráhajolt, a haja szétbomlott s a megreszelt húrok fájdalmasan és átérzett, tárgytalan szomorúságokkal sírtak. Szépen hegedült, komor erővel összefogott muzsika volt ez s ha valamiért nem tudtunk elmenekülni a kiáradó hangok elől, akkor a mi érzéseinket is megfogták ezek a hangok, úgy éreztük, vasmarokkal szorítanak és föl szerettünk volna kiáltani fájdalmunkban.

Mi fáj bennünk ilyenkor?

— Gyerünk! — mondta Bagó. — Gyerünk, hiszen ez megbolondít bennünket.

Mentünk s az asszonyok közül csak Jolán tartott velünk.

Végre elérkezett a nagy nap.

A gyárakban és üzemekben szünetel a munka.

A munkásság ünneplőbe öltözött úgy, mint azelőtt karácsonykor és húsvétkor.

A Népszava vörös fejjel jelent meg s az emberek tüntetőleg kezükben vitték a lapot. Valamikor így indulhattak kezükben az imakönyvvel templomba. De most semmi szenteskedés, semmi alázat nincs ezekben az emberekben. A hajukat megfésülték, a bajuszukat rendbehozták, kezeikről lemosták a kormot, rozsdát, port és olajat s akinek gyereke van, az most kézenfogva maga mellett vezeti a jövő nemzedéket s akinek megértő asszonya van, az

is ott ballag most a csoportokban megenyhült arccal és kiöltözködötten.

A Tisza Kálmán-téren volt a találkozó. Korán ebédután már tömve volt a térség, a mellékutcákban sötét, nagy csoportok álldogáltak, a rendezők loholtak ide-oda, oszlopokba állították a tömegeket s fél kettőkor vörös zászlókkal és jelmondatokkal teleírt táblák alatt elindult a menet. Az első zászlók árnyékában haladt a pártvezetőség, utána következett a végtelen munkástábor szakmai csoportokba rendezetten.

Ki a körutakra.

Négyes sorokban, hármas oszlopban hullámzott az áradás. A tömegben zenekarok dolgoztak. Valóban olyan volt ez, mint a munka hadserege, fáradhatatlan lelkesedéssel, ostromlásra készen. A trombitákból kiszálltak a forradalmi dalok és sokáig úgy kóvályogtak a tömegek fölött, mint a magasba és messzire hírtvivő madarak.

Össze-vissza kiáltozták:

ÉLJEN AZ ÁLTALÁNOS TITKOS
VÁLASZTÓI JOG!

LE A NÉPNYÚZÓKKAL!

ÉLJEN A NÉPPARLAMENT!

LÁMPAVASRA A HERÉKKEL!

ABCUG TISZA ISTVÁN!

LE A VONATMEGÁLLÍTÓ GRÓFFAL!

VESSZEN A MÁGNÁSKASZINÓ!

Az útvonalon végig az üzletek zárva vannak, kíváncsi urak és hölgyek állnak a kávéházak hatalmas üvegei mögött s fönt a házak emeletein megteltek a balkonok, a nyitott ablakokból előrehajolnak az emésztő polgárok, lornyonokkal és gukkerekkel értékelik a tömeget.

S a háztartási alkalmazottak fölkiáltanak hozzájuk s a vörös ökleiket mutogatják.

LE A PÚDERES NAGYSÁGÁKKAL!

LE AZ ÉTELMARADÉKOKKAL!

A szakmai oszlopok tábláján virít a három vörös nyolcas.

8. 8. 8.

NYOLC ÓRAI MUNKA! NYOLC ÓRAI SZÓRAKOZÁS! NYOLC ÓRAI PIHENÉS!

Az Andrássy-úton át, ki a ligetbe. A járdák szélein kíváncsiak álldogálnak, a tömegből gúnyosan és fenyegetően kikiáltanak hozzájuk.

LE A SZALONSZOCIALISTÁKKAL!

A tömeg egyre nő, az eleje már a ligetben van s a vége még mindig beláthatatlan.

— Ha egyszer csakugyan tenni akarna valamit ez a tömeg — mondja Bagó —, kiállhatna neki ellent ?

Valaki felel neki:

— Ez az, elvtárs! Egyszer végre is össze kellene törni mindent!

Bagónak vörös rendezői szalag van a karján, lihegve és boldogan szalad tovább. Arra a juhászkutyára emlékeztet, aki ott lót-fut a nyáj oldalán, fönntartja a rendet, de a farkasokkal is szembeszáll, ha kitör a veszedelem.

A Vasasotthonban és a ligeti Nagykert vendéglőjében oszlik meg a tömeg a gyűlésekhez.

Bokányi, Weltner, Vancák, Buchinger s még néhány ismertebb nevű elvtárs a szónok. A választójogról s a május elsejének történeti jelentőségéről beszélnek. Magasan állnak az emelvények a tömeg fölött. Mindenütt rengeteg az ember.

Mi Bokányit hallgatjuk. Ő a szervezett munkásság kedvenc szónoka. Szép ember, jó hangja van és beszél, beszél, hogy csak úgy játszik a szívünkkel. Csak ki kellene mondania, hogy előre és mi valamennyien megindulnánk.

— Amíg ilyen parlamenti rendszer lesz, addig nem lesz nyugalom ebben az országban — mondja és egyszerre fenyegetés és bátorítás van a hangjában.

A tömeg visszakiált neki:

— Úgy van! Úgy van!

A dalárdisták énekelnek. A tömeg először csöndben hallgat, aztán kéretlenül és rendezetlenül is beleszól a dalba s már az egész kerthelyiség szól és zeng a délutánban.

Aztán a rezesbanda.

Az elnök bezárja az ülést és azt mondja:

— Munkások! Elvtársak! Ez a nap a munka

ünnepnapja. Ma az egész világ munkásai ünnepelnek. Feléjük küldjük testvéri üdvözletünket, titeket, magyar munkásokat pedig fölszólítunk arra, hogy álljatok a talpatokra valamennyien, szakadatlanul követeljétek a munkásság megbecsülését és valamennyiünk emberi jogát.

A rezesbanda újra rázendít, de már nem a szónoki emelvény mellett, hanem ott fönt, abban a deszkafilagóriában, ahol a vasárnapi mulatozóknak játszik a zene. S az emberek barátaikkal és családjaikkal letelepednek az asztalokhoz.

Meleg, tiszta délután van. A ligetből behallatszik a verkliszó, sípok visítanak, dobok peregnek, nevetés és kiáltozás mindenütt. A kerti fák között drótok vannak kifeszítve, papirszalagok csüngnek le róluk és papirlampiónok. A gyönge szél játszik ezekkel a csacsiságokkal, himbálja az emberek feje fölött, az asszonyok és gyerekek tekintete eljátszik velük, mint az ünnepi játékszerekkel.

Fehérkabátos pincérek megrakott tálcákkal hordják szét a söröket. Az emberek isznak, némely asszony is és itt-ott a gyerekek is belekóstolnak a keserű lébe.

A filagóriában játszik a zene. Fiatal párok átölelkezve táncolnak.

Mintha diadalmas győzelem után lennének, senkinek semmi gondja. A tekintetek földerülnek, az asszonyok arca megszépül, az emberek bajsza megnedvesedik a sörtől, kész cigarettát vagy szivart szívnak valamennyien.

Olcsó mulatság ez s mégis hogy megmámorosodnak tőle ezek a lehasznált igába és nyers

parancsoló szavakhoz szokott emberek. Az alkohol lassan fölszívódik a fejükbe, oktalanul kiáltoznak vagy lekókadnak, mint a hervadó virágok.

Kint a kerítés mögött lovasrendőrök cirkálnak, oldalukon hosszú karddal s katonapuskával a vállukon. A kertben gyalogosrendőrök és detektívek lézengenek. Ezeket a keménykalapok mögé rejtőzködött nagybotos legényeket jól ismerik itt. Ha valahol föltűnnek, összehunyorítanak az emberek és olyasmiket mondanak egymásnak, hogy a detektív megértse belőle a véleményüket.

De nincs duhajkodás és nincs verekedés.

Mire beesteledik, az emberek már alig bírják a fejüket a vállaik között, az asszonyok is fáradtak, csak a gyerekek élnek még vidáman, ide-oda futkároznak az asztalok között, színes papirost gyüjtenek, valahol távolabb lopva cigarettára gyujtanak.

Aztán itt van az este.

Ha valaki megkérdezné tőlem :

— Érdemes volt-e a nagy készülődés ezért a táncba- és sörbefullasztott napért?

Azt felelném :

— Igen, érdemes volt. Ez a nap is egyik foka annak a lépcsőnek, amin fölfelé haladunk a mi céljaink felé.

A ligetből a Meteorba mentünk.

Bejöttek a pártemberek is, a szerkesztőség tagjai, a nagyhangú Ady-hívők, Ady acsarkodó, kis ellenségei s ők is ma valamennyien boldogok és jóbarátok voltak.

8.

A Népszava május elsejei számában nemcsak politika volt, hanem irodalom is. Mostanában Ady járt az élen, ő volt a legmegbecsültebb költő a lapnál s ebben a számban is az ő verse jött elől a tárcarovatban. A vers címe: A tűz csiholója. Szokatlanul gyönge verse ez Adynak. Hiába ír benne a bátor emberről, a tűz csiholójáról, semmi tűz, semmi lendület nincsen benne. Mintha csak úgy erőszakoltan, minden élmény és átérzés nélkül születtek volna meg a sorok. Mennyivel nagyobb erejű, hatásosabb verseket közölt már tőle a Népszava. S emlékszem a tavalyi Galilei-körbeli ünnepélyre. A vörös nap című versre. Az emberek lelkesültek tőle, a terem majd kigyulladt az izzó hangulattól. Kár, hogy most éppen ezen a napon nem tudott úgy szólni, hogy föllobogjanak tőle a szívek s a föllázadt vér még akaratosabb s még megvadítóbb lett volna.

A mellékleten keretbefoglaltan és vörös címsorral Csizmadia Sándor »Ha én volnék« című verse jelent meg. Csizmadia sem adta azt, amit adni szokott. Lapos, elnyujtott írás, unalmas okoskodás, az ember elolvassa s elégedetlenül félreteszi. És általában az egész szám irodalmát érdektelennek és igénytelennek találtam. Talán az egy Várnai Zseni verse volt az, ami megállított. Mostanában tünt fel ez az asszonyköltő, személyesen nem ismerem, de azt mondják, törékeny, kis nő, nem irodalmi hisztérika, nem azok közül való, akik most értéktelen firkálásokkal, vagy hangos költőimádattal töltik el az

idejüket Pesten. A versének nyugodt és bensőséges a hangja, nem az erotikus nő, hanem az ősanyai ösztönök hangja szólal meg benne. Érezni, hogy ember írta és emberhez akar szólni általa.

Tőlem egy novella van a lapban. Címe : Enni akart. Hogy ez az írás milyen, nem tudom. Most nem is merem elolvasni. Lehet, hogy azért találok mindent rossznak és ki nem elégítőnek, mert magam is rossz és fáradt hangulatban vagyok. Nincs erőm hozzá, hogy a magam munkáját is ennek a hangulatnak a kritikája alá vessem.

Bent a kávéházban is mindenki szidja a lap irodalmi mellékletét, de azt hiszem, nekik nincs igazuk. Ismerem ezeket az embereket, soha semmivel nincsenek megelégedve. Úgy mutatják, mintha ők mindezen már rég túl lennének, de a véleményüket nem tudják kellő érvekkel alátámasztani. Akármilyen vitába kezdek velük, sohasem adnak új szempontokat, szemmel láthatóan óvakodnak attól, hogy a kérdésben komolyan elmélyedjenek. Talán csak Elek Alfréd. Ő a külföldi írókat is olvassa és sokat közülük velem is megismertetett. Jobban szeretem a fordításait, mint az eredeti írásait. Amit ő ír, az is úgy hat rám, mintha valahonnan átköltötte volna. Azt hiszem, inkább intelligenciával, mintsem intuicióval dolgozik. Minden a meggondoláson múlik nála és nem a természetes megnyilatkozáson.

Sokat vitatkoztam vele a művészet értékéről és céljáról. Dogmatikusabb szocialista mint én

vagyok, de nem hiszem, hogy igazibb szocialista, mint én. Minden pillanatban kész idézni valami könyvből, ez azonban nem inponál nekem. Ez úgy hat rám, mint mikor a pap textust idéz az evangéliumból. Azt hiszem, az igazság nem olyan merev valami, hogy mindig, minden körülmények között szent egyigazság lenne. Ha ennek az ellenkezőjét hinném, nem tudnám megérteni, miért harcolok és miért éppen így. Hiszen a zsidók máskép harcoltak, a keresztények is máskép, az egymás ellen törő nemzetek is máskép s mi szocialisták is máskép és más igazságokért harcolunk. S az irodalmat sem lehet valami állandó merev dogmákhoz kötni. Érzem, hogy az én utam más, mint a többieké s talán a célom is más. De azért talán nem vagyok és nem lehetek jó író?

Ezekről a kérdésekről vitatkoztunk, de nem jutottunk eredményekhez. Egymás mellé beszéltünk állandóan s mégis ezek a terméketlennek látszó viták sok kis kétségemet eloszlatták és sok kis fénypontot gyujtottak bennem a jövőbe.

S most, hogy a Népszava elsejei számában Migray Józseftől egy cikket olvasok Gorkij művészeti hitvallásáról, megint fölébrednek bennem Elekkel folytatott viták emlékei. Olvasom a cikket és meg-megállok, gondolatok rajzanak föl bennem, mintha egy óriási kertbe léptem volna be, ahol már jártam s most mégis, mintha minden megnagyobbodott és újjászületett volna előttem. Migray azt írja :

»A mai proletáriátus legnagyobb íróművésze Gorkij. Ez a megállapítás azonban nem jelenti

egyúttal azt is, hogy művészete egy pártpolitikai mozgalom keretén belül mozog, ennélfogva időleges értéke van csupán, mert mindamellett, hogy írásaiban tudatos irányzatosság van, ő egyszersmind a modern ember költője is. A proletáriátus nagy harca, az öntudatos és céltudatos osztályharc szempontjából, az egyetemes történelmi fejlődés távlatából szemlélve, a magasabbrendű harca az alacsonyabbrendű ellen.«

A cikk végére értem és ismét visszatértem a bevezető sorokhoz. Írtam verseket, novellákat és regényt, vitatkoztam poétikáról és esztétikáról s most először vetődik föl bennem a kérdés: vajjon a szocialista irodalom azonos-e a pártirodalommal? Kerestem és találtam különbségeket a kettő között. S most már az a kérdés előttem, szocialista vagy pártíró vagyok-e én magam is? Milyen érdekes, hogy csak most, ilyen hosszú idő multán vetődik föl bennem ez a kérdés. Már jóideje résztvettem a mozgalomban, mielőtt írni kezdtem volna. Esztendők multak el azóta, hogy írok s komolyan ebben a pillanatban nyúlok hozzá ehhez a kérdéshez. Mielőtt beálltam volna a mozgalomba, kételkedéssel álltam szembe mindennel, semmit nem fogadtam el és semmit nem cselekedtem addig, amíg a dolgok értelmét ki nem kérdeztem volna és kielégítő választ nem kaptam kérdéseimre. Olyan voltam, mint a kisgyerek, aki alig hogy megtanult beszélni, máris a legnagyobb problémák iránt érdeklődik, megkérdezi, hogy mi a világ, hogyan születik az ember, állandóan nyugtalankodik s keresi a helyét ebben a nagy

zűrzavarban. Aztán fölnő, mindenről megfeledkezik, süketen és vakon, érdeklődés nélkül éli le napjait és esztendeit. Beleszokik az életbe, mint a kutya az ugatásba. Tizenhét, tizennyolc éves koromban ugyanígy voltam én is a szocializmussal, aztán szocialistává lettem és beleszoktam, mint kutya az ugatásba. S most kérdezem. Tudom, hogy résztveszek a mozgalomban, tudom, hogy írok, de vajjon szocialista írások-e ezek ? Van-e különbség köztem és a Népszava írói között ? Gorkij írásait olvasom, szeretem és nagyrabecsülöm azokat. Szocialista írásoknak tartom. S Migray most azt mondja, hogy Gorkij jelentősége nem merül ki egy pártpolitikai mozgalom keretein belül. Van hát valami különbség a szocializmus és a szocialista párt között ? Nem úgy van, hogy egyik az eszme, a másik pedig az eszme megtestesülése? Nem, nem. Úgy látszik, hogy ez a kettő mégsem egy és ugyanaz. Nem föltétlenül csak az a jó szocialista, aki megbecsült tagja a pártnak. Ha összehasonlításokat akarnék tenni, akkor azt mondanám, ugyanúgy van ez, mint a keresztény eszmével és az egyházzal. Nem föltétlenül az a jó keresztény, aki megbecsült hitfelekezeti tag. Assisi Szent Ferenc például jó keresztény volt s mégis összeütközésbe került az egyházzal, a pápasággal. S a szerzeteseket, akik Krisztus tiszta vallását akarták megvalósítani, nem üldözte-e az egyház? S olvastam egy könyvet a Pápák bűneiről s mennyi szennyet és gyalázatosságot teregetnek ott szét a szent egyházi fejedelmek életéből. Látnivaló, hogy az őskeresztények

hite és az egyház dogmái között szinte megsemmisíthetetlenek a különbségek. Vajjon nincs-e ugyanígy ez a szocializmus eszméje s az új világot megvalósítani akaró szocialista pártok között is? A párt nem azonos a szocializmussal, a legjobb esetben is csak annak egyik gyakorlati végrehajtó szerve. Most lassan, szinte lépésről-lépésre megvilágosodik előttem azoknak a harcoknak az értelme, amiket én a párton belül állandóan folytatok. A szocializmus eszméjében nem kételkedem, de a párt emberei ugyanúgy mint a keresztények előtt az egyház emberei voltak, nagyon sokszor kicsinyesek előttem, kiállhatatlanul ellenszenvesek. Ezen az úton megtalálom a különbséget a szocialista író és a pártíró között is. Gorkijt valóban szocialista írónak tartom. Eddig ezen nem gondolkodtam, de most, hogy fölmerül előttem a kérdés, emlékszem rá, hogy állandóan ilyen érzésekkel viseltettem az irányában. Nem prédikál, nem szentenciákat ír s mégis belenyúl az ember lelkébe, érezni, hogy mélyből hozza föl a szavait és fölfelé repül velük a magasságokba. Milyen világos most előttem a különbség, mondjuk közte és Csizmadia Sándor között. Csizmadia a nagy pártköltő és Gorkij az emberiség nagy szocialista írója. Írásaiban nem parancsolatokat diktál az olvasójának, hanem úgy szól hozzá, hogy az érdes lélek érzékennyé válik tőle, a bemohosodott agyvelő kinyílik és gondolatok születnek meg benne. Nem is emlékszem rá, hogy olvastam volna megkapóbb és hozzám szocialistához közelebbálló írást, mint az ő

Huszonhat és Egy című novelláját. Nincs ebben az írásban semmi világot rengető és semmi elkápráztató és mégis aki elolvassa, az előtt egy ismeretlen világ tárul föl, mindennapi életünk, társaink mindennapi élete. Huszonhat ember nyomorúságos élete a pinceműhelyben, a huszonhat éptestű, vágyakozó legény sorsa egy lány árnyékában. Ó, milyen szörnyű nyomorúság ez és eddig ezt senki nem mutatta meg nekem. És én sem láttam ezt eddig, pedig hasonló sorsú emberek közt nőttem föl és az én életem is eddig nagyon sokban hasonló volt Gorkij huszonhat legényének az életéhez. És az öreg segéd és a kamaszodó inas viszonya egymáshoz a könyveken keresztül. Hogyan tanítja meg az idősebb a fiatalabbat olvasni. Hasonló ez ahhoz, ahogyan az öreg veréb enni tanítja a fiókáját. Gorkij ebben az egyetlen írásában megmutatja a munkásember végtelen nyomorúságát és egyben a kivezető utat is megmutatja. Nem prédikálja el, hogy mit kell tenni, hanem megérint bennünket, látókká és hallókká tesz s mi látjuk és halljuk, hogyan élnek körülöttünk az emberek és mit cselekszenek azok, akik túl akarnak jutni ezeken az állati szenvedéseken. S Gorkij, aki a proletáriátusból származik, nem arra büszke, hogy ő egy az elnyomottakkal, hanem arra, hogy az elnyomottak igazságát képviseli az egész világ elnyomóival szemben. Ő ember és minden írásában az ember szószólója.

Migray cikke fölvetette bennem ezt a kérdést s én most így válaszolok kérdező önmagamnak.

Elsősorban nem pártember, hanem szocialista

vagyok. S hogy egyes dolgokat így tisztáztam magamban, valószínű, hogy ezentúl sok mindent egészen máskép fogok látni, mint eddig. Sok minden lim-lomot eltolok magamtól és sok minden újat fölszedek magamba.

Mikor a Népszava ünnepi mellékletét elolvastam, a sok írás közül Várnai Zseni verse állt hozzám a legközelebb s most megértem, hogy miért. Ő nem az ünnepet akarta ünnepelni, mint a többiek, egyszerűen csak önmagáról szólt s amit elmondott, azt jól esett nekem hallanom a szocializmus ünnepének alkalmával.

Évekkel ezelőtt, mikor első verseimmel bekopogtam Csizmadiához, azt mondta: nem lát bennem tehetséget az íráshoz, de maradjak továbbra is szocialista, mert az ilyen gondolkodó fiatal munkások nagy hasznára lehetnek a pártnak. Később, hogy újból mutattam neki verseket, azt mondta:

— Érdekesek ezek az írások, de sajnálatos, hogy magát is megfertőzték már a modernek. Bolondságok ezek és nem valók nekünk szocialistáknak.

Ezt a gáncsoskodást már úgy fogadtam, mint a dícséretet. Nem tudtam, miért van ez az érzésem, szerettem Csizmadia írásait s most mégis jól esett, hogy ilyen különbséget tesz az ő verse és az én versem között.

Nemsokára kitörtek a veszekedések közte és Ady között s ő elbukott ebben a harcban.

Az ő tragédiáját úgy vettem, mint a magam igazolását. Olvastam és írtam s most úgy látom, nem maradtam meg a sárban leragadtan, ezer

körülmény le akart marasztalni s én elverekedtem magam önmagamhoz, az emberhez. Nem trombita vagyok, akibe valakik vagy valami szelek fújnak bele, nem hangszer vagyok, amin a véletlenségek játszanak. Szólnom kell azért, mert úgy éltem, ahogyan éltem és úgy akarok élni, ahogyan szerintem élni érdemes. Sok panaszom van és élnek bennem és nyugtalankodnak bennem a jövőbe vetett reményeim. Hogy mi lesz belőlem, azt nem tudom, de több, magasabbrendű ember akarok lenni, mint amilyen eddig voltam.

Néha úgy látszik, hogy magányos úton haladok előre, de ez csak a látszat. Tudom én azt, hogy nem futhatok előbbre, csak annyira, amennyire a köldökzsinórom engedi, amivel a fajtámhoz vagyok kötözve. Nincs abszolút szabadság és nincs szabad akarata az embernek, ahogyan azt a vallás tanítja. Mindenki csak ezt akarhatja, amit akarnia kell. Az én érzéseim és gondolataim olyanok, mint amilyenekké kiformálódtak kisgyerek koromban a család keretei között s később a társaim között, akikkel rosszban és jóban együtt voltam, akikkel együtt dolgoztam, rossz szalmazsákokon háltam és együtt résztvettem velük a munkásmozgalomban. S most, hogy író lettem, nem jelenti azt, hogy egyben megszüntem az ő testvérük lenni. Ha cselekedni kell, akkor ott vagyok ezek között a cselekvő emberek között. S az írásaimban is róluk beszélek azért, mert mindig magamról beszélek. S a tüntetésekben is résztveszek, mert ők is résztvesznek azokban. Szabad óráimban

összetalálkozunk és együtt indulunk el az estékben. A családi kör már szűk nekem s közöttük jobban otthon vagyok, mint a mi lakásunk négy fala között. S én azt hiszem, hogy az ő érzéseikkel élek és az ő fejükkel gondolkodom. Azt mondom nekik:

— Nem elég az, hogy lelkesedünk a harcért, tanulnunk kell, hogy meg is értsük ennek a harcnak az értelmét.

S ők ezt elhiszik nekem.

— Butasággal tápláltak bennünket és ezért tarthattak meg a rabszolgaságban. Tanulnunk kell. Tudjátok, hogy mennyi szép, mennyi nagyszerű dolog van a világon, amitől csak úgy egyszerűen elütnek bennünket. Mennél többet ismerünk meg a létező értékekből, annál elégedetlenebbek leszünk a magunk elnyomorodott sorsával.

Így beszéltem, de lehet, hogy bennem is még inkább csak az egészséges föltörekvő ösztönök, mint a kiművelt gondolatok dolgoztak.

De ha valami különöset, nagyszerűen tökéleteset, valami újat láttam, akkor fölfigyeltem, fölébredt bennem a nyugtalanság, tovább keresgéltem és kíváncsi voltam a dolgok magyarázatára.

Így történt velem akkor is, mikor az Új Színpad egyik estéjén Strindberg egyfölvonásosok bemutatóját láttam. Strindbergtől ismertem már a Júlia kisasszonyt, Az Apát s kéziratos fordításban a Haláltáncot.

A bemutató egyik darabja a Hattyúvér című egyfelvonásos volt. Strindberg szerintem nem

szocialista író, csak nagy író s önmagában meghasonlott ember. Kétségbeejtően sötéten lát mindent, mindig az asszonyt üti s valami démonikus hatalom mindig visszafordítja őt arccal az asszony felé. Ismerem azt a tragikus életet, amit ő fest a családról. De mégis, mikor Az Apa című darabját elolvastam, előttem eddig föl nem vetődött új szempontokat találtam benne. A gyerek viszonya a szülőkhöz, vagy a szülők viszonya a gyerekhez. Egészen fiatal legényke voltam, mikor ezt a történetet olvastam. Sokáig foglalkoztam vele és megértettem és átéreztem a férfi tragikus sorsát. Örökké bolyongó, magányos én, aki elszakad az anyától és a gyerekében nem érzi folytatódását. Valóban lehetséges, hogy akit ő a saját gyerekének tart, az nem is tőle származik. S aki gyönge ember, abban fölvetődnek a kétségek s egy egész életen át marják, mint ahogyan marták Strindberget. Nem vettem észre, de lehet, hogy különösebb hatással volt rám ez a könyv, hiszen én is éhesen és idegenül, kielégítetlenül járok a nők között. Voltak szeretőim, akiket nem is tudtam, hogy szeretek. Volt gyerekem s meghalt anélkül, hogy láttam volna. Igazánból tehát nem is volt. És nem is szeretném, ha lenne. Túlzottaknak és egészségteleneknek tartom Strindberg kétségbeesett tépelődéseit s lehet, hogy bennünket, férfiakat valamennyiünket emésztenek ezek a nyavalyák. Kietlen és zord a mi életünk. De talán mégsem annyira, ahogyan azt Strindberg írja elő az Apának a színdarab szerepében.

Ezen az estén a királykisasszonyról és az ő

gonosz mostohájáról szól a történet. Strindberg félrevonult a saját fájdalmaival s most lejátszatja előttünk, hogy a gonosz mostoha, a pokolra való némber hogyan akarja fölfalni, agyongyötörni a saját fajzatát. De semmi káröröm nincsen ebben a darabban. Úgy mesél az író, mint ahogyan a szentimentális öreg parasztok mesélnek okulásul gyönge petróleumfény mellett a fiatal lányoknak és legényeknek. Én hallgatom és látom a történetet s nem azonosítom magam az íróval. Nincs bennem annyi szentimentálizmus, mint ahogyan annyi vad gyűlölködés sincs bennem, mint Strindbergben. De ezen a szomorújátékon át most mégis felé tekintek, aki ott messze, halálos ágyán fekszik. Egy hosszú, keserves élet után indulóban van a nyugalom felé.

Másnap a lapok komoly cikkekben foglalkoztak az előadással s nemsokára megjelentek azok a vonalalatti cikkek is, amelyek Strindberget elparentálták.

Én pedig mentem tovább az úton, ami az élet mesgyéje, harcot, kitartást és elszántságot követel tőlünk.

Kinéztünk Újpestre, mi történik az Otthonban, hogyan látják ők a mostani izgalmas napokat s mit tudnak arról, ami itt bent Pesten történik. Eléggé idegenül fogadtak bennünket. Újpest itt van Budapest tövében s mégis, mintha egy világ választaná el a két várost. Ez a különbség meglátszik az emberek ruházkodásán, a viselkedésükön, azon, ahogyan szeretik vagy ahogyan gyűlölik egymást és azon is, ahogyan a mozgalomban résztvesznek. Valóság-

gal soviniszták a maguk fészkében s velünk úgy beszélnek, mint az idegenekkel. Mi sem vagyunk hozzájuk olyanok, mint mikor itt kint, közöttük éltünk. Alig hogy rájuk pillantunk, már is meglátjuk a fogyatékosságaikat, azt is meglátjuk, hogy ki kinek udvarol, ki féltékeny a feleségére, ki oson át a másik szobába akkor, mikor a barátja felesége szintén ugyanabba a szobába megy át. Annakidején egy festőművész felesége is bejárt az Otthonba, most nem látjuk itt. Jolán közömbösséget tettetve megkérdezi, hol, merre van az a szép asszony?

— Eltünt, mint a szivárvány — mondja az egyik asztalos. — Csakugyan szép asszony volt, de akihez annyian hozzádörgölőznek, arról előbb-utóbb lekopik a máz.

— Nem a szocializmusért járt ide?

— Már ott tartottunk, hogy az ura be akart jönni, hogy lelőjje a Winklert. Igazán sajnálatra méltó az az ember. Szép haja van és szép kecskeszakálla s a feleségének mindig más udvarol — mondta tovább az asztalos és vigyorgott hozzá, mint akinek sok minden van a füle mögött. De ő rendes, meggondolt ember és nem akar csak úgy a levegőbe beszélni a mozgalomról.

— Mi van maguknál különben? Csinálnak valamit?

— No, no, pomalicski. Mindig beleakadunk ezekbe a kis kócosokba. Mindenkiből mester akar lenni s aztán fütyülnek az egyletre, még a segédeiket is le akarják beszélni a mozgalomról.

— Most pedig ugyancsak benne vagyunk a tűzben!

— Ezt mondják a Pestiek és velünk alig törődnek. Beszaladgál az ember és alig tudhat meg valamit.

— Ott a Népszava. Ennyire bátor és szókimondó még talán soha nem volt.

Az ember hümmög még valamit, elismeri, hogy bátor és jó most a lap, de ő azért nincs megelégedve vele. Ő valami egészen mást szeretne. És a többiek is majdnem mind ilyen morgolódzók s csak ímmel-ámmal felelnek a kérdéseinkre.

Mikor eljöttünk, Jolán azt mondja :

— Milyen különös az, hogy ezek az emberek így elmaradnak a világtól. A levegő is más itt, mint Pesten.

— Azt hiszem csak mi látjuk úgy, hogy elmaradtak. Újpest mégis csak egyik legjobb fészke a mozgalomnak. Majd meglátjuk akkor, ha kiépül és komoly gyárváros lesz belőle.

— Hol leszünk mi már akkor !

— Hogy-hogy ?

— Ahhoz még évtizedek kellenek.

— Ha mi már elpatkoltunk, itt lesznek majd a gyerekeink.

Kár volt fölvetnem ezt a témát. Jolán egyszerre visszazökkent az ő örök bajaiba. Mintha valahonnan a mélyből sóhajtana föl.

— Istenem, hogy azokkal is mi lesz ! Csak úgy fől a fejem az ezer gondtól.

Nem szóltam, valósággal meglapultam mellette.

Visszagondoltam Strindbergre. Milyen szép volt az a kis színdarab s az az ember mégis milyen szerencsétlenül élte le életét.

Örömök után vágyakozunk s a bajok megfojtanak bennünket.

9.

Khuen Héderváry után Lukács László a miniszterelnök. De az ereszekben fészkelő verebek is tudják, hogy az állampolitikát Tisza István irányítja. A többiek csak olyanok, mint a bábszínház rendezője kezében a bábok. Előírás szerint beszélnek és láthatatlan dróton rángatják őket. Ezt a munkásság is tudja és azt is tudja, hogy Lukács László politikája a demokratikus törekvések ellen irányul. Állandó a tömegek nyugtalansága. Minden szakmában sztrájkok vannak, az egyesületek népesek és hangosak s az utcák összezavartak az esti tüntetésektől.

Lehet, hogy ez már a forradalom előjele.

Nagygyűlést hirdetnek :

A GYILKOLÓ VILLAMOSOK ÉS A VONATUTAZÁS MEGDRÁGÍTÁSA ELLEN !

Igaz, hogy a Népszava naponta közli a villamosbaleseteket, erős cikkeket ír a társaság gondatlansága és rablópolitikája ellen, tiltakozik az utazási díjak felemelése ellen, de mégis a gyűlésnek elsősorban politikai jelentősége van :

»MINDEN ERŐNKKEL AZ ÁLTALÁNOS TITKOS VÁLASZTÓI JOGÉRT !«

A parlamentben állandó az obstrukció. Kint a polgári ellenzék vezérei összedolgoznak a munkás

párt vezetőivel. Kristófi József és Just Gyula feje körül glória ragyog. Egyedül Mezőfi Vilmos ellen, az egykori szociáldemokrata ellen áll a nyilt harc. Áruló lett ez az ember, külön pártot alakít és titokban a kormány szekerét tolja. Kemény, kegyetlen hangú cikkek jelennek meg ellene a Népszavában, a tömegek gyűlölik, elpusztító hadjáratra lehetne őket vezetni a renegát ellen. De ez nem történik meg. Mindez csak arra jó, hogy növelje az elkeseredést a kormánnyal szemben s még ízzóbbá lehessen tenni a harcot a választói jogért.

Öregek és fiatalok, polgárok és munkások, mindenki benne van a harcban. S ez az áramlat a modern írókat is magával ragadta. A bohémek és éhenkórászok, akiket, mint gombákat tenyésztenek ki mostanában a kávéházak zugai, hangot és tendenciát változtatnak, akárha valami új világ eljövetelét szimatolnák. Nem régen még alig néhányan voltunk, akik szocialistáknak vallottuk magunkat, most mindenki nagyokat mond és veri a mellét valami megrészegültségben. Agitációs szavakat kevernek a verseikbe, novelláik a szegény ember bajáról és elkeseredéséről szólnak. Mi néhányan, szocialisták, nem vesszük ezt nagyon komolyan. A Népszava közli az írásaikat, hangulatcsinálásra ezek is jók, de tudjuk, ha cselekvésre kerülne a sor, ők, a leghangosabbak, egyszerre elnémulnának és okosan visszahúzódnának.

Az egyesületi kedélyes estéken kevesebb a tánc és több a szavalat. Ady versei valósággal megbabonázzák az embereket. Csizmadia most

hiába szólalna föl ellene, ő mellette már csak az öregek állanak, akik a politikában és a versek kiválogatásában is konzervativek.

Fiatal munkás áll ki az ócska színpadra Adyt, Kosztolányit és idegen modern költőket szaval. A hallgatóság, mintha megértené ezeket az új, furcsa hangokat, örül a fiatalember ordítozásának s örömmel és fölizgatottan tapsol.

Május 19-én Emil Verhaeren belga költőnek egy verse jelent meg a Népszavában. A vers címe: A munka. Nagylendületű, mély belső dinamikával telített költemény. Csizmadiának volt néhány ilyen verse régebben: A lokomotív, A sztrájk, A forradalom s még néhány a legjobb korszakából. Testvérei ezek Verhaeren költeményeinek, de ez mégis szebb, hatalmasabb és megkapóbb amazoknál. Tudom, hogy Verhaeren nem tagja a belga pártnak, kimondottan nem is vallja magát szocialistának és mégis mennyire rólunk és értünk szól ez a költemény. Átlendül a sablónokon s úgy szól és olyan világot tár föl az olvasó előtt, amilyent a mi polgári költőink még sohasem mutattak meg nekünk. A polgári költők között és közte látható emberi különbségek vannak, Csizmadia között és közte pedig az a különbség, hogy ő nagyobb költő Csizmadiánál. Nagyobb darabot fog át a világból, mint amaz és tökéletesebben tudja kifejezni mondanivalóját. A verset Franyó Zoltán fordította. Általában nem keresem az emberekkel való megismerkedést s ezen az estén mégis átmentem a Newyorkba, hátha véletlenségből összetalálkozhatom Franyóval. Rimbaud, Ver-

laine, Baudelaire fordításait már ismertem s most jól esne beszélgetni vele Verhaerenről és általában az idegen költőkről.

Az írók galériáján először Osváttal találkoztam össze. Fiatalemberek ültek körülötte, fekete kávét ivott s nagy kéziratcsomó volt előtte.

Köszöntem neki, szívesen visszaköszönt. De nem hívott magához, nem állított meg az asztalánál. S nekem most eszembe jutott »Misilló királysága« című regényem, amit jó pár hónappal ezelőtt fogadott el közlésre Osvát. Igaz, hogy annakidején azt mondta, várnom kell, nem tudja, mikor kerülhet sorra. Azóta várok is, majdnem meg is feledkeztem már a kéziratról, most azonban hirtelen az eszembe jutott és megsértettnek, kijátszottnak érzem magam. Végül is nem azért írtam a regényt, hogy ott heverjen a kegyelmes szerkesztő úr fiókjában. Oda kellene menni hozzá és számon kérni tőle. De csak egy pillanatig voltam ilyen hős. Továbbléptem s félszemmel láttam és az összes idegeimmel éreztem, hogy most rólam van szó Osvát asztalánál. Valószínű, hogy éppen a regényemről beszél a többieknek. Ez jól esik nekem s egyelőre ennyivel meg is elégedhetek.

Franyó is fönt volt a galérián. Mint mindig, most is dolgozik valamit s mint mindig, egy mappában most is nála vannak a fordításai.

— Olvastam a fordítását a Népszavában, nagyon tetszik nekem, jobban tetszik minden eddigi fordításánál.

— Én is szeretem Verhaerent, a legnagyobb költők közül való.

Leültem mellé és beszélgettünk. A következő pillanatokban már elővette a mappát s olyan emberek írásait mutatta meg, akiket eddig én nem is ismertem. Különös, elnyujtott kézírása van, nagyon nehezen tudom csak olvasni. Ő észreveszi ezt, hozzám hajol és hangosan olvassa föl a fordításokat.

Az ismertebb nevek közül ő Baudelairet dícséri, én Verlainet és Rimbaudot.

— Baudelaire nyegle és erőszakolt nekem. A másik kettő közelebb áll hozzám. Egyiket a vad fantáziájáért, másikat a vad szenvedélyességéért és alázatos szenvedéséért szeretem. Verlainet szinte szentnek érzem a szenvedésben. S ha játszani van kedve, akkor is más, sokkal nagyszerűbb, mint Baudelaire. Emlékezzünk csak Charleroi című költeményére.

Pár gyenge lámpa . . .
Lent háborog
Rőt hámorok
Vad máglya — lángja.

Csitt ! most a vész
Vonatja száguld
És két kitágult
Szem arra néz.

Rút füstszag árad
És reng a rög.
De mi zörög,
Mint ócska zárak ?

A föld a vén
Egekbe sóhajt
És csattanó jajt
Üvölt a fém !

— Milyen játékos ennek a versnek a technikája s mégis, hogy megfogott s milyen sokáig fogok rá emlékezni. Hol van Verlaine én tőlem s mégis intenzíven érzem az abszint szagát és hallom az árva, istentelen koldus Istenhez való fohászkodásait. Jean Rictus csavargó Jézusához és Villonhoz, az isteni koldushoz hasonlít. Fájdalom és tragédia van a legkomiszabb soraiban is. Ezek az emberek azok, akik nem művészetet akarnak csinálni, hanem olyan intenzíven élik az életet, hogy művészet lesz abból, amiről beszélnek. Adynak alig van egy-két fordítása és ezek között ott van Rictus is. Nem véletlenségek ezek.

Franyó elhúzta a száját s valami lekicsinyléssel mondta:

— Ady nem tud fordítani. Először is nem tud franciául, másodszor kellő kultúrája sincs ahhoz, hogy ezeket a nagyon kultúrált és befelé élő embereket átültesse a mi nyelvünkre.

— Most nem arról van szó, hogy Ady milyen kultúrált, hanem arról, hogy fordításával elárulja, kik állnak hozzá közel, kik az ő igazi kortársai.

Azért jöttem át ide, hogy Verhaerenről beszéljek s már egészen messze csavarogtunk tőle, kavarognak bennünk az érzések és gondolatok s a szavaink olyan meghittek és rajongók, mint két mámoros barátkozó gyereké.

Körülöttünk zsivajognak a többiek. Intrikálnak és marakodnak. Ez az, amihez ők a legjobban értenek s ezért nem tudok igazán összemelegedni velük. Franyóról sok mindenféle rossz hír jár a fiatal írók köreiben, de mégis, ha vala-

kivel komolyan szólni akar az ember, akkor jóformán ő az egyetlen, aki mellé leülni érdemes. Sokat olvas és mindenről tud és szeret beszélni. Most is a költészettel kezdtük és már benne vagyunk a politikában.

Azt mondja :

— Verhaerent azért fordítottam le most, mert éppen most szükség van nálunk minden szociális megnyilatkozásra. Forradalommal van tele a levegő, mindenkit föl kell tehát sorakoztatnunk azok közül, akik közel állnak hozzánk.

Sokáig együtt maradtunk s ha nem is hittem el minden szavát, amit mondott, most mégis jól esett elbeszélgetni vele. Nem is fontos a számomra, hogy ő igazat mond-e. Tény, hogy valószerűvé tudja tenni azt, amiről beszél és szuggesztív bensőség van a szavaiban. Nekem ennyi elég ahhoz, hogy fölébredjenek bennem az érzések és gondolatok s meginduljanak az ismeretlen tájak felé és megtermékenyüljek önmagamban. Hiszen én sem föltétlenül azért vitatkozom, hogy őt, vagy valaki mást okvetlenül meggyőzzek valamiről. Jól esik hangosan gondolkodnom, így sokkal termékenyebbek a pillanataim, azt mondhatnám, elsősorban magamnak beszélek, a magam kétségeit oszlatom el hangosan szóló szavaimmal. De nemcsak az írók előtt, hanem kint az egyesületekben, a munkástársaim előtt is sokszor így vagyok. Hozzájuk beszélek és hangosan önmagammal vitatkozom. Azt mondom :

— A harc, amiben most benne vagyunk, a haladás küzdelme a reakció ellen,

S nem is várom meg, hogy ők mit szólnak ehhez az állításomhoz, máris ellenérveket keresek magamban. Az igen és a nem verekszik bennem állandóan. A kettőnek ebből a harcából születik meg az az egység, amiért aztán nyugodtan helyt állok barátaim és ellenségeim között. Bátran kimondom, amit gondolok és cselekedni tudok ott, ahol cselekvésre kerül a sor.

— Ki az utcára!

Üzenik felénk a párt központjából s én a többiekkel együtt kimegyek az utcára. A művészetben a legmodernebbeket, a leghaladóbbakat szeretem s a mozgalomban a legradikálisabbak s a legszabadabban gondolkodók oldalán állok. Nemcsak a cél lelkesít, hanem az arra vezető utat is megbecsülöm, minden célirányos tevékenykedés jól esik nekem és szeretettel végzem.

Vannak, akik a fiatal írók közül megelégszenek azzal, hogy belevesznek az abstrakcióba, én szeretem a reális, mindennapi életet s a mindennapok harca adja meg alapját és tartalmát az irodalmamnak. Egész életemben félretolt voltam, sokszor megvertek és sokszor a harapás kenyeret is elhúzták a számtól s mindez nem vak elkeseredést, hanem az előretörő akaratot fejlesztette ki bennem.

Nem álltam félre és most sem állok félre. Nappal írok, olvasok, vagy művészetről vitatkozom a kávéházban, esténkint bent élek az egyesületben, politikáról vitatkozunk s ha kell kimegyek a plakátragasztókkal, vagy segítek a röpiratosztóknak.

S ez a munka most nől és jóleső érzéssel tölt el valamennyiünket.

Május elseje Ünnep volt s most úgy érezzük, a leszámolás ünnepi órái közelednek.

Huszonegyedikén gyűlésre és tüntetésre hívó újabb kiáltvány jelent meg a Népszavában. Vörössel van átnyomva ez a fölhívás és így végződik :

AKI BECSÜLETES ELVTÁRS, AZ MA EL-
JÖN A TÜNTETÉSRE !

Elmentünk. Ezren és ezren vándoroltunk az utcákon és lelkes és elszánt volt a gyűlésünk. S utána megint a megszokott nóta. Kiáltozás, ablak- és kirakatbetörések, amerre haladtunk, megfélemlítettük a jámbor, pókhasú polgárokat s úgy feküdtünk le aludni, mint akik a körülményekhez képest jól végezték el föladatukat.

Éreztük, hogy erősek vagyunk s ha gátakat emelnek elénk, azokat majd játszva összetörjük.

Huszonkettedikén újabb s minden eddiginél bátrabb és tettekre serkentőbb kiáltvány jelent meg a lapban.

MUNKÁSOK ! ELVTÁRSAK !

A kormány pénzén összevásárolt gaz csorda : a *Nemzeti Munkapárt* a keddi nappal rálépett a törvénytiprás útjára . . .

A kormány és pártja rúgja el maga alól a törvényes alapot : Keddtől fogva tehát megszünt *a törvények érvényessége Magyarországon* . . .

Senkinek semmi kötelessége, hogy a törvényeket tiszteletben tartsa.

Ettől a naptól kezdve senki sem köteles *a hatóságok rendeleteinek engedelmeskedni.*

Az erősebb joga ma az egyetlen törvény ebben az országban, meg kell hát mutatnunk, hogy a becsületes emberek is erősek.

Mutassuk meg, hogy *erős öklünkben forradalmi lelkünkben és számunk sokaságában nekünk is van erőnk.*

Csütörtökön reggel hagyjátok abban a munkát, vonuljatok ki a műhelyekből: jöjjetek ki az utcára, a képviselőház elé és avassátok ezt a napot a választójog csatájának döntő és diadalmas napjává!

A Népszavát elkobozták.

Az utcasarkokon nagy hirdetmény jelenik meg dr. Boda Dezső főkapitány aláírásával. A főkapitány mindenkit óv a zavargásoktól és fogadkozik, hogy a rendet minden eszközzel fönn fogja tartani.

De mindez már nem jelent semmit. A Népszava azt írja:

Ostromállapot lesz holnap Budapesten. Azok a városok, melyeket Olaszország a török birodalomban megszállott, aligha vannak jobban telítve katonasággal, mint amennyi Budapestet meg fogja szállni csütörtökön. A parlament előtt: 4 század lovasság, 200 darab gyalogos rendőr, 40 darab lovasrendőr fog állni. A parlamenthez közel álló területeket is megszállja a katonaság. Katonaszázadok állnak föl a Váci-körút, a Hungária-körút, a külső Váci-úton és minden exponáltabb helyen.

Tudjuk, hogy játék ez a halállal és mindnyájunkban élt az elhatározás, hogy holnap kimegyünk játszani a halállal, abban a hitben, hogy az életünket fogjuk szebbé, jobbá tenni.

Kedden este már értekezletet tartottak a bizalmiak s szerdán délben ugyanez ismétlődött meg a gyárakban és üzemekben. A munkásság ezrei tele voltak kíváncsisággal és kérdésekkel s a bizalmiaknak feleletet kellett adniok és adtak is. Tudtuk, hogy bent a belvárosban nagy értekezletre gyűlt össze a gyárosok szövetsége is, a kutyaszövetség, ahogyan kint a gyárnegyedekben nevezték, ezeknek az uraknak az egyesületét.

Pontosan értesülve voltak a munkásság elhatározásáról és készültek rá, hogy másnap üresen maradnak a gyárak. Kint az utcákon vörös lobogók úsznak majd a levegőben s a lerongyolt ruhájuk alá köveket, vasdarabokat s talán fegyvereket is rejtenek a munkások. Elhatározták, hogy szembeszállnak a lázongókkal. Akik sztrájkba lépnek, azok kizáratnak az üzemből. Ezt a határozatot a gyárak vezetőségei tudtul adták a munkásoknak. Remélték, hogy ez a megfélemlítés megbontja az emberek sorait s csak a legelvadultabb, jelentéktelen kis csoportok mernek majd ellene szegülni a határozatnak. Tapasztalatból számítottak így. Budapest munkásságának csak egy része tartozik a szervezetekhez és tudják, hogy ezeket sem lehet valamennyiüket öntudatos, elszánt szocialistának számítani. S ha sikerül a tömegakciót megbontaniok, akkor hosszabb időre megint csönd következik. A kudarc letöri az emberek kedvét és föllép köztük az egyenetlenkedés.

A bizalmiak meghallgatták a határozatot s

továbbították a társaikhoz. Elmondották, hogy mi történt bent az irodákban, de úgy mondták el, hogy ettől nem az elcsüggedés, hanem még nagyobb keserűségek születtek meg az emberekben. Az agitáció jó volt. Nincs különbség szervezett és szervezetlen munkás között. Izzó a levegő s mint vihar előtt a nyáj, egymás mellé állnak az emberek és együtt akarnak maradni az akcióban.

Meghallgatták a bizalmiakat s úgy indultak ki a gyárkapukon, mint akik holnap nem térnek vissza.

Szokatlanul nyugtalan élet lepte el a gyárnegyedeket. A munkások lármás csoportokban haladtak hazafelé, úgy viselkedtek, mintha valaki mélységesen megbántotta volna őket s most arra készülődnek, hogy elégtételt vegyenek a bántásokért. Mindenkinek személyes ügye lett a holnapi nap s mindenki bízott a szomszédja segítségében.

Valóságos nyár van már. A levegő kellemesen meleg, az ég tiszta s a kémények elszállt füstje után érezni a rügyező fák illatát. A gyerekek mezítláb szaladgálnak. Az asszonyok kint állnak a házak kapuiban, kikönyökölnek a lyuknyi ablakokon és várják embereiket. Hagyma-, hús- és főzelékszagok terjengenek az udvarokon. Utcahosszat nyitva vannak a kocsmák ajtai, néhol kint áll a kocsmáros a fiatal kiszolgálólánnyal együtt, más lebujokban már szól az ócska cigánybanda.

Vacsora után megint előjöttek az emberek. Kint álldogálnak a házak előtt és tanakodnak.

A mozgékonyabbak, akik jobban benne vannak a mozgalmakban, azok indulnak az egyesületek felé. Nincsenek bennük kétségek és gyávaságok, de mégis mennyi beszélnivalójuk van erre az estére.

Készülődnek, mert úgy érzik, hogy holnap rajtuk múlik minden.

Azt hiszik, hogy évszázadok temetése és új évszázadok születése lesz a holnap.

10.

Elérkezett a nap, amire fönt és lent olyan erősen készülődtek.

A gyárak portásai kinyitották a kapukat, igaz, hogy a kürtőkön a dudák nem szólaltak meg, de ők, ezek az uniformisba bujtatott emberek azért kitárták a kapukat és várták a munkásokat, akik elszakadnak társaiktól és betévednek, vagy besurrannak az üzemekbe. De alig akadt valaki ezen a napon, aki megbontotta volna a szolidaritást. Az emberek rendes időben fölkeltek, ugyanúgy, mintha munkába készülődnének, de ma jobbak és gondosabbak voltak önmagukhoz, megborotválkoztak, kifésülködtek s az ünneplő ruhájukat vették magukra. Dologtalan nap és tüntetési ünnep ez az ő számukra.

És megindultak az egyletek felé.

Csoportba verődtek tizen, százan s aztán ezren lettek. Nem gondoltak semmi rosszra és nem számoltak a veszedelmekkel. Így, ennyi

ember együtt egészen másképp érez és másképp gondolkodik, mintha külön-külön állnak oda valami probléma megoldásához. Ha az első elindul, a többiek indulnak utána s mint valami áradás, hömpölyögnek föl az utcákon.

Elindultak Budáról, Kőbányáról, Csepelről és Angyalföldről a hosszú, egyenes Váci-úton át. Budáról körülbelül háromezer Ganz-gyári munkás indult el, tömött sorokban az út közepén meneteltek és énekeltek.

A Margit-hídnál fegyveres erővel találták magukat szemben.

Lovas- és gyalogosrendőrök szállták meg a hidat. A felügyelő, társaival együtt néhány lépéssel előrejött a munkások elé.

— Álljanak meg! — mondta. — A hidat elzártuk, senki sem mehet át Pestre.

A munkások közül is előléptek néhányan s azt felelték:

— Mi adófizető polgárok vagyunk s így jogunk van ahhoz, hogy átmenjünk a hídon.

A rendőrtisztviselő hevesebben és parancsolóbban:

— Ostromállapot van, az a kötelességünk, hogy minden eszközzel érvényt szerezzünk ennek a parancsnak.

A tömeg meghullámzott, pillanatok alatt erőt vett rajta a nyugtalanság. Elől még tárgyaltak s hátrább már fenyegetőztek, káromkodtak, szidták a rendőröket és izgató jelszavakat kiabáltak a reggelbe.

— Oszolni! Oszolni!

A tömeg nem engedelmeskedett.

A lovasrendőrök megindultak errefelé a hídon s a gyalogosok kardot rántottak.

— Oszolni! Oszolni!

A rendőrök előbbre nyomakodtak.

LE A NÉPNYÚZÓKKAL!
ÉLJEN AZ ÁLTALÁNOS, TITKOS
VÁLASZTÓI JOG!

A rendőrök középütt benyomták a tömeget, karddal dolgoztak s a lovak hangosan fujtak az izgalomtól. Térdben előre rúgták a lábaikat, mintha táncolnának. És vakon neki az embereknek.

Középütt hátrált a tömeg, de ugyanakkor két oldalról előre nyomakodott. A rendőrök nem számítottak arra, amikor ők eltávolodnak a hídtól, ugyanakkor a tömeg egy része a hátuk mögé kerül és megindul Pestre.

Mire a rendőrtiszt észrevette a rossz stratégiai mozdulatot, a helyzet már menthetetlen volt. A tömeg föltartóztathatatlanul megindult át a hídon s a rendőrség mintegy kíséretképpen vonult utána. Kiabálás, kardlapok csattogása, de lövés még nem dördült el.

Ez jó volt így. Az emberek fölbátorodtak, még keményebbek, még elhatározottabbak lettek...

Ugyanígy megindult a küzdelem a munkások, rendőrök és katonák között a város többi részében is.

Az erzsébetfalvai fegyver- és gépgyárból szintén kívül maradtak a munkások és meg-

indultak befelé. Sokáig nem találkoztak össze a fegyveres ellenállással. A kisebb üzemek előtt, ahol elhaladtak, megálltak s ahol észrevették, hogy folyik bent a munka, küldöttség alakult és bement a dolgozókhoz. Valaki beszédet mondott, csatlakozásra hívta föl az eltévelyedetteket s ha a szép szónak nem engedelmeskedtek, akkor kényszerítették őket. Úgy jöttek végig az utcákon, mint akik máris győztek. Nem is sejtették, hogy mi történik bent a belső kerületekben. Vidámak voltak és énekeltek.

A Váci-úton jöttek az Angyalföldiek. Nemsokára utánuk az Újpestiek. Zászlókkal meneteltek s ők sem tudták, hogy Pesten már megkezdődtek a véres csatározások. Még be sem érték a váciútiakat s már megszólalt a puskaropogás.

Lovascsendőrök adták le az első sortüzet a Ferdinánd-hídnál.

Mélységes riadalom vett erőt a tömegen. Erre a véres támadásra talán senki sem gondolt komolyan közülük. Az ökölcsapások és a kardlap az egészen más. Az ilyen verekedésekre már edzettek voltak, de most úgy érzik, hogy magával a halállal állnak szemben.

Sikolytás, jajgatás és szinte állati ordítások szakadnak ki az emberekből.

A csendőrök nem adták le a szokásos elriasztó tüzet a levegőbe. Lóhátról lefelé irányított fegyverekkel belelőttek a tömegbe. Az emberek alsótestükön sebesültek meg. Egy pillanatig azt lehetett volna hinni, hogy valami megbolygatott méhraj zsongott föl. Nyüzsgés, össze-visszaszaladgálás. Akik megsebesültek, jajgattak s

akik meglátták a kibuggyanó vért, azokat elöntötte az indulat s már nem gondoltak a menekülésre és nem gondoltak a halálra.

ELŐRE!
NEM ENGEDJÜK LEGYILKOLNI
MAGUNKAT, ELŐRE!

Katonák rohantak elő a mellékutcákból. Sikerült megbontaniok a tömeg egységét, de ez nem jelentette azt, hogy most már a béke következik. A hatalmas tábor darabokra szakadt s így széttagoltan kezdett külön-külön életet. Előbb az út két szélén még haladtak villamosok, most ez a rend is megbomlott. Az emberek odaálltak a mozgó kocsik elé, megállították azokat, fölmentek és kiszállásra szólították föl az utasokat. Azok hirtelenében azt sem tudták, hogy mi történik körülöttük. Kényszeredetten mosolyogtak és úgy beszéltek, mintha az egészet tréfának vennék.

— Lefelé! Lefelé! — hangzottak föl egyre elkeseredettebben és határozottan a parancsoló szavak. — Akik nem szállnak le, azokat kifordítjuk a kocsiból!

Az utasok, mint a megriadt patkányok, menekültek. Egymás hegyén-hátán tolakodtak ki a kocsikból. A kalauzok és vezetők nem kötekedtek. Az egyik táskával az oldalán, másik kurblival a kezében odaálltak a járda szélére s nézték a történteket. Az elvadított emberek nekifeküdtek a kocsiknak, löktek rajta egyet és kifordították a sínekből. Csörömpölve elvágódtak

a kövezeten. S a lázadók között akadtak olyan csoportok, akik ennyivel sem elégedtek meg. Az eldűlt kocsin ügyes szakértelemmel még emeltek egyet s aztán úgy döntötték el, hogy tetejével a földön feküdt az s kerekeivel fölfelé az égre kapaszkodott. Olyanok voltak ezek a kocsik, mint valami roppant sárga elefántok, döglöttek és meggyalázottak.

Így dolgozott a rombolás ösztöne s közben a rendőrök, katonák s csendőrök is dolgoztak. Nem elégedtek meg azzal, hogy a Nyugatinál föltartóztassák a Belvárosba törekvő tömeget, a sortűz után nekivadultak, a zűrzavarban a saját fegyelmük is megbomlott, az ő soraik is darabokra szakadtak. S ahelyett, hogy újból összezárkóztak volna, egyenkint és kis csoportokban külön-külön harcot kezdtek a munkásokkal. S ez a harc már nem volt olyan biztonságos az ő részükre, mint az első sortűz leadásánál. A lovasrendőr ott ült a habzó paripa hátán, éles karddal vagdalózott, de valaki mégis a közelébe férkőzött és kiütötte alóla a lovát. A ló a lovasával együtt elvágódott s a munkások most ököllel és bottal zuholták az előbb még veszedelmes ellenfelet. Máshol a katonát, vagy a gyalogos rendőrt szorították be egy sarokba, kövekkel dobálták és megadásra kényszerítették.

Valakik kidöntötték az egyik gázlámpa oszlopát s a vastagon kiömlő gázt meggyujtották.

Ez a tűzbokor a régi vámnál égett. Akik a közelében voltak, azok hangosan nevettek és olyan öröm vett rajtuk erőt, mintha valami nagyszerű játékot játszanának. Ugyanitt állt

egy villamosbódé, pillanatok alatt szétszedték az építményt s aztán nekiestek a kerítéseknek, leakasztották a házak kapuit s ebből a sok limlomból barikkádokat építettek az út közepén. Több helyen kidöntötték a lámpaoszlopokat és meggyujtották a kiömlő gázt.

Ropogtak a puskák, jajgattak a sebesültek s már két halott feküdt a falak tövében.

A Wörner-gyár árnyékában most esett el a harmadik. Valami építőmunkát végeztek ezen a helyen s egy idősebb tót napszámos, aki nem vett részt a tüntetésben, aki talán föl sem fogta ésszel a zajongás értelmét, ott ült az egyik földrakáson s lekvároskenyeret falatozott. Nyugodt tempóval evett és úgy nézett maga köré, mint akinek semmi köze nincs a történtekhez, ő kívül van mindenen, nyugalomban és biztonságban érzi magát. Nem is vette észre, hogy nagy csoport gyülekezett össze mögötte s az épülő ház tégláival, át az ő feje fölött, harcot kezdenek a katonákkal. Percekig állt a harc, a katonák széthúzódtak egymástól, hogy így védekezzenek a zuhanó téglák elől, aztán vállukhoz emelték a fegyvert és lőttek.

A napszámos még mindig ott ült a földhányáson és ette a lekvároskenyeret.

S ekkor az egyik puskagolyó ráakadt ebben a nagy zűrzavarban. Valamelyik katona véletlenül, vagy készakarva mellbelőtte a bárgyú embert. A megsebesített kezéből kiesett a kenyér, a vérző ember fölemelkedett a helyéről, mintha kérdezni akarna valamit, aztán elvágódott és messzire legurult a dombról.

— Ne lőjjetek! — kiabálták az emberek. — Ne lőjjetek! — S ketten-hárman kiváltak a tömegből és megindultak a sebesült felé.

A katonák puskatussal nekik estek.

A tömegből a mentőkért kiabáltak.

Több kocsival itt voltak a mentők és a tűzoltók is.

Mire az orvosok odajutottak a sebesülthöz, halott volt már.

A gyár tövébe húzták és arccal befelé fordították a falhoz.

Folyik tovább a harc, de a gátak már át vannak törve s az emberek iramodnak befelé a belvárosba. Szét a körutakon, a Rákóczi-út felé, föl a Váczi-körúton, be az Alkotmány-utcába, a Szabadság-térre.

A villamosforgalom teljesen megállt.

Lárma, fejvesztettség mindenütt. És csaták, valóságos csaták az utcákban és a tereken. Ahol nem húzták le, vagy nem lehetett lehúzni az üzletek redőnyeit, ott kövekkel bezúzták a kirakatokat. Valahonnan vörös festéket és ecsetet kerítettek elő s a falakra fölírták, hogy:

ITT A FORRADALOM!

ÉLJEN AZ ÁLTALÁNOS, TITKOS VÁLASZTÓI JOG!

AZ UTCA A MIENK!

TESTVÉREK! MUNKÁSOK!

A PARLAMENT ELÉ!

MINDENKI A PARLAMENT ELÉ!

LE A PARLAMENTTEL!

Olyan volt ez az írás, mintha az utcán széthullott vér került volna a falakra s most kiállt és még jobban megriasztja, megvadítja az összezavart embereket.

S a tömegek megindultak a parlament elé.

A térségen, a tornyos palota előtt gyalogos és lovasrendőrök és katonák álltak őrt.

Lövésre tartott fegyverrel álltak szemben a munkásokkal.

S a tömegből most fölhangzott a kiáltozás:

NE LŐJJETEK! ÉRTETEK IS
HARCOLUNK!

Jött a hír, hogy a Vámház-körúton fölrobbant egy bomba. Tűz támadt belőle, az általános zűrzavaron keresztül hallani a száguldó tűzoltókocsik szirénavisítását.

Az asszonyok fejéről lehullott a kalap és kendő s most szétbomlott hajjal rohannak erre, arra, kiáltoznak, mint a kétségbeesett üldözöttek.

Két teherkocsi akadt meg az Alkotmány-utcában, a tömeg kifogta a lovakat, megverte őket és bekergette a katonák és rendőrök közé. Ez már megint játék volt és mindenki örült ennek a csinytevésnek. S a csüggedőkbe megint beleszáll a bátorság s aztán megint a sebesültek jajgatása s a verekedők ordítása következett.

S ez alatt a parlamentben tanácskozott a kormány.

Tisza István elnökölt, a képviselők követelték, hogy zárja be az ülést, de ő hallani sem akart erről. Itt is megbomlott a rend és senki sem

tudott nyugodtan a helyén maradni. Tomboltak, verték a padokat és szinte eszelősen kiabáltak össze-vissza.

Lovászi Márton odakiáltotta Tiszának:

— Odakint gyilkolják a népet, így nem lehet tanácskozni. Követeljük az ülés fölfüggesztését!

Polónyi Géza:

— Hatvannyolc sebesült van már az utcán, mi lesz ebből? A rendőrök már gyerekeket lőnek halomra.

Tisza fölemelkedik és nyugodtan válaszol:

— Rosszakaratú híresztelésekkel a ház nem törődhetik. Hivatalos tudósításom nincs, folytatjuk tehát az ülést.

Kovács Gyula közbeszólására azt mondja:

— A ház nem jóléti bizottság, mi nem törődhetünk az utcával. Nem vagyunk vénasszonyok, nem engedem magam megfenyegetni. Az ülést nem vagyok hajlandó fölfüggeszteni.

Az ülésezés helyett lárma és zűrzavar lett az egész házban.

Később Apponyi odament Tiszához s majdnem rimánkodva kérte:

— Könyörgöm, Pista, támadjon föl benned az emberi érzés, függeszd föl az ülést, mindnyájan tudjuk, hogy vér folyik kint az utcákon.

Tisza hidegen válaszolta:

— Nekem hivatalosan három sebesültet jelentettek, de ezek is rendőrök. Hol van itt a vérfürdő? A munkásság nyolcvan százaléka dolgozik a gyárakban.

Többen egyszerre kiáltják:

— Több, mint huszonötezer sztrájkoló van az utcán !

Tisza legyint :

— Hogyan mondhattok ilyent. Az ülést megszakítás nélkül folytatjuk.

S kint barrikádokat emeltek és folyt a vér. Úgy kezdődött, hogy először csak a munkások testét csapolták meg s aztán kölcsönössé vált a sebek osztogatása. A katonák, akik még soha közel se szagoltak a harctérhez, akik legföljebb csak álmaikban lehettek háborúban, most rárohantak a testvéreikre, mint a láncukról szabadon engedett komondorok. S a rendőrök, akik szintén szegényemberek, együtt laknak a szegényemberekkel kint a kültelkeken, ócska eledelekből táplálkoznak, szennyes alsóruhát viselnek a kikefélt mundérok alatt, most szintén elveszítették emberi értelmüket s mintha megrészegedtek volna az első vér láttától, ütnek és vágnak, kaszálni szeretnének az emberek között, mint ha régi emlékeik között kint járnának a megérett gabonaföldeken.

Reggel együtt indultunk el Jolánnal s valahol a Ferdinánd-hídnál, az első sortűz alkalmával elszakadtunk egymástól. Ki tudja hol jár azóta és mi történt vele ? Hiszem, hogy él még. S ha megsebesült, akkor most bent fekszik a kórházban, vagy ott nyöszörög valamelyik fal tövében. Lefektették valamelyik körúti padra s lehet, hogy ő is éppen rám gondol. Ugyanúgy kérdezi magától: hol lehetek én, mint ahogy én kérdezem magamtól: hol lehet ő. Senki sem biztos benne, hogy ezen a napon mi sorsra jutott a másik.

Mi majdnem egész idő alatt a parlament körül tanyáztunk, előretörtünk és visszavertek bennünket, mint a patkányok szaladtunk szét az utcákban s mint a farkasok törtünk elő a legközelebbi sarkon.

Ki tudja ő hol lehet és mi történt vele ?

Hallottuk, hogy az Oktogon-téren géppuskával lőttek a tömegre, nagy vérengzés volt a Nemzeti Színház előtt, ott, ahol a bomba fölrobbant, kigyulladt a ház s Angyalföldön is több helyütt gyujtogattak a lázadók. Mi tudjuk, hogy nem gondoltunk ilyesmire, mikor reggel elindultunk. De belekergettek bennünket s most már nincs megállás.

Éjszakára lehet, hogy az egész város lángba borul.

Halljuk, hogy a rendőrség le akarja tartóztatni a pártvezetőséget és a Népszava munkatársait. De máris megalakult a helyettes vezetőség s a Népszavánál írók jelentkeztek a holnapi szám összeállítására. Állítólag Ady Endre is jelentkezett s ez a hír most jól esik nekem. Bárha én is el tudnék jutni valahogyan arra felé. De már későn van.

Esteledik. Olyan a város, mintha földrengés rázta volna meg. Az emberek megritkultak, mintha csak észrevétlenül elbujdostak volna. Nincs közlekedés, se villamos, se kocsi. Néhány fiáker szaladgál hatósági emberekkel és újságírókkal. És a mentők és a tűzoltók.

A Nyugoti elé kerültem s látom, hogy az Andrássy-út felől lovasrendőrök jönnek galoppban. Egy döglött villamos tetejéről mozifelvevő-

géppel dolgoznak. Fölveszik ezt az ügető századot a föltúrt utcán, az elsötétített házak között.

— Pusztulj ! — kiáltják felém a rendőrök, akik kettesével állnak egymás mellett és elzárják a térről szétsugárzó utakat.

Nem válaszolhatok, látom, hogy a kard kirepül hüvelyéből, futok a Nyugoti kőfala mellett kifelé, Angyalföldre. Szinte kihalt a vidék. Csak katonák, rendőrök, csendőrök mindenütt. Nem mehetek egyenesen a magam útján. Egyik utcából ki, a másikba be, úgy menekülök, mint a tolvaj, vagy, mint a vad, aki a hajtók gyűrűjéből akar kiszabadulni. Emlékszem rá, hajtóvadászaton voltunk nyulakra, akkor ugyanígy történt. Nekünk, gyerekeknek bunkósbot volt a kezünkben s a vadászoknak fegyver. A kör egyre szűkebbre zárult s a bekerített nyulak fejvesztve szaladgáltak erre-arra s voltak köztük olyan elszántak és vakmerőek, akik nekiszaladtak a hajtónak és kimenekültek a lába között. Akik a körön belül maradtak, azok elhullottak. Sörétet kaptak a bundájuk alá, kettőt, hármat bukfenceltek és végük. Úgy gurultak el, mint az a tót napszámos délelőtt a Wörnergyár előtt.

Már tudom a nevét :

Holub Kristófnak hívják, 42 éves tót napszámos.

Így hullanak el a nyulak és a napszámosok.

Mennél kijjebb kerülök, annál inkább megritkulnak a rendőrőrszemek. A vámon túl már mehetek egyenesen.

Jolán még nincs otthon és az Anyám sincs otthon.

Bagó a díványon fekszik és vizesborogatás van a fején.

— Mi történt ? — kérdezem.

Hallkan feleli :

— Nem tudom, talán megszakadt bennem valami, mikor az egyik villamost földöntöttük. Mutter sincs itthon, mi történhetett szegénynyel ? !

Nemsokára megjött Jolán, piszkos és összegyűrt volt, mintha valami bányamunkából tért volna haza.

Ültünk és vártuk Anyánkat.

Végre ő is hazatalált. Olyan, mintha éppen valami verekedésből jött volna meg. Riadt az arca, a kendője hátra van csúszva a fején s a blúza elejét valahol elszakították.

— Csak úgy kitévedtem ide a vámhoz és észre sem vettem, hogy elsodornak az emberek.

Nevetve mondtam :

— Átesett a tűzkeresztségen.

— Óh, Istenem, mi történt ott kint máma ! Sohasem gondoltam volna, hogy ilyenek az emberek. Egyik a másik ellen, kegyetlenül egyik a másik ellen.

— Szegények, a szegények ellen.

— Mi lesz még ebből ? Hiszen ez maga már a forradalom. Nagyanyátok mesélt negyvennyolcról s az is ilyen lehetett akkor. S érdemes volt, hogy az emberek így megölték egymást ?

— Mit akart ott kint, ha így gondolkodik. Az ilyen asszonyoknak a főzőkanálnál a helyük.

— Vér mozog én bennem is, én is a szegények közé tartozom, hát én is ott maradok köztük, amíg bírja az ember.

Kint csönd van s egyszerre fölhallik a vészes orsítás :

— Becsukni ! Becsukni ! Mindenütt be az ablakokkal !

Kinéztem, egy szakasz szuronyos katona állt az utcán.

— Be az ablakokkal ! — ordította újból a szakaszvezető. — Becsukni, vagy föllövünk !

Becsuktam az ablakot s a lámpa kanócát lejjebb húztuk.

Fáradtak voltunk, nem akart elindulni közöttünk a beszélgetés.

Uitzék kint voltak a konyhában, Uitz ujjal pengette a hegedűhúrokat.

1912 május 23.

11.

A véres csütörtök után ránk köszöntött a kétségbeejtő péntek.

A fájdalmakba és szomorúságokba, a kétségekbe és gyönge reményekbe borult éjszaka után újból talpra álltak az emberek. Fáradtan és szívükben elrejtett keserűségekkel cihelődtek. Nagy nap volt a tegnapi, sokáig emlékezni fognak rá azok, akik kint jártak az utcákon, követ, botot vagy fegyvert vettek a kezükbe,

szembeszálltak a fegyveres ellenféllel, vagy ziháló tüdővel menekültek a veszedelmek elől.

Ez volt a tegnap. Elmult s most visszazökken minden a régi kerékvágásba. Az emberek kézbe veszik ételes edényeiket, újságpapírba csomagolt kenyérdarabjaikat s megindulnak munkahelyeik felé úgy, ahogyan azt naponta teszik, ahogyan azt évek és évszázadok óta megszokták.

— Szervusz — mondják egymásnak a reggelben.

— Adjon Isten — és összevillantják a tekintetüket.

Itt vannak alattuk és körülöttük a föltúrt utcák, az emlékezés ismét megkergeti a vérüket s már büszkék az elmult eseményekre s úgy járnak a szennyes földön, mint a győzők a romok között. De már vannak, akiknek megriadt a tekintetük s két keserű vonás mélyül ki a szájuk körül. Ki gondolt volna arra, hogy mindaz, ami tegnap történt, egészében még nem fejeződött be? Ki gondolt volna arra, hogy hiába indul el ezen a reggelen hazulról, szokás szerint a munkába készül s a gyárak és üzemek kapuit csukva találja maga előtt. Tegnap még farkasok voltak s ma ismét aklokba siető birkákká változtak át.

De az ég szokatlanul tiszta fölöttük, a hatalmas kémények nem okádják a fekete füstöt, a dudák és szirénák némák és táblák vannak kitéve a gyárak kapuira. Az érkező emberek összecsoportosulnak s olvassák a kifüggesztett írást.

ÉRTESÍTÉS.

Azokat a munkásainkat, akik a tegnapi zavargásokban részt vettek, a gyár igazgatósága kivétel nélkül megrendszabályozza. Akik tegnap nem jöttek be a gyárba, azok munkakönyvüket a portásnál átvehetik. Azokat a könyveket pedig amelyeket gazdáik huszonnégy órán belül át nem vesznek, a kerületi előljárósághoz fogjuk átküldeni. Volt munkásainkat jó akarattal figyelmeztetjük újból, hogy semmiféle további zavargásokban részt ne vegyenek, mert az ilyesmi csak arra alkalmas, hogy önmagukat és családjukat nyomorba és szenvedésbe sodorja.

Az Igazgatóság.

A munkásokat készületlenül találta ez a rendelkezés, értelmetlenül, elbódultan álltak a táblák előtt.

— Meg akarnak büntetni bennünket.

— Úgy bánnak velünk, mint a rabszolgákkal. Azt mondják, hogy ne vegyünk részt a zavargásokban, mert ez nyomorba dönt bennünket s ők most mit csinálnak velünk ? Úgy tesznek, mintha segíteni akarnának rajtunk s a kezünkből kicsavarják a kenyeret.

Nem sompolyogtak el a kapuk elől. Álltak, vártak és tanakodtak. Aztán megnyomták, vagy meghúzták a csengő gombját, belerúgtak a kapuba, dörömböltek. Várták, hogy jön a portás, beszélni akartak vele, ezzel a náluknál is lenyomottabb szolgával akarták eligazítani a dolgukat. Tudták, hogy ez az ember nem segíthet rajtuk, de mégis ő egy valaki a tulsó partról.

Vártak rá s helyette a nagyobb üzemek fül-

kéjéből fegyveres rendőrök jöttek elő. A gyárakat végig rendőrség őrizte.

— Engedjenek be. Hét óra elmult, meg akarjuk kezdeni a munkát.

A rendőrök szakaszvezetője mogorván kiszólt a rácson :

— Nézzék meg a táblát s menjenek szépen haza. Aki tegnap nem dolgozott, arra ma már nincsen szükség.

A csoportok fölmordultak s tiltakoztak ez ellen a büntető hadjárat ellen. De hiába volt minden, a kapuk nem nyíltak meg s a fegyveres őrség ott állt mögöttük lövésre készen.

Akik az előbb még munkára jelentkeztek, azok most keményen megszegték a nyakukat s most csakugyan úgy érezték, hogy kívül kerültek a törvényen s most mindenki ellenük van. A csoportok nem széledtek szét, így együttesen megindultak a város felé. Megint a parlament elé készülődtek.

— No, mi lesz ? — kérdezték egymástól.

S a felelet is csak ennyi volt.

— Mi lesz ! Mi lesz ennek a vége ?

A régi vámig se jutottak el s már újból fölzendültek a tengapi koncert akkordjai. Köveket gyüjtöttek és bezúzták a gyárak ablakait. Nekiestek a villamosoknak. Tegnap kidöntöttek néhány lámpakarót, jó érzéssel emlékeznek vissza azokra a nagy zöldes tűzbokrokra s most sorban letörik a kandelábereket s meggyujtják a kiömlő gázt. Úgy nől bennük a romboló szenvedély, mint valami elszabadult áradás.

Minden mindegy előttük. Úgy érzik, hogy rosszabb nem jöhet annál, ami tegnap volt, amibe most kergetik be őket.

Szállítókocsik jelennek meg az utcákon, a fölizgult emberek nekiesnek, a lovakat szétkergetik, a kocsit fölborítják s a szállítandó árút, mint szabad prédát szétszaggatják, elhordják.

Ez történik a Váci-úton és hasonlók történnek a város többi részén is. Ma már szervezetlen a tömeg s így összekúszáltan még elvadultabb s még veszedelmesebb, mint tegnap volt. Tegnap a választói jogot követelték, maguk előtt látták az elérendő célt, ma már a bosszú dolgozik bennük és a kétségbeesés. Anélkül, hogy valaki irányította volna őket, megindultak a piacok felé. S ahol fegyveres erővel találták magukat szemben, ott elszántan nekimentek a veszedelemnek.

S az egész város tele volt fegyveres őrségekkel. Kardlapoztak és lövöldöztek és megkezdődött a zavargók összefogdosása. De ahol elfogtak tízet, ugyanott, mintha a föld alól bujtak volna elő, százan és százan kezdtek neki újból a harcnak.

A Népszavát megint elkobozták, a polgári lapok, a Pesti Hirlap kivételével, amely vadul uszított a tömegek ellen, mind siránkozón és kétségbeesetten írtak az eseményekről. S hírt adtak arról, hogy a külföldnek is tudomása van már az itt történt vérengzésekről.

Az osztrák parlament hosszasan és elítélően foglalkozott az eseményekkel. Az ülés napirendjét félbeszakították s Nemec szociáldemokrata képviselő a következő indítványt tette meg:

— Indítványozom, hogy a képviselőház a magyarországi események hallatára az általános választói jogért küzdők iránti szolidaritásának és a hadsereggel való visszaélés elleni tiltakozásának jeléül tanácskozását félórára szüntesse be.

Nagy kavarodás támadt a képviselőházban, az indítványt végre is szavazás alá bocsátották s a polgári többség elvetette.

Utána dr. Adler szociáldemokrata képviselő szólalt föl és így beszélt:

— Budapesten tüzelnek a népre, a rendőrség a budapesti munkásság egy békés választójogi tüntetését megrohanta és az utolsó táviratok szerint: már négy halottja és több mint hatvan sebesültje van a harcnak.

Így reagáltak tegnap az osztrák parlamentben a budapesti eseményekre.

S ma, egy nappal később, nem hogy lecsillapodtak volna a vérengző csaták, hanem még jobban elmérgesedtek, a szenvedélyek még magasabbra lobogtak s úgy látszik, ma már élet és halálharcról van szó.

A pártvezetőség rögtönzött gyűlést hívott össze a ligetben a »Zöld vadászban«. Tíz-tizenötezer ember gyűlt össze, Buchinger, Pelcéder és Vancák beszélt hozzájuk. Nem harcra ingerlő, nem forradalomra tüzelő szónoklatok voltak ezek, a békét és nyugalmat hirdették a pódiumokról s ezalatt a kerítésen kívül szorult tömegre sortüzet adott le a rendőrség. A puskaropogás után egyszerre fölbomlott a rend s olyan sikolytozás hangzott föl, mintha pillanat alatt ezer embert sebeztek volna meg. Az összegyűlt

emberek szétriadtak s a nyugalom, amibe már-már megállapodtak volna, megint izgalmakba és a fékevesztett haragba csapott át. A körutak egyes részein és a kültelekre vezető sugárutakon barrikádok emelkedtek. S ki tudja, honnan, a munkásság egy részének a kezébe is fegyver került.

A Váci-úton megjelentek a gázüzem emberei, hogy eloltsák a tüzeket és rendbehozzák a kidöntött lámpakarókat s a munkásság részéről sortüzet adtak le ezekre a dolgozókra. A Hét-ház és a Tizenhárom-ház környékén leghevesebbek a harcok. Ezek az emberek már edzettek voltak az ilyesmihez. Részt vettek a nagy lakósztrájkban s naponta részesei a gazdasági sztrájkoknak. A lakósztrájknál is szembe kerültek a rendőrséggel s derekasan megállták a helyüket. Az emberek birokra mentek ellenfeleikkel s az asszonyok letépett blúzban, mezítelen mellel odaálltak a fegyverek csöve elé. Olyanok voltak, mint a szentek és a fúriák egy személyben. Csecsszopós gyerekeiket átemelték a rácson, kinyujtották a mély udvar fölé és odakiáltották a fegyveres hatalomnak.

— Lőjjétek agyon őket, ha nincs bennetek emberi érzés! Lőjjetek bennünket agyon valamennyiünket, anyákat és gyerekeket!

Ilyen elszánt volt annakidején ez a népség s most visszaemlékezik önmagára. Nem akar meghátrálni a halálos veszedelmektől.

A gázüzem emberei elmenekültek.

S valaki most kiadta a jelszót.

— Kinyitni a vízvezetékcsapokat!

Egyórán belül a város külső negyedeiben szabadon ömlött a víz a csapokból és szabadon áradt a gáz.

Az egyik plébániatemplom tornyára fölmászott egy inasgyerek s a kereszt mellé kitűzött egy vörös zászlót.

Micsoda riadalom!

Hatalmas embergyűrű vette körül az épületet, először csodálkozva elbámultak, aztán kitört belőlük az örömujjongás.

Az inasgyerek visszaereszkedett a tetőre, integetett a tömegnek és széttárta a karjait, mintha boldogan le akarna repülni hozzájuk. Aztán ügyesen lekúszott és eltünt a sűrűségben.

A pap előjött a plébániáról, szenteskedőn és kétségbeesetten jajjongott, nézte a lobogó vörös zászlót és keresztet vetett magára, mint aki a sátán kísértését érzi. Aztán kinyílott az èsze, megtalálta a hangját és azt mondta:

— Száz koronát kap az a plébániától, aki a toronyról lehozza a zászlót.

Nagyszerű, megbabonázó kijelentés volt ez a káoszban.

Morgás és kiáltozás, de senki nem mert vállalkozni, hogy a munkát elvégezze.

Végre is előkerült az inasgyerek, aki a zászlót kitűzte a kereszt mellé.

Keszeg, vékony gyerek, poros a liszttől és fakó az éjjelezésektől.

— Tessék ideadni a pénzt — mondta — s én lehozom a zászlót.

A pap vizsgálódón nézett rá.

— Te, fiacskám?

A gyerek önérzetesen felelte:

— Én! Én vittem föl, hát én le is tudom hozni. De előbb tessék ideadni a száz koronát.

Megkapta a pénzt s mint valami ügyes, nagy macska megindult a háztetőre és a toronyra, fölfelé.

Rendőrök álltak a pap körül, nem avatkoztak bele az alkuba s most elbámultan nézik a fölfelé kúszó gyereket. Az egész tömeg csöndes. Mindenki figyel, a torkok elszorulnak s így összepréselten szinte érezzük egymás vérének az áramlását.

A gyerek lejött a zászlóval. Átadta a papnak és menni akart. De ekkorra az előbb még bámész rendőrök közrefogták s elindultak vele az őrszoba felé.

Huszonhét rendőr egy hitványka inassal.

A tömeg zúgolódott, mindenki elégedetlen volt, hogy így becsapták a gyereket, de egyenesen senki sem támadt neki se a papnak, se a rendőröknek. Szétszéledtek s a magukba fojtott haragot is elvitték, hogy a legközelebbi utcasarkon már szabad megnyilatkozást engedjenek neki.

Már nemcsak a rendőrök és katonák dolgoztak, hanem a detektívek is akcióba léptek. Bot és revolver volt a kezükben. Az üzletesek nagy része bezárta a boltját, a belvárosi kávéházak kongtak az ürességtől. S ide is bekukkantottak a detektívek. Ott álldogáltak az asztalok körül, ahol két-három ember ült egymás mellett, belefüleltek a beszélgetéseikbe, aki gyanús volt előttük azt igazoltatták s aki nem tudta magát

kellőleg igazolni, azt letartóztatták. Én ekkor a Meteorban voltam, láttam ezeket a szörnyű embervizslákat s ahogy beléptek, a kávéház csöndes lett, mint a kripta. Körülmentek az óriási termen, mintha vadászatot tartanának. Aztán megint ki az utcára, hogy mindenhol ott legyenek az elégedetlenkedő emberek nyomában.

A délutáni újságok hozták, hogy Angyalföldön Krecsányi főkapitányhelyettes maga vette át a karhatalom vezetését. Kímélet nélkül rendet akar teremteni.

Kijött az új rendelet, hogy minden kocsmát és minden ház kapuját hatórakor be kell zárni. Akiket az utcán találnak, azokat összefogdossák. Én is megindultam hazafelé.

Az Oktogonon gépfegyveres katonák posztoltak. Az Andrássy-út és a körút négyfelé ágazásában, az utak hosszába irányított csövekkel álltak a gépfegyverek, mögöttük katonák ültek és hevertek, mint a delelő juhászok.

Az utcák elnémultak s szinte kongtak az ürességtől. De kint a kültelken még nem csöndesedett el minden. Kisebb csoportok még zavarogtak s nagy rendőrosztagok masíroztak az útközépen. A gyárak kapuiban katonák posztoltak.

Otthon együtt volt a család. Mindenki fáradt és megriadt. Az ablak nyitva van és néha kitekintünk az utcára. Szemben áll velünk a villanytelep, az udvar tele van csendőrrel és katonával. Az utcahosszban rendőrök cirkálnak és látni lehet, hogy időnkint egy-egy magányos

ember futva menekül át egyik utcából a másikba. A rendőrök utána kiáltanak. Időnkint lövés hallatszik innen is, onnan is.

Most velőtrázó sikolytás tör ránk az udvarból. Kiszaladunk a konyhaajtóba és megfagy bennünk a vér attól, amit látunk.

Egy húsz, huszonötéves fiatalember szalad végig az elsőemeleti folyosón s aztán föl a második emeletre.

Az udvar közepén rendőrök állanak magasba irányított puskacsővel és a menekülő után lövöldöznek.

Az üldözött ordít, hogy majd megszakad a dobhártyánk.

A ház minden ajtaja nyitva van, de senki se mer kilépni a folyosóra.

Az egyik lövés vállon találta a menekülőt, fölkiált és összeroskad az egyik sarokban.

A rendőrök fölrohannak, vasraverik a sebesültet és letuszkolják az emeletről.

— Gyujtogatni akart — mondják. — A villanytelepre akart bombát vetni.

Senki se hiszi el közülünk, amit a rendőrök mondanak. Az asszonyok hangosan, szívettépőn sírnak, a gyerekek visítanak, az emberek tehetetlenül morgolóznak és visszahúzódnak a lakásukba.

Lopva megint kitekintünk az utcára s még mindig a csöndes, borzongató kép terül el előttünk.

Halálfélelem ül az egész városon.

A villanygyár sarkán egy fölfordított stráfkocsi hever, bűzlő ökörbőr-halom alatt. Még

tegnap akarták valahova elszállítani ezt a bőrgyári árút de a tömeg megrohanta a kocsit és így tönkre verte. Uitzék mesélik, hogy ők látták tegnap este a jelenetet. A kocsis védekezett, megverték s aztán sírva vezette el a két lovát. Az emberek fölfordították a kocsit s nekiestek a bőröknek. Asszonyok és férfiak közös erővel. S voltak közöttük olyanok, akik egész bőrökkel megindultak, úgy húzták maguk után, mint valami elhullott, rothadásnak indult dögöket. Mások fölmásztak a rakás hegyébe, bicsakot vettek elő s a hatalmas ökörszarvakat kikanyarították a bőrökből. Megfeledkeztek az életükről és megfeledkeztek arról, hogy valamelyik irányból minden pillanatban rájuk törhet a halál.

Most ott hever a kocsi a szétdobált bőrök között, talpaival fölfelé, mint valami óriási bogár a szemétdombon.

Itt az ideje, hogy be kellene zárni a kocsmákat és a kapukat.

Az alattunk lévő kocsma rollója csak félig van lehúzva, a villanygyár udvarából átátszaladgálnak a katonák sörért, borért és pálinkáért.

Az ablakot is be kellene csukni, de mi még várunk. Időnkint kidugjuk a fejünket s aztán visszakapjuk.

Látjuk a napot az alkonyatban, vörös, mint valami tüzesre izzott vaskorong. Ott áll a gyárak kéményei fölött és tompa fénnyel világít.

Valakit megint hajszolnak kint, halljuk a kiáltozásait.

— Jézus, Mária! Segítség, segítség!

Jolán az ablaknál áll, visszafordul, hogy bennünket is odahívjon. Az arca fehér az ijedelemtől, a vékony hangja még vékonyabb lett és egészen magasan szól.

Kihajoltunk az ablakon s láttuk, hogy egy ember a sarokról éppen most fordult be az utcába. Hajadonfőtt, letépett kabátban rohan, mint az eszelős s most meglátja a félig nyitvatartott kocsmaajtót, szinte repülni kezd és be akar menekülni a rolló alatt.

Egy pillanattal megkésett.

Belülről valaki lefelé ráncigálja a rollót, a menekülő hasravágódik s a rolló ráborult úgy, hogy az ő fél teste már bent van a kocsmában, a másik fele pedig kint maradt az utcán.

Most értek ide a rendőrök, súlyos csapásokkal kardlapozni kezdik a kalodába szorult ember hátulját. Lábai kalimpálnak a levegőben s a kocsmából tompán, rekedten hangzik ki a jajgatása.

Jolán elvesztette magát, kétségbeejtő ijedelemmel visít az ablakban.

A villanytelep kapuján katonák rohannak ki. Megértik a helyzetet, puskát emelnek felénk. Jolánt elrántjuk és becsukjuk az ablakot.

Levegőtlen vasbura alá kerültünk. A két üvegtáblán még beáradt a világosság, gyönge fényt és nyomasztó szomorúságot áraszt felénk.

Úgy érezzük, hogy örökre elzártak bennünket a világtól.

Halkan beszélgetünk, kenyeret és valami húsfélét rágogatunk, de nem ízlik az étel.

Alig várjuk, hogy lefekhessünk. Mélyen, mindenről megfeledkezetten aludni szeretnénk.

Ketten, ketten alszunk egy-egy ágyban, egymáshoz bújunk, jobb karomat a Jolán feje alá hajtom és így próbálunk elpihenni.

De nem jön el hozzánk az álom.

Valami kábulatféle van rajtunk. Valószínű, a két napi meghajszoltságtól van ez. Nyugtalanok vagyunk, akárha inogna alattunk a föld. Közben halljuk annak a foszlányait, ami kint történik. Már majdnem elaludtunk s újra fölriadtunk.

Puskalövés, jajgatás.

Veszettül dörömbölnek a kapun.

Durva hangok, a rendőrök pörlekednek valakivel.

A házmester, elvtársunk s valószínűleg ő harcol a rendőrökkel. Tudjuk, hogy ott áll a csukott kapu mögött készen arra, hogy a menekülők előtt kinyissa az ajtót.

A kiáltozás és a dörömbölés többször megismétlődik.

Lehet, hogy nemsokára hajnalodik már és mi még mindig nem tudunk elaludni.

12.

Csak másnap, 25-én tudtuk meg, hogy pénteken este a pártvezetőség egy kiáltványt adott ki, melyben a harc befejezésére hívja fel a munkásságot. Azt mondják a felhívásban :

»Ma már mindenki tudja, hogy az általános választási jog elsikkasztása állandósítani fogja a forradalmat . . .

Munkások, a nemzetközi proletárság, a világot megváltó szocializmus, a magyar demokrácia nevében üdvözölünk benneteket, hogy e nehéz napon igazi forradalmárok és kötelességtudó szociáldemokraták voltatok . . .«

Vége a forradalomnak, mondják, mindenki ismét vegye fel a szerszámot. Lehet, hogy kissé nehézfejű ember vagyok, hiába olvastam el kétszer is az írást, mintha nem egészen fognám föl az értelmét. És hiszem, hogy a munkások közül is sokan így vannak vele. Két napos forradalom volt s győztünk, mondják nekünk, most vissza a munkába.

— Forradalom volt és győztünk ?

Valami csakugyan történt az elmult két napon. Emlékszünk rá, hogy az egész várost a feje tetejére állítottuk s ma olvashatjuk az újságokban, hogy a zavargásoknak »új öt halottja, majdnem száz komoly sebesültje és több száz letartóztatottja van.«

Ez így van. De hol a győzelem ? Kit vagy mit győztünk le ? Én csak annyira emlékszem, hogy roppant fegyveres erőkkel álltunk szemben, hajszoltak és vadítottak bennünket s aztán lövöldöztek ránk, mint a halál áldozataira. Nem győztünk, nem igaz, hogy győztünk ! És nem is úgy indultunk neki, mint akik győzni akarnak. Annál többet, hogy menjünk ki az utcára tüntetni, senki sem mondott nekünk, senki nem vezetett bennünket, senki nem irányí-

totta a mozdulatainkat. Most azt mondják, hogy forradalmat csináltunk. S nekünk be kell vallanunk, nem tudtuk, hogy forradalmat csinálunk s az események után én nem is hiszem, hogy ez forradalom volt.

De mi is a forradalom? Komolyan, átérthetően még senki nem beszélt nekünk róla. Sokszor hallottuk magát ezt a szót, de senki nem magyarázta meg, hogy mi az igazi értelme. Úgy képzelhetnénk el, hogy a forradalom valami önmagáért való dolog, innen köveket dobálnak, onnan lövöldöznek, betörik a fejünket s mi összetörünk mindent, ami a kezünk ügyébe akad. Szóval zavargunk. De vajjon csakugyan ez-e a forradalom? Hasonló volt-e a mi két napos fölkelésünk az 1905-ös orosz forradalomhoz, vagy a francia komünárdok harcához? Azt hiszem, az a kettő és a mi elmult napjaink csak külsőségekben hasonlítanak egymáshoz. Ha nem így lenne, szörnyű két nap után nem feneklettünk volna meg s a pártvezetőség nem ajánlaná, hogy a munkásság megnyugodottan menjen vissza a gyárakba és üzemekbe. Hatalmas erőfeszítést végeztünk ezen a két napon s most mégis összetörten és reménytelenül tekintek vissza a történtekre. Mintha csak magáért a zavargásért zavarogtunk volna és kérdezem, mi történne akkor, ha a gyárosok ismét nem engednék be a munkásokat az üzemekbe? Mi lenne a teendőnk? Törni és zúzni tovább? Összetöretni magunkat még jobban? Most ébredek rá arra, hogy a gyűléseken és értekezleteken csak állandó frázisok

hangzanak el és nem folyik közöttünk az a munka, ami komolyan átértetné velünk a jelent és előkészítene bennünket a jövőre.

Kíváncsi vagyok arra, mit gondol minderről Bagó s úgy teszek, mintha csak úgy mellékesen kérdezném tőle :

— Mi lesz akkor, ha a gyárosok nem oldják föl a kizárási határozatot ?

Bagó cinikusan mosolyog s kimutatja a rossz fogait egész az ínye tövéig.

— Meg van az már csinálva. A Pártvezetőség bizonyára megegyezett velük. Hétfőn reggelre minden rendben lesz.

— S mi lesz a halottakkal, sebesültekkel, a letartóztatottakkal ?

— Ők az áldozatok.

— A győzelem áldozatai.

— Az, hogy győzelem, az csak frázis. Mindig így szerelik le a megmozdulásokat.

— De gondolja csak meg, mi lenne a következménye annak, ha nem szerelték volna le a két napos harcot. Most úgy érzem, mintha valami őrült vonaton ültünk volna s ha valaki az utolsó pillanatban meg nem állítja, belerohan velünk a pusztulásba. Már ott keveregtünk a semmi szélén. A választói jogért nem lehet forradalmat csinálni, azért csak gyámoltalanul elvérezni lehet.

Bagó ugyanúgy látta a dolgokat, mint én. Reménytelen és kilátástalan a helyzetünk. Szocialisták vagyunk s csak alig néhányan tudják közülünk, hogy mi a szocializmus. Belénk

öntötték, hogy a szocializmus világot megváltó eszme és nem látjuk annak a módozatait, hogy ezt az eszmét meg lehetne valósítani. Olyanok vagyunk, mint a hithű keresztények és a fanatikus zsidók. De milyen nehéz ezekről a fogyatékosságainkról őszintén beszélni. A vezetőink fölényesen leintenek bennünket s a nálunknál is képzetlenebb társaink bárgyún, majdnem értelmetlenül megbámulnak bennünket. Azt mondják, hogy nagyszájú, meggondolatlan alakok vagyunk és félre akarnak tolni maguk közül, mint a kellemetlen idegeneket.

Most is ez a fogadtatás vár ránk az egyletben. Az emberek elérzékenyülten beszélnek az eseményekről s hisznek valami isteni kinyilatkoztatásban, ami megfogja váltani őket. Egyelőre nem lenne tanácsos, hogy kinyissam a szám. Hallgatom a beszédüket s magamban, önmagammal vitatkozom. A Népszava fölhívja a munkásságot, hogy indítson gyüjtést a szerencsétlenül jártak érdekében. Megindul a gyüjtés és mindenki adakozik. És készülünk a martirjaink temetésére. A rendőrség megtiltotta, hogy tömegek jelenjenek meg a temetésen s mi mégis elhatároztuk, hogy valamennyien ott leszünk. A Népszava azt írja, hogy minden elvtárs hozzon magával egy szál vörös virágot, hogy így demonstráljunk olthatatlan forradalmi lelkesedésünk mellett.

A temetés napján az utcák megsűrűsödtek, munkásférfiak és asszonyok iparkodtak a rákosi temető felé vörös rózsákkal és vörös szegfűkkel a kezükben. Ezrek és ezrek gyülekeztek össze

a temetőben s az elesett bajtársak sírjait behintették vörös virággal.

A hátramaradottak részére tovább folyt a gyüjtés, néhány nap alatt több, mint 100.000 korona beérkezését számolta el a Népszava.

A lapnak továbbra is kemény és támadó volt a hangja. De ez a hang mégsem ugyanaz, mint a 23-ika előtti. Nem lázított, csak szidalmazott. Lehet, hogy a tömegek észre sem vették ezt a változást, akik megérezték, azok hirtelen fordulattal nem a parlament urait, hanem a saját vezetőségüket kezdték támadni. Ha valaki megkérdezné tőlem, helyeslem-e ezt a belső elégedetlenséget, azonosítom-e magamat velük, nehéz lenne egyszerű, világos választ adnom a kérdésre. Nekem is ellenszenves az, amit a Pártvezetőség csinál, elégedetlen vagyok a Népszava lármás hangjával, de nem tudnám megmondani, hogy mit miért és hogyan kellene csinálni. A bajok gyökerét valahol sokkal mélyebben látom, mint a többiek. A két napi zavargásokkal megmutatta a munkásság, hogy van benne tettrekészség, hajlandó az áldozatok meghozatalára, forradalomba lehetne vinni őket, ha lenne valaki, aki az élükre állna, aki tudná, hogy mi az értelme és célja a forradalomnak. Hatalmas két nap volt ez, de most látom, hogy nincs mögötte eléggé átértett mult és nincs előtte világosság, ami a jövőbe mutat. Ha körülkérdezgetek az egyesületben, az idősebbek egészen másképp gondolkodnak, mint én. A fiatalabbak között azonban vannak jó néhányan, akik megértik az okoskodásaimat és elfogadják a

megállapításaimat. Időnkint külön ülünk valamelyik asztalhoz, összedugjuk a fejünket és így beszélgetünk. De ez sem elég. Tenni kellene valamit, tovább kellene lépni. Nagy belső nyugtalanság van bennem, semmit sem akarok elfogadni, úgy ahogyan van. Mindennél jobbat, többet, tökéletesebbet kívánok. Mint ahogyan az már többízben megtörtént velem, ismét szűknek találom az egyesület kereteit. A gazdasági harcokban, mint nem üzemi munkás, intenzívebben nem vehetek részt, a pártmunka sokkal kevésbbé érdekel, mintsem hogy teljességgel le tudnék hozzá kötődni.

Egyre ritkábban jártam be a pártszervezetbe s szinte észrevétlenül visszatolódtam az irodalomhoz. A mozgalom visszaesett a vegetálásba, a bizonytalan tervezgetésekbe, az irodalom területén sokkal elevenebb a harc s maga az írás is, mint alkotó munka teljesebben lefoglaló és kielégítőbb.

Most jutottam el odáig, hogy több érdeklődéssel és teljesebb kritikai fölkészültséggel foglalkozzam Moricz Zsigmonddal. Jó ideje már magam is novellákat írok, de mint olvasót, még mindig a versek érdekelnek jobban. Egy-egy jó vers izgalomba hoz, akár órák hosszát el tudok mellette vagy ellene beszélni, a prózát csak elolvasom s eddig alig volt valami mondanivalóm róla. Miért van ez ? Nem is kérdeztem meg magamtól. Az a vélemény alakult ki bennem, hogy a vers korszerűbb. Nyugtalanabb, dinamikusabb körülöttünk az élet, semhogy a hosszabb történetek olvasása leköthetne

s a passzív szemlélődő szerepe kielégíthetne bennünket. A jó vers robbanásszerűen hat ránk, tele vagyunk potenciákkal és elég hozzá egy sor, egy szakasz, hogy fölébredjünk, hogy meginduljanak a saját fantáziáink és azonosítsuk magunkat a költővel. De úgy látszik, ezen a rapszódikus korszakon is túl jutottam.

Móricz Zsigmond dolgait megjelenésükkor elolvastam, nem váltottak ki belőlem különösebb érzéseket. A Nyugatosék szinte abszolut értékű írónak tartják, a konzervatív lapok támadják, ő középütt áll és sűrű egymásutánban jelenteti meg a dolgait. Első könyve a Hét krajcár volt, föltünt vele és egyszerre beérkezett író lett. Annakidején elolvastam, meglehetősen hidegen hagyott. A könyv vezető novellája a Hét krajcár egy szegény család napi története. Témájában kellene hogy közel álljon hozzám ez a novella s ahogyan most visszaemlékezem rá, nagyon is távol van tőlem. A szegénységet jól ismerem minden keserűségével, kitárulkozó érzelmességével, de mégis, mégis inkább kitalálásnak hat ez a történet, mint átélt életdarabnak. Valami iparművészeti munkára, valami faragványra emlékeztet engem. S a végén a koldus, aki megváltja a szegényeket ? Idegenek nekem ezek az emberek és nem hatnak rám úgy, mintha élők lennének. Kedves, szomorkás mese, jól végződik és nyugodtan aludni hagy bennünket. Nem érezzük át, hogy velünk történik az, ami a novellában történik s így olvasása közben mindig megmaradunk kívülállónak.

Sok fiatal barátommal vitatkoztam erről a

könyvről, más nézeten vannak, mint én. Lehet, hogy nem tartanak elég kulturáltnak, úgy vélik, érzéketlen fajankó vagyok. Azt gondolom magamban, Móricz Zsigmond valószínűleg nagy író, de nem az az író, aki hozzám beszél, vagy aki éppen én értem beszél.

Megjelent a Sárarany című első regénye. Szokatlanul nagy sikere van a könyvnek. Osváttal beszéltem róla, el van ragadtatva tőle. Hetekig nem merek véleményt nyilvánítani. Ha csak alkalom adódik rá, előhozom a könyvet s figyelemmel meghallgatom az emberek véleményét. Majdnem mindenkinek fönntartás nélkül tetszik. Akik lekritizálják, azok butaságokat mondanak, irígységet vagy rosszhiszeműséget érzek ki a hangjukból. Végül is kimondom, hogy a könyv nekem nem tetszik. Nem tartom regénynek, csak egy hosszú írás, nincs összefogva, nincs megkomponálva. Sorozatnovella. Szép leírások vannak benne, a nyelvezete kemény és plasztikus, de mintha ennek se lenne hatóereje. A történés valahogyan síkban történik, nincs benne mélység, az alakok körül nem érzem a teret. S ahogyan a történés vége felé közeledem, az egész egyre bizonytalanabbá és dagályosabbá válik. Most eszembe jut, hogy azok, akik a könyvet dícsérték, valamennyien pesti, városi emberek. Figuráit összehasonlítják a népszínművek csinált, elstilizált figuráival s azt mondják: Móricz az igazi parasztot mutatja meg regényében. Én úgy érzem, hogy az ő parasztjai is stilizált figurák. Vagy lehet, hogy bennem van a hiba. Én szláv parasztok

között nőttem föl s azok között nem találkoztam Turi Danikkal. S ha igaza van Móricznak, ha igaz az, hogy az ő parasztjai más szemszögből látva nem olyan idealizáltak, mint a népszínművek parasztjai, akkor ez az új magyar prózairodalom meglehetősen távol esik tőlem. De akkor is csak a magyar paraszt karaktervonásait rajzolja elém az író, néha vázlatszerűen s mindig impresszionisztikusan. Nem nyegle, helyenkint inkább drasztikus, de mégis, ha festőhöz akarnám hasonlítani, inkább Szinyey Merséhez látom közel, mint Ferenczy Károlyhoz. Lehet, hogy ez a hasonlítgatás nem helyes kritikai szempont. De ha őszinte akarok lenni, csak önmagamból indulhatok ki s én közelebb állok Ferenczyhez, mint Szinyey Merséhez.

Fölvetődik bennem a kérdés : hiszen Ady is tipikusan magyar, miért érzem hát közelebb magamhoz, mint Móricz Zsigmondot ? Móricz egysíkúbb, mint Ady, könnyebben átlátok rajta. Adyban van valami démonikus, valami leleplezhetetlen, valami kiismerhetetlen s elsősorban ez az, ami foglalkoztat vele engem. Ady tragikus ember, Móricz magyar író. Még nem látom, milyen súllyal és merre fejlődik ez az írói pálya.

Rám, fiatal kezdőre elsősorban a nyelvezetével hat. Tiszta, kemény és világos. Ady szavai iszaposak. Még akkor is, ha örömről szólnak. Móricz hiába mond el tragikus összeütközéseket, szavai nincsenek megtelítve a szomorúság érzésével, úgy pattognak el egymás után, mint az acélpengés. Erő van bennük, de nem érzem meg mögöttük a sorsszerűséget.

Ez a véleményem Móricz Zsigmondról általában s mégis érzem, hogy valamennyien erősen az árnyékába kerültünk.

Barta Lajos szintén a parasztokról ír s úgy érzem, nagyobb szociális érzékkel, mint Móricz, mégis úgy látszik, hogy megkésett, nem fog tudni olyan egyenes vonalban fölfelé emelkedni, mint az elődje. S szerintem ő sem az igazi parasztok igazi szószólója. Móricz parasztjai hetykék és hivalkodók, a nőstényei olyanok, mint a szaporán tojó tyúkok, a hímei olyanok, mint a megvadult fajdkakasok. Barta Lajos parasztjai álmosak, lefáradtak s nagyon közel állnak a vidéki kispolgárhoz. Ha az író nem írná meg róluk, hogy paraszti ruhában járnak, hogy vetnek és aratnak, nem is ismernék rá bennük a parasztra. Barta mégis új ember a mi irodalmunkban. Új színt hozott, de az ő pasztelljei halványan világítanak, Móricz nagy lendülettel fölkent olajszínei mellett.

Én messze, nagyon mögötte állok mindkettőjüknek. Jól tudom, hogy most lépem az első lépéseimet, lehet, hogy sohsem fogok tudni versenyt futni velük s minduntalan érzem az ő fölényüket és érettségüket. Adyval magamhoz viszonyítva keveset foglalkoztam. Móricz és Barta keverik az utaimat. Ha megírok egy novellát, önkéntelenül fölvetődik bennem, hogy összehasonlítsam legutóbbi írásaikkal. Ők mind a ketten elismert írók és én mértéknek veszem őket a magam írásaihoz. De hiába vetődik föl bennem ez vagy az a kérdés, nem segítenek közelebb problémáim megoldásához. Végre is

be kell látnom, hogy ők mások és én is más vagyok. Mind a hárman a szegénységből indultunk el s mind a hárman más átérzéssel és más hangnemben szólunk a szegénységről. De én nem is a szegénységről és nem is a lázongásról akarok írni, hanem az emberről, aki szegény és lázadásra kényszerül. Lehet, hogy ezt senki sem veszi észre az írásaimban. De lehet, hogy valami különös jelentőségük mégis csak lehet ezeknek az írásoknak. Ismerős és barát nélkül beengedtek velük az irodalomba. Ez a tény megerősít és újabb munkára serkent.

Vagy két év óta készülődöm a verseim kiadására. Összegyüjtöttem már irkában, leírtam külön lapokra s valamiért nem jutottam el odáig, hogy tárgyalni kezdjek a nyomdával, hogy előfizetéseket gyüjtsek a szükséges összeg előteremtésére. S most hirtelen úgy határoztam, hogy nem a verseimből, hanem a novelláimból csinálok könyvet. S örülök neki, hogy volt bennem annyi erő, hogy így intézzem el magammal a versek kiadását. Az az érzésem, hogy a verseim nem jók, távolról sem olyanok, mint amilyeneket írni szeretnék. Az elégedetlenkedésem okát nem tudnám részletesen megmagyarázni. Minden versem után nagy hiányérzet marad bennem vissza, azt mondhatnám, hogy nincs bizalmam hozzájuk. Nem vagyok velük teljesen azonos, mintha csak úgy véletlenül, idegen beavatkozással születtek volna meg bennem. A novelláimat sokkal inkább vállalom. Pedig tudom, hogy esetlenebbek és kezdetlegesebbek, mint a verseim. De több

bennük az őszinte emberi érzés, több van bennük a fájdalmaimból és a reményeimből.
A Népszava nyomdájában megállapodtam a kinyomatás költségében, előfizetési íveket csináltattam és nyakamba vettem a várost, hogy összegyüjtsem a szükséges aláírásokat. Féltem ettől a munkától. Nem vagyok társaságbeli ember, ismerőseimtől soha még kölcsönt sem kértem s roppant nehezemre esik, hogy most odaálljak eléjük és aláirassam a gyüjtőívet. Alapjába véve ez sem más, mint könyöradománygyüjtés. Csak éppen, hogy egy kellemesebbnek látszó formát talált hozzá az ember. Ismerősöm, akit megszólítok, sandán néz rám s látszik rajta, hogy gondolkodik, megajándékozzon-e az összeggel. Nagy divatban van, hogy a fiatal írók előfizetőket gyüjtenek megjelenendő könyveikre, amik a legtöbb esetben sohasem látnak napvilágot.

— Mikor fog megjelenni ? — kérdezi a megszólított s kissé gúnyosan mosolyog.

Megszégyenülten mondom :

— Karácsonyra.

— Biztos ?

— Igen. Egészen biztos.

Zsebre tettem az ívet és szimatoltam az alkalom után, hogy újból minél előbb előhúzhassam. Közben dolgozom. Együtt van már annyi novella, amennyire a kötet részére szükség van, de mennél többször veszem kezembe az előkészített anyagot, annál inkább meggyőződésemmé válik, hogy olyanok is vannak köztük, amelyeket félre kell dobni. Néhány hónap előtt

még tetszettek, de azóta, mintha kiszáradtak volna. Könnyű, élettelen holmikká lettek.

Sokat csavargunk együtt Jolánnal. Kérdezgetem tőle, hogy ő mit szól ezekhez az írásokhoz. Neki általában tetszenek s ezek a feleletek ingerelnek engem. Szeretném, ha beléjük kapaszkodna, ha leócsárolná, azt hiszem, hogy így vitatkozás közben én is jobban, tisztábban láthatnám meg a jelentőségüket. Nem azt akarom, hogy Jolán dícsérjen, hanem, hogy az ő gáncsoskodása által olyan gondolatok ébredjenek föl bennem, amikkel önmagamat tudom meggyőzni. Érveket keresek ahhoz, hogy indokolttá tegyem magam előtt a könyv kiadását. Mert az, hogy megírtam ezeket a novellákat, még nem jelenti azt is, hogy könyvalakban föltétlenül meg kell jelenniök. S mi lesz velem, ha ilyen belső tépelődéssel, ilyen tétovázón állok oda a kritikusaim elé.

— Nem értelek — mondja Jolán. — Miért akarod, hogy szidjam őket, ha egyszer nem tartom rosszaknak?

— Elég baj az, hogy nem jutottál még odáig, hogy észre vedd a hibáikat. Én, aki írtam, mindegyik témába beledolgoztam magam s így nincsenek meg a tiszta szempontjaim, amivel lemérhessem az értéküket. Neked ismeretlen, friss dolgok, könnyebben átláthatod, hogy mi bennük a rossz és mi bennük a jó. Egészen magamra vagyok hagyatva.

— Miért mondjam, hogy rosszak, ha én jóknak találom.

Hiába bántom, hiába kötekedek vele, ezt

az általánosságot mondja újra meg újra. Kihez forduljak máshoz? Hiszen bizonyos, hogy mások még annyit sem tudnak, mint ő. De lehet, hogy Jolánnak igaza is van. Én sem tartom rosszaknak ezeket az írásokat, de azt szeretném, ha még a kiadatásuk előtt bebizonyosodna róluk, hogy valóban jók.

A nyomdából már megkaptam az első ívek korrektúráját. Valami szép címlapra lenne szükségem. A címlap fontos. A Nyugat könyvei szépen vannak kiállítva, a külsejükkel is kíváncsivá teszik azt, aki megáll a könyvkereskedések kirakatai előtt.

— Szólj Uitznak — mondja Jolán. — Magyarázd meg neki, hogy miről van szó s talán megcsinálja.

Kivárom, míg egyszer beszédes kedvében találom és szólok neki.

— Még sohse csináltam ilyesmit, — mormogja alig hallhatóan.

— Mi az egy festőnek?! Nézze meg, hogy milyen szépek a Nyugat könyvtáblái.

— Nem tudok betűket csinálni.

— Dehogy nem. Ha az ember valamit akar a mesterségében, akkor meg is tudja azt oldani.

Belenyugodott, hogy megpróbálkozik a föladattal. Órák hosszat együtt ültünk és tervezgettünk. Végre megszületett valami tövis-koszorúféle, bizonytalan formájú, lefolyó betűkkel. Vagy ötvenedik már ez a skicc, nem nagyon voltam megelégedve vele, érdektelen szürke folt, de már nem volt kedvem a további kínlódáshoz. Elvittem a nyomdába, ott sem aratott

valami nagy dicsőséget a címlap. De ők is belenyugodtak, december közepe van s nincs ideje a nyomdának, hogy tovább várjon ránk.

Már láttam, hogy egyáltalában nem olyan lesz a könyv, mint amilyennek én elgondoltam. Szegényes, földhözragadt holmi; semmi szép, semmi kielégítő nincs rajta, éppen csak, hogy a betűit el lehet olvasni.

Karácsonyra megjelent és szaladtam vele, hogy újságpapírba csomagoltan széthordjam az előfizetőknek.

Azt hittem, örülni fogok a könyvemnek, mint ahogyan a fiatal anya örül az első gyermeke megszületésének s most látom, milyen korcs, milyen idétlen ez az újszülött. Unott és elkeseredett lettem tőle.

13.

Könyvem megjelenése kissé közelebb hozta hozzám Uitzot. Akármennyire nyers és magábazárkózott ez az ember, valahol az élete mélyén mégis élnek benne kíváncsiságok s valami félénk érzése a közösséghez való tartozásnak. Durva és összeférhetetlen s ha közelebbről megismeri az ember, akkor látja, hogy egy másik én is él benne s ez szentimentálisan érzelmes, a félszegségig gyáva s majdnem nevetségesen hízelkedő. Ha nem szólnak hozzá, akkor megbántottnak érzi magát s ha valaki megindítja benne a kerekeket, akkor megered belőle a szóáradat s már nem a nyomasztó hallgatással, hanem

a fakón egytónusú beszéddel akarja agyonnyomni a másikat.

Váratlanul szólalt meg. Hetek multán a könyv megjelenése után, az egyik nap megkérdezte :

— Hogyan fogadták a könyvét ? Néha belenéztem a lapokba, de nem találtam bennük kritikát. Nem érdemes itt semmit csinálni.

— Pedig néhány helyen már megjelent kritika s általában elég szépen fogadták. De különben sem a kritikáért csinál valamit az ember. Elsősorban magunknak írunk vagy festünk. Az alkotó munka elsősorban önkielégülés s csak azután jut el a közönséghez és a kritikushoz.

— De miért beszéljen ott az ember, ahol a kutya se hallgat rá.

— Ezt az okoskodást se fogadom el. Ha primadonna vagy népszónok lennék, akkor szükségem lenne a tapsokra, de ha én beszélek, nem teszek egyebet, mint hangosan gondolkodom s a gondolkodó alapjában véve mindig önmagával vitatkozik. A művész nem hivatkozhatik arra, hogy majd akkor termelek, ha lesz vevőközönségem. Ő maga teremt magának közönséget éppen azzal, hogy belső kényszerűségből és szakadatlanul munkálkodik.

Nehezen indult a beszélgetés. De lassan belezökkentünk s Uitz, mintha valami rázós szekérbe ült volna bele, lármás zakatolással indult neki a dombon lefelé. Alig tudok valamit a tudományos pszihológiáról, nem tanulmányoztam az analizis módszereit s most mégis, hogy

itt ül előttem ez az ember, hogy valami belső okokból szólásra kényszerült — az egész lényét játszva szétszedem, mint a gyerek a raffináltan megszerkesztett játékszert. Később kettévágom, mint egy görögdinnyét s látom egész belső konstrukcióját. Keményen és elszántan mondja ki a szavakat, minden megmagyarázható ok nélkül, mintha pörlekedni akarna velem s mégis látom, hogy roppantul vigyáz magára. Valószínűleg nem nagyobb erőfeszítéssel emelne föl száz kilós súlyokat, mint amilyen erőfeszítéssel mondja ki a könnyű szavakat. Néha szinte értelmetlenek a mondatai. Szidja a közönséget, szidja a kritikusokat, s közben, közben önmagáról is elejt néhány szót. Nem a szidalmazás, hanem éppen ez a rejtőzködő önvallomás fontos a beszédében. Nem olyan erős és bátor, mint amilyen hangos, de sokkal, több keserűség és kétségbeesés van benne, mint amennyit el mer árulni.

— Dolgozni kell — mondtam neki. — Az ember föloldódik a munkában és megszabadulunk attól a kis nyavalygásoktól, amik különben lassan, észrevétlenül egészen tönkre tehetnek bennünket.

A festészetről van szó, azokról az új áramlatokról, amelyeknek képviselői a Művészház kiállításain mutatkoznak be. Kérdezem tőle:

— Eljár a Művészház kiállításaira ?

— Nem rendszeresen, nem igen érdekelnek.

— Ha az ember fél az új dolgoktól, az azt jelenti, hogy benne nincsenek új mondanivalók. A művészet pedig ott kezdődik, hogy az ember

olyas valamit és úgy tudjon megcsinálni, ahogyan azt még mások nem csinálták meg.

— Újat, mindig újat! Honnan vegye az ember, mindig az újat! Éppen az a kétségbeejtő, hogy akármibe belekezdek mindig az az érzésem, hogy ezt már valaki megcsinálta. Millió festő van, sok száz millió képet festettek, minek kell ezek közé még egy s hogyan álljon ki az a maga mázolmányával?...

Ez az önvallomás nem lepett meg. Szinte betegesen érzékeny ez az ember s ez félszeggé, visszavonulóvá teszi, elveszi a munkakedvét és megrontja az ítélőképességét. Sok fiatal festőt ismerek, akik az ő osztálytársai voltak az Akadémián, akik nem igen barátkoznak vele, akik szintén nyomorognak, de közben törhetetlen energiákkal dolgoznak is. Vannak köztük lármás titánok, szótlan álmodozók, de olyan egy sincs köztük, amilyen Uitz. Jó lehet, tudják, hogy képeik nem érett alkotások, de érzik bennük a fejlődés lehetőségét s ez erőt ad nekik ahhoz, hogy napról-napra átvergődjenek a nyomorúságokon s egyre messzebb és följebb haladjanak a megkezdett úton.

Ebben az időben nyilt meg a Művészház szegfűutcai palotája. Társadalmi szenzáció, a lapok foglalkoznak az egyesület multjával, részletesen megtárgyalják a palotaszerű épületet s a megnyitás napján a hatalmas termek megtelnek nézőközönséggel. Uitzzal együtt mentünk el a megnyitóra. Ő a festő s én otthonosabban mozogtam a helyiségben, mint ő. Lesunyította a fejét, mintha attól félne, hogy valaki meg-

szólítja és valamit számonkér tőle. Az általános zsongásból ki lehetett hallani Rózsa Miklós hangját. Vitatkozott, gúnyosan fölnevetett, lelkesedett a képek előtt és harcolt a hitetlenekkel. Olyan volt ez a gyülekezet, mint valami népgyűlés. S ez a vékonytermetű, nagygesztusú ember volt az ünnepi szónok. Élet van körülötte s ő maga az élet kikiáltója. A tömeg ide-oda sodrott bennünket, alig tudtunk megállni egy-egy kép előtt, értelemmel föl sem foghattuk a rengeteg anyagot.

Mikor elmentünk, Uitz szótalan és szomorú volt.

Másnap újból hívtam, hogy nézzük meg a kiállítást. Valószínűleg kevesebben lesznek a termekben s így közelebbről, részletesebben megnézhetjük a kiállított anyagot. Nehezen szánta rá magát, de aztán mégis jött és leszólt, lekicsinyelt mindent, ami tegnap óta az emlékezetében maradt.

Megálltunk a képek előtt s megbeszéltük, melyikünknek mi tetszik, miért és mit miért vetünk el abból, ami itt elénk került. Megálltunk Uitz iskolatársai mellett, itt voltak Nemes-Lampértnek, Kmetty Jánosnak, Bohacsek Edének s még egy egész sereg fiatal festőnek a dolgai. Uitz hümmögött valamit s aztán tovább oldalgott. Megálltam Egry József képei előtt s az egyikre, aminek Symbólum volt a címe, azt mondtam :

— Ez a kiállítás egyik legszebb darabja. Tetszenek a lefokozott színei, a kompozició

nyugodtsága és közel áll hozzám az az emberi érzés, ami az egész képben kifejeződik.

Uitz a külföldi kiállítókat nézte nagyobb odaadással. Picasso sötétbarna dolgai előtt föloldódott a némasága és azt mondta :

— Ez köztük a legnagyobb festő. Nézze meg ennek a Vasalónőnek a kompozicióját vagy a Mosónőt, vagy az Ivókat, akármelyiket. Mondom magának, Lajos, hogy ez nagy festő.

Ezen nem volt mit vitatkozni. Ismertem már Cezanne, Matisse és a futuristák képeit, túl voltam a meglepetés skáláján, nyugodtan szemlélődtem s ésszel és érzéssel fölfogtam azt, amit láttam. Picassóban sok van Cezanneból, de túl jutott rajta, nem tartom konzervatívebbnek, mint a futuristákat, de nagyobb a kifejező ereje, mint amazoké, biztosabb és robusztusabb is náluknál. Nagyszerű élmény ez így, majdnem marokra összefogottan látni a modern festészet eredményeit. Nem mult el fölöttem nyomtalanul ez a délelőtt s Uitz sem tudta magát szó nélkül elfordítani a látottaktól.

Sokat, napokon át vitatkoztunk. Őszintébben nyilatkozott meg előttem, mint ahogy ezt eddig tette és én is tisztábban átláttam rajta. Próbálkoztam vele, hogy előbbre lökjem majdnem tunya mozdulatlanságából, hogy elűzzem felőle a felhőket, amik ennyire megfekszik a lelkét. Nem sikerült. Továbbra is ott üldögélt a díványon, szerelmesen összebújt a feleségével, vagy durván kiabált, megríkatta az asszonyt. Senkivel nem barátkozott s egy napon eljöttek hozzá az iskolatársai. Kiállításra készülődnek

az Akadémia növendékei s felszólították, hogy ő is vegyen részt közöttük.

Lehet, hogy ezek a pillanatok jelentették életében az első fordulatot. Nem akart ígéretet tenni, védekezett a meghívás ellen s azután mégis leült, hogy dolgozni kezdjen. Elővette a félbemaradt aktot, amit még az iskolában kezdett meg Terusról. Napokon át bámulta, szemmel láthatóan gyötrődött s mikor festeni kezdett, hajszálnyival sem tudta továbbfejleszteni a képet. Mi a konyhában voltunk, ő bent dolgozott a szobában. Egyszer csak kicsapódik az ajtó, belép közénk, az asztalfiókból kiveszi a nagykést s majdnem futva bemegy vele a szobába.

Egy pillanat mulva halljuk a felesége kétségbeesett sikolytozását.

Berohanunk. Az asszony ott fekszik mezítelenül az asztalon, mint a kép modellje s Uitz nekivadultan szabdalja össze a nagy, bemázolt vásznat. Oda se hederít ránk, a kést félredobja s a blindrámát is összetördeli a térdén.

Terus sírva leereszkedik az asztalról, mezítelenül van s így a várandós állapotában leeresztett hajjal s a nagy hasával, megható látvány.

— Ne sírj — mondja neki Uitz. — Ne bőgj, mert összetöröm az egész házat.

Az asszony még mindig sír és egyre azt hajtogatja :

— Mit csináltál, mit csináltál avval a gyönyörű képpel ? !

Uitz leveszi a díványterítőt és ráteríti a feleségére.

— Ne sírj, ha mondom, ne sírj. Tudom én, hogy mit csinálok.

Kimentünk a szobából és magukra hagytuk őket. Jó, hogy Anyám nincs idehaza, kétségbeesetten most ő is sírdogálna s még nyomasztóbb, kibírhatatlanabb lenne ez a komédia. Elhatároztuk, hogy nem is szólunk neki a jelenetről. Egész nap lót-fut, dolgozik, mért keserítsük el még ilyesmivel is az életét. Őrült ez az ember, kétségtelenül őrült.

Napokig megint a szótlanság és lenyomottság.

— Nem tudok dolgozni — mondja nekem kérdezetlenül s néhány pillanat mulva még hozzáteszi. — Az ilyesmibe bele kell őrülni az embernek.

— Nem kell mindjárt kétségbe esni. Van úgy, hogy én sem tudok egy egészséges mondatot leírni, de azért kitartok amellett, amit meg akarok csinálni. Ha nem megy ma, majd megy holnap. A kiállításig még elkészülhet valamivel.

— Több mint egy éve semmit nem csináltam.

Úgy beszéltem hozzá, mint valami kétségbeesett gyerekhez. És megnyugodott és másnap megint dolgozni kezdett. Nem olajjal, hanem szénnel. Csomagoló papirost vett és a simítatlan, durva oldalára rajzolt. Az egyik szélsőségből átesett a másikba. Egy év óta nem csinált semmit s most egész nap dolgozik s még este, éjszaka is, mikor egyedül maradnak a konyhában. Kint alszanak a vaságyon s mi már régen lefeküdtünk, mikor ők még fönt vannak s időnkint behallatszik Uitz egy-egy izgatott ordítása. Napokig szóba sem állt velem, olyan volt,

mint a megszállott. Élt, mintha nem is létezne számára a világ. Aztán, mint egy barlangból, előjött a magányosságából. Az egyik reggel még ki se keltem az ágyból, behozta a rajzait és sorjában leteregette a padlóra.

— No, nézze meg, Lajos, mit szól hozzájuk ? — A hangja szokatlanul lágy és meleg volt. Összejött a család s úgy mozsdatlanul, félig öltözötten ott álltunk a kirakott képek fölött.

— Szépek — mondtam. — Erő és mély líra van bennük. — És őszinte volt a véleményem. Technikailag nem olyan fejlettek ezek a rajzok, mint a többi fiataloké, egyenetlenek, dadogók, de van bennük valami, ami nemcsak elkülöníti a többiek rajzaitól, hanem föléjük is emeli. Valamennyi egy-egy fájdalmas panasz, mintha nem is szürke-fekete rajzok, hanem messzire hangzó segítségkiáltások lennének.

— Szépek ! — mondtam újra. — Azt hiszem nagy sikerük lesz a kiállításon.

Uitz csak állt és kényszeredetten mosolygott. Látszott rajta, hogy nagyon jól esik neki, amit mondok, de valami olyan szokatlan volt ez az ő részére, hogy nem tudta, hogyan viselkedjen ezekben a pillanatokban. Örült s ez az öröm úgy jelent meg az arcán, mintha szégyellené magát.

Tovább dolgozott, majdnem szünet nélkül, fáradhatatlanul. Nem volt tekintettel önmagára és nem volt tekintettel a feleségére, aki pedig már alig mozgott. Pihennie s az asszonyok tanácsa szerint sétálnia kellene ezekben az utolsó időkben s ahelyett ott ült a kis ládán, az ura fürkésző tekintete előtt s mozdulnia sem

szabad. Az asszonyok úgy nézték őt, mint valami áldozatot. Bagó szidta és gúnyolta magában Uitzot, de szólni nem mert neki. Én sem szóltam. Nekem nincsenek ilyen munkarohamaim, de nála megértem ezt. Egy esztendeig azért kínlódott, hogy nem tud dolgozni s most azért kínlódik, hogy dolgozik. Olykor megfigyeltem s láttam, hogy csakugyan fizikailag szenved. Ülve rajzol, a fölsőteste állandóan előre-hátra mozog, a szemei zavarosak s időnkint, mintha valami fájdalom nyilalna bele. Összecsikorgatja a fogait. Ehhez képest nálam játék az írás.

Egy egész teremre való képpel készült el a kiállításra.

A kritikusok felfedezték. A kiállítást általában szépen fogadták, de őtet valósággal ünnepelték a cikkekben. Kijöttek az államtól és a fővárostól és vettek tőle képeket. Ez nagy megbecsüléssel járó elismerés. Nemes Marcel, a közismert műgyüjtő is eljött a kiállítást megnézni és ekkor megtörtént az, ami csak nagyon ritkán szokott megtörténni a fiatal művészek életében. Nemes Marcel átnézte Uitz termét és csakúgy könnyedén megkérdezte tőle, hajlandó lenne-e a kiállított anyagot, ahogy itt ki van akasztva, eladni neki. Rövid beszélgetés és az egész anyagot megvette.

Olyan ez, mint a mese. A szegény ember már lemondott az életéről, reménytelenségében éppen a vízbe akarta ölni magát s egyszeriben csak megjelenik a jó tündér és játszva eligazítja a dolgot. A szegény kilábal a nyomorúságból s a beteg fölgyógyul az emésztő nyava-

lyákból. S Uitz, aki eddig kerülte a társait, most ott áll egy csoport közepén, vidám s csak úgy bugyborékolnak elő belőle az esetlen viccek. Otthon érzi magát a sok idegen ember között. A felesége is ott áll mellette és boldog és elfeledkezett a hosszú modellülésekről, jóleső fölény és büszkeség van a tartásában és tekintetében.

Úgy látszott most már békességes, örömteli napok következnek.

És mi is örültünk ennek a sikernek. Úgy gondoltuk, van pénzük, lakást vesznek ki maguknak és barátságban elhagynak bennünket. A hosszú, nem éppen kellemes együttlét után jól esne egy kis pihenés. De mindez csak naiv ábrándozás, úgy látszik mi még nem érdemeltük ki a sorstól ezt a jótéteményt. Nem költöztek el, Terus nálunk akar lebabázni, számít rá, hogy Anyánk gondozza majd a gyereket s ők így szabadon, bajok nélkül élhetnek.

Igen. Az ő szempontjukból jól van elgondolva, de mi lesz velünk? Valamennyien dolgozó emberek vagyunk. A többiek eljárnak hazulról, én pedig arra vagyok kényszerülve, hogy otthon üljek, így otthon birkózzam meg a magam feladataival. És érzem, én sem vagyok már az, aki néhány év előtt voltam. Dolgozni tudtam akárhol és akármilyen körülmények között. Most szükségem van legalább annyira, hogy csönd legyen körülöttem. Nem is csönd, hanem békesség. A békétlenségből áradó csönd még kibírhatatlanabb, mint a vonatok lármája s a

vásárterek zűrzavara. S ha nálunk csönd van, az csak egy nagyobb szabású veszekedés következménye lehet. Olyan ez a csönd, mint az iszap. Rárakódik az ember mellére és agyvelejére, fullasztással és agyonnyomással fenyeget. Ilyen csöndben élni olyan, mintha maró piszokban ülne az ember. És én, akit sem cukorsüteménnyel, sem fehér gyermekszobával nem kényeztetett el az élet, nem bírom el a piszkos csendet. Mint ahogyan semmi jóhoz és széphez nem szeretek piszkosan közeledni.

Emlékszem rá, mikor Jolánhoz kijártam Újpestre, mindig végig mosakodtam a nagy lavórunkban, tiszta alsó ruhát vettem fel, lekefélgettem a kabátom, nadrágom és gondosan rendbehoztam a hajam. S most ugyan így vagyok az írással. Nem tudok ócska, hulladékpapírra firkálni. Mint, ahogyan nem tudtam volna rosszszínű, vacak pakoló papirosra rajzolni, ahogy azt Uitz csinálta. Annakidején Anyám tudta, hogy milyen dologban járok ki Újpestre, de komolyan sohasem tette ezt szóvá. Ha kiadta az ingem és alsónadrágom, tett egy-két csipkelődő megjegyzést, mosolyogtak hozzá a szemei s valószínűleg azt gondolhatta magában: Ha már kimégy, gyerek, ahhoz az asszonyhoz, légy tisztában, nehogy azt higyje, valahonnan az erdőből szabadultál el. Ő, az Anya tudta, hogy a szeretőmhöz megyek s nem volt rám féltékeny s vigyázott rá, hogy illően rendes legyek egy rendes asszonyhoz. S most is tudja az Anyám, hogy mi az írni s azt is megérti, hogy csak rendes, tiszta papiroson

szeretek dolgozni. Ha teheti, szerez nekem papirost. Ha olyan helyen dolgozik, ahol keze ügyébe akad az ilyesmi, hazahozza nekem a bluza alatt, a melle fölött. De ezek a papirok már összegyűröttek, Anyámnak azonban nem szólok, megköszönöm és félre teszem. Érzőn és gondolkodón írok s a fehér papír, mint egy tükör fekszik előttem. Hallom, hogy vannak olyan írók is, akik nemcsak a papirosra, hanem a tintájukra is ilyen érzékenyek. Vörös, kék, lila és egyéb színes tintákkal írnak, ezt is megértem, de ez már nyegleség számba megy előttem. A tiszta papírt úgy szeretem, mint a tiszta tányért és a tiszta poharat. A csöndet is úgy szeretem, ha tiszta és átlátszó, mint az üveg.

Sajnos, nálunk az ilyesmiről szó sem lehet. A gyerekek eleven, kedves lármája nem bánt. De idegesít, ha a felnőttek zsörtölődnek, ha Uitz süketnémán ott ül a díványon vagy, ha megszállja a mániája és naphosszat etüdöket játszik a hegedűjén. Úgy kínozza azt a szerszámot, mint valami gyönge, beteg állatot és az sír, morog és visít a kezei között. A pénz, amit a képeiért kapott, nem sokat segített rajtuk. Az életük most is zavaros és nagyon sokszor embertelen.

Elérkezett a szülés napja. Terus a konyhai vaságyról bevándorolt a szobába, Bagóék átadták neki a helyüket. Az ablakkal szemben fekszik, csipkés, új ing van rajta, a haját szétbontotta s a barna fürtjei ott kígyóznak szét a párnán az ijedt és fehérrevált arca körül.

Uitz karbafont karokkal jár föl-alá a szobából a konyhába és vissza.

A jövevény fiú lett. Azt mondják, hogy egészséges, szép gyerek. Nekem is odahozták, hogy megmutassák, de éppenhogy rápillantottam. Emlékszem a Bagóék kisfiára, milyen vörös, idomtalan jószág volt, mikor megszületett.

A gyerek új hangot hozott a házba. Sírt éjjel, nappal. Uitz eleinte megadással tűrt, aztán egyre gyakrabban föllázadt a fia terrorja ellen.

Anyám vette gondozásba a kicsikét. Nála is sírt, de ő tudta, hogy mindennek az éhség az oka. Táplálni kell, hogy jól érezze magát, hogy hamar megnövekedjen.

Egy hónap mulva el kellett vinni az orvoshoz és az azt mondta, hogy bélhurutja van. Anyám szidta az orvost és ragaszkodott a saját módszeréhez. Hiába harcoltunk vele, ha nyiltan nem tehette, akkor titokban táplálta az unokáját.

— Ha benneteket föl tudtalak nevelni, akkor ezeket is fölnevelném, ha rámbíznátok. De ez a sok bolondság, sok mindenféle okoskodás viszi el ezeket a csöpségeket.

A gyerek testén mindenféle kelések és kiütések jelentkeztek.

Uitz végre is összepakkolta a feleségét és gyerekét és elköltöztek tőlünk. Ez azonban már későn volt.

A gyereket be kellett vinni a kórházba.

Anyám is bejárt hozzá meglátogatni s mikor

hazajött mindig sírt és szent meggyőződéssel mondta:

— Micsoda szörnyű bűn az, hogy így elpusztítják azt a csöpséget. Csupa seb, csupa láz szegénykém s engem mégis megismer, ha bemegyek hozzá. Csak néz, néz rám azzal a szép, kis szemecskéjével s aztán a takaró alól előnyujtja a kezecskéjét. Tudom én, hogy piskótát kér, a szegényke. De nem adhatok neki, mert a többiek ott állnak körülöttem, mint a hiénák.

Terus is állandóan sírdogált, lesoványodott, belebetegedett a bánatába. Nem tudtak így egyedül élni, újra visszaköltöztek hozzánk.

Néhány nap mulva meghalt a gyerek, a kórházi szolga éjjel hozta a jelentést.

Szörnyű, keserves éjszaka. Terus is és Uitz is hangosan sírtak. Olyanok voltak, mint az árvák, akik elcsigázottan, agyonfáradtan kint sírdogálnak az ismeretlen pusztaságban.

A temetés után összeszedték, ami pénzjárandóságaik voltak s elutaztak Olaszországba. Uitz kezet se fogott velünk, előre lement az emeletről és kint a fiakerben várta meg a feleségét.

Egy időre magunkra maradtunk. Hiányoztak, akik elmentek, de mégis jó volt, hogy nincsenek már köztünk.

Sokkal kevesebb tehertélellel és nagyobb munkakedvvel dolgoztam. Írtam egy egyfelvonásos színdarabot, megmutattam Osvátnak, elfogadta és a Nyugat következő számában már meg is jelent. Ez az első dolgom a Nyugat-

ban. A regényem az más. Ott heverhet valahol az asztalfiók fenekén, vagy talán lent a pincében, Istentől és embertől elfeledten. Most, hogy a színdarabom megjelent, szerettem volna Osváttól megkérdezni, hogy mi van a regényemmel. Végre is nem azért írtam, hogy örökre eltemessem. De mint már több ízben, most is lenyeltem a kérdést.

Annyi sok élet és munkakedv van bennem, hogy a megírt dolgaim iránt meglehetősen kevés bennem az érdeklődés. A kritikákat sem fogadtam valami különösebb érzéssel, amiket az első könyvemről írtak. Egyedül Lesznai Anna cikke mellett álltam meg hosszabb ideig. Ennek az írásnak volt egy passzusa, ami meggondolkodtatott. Azt írja :

»Borzalmasan szomorú könyv s mint az életet — úgy éppen — nem tudja az ember, miért szereti ezt az írást. Kassák minden meséjét, novelláját, minden írását áthatja és összetartja az, ami legértékesebb eleme minden hitnek, mesének, játéknak és művészetnek. Az, hogy — nem tudom hívő vagy hitetlen a megírójuk, de ez mindegy — Istenérzés, alkotóvá izzott érzése a létnek, van mögöttük. Szerelme és követése azoknak a fínom és szívós gyökérszálaknak, melyek a sokféle felszínről az egyetlen mindent összpontosító mélységig vezetnek.«

Lesznai fölveti a kérdést, hogy Istenhívő vagyok-e s nem tud feleletet adni rá, de érzi, hogy mély vallásosság van az írásaim mögött.

Nem vagyok Istenhívő, nem vagyok vallásos s mégis örülök neki, hogy kritikusom meg-

érinti ezt a pontot. Amit ő az írásaim mögött érez, azt én élő, érző, gondolkodó emberségnek nevezem. Hiszem, hogy ebben van írásaim ereje. S hiszem, hogy egyszer ezek a belső, emberi megélések leváltanak rólam minden nyügött és átsegítenek minden akadályon.

Írásaim nem külső szépségükben, hanem belső erejükben jelentenek valamit.

14.

Ha egyik verемből kimásztam, beleestem a másikba. Nehéz így dolgozni, kegyetlenül nehéz. Mikor Uitzék elutaztak, azt hittem, kissé egyensúlyba kerül a család s így nálam is könnyebben megy majd a munka, mert akármennyire is hozzá vagyok szokva az ezer kényelmetlenséghez, időnkint érzem, jó lenne egyenes kerékvágásba kerülni. Az én idegeim sincsenek kötélből, én rám is hatnak a külső és belső körülmények. Uitzék elutaztak s alig, hogy lélekzethez jutottam, megbetegedett Jolán. Újabb anyagi és szellemi megpróbáltatásnak vagyok kitéve. Hiába keresek valamit az írásaimmal, ha megalkuvás nélkül dolgozni akarok, szükségem van arra, hogy valaki segítőnek mellettem álljon. Eddig közösen kapartuk össze azt, amire szükségünk volt s most egyszerre itt állunk minden nélkül és fázósan, mint a megkoppasztott madarak.

És itt vannak a gyerekek, ezekről is gondoskodni kell. A fiúval rendben lennénk vala-

hogyan, azt magához veszi a Nagyanyja, de mi lesz a két lánykával ?

Én visszakerülök az Anyám szárnyai alá, de azt nem kívánhatjuk, hogy a gyerekeket is ő tartsa el. Jolánnak kórházba kell menni. Tüdőbaja van, ez az a nyavalya, ami bennünket is végig kísér egész életünkön át, mint a többi szegény embereket. Sokszor érezzük, hogy nem is élet az életünk, csak egyik napról a másikra való vegetálás. S amit tegnap bírtunk, azt ma nem bírjuk tovább. Összeülünk tanácskozni, de semmi okos, könnyű megoldásra nem tudunk rájönni. Végre is eljutottunk odáig, hogy kimondjuk a mondatot, amiről már régóta tudjuk: előbb vagy utóbb ki kell mondanunk.

— El kell válnunk tőlük. — mondja Jolán. — Hiába töröm magam, nem találok más megoldást. De hogyan és hol kezdjem el a dolgot ? !

Anyám sóhajtozik :

— Óh, hát mi lesz belőlük, ha bekerülnek abba a menhelybe ? ! Nem élet az az ilyen gyerekeknek. — Nem tud okosabbat mondani, ezeknél a reménytelen sopánkodásoknál. Ezek pedig csak arra jók, hogy engem még jobban elfárasszanak, Jolánt még jobban kétségbe ejtsék.

Napokig folyik a tanácskozás s így lassan, észrevétlenül, visszakerülünk oda, ahonnan elindultunk. Nincsenek gazdag ismerőseink, nincsenek olyan jóbarátaink, akik felénk nyujtanák a kezüket, hogy segítsenek rajtunk.

Jolán köhög, ólmosan fakó a színe s alig van kedve ahhoz, hogy megmozduljon. De mégis

összeszedi magát és utána jár, hogy a gyerekek bekerülhessenek a menhelybe. Jár a rendőrségnél, a városi tanácsnál s végül eljut egészen a minisztériumig. Nem könnyű föladat az, hogy egy bajba jutott anya elhelyezze magukkal tehetetlen gyerekeit. De ő szívósan, kitartással lót, fut egyik helyről a másikra. Végül is kezébe van az írás. Hét végén a két lányka bemehet a nagytétényi árvaházba.

Csönd van a házban, de ez a csönd megint egy a szomorúsággal. Szinte látni lehet ezt a csöndet, olyan sűrű és nyomasztó, mint a köd. Anyám küzködik magával, azon töpreng, hogy hogyan tarthatná magánál a két gyereket. De nem talál megoldást. Legalább, hát addig, amíg itt vannak, kiváltságosan jól akar bánni velük. Olyan gyöngéden szól hozzájuk, mint a betegekhez és megteremti nekik a szabad evés lehetőségét. Kapnak reggelit, tízórait már nyolc órakor s aztán megint valamit. Puszta kenyeret és zsíroskenyeret s a két gyerek, mint a sáskák, rágicsálnak egész nap. Ők még nem tudják fölfogni, hogy mi vár rájuk néhány nap mulva, az ennivaló azonban itt van előttük szabadon s ez kielégíti és boldoggá teszi őket.

De semmi sem tart örökké. Egyik nap elfut a másik után, aztán ránk köszönt az elválás reggele.

Így csak a szegény, agyonnyomorodott emberek tudnak elbúcsúzni egymástól. Az asszonyok sírnak, mintha mindegyik külön-külön anyja lenne a gyerekeknek. Azok meg néznek értelmetlenül, örülnek ennek a megmutatott nagy

szeretetnek, örülnek az új ruhácskájuknak s úgy indulnak el velük, mintha majálisra vinnénk őket. Apácák vannak bent az intézetben, halkan jönnek-mennek a szobában, ahol a fölvételre várakozunk. Odamennek a gyerekekhez, kérdeznek tőlük valamit, megsímogatják a hajukat. Nekünk nemsokára távoznunk kell. Jolánnak megint könnyesek a szemei, de a gyerekek nem sírnak. Különös természetük van ezeknek a kicsinyeknek. Szeretik az Anyjukat s most mégis, mintha az új dolgok iránt fölébredt kíváncsiságuk nagyobb lenne ennél a szeretetnél. Az Anya alig tud elválni tőlük és ők vidáman elrepülnek.

Hatalmas kert közepén áll ez az öreg épület, olyan mint a kolostorok, vagy a régi, elhagyott várak s az egész terület magas téglafallal van körülvéve.

Kint állunk az utcán. Sváb parasztok, férfiak és nők mennek el mellettünk és megnéznek bennünket. Tudják, hogy mi járatban vagyunk s úgy látjuk, mintha sajnálkoznának fölöttünk. Nyugodt, tiszta falucska, nincs benne gyárkémény, csak a karcsú templomtorony emelkedik az ég felé. Megszólalnak a harangok, nagy galambraj repül szét a torony ablakaiból.

— Ki tudja, mikor látogathatom meg őket legközelebb, — mondja Jolán. — Bemegyek a kórházba s csak akkor jöhetek ki, ha már kissé összeszedtem magam.

Egyedül maradtam. Furcsán, szokatlanul elveszettnek érzem magam. Milyen nagy ereje van fölöttünk a megszokásnak, az összeszokott-

ságnak. Sohasem hittem volna, hogy ilyen hiányát érezzem majd valakinek, hozzá még ez a valaki egy asszony. Úgy ismerem magam, mint akiben nem tengnek túl a családi érzések s akármerre indulok el, újból és újból visszatérek az Anyámhoz s most alig tudok elszakadni az asszonyomtól.

Hetenkint kétszer kimegyek hozzá a kórházba és sokat olvasok és írok. De már írni sem úgy írok, mint azelőtt. Azt hittem, az írás játék nekem s most tudom, hogy nehéz, felelősségteljes munka, valószínűleg sokkal könnyebb és kellemesebb időtöltést is lehetne találni az életben. Csak úgy írni össze-vissza hangulatból, az egészen más. De bennem olyan nyugtalanságok vannak, amiktől meg kell szabadulnom, amik az írásaimon át szállnak el belőlem s amikor pontot teszek a versem vagy novellám végére, újból elfognak az előbbi nyugtalanságok. Örökös kielégítetlenség és örökös vágyakozás a megnyugvás után. Ha máshol, tegyük föl, Oroszországban születtem volna, valószínű, hogy egészen máskép fognám föl írói hivatásomat. Az orosz írók könyveinek olvasása után beszélgetni szoktunk Jolánnal s mondjuk: mennyire más, élményekben mennyire gazdagabb lehet az ő életük. S így az irodalmuk is egészen más. Könyveikben olyan emberek bukkannak elő, az együgyűen jóságos lelkű hercegtől kezdve az utolsó csavargóig, amilyenek nálunk nem léteznek. Sokáig föl se vetődött bennem annak a föltevése, hogy ugyanilyen figurák élnek itt mi közöttünk is, csak a mi

szemünk nem látja meg őket, a sok tarka-barka szín közül nem tudjuk kihalászni a legérdekesebb és legérdemesebbeket. Ma már tudom, látásunk fogyatékossága oka annak, hogy íróink munkássága sokkal impresszionisztikusabb, könnyebb fajsúlyú, mint az oroszoké. A dolgok mindenütt sokszínűek és sokoldalúak, egyazon időben magasabbak és mélyebbek, csak legyen szem, amelyik meglátja ezt a gazdagságot. Néha, úgy érzem, hogy látóvá vállnak a szemeim és ilyenkor a körülöttem lévő emberek között meglátom azokat a figurákat, akik megírásra érdemesek lennének, akiket ugyanúgy meg kellene írni és meg kellene szólaltatni, mint az orosz regényekben élő alakokat. De ehhez a munka elvégzéséhez író kellene. Bennem nincs meg annak a képessége, hogy ezt a feladatot elvégezzem. Ennek az átérzése néha kétségbeejtően hat rám, máskor, a szerencsésebb időkben még erősebb munkamegfeszítésre kényszerít. Ilyenkor látok, érzek és gondolkodom. Életemnek ebben a szakaszában vagyok most is. Mindaz, ami előtt eddig már évek óta közömbösen elhaladtam, megállít egy-egy pillanatra és megmutatja magát egész valóságában.

Már évek óta s naponta a Lehel-piac mellett szoktam eljárni anélkül, hogy érdemesnek találtam volna ezt a helyet, hogy megálljak előtte és megnézzem, mi mindenféle zsúfolódik itt össze az életből. S most látom, itt vannak jelen mindazok a figurák, akik az orosz regényekben olyan közel tudnak férkőzni hozzám.

Itt vannak a halasasszonyok. Melyik írónk látta meg őket, melyik könyvben lépnek elénk, hogy megszólítsanak és mi fölfedjük az ő életük történetét. Nem láttuk meg őket, pedig itt élnek emberemlékezet óta. Van közöttük fiatal és idősebb, szőke és barna, akinek tömpe az orra vagy himlőhelyes az arca s valamennyiök előtt ócska, viaszosvászon kötény van, piszkosak és messziről rosszszagúak. Ott álldogálnak a teknők között, amikben hasas pontyok és vékony, hosszúfejű csukák úszkálnak. S néha ezek az asszonyok belenyúlnak a teknőbe, kiemelnek egy halat s egy fabunkóval kettőt, hármat a fejére csapnak. A hal vonaglik az újjaik között, azután csendesen meghal. Nagy késekkel fölfelé kefélik a pikkelyeit s a halott jószágról ezüsttallérok szállnak föl a levegőbe. S néha fejbe se ütik ezek az asszonyok a halakat, nagy késükkel elevenen hasbaszúrják őket, kiveszik a beleiket s az állat még él akkor is, mikor darabokra szelik őket.

Elgondolhatatlan, hogy micsoda kegyetlenségek laknak ezekben az asszonyokban. Nincs érzékük ahhoz, hogy fölfogják a halak kínjait és nem érzik át a kínját annak, hogy télen a hideg víz véresre marja a kezüket s nyáron a forró napsütésben olyanok ezen a piacon, mint az eleven, sötét zsírfoltok. Kegyetlenek a halakhoz és kegyetlenek önmagukhoz. Este pedig hazamennek az embereikhez és gyerekeikhez és akkor átváltoznak, mint akiket visszavarázsolnak. Feleségek és anyák ők is. Csak ők ezt nem tudják s közülünk is csak kevesen veszik ezt észre.

És itt vannak a tyúkászok, telezsúfolt ketreceik között, a szörnyű bűzben s a ruhájuk alatt a nyugtalanító tyúktetűkkel. Ezek is asszonyok, szeretők és anyák és egyben hóhérai éneklő tyúkocskáiknak és kivörösödött tarajú kakasaiknak. Ezek mellett is ott van a nagy kés s ha jön a pillanat, minden további nélkül átmetszik a tyúkok és kakasok nyakát. Véres a ruhájuk és a kezeik is véresek, mint a sötétlelkű gyilkosoké.

És itt vannak az öreg emberek, akik valamikor zsákot hordtak a dunaparton, vagy a maró- és fúrógépek előtt dolgoztak a gyárakban, fönt libegtek az épületek állványain, lovat hajtottak, vagy szemetet hordtak a város szolgálatában s most itt lézengenek, mint akik áthullottak a nagy rostán. Van közöttük olyan, akinek szép ezüst szakáll fekszik rá a köhögős mellére s van olyan, akinek elhullott a haja a nyavalyáktól s mint valami beteg, kis forrásokból állandóan víz szívárog a szemeiből. S van közöttük egy, akinek három pár cipő van a lábán és három kalap a fején. Olyan ez, pontosan olyan, mint Tolsztoj öreg szent emberei, olyan, mint az a zarándok, aki száraz lábbal jár a víz tetején, akit az iró fölmutatott a világ előtt. S íme, ezt az öreget itt a piacon senki sem látja. Felesége is van neki és azt sem látja senki. Csak a kutyák. Csak a kivert, gazdátlan kutyák ismerik őket. Megállnak előttük és enni kérnek tőlük. S ha az öregeknek van valami harapnivalójuk, akkor megosztják ezekkel a kutyákkal. A kutyák szeretik, de az emberek nem ismerik őket.

Naponta elmegyek e mellett a piac mellett és néha visszalátom magam ezek közé az emberek közé. Mint munkanélküli munkás ezen a piacon szoktam venni magamnak lóvirslit és olcsó kukoricakenyeret és sohasem láttam meg semmi különösebbet magam körül. Úgy benne voltam a környezetemben, mint az egy szál fa az erdőben. Ott álldogáltam valamelyik bódé déli oldalának dűlten és süttettem magam a meleg napocskával. Előttem pénzre játszottak a munkanélküli társaim, a bódé tövében flaszterköveket hordtak össze, ezeken a kemény sámlikon asszonyok üldögéltek s a szörnyű vastag lábaik kilátszottak a szoknyáik alól.

Milyen hosszú útat kell megtenni az embernek ahhoz, hogy értelemmel tudja fölfogni azt, amit megélt!

Bementem Jolánhoz a kórházba, beszéltem neki arról, hogy mi mindent láttam meg a piacon, mennyi élménnyel gazdagodtam meg pillanatok alatt. Az irodalom és az élet viszonyáról is beszéltem neki s ő megértett. Ő is onnan jött, ahonnan én, meredek úton kellett fölkapaszkodnia, hogy idáig elérhessen. Őt is csak meg kellett érinteni valaminek s kinyílott, mint egy gazdag világ, tele rejtett és majdnem elfelejtett értékekkel.

Egészen mások azonban írótársaim. Ők az irodalmat és nem az életet élik. Mi ő előttük egy szennyes piac és az emberek, akik szennyben és nyomorúságban vergődnek? Sokat olvasnak, de vakon járnak az életben s mindig önmagukról beszélnek, mintha állandóan tükör

előtt ülnének. Mostanában többször együtt vagyok egy Keleti Artur nevű fiatal költővel, a fiatal írók egyik legtipikusabb alakja. Halkan beszél és meghajlott háttal jár, mintha állandóan zarándokúton lenne. Az irodalomról beszél és mindig Szomori Dezsővel kapcsolatban. Olyan ez a fiatal ember, mintha nem is férfi, hanem nő lenne. Kívülről bankhivatalnok, belülről szende szűz, akinek Szomori az ideálja. Ha Szomori ír valamit, akkor ő el van ragadtatva s ha Szomori nem ír, akkor ő azért van elragadtatva. Már százszor is elmesélte, hogy milyen a Szomori lakása, milyen az arca, milyen meghajlottan jár, hogyan jön be a bankba, hogy havonta egy összeget kivegyen a betétjéből. Egyáltalában milyen gyönyörű és kiváló ember Szomori s hogy, ő Keleti Artur, mennyire hasonlít ehhez a földöntúli lényhez. Nekem alig van valami mondanivalóm ennek az embernek a számára. S ha ő nem jönne be hozzám a kávéházba, bizonyára soha nem is lennénk együtt. De ő megjelenik halkan, alázatos egyszerűséggel és belekezd a mondókájába. Nem él ő ezen a földön, talán csak árnyéka annak a másiknak s ez a legnagyobb boldogsága. Mások szeretnek heccelődni vele, én békességesen meghallgatom s ezért ragaszkodik hozzám. Együtt megyünk az utcán, belémkarol és beszél, beszél. Én hallgatok s úgy érzem, valami kellemes langyos zuhany alatt járok s néha órák hosszát elkószálunk így kettesben.

Keleti mutatott be egy napon Gulácsi Lajosnak, a festőnek. Ez is különös ember, ó, mennyi

minden van ezen a világon, amit nem ismerünk s amit megismerni érdemes. Keleti kámzsás festő strófái című verseskönyvéhez Gulácsi csinált rajzokat s most, hogy én is ki akarok adni egy könyvet, szeretném, ha Gulácsi rajzolná meg a címlapját. Délután volt, mikor bekopogtunk hozzá.

Udvari lakásban lakott az anyjával, hátul a folyósó végén. Keleti begörbített, csontos ujjával négyet kopogtatott a konyhaajtóra, mintha szertartásos játékkal valami szentélybe készülnénk belépni. Gyönge asszonyi hang kérdezett át az ajtón.

— Én vagyok, Gulácsi nénike — súgta be Keleti —, ketten vagyunk, legyen szíves beengedni.

Az ajtó kinyílott, egy töpörödött, idős asszonyka állt előttünk. Szívesen fogadott bennünket s fölemelte a kezét s az egyik ujjával csöndre intett bennünket.

— A Lajoska talán alszik — súgta —, várjanak csak egy pillanatra, mindjárt megnézem.

Benyitott a szobába s már is hallottuk belülről a hangot.

— Méltóztassék, uraim! Tessék befáradni!

A szobában majdnem sötét van. A két ablakon leeresztett függöny, az első pillantással alig tudom fölfogni, hogy hol vagyok.

— Kérem, Mamácska, az egyik függönyt.

Keleti bemutat Gulácsinak. Elgyűrt arcú, korán megöregedett ember. Ott ül az asztal másik oldalán s tarka gyapjúkendővel van bekötve a feje:

Előzékenyen kérdezem tőle.

— Beteg talán ? Bocsásson meg, ha tudtuk volna . . .

Gyerekesen mosolyog :

— Dehogy vagyok beteg. Isten ments, kedves uram. Keleti úr tudja, hogy ez csak a csönd miatt van a fejemen. Szeretem a csöndet, tetszik tudni s így a kendő alatt nagyon jól érzem magam. Parancsolnak valamit az urak ? Tessék helyet foglalni. Igazán kellemes meglepetés a számomra. Keleti úr már beszélt Önről, nagyon szeretem az írásait.

— Egy könyvet szeretnék kiadni s nagyon örülnék neki, ha Ön vállalná a címlap megrajzolását.

— Ó, kérem, ezer örömmel.

Leültünk s a fél ablakon beszűrődő világosságban látni lehetett a falakra fölaggatott képeket. Fölálltam, hogy közelebbről megszemléljem.

Gulácsi is fölkelt és szól Keletinek, hogy takarja föl a másik ablakot is.

Így is homályos a szoba, de látni a képeket. Valamennyi barna, lefogott tónusban festett, különösen furcsa dolgok. Valami vad, feminin fantázia szüleményei. Nézelődöm és csönd van körülöttem.

Gulácsi szerényen megkérdezi :

— Mit tetszik szólni hozzájuk ?

Hirtelenében nem tudom, mit feleljek. Valamit értek a festészethez, de ezek egészen különös dolgok. Hamarosan nem tudom, hogy hová

soroljam, hogyan, milyen szavakkal fejezzem ki, hogy tetszenek nekem ezek a képek.

Gulácsi újból megszólal.

— Ezek Páduában készültek. Lelki dolgok, az élet durvaságai nem érdekelnek. Az illatok és sejtelmes jelenségek azok, amiket ki akarok fejezni.

— Szépek, nagyon érdekes dolgok.

Gulácsi meghajolt előttem és megköszönte a szavaimat. Aztán olyan fürgén, mint valami megdícsért kisgyerek, odaugrott az ajtóhoz és kiszólt a konyhába.

— Mamácskám, kérlek egy pillanatra.

Az öregasszony bejött, kedvesen mosolygott s mégis, mintha valami félénk gyanakodást látnék a tekintetében.

— Képzeld el, csak, Mamácska, Kassák úr azt mondja, hogy tetszenek neki a képeim.

— Nagyon örülök neki, Lajoskám. Csak vigyázz, hogy a falon el ne mozdítsd a kereteket. Mért nem veszed le a kendőt a fejedről ? ! Nem illik az, hogy az urak előtt ilyen maskara legyen rajtad.

Milyen különös ház ez, milyen különös emberekkel.

Az öregasszony a képekről beszélt, fínoman és okosan s amíg ott voltunk, úgy vigyázott a fiára, mint valami gyámoltalan kisgyerekre. S ez a felnőtt ember, szó nélkül engedelmeskedik neki. Nem mer hozzányúlni a falra akasztott képekhez s a fejéről leveszi a kendőt, amiben a csöndet őrizgeti. Az öregasszony, amíg a képekről beszél, a pénzgondjairól is

elejt egy-két szót. Gulácsin ilyenkor látszik, hogy szégyelli, rosszul érzi magát, de csak hallgat, megadóan lehajtja a fejét. Elvállalta a címlap megcsinálását, anyja nagy kerülőkkel ekkor is tett célzásokat a pénzre, de nyiltan egyikünk se beszélt róla. Honnan és miből is fizethetnék valamit a rajzért ?

Elindultunk. Keleti egész úton Gulácsiról beszélt és én éreztem, hogy sohasem fogom elfelejteni ezt a különös délutánt.

Van idő, hogy minden ilyen különössé és kifürkészhetetlenné válik előttünk.

Jolán a kórházban van, Gulácsi egy homályos szobában illatokat és sejtelmeket fest, sötétbarna festékkel s most kaptam meg a hírét annak is, hogy Balázs Klári agyonlőtte magát vidéken. Az az érzésem, hogy mindenki félre áll mellőlem, vagy meghal körülöttem. Alig van már valakim a régi társaságból. Az élők, mint lapos, szürke lények, kiesnek az emlékezetemből s akiket kívánok magam mellé, azok egymás után átbillennek a halálba. Klári évekkel azelőtt azt mondta, hogy színésznő szeretne lenni s azóta mindent úgy csinált, hogy egyszer beteljesedjen ez a vágya. Ott hagyta a gyárat, kávémérést nyitott magának, aztán azt is ott hagyta s ki tudja, milyen összeköttetések segítségével leszerződött valami vidéki színházhoz. Nekünk nem írt, de időnkint hallottunk róla, hogy ebben, majd abban a városban szerepel. Örültünk neki, hogy beteljesedett a kívánsága s magunk között úgy beszéltünk róla, mint akinek sikerült az élet.

Most egyszerre mindennek vége van. Mi élünk s ő meghalt. Agyonlőtte magát.

Évekkel ezelőtt a testvére is agyonlőtte magát.

Öreg anyjuk kint él Újpesten, bizonyára most úgy érzi, hogy senkije nincs és nem is lesz többé ezen a földön.

15.

Föld Tamás címen új regényt írtam. Több mint két hónapig dolgoztam rajta s hogy készen lett, egy nadrággombot sem ért. Még arra sem tartom érdemesnek, hogy valakinek megmutassam. Nagy letörés ez a Misilló királysága után, de egyáltalában nem vagyok kétségbeesve. Fontos, hogy készen van, túl vagyok ezen is, mint valami betegségen. A kéziratot összekötöttem és félredobtam. Nemcsak hogy egészében nem sikerült ez az írás, de letagadhatatlanul erősen idegen hatást is érezni rajta. Két D'Annunzió-regényt olvastam mostanában s ezeknek a fölfújt, külsőségesen cicomás könyveknek a hatása látszik meg legújabb írásomon. D·Annunziót nem szeretem. S milyen érdekes, mégis a hatása alá kerültem. Máskor is észrevettem már, ha írásaimban idegen szín, vagy idegen hang kerül be, azt mindig olyanoktól veszem át, akiket kritikailag leértékelek. Ha most utána gondolok, hogyan és miért történik ez, azt mondom: A jó írók új forrásokat nyitnak meg bennem, azok pedig, akiket nem szeretek, anélkül, hogy észrevenném, elhitetik velem,

hogy kisebb felelősséggel és kisebb erőkkel is lehet dolgozni. Utólag ezt az eltévelyedettségemet észreveszem s a kész munkát minden töprengés vagy szomorúság nélkül félredobom.

Az út nyitva áll előttem és megyek tovább.

Jolán még mindig a kórházban van.

Így egyedül néha rákényszerülök arra, hogy társaságba menjek s így történt meg, hogy az egyik fiatal íróval egy családhoz látogattunk el, ahol jó vacsorát kaptunk s utána zenét hallgattunk. Zongoráztak. Olyan kedvetlenül foglaltam helyet a társaságban, mint akit elítéltek és most kezdi meg büntetésének a leülését. A zongora nem az én fülemnek való hangszer. Igaz, hogy eddig leginkább csak itt-ott, a nyitvafelejtett ablakokon át hallottam a hangját. A cigányzene egészen más. Abban vér és szív van. A zongora kalimpál anélkül, hogy valami különösebb érzéseket tudna kiváltani belőlem. És visszaemlékszem rá, mikor Uitzzal Wagner-muzsikáról vitatkoztunk, azt mondta, hogy botfülű vagyok, nincs érzékem a zenéhez. Akkor Bachhal, Bethovennel védekeztem, de azért lehet, hogy igaza van Uitznak.

Fiatal lány ült a zongoránál s mi félkörben helyezkedtünk el a szobában.

Játszani kezd, a magamra vett unalomból fölfigyelek. Milyen különös zene ez, úgy érzem, hogy egyenesen hozzám szól, fölébredek tőle és élvezem a dinamikus ritmusát. Mikor a játéknak vége van, a többiek tapsolnak és nem szégyelt elragadtatással én is tapsolni kezdek. Rövid kis dolgok voltak ezek a zenedarabok,

ismeretlen dolgok és mégis, mintha távoli ismerős motivumok csendültek volna meg bennük.

A lány új kottát tesz maga elé és bemondja a címét.

— Bartók: Allegro Barbaro.

Most már tudom, az előbbiek Bartók népdalok voltak. A lány keményen üti a zongorát, kopog a ritmus, a fekete-fehér billentyűk, mintha táncolnának a játékos ujjak alatt. Jó érzéssel állapítom meg magamban, hogy nem vagyok egészen botfülű. Ha képtelen lennék arra, hogy a zenét fölfogjam, akkor most nem áradna bennem a vér ilyen lüktetően. A testem önkéntelenül erre-arra mozdul az elhangzott ütemek után. Nem olyan hangos patétikus ez a muzsika, mint Wagneré és mégis több erőt érzek benne. Fínomabb és mélyebb amannál. Uitz örül a Wagner muzsikának, mert kihallja belőle a lódobogást, a vízesés csobogását s íme, ebben a zenében alig találok illusztratív motívumot s mégis nemcsak az idegeimmel érzem, majdnem azt mondhatnám, az egészet ésszel is fölértem. Nem hasonlít semmihez, de önmagában zárt egység, valami olyan jelenség a világ többi jelenségei között, ami mellett nem tudok érzéketlenül tovább haladni.

Nietzschetől olvastam, hogy a művészet a tökéletesség dícsérete. Egy mondatban kifejezetten megtaláltam azt, ami bennem még kaotikusan, megfogalmazatlanul kavarog a művészetről. S most úgy érzem, hogy Bartók zenéje az a művészet, amit Nietzsche a tökéletesség

dícséretének nevez. Érzem, ha valaki most ellenvéleményt nyilvánítana a társaságban, Bartók mellé állnék és nagyszerűen meg tudnám magyarázni a muzsikáját. És igazat adok Tolsztojnak, aki kikelt Wagner muzsikája ellen, de százszorosan nincs igaza akkor, amikor általában a művészet ellen szónokol. Kicsinyesek a szempontjai. Így csak egy őszintétlen vagy a minden jótól megcsömörlött ember beszélhet. Miért fosztanánk meg magunkat a művészet élvezésétől ? Arra kellene vetemednünk, hogy az emberben öljük meg az alkotó szellemet ? Azt a különös tulajdonságát tagadjuk meg, ami elsősorban megkülönbözteti őt az állattól ? A művészet élvezete fölemelkedést és megtisztulást jelent a számomra. A művészet szeretetén át jutottam el odáig, hogy különbséget tudok tenni a jó és rossz, a tökéletes és tökéletlen között. És a művészet szeretetén át kerülök állandó összeütközésbe nem csak írótársaimmal, hanem elvtársaimmal is a mozgalomban. Ők szocialistáknak vallják magukat éppen úgy, mint én, de úgy látom, náluk mindez csak meggondoláson mulik. Forradalomról beszélnek, egy új társadalom megszületéséért harcolnak és közben megfeledkeznek az ember kultúráltságáról, ami pedig, szerintem, egyik, talán legfontosabb előfeltétele az új társadalomnak. Marxistáknak vallják magukat s nem veszik észre, hogy időközben, hogy csúsznak le dogmatikus hívőkké és fanatikus szájaskodókká.

Itt ülök a zongora előtt, egy fiatal lány Bartók-kompoziciót játszik és én a mi minden-

napi mozgalmunkra gondolok. És Szabó Ervinre gondolok, akinek kíváncsin várom és elolvasom az írásait, a legképzettebb szocialistának tartom nálunk és tudom, kevesen vagyunk csak, akik így megbecsüljük őt. A pártemberek kiintrikálták maguk közül, nyugtalanítják, ahol lehet beleharapnak, nemcsak a pártból, hanem a világból is szeretnék kikergetni. Én hozzá közelállónak vallom magam. Mindenből, amit olvastam tőle, tanultam és szeretném, ha a tudása és emberi beállítottsága mintakép lenne előttem. A napokban jelent meg egy cikke a Nyugatban, az egész két-három oldal és többet adott nekem, mint a pártszónokok egész esztendei dagályos, iszapos szóöblögetése. A szociáldemokrata pártok elpolgáriasodásáról ír a cikkben és azt mondja :

»Sokszor írtam már a szociáldemokrata párt cooperációjáról a polgári ellenzéki pártokkal. S most nem is lenne érdemes fölmelegíteni ezt a témát, ha a Neue Zeit-ban nem olvashatna az ember ugyanerről a kérdésről.«

Ismerteti a Neue Zeit írójának a nézetét a német szociáldemokrata párt konzervativizmusáról. A cikk írója így vélekedik : »A szociáldemokrata szavazatok száma nem mértéke harci erőnknek, sőt a politikai és gazdasági szervezetekhez tartozók is távolról sem végig megbízhatók a forradalom szempontjából . . . A politikai szervezet mindig öncéllá lesz . . . A német munkásmozgalom szimbóluma az aktacsomó . . . A szocializmusba pedig úgy beleszületnek az emberek, mint a bajor parasz-

tok a centrumba. Az első nemzedék, mely a sturm und drang idejét keresztül verekedte, kihalt és helyükbe a nagyvárosokban »született« szociáldemokraták léptek... Minden látszólagos radikálizmus ellenére, éppen itt látjuk a nyárspolgáriasodás legerősebb csiráit, melyek nincsenek meg ott, ahol egyenkint kellett mindenkinek súlyos, belső harcok árán a szocialista eszményekhez eljutni«.

Szabó Ervin kommentálja ezt az elmélkedést s végül örömmel megállapítja:

»Azon a nyomon vagyunk, hogy új elmélet készül. Ettől az új elmélettől mindenesetre távol vagyunk még Németországban is. De, ha kialakul... két megismerésből fog kiindulni. Az egyik: A politikai párt a munkásosztály számára nem az osztályharc szerve, hanem az osztályok együttműködése, a polgári demokráciáé. A második: A szocializmus dinamikus és kinetikus ereje a gazdasági mozgalomban van«.

Szabó Ervin szindikalistának vallja magát, én nem vagyok az. De ezen a kiinduló alapon tul egy vonalban haladunk. Megértem, amit ő mond és helyeslem az észrevételeit. Már ennek a cikkének az elolvasása előtt felvetődött bennem, hogy mi értelme és mi célja volt a véres csütörtöknek? Harcoltunk úgy, mint ahogyan az a forradalmi munkássághoz illik s nem értettem meg, hogy a pártvezetőség fölhívásában miért szólítottak föl bennünket a harc abbahagyására és miért akarták elhitetni velünk azt, hogy azért kell abba hagyni a harcot, mert győztünk.

A választójogért folytatott harc nem lehet a mozgalom gerince, mondja Szabó Ervin a Naue Zeit írójával együtt s ebben igazuk van. A gazdasági mozgalom előbbre való s a fiatalság egyik nagy föladata az antimilitarista propaganda kiépítése. Én is fiatal ember vagyok még, tul vagyok a három sorozáson, de tudom, ha háború lenne, újra soroznának s valamennyi társammal együtt ki vagyok téve annak, hogy elvisznek a harctérre, mint értéktelen bábut, mint ágyútölteléket. A művészet szép, szeretem a zenét, a festészetet, az irodalomban magam is munkálkodom, de ezek mellett a nagyszerűségek mellett szeretem magát az életet is. Nem vagyok vak rajongó, de pesszimista sem vagyok. Az életet nagyra értékelem és ragaszkodom hozzá. Ez az élethez való ragaszkodás tett szocialistává s most kötelességemnek tartom, hogy szót emeljek érte és harcoljak minden olyan megnyilvánulás ellen, ami emberpusztítást jelent.

Kevésbbé veszek részt a pártmozgalomban, de vannak fiatal ismerőseim, akik egy antimilitarista csoport tagjai s mint kíváncsi és harcos természetű ember, én is közéjük kerülök. Mozgalmi ember részére nagy, komoly kérdésnek tartom a militarizmus kérdését. Ez a kis csoport a balkán háború idején verődött össze, annakidején röpiratokat nyomattak, agitációt fejtettek ki a szak- és pártszervezetekben s ezt a tevékenységüket megpróbálták a kaszárnyákba is átvinni. Emiatt összeütközésbe kerültek magával a párttal. Nem képzetlen, meggondolatlan fiatalemberek ezek, vannak köztük

diákok és fizikai munkások, tanulnak és tanítanak. A militarizmus és antimilitarizmus kérdését alaposan ismerik, nemcsak hazai, hanem külföldi vonatkozásban is. A párt véleménye ezen a téren azonos volt Bebel véleményével, amelynek ő 1913-ban a Reichstag egyik ülésén adott kifejezést. Szerinte : »A német szociáldemokrácia sohasem ismerte félre, hogy a Birodalom egy erős védősereg előkészítését teszi szükségessé. Nekünk Németországban, sajnos, még számolnunk kell egy kelet felőli támadó háború lehetőségével. S ha egyszer olyan háború törne ki, melyet mindnyájan elkerülni kívánunk s melynek elkerülésén a német kormány is fáradozott, akkor hazánkat talán a lét és a nemlét kérdése elé állítaná. Ennek következtében nálunk a legutolsó ember fegyverbíróvá tétele nemcsak jogosult, hanem szükséges követelés is«.

Ez a vélemény azonos a mi pártvezetőségünk véleményével és a Népszavában cikkek jelennek meg Jaurés »Új hadsereg« című tanulmányának ismertetéséről. Nem könnyű dolog, hogy mi, fiatalemberek ennek a nagy koncepciónak egész jelentőségét átérezzük. A kis antimilitarista csoport a Régi Posta-utca egyik házában szokott összejönni. Egy idősebb házaspárnak a lakása ez, a férfi borbély és kis üzlete van valahol. Valahányszor összejövünk, órákon át tart a vita s aki olvasottabb közülünk, az a többiekkel megismerteti a kérdésre vonatkozó adatokat s a külföldi szocialista véleményeket. Itt, közöttük ismerkedtem meg Kropotkin és

Elisée Reclus anarchizmusával. Ez az anrchizmus filozófikusan mélyebb s emberileg puritánabb, mint amit annakidején Batthyányék prédikáltak. Reclus kis füzeteit lefordították magyarra és jó, vérré változó táplálék volt a részünkre. A militarizmussal szemben Hervé mellett álltunk. Tehát szemben a hivatalos párttal. Így csoportosan bejártunk a Galilei-körbe is és kisebb társaságban csöndes vitákat kezdeményeztünk. Hervét még csavargásaim alkalmával személyesen ismertem meg s ez most jól jött, emlékezésemet belekevertem a beszédembe s a szavaim megbízhatóbbakká és elhihetőbbekké válltak, mint a többieké. A kör tagjai két árnyalatra osztódtak. Egyik a politizáló, másik az antipolitikus csoport volt. Ezek az utóbbiak a humanisták. Társadalmi reformátoroknak vallják magukat, de nincs kizárva, hogy a változásokat valami égi csoda bekövetkezésétől remélik. A másik, kisebb csoport, nemcsak marxistának vallja magát, hanem a napi politikai teendőkben is ki akarja venni a részét. De ez a csoport megint két részre válik szét a militárizmus kérdésénél. Az egyik híve a Jaures által fölállított »Új Hadsereg«, illetve néphadsereg-teóriának, Internacionalisták, de nem antinacionalisták. Elképzelnek egy olyan háborút, amely ellen az ország minden emberének osztálykülönbség nélkül hadba kell szállnia. A másik csoport kimondottan nemzetellenes. Csak egyetlenegy féle háborúban hajlandó fegyvert fogni és ez a polgárháború. Beszélünk arról, ha a balkánháború után még egy háború követ-

kezne az előbb-utóbb általános világháborúvá változna át. És fölvetődik köztünk a nazarénusok fölfogása a háborúról. A katonáskodás személyszerinti megtagadása. Nem fogadjuk el ezt az álláspontot. A nazarénusok lehetnek mártírok, de hősök sohasem lesznek. S mi nem meghalni, hanem élni akarunk. Győzni a háború ellen. Luxenburg Róza 1907-ben tett javaslatát fogadjuk el. Azt mondja: »Ha egy új háború törne ki, a szocialisták kötelesek annak gyors befejezéséért küzdeni és fönntartás nélkül arra kell törekedni, hogy a háborús gazdasági és politikai krízist a nép fölrázására használják ki s a forradalmosított néppel együtt a kapitalista osztályuralom megdöntését tartsák legközelebbi föladatuknak«.

Nagy dolgok ezek, amiknek megoldásához hatalmas erőre s a világ népességének egy számottevő részére lenne szükség. Vannak közöttünk olyanok, akik úgy hiszik, hogy mi, a mi szegény, kis csoportunk meg fogja valósítani ezeket a célkitűzéseket.

Vitatkozom velük és azt mondom:

— Mi csak olyan előfutár félék vagyunk. Komolyan még harcnak sem mondható az, amit végzünk. Műveljük a talajt, amibe valakik majd elvetik a magot s aztán ez a mag kicsirázik, kalász lesz belőle s csak azután jön el az aratás ideje. Annál hasznosabb munkát végzünk, mennél komolyabban vizsgáljuk meg a problémát. A lelkesedés s az, hogy igeneljünk vagy tagadjunk valamit, nem elégséges. Meg kell keresnünk azokat a pontokat, amikhez kétség

férkőzhetik s az egész kérdést részleteiben is ki kell vitatnunk magunk között.

Ezt mondom, de látom, hogy az emberek türelmetlenek, cselekedni szeretnének valamit. Hogy mit, azt talán maguk sem tudják. Fiatalok, nyugtalanok s nem igen bírják az ilyen látszólagos egy helyben való topogást. Futni szeretnének. Szerintem pedig arra van szükség, hogy mélyen leássunk önmagunkba és fölfedjük eddig ismeretlenül maradt értékeinket. Ha Jolán otthon lenne, sok mindent meg tudnék vele beszélni, de így egyedül vagyok Bagóval, akivel a családban ilyesmiről beszélni lehet. De vele is bajok vannak. Megszületett a második gyerekük s ő most inkább boldog családapa, mint elszánt propagandista. Beszélgetünk, de nem tudunk olyan tűzzel vitatkozni egymással, mint azelőtt. Szavaink akadály nélkül elhangzanak egymás mellett. S ő is inkább pártember s a mozgalom egyéb kérdései kevésbbé érdeklik. Fölülről sikerült azt a nézetet elterjeszteni a munkások között, hogy a militarizmus kérdése a fiatalság vesszőparipája s egyáltalában nem olyan égető probléma, mint ahogyan azt ők föltűntetik. Ha egy-egy antimilitarista röpirat kikerül az utcára a Népszava fölszólal ellene s a párt hivatalosan megtagadja vele a közösséget.

Kétszer hetenkint kilátogatok Jolánhoz. Úgy lenne helyes, hogy vele is ezekről a kérdésekről beszéljek s hiába kezdünk bele, néhány perc mulva már az irodalomnál tartunk. Ha időközben valamit írtam, elviszem neki és fölolvasom.

Tetszik neki és örül, hogy dolgozom. Azt már elintézte valahogyan, hogy így a látogatás tartalma alatt nem kell a többi betegek között tartózkodnunk. Az egyik ismerőse átengedte neki a különszobáját. Hűvös kis fülke, tiszta falakkal, fehér bútorokkal. Az ágy szélén ülünk, ő egészen mellém telepedik s én érzem a teste melegét. Jó kedvű és sokat mosolyog.

— Alaposan meghíztál, — mondom neki. S ő nem szégyelli magát emiatt.

Föláll és megfordul előttem.

— Nézz meg jól! Nem tetszem így neked? Vége a forradalmi teóriáknak és vége az irodalomnak.

Már kitapasztaltuk, hogy így a magányosságunkban azt csinálhatunk, amit akarunk. Kint már lecsengettek a látogatóknak és mi alig akarjuk elhagyni a fülkét.

— Még egy-két hét s aztán hazamegyek, — mondja a búcsúzásnál. — Szeretném látni a Nándort. Mi van vele? Javult valamit?

Nándor az öccse, szép szál asztalossegéd volt, de nála is jelentkezett a tüdőbaj s most állandóan fekszik. Újpestről elköltöztek Bajára s így csak a leveleiből értesülünk arról, hogyan élnek, mi van velük.

Azután, hogy Jolán tele életkedvvel, frissen és gömbölyűen kijött a kórházból, néhány nap mulva sürgönyt kapott Bajáról, hogy az öccse meghalt. A legközelebbi vonattal elutazott.

Egy hétig volt otthon. Minden nap levelet írt s elmondta benne, hogy mi történt körülötte, hogyan érzi magát, hogyan hatnak rá a dolgok.

A szögletes betűi idegesen futnak egymás után a papíron s a sorok mögül kiárad a szomorúság, amiben most a levél írója él. Nem érzelmeskedik. Pontosan, világosan beszél mindenről, egy író sem fejezhetné ki magát pontosabban s talán éppen ezért elgondolkoztatón, nyugtalanítóan hatnak rám ezek a levelek. Az én Apám meghalt s eltemették anélkül, hogy láttam volna. Anélkül hagyott el bennünket, hogy mélyebbről átéreztem volna a halál tragédiáját. Milyen különös az, hogy Jolán szenvedésein át, most én is közelállónak érzem magam a halotthoz s átérzem az egész szörnyű valóságát annak, hogy egyszer ketté törik az életünk: voltunk és nem leszünk többé. Nehéz az ember sorsa, de legnehezebb a gondolkozó emberé. Az állat szenved és elpusztul. Az embert ugyanígy gyötrik a fájdalmak s ráadásul még hozzáadódik annak a tudata is, hogy hiába minden, ha egyszer eljött az óra, akkor meg kell halni. Emlékszem a Nagyanyámra, kilenc esztendeig feküdt szélütötten, magával tehetetlenül, semmi igazi öröme már nem telhetett az életben s mégis mennyire félt a haláltól. Öreg volt és tehetetlen s mégis volt benne annyi energia, hogy úgy érezte, csak erőszakkal törhetik ketté az ő életét. Ritkán szállnak meg ezek a gondolatok, ha valahol szóba kerül a halál, nem kezdek el cinikusan viccelődni, félre állok, tudatosan kerülöm ezt a témát. De most nem tudok elmenekülni ezeknek a gondolatoknak a kísértésétől. Hosszasan válaszolok Jolán leveleire s ő bizonyára kiérzi az írásaimból, hogy együtt

érzek vele s ez a haláleset engem is kibillentett egyensúly-állapotomból.

Mikor megjött, kimentem elé a vonathoz. Fekete ruha volt rajta, a szemei, mintha még nagyobbak lennének, mint rendesen s mintha valami fátyol ereszkedett volna rájuk. Fekete, cérnakeztyű van a kezén s ettől rossz érzéseim vannak, mikor kezet fogok vele.

Beszélni kezd, de alig tudok rá figyelni. Állandóan az az érzésem, hogy halottól jött, szimatolok, nem-e érzek körülötte valami különös szagot. Karon fog és nem örülök neki, hogy ilyen nagyon is közel kerül mellém.

— Ne menjünk gyalog, — mondom. — Otthon melegítünk vizet, hogy jól megmosakodhass.

Hangosan fölnevet:

— Talán csak nem félsz tőlem? Édes, Kasikám. Hát hányszor megmosakodtam én már azóta.

Szégyellem magam és így mentegetőzöm:

— Nagyon jól tudom, de azt szeretném, ha előttem is megmosakodnál.

Nem tudom, mit gondolhatott ő most. Valószínűleg rosszul esik neki, hogy így beszélek vele, de nem tehetek másképp. És nem szeretném, ha azután is sokat beszélne a halottról. Meghalt, kár érte, szép derék ember volt, de most már hagyjuk őt a halottak között.

A villamoson már megint az irodalomról beszélek, akarva gondtalannak, könnyű kedvűnek mutatom magam. Jolán fölveszi a gondolatmenetemet s én úgy beszélek, mintha egy végtelen hosszú szalagot fonnék össze a szavaimból,

amivel majd megpróbálom őt kivezetni az elmult hét emlékei és szomorúságai közül.

16.

Felnőtt, kifejlődött ember vagyok. Testben egészséges és azt hiszem, hogy szellemben is egészséges. S ha most áttekintem azt az utat, amin idáig eljutottam, látom, hogy nem is volt olyan puha és virágokkal szegélyezett, amilyennek szerettem volna s ahogyan fáradt elnyúlásban, esténkint néha emlékezni szoktam rá.

A mult megszépül az ember előtt, az érdes felületek elsimulnak, a szögletek letöredeznek s a bajokra és betegségekre sem úgy emlékszünk vissza, mint ríkató fájdalmakra. Kívülről sem volt síma s mások számára is kívánatos az én életem s mennyi sötét labirintuson, kétségen és gyötrődésen vergődtem át önmagamban. Olyan voltam, mint a jól termő, elhanyagolt, megműveletlen föld és önmagamnak kellett megművelnem önmagamat. Nehéz föladat ez, de egyben szép s olykor igazi örömök és bizakodó megelégedések fakadnak belőle. Útközben nem fáradtam el, élettapasztalataim vérré oldódtak föl bennem, erőt és akaratot adnak a további útra, mint a jó táplálékok. Nem változatosak és nem különös ízűek ezek a táplálékok. Olyanok, mint a friss búzakenyér és az érett szalonna. Akinek jó gyomra van megélhet belőlük és fölgyarapodhat tőlük. Valószínűleg jó gyomorral

jöttem a világra s azért juthattam el odáig, ahol ma tartok. Sokszor hallottam gyerekkoromban: ha már semmije nincs a szegény embernek, legalább egészsége legyen. S a szegények között sok az ilyen vasegészségű ember. Látom magam előtt az Anyámat és azt gondolom, nincs Isten, aki összetörhetné a szegények vasfogait.

Mi mindent élt meg ez az asszony! Meggyujtom az emlékezés lámpáit és visszatekintek abba a messzi multba, ahonnan ő jött és abba az időbe, mikor testvéreimmel együtt én is még egész kicsi emberke voltam. Ha egyszer a fölnőtt, kiterebélyesedett fa visszagondolhatna zöld csemete korára?! Mi emberek mégis csak magasabbrendű lények vagyunk a fáknál, madaraknál és köveknél.

Gyertek velem és emlékezzünk.

Téli estéken, mikor elcsendesedett a dolog a házban, lámpát gyujtottunk és leültünk beszélgetni az asztal körül. Legtöbbnyire Anyánk beszélt, régi, primitív meséket vagy történeteket mondott el családunk életéből, mi pedig feszült idegekkel hallgattunk. Néha ijedten megborzongtunk, máskor meg nyitva maradt a szánk az ámulattól. Különösen szép esték voltak ezek és ezért szerettük a telet. Gyönge ruhácskáink voltak, de ilyenkor megfeledkeztünk a maró hidegről s a még veszedelmesebb szelekről, amik olyan éhesen és fölbőszülten száguldoztak az utcákon, mint a megveszekedett ordasok. Ha eljött az este s Anyánk beszélni kezdett, mi kíváncsi, kerek szemekkel bámultunk rá és közben minden egyébnek hátat fordítottunk.

Az egyik ilyen este férjhezmenéséről és az én születésemről beszélt Anyám.

Korán gyujtottunk lámpát, kint dudált a szél, fehér hópelyhek szálltak a fekete éjszakában, ragyogtak, mint a csillagok s amelyek az ablakunkhoz tévedtek, azok megolvadtak a langyos üvegen és leperegtek, mint a gyöngyszemek.

Négyen ültünk az asztalnál. Anyánk, én és két húgom. Színes cseréptányérokból sárgakását vacsoráztunk, jóillatú töpörtyűvel. Nagyanyánk is a szobában volt, az ágyban feküdt betegen. Róla nem beszélek, hiszen ő alig is számított közöttünk élőnek. Fájtak a szemei, rosszak voltak a fülei, betegsége alatt annyira elferdült a szája, hogy már csak egyes kurta szavakat tudott vele kimondani. Ha enni akart azt mondta: Ham-ham, ha pedig egyéb dolgát akarta elvégezni, akkor azt mondta: Plumplum. Ennyi az egész, aztán hallgat. Egész nap és egész este csak hallgat, felénk fordultan bámul, mintha vigyázna ránk. De mi tudjuk, hogy farkassötétje van és nem lát el az asztalig. Ő tehát kívül marad azon a varázslatos körön, amit a lámpa sárga fénye vet körénk. Az asztal fölött középütt áll a lámpa s mi, akárha valami aranytölcsér karimáján ülnénk.

— Fujjátok meg a kását! — figyelmeztet bennünket Anyánk minduntalan. — Vigyázzatok, hogy a töpörtyű el ne csapja a haskótokat.

Csücsörített szájjal fújjuk a kását, a sárga, fínom ételt s gyönge gőzökkel és zsíros illatokkal van tele a szoba.

Anyánk újból megszólal :

— Lám, lám, Apátok megint elfelejtette a házszámot. Lehet, már azt is elfeledte, hogy hozzátartozunk. Milyen furcsa is az élet. No, várjatok csak, ha megnőttök, ti is meglátjátok, hogy milyen furcsák a világ dolgai.

— Persze, — mondta a nagyobbik húgom. — Én már most is látom. Az embereknek két szemük van s csak egy orruk s ez is olyan, mintha furcsa lenne.

— Ez egy nagy butaság ! — vetettem közbe. — Mért beszélsz ilyen butaságokat ? Mégis csak úgy lenne jó, ha Édesapánk is hazajönne vacsorára. Hol kap ilyen kását töpörtyűvel ? Hát sehol se.

— Igazad van, fiam, — mondta Anyám. — De ezen már nem tudunk segíteni. Az az ember, aki kocsmázni kezd, eljegyezte magát az ördöggel. Valamikor pedig. Óh, én Istenem ! Jól emlékszem rá, hiszen még én is egészen fiatal vagyok.

Úgy tettem, mintha mohón a kását falatoznám, de a homlokom alól titokban fölpillantottam Anyámra. És úgy láttam, hogy ő csakugyan egészen fiatal asszony. Szép, olajbarna színű arca van, a két szájaszéle piros, a fekete haja középen ketté van választva s a homloka fölött erősen kilátszik a tiszta, vasalt kendője alól.

Anyánk folytatta :

— Emlékszem rá, vasárnap délután volt, mikor megismerkedtem vele. Vasárnap dél-

után, Pesten. Egy öreg zsidóasszonynál szolgáltam akkor, jó lélek volt és megengedte, hogy vasárnap délutánonkint kint táncolhassak az udvaron. Akkortájban úgy volt, hogy mosogatás után a lányok kimentek az udvarra, ahol már szólt a verkli s ők nekikezdtek a táncnak, rogyásig. S mi, a kis bolondok a verklire költöttük el bérünk egy részét. Néha legények is akadtak, akik fizették a nótákat.

— Akkor is így történt. S akkor Apátok volt a gavallér. Pedig nem kellett volna hogy fizessen. A verkli gazdája fiatalember volt, szemet vetett rám s ezért ingyen is szívesen keverte nekünk a nótákat. Énnekem is kedvemre való volt ez az ember. Így nyáron fehér, bő nadrágot viselt és csíkos trikót, a fehér trikóján keresztbe futottak a kék, meg a piros csíkok. Olyan volt az az ember, akárha cukorból készítették volna.

Mi, gyerekek, hangosan nevettünk. Láttuk magunk előtt a verklist, amint forgatja a kurblit s a cukorból való szája széthúzódik egész a füléig. Így mosolyog az Anyánkra és csak keveri, keveri neki a tánc alá való nótákat.

— És ekkor toppant be Apátok az udvarba. Idegen volt előttünk s mi rá se néztünk. De ő csak odajött, átfogta a derekam és táncolni kezdett velem, pergetett, mint az orsót. A verklis észrevette ezt, a láda nyelét adaadta a segédjének s engem kivett Apátok kezéből.

Megálltunk. A két ember egymásra nézett és összevicsorították a fogaikat.

— Apátok félre állt, de nem lépett ki az udvarból. Mikor a verklisnek tovább kellett

mennie, ő megint előbújt, szépen beszélt hozzám s aztán minden este találkoztunk a kapuban. Úgy végződött, hogy a felesége lettem.

— Óh, ha most a verklis lenne az Édesapánk! — kiáltott föl a húgom, szinte nyerítve. — Óh? ha most talpra ugorhatnék és táncolhatnék!

Anyám megsimogatta húgom haját, ami épp olyan fekete és csillogó volt, mint az övé, aztán meghuzogatta a két leeresztett copfját úgy, mint valami csengetyűzsinórokat. Húgom csilingelőn nevetett, ő pedig nyugodtan beszélt tovább:

— Aztán hazajöttünk Pestről és beköltöztünk Borbála néniékhez. Tizenegyen laktunk egy szobában s levegőből sem jutott elég az embernek. Mi, fiatalok, hogyan érezhettük volna jól magunkat az ilyen helyen? Én Istenem, ha szépen akartunk nézni egymásra, akkor ki kellett osonnunk az udvarra, a ház mögé, vagy föl a padlásra. Bizony, fiacskám, téged is valahol a padláson talált meg a gólya.

Én ijedten és értelmetlenül néztem Anyámra, hugaim pedig kuncogtak a nevetéstől.

— A padláson van egy öreg lisztesláda, abban talált meg téged a gólya, mint a kukacot, — mondta az idősebbik hugom nevetve s a két tenyerét az arca elé emelte, mintha szégyelné magát.

— Hát az Édesapám? — kérdeztem anélkül, hogy ráhederítettem volna a hugomra. — Hát mit szólt az Édesapám?

— Apátok nappal dolgozni járt, este pedig

együtt ültünk a Bácsiéknál és bort ittunk nagy vizes poharakból. Én már teherben voltam veled s ha kicsit többet ittam a kelleténél, akkor mindig elsírtam magam. Rád gondoltam és egyszerre kijózanodtam. Később én is eljártam dolgozni. Mosni jártam, hajnalban mentem és éjszaka jöttem meg. Ekkor már állandóan csak a te érkezésedre gondoltam és lassan meg is feledkeztem Apátokról. Gondoltam, ha te eljössz, akkor megint helyre billen kicsit az életem. Sokszor gondoltam erre, úgy a teknők fölött. A konyha tele volt gőzzel, ráfeküdt a tüdőmre, de estefelé tiszta lett a ruha s ekkor jól esett a tiszta holmival babrálni. — Ha talán neked is ilyen szép ruhácskáid lennének, — áhítoztam valami megfoghatatlan gyönyörűség után s este haza jött Apátok és bort hozott literes üvegben. De én már nem ittam belőle.

Mondtam Apátoknak : — Gyerünk el innen, gyerünk, akár egy kis lyukba a föld alá. Ezt már nem bírja ki az én lelkem. — Milyen nehezen értette meg a beszédemet.

Aztán egy üres, kis szobába költöztünk. Apátok ekkor már éjszaka sem járt haza rendesen. Ha nem jön, gondoltam, hát ő tudja, hogy mit csinál. A földön egy szalmazsákon aludtam s nappal mégis daloltam a teknők fölött.

Így szűltelek a világra s akkor a kínjaimban láttam, hogy Apátok ott áll előttem és könny pereg ki a szemeiből. Nagyanyátok pörölt vele, én pedig vígasztaltam, mintha helyettem is ő lenne a beteg.

— Csókolj meg, — mondtam neki — és felejtsük el a multat. — Fölém hajolt és megcsókolt. A szép, barna bejusza csiklandozta az arcom s úgy éreztem, minden rosszon tul vagyunk már az életünkben. Mikor elment, azt mondtam Nagyanyátoknak :

— Megváltozik ez az ember, hiszen az ő szíve sincsen kőből.

Elmultak ezek a napok és te már ott feküdtél mellettem a szalmazsákon. — Vedd a karodba — mondtam Apátoknak. — Emeld föl és csókold meg, hiszen olyan gyönyörű, mint egy virágszál. — Nevetett és hümmögött valamit, de aztán elment anélkül, hogy magához emelt volna. Egyedül voltam, majdnem egészen egyedül. Később hozzánk költözött Nagyanyátok és ő lett a mi arkangyalunk, tüzes karddal vigyázott ránk és jósággal táplált bennünket. Nyár volt akkor és ő kitalálta, hogy föltegyünk téged az ablakba, a napocskára. Úgy volt az, hogy az ablakfára deszkát szegeztünk, a deszkára vánkoskát tettünk és a vánkoskára kifektettük a te mezítelen testecskédet. Nagyon örültem neked és azt gondoltam akkor, hogy a kis Jézuska fekhetett valamikor így a jászolban. Király voltál te akkor én előttem, gyönyörű kis herceg, aki úgy nézett az Édesanyjára, mintha gyémántból lennének a kis szemecskéi. Édes tejjel tápláltalak és a napocska megbarnította a bőröcskédet. Ha néha hazajött Apátok, megnézett és azt mondta, hogy meg van veled elégedve. S ekkor megint, mintha közelebb került volna hozzám. Szépen beszélt és időnkint

behívott magához oda, ahol dolgozott. Néha megint szerettük egymást, de ha magunkra akartunk maradni, megint csak föl kellett szöknünk a padlásra. Ez már a mi végzetünk, gondoltam s beleestem valami végtelen szomorúságba.

Rákövetkező télen történt, hogy Nagyanyátok elcsúszott a kút előtt a fagyon és azóta, mint tudjátok, föl sem kelt az ágyból.

Tavaszra kiöntött a folyó, kimosta a vetést és bekövetkezett a nagy szegénység. Mi, akik mindig szegények voltunk, most a fél fogunkra való kenyeret is alig tudtuk előkaparni. Ekkor megszólalt a Nagyanyátok és azt mondta :

— Ez az az esztendő, édes Lányom, mikor Tamás bátyánk ellátogat hozzánk, hogy megbékítsen engem és lerójja az adósságát.

— Ki az a Tamás bácsi ? — kérdeztem — akiről én eddig egy szót sem hallottam.

— Ő az én bátyám, ő az, akiből rabló lett annakidején. Annakidején, mikor leégett a házunk s aztán hűtlen lett hozzá a szeretője. Ő az a rabló, aki kifosztja a gazdagokat és megajándékozza a szegényeket. Rámás csizmában és gyolcs gatyában jár, akár csak egy elbujdosott király. Most aztán előjön, Uram Isten, hiszen elég szegények vagyunk mi már, hogy megszánjon bennünket.

Amit most beszélt Anyánk, nagyon érdekesnek találtuk mind a hárman. Már, már álmosság ereszkedett a szemeinkre, de most egyszerre kiszállt belőlük, mint valami fölriasztott fekete madár.

Majdnem egyszerre kérdeztük:

— És eljött? Eljött az a rablóbácsi?

— Nem. Talán nem is élt. Ez csak olyan fantáziája lehetett Nagyanyátoknak. Fölnőttél anélkül, hogy a rablóbácsi segített volna rajtunk. Aztán jöttek a lánykák úgy, ahogyan itt ültök sorjában.

— És, hogy születtem én? — kérdezte a hugom. — Most mondja el, hogy én hogyan születtem?

Anyánk a tányérokért nyult, elszedte előlünk s valahol már egészen másutt járt az esze, mikor megszólalt:

— Tégy, lányocskám tiszta pelenkát Nagyanyátok alá és szépen aludni. Egy, kettő, három.

— Tatát meg se várjuk?

— Későn van már. Apátok talán már alszik is. Csöndesen maradjatok éjszaka, nehogy megint megrugdossátok egymást...

Körülbelül húsz esztendeje annak, hogy így játszott velünk és így mesélt nekünk az Anyánk. Jó volt hozzánk s mi ezért nagyon szerettük. Ma már agyondolgozott, öregedő asszony, én fölnőtt ember vagyok, aki már szakált is viselt, akinek már gyereke is volt, de ma is szeretem az Anyámat és jóban vagyok vele. Öreg már, de azért kemény és akaratos. Úgy bánik velem, mintha még mindig nem nőttem volna ki a rövidnadrágból. Időnkint, ha összeülünk beszélgetni, azt mondja:

— Rajta, gyerek csak rajta! Addig üsd a vasat, amíg meleg.

Jolán is itt ül közöttünk s neki tetszik, hogy mi ketten ilyen jól meg vagyunk egymással. De néha, ha valamiért összeszólalkozunk Jolánnal, akkor nem bántón, de mégis némi éllel azt mondja:

— Éppen olyan keményfejű és nyugtalankodó vagy, mint az Anyád.

Igaza van.

Ő az én Anyám és én az ő fia vagyok.

"Pátria" R.-T., Budapest 313857 Felelős vezető: Magyary István

KASSÁK LAJOS

EGY EMBER ÉLETE

MÁSODIK RÉSZ

III. KÖTET

HÁBORÚ

DANTE KIADÁS

MÁSODIK RÉSZ

III.

HÁBORÚ

1.

Nem széles az az út, amin járok, de nem is virágágyak között fekvő barázda és semmi esetre sem zsákutca. Se vége, se hossza. Nem tudnám megmondani, hol kezdődik és azt sem tudom, hogy hol és mikor fogok a végére érni. Néha fölfelé és néha lefelé halad s néha úgy érzem, hogy el kell érkeznem rajta egy ponthoz, ahonnan az én derekabb és megbecsülendőbb emberi életem kezdődik. Máskor úgy érzem, nem egyéb az én vándorlásom, reménytelen föl- és lebukdácsolásnál és egyszer elkallódom nyomtalanul. De valószínű, hogy nem így fog történni. Ha ismerőseimmel beszélgetek, látom a tekintetükben és kiérzem a szavaikból, hogy megbecsülnek és várnak tőlen valamit. Anélkül, hogy nyiltan mellém állnának ezek az emberek, érzem rajtuk, hogy segítő társaim azon az úton, amelyen haladok.

De különben sem járok egyedül. Itt van az Anyám, aki úgy áll mellettem a forró napsütésben, hogy rámvetüljön enyhítő árnyéka s ha beborult fölöttem, akkor is itt áll előttem s ilyenkor rám mosolyog és biztatás, fény és melegség van a mosolyában. És itt van mellettem Jolán is. Egyik az Anyám, másik az asszonyom. Az egyik vigyáz rám, a másik velem jár együtt és egyformán elfogadja és elbírja

mellettem a jót és a rosszat. Lehet, hogy csak a testi megkívánások hoztak bennünket össze, de ma már sokkal közelebb vagyunk egymáshoz. Láthatatlan kapcsok kötnek bennünket össze, ő majdnem ugyanazt gondolja és érzi, amit én s én mindig örülök annak, amit ő érez és gondol. És nincs benne elfárasztó nyugalom, se nyugtalanító reménytelenség. Hittel és bizakodással él. Hiszi, hogy egyszer jobbra fordul körülöttünk a világ sora és bízik bennem, mint ahogyan bízik önmagában.

Más nőket is ismerek, de azok egészen mások, mint ő.

Nem majmolja a változó divatot, de szinte fanatikusan szereti a tisztaságot. Onnan jött ő is, lentről, ahonnan én, kenyéren és vizen nőtt föl, nem voltak játékszerei és nem meséltek neki varázslatos meséket. Szomorúság ült a szemeiben s csak a csillagok ragyogtak fölötte jóságos fénnyel, mint a többi elhagyatott fölött. Ilyen volt az ő élete s mégis, ha néha szóba kerülnek ezek a messze multak, úgy beszél a gyerekkoráról, mint valami paradicsomi korszakról. Emlékszik az Anyjára, aki akkor még szép, fiatal asszony volt, félénken élt a zűrzavaros világban s ha egyedül volt, akkor régi, érzéssel telt dalokat énekelt. S emlékszik az Apjára, aki zupásőrmester volt a huszároknál. És újra és újra elmondja:

— Ha szabadnapos volt az Apám, akkor elmentünk sétálni. Azt mondta Apám:

— Jólácska, kislányom, fogd meg az Apja kezét. — Odanyujtotta a középső ujját, én meg-

fogtam és így indultunk el a házak mellett. Nagyon boldog voltam ilyenkor. Apámon vörös nadrág volt, zsinóros atilla és hosszú fehér kard az oldalán. Minden lépésnél pengtek a sarkantyúi. Azok az emberek, akik szembe jöttek velünk, megnéztek bennünket s én büszkén felpillantottam Apámra. Láttam, hogy az utcán egyetlen gyereknek sincsen ilyen szép Apja. S ő úgy lépegetett mellettem, mintha muzsikálna a járása és beszélt erről is, arról is s mindent szépen megmagyarázott, amit kérdeztem tőle. Mire hazamentünk, már fáradt voltam, az ölébe vett és így ringatott el a térdein.

Úgy meséli el ezt a kis történetet, mint valami csodálatos mesét s azután jönnek a nehéz, lerongyosító esztendők, a kenyértelenség s a könyörtelen munka napjai. Kézilány volt a varrónő Anyja mellett, cseléd valami grófi házban, gyárilány s most modellt ül ott, ahol széptestű és érdekes fejű mintákra van szükségük fiatal festőknek és szobrászoknak.

Végtelen fekete cérnaszál ez a sors, összekuszáltan mindenféle tragikus csomókkal s ki tudja hol és kinek a kezében fog egyszer kettészakadni ?

Ellökték maguktól a testvérei s ő elveszítette a gyerekeit.

Itt áll mellettem egyedül. Néha sír, de nem gondol a halálra, ami az embert megváltja szenvedéseitől.

— Ha egyszer lesz belőlünk valami, kihozzuk a gyerekeket a menhelyről s úgy élünk majd együtt valamennyien. Emlékszel rá ? A Mutter

mondta egyszer: kár, hogy levágattad a szakállad... Etivel ültünk együtt az asztalnál s a Mutter azt mondta: — Ha most meglenne a szakállad, olyanok lennétek, mint a szent család a szőke Jézuskával.

— Nem tudom. Lehet, hogy egyszer kihozzuk őket, de ma annyi pénzünk sincs, hogy néha cukrot és kalácsot vigyünk be nekik ajándékul.

— Dolgozni fogok, amennyit bírok és egyszer mégis csak kihozzuk őket.

Ilyen elhatározásokkal és ilyen reményekkel multak fölöttünk a napok, hetek és hónapok. Ha valaki hallaná a beszélgetéseinket, azt hihetné, hogy nem is nyugtalankodó fiatalok, hanem megállapodott vérű öregek vagyunk, akik kint ülnek az esti csillagok alatt és ravaszkodó, kicsiny eszükkel beosztják életük minden pillanatát. Mindent előre kiokoskodnak, tavaszszal gondosan elvetik a magot, hogy ősszel arathassanak és télire ropogós kenyeret süthessenek a kemencében.

Így látott volna bennünket, aki meghallgatja beszélgetéseinket.

S az egyik este, hogy Jolán hazajött a modellülésből, azt mondta:

— Tudod-e barátom, hogy mit gondoltam?! Rajzolni fogok tanulni.

— Mi lesz a pénzgyüjtéssel? Hogyan hozod ki majd a gyerekeid?

Ijedten nézett rám, mintha álomból zörgettem volna föl.

— Nem helyesled a tervem? Valami különös érzés szállt meg, nehezen tudnék lemondani

róla, hogy megpróbálkozzam a rajzolással. Milyen más lehet azoknak az élete, akik valami alkotó munkát végeznek. Én be vagyok zárva önmagamba s nincs rá mód, hogy kimondjam azt, amit érzek s egyszer valamilyen más formában szembe találkozzam a saját érzéseimmel és gondolataimmal. Úgy képzelem el, hogy írni vagy rajzolni olyas valami lehet, mintha az ember megsokszorozná önmagát. Be vagyok zárva és szeretném széttörni magam körül ezeket a börtönfalakat.

Mit mondjak neki ? Nézek rá és látom, hogy egészen átváltozik, mialatt beszél. Valamikor, mikor a Klári színészkedéséről volt szó, csak úgy odavetőleg mondta : — Várj csak, várj, egyszer még én is színésznő leszek. — Úgy hatott rám, mintha tréfálkozott volna, de nem felejtettem el ezeket a pillanatokat s úgy látszik, hogy ő sem felejtette el. Lehet, hogy akkor csak tréfálkozott, de lehet, hogy akkor már éltek benne a különös nyugtalanságok. Éltek és értek s azóta formát és nevet kaptak ezek a nyugtalanságok. Eddig úgy járt mellettem, mint aki csak nekem él s most elősarjad és világosságot kér a saját élete is. Mit mondjak neki ? Hogyan mondhatnám azt, hogy ne gondolj ezekre a bolondságokra, állj föl tovább is a dobogóra, mint ahogyan az egy megrajzolandó, vagy megmintázandó figurához illik. Fojtsd meg magadban az ébredező szellemet s kuporgasd össze a pénzeket, hogy egyszer kihozhasd a gyerekeidet. Élj velük együtt lemondásban és mindent odaadón, mint ahogyan az a jó anyaállatokhoz

illik. Mondjak neki ilyes valamit és veszítsem el magam mellől ?

Egy ideig hallgattunk, a levegőbe néztünk. Bizonyára mind a ketten a közeledő és új kapukat nyitó holnap elé bámultunk s aztán azt mondtam :

— Ha úgy gondolod, hogy tehetséged van a rajzoláshoz, próbáld meg. Ne mondj le róla, mert ez annyi lenne, mintha az életed értelméről mondanál le.

A gyerekekről nem beszéltünk . . .

És fordult velünk a kerék, nemcsak önmagunkban, hanem a környezetünk életében is. Mikor Uitzék elmentek, úgy gondoltuk, fölengednek körülöttünk a nehéz hangulatok, a szétzilált család megint összemelegszik s ezentúl nem kárára, hanem hasznára és örömére leszünk egymásnak. Nem így történt. Elmentek és mögöttük nem csapódtak össze az emlékezés hullámai. Kívántuk, hogy elszakadjanak tőlünk s most mégis hiányoljuk őket. Csak ide-oda tengünk a kétszobás lakásban. Szokatlanul nagy ez a tér nekünk s a csöndesség ürességet jelent. Hiányzik az Uitz hegedűgyakorlata, panaszkodtunk miatta, hogy agyongyötri és összezavarja az agyvelőnket s most félő, hogy elfog bennünket a fásultság és az unalom. S eddig nem is vettük észre, hogy milyen tűrhetetlen, kényelmetlen az a lakás, amiben lakunk. Két szoba. Minek nekünk két szoba ? S milyen szörnyű levegő van ezekben a szobákban ! Nem úgy van nálunk, mint más lakásokban, ahol így nyáron kinyitják az ablakokat, nappal bejön

az egészséges napfény, este beárad a hűsítő levegő, hogy elaltassa és megpihentesse a fáradt embereket. Egy pékműhely van alattunk, a pékek éjjel és nappal dolgoznak s ha kinyitjuk az ablakokat, akkor elbírhatatlan kemenceszag árad föl a műhelyből. Az ízzó téglák és az elégett kenyérhéjak keserű szaga ez. Nem bírjuk ki ezeket a szagokat s a legnagyobb hőségben is csukott ablakok mögött kell élnünk, mint az elítélteknek. A kemence valahol a konyha alatt lehet s a kőpadló átizzik tőle, hogy mezítelen lábbal lehetetlen megállni rajta. Anyám talán nem is haragszik ezért. Éjszakára lavórban és fazekakban vizet tesz le a konyha kövére s ez a víz erősen átlangyosodik a reggeli mosdáshoz. Örül annak, hogy naponta két-három darabka fával kevesebbet kell eltüzelni a sparherdben és nem gondol a bogarakkal, amik az egész lakásban eltenyésznek a kemence melegétől. Mire észrevettük, már a rusznik ezrei és a svábok százai között élünk. Az öreg szekrények sarkaiban úgy ülnek bent a rusznik, mint valami méhrajok. A ruhák zsebei is tele vannak. S hiába próbálunk megbirkózni velük. Az egész család dolgozik. A holmikat kirakjuk a szekrényből, Anyám forró vízzel öntözi a bogarakat, mi fadarabbal, söprővel s a szemétlapát talpával gyilkoljuk az életben maradottakat. De reménytelenek ezek a vadászatok. Mintha csak a levegőből feslenének ki ezek a bogarak, egyik napról a másikra újabb seregek lepnek el bennünket.

Uitz hegedűcincogása helyett most a bogarak undorító sokasága miatt indul meg a veszekedés

a családban. Bagóéknak külön szobájuk van, de micsoda különös jóságot jelenthetne ez, ezeknek a szegény embereknek ?

Éjjelenkint fölriadtunk álmunkból, kiabálást, zörgést, csapkodást hallottunk a másik szobában s aztán a végtelennek tűnő gyereksírást. Eleinte azért sírt a gyerek, mert félt a bogaraktól, később pedig azért, mert nem engedték játszani a bogarakkal. Sápadt, nagyfejű gyerek volt, vértelen szájszélekkel és elgörbült, gyönge lábacskákkal. Vastag, rekedt hangon sírt az éjszakában :

— Anyuka ne bántsd ! Édes Anyukám . . . Drága Anyukám . . .

Mire reggel fölkeltünk, Bagóék már munkában voltak. Gyuluska odaszegődött a Nagyanyja mellé s most vidáman élt, kiabált és szaladgált. Egyik lábáról a másikra billent, egész testével himbálódzott, amint szaladt s így szaladgált, nyugtalankodott, bujkált egész nap. Nem kívánkozott le a gyerekek közé az udvarra. jobban szeretett így a bogarakkal játszani, nem ölte meg, csak kergette őket, kinyitotta a szekrényt, a szétszaladt bogarak után alámászott az asztal alá és alábujt az ágy alá.

— Mi az ? — kérdeztük tőle. — Mit akarsz azokkal a bogarakkal ?

Az Anyám azt mondta neki :

— Hadd a bogarakat, mert megharapnak s akkor meghalsz, mint ahogyan a másik Gyuluska meghalt.

A gyerek nem ijedt meg. Bölcsebb volt ő az Öreganyjánál :

— A bogarak kicsikék és a Gyuluska nagy. Nem tudod te azt, Kismama, hogy a bogarak elgurulnak, ha a Gyuluska kergeti őket?

És az Apja is és az Anyja is hiába beszélt a gyereknek, ő valamennyiünknél jobban ismerte a bogarak természetét.

Végre is ezek a bogarak voltak az okai annak, hogy a család szétzüllött. Bagóék kijelentették, hogy nem hajlandók tovább ezen a szemétdombon élni, fölmondták a szobát és készülődtek a költözködésre.

Négyen maradtunk a lakásban. Anyám valósággal belebetegedett ezekbe a változásokba. Sose hitte volna, hogy így elszakadnak tőle a gyerekei. Nem találta a helyét és nem tudta fölfogni, hogy mi értelme lehet így az ő életének. Eleinte vigasztaltuk, órák hosszat elbeszélgettünk vele, de aztán beláttuk, mindez reménytelen. Visszahúzódtunk a saját területünkre. Bözse korán reggel ment el munkába és csak este hét-nyolc órakor jött újra haza. Ilyenkor összeültek Anyámmal a konyhában, mint két elázott vándor, két elhagyott, szomorú élet; sokáig elbeszélgettek a sötétben. Úgy összeszoktak és úgy megértették egymást, mintha mindketten egyidős, halálra fáradt emberek lennének. De ez sem tartott így sokáig. Ha egyszer elindulnak felénk a bajok, akkor se vége, se hossza a szomorúságnak.

Bözse eddig csak nappal volt el hazulról, de most kiadták a rendeletet, ismétlőiskolába kell járnia. Azokon a napokon tehát, mikor iskolába ment, később került haza, mint máskor s más

napokon sem üldögélhetett együtt Anyánkkal. Ott virrasztott a lámpa alatt és a leckéjét csinálta. Önálló fogalmazványokat kellett készítenie s a vékony, fekete lányka ott ült a nyitott irkája előtt, írta egymás mellé az ügyetlen ákom-bákom betűit, vagy a komoly, nagy szemeivel belebámult a levegőbe, mint a megszállott költők. Anyám jött-ment a lakásban, konyhából a szobákba, ránk pillantott és megnézte a Bözsét és látszott rajta, hogy rossz, elítélő véleménye van valamennyiünkről.

Végre is a szobába, ami most lakatlanul maradt, egy házaspárt fogadott föl kvártélyba. A férfi keshedt malommunkás volt. Lógós bajszú, köhögős ember, a felesége pedig olyan mint a masina, ringó, nagy csípőkkel s a telt, vörösszínű arca olyan, mint valami átvilágított ballón. A beköltözködéskor megismerkedtünk ezekkel az emberekkel, de azután alig is beszéltünk velük. A szekrényt odahúztuk az ajtó elé, ami az ő szobájukba nyílott. Nem láttuk őket, de hallottuk a hangjukat s néha a falak mögött is tudtuk, hogy mit csinálnak, rosszkedvűek-e, vagy jóban vannak egymással. Az ember éjszaka köhögött s mi úgy hallottuk, mintha a falakból szakadnának ki a hangok.

Anyánkra mégis csak fölvirradt valahogyan. A molnárné egész nap a konyhában tett-vett, nagy fazekakban húst és krumplit főzött a sparherden. Nehéz zsírszag töltötte be a lakást. A bogarakkal már senki sem törődött. Lakóink oda se hederítettek ezekre a mozgó rajokra, Anyánk nem félt tőlük, mi pedig belevesztünk

a testetlen fantáziákba. Bözse írta a föladatait, Jolán másról se tudott beszélni, mint a rajzolás örömeiről s én is dolgoztam.

Mégis csak jobb így egyedül lenni. A régi dolgok kiestek az emlékezetünkből, a terek mintha összébb húzódtak volna körülöttünk, a termékenység és az előrehaladás ideje volt ez. Ha valamit írtam, fölolvastam Jolánnak, de ezek a pillanatok már nem egészen úgy múltak el fölöttünk, mint azelőtt. Meghallgatta azt, amit fölolvastam, beszélgetni kezdtünk róla, de néhány perc mulva észrevettem, hogy ő már nem is az én írásomról, hanem a saját rajzairól beszél. Nem sértődtem meg és nem tartottam közömbösségnek ezt a változást. Egymás mellett ültünk otthon vagy a kávéházban, vagy karonfogva jártunk az utcákon és beszélgettünk. Nem is egymással beszélgettünk. Úgy, ahogyan a lépéseink elkoppantak egymás mellett, ugyanúgy hangzottak el egymás mellett a szavaink is. Én az irodalomról beszéltem, ő a rajzolásról. Két úton haladtunk, de mégis egy cél felé. Ha én mondtam valamit, ő azt várta, hogy befejezzem a mondókámat s rögtön ő kezdett bele a magáéba. Ugyanígy volt ez nálam is. Nem azért beszéltünk, hogy szórakoztassuk egymást, tulajdonképen nem is beszéltünk, csak hangosan gondolkodtunk.

Egyszer azt mondtam Jolánnak:

— Tudod-e, hogy jó ideje mi már csak egymás mellé beszélünk? Beszélünk, beszélünk és mind a kettőnknél másról van szó.

Karonfogva mentünk és ő nevetve felelt:

— Igen, ezt már én is észrevettem. De azért nagyon jó ez. Egy dologról beszélünk mind a ketten, csak éppen más-más oldaláról nézzük ugyanazt a dolgot. Olyan problémák ezek, amiknek mindig egy az értelmük.

— Most már nem kell, hogy biztatgass és így légy a segítségemre. Ha látom, hogy dolgozol és szereted azt, amit csinálsz, ez nekem is erőt ad a munkához.

— Én is ugyanígy vagyok. Te a versekről beszélsz s én úgy érzem, hogy érdemes és jó rajzolni.

S ha ilyenkor egy pillanatra időt engedtem neki, akkor belezökkent a beszédbe :

— Milyen érdekes az, hogy az embernek lassan-lassan látni kezdenek a szemei s valahogyan úgy mutatkoznak meg előtte a dolgok, ahogyan eddig még sosem látta őket. Mikor először ültem a székre, hogy lerajzoljam az aktot, aki ott állt a dobogón, összefutottak előttem a formák és vonalak. Néztem, hogy majd kiugrottak a szemeim, de az egészből jóformán semmit sem láttam meg. A tanárok elmentek mellettem és szóra sem érdemesítettek. Két-három vonalat tudtam csak a papírra húzni s aztán nem ment tovább. Egy hét mulva azonban már ezt is, azt is megláttam az akton. Ekkor odajött Kernstock, kivette a kezemből a ceruzát s néhány vonallal fölvázolta az alakot. Ebben a pillanatban, mintha valami hályogot törült volna le a szememről. A néhány vonal elég volt ahhoz, hogy most már a saját szemeimmel is látni kezdjem azt, ami előttem

van. Tudod, Kasikám, milyen érdekes az, hogy az ember napról-napra, mintha közelebb jutna ahhoz, amit el akar érni. Minden tele van vonallal, színnel és formával s én most úgy érzem, ezerszerte gazdagabb vagyok, mint azelőtt voltam. Titokban mindig irígyeltelek, hogy te írni tudsz, hogy el tudod mondani azt, ami benned van.

— Igen — mondtam s én a legújabb versemről vagy novellámról beszéltem tovább.

A mozgalomról is beszéltünk, de bent az egyesületekben semmi különösebb nem történt mostanában. Bagóék Rákospalotára mentek lakni s így ő is elszakadt a mozgalomtól. Ahogyan Bagóval a szociális problémákról el tudtunk vitatkozni órákon át, ugyanúgy vitatkozunk most Jolánnal a művészetről. Beszélünk a multról, megtárgyaljuk a jelent és bizakodással készülődünk a jövőre. Érezzük, hogy kifogyhatatlan erők buzognak bennünk. Dolgozunk, töprengünk és sohasem fáradunk el. Azt sem vesszük észre, hogy mennél intenzívebben élünk, annál gyorsabban közeledünk a halál felé. A kiteljesedés vágya él bennünk és ez tölti el egész valónkat.

— Olyanok vagyunk, mint a fiatal fák — mondom —, növekedünk a szélben és esőben és egyszer ki fogunk virágozni.

Jolán sóhajtotta :

— Ha most visszagondolok eddigi életemre, milyen szürke és reménytelen volt az.

— Sokszor gondoltam már rá, vajjon jobb

lenne-e az, ha az ember előre tudná, hogy mikor és mi fog vele történni az életben ?

— Kétségbeejtő lenne. Az ember tudja, hogy egyszer meg fog halni, de nem tudja, mikor és ez tesz bennünket erősekké arra, hogy ragaszkodjunk az élethez. Ha tudnánk, mikor mi van elrendelve a részünkre, akkor az sem volna érdemes, hogy egy szalmaszálat félre tegyünk az útból. Nem volna érdemes, hogy vágyakozzunk valami után, holott csakis a vágyaink beteljesüléséért érdemes élni.

— Olyanok vagyunk, mint a gyerekek.

— Akkor leszek a legboldogabb, ha megcsinálom azt az első rajzot, amivel meg leszek elégedve.

— A művész sohasem lehet megelégedve azzal, amit csinál. Amit ma bevégeztem, azt holnap újra kell kezdeni.

— Sohasem fogunk megnyugodni ?

— Buta vagy. Hiszen éppen ez a soha meg nem nyugvás a mi életünk kielégülése.

2.

Akármennyire szeretem is a művészetet s érzem, hogy ez a munkálkodás az, ami a legkielégítőbb és legmegnyugtatóbb számomra, mégsem tudok egész lényemmel lekötődni hozzá. Vannak hetek, talán hónapok is, amikor minden dolgot az író szemével látok, mikor minden élményem vers- vagy novellaformában kikívánkozik belőlem s aztán vannak idők mikor,

mintha kiégtem volna, semmi mondanivalóm nincs. Hiába ülök le a papir mellé, egyetlen kielégítő mondatot nem tudok megfogalmazni. Leírok néhány sort s hallom, hogy a szavaim üresen konganak s a betűim, mint a döglött bogarak szürkén, szétziláltan hevernek a szemeim előtt. Ilyenkor, mint az éhes ember az asztalhoz, visszatérek a munkásmozgalomhoz. Szeretem a művészetet, de nem a művészet s nem a könyvek azok, amik a magam művészetét, a magam irodalmát kiváltják belőlem. Ahhoz, hogy érdemesen írni tudjak, közvetlen élményekre van szükségem. A mozgalom az, amiből táplálkozom s a művészetem az, amiben új formákban realizálódnak élettapasztalataim. S örökösen elégedetlen vagyok a művészetemmel s örökösen elégedetlen vagyok a mozgalommal.

Nem vagyok romantikus szenvelgő, nem él bennem a népimádat, nem várom, hogy minden ember megváltói magaslatra emelkedjen, a tüntetések alkalmával vidáman, mintha menyegzős vőfély lennék, nem kurjongatom, hogy »Éljen a világot megváltó szociáldemokrácia«, de mégis nyugtalansággal és elégedetlenséggel tölt el az a kicsinyesség, az a tehetetlenség, amit a mozgalomban látok. Sok a rendszerezgetés és kevés az aktivitás. Szívós, folytonosan cselekvő erővel tenni kellene valami olyasmit, aminek láthatóan nyoma maradjon körülöttünk. Nem a gyűlöletből fakadó rombolás ösztöne, hanem az építés akarata dolgozik bennem. A politizálás nem elégít ki, egyáltalában nem

elégít ki. Valamiféle intézményes dolgok létrehozását kívánom. Mintha építész lennék, építeni szeretnék. A széteső dolgokat vasmarokkal összefogni s egy új egységet hozni létre a körülöttünk lévő zűrzavarból. Így szeretnék cselekedni, mert ezt látom a szocializmus értelmének és lényegének. De nem találok magam körül társakat, akikkel együtt munkára indulhatnék. Az egyesületekben tele van az emberek feje a választójogi harc siralmaival, nyegle reménykedéseivel és elkeseredett frázisaival. Ezenkívül nem lenne semmi komolyabb tenni való ?

A Népszavában naponta cikkek és fölhívások jelennek meg a választási ügyek érdekében. Közben alig törődik valaki a sztrájkba kényszerült csoportokkal. Én inkább ezeknek az oldalán állok. Annyit már tudok, hogy a politikai hatalmat a gazdasági erők befolyásolják elsősorban. Lassalle azt írja : Azé az alkotmányos uralom, akinek a birtokában vannak a termelő eszközök . . . De ha ezt az igazságot idézem a társaim előtt, akkor ők egy másik igazságot idéznek velem szemben. Nem tudunk zöldágra vergődni, úgy látszik, hogy nekem is igazam van és nekik is igazuk van. Így aztán egymás mellett dolgozunk anélkül, hogy egész erőnkkel össze tudnánk hangolódni.

De majd egyszer, gondoljuk, ha a komoly cselekvés pillanata következik el, akkor maradék nélkül együtt leszünk s minden cselekedetünk egyazon célt fogja szolgálni. Sorsos társak, osztálytudatos munkások vagyunk, ezek a kis különbségek nem szakíthatnak szét és nem

zavarhatnak össze bennünket a sorsdöntő pillanatokban.

— Harcoljunk hát a választójogunkért! — mondják elvtársaim s hiába van különböző véleményem, én is odaállok közéjük, agitálunk, szervezünk, hogy mennél többen, mennél aktívabban kapcsolódhassunk bele az elkövetkezendő választások alakulásába.

— Éljen az általános titkos választói jog!

— Nem akarunk hazátlan bitangok lenni!

Így élünk nagy várakozások és a nagy kiáltások rózsaligeteiben, mint a győzelemre kiválasztott seregek.

A gazdasági mozgalmak elsorvadnak s az antimilitarista propaganda forrásait mesterségesen betömködi a kényelmet szerető bürokrácia.

S ekkor hirtelen, mintha az Isten villáma csapott volna közénk.

Az újságok jelentik s a város valósággal egyetlen kiáltással visszhangozza a hírt:

»A trónörököspárt meggyilkolták Serajevóban!«

Egy Princip nevű szerb gimnazista a gyilkos. Az újságok kirakatai előtt nagy, vörösbetűs plakátok ordítják a híreket. Valami láthatatlan marok összerázta a várost. Az utcák mind errefelé fordulnak, az emberek elfelejtették a célt, ami felé az előbb még loholtak. Mindenkiben nagyobb a kiváncsiság, mint a kötelesség. Összesereglenek a plakátok előtt és vannak, akik hangosan fölolvassák a megrémítő mondatokat.

Vasárnap követték el a merényletet és a trónörököspár azonnal meghalt. Először bombát dobtak a fejedelmi autóba, de a trónörökös fél karjával visszalökte a repülő bombát s aztán nyugodtan tovább hajtottak. A városházi ünnepség után azonban, ahogy a trónörököspár visszafelé indult, egy Princip nevű diák revolverével mindkettőjüket halálra sebezte.

»Az előbbi bomba ötven-hatvan embert megsebesített.«

»A merénylőt elfogták és ekkor kijelentette:

»Ez az én bosszúm a szerbek elnyomatása miatt.«

A hatalmas embercsoport, mint a birkanyáj a vihar előtt, összedugja a fejét, értelmetlenül bámulnak egymásra, kérdeznek és felelgetnek össze-vissza. S valakiből már fölharsan a vérszagú kiáltás:

— Éljen a háború!

Pillanatok alatt valami őrületféle lepte meg az embereket. Talán már senki nem gondol a meggyilkolt trónörököspárra, vérködöket szagolnak a levegőben s valamennyiök fejében már ott él a háború lehetősége.

Izgatott csoportok tárgyalnak itt is, ott is. A villamosokról leugráltak az emberek, hogy ők is közelebbről belekóstolhassanak az újságkiadók híreibe, hogy ők is hangosan szörnyűködhessenek s a kiáltozókkal, szégyenkezés nélkül, elkiálthassák, hogy éljen a háború.

A kereskedők kiálltak az üzletek ajtajába s a kávéházak megteltek szenzációkra éhes urakkal és hölgyekkel.

S az újságkiadók kifogyhatatlanul jönnek az események újabb és újabb híreivel.

» A merénylet egy formális összeesküvés következménye volt, amely 1908 óta fejt ki működést.«

»A merénylet hírének vétele után Szerbiában szörnyű pánikhangulat vett erőt az embereken. A szerb kormány részvéttáviratot küldött az uralkodócsaládnak. De ezzel már nem lehet a megtörtént eseményt jóvá tenni. A bosnyákok és horvátok tüntetéseket rendeznek a szerbek ellen. A szerbek között ennek dacára nagy az elkeseredés és azt kiabálják, hogy a szerb nép azonosítja magát a merénylővel.«

»Az egyik vonat ablakából egy asszony röpcédulákat szórt szét a tömeg közé. Ez állt a cédulán :

»A trónörököspár meghalt és két nap mulva a király következik utánuk.«

»Boszniában is röpcédulákat osztogatnak ilyen szöveggel :

»Mi szerbek eljöttünk, hogy fölszabadítsunk benneteket, testvérek, a rabszolgaságból.«

»Bosznia elítéli a merényletet.«

Mire beesteledik a városban, mindenkihez eljutott a merénylet híre s az embereknek semmi beszélnivalójuk nincs ezen az eseményen kívül.

Délután a Meteorban ültem néhány pártember között s szinte együgyű értelmetlenséggel bámultunk át az utca másik oldalára. A Newyork-ház hatalmas kirakataiban csüngtek az újságkiadó hirdetései és láttuk a tömegek eszelős nyugtalanságát.

— Mi lesz ? — kérdeztük egymástól. De hogyan adhattunk volna egyenes feleletet a kérdésre ? Ezekre a lehetőségekre éppen ők, ezek a pártemberek számítottak a legkevésbbé. Néhány perccel ezelőtt még a választójogi követeléseikről tanácskoztak s most, mintha kihúzták volna alóluk a talajt, valami szörnyű tűzveszedelem közelségét érzik.

— A tömeg megőrült — mondja az egyik —, de azért nem hiszem, hogy háború legyen.

— Az Internacionálénak megvan a határozata a háború ellen.

Valaki cinikusan megjegyezte :

— Mit jelent itt most az Internacionálé ? ! A tényekkel szemben a határozatok semmit sem érnek. A tömeg már kész a háborúra s a monarchia imperialista politikája fölhasználja őket ágyútölteléknek.

Mindenkinek van valami mondanivalója s mindenki mást mond, mint a szomszédja. S néhány perc mulva már egyikünk sem tartja lehetetlennek a háború bekövetkezését. A pártemberek már nem hivatkoznak az Internacionálé határozataira, tudomásul veszik a háború lehetőségét s a végső eredményekről beszélnek :

— Szerbiát elpusztítjuk, mintha a szél fújta volna el az egész bandát.

Ültem és hallgattam őket s valami szörnyű sívárság tátongott föl körülöttem.

Ebben az időben eljártam egy-egy kis csoport antimilitarista megbeszéléseire, gyarló eszközeinkkel harcot indítottunk a militarista őrület

ellen, de senki nem gondolt közülünk arra, hogy ilyen hamarosan ránk szakadjon a háború veszedelme. Egy ember meggyilkolt másik két embert s talán milliók és milliók életükkel fizetnek meg ezért a merényletért. A szerb diák azt gondolhatta, hogy elsütött revolverével az egész szerbséget fölszabadítja a nemzeti elnyomatás alól s bekövetkezett annak a lehetősége, hogy ezeket a szabadságra vágyó embereket máról, holnapra halomra mészárolják.

— Ha a párt nem nyomta volna el az antimilitarista mozgalmat — mondtam —, most számíthatnánk a katonaságra és számíthatnánk a szervezett munkásság ellenállására. Ha komolyra fordul a helyzet, kimondhatnánk az általános sztrájkot és ezzel lehetetlenné tehetnénk a háború kitörését.

— Azért nincs szükség az antimilitarista mozgalomra, mert az antimilitaristák mind ilyen zöldséget fecsegnek. Nem kell félni, öcsém. Az Internacionálé a helyén van s ő jobban tudja, hogy mit kell tenni az ilyen alkalommal, mint mi.

Este bementem az egyesületbe. Sokan gyűltünk össze s itt is mindenki a merényletről és a háború lehetőségeiről beszélt. S milyen különös, hogy ezek a munkásemberek, a szervezet régi megbízható tagjai sem látták olyan feketének a helyzetet, mint én. Mintha biztosan ülnének a nyeregben, egyszerűen kimondták, hogy nem lesz háború és komolyan hittek abban, amit mondtak. Mindenki úgy vélte, hogy az Internacionálé segít rajtunk és úgy jelent meg

előttünk ez az intézmény, mint az igazságszolgáltatás szimbóluma, mint a legyőzhetetlen és csalhatatlan erők gyüjtőmedencéje. Majdnem azt mondták: — Ne törjük a fejünket az ilyen dolgokon, ott vannak ők, a központi iroda nagyságai. Arra hivatottak ők, hogy gondolkozzanak és cselekedjenek helyettünk is.

— A trónörököspár meghalt, ez igaz, de holnap már senki sem gondol velük. Ezért csak nem fogunk háborúba kezdeni?!

— Alkalom ez ahhoz, hogy a nagy halak megegyék a kis halakat. A nagy imperialisták be akarják kebelezni a kis imperialistákat s ezt nem lehet máskép csak háborúval. S mi leszünk az egésznek az áldozatai. Az osztrák-magyar monarchia proletáriátusa, Szerbia proletáriátusa és az egész népség, akiket a nemzeti imperializmus belehajt az öldöklésekbe.

Hangosan senki nem szólt a háború mellett, de a veszedelmek jelentőségét sem akarták felfogni s csak úgy könnyű szívvel melléje beszéltünk a dolognak.

— Ma már nem ott tartunk, hogy a népeket, megkérdezésük nélkül, a vágóhídra lehessen hajtani.

S másnap reggel, a Lehel-piacon már kitört a háború. A szerb és bolgár zöldségárúsok, akik hosszú esztendők óta együtt üldögéltek és árúsítottak a többi árúsokkal a piacon, ennek a napnak a hajnalán is megjelentek a talicskáikkal és batyúikkal. Úgy mint, ahogyan ez már szokásukká vált. S most egyszerre ellen-

séges, támadó társakkal találták magukat szemben.

Mire reggel fölkeltünk, már híre járt a kültelken, hogy a Lehel-piacon a magyar árúsok nekitámadtak a szerb árúsoknak s nagy verekedések, valóságos csata fejlődött ki közöttük. Az asszonyok és a gyerekek ijedten és kíváncsian szaladtak a piac felé. Nyüzsgött a tér, durva, elvadult kiáltozások röpködtek a levegőben. A posztoló rendőr nyugodtan állt az útkereszteződésnél.

Láttam az elborult tekintetű árúsokat, amint szitkozódnak, belerúgnak a másik árúsok holmijába, fölfordítják a kosaraikat és szétdobálják az árúikat. S a tömegből senki nem állt oda a bántalmazottak védelmére. Gyümölcsök, krumpli és uborka hevert a földön s az asszonyok nekiestek ezeknek a gazdátlan dolgoknak, összeszedték és elhurcolták.

Egy öreg szerb ott állt a kosarai között és védeni akarta a holmiját. Szakállas ember volt, rövid kabátkában és kis sapkával a fején. Látszik, hogy halálosan meg van ijedve, szakállas arca fehér, mint a mész, tiltakozni akar a támadások ellen, de alig jön ki valami dadogás a száján.

S a többiek, akik tegnap még együtt tárgyalták meg vele a piaci árakat, úgy állnak vele szemben, mint a farkasok.

Az öregember széttárja a karjait és így könyörög hozzájuk.

De hiába itt minden. Nekiesnek a kosarainak, fölfordítják s az asszonyok és gyerekek

rávetik magukat az ingyen holmikra. A szerb hangosan sír és odaáll, hogy szétkergesse a tolvajokat. Mindenki ellene fordul, ütni kezdik, az ember ordít s orrából megered a vér. Végigcsöpög az ingén és a kis kabátkáján. Hangosan sír, még védekezik, aztán mint a kivert kutya, megindul a piacról a város felé. Egy másik csoportból kövér szerb asszony, batyúval a hátán, szintén sírva menekül. A tömeg nevet, tréfákat mond és durván utánuk kiabál.

Egy kofaasszony azt mondja:

— Úgy kell a kutyáknak! Akik megölték a szegény trónörököst, nem is érdemelnek azok mást. Még a bőrüket is le kellene nyúzni, elég ideig ültek itt büntetlenül a nyakunkon. Pedig mienk ez a hely, a magyaroké. Olyan pofájuk van, mint a kutyáknak és csak idetolakodtak közénk.

— Úgy van! A gyökerüket is ki kellene irtani!

A tömeg elégedetten hullámzott ide-oda s a kofák, férfiak és asszonyok, mint akik már learatták a háború első győzelmét, újból helyhezkedni kezdtek. Nagyobb helyen és kényelmesebben rendezkedtek el. Az olcsó győzelem mámora volt a tekintetükben, szakadatlanul beszéltek s talán úgy gondolták, hogy a szerbek konkurrenciája nélkül most már elérkezett annak az ideje, hogy ők valamennyien jómódú emberekké változzanak át. Azt gondolhatták, egy jó kis háború kell csak nekünk és holnapra elveszítjük minden nyomorúságunkat.

A rendőrség nem szólt bele ezekbe a zavargásokba.

S a lapok kikészítetten, pompás tálalásban hozták mérgező híreiket.

»Megkezdődött a szerbek bűnhődése. A horvátok és nagy mohamedán csapatok büntető hadjáratot indítottak az összeesküvő, gyilkos szerbek ellen. A városok lángokban állnak. A rendőrség statáriumot hirdetett ki, de senki sem engedelmeskedik neki. Rettenetes károkat szenved a szerbség vagyona. Egy suhanc Szarajevóban bombát dobott a szerb tömeg közé. Sok a halott és sebesült. A szerbek üzleteit kifosztották. A kávéházakat bezárták, a sürgöny- és telefonösszeköttetés megszakadt.«

Egy éjszaka mult el a merénylet óta s mintha őrülettel oltották volna be az embereket ezen az éjszakán, elveszejtő hisztéria lepett meg mindenkit. Senki sem az többé, aki tegnap volt.

— Nem lesz semmi a háborúból — mondja egyik írótársam a kávéházban. — Az emberi kultúra tiltakozik ez ellen a barbárság ellen.

— Az esztétizmus nem segít rajtunk — feleltem. — El fog jönni a vérengzés s amit eddig csináltunk, egyenlő lesz a nullával.

Nem a gyávaság az, ami beszélt belőlem, inkább úgy látom, hogy mindenki meggyávult körülöttem, az emberek elfelejtettek gondolkodni, elveszítették az önérzetüket és nincs bennünk többé csipetnyi bátorság. Mert ma már úgy van, hogy bátorság kell ahhoz, hogy valaki ellene merjen szólni a háborús őrületnek.

A kávéházban előkeresem a Népszavát s most valamennyire megnyugszom.

»Statárium, népöldöklés, háború« című vezércikkében ezt írja:

»... Boszniában véres gyilkosság történt, meggyilkolták a trónörököst és feleségét és íme, ahelyett, hogy az emberek a vér láttára örökre visszaborzadnának minden emberélet kioltásától, vérpárát izzadó, halálszagot árasztó hirdetések borították el azonnal Szarajevó utcáit, melyek tízszeres halállal fenyegettek meg egy népet... Felségárulásra: halál. Hadsereg elleni bűntényre: halál. Közrend megzavarására: halál. Lázadásra: halál. Fölkelésre: halál. Nyilvános erőszakra: halál. Gyilkosságra: halál. Emberölésre: halál. Súlyos testi sértésre: halál. Gyujtogatásra: halál. Rablásra: halál. Minden e bűntettekre való segédkezésre: halál. Bármely lázító csoportosulásra: halál.«

S aztán olvasom, hogy a szerb városokban fölgyujtogatják a házakat, kirabolják az üzleteket, halálra ütlegelnek szerb asszonyokat és gyerekeket s mindezt már az osztrák-magyar monarchia háborús ügynökei rendezik. Bátor hangja van a cikknek, őszinte rémületet és kétségbeesést érzek ki belőle, de aztán semmi több. Semmi konkrétum arra vonatkozólag, hogy mit kellene most tennünk, nekünk, szocialistáknak, azoknak, akik ellenségei vagyunk a háborúnak. A lap többi cikkei maradtak ugyanolyanok, mint amilyenek azelőtt voltak. Nagy fölhívások a választási előkészületekre. Elolvasom ezeket a cikkeket is és ellentétet látok köztük és a vezércikk között.

Kétségtelen, hogy a párt vezetőembereit

készületlenül találta ez a fordulat. Itt vagyunk magunkra hagyottan, nem látjuk az útirányt, hogy merre induljunk el és nem tudja senki megmondani nekünk, hogy mit tegyünk.

Az egyesületekben az emberek már komolyan tárgyalják a háború eshetőségét, a titkárok azonban belevetették magukat a választási mozgalomba s olyan erőfeszítéssel úsznak benne, mint valami iszapos pocsolyában.

— Dolgozni — mondják —, agitáció, bizalmi-ülések, házi előkészítő bizottság — és mindezt azért, hogy szavunk legyen a választásoknál.

— Mit tegyünk a háború ellen ? — kérdezem.

A Népszava is csak dadog, neki sincs semmi különösebb mondanivalója.

Végre július 23-án »A háború réme kísért« című vezércikkében azt mondja :

»Nehéz aggodalom szállja meg milliónyi ember szívét. Talán már holnap el kell szakadni a békés foglalkozástól, fegyvert kell ölteni és gyilkolni menni. Ádáz öldöklés képe rajzolódik elénk : magyar és szerb, német és orosz, francia és román fegyverek milliói törnek egymásra, százezernyi özvegy, millió árva emlegeti majd siratva az ítélet esztendejét... A mi föladatunk, a mi kötelességünk, hogy fölemeljük tiltó szavunkat a háborús párt vészes uszításai ellen, nehogy az uszítók azzal kérkedhessenek, hogy az egész ország mellettük van... A mi föladatunk és kötelességünk Magyarország dolgozó népének nevében tiltakozni minden vérontás ellen. A dolgozó nép ellenségei nem Szerbiában vannak. A mi ellenségeink a kizsákmányolók . . .

A magyar szociálista munkásság kötelessége, hogy az uszítással nyiltan és határozottan szembe szálljon ... Bátran és nyiltan kell hirdetnünk : Magyarország dolgozó népe nem akar és nem tűr vérontást ...«

Az első hang, amit akár én is kimondhattam volna. Nem akarok háborút, egész emberi valómmal, osztálytudatommal, testvéri szeretetemmel tiltakozom az eljövendő vérontás ellen. De kihez szóljak, hol vannak azok a társaim, akik egyek velem természetben és gondolkodásban. A lapban hírek jelentek meg nagy oroszországi sztrájkokról. — Talán ők! — gondolom magamban. — Talán az oroszok — s most visszaemlékezem olvasmányaimra, az orosz regényekre, amik hangban és tartalomban mindig olyan közel voltak hozzám. Goncsarov, Gogoly, Tolsztoj, Turgenyev, Dosztojevszky, Gorki, Andrejev Leonid, Arcybasev és mind, mind, akik az orosz urak tunyaságáról és gonoszságáról és a szegény muzsikok elnyomatásáról, megkínoztatásukról és a megváltásba vetett hitükről beszéltek nekem ... És az 1905-ös orosz forradalom.

S mi most kétségbeesetten itt állunk a háború küszöbén s ők megint megmozdultak ott messze, a roppant nagy földeken. A hírek szerint a sztrájk egyre terjed és egyre inkább a forradalom felé sodródik. Péterváron 150.000 a sztrájkolók száma. Rigában 40.000. A fölgyülemlett indulatok villamoskocsikat és házakat rombolnak szét. Az utcákon barrikádokat emelnek a sztrájkolók.

Oroszország felé gondolok, ahol általános föl-

kelésre készül a nép és itt állok az újságkiadók kirakata előtt, ahonnan vörösbetűs plakátok azt ordítják a szemembe, hogy:

— HÁBORÚ!

3.

Az ember elveszítette hatalmát önmaga fölött. Tegnap még azt hihettük, hogy az adott körülmények között valamennyiünknek módja és ereje van ahhoz, hogy részben alkalmazkodón s részben alakítón élje le életét. Nemcsak a filozófiától megkótyagosodottak, a nietzschei és stirneri individuumok, hanem mi szociálisták, kollektivitásra törekvő emberek is kiestünk az egyenes irányvonalból. Azt hittük, velünk nem játszanak a véletlenek, tudjuk, hogy mit miért akarunk s a közösséghez fűződő természetünk határozza meg akaratunkat. Tudjuk, hogy szuverén joggal nem mi határozzuk meg a világ alakulását, de mégis fáj most, hogy itt állunk eszetlen handabandákra, állati elvadultságra készen, vagy kétségbeesetten, a tehetetlenség tudatával a zajló történésekben. Be kell ismernünk, hogy elvi tudásunk legnagyobbrészt nem egyéb absztrakciónál, logikai tornánál s most, hogy ránkszakadt a valóság: elsősorban nem gondolkodó, hanem érző lények vagyunk. A hangulatok rabjai. S a hangulatunk olyan, amilyenek a helyzetek és körülmények körülöttünk. Vannak, akik fölmagasztosultaknak, veszteségek és meggondolások nélkül hősöknek érzik magukat, vannak, akik gyámoltalanul kapkod-

nak erre-arra s vannak olyanok, akik meghalni szeretnének, mert úgy érzik, a háború csak halált jelenthet az ő számukra. Szellemi vagy fizikai halált, vagy mind a kettőt.

Nem dolgozom semmit. A terek roppant méretekben kitágultak körülöttem, nem találok egy pontot, ahol megállhatnék, ahol összegyüjthetném erőimet és kezdhetnék magammal valamit. Milyen jó azoknak a fiatal írótársaimnak, akik nem olyanok, mint én. Akik a Meteorba járnak, azok kifeszítik a mellüket s mint szociálisták, úgy tesznek, mintha fütyülnének az egész háborúra. Megvetik és ezzel közömbösítik a maguk részére. A Newyorkban a bohémek és a zseniális költők járnak s ők szerencsés természettel úgy veszik a dolgokat, ahogyan vannak. Beszélnek a háborúról, de csak úgy, mint valami óriási csínytevésről. Szokatlan zajnak, ideges és idegesítő állapotnak fogják föl s megpróbálkoznak elhelyezkedni benne. Zökkenő nélkül írják a verseiket, csak valamivel több érzelmességet kevernek a soraikba. Teljességben elhiszik azt, amit a lapok írnak s ők is a nemzethez tartozónak érzik magukat, ahhoz a nemzethez tartozónak, aki győzni fog a háborúban. Közéjük ülök, hogy legalább így, a beszélgetések közben megfeledkezzem kétségbeesett magamról. Idegen vagyok nekik és ők is idegenek az én számomra.

Szívesebben tartózkodom a Meteorban. Itt mégis lehet hallani valamit a pártemberektől. Ha nem is vagyok velük egy nézeten, lehet velük vitatkozni. Ők még mindig bíznak az Inter-

nacionálé rendcsináló erejében, hiszik, hogy az utolsó pillanatban bekövetkezik valami, ami a fejére esett világot visszaállítja a talpára. De érzem, hogy ez is csak olyan lefetyelés, éretlen szóöblögetés, aminek semmi komolyabb jelentősége nincsen. Néha úgy gondolom, hogy jegyzeteket készítek ezekről a napokról, de ahhoz sincs erőm, hogy ebben a formában kezdjek rendszeresen dolgozni. Pillanatról pillanatra élek. S olyan kicsinek érzem magam, mint egy mákszem. Az artistalányokat is figyelem, ők is riadtak kicsit, de nem kétségbeesettek. Ott ülnek a kávés asztalok körül, a szoknyájukat föllibbentik egészen a térdükig, illatoznak a parfőmöktől s a kifestett szemeik valami különös jövendőt vízionálnak a füstben és fullasztó hőségben. Mi lehet az ő szemükben a háború? Valamiféle különös vadászat s a pénzvadászás nagyobb lehetősége az ő számukra. Most is jobban megy már a dolguk, mint néhány héttel ezelőtt. Idegen, pénzes emberek tévednek be a kávéházba s ők megkezdik rájuk a vadászatot. Új ismeretségeket kötnek, új szerelmekben merülnek el és újra és újra megjelenik közöttük az öreg zsidónő az ékszeres dobozaival.

Még senki semmi biztosat nem tud, de már mindenütt látni lehet a készülődéseket az átrendezkedésre. A helyzet lassan megérik. Valahol csak el kell határozni, az újságokon át csak közhírré kell tenni a háborút s az emberek, fiatalok és öregek, nők és férfiak beleállnak a viharba s ellenállás nélkül sodorni hagyják magukat.

S július 24-én megjelennek a hadüzenet első hírei a lapokban. Úgy írnak a szerbeknek küldött ultimátumról, mint valami menyegzői meghívóról. Egyedül a Népszava hangja recseg ki disszonánsan a kórusból. »Ultimátumot küldtek Szerbiának« című vezércikkében azt írja:

»Ultimátumot küldtek Szerbiának! Szándékkal írjuk így, hogy küldtek, mert már most, a végzetes lépés első pillanatában is ki kell kiáltanunk, hogy tőlünk, ennek az országnak a népétől idegen ez a lépés... Ez az ultimátum pusztára csak a diplomácia abszolutizmusának műve... Háborút akar az abszolutizmus és háborút készít elő ez az ultimátum, amelyről Tisza csütörtökön este a sajtó képviselői előtt azt mondta, hogy ez nem olyan diplomáciai lépés, amely akár további alkudozás, akár eszmecsere tárgya lehetne... A háborús veszedelem küszöbén a magyar proletárság nevében kijelentjük, hogy ennek az országnak a népe nem akar háborút és néprontó gonosztevőnek, a történelem szégyenfájára szegezendő bűnösnek tartja a tragikus végzet fölidézőit.«

Jól esik, hogy a Népszava az én nevemben tiltakozik a háború ellen. Állásfoglalása az én állásfoglalásom is, de a cikk írója azt is mondja, hogy a magyar proletárság nevében a »Történelem szégyenfájára szegezendő bűnösnek tartja a tragikus végzet fölidézőit«. Honnan tudja az újságíró, hogy a magyar proletariátus így gondolkodik ezekben a pillanatokban? Valóban így lenne ez s csak én nem látom azokat az erőket, amelyek fölgyülemlettek és készen álla-

nak a támadásra a proletariátusban ? Lehetséges az, hogy a proletariátus ilyen és a proletárok, azok a munkásemberek, akiket én ismerek, azok egészen mások ? Az egyesületben és az utcán naponta érintkezem munkásokkal és alig akad közöttük néhány, aki képes és hajlandó lenne valami komolyabb megmozdulásra a háború ellen. Beszélgetek, vitatkozom velük és látom, hogy föl sem tudják fogni ennek a történelmi pillanatnak a jelentőségét. Hűséges tagjai az egyesületnek, sztrájktörésbe nem lehetne őket belevinni, május elsején hajlandók ütközetbe menni a rendőrök ellen, de arról, hogy mi a háború, komolyan senki sem világosította föl őket eddig. Érzik a pusztulás lehetőségeit, de valahol a belsejükben úgy vélik, nem közvetlenül az ő bőrükre és vérükre menő lesz ez a pusztulás. A katonák sorsa az egészen más ! Igaz, hogy a katonák az ő testvéreik, városi munkások és falusi parasztok, de mégis nem egészen azonosak a beszélővel. Ő, aki itt áll előttem, vagy itt ül velem szemben az egyesületi asztalnál, úgy véli, hogy a háborúskodás a katonák dolga s hála Istennek, ő még nem került sorra, vagy már túlvan a katonáskodás idején. S vannak köztük olyanok is, akik beszéd közben kifeszítik magukat s talán jól esne nekik, ha katonablúz feszülne a mellükön és kard csörrenne meg az oldalukon.

Honnan gondolja hát a Népszava cikkírója, hogy a magyar proletariátus fölkészült és képes rá, hogy sorsdöntőn beleavatkozzon a háború kérdésébe ? !

Lehet, hogy velem együtt ő is az oroszokra gondolt.

Ugyanebben a lapszámban megint van egy cikk, amelyben ,,Új forradalom« címen ismét az oroszokról van szó. Azt írja:

»Valósággal az 1905-i orosz forradalom jelenetei újulnak föl a cár birodalmában. Az orosz proletárság elemi erővel kelt fel és futótűzként terjedő sztrájkmozgalommal mutatta meg forradalmi elszántságát.«

Vagy talán a francia proletariátusra gondol a cikk írója? »A francia szociálista párt rendkívüli kongresszusa« címen róluk is szó van a lapban. Így:

»A francia elvtársak nagyjelentőségű kongresszusa némi módosítással magáévá tette a Keir Hardie—Vaillant-féle javaslatot, amely kimondja, hogy háborús veszedelem idején az ellenséges államok szervezett munkássága nemzetközi sztrájkot rendez, hogy a háború kitörését megakadályozza.«

Mégis, lehetséges talán, hogy nem fogunk elmerülni a sárban és vérben. Lehet, hogy van valami értelmük ezeknek a határozatoknak. Kinek lenne most kedve felelőtlenül játszani a szavakkal? Ha külföldön megindul a proletariátus fölkelése, akkor mi sem maradhatunk el mögöttük tétlenül. Azt a közhangulatot, amit a háborús uszítók keltettek föl a tömegben, ügyes, merész lendülettel át kell fordítani az ellenkezőjére. A fölizgatott energiákat a háború ellen kell fordítani. Az oroszoknak és franciáknak van már forradalmi tradíciójuk; ők bizo-

nyára tudják, hogyan készítsék elő és hogyan indítsák el az első lépéseket.

Bizakodón mondom otthon Jolánnak:

— Kint olyan események történnek, amik talán elhárítják tőlünk a veszedelmeket.

— Persze, hogy ma már nem lehet csak úgy szó nélkül vágóhídra vinni az embereket — feleli ő meggyőződéssel. — A nemzetközi szolidaritás érzése ellent fog állni az uszítóknak.

Anyám nyugodtan s szinte ellentmondást nem tűrőn jelenti ki:

— Ha az urak akarják, akkor megcsinálják a háborút.

— Nem az urak mennek a háborúba, hanem a szegényemberek.

Nem engedi megingatni magát:

— Ha az urak parancsolják, akkor a szegényemberek elmennek a csatákba.

Jolán mesélni kezd az Apjáról, aki 78-ban részt vett a boszniai okupációban:

— Nem halt meg, szegény, a háborúban, de olyan betegséget szerzett, amiben el kellett pusztulnia. Napokig nem szállhatott le a ló hátáról s ettől olyan gyomorbajt kapott, ami ellen nem volt orvosság. Emlékszem rá, én már jó nagyocska lányka voltam, hogy kínlódott szegény Apám, heteken át. Úgy sírt, mint valami kisgyerek s néha úgy fölordított, mint valami agyonkínzott állat. Dobálta magát az ágyban s a fájdalmában körmeivel kaparta a falat. S mindezt a bajt a háborúból hozta magával.

Anyám nem akart Jolán mögött maradni s ő a 48-as háborúról kezdett mesélni.

— Azok az idők mások voltak — mondtam én. — Azóta nagyot haladt a világ, a kultúra átformálta az embereket, ma már nem lehet velünk úgy bánni, mint a barmokkal. Nekünk nem ellenségünk a szerb nép és mi sem vagyunk az ő ellenségük.

— Hiába mondod ezeket, gyerekem. Más az, amit az ember mond és más az élet. Beszélek én itt naponta az emberekkel és asszonyokkal s nem igen látom, hogy ezek összeszednék magukat és nekimennének az uraknak. A szegényember úgy csinálja, ahogyan az urak parancsolják.

— Maga ezt már nem érti, Mutterkám — mondja neki Jolán. — Valamikor azt tartották, hogy a szegénység az Isten rendelése, a szociálisták azonban bebizonyították, nem kell, hogy szegény és gazdag emberre legyen elosztva a világ. Minden embernek egyforma joga van az élethez.

— Jól van, csak beszéljenek, ez senkinek semmijébe se kerül.

— Úgy látom, maga titokban azt kívánja, hogy háború legyen.

— Nem kívánom, ez nem igaz! Soha senkinek a vesztét nem akartam, de az igaz, ha vége lesz a háborúnak, akkor azoknak, akik megmaradnak, jobb dolguk lesz. Kevesebb ember csak könnyebben tud megélni a földön.

— De ha háború lesz, akkor nekem is mennem kell. Gondolja meg, mit érezhet az az Anya, akinek a fia elesik a háborúban.

Anyám rámnézett, valami ismeretlen, különös tüzek égtek a tekintetében. Csak nézett, hallgatott, mintha valamin gondolkodna s aztán elmosolyodott úgy, mintha megsimogatna a mosolyával.

— Hiszen nem mindenki esik el a háborúban ! S miért éppen téged választana ki az ellenség ! ? Ne beszélj az ilyesmikről, emlegetni se jó az ilyesmit.

Nem beszéltem tovább. Ezekben a pillanatokban az Anyám szavain át megértettem a többi embereket is. Ők is olyanok, mint az Anyám, ők is el tudják képzelni a háborút anélkül, hogy a számukra valami veszedelem származna belőle. A bajok majd a szomszédnak jutnak ki s lehetséges, hogy az ő szegény sorsuk megváltozik az ezrek és milliók elpusztulása után. Sötét, fölfedhetetlen mélységek élnek az emberekben. S ha rájuk lenne bízva a világ sora, soha semmi sem változna meg benne az emberiség javára. De nem az emberek csinálják a történelmet, hanem a történelem alakulása formálja át az embereket is egyre magasabbrendű, egyre tisztultabb életű lényekké. Az Anyám jó asszony, önfeláldozóan szeret bennünket, harcol és dolgozik értünk, de a szűk családi körön túl nem látja meg a dolgok összefüggését. Ide-oda sodródik anélkül, hogy tudná a dolgok értelmét és nem is nagyon kíváncsi arra, ami a mi szűk köreinken túlesik. Mi azonban más emberek vagyunk. S még inkább más emberek a nyugati kultúrországok népei. Olvasmányaimból tudom, hogy a szocializmus a világ megváltására hiva-

tott eszme s a szociálisták ellenségei a háborúnak s vállalják a harcot az egész emberiség boldogulásáért.

Négyesben otthon ülünk a szobában, este a lámpa körül s így négyen majdnem egészen más négy világot képviselünk. Bözse hallgatja a beszédünket, úgy figyel, hogy a száját is nyitva felejti s aztán közbekotyog naív, kicsi butaságokat. Fogalma sincs arról, hogy mi lehet a háború. Úgy gondolja el, hogy a katonák előrántják hosszú kardjukat, csitt-csatt, eljátsszák a háborút s aztán vége. Jolán inkább érzéssel, mint ésszel fogja föl az egészet. Szerinte a háború csúnya és embertelen s ezért elítéli és tiltakozik ellene. Anyám az ő piskótaszívével és vasfejével kimozdíthatatlan az állásából.

— Nem tudtok ti semmit — mondja újból. — Szép az, amit beszéltek, de ti is csak emberek vagytok s az egyik ember gyönge, a másik meg gonoszságokra használja föl az erejét.

Sok igazság van abban, amit az öreg beszél, de nem tudok megfeledkezni az oroszok forradalmi mozgalmáról, a francia szociálisták határozatairól és hiszem, majdnem bizonyosra veszem már, hogy elmúlik rólunk a háború kísértése.

Másnap szaladok a kávéházba, hogy átnézzem a lapokat. Sajnos, semmi jót, semmi biztatót nem találok bennük. És a kiadók kirakatai előtt is nyüzsögnek az emberek, százaknak és százaknak mintha semmi egyéb dolguk nem lenne annál, hogy az utcán álldogáljanak és tanakodjanak ostoba, kicsinyes észjárásuk szerint,

A Népszava még mindig tüzel az uszítók ellen. »Nem akarjuk az embermészárlást!«

De a 26-i vezércikkében már azt mondja: »Kitört a háború!«

»Ma a szociáldemokrácia hangja az egyetlen hang az országban, mely még az utolsó pillanatban is tiltakozását kiáltja ki a háború ellen... Büszkén viseljük ennek a ragyogó izoláltságnak minden tövises dicsőségét, mert tudjuk, hogy ezzel a szociáldemokrácia történelmének leggyönyörűbb hagyományaival vállalunk közösséget.«

Bent ültem a kávéház ablakában, elfáradtan és letörten tettem le magam mellé az újságot. Bevégeztetett, gondoltam. Az Anyámnak, akiről azt hittem, hogy gyámoltalan, rövid gondolkozású asszony, neki volt igaza. Ránkszakadtak a gonoszságok s most a vér és öldöklés következik. Ártatlan emberek elveszítik életüket anélkül, hogy tudnák, miért és mivégre. Fölkeltem, hogy meginduljak hazafelé, elhagyatottan és valami betegséggel meglepetten. Kinézek az utcára s látom, most nem százan, hanem ezren, talán annál is többen állnak az újság kirakata előtt. Mindenféle szedett-vedett népség, valaki már zászlót is hozott magával, magasra emeli a nemzetiszínű lobogót s a tömeg mintegy extázisban ordítja:

»Éljen a háború!«

»Le a gyilkos szerbekkel!«

Fölemelik a karjaikat, öklükkel belefenyegetnek a levegőbe s némelyek úgy tesznek, mintha széttárulkoznának a megváltó pillanatok előtt.

Lovasrendőrök cirkálnak az úton, de nem avatkoznak bele a keveredésbe. Valaki azt kiabálja, hogy kezdjenek bele a himnusz éneklésébe. Össze-vissza fölszakadnak a hangok olyan rendezetlenül, mintha az éneklő emberek egymást akarnák megelőzni valami dicsőséges versenyben. Aztán lassan összehangolódik a lárma s a tömeg érzéssel énekel, szinte bőg már, mint a kiéhezett nyáj. A Nyugati felől újabb emberek jönnek, de már katonás sorokba verődötten és zászlóval. Ezek is énekelnek, de nem a himnuszt, valami háborús nótát, valami vad, megszégyenítő dalt. S ezt a dalt, percek alatt mindenki megtanulja. Valami háborús ügynök, vagy züllött agyvelejű firkász találhatta ki ezt a förtelmet. De ki gondol most az esztétikai szépségre s a szellemi értékekre ?

Mint egy megveszett orgona, ordítja a tömeg :

»Megállj, megállj kutya Szerbia !
Nem lesz tiéd soha Bosznia.
Mert a magyar nem enged,
Míg egy csöpp vére ered
A hegyek oldalából.«

Szállt a dal, mocskos, megtépett szárnyakon s közben a házak ablakai kinyíloltak, hasas polgárok s félig mezítelen nők kidugták magukat a tér fölé és zsebkendőkkel integettek le az éneklőknek. Lehet, hogy ebben a pillanatban senki sem dolgozik, az utcák olyanok, mintha népvándorlás folyna rajtuk végig.

Nincs menekvés. Az emberek annyira szeretik egymást, hogy nem tágítanak egymás mellől,

összekapaszkodnak, hogy így, csomókban süly-lyedjenek el valami feneketlen mélységben.

Hol vannak a szervezett munkások, hol vannak az elvtársaim ? !

Akik hisznek a szocializmus világmegváltó hivatásában, azok árván, magukra maradtak. Nincsenek testvéreink és nincsenek vezéreink !

A Népszava július 28-i vezércikkében már ilyen sorokat olvasok :

»... Az a hír, hogy lent a temesi parton szerb csapatok dunai hajókról a mi csapatainkra lövöldöznek ... A szerbek tehát nem érik be azzal, hogy maguk idézték föl a végzetet, de siettetik is azt ...«

Bent a hírek között pedig megtalálom a híradást az orosz sztrájkról :

»A forradalom kezdete Pétervárott ... 160.000 a sztrájkolók száma. Forradalmi hangulat az egész országban !«

Olvasom ezt a híradást, de mit higyjek el belőle ? A szerbekről szóló cikk hangja és tendenciája nem azonos már a tegnapi vezércikk hangjával és tendenciájával. Már a Népszava is azt mondja a szerbekről, hogy gyilkosok s már azt is majdnem kimondja, hogy a bűnösöket nekünk kell megbüntetnünk. Majdnem azt mondja : Fegyverbe polgártársak, valamenynyiünk kötelessége a haza megvédése ! Úgy érzem, hogy majdnem ezt mondja a Népszava, de hallgatok erről az érzésemről, még a barátaimnak, még Jolánnak sem szólok. Alig lehet a hangomat venni, nincs kedvem semmihez, várom, hogy valaki meginduljon felém, kezet

adjon és szövetkezzen velem valami komoly cselekedetre. Nem szólok a Népszava cikkéről, hiszen ők mégis csak az én elvtársaim, hátha én tévedek, várok türelmetlenül és egyre kevesebb bizalommal.

S másnap »A szervezett munkásokhoz !« címen fölhívás jelenik meg a lapban.

»Nagy események vihara közeledik ... Aki bevonul a kaszárnyákba, annak tudnia kell, hogy ilyen rendkívüli körülmények között mit szabad cselekednie ... Férfiasan kell viselkedni ... A szervezett munkás ilyen körülmények között is nagyobb érték az öntudatlan embergépeknél. Nagyobb morális erő lakik benne ... Nehéz a sajtónk helyzete, most le kell mondani a szabad kritikáról, propagandáról, mert ebben a válságos helyzetben mi sem akarhatjuk, még a legigazságosabb kritikával sem megnehezíteni az intézők dolgát.«

Azt, amit tegnap és tegnapelőtt mondtak, elfújta a szél. Hol vannak a szociálista tradíciók, hol vannak azok, akik néhány nap előtt még azt írták, hogy tiltakozunk a háború ellen és büszkén vállalunk közösséget a szociáldemokrácia történelmének eme leggyönyörűbb hagyományával ? !

Úgy érzem, hogy elárultak bennünket s akik nem lettek árulókká, azokat lelövöldözik a túlsó partról.

Az újságok kirakataiban augusztus 2-án kifüggesztették az új hírt :

»Jaurèst meggyilkolták !«

»Egy ismeretlen ember tegnap este egy revol-

verből többször rálőtt Jaurès képviselőre, aki néhány barátja társaságában vacsorázott. Jaurèst két golyó érte. Halála pár perccel a merénylet után következett be. A merénylőt letartóztatták. Személyazonosságáról nem akar semmit sem vallani. Zsebében még két revolvert találtak.«

»Értesülésünk szerint a francia szociálista képviselőnek azért kellett meghalnia, mert a francia szociálista párt legutóbbi kongresszusán a háború ellen foglalt állást.«

A Népszava nagy cikket közöl Jaurès emlékezetére.

Azt mondják, nem tarthat soká a háboru, legföljebb néhány hétig, néhány hónapig. Idősebb emberek beszélnek így, apák és anyák, akik személyesen túl vannak ugyan az életveszedelmeken, de féltik és őrizni szeretnék világba szakadt fiaikat. S ez már valami. Ezek között az öregek között megnyugodhatik a lélek, vagy legalább is kinyílhat s őszintén szólhat a háború ellen. Ők is olvassák az újságokat s a megsavósodott vérükkel nem akarnak büntető expedíciókat küldeni más országok népei ellen. De ilyenek is csak kevesen vannak. S csodálatosképen inkább a jobb polgárok között találkozhatik velük az ember, mint a szegények között. Lehet, ez azért van így, mert birtokon belül élnek, van valami matériális féltenivalójuk s ezeken a vagyonokon át látják fiaik sorsát is. A szegények másképp gondolkoznak. Az az érzésük lehet, hogy nincs veszteni valójuk s így könnyebben adják magukat oda az őrületnek. A gazdagabbaknak meg-

vannak a jó ruháik, amik szépen és hódítón a testükre szabottak s a pénzharácsolás mellett emberemlékezet óta vágyaik kiélhetéséhez is megvannak a lehetőségeik. A szegények talán úgy érzik, hogy a katonamundér kiemeli őket a szürke, ismeretlen milliók közül, egyénenkint az előtérbe lépnek s örülnek neki, hogy valaki végre őket is emberszámba veszi. Így lépnek elő emberekké, hogy megtagadják emberségüket. Kiszolgáltatják magukat a militarizmus hódító akaratának s az újságok uszító lármája összezavarja bennük a gondolatokat.

S többé nincs rendőri büntetés és morális törvény a gyilkosságra uszítás ellen. Stréber kis firkászok, akik eddig észrevétlenül dobálództak a lapok körzetében, most a fölszínre könyökölik magukat, hazug, romantikus történeteket agyalnak ki a háború népszerűsítésére s a hősök dicsőítésére. És azok közül is sokan, akiknek nevük van, akik, mint írók és művészek tündökölnek a szürkék között, azok közül is sokan föladták emberi önérzetüket, ott ágálnak az első sorban az uszítók táborában.

De mégis, vannak olyanok is, néhányan a Nyugat írói közül, akikben szót kér a humánus lélek s mikor a politikusok pártkülönbség nélkül hajlandók párthíveiket a háborús Molochnak föláldozni, ők kicsordult szívvel sírvafakadnak s ilyenkor a tiltakozás szavai is fölzendülnek belőlük. Nem harcosok ők, de bátor halottsiratók.

Sokat csavargok kettesben Jolánnal s ilyenkor megállapítjuk :

— Rossz volt a munkásság nevelése. A párt

nem adta meg nekik azt, ami tudatos és önérzetes emberré alakította volna át őket.

— Emelékszem még — mondom — arra a vitára, ami Bresztovszky Ernő és Szabó Ervin között folyt le a szociálista művészetről. Szabó Ervinnek volt igaza. Azzal, hogy valaki a pártfrázisokat versbe szedi, még nem csinál művészetet.

A pártfrázisok a napi praktikák után igazodnak a művészetben pedig az alkotó ember legmélye, érzelmi és szellemi karaktere fejeződik ki.

— Ez így igaznak látszik, de azzal, hogy azt mondod, a művészetben az ember karaktere fejeződik ki, nem bizonyítottad be azt, hogy csakis a jó ember karaktere fejeződik ki a művészetben. S ha nem így van, akkor kell, hogy legyen lényegében jó és rossz művészet.

— Ami rossz, az nem lehet művészet, csak démonikusan újszerű, vagy nagyszerű. Azokat az írókat, akiket mi különösebb kifogások nélkül emlegetni szoktunk, akiket példaadó nagyságoknak tartunk a művészetben, azokat én mind a pusztulás ellenségeinek és a jövő előharcosainak tartom. Ahhoz, hogy valaki nagy alkotásokat hozzon létre, nagy eszmékkel telítettnek kell lennie. S hiába mondják, hogy a politika a reális hétköznapok tudománya, én azt tartom, hogy a művészet sokkal közelebb áll a hétköznapokhoz és a reálitásokhoz, mint a politika. Ha a történetíró rekonstruálni akarja a mult képét, sokkal áthatóbb és mélyebb értékű anyagot talál hozzá a művészetben, mint a pártszónokok beszédeiben és az újságok

híradásaiban... Szabó Ervinnek igaza volt a a művészetre vonatkozólag és ez áll az egész szocialista nevelésünkre is.

Így beszéltem s ez azt jelentette, hogy keresem a kivezető utat abból a káoszból és elveszejtő nyomorúságból, ami körülöttem van. Hónapok óta alig is írtam valamit s érzem, hogy újra kezdek megtelni, érnek bennem a dolgok s nemsokára kinyílik a szám, hogy elmondjam érző és gondolkodó önmagamat. S most nincs semmi az utcákon, a kávéházban és otthoni környezetemben, ami előbbre lökne, ami célt mutatna és felé segítene engem. Magamra vagyok hagyatva s amit beszélnek körülöttem, az nyomtalanul elszáll a füleim mellett. Mélyre kell ásnom, ha valami értéket akarok fölhozni. Legjobb szeretném, ha nem kellene beszélnem az emberekkel s ha meg tudnám tenni, hogy ne vegyek újságot a kezembe. De, mint a többiekben, bennem is megvannak a civilizatorikus szükségletek; bemegyek a kávéházba és elolvasom a lapokat. Olyan vagyok, mint a gyógyíthatatlan alkoholista, aki tudja, hogy végzetesen kárára van az ital s mégis leül az asztal mellé, s teli pohárból önti magába a bort vagy pálinkát. Elég lenne a cikkek címeit látnom, hogy megundorodjam tőlük, de nem tudom megtartóztatni magam. Belekezdek a sorokba s fölfalom a riporterek hazugságait s a vezércikkírók zabolátlan frázisait. S már a Népszava is egy húron pendül a polgári lapokkal. Már ő is ilyeneket ír a vezércikkében:

»Németország hadat üzent Oroszországnak s az orosz katonák már meg is kezdték a támadást Németország ellen... A provokáló Oroszország, a német hadüzenet már csak kényszerű válasz a véres cár árulására... Most már nem Szerbiáról van szó: Az európai kultúra vívja harcát az orosz barbársággal. A kancsuka uralmát meg kell törni, az orosz zsarnokságot meg kell semmisíteni. Ez az idők parancsa s e parancs jogosságára nézve ma már nincs és nem is lehet nézeteltérés a szabadság hívei között. Az orosz barbárság elpusztítása: kultúrérdek. Az orosz birodalom rombadöntése: a nagyobb kultúra és a több szabadság diadalát jelentik. Az európai kultúra fegyvereinek győzni kell a hóhér cár kancsukái fölött.«

Nemsokára pedig így ír:

»Sabác bevétele.«

»Annyi izgatott várakozás, képtelen híresztelés és találgatás után végre megtörtént, amire már mindenki régen várt: A Monarchia hadserege bevonult Szerbiába.«

Továbbá:

»A keleteurópai háborúban nem történt nevezetesebb esemény. A Monarchia és Németország már be is rendezkedett azokon a területeken, melyeket meghódítottak és a lakosság rokonszenvvel fogadja a hódítókat.«

Olvasom ezeket a híradásokat, ezeket a fertőző írásokat, az én elvtársaim cikkeit s mint a gyerek, sírni szeretnék tehetetlenségemben. S az ő híreik és a kényszerűség nélkül vállalt bolondító ordítozások kifogyhatatlanok:

»A nyugateurópai háború harcterein a németek megtartották döntő fölényüket. Természetes, hogy most már nem nyomulhatnak olyan óriási gyorsasággal előre, mint a háború első napjaiban. Ha azonban megerősítik azt a hírt, hogy a belgák nem kapták meg a rendelt ágyúkat, akkor valószínű, hogy nemsokára Namur is osztozik Liège sorsában s a német hadak előtt szabad lesz a francia határ.«

Előre hát, gondolom magamban, legázolni a szegény embermilliókat a szocializmus nevében! A szabadság nevében! Az emberszeretet nevében! . . . Az ember rosszabb az állatnál, alattomosabb és gerinctelenebb, gyávább és ordítozóbb a hullarabló hiénánál. Nincsenek szentségek, amiket föl ne áldozna a maga érdekeiért. És ebben a vérzivatarban is mindenki a maga kis érdekeit akarja kielégíteni. S azt hittem, már senki sincs körülöttem, mikor egy napon levelet kaptam Szabó Dezsőtől. Ismerem és szeretem az írásait, de személyesen még nem találkoztam vele s eddig írásban sem váltottunk egymással szót. Így kezdi a levelét:

»Kedves Barátom, engedd meg, hogy tegezzelek, mert úgy érzem, hogy a testvérem vagy és szeretnélek megölelni.«

S egy gyötrődő emberi élet kiált felém a papirosról. Siratja az elpusztulókat és lázong az intézményes gyilkosságok ellen. A szavai olyanok, mintha megtüzesített vasdarabok lennének, élnek és égetnek. A levelet hangosan is fölolvasom. Jolán örül neki, hogy Szabó Dezső írt nekem, Anyám is meghallgatta a levelet

és ő is megszólalt. S már nem az, aki a háború első napjaiban volt. Szomorúan és meggondoltan beszél. Mennyi elrettentőt láthatott s milyen szörnyű víziók élhetnek ennek az öregasszonynak a fejében, hogy most így beszél. Nézem őt s látom, hogy nemcsak a lelkével, hanem a testével is megváltozott. Láthatóan megsoványodott, az arca ráncos s a szemei mélyen behúzódtak a gödreikbe. Mint mindig, most is fekete kendő van a fején s szinte gyámoltalanul pislog felénk alóla. Mintha félne tőlünk. Mintha azt várná, hogy szemrehányást fogok tenni neki valamiért, valamiféle bűnökért, amiket meggondolatlanul elkövetett ellenünk. De miért is szólnék neki barátságtalanul, vagy éppen megdorgálón? Hiszen ő már a hatvan esztendeje felé közeledik, majdnem hatvan esztendeig nyomorgott és kínlódott valami lebonthatatlan terhek alatt s most, hogy jött az emberritkító háború, úgy gondolta: feje fölül leomlanak a terhek s egyszer talán ő is levegőhöz jut. Lesz elegendő kenyere és kevesebbet kell dolgoznia, mint eddig. De nem buta asszony ő, csak szűk látóköre van, nem ismeri a betűket s alig is találkozott még segítő, jó emberrel ebben az életben. Mindenre önmagától kellett rájönnie és mindent egyedül kellett megcsinálnia. Megszédül hát a pillanatoktól, amik idegenek és titokzatosak előtte. Hallott kínokat és förtelmeket az elmult háborúkról, de azok már mesékké alakultak át az emlékezetében, legendák födik be az elesetteket s akik meghaltak, hősökké léptek elő az ő emlékezetében ugyanúgy, mint a többi szegény-

emberek emlékezetében. De vér van még az ereiben és agyvelő a fejében s az elmult hónapok elegendők voltak ahhoz, hogy látókká legyenek a szemei, hallókká a fülei és fölértse ésszel azt, ami körülöttünk történik.

— Azt hittem a háború csak igen rövid ideig fog tartani s aztán egy jobb világ következik el a számunkra. De már látom, hogy az emberi gonoszságnak nincs határa. A fűszeres, meg a hentes bezsebeli a pénzeket, meghíznak majd mint a bivalyok s mi elpusztulhatunk ebben a szemétben. Mi lesz veletek is ? Se munkátok, se kenyeretek ! Mi lesz a maga gyerekeivel is, Jolán ? A Rudi csak elkuntyorog valahogyan itt maguk között, de mi lesz a lánykákkal ? Mi lesz azokkal a gyönge csöppségekkel ? Milyen kevés érzés van az emberekben, milyen gyalázatosak és szívtelenek valamennyien.

Oda kellett állni, hogy megvígasztaljuk az öreget. Azt mondtam neki :

— Nincs ezen siránkozni való. Tévedett akkor, mikor azt hitte, hogy a háború megváltja magát a nyomorúságtól s most is téved, mikor azt hiszi, hogy minden ember nyomorult gazemberré lett. Éppen most olvastam föl maga előtt ezt a levelet és hallhatta belőle, hogy van még olyan, aki úgy érez és úgy gondolkodik, mint mi.

— És higyje el, Mutterkám, sokan vannak ilyenek, — szólt közbe Jolán is. — És egyre többen lesznek szerte az egész világon, akik megundorodnak a mai állapotoktól, kijózanodnak, megint emberekké lesznek és összefognak, hogy

megváltoztassák a világ rendjét. Nem szabad elcsüggednünk, ha élni akarunk. Maga már annyi mindenen keresztül ment, hogy ezeket a bajokat is el tudja majd viselni. És egyszer mégis csak jóra fordul minden. Én is sírhatnék és panaszkodhatnék, de nem akarok elcsüggedni, nem akarok egyszerűen félreállni. Gondolok a gyermekeimre, de mit csináljak velük! Sajnálom a lánykákat, de nem hozhatom őket haza. Ott legalább adnak nekik kenyeret és krumplit. A Rudit betesszük a napközi otthonba s ő is csak átvergődik ezeken a nehéz időkön. Így van ez, Mutterkám s ha nem roskadunk össze idő előtt, akkor elhiheti, hogy lesz ez még jobban is.

Úgy beszéltünk az öreggel, mint valami megriadt gyerekkel. Eddig ő volt a mi gyámolítónk s most úgy látszik, mintha ezentúl nekünk kellene őt gyámolítanunk. Mi vagyunk az erősek, ő a gyönge, mi felnőttekké fejlődtünk, ő mintha visszaesett volna a gyerekkorába. De mégis jobb így, mint volt néhány héttel ezelőtt. Akkor, mint az idegenek eltávolodtunk egymástól, most megint összetalálkoztunk, megismertük egymást és jól esik így együtt maradnunk. Így együtt én is erősebben állok a lábamon, tisztábban látok és határozottabbak a mondani valóim.

Szabó Dezsőnek válaszoltam, aztán megint ő írt s ebben a levélben annyi erő és életakarat volt, hogy engem is előbbre lökött. Ha vannak emberek, akik így szólnak hozzánk, akkor megered a mi szavunk is s föllobban bennünk az

élet lángja, ami szomorúan és fáradtan majdnem kialudt már. Készülődtem az írásra. Érzéseket és vágyakozásokat hordtam magamban s most kifeslik belőlem az első vers. Háborús vers, de nem olyan, mint a szomszéd költők versei. Nincs benne semmi a hősök dicséretéből s a formája nem hasonlít az én régebbi verseim formájához. Művészetemre vonatkoztatva sem multak el fölöttem ezek az idők nyomtalanul. A szavaim keményebbek és zengőbbek lettek, plasztikusabban foglalják magukba fölkívánkozó érzéseimet. A belső dinamika szétfeszítette a megmerevedett formákat, a játékos rímek és a hangulati lebegések helyett a vers testiségét akarom megformálni. Úgy érzem a szavakat, mintha téglák, kockára vágott kövek lennének, egymás mellé és egymás fölé rakom őket, mintha házat építenék. Akiknek megmutatom a verset, azok meglepődötten olvassák és úgy tesznek, mintha nem értenék. Később, a vitatkozás közben kitűnik, hogy ésszel megértik az egymás mellé rakott sorokat, de egészében nem tudják fölfogni. Valami idegenség van benne a részükre. Hiába olvassák, nem folynak beléjük a szavak, pillanatok alatt áthidalhatatlan árok van köztük és a vers között. Azt modják : Futurizmus. — Nem igaz — feleltem. — Csak annyi igaz, hogy más mint az eddigi verseim voltak. Közvetlenebb, őszintébb. A futurizmust sokban külsőséges valaminek tartom, ez pedig úgy szakadt ki belőlem, mintha egy darabja lenne a húsomnak. Nem művészet ez, ami kivülem van,

hanem ez vagyok én, egész emberségem szavakba zártam.

De mindez csak beszéd. Ezekkel a magyarázkodásokkal a verset nem hozhatom közelebb az olvasóhoz s egyelőre ugyanaz a sorsa a versemnek, mint magamnak. Idegenek vagyunk az idegenek között. Laphoz nem küldöm be, várom a folytatását, jönnek-e a testvérei, akik mellé állnak és együtt bebizonyítják erejüket és elfogadtatják magukat az elutasítókkal.

Ekkortájban levelet kaptam Milotay Istvántól, amelyben munkatársnak hív meg »Új Nemzedék« című lapjához. Ismerem a lapot, elég nívósnak és elég szabadszelleműnek tartom, elfogadom a szerkesztő meghívását. Talán egy hely, ahol egyet-mást elmondhatok majd abból, amit látok s amit gondolok. Különben nincs helyem, ahova dolgozhatnék. Azelőtt elég sűrűn jelentem meg a Népszavában, most nincs hozzá kedvem, hogy kéziratot adjak nekik. Elvi ellentét van közöttünk s néha elítélendőbbnek tartom a párt vezető embereit, mint a polgári pártok vezetőit. A polgári lapok uszítása ma már közömbösen hagy, tudomásul veszem, hogy ők azt csinálják, amit azelőtt is csináltak. Lényegükben nem változtak, csak hangosabbak, kegyetlenebbek és szemérmetlenebbek lettek. A Népszava azonban frontot változtatott s ma mindannak az ellenkezőjét mondja, amire tegnap esküdött. Közvetlenül a háború kitörése előtt tiltakozott a vérengzés ellen s ma már büszke arra, hogy a szervezett munkások jó, megbízható katonák. A szociálista újságírók

úgy tesznek, mintha elvesztették volna a látóképességüket s mintha meghülyültek volna. Nemcsak annak örülnek, hogy a szervezett munkásokból jó katonák lettek, hanem a közben megnyomorodottakat is úgy szeretnék elénk idézni, mintha azok boldogok lennének azért, mert elvesztették a kezüket, lábukat vagy átlőtt tüdővel ott hörögnek a tetves lövészárkokban. Az egyik legutóbbi riportjában azt írja a lap :

»Szabadka felől 380 sebesültet hoztak. Ezek Sabácon túl nyomultak előre és győzelmes ütközeteket vívtak. Valamennyien jókedvűek és mind vissza akarnak menni a harctérre.«

Nem igaz ! Nem akarom elhinni, amit a riporter ír. Nem akarom elhinni, hogy az emberek ennyire megváltoztak volna. S ha így lenne, szerintem a Népszavának akkor sem szabadna ezt így megírni. Miért nem beszél most a magyar proletáriátus nevében, miért nem sikolt, jajong és káromkodik azok helyett az emberek helyett, akiket halomra hánytak a meszesgödörbe, vagy megnyomorodottan visszahozták őket a sebesültszállító kocsik Pestre. Már úgy gondolom, hogy az orosz forradalmi hírek is tendenciózus kitalálmányok. Csak azért írnak az orosz nép lázongásairól és szenvedéseiről, hogy ezzel is nagyobb kedvet csináljanak az embereknek a hódító háborúhoz. Különben lehetetlen lenne, hogy az oroszok osztályharcának a hírül adása mellett, ilyen hírek jelenhessenek meg a lapban :

»Harctéri sebesültek a munkáskórházban. Kint jártunk a munkáskórház árnyas fái között,

benéztünk a napsütéses, tiszta szobákba és elbeszélgettünk a háború ide internált sebesültjeivel. Mind testvéries érzésben találkozik itt és valamennyien hű és jó bajtársai egymásnak és egytől-egyig gyűlölik az ellenséget és egész szívükkel kívánják a Monarchia győzelmét . . . Egyik sebesült minden reggel a Népszavát várja, mikor megérkezik a lap, olvassa hangosan és szeretettel, mint már vagy tíz esztendeje minden nap. K. J. harminc esztendős balatoni földmunkás ez a régi, kipróbált Népszava-olvasó, aki vagy öt héttel ezelőtt a feleségét és két gyermekét otthonhagyta s a szervezett munkás fegyelmezettségével és elhatározottságával vonult be a katonasághoz és a harcokban igen tevékeny részt vett.«

Alig tudok szavakat találni, hogy kifejezhessem fölháborodásomat. A munkáskórházban testvérien szeretik egymást az emberek és szívből gyűlölik az ellenséget ! Az a földmunkás, aki tíz év óta előfizetője a Népszavának, lelkesülten elhagyta a feleségét és gyerkeit azért, hogy hadba vonulhasson a Monarchia győzelméért és tevékenyen kivette a részét a harcokban. Mit adhatott ennek az embernek tíz esztendőn át a Népszava ? ! S a Népszava munkatársa most nem gondol erre a multra, nem gondol az elhagyott asszonyra és a gyerekekre és nem gondol a szociálista mozgalom tradicióira ! Semmire se gondol, csak az uralkodó osztály érdekeire és boldogan újságolja tovább, hogy nemcsak itt van így, hanem a szövetséges Németországban is . . . Jelenti, hogy :

»A berlini »Welt am Montag« foglalkozik a német szociáldemokratáknak a háborúban tanusított magatartásával. A nemzetnek — írja a lap —, amely most a háborúba vonul, csaknem a fele szociáldemokrata, pedig még nemrég belső ellenségnek tekintették őket. Nagyon jól tudjuk, hogy keleten a barbárság él és ezek ellen éppen a szociáldemokratáknak kell a legélesebben harcolniok. Sok tiszt mondja, hogy a szociáldemokrata katonák a békében is kitüntek a többi egyén között s azok, akiket a polgári hatóságok »vörös« jellel jeleztek, a legjobb katonák voltak . . .« Nagyon természetes ez, írja tovább a Népszava. »A háborúban nemcsupán a nyers erő mérkőzése, hanem a szellemi fölény dönti el a legtöbb esetben a harc sorsát és a mai általános védkötelezettség más, mint a hajdani zsoldos seregek. Tudás, a katonák szellemi színvonala és a cél felé való öntudatos törekvés minden egyes embernél, ez emeli a hadsereget a másik fölé, enélkül puszta vasdarab lenne a technikának a háborúban felhasznált minden vívmánya. És éppen a tudás, az öntudatos törekvés van meg az öntudatos szociáldemokrata munkásságban, sokkal nagyobb mértékben, mint a népesség más rétegében, ezért tüntek ki a szociáldemokrata munkások is a hadseregben a többi közül. S ezt most már a német hadvezetőség is belátja.«

Hogy mennyire igaza van a Népszava munkatársának, ezt két nap mulva a Vorwärtsből átvett közlemény bizonyítja :

»A porosz hadügyminiszter arról értesítette

a lapokat, hogy ezentúl megszűnik az a tilalom, amely a szociáldemokrata iratok terjesztését a hadseregben megtiltotta.«

A menekülés érzése fog el. Sohasem voltam politikus, az emberi értékek legnagyobb zsibvásárának tartom a politikát s most is, mindezt a sok aljasságot a politika számlájára írom. Szabó Ervinre gondolok, aki már évek óta küzd a munkásság elpolitizálódása ellen s a szocializmus elárulását látja benne. A pártvezérek harcról prédikáltak a munkásságnak, osztályharcról s most elhagyják az osztály szót, csak a harcról beszélnek, aminek egyszerű értelmezése a háború. Útját vágták az antimilitarista mozgalomnak, mintha csak jó szimattal megérezték volna, hogy eljön az idő, mikor úgy esik majd jól nekik, hogy a szervezett munkásokat, mint a militarizmusra előkészített páriákat dícsérhessék meg. Többé nincs egy szavuk a drill és a kiszolgáltatottság ellen. S ha olvasni akarok valamit, amiben, ha nem is nyilt háború ellenes állásfoglalás, de legalább emberi riadalom és humanizmus van, akkor másfelé kell fordulnom. Az irodalom felé. A nyegle stiliszták és a részeges költők most megemberelik magukat, hangosan sírnak és a kiáltásaik, mint a világító tűzjelek röpülnek föl a sötétségbe.

Ady Endre »Hősök a költőgépben« cím alatt így ír a Nyugatban:

»A fiú huszonegy éves, erős, éhes budapesti, nekem titkárom is, fogadott fiam is. Bizonyos, hogy harcba fog menni, viszik s bár a fiú okos, kellően, pestiesen cinikus, ezúttal csupa hit és

csodákat vár. Bánt ez a kifordultsága, ez a síró és bízó elcsecsemősödése s válogatott rémítgetésekkel kínozom ... Azt mondják, hogy ezekből ott a harctéren hősök lesznek egyszerre s amint nézem verítékező, erős, sápadt homlokát, valóban, mintha látnám rajta azt a bizonyos hősi koszorút.«

Ady jegyzetéből alig lehet kivenni, hogy mit akar mondani, de ez a dadogása ez a bizonytalansága is érték az általános mellkiduzzasztások és gátlás nélküli ordítozások közepette. És mellette Szabó Dezső fájdalmas fölhördülései.

Ők szenvednek és érzem, hogy rajtuk keresztül végre is bátran és nekiszántan el kellene indulnunk valamerre.

5.

A szellemi nyomorúságok után a gazdasági nyomorúság is ránkszakadt. Azok az okoskodások, amelyek a háború gyors befejezésével számoltak, megbuktak. Úgy okoskodtak az emberek, hogy a technikai eszközök fejlettsége miatt, gazdasági és pszihológiai okok miatt nem tarthatják magukat ezek a rendkívüli állapotok, az egész háborús felfordulás csak múló epizódja lehet a kultúrnépek történelmének s aztán visszazökken minden a régi kerékvágásba. A megrázkódtatások után majd a fejlődés demokratikus korszaka következik el. Már sokan hajlottak efelé az elgondolás felé s még mindig nem mutatkozott meg tisztán,

hogy az egyelőre befejeződni nem akaró háború : ma-holnap világháborúvá fog kiszélesedni. Szemünk előtt játszódtak le és buktak meg a nagy semlegességi komédiák, de a mi lapjaink még mindig hangosak a győzelmes és közeli béke igérgetésétől és a nagy közvélemény úgy hiszi, mennél több állam avatkozik bele a harcba, annál hamarább kell, hogy az egésznek végeszakadjon. Ez a hangulat. De egészen más a reális valóság. Rohamosan csökkennek a munkaalkalmak és rohamosan emelkedik az élelmiszerek ára.

Az újságok a zsír, a kenyér és tej árának az emelkedése miatt panaszkodnak a leghangosabban. De mindennek semmi reális következménye nincs. A piacról eltűnik az árú, soha nem látott zugkereskedelem van kifejlődve, a társadalom egyik rétege halad a gyors gazdagodás felé s a másik rétege alig tudja beszerezni a napi élelmi szükségleteit. Az asszonyok nagy része máris kereső nélkül van s a gyerekek sírvakövetelőző gyomrát nincs mivel kielégíteni. Akik elmentek a harcterekre, azokra nem támaszkodhatik az itthonmaradt család, bárha ők küldhetnének amazoknak s akik férfiak még itthon vannak, azoknak egyrésze nem talál munkaalkalmat. Lehet, hogy ezek az állapotok megváltoznak. A hirtelen jött káoszban azonban nem tud megindulni a termelés normális menete s az okos ember ma nem dolgozni vagy dolgoztatni, hanem pénzt akar keresni. Sohasem látszott még ilyen világosan, hogy egészen más valami : dolgozni és egészen

más valami, pénzt keresni. Akik kereskedni s méginkább üzérkedni tudnak, azokra most fölvirágzott, azok pedig, akik munkájuk árából éldegéltek s ma sem tudnak egyebet csak dolgozni, azok elmehetnek a pokolba. A hadi üzemeken kívül senkinek nincs szüksége a dolgozó kezekre és a gondolkodó agyvelőre.

Mi már napok óta alig tudunk hozzájutni valami ennivalóhoz. Lehet, hogy a mi nyomorúságos helyzetünk nem általános, de ha így is lenne, ennek a tudata bennünket nem igen fog megmenteni az éhhaláltól. Tehetetlenek vagyunk magunkkal, nem tudjuk merre forduljunk, hogyan és mibe kezdjünk bele. Vannak ismerőseink, akik ugyanilyen helyzetbe jutottak s milyen érdekes, férfi ismerőseim nemhogy napról-napra elkeseredettebb ellenségivé lennének a háborúnak, hanem gyámoltalanul megjuhászodnak vagy félreérthetetlenül kijelentik : Legjobb lenne, ha bennünket is behívnának. Adják ide azt a fegyvert s aztán hadd végezzünk azokkal a rohadtakkal. Addig úgysem lesz vége, amíg ezeket egy szálig ki nem irtjuk...

Mi nem így gondolkodunk. Van úgy, hogy azt hiszem nem is gondolkodunk. Nem érdemes, hogy törjük magunkat. Legjobb szeretném eltenni magam, mint valami hasznavehetetlen bútordarabot. Semmi keresni valóm az eleven emberek között. Nem közösek a gondolataink és nem közösek az érzéseink. Milliókon valami szörnyű rágályos nyavalya vett erőt s én immunis vagyok ezzel a betegséggel szem-

ben. Mindig ilyen magányosságban maradok? Arra sem vagyok jó, hogy közösen meghaljak a többiekkel? De igen, éppen hogy erre való most mindenki. Meghalni! Lemondani az élethez való jogunkról, idegen parancs alatt kimenni a harctérre és ölni vagy megöletni. De én se gyilkolni, se könnyű szívvel legyilkoltatni nem akarom magam. Élni akarok, hiszen eddig még alig is kóstoltam bele az életbe. Tengődtem, vergődtem, küzködtem. Nem tudtam megmutatni, amim van. Mennyi szép elgondolás és cselekvésre váró akarat sínylődik bennem és mennyi mindenkinek adósa vagyok ezen a földön: jó szóval, segítő mozdulattal vagy egy darab kenyérrel. Sokszor elszomorítón úgy gondolom, hogy nekem senki jó emberem nincsen s ha magamba szállok, akkor érzem, hogy nem így van. Hogyan léphettem volna ki abból a szemétből és tudatlanságból, ahol fölnevelkedtem, ha senki nem segített volna nekem? S ha nem is segítettek a szó teljes értelmében, mégis, ahhoz is szerencse kellett, hogy útközben nem akadtam össze erősebbel, mint én vagyok, elindultam és egyenesen jöttem egészen a mai napig. Nekem senki semmit nem adott, de nekem mégis adnom kell nekik valamit: ez az én természetem. Sok mindenből fölöslegem van s ha nem osztom szét, akkor megkeseredik általuk az életem. Nem az fáj tehát, hogy nem tudok a többi emberekkel kimenni a harcterekre, hanem az fáj, hogy ők kimennek és elhagynak engem és azt a világot, amelyben eddig éltünk s amelyben ábrázatunk vonalai és lelkünk színei tükröződnek.

Örülök neki, ha csak egy pillanatra is akadnak társaim, akik megértenek, akiket én is megértek és fenntartás nélkül szerethetek. Leginkább a fiatal írók között akadnak ilyenek. Vannak közöttük, akik szocialistának vallják magukat és ésszel fel is értik azt, amit kimondanak. Beülünk a kávéház valamelyik sarkába és meghitten beszélgetünk. Ha valaki idegen hallana bennünket, könnyen összeesküvésnek is minősíthetné ezeket a beszélgetéseinket. El is vagyunk készülve holmi meglepetésekre, időnkint körülnézünk, nem tévedt-e közelünkbe detektív vagy más gyanús figura. Talán egy jámbor ábrázatú bácsika, aki úgy látszik kettőt se tud olvasni s aztán szalad a rendőrségre, hogy feladjon bennünket. Ma már ilyesmi sem ritka eset. A munkásszervezetekben is módfelett ügyelni kell, hogy a betolakodó spiclik közénk ne vegyüljenek s ugyan így van az egyéb haladó és szabadgondolkodó egyesületekben is.

Nemrégen történt meg, hogy a Galilei-kör egyik vitaestéjéről kipofoztak egy fiatalembert. Nem tett semmit ez az ember, csak állt ott a hallgatóság között, néha helyeselt is az előadónak s egyszerre csak suttogni kezdtek az emberek. »Spicli« súgta az egyik a másikának s ez a drótnélküli sürgönyzés pillanatok alatt befutotta a termet keresztül-kasul. Lefojtott izgalom, az előadó beszélt, de már senki sem figyelt rá odaadással. S egyszerre kitört a vihar.

Valaki elkiáltotta magát a fiatalember mellett:

— Spicli! Gyalázatos kémkedő!

Mindenki tudta, hogy miről van szó. Karok emelkedtek a levegőbe s valamennyi ököl ütni akart egyet a megriadt emberen. Védekezett és kiáltozott s a sápadt arca körül a vöröses haja majdnem olyan volt, mintha tűz lobogna a feje körül. Húzták a gallérjánál fogva és löködték, gyömöszölték át a tömegen.

— Ártatlan vagyok ! — kiáltotta. — Ártatlan vagyok !

Sejteni lehetett, hogy a Galilei-körben, ahol mindig is folytak holmi titkos és titokzatos megbeszélések, megint történnek valamiféle olyan dolgok, amikkel a fennálló rendet készülnek támadni. Hiszem, hogy itt születnek meg majd megint az első antimilitarista csoportocskák, innen indulnak el majd az első röpiratok a megülepedett munkásszervezetek és kaszárnyák felé. Mert történnie kell valaminek. A fiatalság, ha ma még hallgat is, holnapra vagy holnaputánra ismét összeszedi magát és megpróbálkozik kibújni a megszabott keretek közül. És így, ennek a tudatával megyek be én a Galilei-körbe, vagy ülök le a kávéházi sarokba beszélgetni.

— Lapot kellene csinálni — mondom. — A fiatalságnak nincsen helye, ahol megszólalhatna. A Nyugatnál az a tendencia, hogy bezárulkozzanak s különben is vannak olyan mondanivalóink, amikkel sehova nem engednének be bennünket.

Barátaim nem idegenkednek a lapcsinálás gondolatától. Ők is, mint én, szociálista orgánumot szeretnének. Olyant, ahol irodalom mellett politikáról is beszélhetnénk. De nincsen

pénzünk és olyan forrásaink sincsenek, ahonnan pénzt szerezhetnénk. De azért nem adjuk fel a reményt. Egyelőre lehetetlen megcsinálni, de ha nagyon rajta leszünk, mégis csak nyélbe ütjük.

Egyelőre a Nyugat felé orientálódunk. A Nyugat, a körülményekhez képest, eléggé szépen viselkedik a háború kérdésében. Nincsenek kimondott szempontjai, de vannak olyanok a munkatársai között, akik nem szédültek el az általános részegségben. Az esztétika és a humanizmus nevében fájdalommal szólanak a háború ellen. Reménye lehet az embernek arra, hogy ez a gyönge hang egyszer megerősödik és a siránkozásból öntudatos tiltakozás lesz.

Így gondoltuk és az egyik napon, mintha közénk ütöttek volna. Csalódtunk az Internacionálé papjaiban s ezen a napon az irodalom papjai közül is hátatfordított nekünk az egyik.

A Nyugat legújabb számában »Páris vagy Weimár« címen cikk jelent meg Balázs Bélától. Ki hitte volna, hogy éppen ő, az érzelgős széplélek, a német metafizika pókháló-szövögetője ugrik bele a vérözönbe, mint valami római hős ? A hangja, ami eddig a szűzlány sóhajtozásaihoz hasonlított, most riadót trombitál és olyan elszántan férfias, hogy leomolhatnának előtte Jerikó falai. Aki eddig csak selypíteni tudott a képzeletbeli hercegnők előtt, most azt kiáltja :

»Ez a háború szent. Ami ilyen ész- és érzékbontóan nagy, ami így túlnő látásunkon és ítéletünkön, az az örök elementumok világából való, mégha mi cselekedjük is. Ez a háború

szent az emberiség történelmében, mint ahogyan szent volt a Fudziama és a Mont Everest és a Parnassus és minden felhőbe tűnő hegyóriás a völgyi népek előtt. Szent kell, hogy legyen ez a háború, mert csak a világalkotó elementumok örök törvénye támaszthat ilyen néprengést... És mert örök természettörvény munkája, tehát értelme van...«

»Ezt régóta tudjuk, de jó most ismételni és mindennapi imádságul újra és újra elmondani... Nem szeretjük többé Párist... Haj, latin világosság kristályharmóniája! Nem fogunk többé szeretni... Így van. A francia kultúra latin szelleme stagnáló, abstrakt kristályrendszer, vegetáció nélkül való, mozdulatlan és jövőtlen. *Ezért van ott annyi forradalom.* A francia forradalmak racionalista forradalmak, a dialektika eredményei, nem a néplélek öntudatalatti áradásai. Ezért nem jelentett egy francia forradalom sem állomást... Ez temperamentum dolga. Ötletekért haltak meg (a forradalmárok) nem eszmékért. A latin szellemnek mindig is ötletei voltak csak.«

Így szónokolt Balázs Béla s mi ülünk a kávéházban, alakuló laptervekkel a fejünkben s hirtelenében alig is tudunk szóhoz jutni. Nem a meglepetéstől, hanem az undorodástól némultunk el. A Nyugat-generáció első háborús vészmadara. S valószínűnek tartjuk, hogy jönnek utána a többiek is. Az általános őrület átcsapott erre a területre is. Pillanatról pillanatra meginog bennünk az emberekbe vetett hitünk. Akiben tegnap még bíztunk, az mára elárulja

magát és mí úgy érezzük, hogy minket is elárult. Balázs Béla nem tartozott azok közé az írók közé, akiktől szociális gondolatot és segítő cselekvést várhatna az emberiség, de mégsem gondolhattuk volna, hogy így hátat fordítson a haladó gondolatnak és holdkóros lelkesültséggel beálljon a skrupulus nélküli uszítók közé.

— Vessünk rá keresztett — mondja valaki — és felejtsük el, hogy eddig írószámba vettük.

— Az ő szemében a francia kommün nem egyéb gyanús értékű ötletnél és Flaubert, Zola, Rousseau és a többiek mind, akik a művészetben és a filozófiában kivilágított utakat jelentenek a szellem birodalma felé, mindezek nullák az ő szemében.

Jó lenne, ha kereszteket faragó ácsokká képeznénk át magunkat és fáradhatatlan kubikusokká, akik megásnák a sírjukat és elföldelnék bennük a kultúra és humanizmus árulóit.

»Szent ez a háború« — zengi a misztériumok és a szimbólikus mesék költője. — »Szent kell, hogy legyen ez a háború!«

S nekünk már harapás kenyerünk nincsen ezen a napon. És hány százan és ezren vannak ma így ebben a megőrült városban! Íme a szent háború áldása mireánk, emberekre!

— Így nem mehet tovább — mondja az Anyám. — Én beteg vagyok és nem tudok keresni rátok, nézzetek hát utána, hogy legalább a napi falatunk meglegyen.

Nem tudunk neki válaszolni. Igaza van és semmi szavunk nem lehetne ellene, ha elénk állna és leszidna bennünket, hogy a bőr is le-

váljon az arcunkról. Mennyi mindent adott ő már nekünk ebben az életben s mi most, hogy ő magával tehetetlen, annyit sem tudunk neki visszaadni, ami az éhezéstől megmentse.

Jolán kimegy Bagóékhoz, hogy körülnézzen náluk és szóvá tegye a Mutter ügyét. Anyagiakban mindig ők álltak közöttünk legjobban, bizonyára most is segíteni tudnának rajtunk. Amíg a Mariska nem volt férjnél, addig az egész keresetét hazaadta s most is szerencsénk van: Bagó jó ember, szocialistasága nem merül ki üres szájaskodásokban, nemcsak a támadó kedv, hanem a szolidaritás érzése is megvan benne. Ő is és a felesége is igénytelen emberek a külsőségekre, különösebben nem költenek a ruházkodásra, legfeljebb jobbat és többet esznek, ha módjuk van hozzá. És jól esik nekik, ha mást is megkínálhatnak ennivalóval. Bagóban nincs semmi a nyomdászok gőgjéből és parvenű kispolgárságából. Sem idegenhez, sem valaki másik rokonunkhoz nem tudott volna Jolán elmenni, hogy elpanaszolja megszorult helyzetünket. De igaz, hogy most sem rólunk, hanem az Anyánkról van szó. Együtt lakunk vele, tudjuk, hogy a mi kötelességünk lenne segíteni így a beteg állapotában, de hiába való minden önkínzó töprengésünk. Ahol nincsen, onnan adni sem lehet.

Jolán estig kint maradt Bagóéknál s valami pénzzel és harapnivalóval jött vissza.

Anyánk örült annak, hogy nem feledkeztek meg róla, de mégis nem a nevetés, hanem a sírás kísérte ezt az örömét. Megszégyenülten érezte

magát tehetetlenségében. Ezek azok a szörnyű pillanatok, mikor a szegényemberből koldus lesz. Nagy szegénységében eddig független embernek érezte magát s most úgy véli : nincs többé joga ahhoz, hogy mint Anya, mint a család feje szóljon föl közöttünk. Érthető ez a kétségbeesése. S ki érthetné meg a szegényembernek ezt a lelkiállapotát, ha én és Jolán nem értenénk meg ? Ez az öregasszony egész életén át robotolt, hajnaltól éjfélig dolgozott, hogy valahogyan félretolhassa magától a szennyet és az emberi megaláztatást. Úgy tudja, ahhoz, hogy az ember megélhessen, dolgoznia kell és ő dolgozott, nehogy megkérgesedett, becsületes kezei beszenynyeződjenek a könyöradományoktól. Most is azt mondja :

— Azt sem hittem volna, hogy valamikor ennyire kerüljön a sorsom. Milyen nyomorult így az ember. Miért nem döglik meg a szegény ember, ha már a betevő falatját se tudja előkaparni.

Én hallgatok, mintegy sötét bűntudatban. Jolán vigasztalja a nekikeseredett öreget. Az asszonyok mégis csak mások, mint mi férfiak. Arra sem vagyok képes, hogy gyógyító szóval segítsek az Anyámon, holott szeretem őt és többre tartom mindazoknál, akiket eddig megismertem az életben.

— Nem szabad ezt így felfogni, Mutterkám — mondja neki Jolán. — Nem könyöradomány az, amit Mariskáék adtak magának. Emlékezzen csak vissza, mennyi mindent adott maga már nekik is. A maga szeretetét sohsem tudhatják

ők visszafizetni. Gondozta őket, dolgozott rájuk s a gyerekeiket is maga nevelte eddig. Soha nem lehet ezt egy anyának visszafizetni.

— Ne mondjon ilyeneket, Jolán. Hogyan is mondhat ilyeneket? Hát azért bajlódtam én azokkal a csöppségekkel, hogy most megkövetelhessem érte a béremet. Úgy tettem én azt, ahogy az érzésem parancsolta s ezért semmi sem jár az embernek.

— Nem is úgy küldték ők ezt, mintha ezzel meg akarnának magának valamiért fizetni. Nem ismeri maga a Bagót? Gondolnia sem szabad magának olyasmit, mintha ő meg akarta volna fizetni ezzel a semmiséggel . . .

Anyám elhallgatott, talán meg is nyugodott s talán kissé meg is gyógyult ettől a beszédtől. Hiszen nemcsak kicsinyes hiúságok vannak őbenne, hanem a békesség és összetartozandóság szeretete is. Az előbb még meg szeretett volna halni keserűségében s most már ide-oda tipeg a lakásban, a húst és kenyeret, amit Bagóék küldtek, tányérokra szeleteli és föladja az asztalra.

— Üljetek az asztalhoz és egyetek ti is — mondja. — Nem sok ez az egész, de mégis csak valami ebben a pokolban. Az Isten nem tud valami csodát tenni ezzel a világgal! — S már megint úgy kezel bennünket, mintha nem is ő, hanem mi lennénk a betegek. Mintha első sorban nem is ő, hanem mi szorulnánk rá a gyámolításra.

S kár lenne minden védekezés. Örülnünk kell annak, hogy ő örül neki, hogy fölsegíthet

bennünket. Eszünk és pillanatokra felengednek körülöttünk a szomorú hangulatok, amelyek már majdnem agyonnyomnak bennünket. Tele gyomorral megint csak tovább vergődünk. És nem sokára itt lesz a szombat.

Szombaton Bözse hozza a fizetését. Ő az egyetlen fix jövedelmi forrása a családnak. Sokat, roppant sokat dolgozik ez a kislány. A hadiüzemeken kívül talán a szemfedő-gyáraknak megy a legjobban a városban. Ebben az iparágban konjunktúra van, majdnem éjjel-nappal dolgoznak és a hítványka lányok még soványabbakká és vérszegényebbekké válnak a hajszában. A pinceműhely fülledt levegője és a szálló mészpor nemsokára őket is a sírba dönti. Bözse, ha este hazajön, fehér a haja a mésztől s olyan fénytelenek a szemei, mintha hályog volna rajtuk.

S ezekben a késő órákban sem fekszik le megnyugodtan aludni. Elővészi az ismétlő iskolai füzetét és írni kezd. Ha elmentünk, akkor nyugodtan dolgozik, de ha otthon vagyunk, akkor heccelődünk vele. Nekünk, vén szamaraknak jólesik játszanunk ezzel az elöregedett gyerekkel. Más lánykák ilyenkor szerelemre gondolnak, ő olyan ártatlan, mint a kisborjú s ha sírva is fakad azért, mert nem engedjük dolgozni, látszik rajta, hogy titokban örül a játéknak s ha elhallgatnánk, félénken és kíváncsian vizsgálgatna bennünket. A sírását nem vesszük komolyan. Tudjuk, hogy ő erre mindig készen van. Nagy szilvamag szemei kifogyhatatlan forrásai a sós vizeknek. Ingerkedően

csak rá kell tekinteni s már megerednek a könnyei, csillogó gyöngyök buggyannak ki a szemei sarkából és végig peregnek az arcán s ha ekkor mi nevetni kezdünk, az ő sírása is átcsap a nevetésbe. Törülgetni kezdi a könnyeit s nem csak az arca, hanem a kezefejei is nedvesek lesznek. És írja tovább a feladatát.

Egyszer belenéztem az irkájába és megleptek az egyenetlen betűkkel, gyakorlatlan kézzel írott mondatok. Egy bontakozó, értelmes és színes lélek szól ki az írásból. Az az iskolai feladat, hogy a saját életükből, mindennapi tapasztalataikból írjanak kis történeteket. Önállóan kell komponálniok. Bözse írásai mások és többek az egyszerű iskolai feladatoknál. Milyen jó megfigyelőképessége és eleven, gazdag fantáziája van ennek a szegényke lánynak. Nem vagyok elfogult vele szemben, de majdnem irígylésre méltó az, amit ő öntudatlanul csinál. Meglátszik rajta, hogy a kis szabad idejét a mi környezetünkben éli le, de van saját egyénisége is, arrafelé néz, mint amerre mi, de olyasmiket lát meg, amit mi nem láttunk.

— Különös ember ez a kis taknyos — figyelmeztettem rá Jolánt. — Figyelnünk és segítenünk kellene őt. Milyen más, primitívebb és esetlenebb volt a mi elindulásunk. S éppen azért, mert tudjuk, mi az fénysugár nélkül bolyongni, oda kell állnunk melléje.

Jolán is belenézett az irkába és ő is különösnek és szépeknek találja a kis történeteket.

— Ha sikerülne megcsinálnunk a lapot,

kuriózumképen lehoznék a dolgaiból. Nem úgy, mint irodalmi értéket, de olyan emberi dokumentumok ezek, amelyek így, nemkészen, kidolgozatlanul is értéket jelentenek. Láttam néger szobrokat és barlangi rajzokat, valahogyan ezeknek a rokonai ezek az írások.

Leültünk Bözse mellé, hogy beszélgessünk vele a leckékről. Szinte szemérmesen védekezett. Nem modtuk neki, hogy különöseknek vagy jóknak tartjuk az írásait, ő ezt a dícséretet meg sem értette volna, de úgy beszéltünk vele, hogy még jobban kinyíljanak a szemei és még nyiltabban merje megmondani, amit érez és gondol. Ha ő nem is veszi észre : a pubertás idejében van s ezért majdnem hisztérikusan érzékeny. S nemcsak a bőrös húsoktól, a zsírgyöngyös kávétól, hanem a nyers szavaktól és a fürkésző tekintettől is megímelyedik és érzékenyen bezárkózik.

Jolán melegen és bizalmasan úgy beszél vele, mintha egykorú barátnője lenne s ez a módszer bevált. Bözse, akinek még sohasem volt barátja, most kitárulkozott, kérdezgetett és tanult anélkül, hogy különösebben nehezére esett volna. A nagy idegenségben nekünk is jólesett, hogy felfedeztük őt a magunk részére. Eggyel többen vagyunk vele anélkül is, hogy ő egyelőre osztana vagy szorozna számításainkban.

Anyánknak is beszéltünk róla.

Boldogan mosolygott és azt mondta :

— A fene a fekete fejét, nekem sohsem szólt arról, hogy mit csinál. Lássátok, így van az,

ha az ember nem tud olvasni. Akár hogyan megöregszik, megmarad ökörnek.

Jolán felolvasott neki valamit az irkából.

Figyelt, nagyra nyitott szemekkel, aztán messzehangzóan sóhajtotta :

— Ez az egyetlen boldogsága életemnek, hogy ilyen gyerekeket szültem. — Ezt Jolán felé mondta és kiérezhető volt az asszonyi boldogság és hivalkodás a szavaiból. — Azon imádkozzon, hogy a maga gyerekeiből is legyen majd valami.

— Haj, jaj, Muterkám! Hol tartanak ők még! Sok kenyeret fognak még addig elfogyasztani, mire az ilyesmiről szó lehet náluk.

— Mégis csak készülni kell arra, hogy legyen valami az emberből. A gyerekekért az anyjuk felel első sorban.

Nevetve mondtam :

— A Bözse sorsát maga jól kiimádkozta. Belőle már alighanem költő vagy ilyes valami lesz.

— No hiszen szép kis örömöm lehet benne — mondta elhalkultan, de nem haraggal. — Ebből a fajtából magad is elég lehetnél a családban.

Most már heccelődőn folytattam :

— Itt van a Jolán is. Belőle rajzolóművész lesz, a Bözséből pedig költő. Mit akarhatna még ? !

— Szép kis banda — mondta. — Sírnom kellene ezen, de én egy vén szamár vagyok, aki mindig örülök nektek.

És nevetett és mi is nevettünk, mintha valami különös ajándékoknak örülnénk.

6.

— Szent ez a háború! — figyelmeztet bennünket, parlagi embereket az érzékeny lelkű költő. S ma már majdnem maradék nélkül a szociálista vezérek is úgy gondolják, hogy csakugyan szent ez a háború és minden jó szervezett munkásnak részt kell venni benne, mint hajdan az őrjöngő lovagoknak a keresztes hadjáratban. Hogy így van, emellett tanuskodik a francia szociálista párt kiáltványa is. Hol vannak már az előző kongresszusok határozatai? Ki beszél még az általános sztrájkról és a forradalomról, aminek az aktivitásával szét kell törni a háború bilincseit? Valószínűleg már csak az őrültek, a megátalkodott lelkű antimilitaristák, a szent haza ellenségei sugdolóznak ilyesmiről valamilyen sarkokban. Azok azonban, akik ma Franciaországban a munkásság tribünjein állanak, azt mondják:

»Párisiak! Páris ezidőszerint szemtől szembe néz az ellenséggel, de azért Páris nem kevésbbé lesz büszke multjára és Páris nem kevésbbé fogja teljesíteni kötelességét. Páris hidegvérrel bízza magát hadseregére, amely meg fogja magát védelmezni és teljes nyugalommal megtartja bátorságát és kitartását, melyre szüksége van. A szociálista föderáció is folytatni fogja feladata teljesítését és felszólítja híveit, az egész szociálista munkáslakosságot, hogy teljes erejükkel teljesítsék feladatukat a hazával szemben!«

A l'Humanité-ben pedig Compère-Morel, a

francia szociáldemokraták egyik képviselője lendületes háborúba uszító cikket írt ezen a címen:

»Vérünk, húsunk, életünk a tiétek!«

Jaurès holtan és oszladozón fekszik a sírjában s fölötte elvtársai katonacsizmába bujt lábai dobognak olyan keményen, amilyen keményen a szegény halott sohasem hallhatta földre dobbanni ezeket a lábakat. A tüntetések és szónoklatok mit számítanak a munkásszervezetekből kikerült katonákhoz és a párt legutóbbi kiáltványához képest?! A halottak aludjanak s az élők harcoljanak: elméletben a közösség boldogulásáért s a gyakorlatban a gazdagok hazájáért.

Kik énekelik most Johann Mostnak, a nyugtalan anarhcistának forradalmi dalait? Ki zengi most Berlin, Páris, vagy Budapest utcáin, hogy:

»Kik voltak a házában
Időktől jog nélkül?
Kik szálltak mégis érte
A harcba hősökül?
Ó, nép ismerd fel, hogy te vagy,
Ki győző és legyőzött vagy!
Ébredj, ó, munka népe, fel! ó, proletárok fel!«

Nincs velünk a multunk és nincs előttünk a jövendő. Mi magunk pusztítjuk évtizedeken át épített értékeinket és végül önmagunkat is. Mint a banditák, széthordjuk az Internacionálé köveit s ezeket az ellopott köveket is egymás fejéhez verjük. S természetes, hogy a franciák után az angolok sem maradhatnak el a nemes versenyben. A Népszava írja, hogy az angol

munkáspárt is kiáltványt adott ki az oroszok ellen. A támadások után azt mondja a kiáltvány :

»Az angol munkáspárt a háború alatt támogatni akarja kormányát. Az önkéntestoborzásban MacDonald is részt vesz és egy, a néphez intézett iratában így szól : »A történelem egykor majd dönteni fog az igazság és igazságtalanság fölött. De most minden fiatalembernek be kell lépnie a hadseregbe, hogy Anglia győzzön.«

Az olaszok még semlegességben vannak és az ő szociálistáik legutóbbi kiáltványában még benne van az osztálytudatos proletáriátus hangja és az Internacionálé tisztelete és szeretete :

»Munkások ! Azok az okok, melyekkel háborúba akarnak vinni bennünket, nem érik meg azt az emberáldozatot és vagyont, amelyet a háború megkövetel. Jöjjetek össze népgyűléseken ! Álljatok szembe a háborús mámorral, állítsátok szembe tüntetéseiteket a háborús uszítás ellen . . . Az Internacionálé és a szocializmus nevében fölszólítunk benneteket, Olaszország proletárjait, hogy erőteljesen juttassátok kifejezésre a háború iránt való megdönthetetlen ellenszenveteket. Éljen a szocializmus !«

Ezzel szemben nem egészen három hét múlva megjelenik Scheidemannak, a német szociáldemokrata párt egyik vezérének levele az amerikai munkássághoz :

»Elvtársak ! Németországban senki sem akarta a háborút . . . Oroszországot terheli a felelősség ezért a háborúért. De mi német szociáldemokraták sem szüntünk meg németek lenni azért,

mert a szociálista Internacionáléhoz tartozunk. És amikor a birodalmi gyűlésben egyhangúlag megszavazzuk a hadiköltségeket, tulajdonképen csak valóra váltjuk azt, amit a birodalmi gyűlés szónoki emelvényéről pártunk legjobbjai gyakran kinyilatkoztattak.«

Scheidemann már távolról sem appellál a munkásság osztálytudatára, ő már azt is letagadja, hogy a szociáldemokrácia valaha is szót emelt volna a háború ellen.

Vandervelde, a központi iroda titkára még tovább megy, mint a német pártvezér. Nyilt levelet helyez el az orosz polgári lapokban, amelyben fölszólítja az orosz proletáriátust, hogy legyenek segítségükre kormányuknak a háborús időkben. Az orosz szociálisták először külföldi emigráns lapjaikban támadnak neki Vanderveldének, aztán a pártvezetőség az alábbi nyilatkozatot küldi el hozzá:

»Az orosz proletárság semmi esetre és semmi körülmények között sem köthet még csak rövid fegyverszünetet sem az orosz kormánnyal, hanem kénytelen tőle megtagadni ezt a támogatását. Föladatunknak tartjuk az orosz kormány ellen való engesztelhetetlen küzdelmünk folytatását, azon régi követelések alapján, amelyeket az orosz proletárság az 1905-iki forradalmi mozgalom idején nagy egységben fölállított és amelyeket az utóbbi két esztendő tömegmozgalmai alkalmából felújítottunk.«

Ismét fölsugárzik bennem a reménység, mégis talán az oroszok. Bennük évszázadok gyűlölete él s ezeknek az időknek az őrülete sem

tudja elfelejtetni velük azokat a szenvedéseket, amiket a cári parancs kényszerített rájuk s amelyeket a kozákok kancsukái ütöttek rajtuk. Valószínűleg nem az új társadalom fölépítésének kiolthatatlan vágya, hanem a mult ellen lázadó akarat az, ami nem engedi megtántorodni és elveszni őket.

A Népszava nem áll oda testvérhanggal emellé a kiáltvány mellé. Egyszerűen leközli a hírt s aztán tovább rohan, hogy idejében megdícsérhesse a magyar katonák fegyelmezettségét és áldozatkészségét és panaszkodjon a választórendszer miatt és fölbúzdítsa a munkásokat a választási munkálatokban való részvételre. Csak a másik oldalról, megint az irodalom teréről, hangzik föl egy hang, egy emberi sóhajtás, amely már nem is tud magán uralkodni s néhány szó után kiáltássá, tiltakozássá élesedik.

Lengyel Menyhért »Egyszerű gondolatok« címen jegyzeteket közöl a Nyugatban s anélkül, hogy az Internacionálét dicsőítené, anélkül, hogy hivatkozna a multjára s anélkül, hogy pártagitátorrá lépne elő, azt mondja:

»Az ember reggel fölébred — és minden reggel újból el kell hinnie, hogy háború van. Olyan abszurd, olyan lehetetlen a gondolat, hogy emberek milliói lövöldöznek egymásra, hogy ölik egymást a havas mezőkön, hogy egy óriási téli vadászat folyik, amelyben nemcsak a hajtók emberek, hanem azok is, akik a puskacső elé kerülnek — mondom —, épp olyan hihetetlen most az egész, mint a nagy világ-

fölfordulás első napjaiban, mikor mindnyájan egész biztosak voltunk afelöl, hogy egy világháború, melyben Európa civilizált népei öljék egymást — lehetetlen. Megmutatták és bebizonyították nekünk, hogy lehetséges... És mégis minden reggel újra kell elfogadtatni velünk. Ez a legbensőnkben élő tiltakozás és csodálkozás az egyetlen biztos reménység arra, hogy a háború mégis egyszer ki fog veszni a világból. Mert nem embernek való. A véres szekér, mely most átzörög a világon, hallatlan anachronisztikum.«

»És azt olvassuk: Galiciában megvertük az oroszokat. A valóságban ez azt jelenti, hogy meghalt ennyi és ennyi ezer orosz, megsebesült és fogságba kerül másik ennyi és ennyi ezer. Megvertük az oroszt... Mit akarunk mi megverni és megsemmisíteni, — az orosz rablás és hódítás politikáját, amit csinál a cár, Nikolajevics Miklós nagyherceg, Izvolszkij — és még egy csapat kimutatható és megnevezhető ember — szent meggyőződésem, hogy az egész csapat nem több, mint ötven vagy száz ember. Nem szívesen megkegyelmeznénk a tíz- és százezreknek, akik ártatlanul fordulnak föl a csatákban? — nem tragikus, hogy csak e holttest-hekatombák árán lehet mondani, hogy megvertük azokat, akik az egészet okozzák? Nem egy elemi érzés és fantasztikus düh tombol bennünk azért, mert még milliók holttestén keresztül sem tudjuk megfogni és valóságosan kézzel vagy bottal megverni — mit megverni, a bőrt lenyúzni róluk, elevenen megégetni azt

az ötvenet, aki ezt a gyászt és gyalázatot a világra hozta.«

Lengyel Menyhért nem szocialista s még csak nem is szociológus. Ez meg is látszik az írásán, nem érti föl azt a társadalmi törvényszerűséget, ami itt van közöttünk, ami a kevesek javára megnyomorítja életlehetőségeinket és újra meg újra ránkzúdítja a háborúkat. Ő csak író, de olyan író, akinek az embersége szólal meg az írásaiban s az ő emberi színezete nem fölületes kultúrmáz, amit az idők vihara lesöpörhetne róla, hanem mélyen gyökerezett moralítás, igaz emberiesség. Azt hiszi, ha bottal megverhetnénk, vagy elevenen megnyúzhatnánk a cárokat és a lelketlen játékot játszó hadvezéreket, akkor máris megváltozna a világ arculata. Szó sincs róla ! A világot a cárok és hadvezérek hullájával nem lehet megváltani. Mélyebbre kell leásnunk, nehéz, fáradságos munkát kell elvégeznünk s mégis csak a szocializmus lesz az, amely egyszer rendet teremt az emberek között és az emberiség számára rendet teremt ezen a földön.

De éppen a szocialisták és a szocializmussal szimpátizálók állnak a leggyöngébb lábon. Hamut hintettek a tudományukra, a népszónokok átfestették magukat s a társadalomtudomány s a természettudomány szakértői közül is előlépnek a csodadoktorok és komoly álarc mögött a kuruzslók, akik mind, mind segédkezni akarnak abban, hogy győzzőn a mi hazánk a más földek milliónyi szegényembere fölött. Mert hiszen mindig csak őróluk lehet

szó, a szegényekről, azokról, akik fölött évezredek óta rendelkeznek a gazdagok és hatalmasok. De ahhoz, hogy győzhessünk: megfertőzött szellemre és némi materiális táplálékra is szükségünk van. S most előlép Madzsar József is, aki nemrégen még a Társadalomtudományi Szabadiskola tanára volt, ő magyarázta nekünk a Darvinizmust, a világ szociális összefüggéseit s most könyvet ír az észszerű táplálkozásról. Ha a háborús hatalom fogytán van a húsnak, tejnek, zsírnak és kenyérnek, ha így egyre közelebb sodródnánk a tragikus idők megoldásához, akkor jönnek a tudósok, és megoldják az égető kérdéseket, a kézi fegyver helyett kitalálják a hatalmas ágyúszörnyetegeket, a levegőben és a víz alatt járó öldöklő szerszámokat és olyan táplálkozási módot ajánlanak a háború organizátorainak a figyelmébe, amivel még hosszú esztendőkön át életben tarthatják és a halál elé kergethetik a maguk érdekében tehetetlen, de a szomszédjuk fölfalására alkalmas tömegeket.

S a tudósok mellett újból és újból hangot adnak az eszüket vesztett írók is s már olyanok is akadnak közöttük, akik megkívánják az ágyúk muzsikáját, a srapnelek dalát és személyükben is meg szeretnék tapasztalni a tetves és ganéjos lövészárkok kényelmét. Szájról-szájra jár az irodalmi kávéházakban, hogy Balázs Béla önkéntesen jelentkezett katonának. Nem lep meg ez a hír. Derék őrült, ha megírta, hogy szent ez a háború, legyen a dícséretére mondva, hogy személyesen is elmegy megtapasztalni ezt a föl-

szentségesülést. Azt mondja: acélfürdő! S el tudom képzelni, amint ez az apró emberke az ő gőgös individualizmusával és fintorgó járásával belelép a szent fürdőbe. Talán a régi császárok fürödhettek meg így az illatos olajokban.

Elment és elvitte magával a megvetésünket.

Nemsokára tábori levelezőlapot közölt tőle a Nyugat, amiben azt írja:

»Menetközben égő falu tüzénél írom, hogy gondolok rátok és kedvellek benneteket, ti is gondoljatok rám. Nem hoztam szégyent a Nyugatra. Tegnap tizedessé, rajvezetővé léptettek elő... Ritkulunk, de nagyon előre megyünk. Ölel mindnyájatokat Balázs Béla.«

Óh, micsoda nőnemű ördög lehet az, ami ebben a férfiben dühöng. Nem bírta el, hogy ő lemaradjon a tizedesek, rajvezetők listájáról. Nem, még ha le is rágják a fülét a tetvek. Ő azért is levelet ír az égő falvak tüzénél. Szegény Napoleon. És piromániákus Néró császár. »Nem hoztam szégyent a Nyugatra.« Melyik Nyugatra gondol ilyenkor Balázs Béla? És kiket ölel a Nyugat munkatársai közül? Lengyel Menyhértet? Aki önkezűleg meg szeretné botozni és elevenen meg szeretné nyúzni azokat, akik, ő szerinte, felelősek a háború fölidézéséért és rendezéséért? Ady Endrét, aki síró, görcsösen beteg emberré lett ebben a zivatarban? Vagy Szomory Dezsőt öleli, aki feje körül széttépte a pókhálókat s most »Harry Russel Dorsan levelei« címen nagyszerű sorozatot közöl a Nyugatban? Balázs Béla ölelése nem érhet el ezekhez az emberekhez. Ha hozzájuk érne a

keze, úgy érezhetné, hogy ezeknek az íróknak a lázbaesett teste megégeti az ujjait.

Szomory levelei fantasztikusan különös írások. Az első pillanatokban nem is tudtuk, hogy ő a szerzője ezeknek a leveleknek. Olyan robbanó a hangjuk, olyan szuggesztív élményszerűséggel vannak megírva, mintha a szerzőjük csakugyan ott kint járna a roppant csatatereken és maga előtt látta volna az emberbelekkel megkoszorúzott fákat s az egész halálos fölfordulást, a kínoknak és meggyalázásoknak Dantei poklát ezen a földön, 1914-ben. Nagyszerű írói fantázia ez és földagadt romantika, istenverte színjáték s mégis, ahogyan így elolvassuk, érzékelteti velünk a realitásokat s nem lehet józaneszű ember az, aki ezek után az olvasmányok után egy pillanatra is kedvet kapna ahhoz, hogy végigjárja azt a poklot, amit Szomory elénk idéz. Balázs Bélán kívül talán senki sem akadna, aki pátosszal és meg nem szégyenítő szenvelgéssel elmondhatná, mint ahogyan ő elmondja: »Menj és szenvedj te is!«

Kinek van ma olyan jó dolga, hogy így tétlenségre kárhoztatva és önkéntes akarás nélkül is ne szenvedné végig a háború gyötrelmeit? Nem kell kimennünk a harctérre, hiszen már ide, a frontmögötti területekre is eljött hozzánk a végzet, a kolera és a pestis fölütötte már a fejét a falvakban és városokban.

Nemcsak kenyerük nincs az itthon maradottaknak, hanem már a járványok is kikezdik őket. A frontról visszahurcolt sebesültek elhozzák magukkal a kolerát, a tífuszt, a tuber-

kulózist és a szifiliszt. Hiába írják az újságok, hogy a sebesülten érkezett katonáink vidámak és alig várják, hogy visszamehessenek újból a frontra. Nem igaz, mindennek az ellenkezője igaz. Már láttam én is a pályaudvarokra bedöcögő, szennyes, karbol- és jodoformszagú vasúti kocsikat és láttam a mankókon bicegő, hordágyakon cipelt sebesülteket, lehasított arcú, féllábú, félkarú és ezerszer megnyomorított embereket. Szürke a ruhájuk és szürke a testük színe, mint a hulláké. A szemükben nincs tűz, vérben és könnyben áznak ezek az apró lámpácskák s a kín úgy ordít ki belőlük hangtalanul is, hogy akinek nyitva van a füle, az megsüketülhet tőle s akinek lelke van, az megborzong és emlékezni fog ezekre a néma jajkiáltásokra egész életén át. De lehet, hogy vannak köztük olyanok is, akik csakugyan vissza akarnak menni a harcterekre. De ezek nem a mi testvéreink. Valahonnan az ókorból maradhattak itt s csak az ábrázatuk olyan, mint a miénk. Ők nem reprezentálhatják a mai embert. S ha vannak is ilyenek, ezek csak kevesen lehetnek.

Láttam a megérkezett sebesülteket és kiáltanom kell értük és miattuk, úgy is, mint embernek és úgy is, mint költőnek.

S kiáltanom kell azokért is, akik itthon verítékesen munkálkodnak, éheznek és meggyávultan hallgatnak és megkapják a kolerát és a tífuszt és kiáltanom kell azoknak az asszonyoknak és férjhezmenendő lányoknak a nevében is, akikhez a harctérről érkező emberek elhozzák a szifiliszt.

És nem maradhatok csöndben azok miatt a gyerekek miatt sem, akik ezekben az időkben fogamzanak meg s nemsokára elindulnak megvizesedett vérükkel, gyönge idegeikkel s a családban is árvaságban hagyottan az élet felé. Az élet felé, amely egyszer mégis csak lehányja magáról a mai piszkot és kihányja magából a mai nyavalyákat s megint dolgozni és teremteni akar olyan momentumokat és intézményeket, amelyek az emberhez méltók.

Mindenki ellen beszélek és mindenkiért!

És szeretnék tenni magamért is valamit, az Anyámért, Jolánért és a Bözséért, aki írja a leckéjét és nem is tudja, hogy miket ír le, hogy milyen tükörképet fest le magáról az ócska irkalapokon. De éppen ez a legnehezebb: magamért és a legközelebbi hozzátartozóimért tenni valamit. Jóformán csak a Milotay lapjába dolgozom. Rendesen fizet, de mégis mik ezek a csöppek négy ember táplálására? A modellek elszaporodtak úgy, mint az istenverte időkben a sáskák s Jolán alig tud magának egy-egy napi ülést szerezni. Ehelyett rajzol. Én írok, ő rajzol s az Anyám úgy néz ránk, mintha valami betegségbe estünk volna. Megpróbálkozott vele, hogy megmagyarázza: semmit sem érnek a firkálások, de semmi eredményt nem tud elérni nálunk. Folytatjuk azt az utat, amit megkezdtünk s amiről, hiába a józan meggondolások, az anyai tanácsok, a nyomorúság kényszerítő ereje, nincs letérés. Máról holnapra éldegélünk. Majdnem a levegőből élünk. S aztán úgy látjuk, még sem kell elpusztulnunk tehetetlenségünkben. Sze-

génykonyhákat állítanak föl a »jólelkű« gazdagok s a feministáknál is van valamiféle akció, ahol munkához és kenyérhez segítik a megszorultakat. Elhatároztuk Jolánnal, ha az ingyen konyhákra nem is, de a feministákhoz mi is ellátogatunk. Hiszen valami távoli, elvi rokonságunk is van ezekkel az emberekkel s miért ne fordulnánk hozzájuk, ha rászorulunk a segítségre? Mindig együtt csavargunk, így tehát ide is együtt megyünk el. Valahol, bent a Belvárosban, a Dunapart tájékán van a helyiségük. Megtaláljuk a házat. Könnyű megtalálnunk, látjuk az utcán ácsorgó embereket, nem tévedhetünk, ők is abban a járatban vannak, mint mi. Csoportba olvadtan megyünk föl az emeletre. Nagy üres helyiségek, nemrégen még valamiféle raktár, vagy gabonakereskedelmi iroda lehetett. Nagy terem s beljebb kisebb helyiségek, ahol a feministák irodái vannak, ahol idősebb és fiatalabb nők adminisztrálnak, fogadják a jelentkezőket, beszélnek velük és megpróbálják eligazítani a bajaikat. A nagy terem tele van emberekkel, látszik rajtuk, hogy nemrégen még rendezettebb viszonyok között élhettek. Nem a kültelkek lakói, nagyrészt hivatalnokfélék lehetnek, vagy kispolgárok árván hagyott lányai és elhagyott, szegénységbe sodródott feleségei. A terem közepén egy dobogó áll, ahol alkalomadtán előadást tarthatnak a feministák. Most egy megkopott, sovány ember áll az emelvényen, mint valami kiválasztott lény, lebeszél a többiekhez. Látszik, hogy tüdőbeteg s ő is éppen olyan koldus, mint a többiek,

de ügyesebb és kevésbbé szemérmes amazoknál s így már földolgozta magát a dobogóra. Nem beszél róla, de a főlényével és a gesztusaival érzékeltetni tudja, hogy ő valaki itt s akik számítanak valamire, azoknak jó lesz, ha szóba állnak vele és megkülönböztetik a tömeg szürke tagjaitól.

— Nézd ezt a stréber urat! — mondom Jolánnak. — Valószínűleg egy fillér nincs a zsebében, ugyanúgy nincs kenyere és senki jóbarátja, mint nekünk s nézd csak, már beleélte magát valami pozicióba.

Nagy a zsibongás a teremben, mindenki beszél hangosan, az idegesség és türelmetlenség benne van a röpködő hangokban és úgy érzem, mintha kések hasogatnák a levegőt. A dobogón álló úr időnkint leszól a nyugtalandkodók közé, pillanatokra megfeledkezik magáról s ilyenkor majdnem nyilvános szónoklásba csap át a hangja.

— Gyerünk közelebb — súgja Jolán —, így sohasem jutunk be az irodába.

Nincs kedvem, hogy mozduljak. Majdnem összeprésel bennünket a tömeg, az ablakok csukva vannak, folytóan nehéz, pállott és izzadságszagú a levegő. De mégis előbbre kell furakodni. Jolán ügyes, ő csinálja előttem az utat. Ott, ahol átfurakodunk az emberek gyűlölködőn ránkpillantanak, valami megjegyzést mondanak a bajuszuk alá, a nők pedig, akik éppen olyan kopottak és reményvesztettek, mint mi, rám néznek és gőgősen elfintorodnak. Vannak, akik kisgyerekeket is hoztak magukkal

s azok néha fölsírnak, mintha valami megcsípte volna őket.

Végre is ott állunk az egyik iroda ajtajában. Még kívül vagyunk, de az ajtó üvegén át látjuk, akik bent vannak, látjuk, ami történik és halljuk, amit beszélnek. Így bent az irodában még kopottabbak és betegesebb színűek az emberek s valamennyien úgy beszélnek, mintha azon erőlködnének, hogy a sírást visszaszorítsák a torkukba. De olyanok is vannak, akik hangosan elsírják magukat és ezek, azok a nők, akik az előbb még fintorgón és némi gőggel vetették meg a fejüket előttünk.

Most sikongón, szaggatottan sír egy fiatal asszony, aztán, mintha elájulna, összecsuklik és leesik a padlóra. A hivatalnoknő föl kel az asztaltól, hogy fölsegítse, a többiek, akik bent vannak a szobában, mozdulatlanul állanak s úgy néznek az elájultra, mintha semmibe sem vennék, mintha megvetnék.

Jolán azt mondja :

— Látod, így kell ezt csinálni ! Bennünk nincs annyi erő, hogy hangosan sírni tudnánk és el tudnánk ájulni ott, ahol erre szükség van.

— Nincs szaktudásunk, — felelem kényszeredett mosollyal. — Nem vagyunk hivatásos koldusok, csak leköpni való dilettánsok.

S úgy érzem, hogy csakugyan leköpni valók vagyunk. Legjobb szeretném leköpni magam. Fölemelni egy nehéz terhet, vállalkozni olyan föladatok megoldására, amilyenekre csak kevesen mernek : az ilyesmihez kedvem van és némi tehetséget is érzek magamban. De ideállni és

kérni, kérni azért, mert nem tudok megbékülni a háborúval s valami olyat sem tudok cselekedni, ami szilárd alapokon és lebunkózhatatlanul a háború fölé emelne.

— Mindjárt bejutunk mi is — mondom Jolánnak, hogy megvígasztaljam a szomorúságában. Valószínű, hogy ő is ugyanazt érzi most, amit én, de ő kíméletesebb velem szemben és hallgat előttem a maga bajairól.

Az irodában cserélődnek az emberek s már mi is beléphetnénk, mikor meglátom, hogy egy ismerősünk jön errefelé a nagyteremből. Spádi Adél jön, akivel már többször vitatkoztunk a feminizmusról, a szocializmusról, általános társadalmi kérdésekről és akit kissé félvállról szoktunk kezelni feminista dogmái miatt. Most meg fog szólítani bennünket, gondolom és hirtelenében elgyávulok és nagyon elszégyellem magam.

— Gyerünk — mondom Jolánnak. Megfogom a karját erősen és elhúzom az ajtótól. Ellenkezően azzal az iránnyal, ahonnan Spádi jön, visszamegyünk a nagyterembe s a tömegen át, ki a folyosóra.

— Mi bajod? — kérdezi Jolán. — Miért húztál ki, hiszen már ott tartottunk, hogy bemehetünk az irodába?

— Nem akarok! Nem tudok bemenni . . .

Jolán nem nézett rám, csak azt mondta:

— Jó. Igen.

Kimentünk az utcára.

Dél van, langyosmelegen süt a nap s az utca árnyéktalan oldalán csoportosan állnak az embe-

rek, férfiak és nők, öregek és fiatalok s úgy beszélgetnek egymással, mint régi ismerősök s közben türelmetlenül a kapu felé tekintgetnek. Várják, mikor adódik az a pillanat, hogy ők is megindulhassanak a feministák ajándékozó, de lényegében semmit sem adó irodája felé.

7.

Élnek energiák az emberben, amiket sem a rejtett bizonytalanságok, sem a nyilt veszedelmek nem tudnak maradék nélkül elnyomni. Vagy úgy ránk borul a sors, hogy megfulladunk alatta, vagy újból és újból föltápászkodunk a tehetetlenségünkből s ismét elkezdünk tevékenykedni még akkor is, ha mindennek halálszaga van körülöttünk. Így vagyunk ma is. Valami komoly jövedelmi forráshoz nem tudunk hozzájutni, de valahogyan mégis csak előkaparintunk annyit, amennyire naponta szükségünk van. Jolán, aki sokkal ügyesebb az élet mindennapi dolgai között, mint én, nem tud rendes ülést szerezni magának, de azért nem csügged el, félnapokon át lót-fut s időnkint mégis csak összekapar néhány koronát. Alig is jelent ez valamit, éppen hogy a fölszínen tudunk maradni s ha ő otthon van, leül a rajzblokkja elé és rajzol olyan odaadással és szorgalommal, mintha minden ezeken a primitív ceruzavázlatokon múlna. Lerajzolja az asztalt egy korsóval vagy egy tányérral, máskor könyvet vagy virágot tesz a korsó helyébe és dolgozik, dolgozik s aztán

megmutatja az eredményeit. Az iskolai tanár vagy a műgyüjtő szemében még nem rajzok ezek, de már nem is értelmetlen és érdektelen irka-firkák. Egy egész emberi élet van belezárva ezekbe a vonalakba. Nem a mesterember tudása, hanem az alkotás ösztöne dologzik bennük. Segítek neki annyit, amennyit tudok s általában megint nagyon sokat beszélgetünk a művészetről. Jó, hogy így beleveszett ez az asszony a rajzolásba, könnyebben bírja el a bajokat, elmulnak fölötte a napok s ahhoz sincs ideje, hogy fölsírjon a maga és gyerekei sorsa fölött.

Nem hiszem, hogy a művészet valahol a közönséges dolgok fölött lebegő, isteni csodálatosság lenne s mégis érzem, vannak benne, valami olyan, szürke ésszel föl nem fogható a szavak, a hangok, a színek és formák mögött rejtőzködő erők, amik nemcsak a művészet elfogadóit, hanem magukat az alkotókat is gyönyörűséggel töltik el. Van benne valami kifürkészhetetlen titokzatosság, valami fölemelő nagyszerűség s nem igaz, hogy mindez valamennyiben is hasonló lenne a szédítő narkotikumokhoz. A narkotikumok egy pillanatra szárnyat adnak a földre nyomott embernek, szédítő perspektívák elé állítják s aztán visszalökik a feneketlen mélységekbe. Aki narkotikumokkal él, az megpróbál elmenekülni önmaga elől, a művész éppen önmaga megismerésére törekszik, állandóan útban van önmaga felé s minden alkotása egy-egy határkő és egyben világosságoszlop a messze s talán örökre elérhetetlen cél felé. S most is, hogy a háború

zivatarában művészettel bajlódunk, nem a kétségbeesett emberek együgyű menekülése ez a veszedelmek elől, hanem magunk és társaink erősítése az életre. Miben láthatnánk ma inkább, hogy érdemes élni, mint a művészetben? A művészet maga az eszenciális élet, az él legintenzívebben, aki legtermékenyebben él.

Ezért örülök a Jolán rajzainak is. Mennyivel nehezebb lenne ő önmagának is és nekem is, ha ott ülne valamelyik sarokban és elborultan hallgatna vagy kétségbeesetten siránkozna. S a Bözse kusza, kis írásainak is ezért örülök. Látom, hogy ez a lányka egyre előbbre lép az ismeretlenben, ahelyett, hogy tánciskolába vágyakozna, ahelyett, hogy ócska ruhái miatt szonytyologna : ott ül a papirosai fölött s szinte látni, amint napról-napra emberibbé és testvériebbé formálódik benne a lélek. Én ritkán írok verset vagy novellát, de azért én sem veszítem el magam, benne állok a zajlásban, érzem a világot, sok mindent meglátok a történésekből s amit meglátok, arra azt mondom, hogy igen ! vagy nem !

Hetenkint megjelenik valami írásom az Uj Nemzedékben. Egészen jó lapocska, van színe és éle a hangjának és van publicitása. Politikai fölfogásában gróf Károlyi Mihályhoz áll közel s amit csak olyan kevés lapunk enged meg magának, iratni mer a háború ellen. Nem antimilitarista, de eléggé nyíltan entente-párti s így szólni lehet benne az antimilitaristának is. Mikor Milotay levelét megkaptam, fölmentem hozzá, hogy bemutatkozzam és tudtára adjam,

elfogadom a meghívását. Verset vittem föl hozzá, egyet az új dolgaim közül. Átolvasta, elfogadta s aztán azt mondta:

— Jobb szeretném, ha valami mást írna nekünk és nem szépirodalmat. Szeretnék állandóan közölni öntől, de sajnos, irodalomra alig van helyünk s ahhoz túl sok a költőnk, hogy egy embernek hetenkint helyet engedhetnénk.

— Verseket és novellákat gondoltam.

Cigarettával kínált meg. Csöndben ültünk néhány pillanatig s úgy látszott, hogy ő gondolkodik valamin. Valami terve lehet velem, de keresi hozzá a formát, hogy hogyan fejezhetné ki magát legjobban.

Nézem ezt az embert s az első pillanatokban nem hat rám valami nagyon szimpatikusan. Van benne vagy rajta, ami kissé nyeglévé, majdnem nőiessé teszi. Nézem és megállapítom, hogy Max Linderre a mozikómikusra hasonlít. A választékos eleganciája, a sima finom mozdulatai, a gondozott haja, a kis fekete bajuszkája nem vonz engem, de azért még sem tól el tőle a kedvetlenség. Olyan simán és behízelgőn beszél, hogy megfog a szavaival s a puha gesztusaival, mintegy lesimítja fölágaskodó tüskéimet.

— Azt szeretném, ha inkább politikai cikkeket írna nekünk. Bevallom, önt elsősorban, mint szocialistát hívtam meg a laphoz s bárha mi nem vagyunk szocialisták, ez nem jelenti azt, hogy örömmel ne foglalkoznánk a társadalmi kérdések szocialista vonatkozásaival is. Mint láthatja a lapból, nem imádjuk Vilmos császárt

s a reakciós magyar uraknak sem vagyunk uszályhordozói. A demokrácia és az agrár-szocializmus felé szeretnénk utat nyitni a magyar fejlődésnek. Humanizmusunk tiltakozik a háború ellen és én azt szeretném, ha ön ezen az oldalon lenne segítségünkre.

— Nem vagyok politikus — mondtam — és sajnos, még nem is írtam politikai cikkeket.

A szerkesztő mosolygott:

— Az nem tesz semmit. Az embernek csak hozzá kell ülni és készen van. Meg vagyok róla győződve, hogy ön, mint szocialista, nagyon jó cikkeket tudna írni nekünk.

Gondolkodtam az ajánlaton. S mintha kedvem is lenne a cikkíráshoz. De hogyan mondjam meg, hogy én csak kimondottan háborúellenes cikkeket tudnék írni s általában, hogyan beszéljek előtte az én szocialista fölfogásomról, ami olyan sokban különbözik elvtársaim elgondolásaitól.

— Megpróbálhatnám, hogy írjak valamit. De illőnek tartom előrebocsájtani, hogy én nem vagyok parlamenti szocialista és nem hiszek vakon a demokráciában. Talán a szindikalizmushoz állok közel s talán az anarchizmushoz is inkább, mint a demokratikus szocializmushoz. A parlamentárizmus végtelen tisztelete, az államfetisizmus volt az oka szerintem annak is, hogy a szocialista vezérek föladták a nemzetközi programmot és máról holnapra nagyobb hazafiakká vedlettek át az ostoba krajzlerosoknál és az ezerholdas nagybirtokosoknál.

A szerkesztő mosolygott és azt mondta:

— Kérem. Írjon nekünk erről a kérdésről.
— Azt hiszem, ön nem közölheti le azt, amit én erről a kérdésről írnék.

Nem engedte, hogy kibújjak a föladatok alól.
— Tegyünk egy próbát — mondta. — Írja meg az első cikket s ha leközlöm, ha nem, a honoráriumot a kézirat átvevése után kifizetem. De előre is megnyugtathatom önt, hogy a cikket le fogom adni.

Különös ember, gondoltam magamban, mikor elbúcsúztam tőle. Mit akar velem? Miért éppen velem akar cikket iratni a lapjában. Lehet, hogy az irodalmamat becsüli annyira, s ezért tisztel meg a kapacitálásával. Mikor a lapja megindult, akkor még nem gondolhatott arra, hogy háborúellenes cikkeket közöljön tőlem, mégis írt levelet hozzám, amelyben szívesen meginvitált munkatársának. Kissé jól esik ez a megbecsülés. Nem egy fronton állunk s tetszik nekem az, hogy ez az ember kaput nyit előttem és dobogót ad a lábaim alá, miközben azt mondja, beszéljek úgy és mondjam el azt, az emelvényről, ami nekem jól esik. Még soha nem kaptam és nem vállaltam irodalmi megrendelést, izgalom vett rajtam erőt s ahelyett, hogy hazamentem volna, csavarogtam az utcákon, néztem és vizsgálgattam a körülöttem folyó életet és próbáltam összeszedni, kemény állásfoglaló cikké alakítani a gondolataimat, amiket eddig rapszódikusan, sokszor elkeseredett dühhel, sokszor pedig majdnem kétségbeejtő reménytelenséggel gondoltam el.

Este hazamentem és éjszaka megírtam a

cikket. A szocialistavezérek árulásáról volt benne szó, legélesebben Hervét támadtam, akivel annakidején személyesen is érintkezésben voltam s akinek a legutóbbi nemzetközi kongresszuson az volt a véleménye, hogy a védelmi háború jelszava ugyanannyit jelent, mintha a kongresszus a kommunista kiáltvánnyal szemben kihirdetné az új szocialista törvényt, hogy: »Világ proletárjai gyilkoljátok egymást.« Ez a szélsőbaloldali vezér faképnél hagyta anarchoszocialista elvtársait s az antipatriótából szájas kispolgárrá és vérszomjas militaristává lépett elő.

Másnap bevittem a cikket a szerkesztőségbe. Milotay szerkesztő úr mosolygott. Így és most még jobban hasonlított Max Linderre, mint tegnap. Cigarettával és hellyel kínált meg, belenézett a cikkbe, de gondolt valamit és nem olvasta el előttem. Szerdán délután volt ekkor s szombaton jelent meg a lap új száma.

Benne volt az írásom, mint vezércikk. Megint elfogott a töprengés. Csakugyan olyan jó volna a cikkem, hogy megérdemli a vezető helyet a lapban? Elismerem, hogy eléggé mérgeshangú és élesvágású írás, de mikor kéziratban elolvastam, nem voltam megelégedve vele. Úgy álltam vele szemben, mint valami idegen dologgal. Föltétlenül inkább lírikusnak, mint exakt gondolkodónak tartom magam. Úgy véltem, kevésbbé tárgyilagos és kevésbbé adatos a cikk. És a lendülete se eléggé határozott. Nem tetszett. Nem elégültem ki általa s most annál inkább meglep, hogy mint vezércikkel találkozom vele.

Szerdán nem fogadtam el a fölkínált honoráriumot s most fölmegyek a pénzekért.

A szerkesztő szívesen fogad, megint mosolyog és azt mondja :

— No látja, uram ! Nem volt egészen rossz az írása s éppen megfelelt nekünk vezércikknek. Kérem, írjon nekünk hetenkint. Adhat verset is, novellát is, de ne felejtse el, hogy inkább cikkeket szeretnénk öntől hozni.

Ezóta hetenkint jelennek meg írásaim az Uj Nemzedékben. Vers, novella, de sűrűbben inkább a cikkeim. Fönntartás nélkül beszélek. Témám mindig a szocializmus és a háború s egy eléggé hosszú sorozatban írtam a magyar, német, francia, angol és orosz kérdésekről. Mindig, mint szocialista szólok az áruló szocialisták ellen és a szocializmusért. A sorozatba állított nagyságok szerintem mind megérdemlik, hogy leleplezzük és pellengérre állítsuk őket. Nem is látok közöttük egyet sem, akiről az elismerés hangján szólhatnék. Egyet mégis kivéve, ez Karl Liebknecht, a birodalmi gyűlés tagja s a német szocialista ifjúmunkások vezére. Arccal fordulok efelé az ember felé, mert ő nem tagadta meg önmagát. Mint antimilitarista kezdte meg szocialista pályafutását s most ezekben a szörnyű pillanatokban is föl meri emelni a szavát a német birodalmi gyűlésen, ahol a német szociáldemokraták valamennyien a kormány és a hadvezetőség oldalán állnak, ő egyedül emeli fel tiltakozó szavát s az elvtársaival s az egész világgal szemben bátorsága volt ahhoz, hogy osztályharcot hirdessen a

háború ellen s a hadihitelek ellen szavazzon. Évekkel ezelőtt megírt könyvei az antimilitarizmusról és a hazaárulásról, a militarizmusról és antimilitarizmusról fölidéződnek előttem s olyannak látom ezt az embert, amilyenekre most szükségünk lenne. És ebben az értelemben beszélek és írok róla. És »Az Internacionálé és a háború« címen az Uj Nemzedék 1915 január 24-i számában a következő cikkem jelent meg:

»Tény, hogy az elmult félszáz esztendő legjelentősebb társadalmi eseménye a szocialista mozgalom volt. Ez a mozgalom, nagyrészben még öntudatlanul, de már az európai jobbágyság fölszabadításában is szerepet játszott s azóta ennek a morális, etikai és gazdasági szükségszerű fejlődésnek jelentőségét az emberek emberibb életében, éppúgy, mint az általános kultúra fajsúlyában minden látó szem megerőltetés nélkül is észreveheti. A szocializmus építővolta: faktum s éppen ezért nincs ma társadalmat mozgató erő, amely nálánál jobban megkívánná és megérdemelné az állandó és szigorú reviziót.

A szocializmus élete valahol a krisztusi tanok mélyén gyökeredzik s első hirdetői, mint a tiberiásparti halászok a bizonytalan ebionizmus medréből tértek át a történelmi materializmus útjára és ezen keresztül értek el a praktikus filozófia legmagasabb csúcsához, ahol már a vallási, nemi és nemzeti szigeteken is túllendülve, csupán az osztályharc alapján álló proletárság jelmondata ékeskedik: Egy mindért, mindnyájan egyért.

Az Internacionálé fundamentuma a világ

munkásainak egyirányú gazdasági és politikai harca s maga a már megingathatatlannak vélt kolosszus, — a munkásnak nincs hazája, a proletáriátusnak csak egy ellensége van: a kapitalizmus stb. jelszavakból épült. S bárha elismerjük, hogy ezek a jelszavak nem csupán üres frázisok (igazságos analógiája a tőke nemzetközi piaca), most mégis igazolva látjuk ama nézetünket, hogy azokat, akiket évszázadokon át majdnem egyazon miliő és egy vérré vált ideológia tart hatása alatt, szónoklatok variálásával nem lehet bizonytalan jövendőt ígérő elhatározásra bírni. Vagy legalább is nem annyira, hogy elhatározásuk mellett minden körülmények között a végsőkig kitartsanak. Félreértés elkerülése végett megjegyezzük, hogy most nem az átlagos tömegről, hanem a vezető egyesekről, mint a szocialista elvek megtestesült szimbóliumairól beszélünk. Azokról a nagyságokról van szó, akik ma a tömeg akaratának és erejének önkéntelen tükrözői s akiknek a felszínessége még sohasem mutatkozott meg jobban, mint éppen a világháború öthónapos vérzivatarában.

A tömegért, mely ma minden elvek föladásával, mint akár a legnemesebb hazafi puskáz tegnapi elv- és szaktársaira, kicsinyesség lenne bárkit is felelőssé tenni, de viszont minden elfogultság nélkül följegyezhetjük azoknak az apostoloknak a pálfordulását, akik évtizedekig tartó munkával hordták össze az Internacionálé falait és úton-útfélen a nemzetköziség eszméjét prédikálták. Egyetlen életformának hitt munkájuk professzionista foglalkozásnak bizonyult

és »kész« munkájuk nem volt egyéb, ideológiai kártyavárnál. A békés időkben annyi teoretikus szépséggel fölruházott proletár Internacionálé a kapitalista érdekek első nemzetközi harcában saját jóvoltából csődöt mondott. Ezzel nem azt akarjuk mondani, mintha a szocialisták alapelvei s ezeknek végcéljuk lenne ebben a hibás, hanem az eszközök, a módszer, amellyel az eszmét, a mindig impresszionista tömegekbe akarták plántálni s amelyet, mint kitünt, maguk az agitátorok sem bírtak meg. Hogy ez így van s az a kérdés, hogy az Internacionáléra mi sors vár a háború után, nemcsak a tamáskodó polgári köröket, de számtalan szocialistát is komolyan érdekel, legjobb bizonyítéka ennek Karl Kautsky »Neue Zeit«-beli cikke, mely az »ingadozók« megnyugtatására íródott, de, amely a tudós mester minden dialektikai készsége mellett sem tud egyenes és kielégítő válaszokat adni.«

»1. Kautsky cikkének első passzusa azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a szociáldemokrata fölfogással összeegyeztethető-e a háborúban való állásfoglalás. E rész körülbelül ennyi :

Vannak, akik azt állítják, hogy aki az Internacionálé alapján ellenezte a háborút, annak a háború kitörése után sem szabad az egyik vagy másik harcoló fél mellett állást foglalnia, mert ez a háború elismerését, a nemzetköziség megsértését jelenti, amely minden népet nagyrabecsül és minden ellenségeskedést, bármely nép ellen irányuljon is az, elítél.

Ezt a plauzibilis igazságot Kautsky ezzel véli elintézhetőnek :

— Ha ez az állítás alapos volna, akkor persze el kellene ismerni, hogy az Internacionálét agyonütötte a háború : ámde akkor alig volna egyetlen elvtárs, aki még az Internacionálé alapján áll. (? !) Mert, ha van esemény, amellyel szemben az ember nem maradhat közönyös, amely állásfoglalásra, még pedig szenvedélyes állásfoglalásra valósággal kényszerít, akkor a háború ilyen esemény. Kétségtelen : a háborúban lehet olyan állásfoglalás, amely a nemzetköziséggel nem egyeztethető össze ; aki például azt mondja : — akár igaza van az én országomnak, akár nincs, én mégis melléje állok — ez persze az Internacionálén kívül helyezi magát ! ! A másik példa : »Odaállok, amelyik félnek a győzelmétől a mi ügyünknek az erősebb előmenetele remélhető, nemcsak az illető államban, hanem az egész világon. Bármi legyen is erre a kérdésre a felelet, az sohasem fogja sérteni az Internacionálé alapelveit«. Ez a második forma tehát Kautsky döntő érve ebben a kérdésben, de azt hisszük, ő maga sem veszi valami túlságosan komolyan. Mert, ha igaz az, hogy a háború tartama alatt »Még a semleges államok népe is csak kötelezettségszerűen vállalt lemondást mindennemű állásfoglalásról, amely tényleges beavatkozással járna s ha sohasem lehet kötelezettsége az olyan állásfoglalásról való lemondás, amely ítéletekben és óhajtozásokban nyilvánul meg« — akkor az Internacionálé alapján álló szocialistáknak, a világ proletárjai érdekében történő ítéletekben és óhajtásokban nyilvánuló állásfoglalása s még

olyan »szenvedélyes« állásfoglalása is csak háborúellenes lehetne. Harcot a harc ellen, amely mérkőzésben, szocialista ideológia szerint megint a munka és tőke kerülne egymással szembe.«

»2. Kautsky ezek után szociáldemokrata szempontból a háború sajátságos problémájáról beszél :

»A háború nem osztályok, hanem elsősorban kormányok harca — írja — még demokratikus államokban is, éppen úgy, mint ahol a néptömeg lelkesedik a harcért. A háborút kormányok izenik kormányoknak és kormányok intézik. De a harc kimenetelének miféleségében mégis érdekelve van a proletárság. Közvetlenül ugyan nem forog proletárérdek kockán (? !), de közvetlen a proletárság fejlődésének és harcának feltételeit az egyik kormánynak a győzelme kedvezően, a másiké kedvezőtlenül befolyásolja.«

Ha ez így van, akkor tegyül föl, hogy két háborús állam közül az abszolutisztikusabb marad a harctéri győző s ha ennek a proletárjai részt vettek a harcban, a demokratikusabb állam proletárságát saját meggyötört, jogtalan erejükkel nem ők kényszerítették-e, a saját despota kormányuk alá ? Persze, hogy ők, mert hisz az ő segítségük nélkül, nem hogy csak győztes nem lehetett volna az elnyomó kormány, de háborút sem kezdhetett volna. Kautsky érvelésének tehát a visszája sem kevésbbé igaz.

Majd az inváziótól való félelemről beszél

Kautsky. »Amely félelemtől — mondja — nemcsak a tömegekre, hanem még a vezető elvtársak nagy részére is elkerülhetetlenné válik a háborúban való állásfoglalás legprimitívebb módja: az ellenségeknek az országtól való távoltartása, bármi legyen is különben a háborúnak oka, tárgya, eredménye.« — Kautskynak itt és így igaza van és bizonyára ennek tudható be a francia vezető szociálisták háborús miniszterkedése és az a kiáltvány, amely csengő frázisaiban a legfanatikusabb nacionalistának is dícséretére válna. »Hajlandók vagyunk a kormánynak segédkezet nyujtani ahhoz, hogy az 1793 és 1870-eshez hasonló inváziót elháríthassa az országtól és a porosz zsarnokságot végleg megsemmisíthesse... A szocialistáknak a kormányban való részvétele mindenki előtt bizonyíték legyen arra, hogy a köztársasági demokrácia kész az utolsó csöpp véréig is küzdeni... Az első megpróbáltatások, a mozgósítás napjainak lelkesedése arról biztosítanak bennünket, hogy mi a világot akarjuk fölszabadítani az imperializmus karjaiból, amely az alattomos porosz politikával már minden határt magának akar összeboronálni.«

Így a franciák, de ugyanekkor a németek sem maradnak el a tempóban.

Ludwig Frank legjobb meggyőződése szerint, mint a kultúra védője állt be a hadseregbe s mikor Liebknecht a birodalmi gyűlésen a hadihitelek ellen szavazott, az egész párt állástfoglalt a renitens elvtárs ellen. »Nem mindenkinek kötelessége, hogy egyetértsen mindazzal, ami

most történik — mondták —, de romboló munkát végez az, aki a legsúlyosabb veszedelmek idején a német munkásság egységét és fegyelmét bármi módon is veszélyezteti. Minden aggodalomnak és panasznak el kell most némulnia, azzal a valósággal szemben, hogy a német nép ezidőszerint történelmének legnehezebb harcát küzdi és hogy ezt a küzdelmet a nép egyharmada amelynek a képviseletére büszkék vagyunk, legalább is nem kisebb elhatározottsággal folytatja, mint a másik kétharmadrész.«

Ebből talán elég lesz ennyi, hogy Kautsky fejtegetései kissé felhiguljanak. A két legkultúráltabb állam szocialistáitól idéztünk és látjuk, hogy mindkettő a szabadság és civilizáció védőharcosának vallja magát a másik »barbár«, »dekadens« féllel szemben. Mivel tehát a háború mellett foglaltak állást, elhatározásuk természetes következménye az, hogy közös erőveszteséggel egyikük, mint legyőzött maradjon a porondon. És azt hisszük, hogy mindez így mégsem egyeztethető össze az Internacionálé alapelveivel.«

»3. A harmadik részben Kautsky a nemzetköziséget »fenyegető« veszedelemről ír és cáfolni próbál minden olyan következtetést, amely az Internacionálé csődjét eredményezi.

A nemzeti szempontok szerint való állásfoglalás — írja — kétségtelenül jelentékeny veszedelmet rejteget a nemzetköziségre . . . Igaz, hogy a háborúban való állásfoglalás az ellenséges invázió megakadályozása céljából nagyon jól összeegyeztethető a mi elveinkkel, ámbár az is

bizonyos, hogy az állásfoglalásnak ez a kritériuma elméletileg sokkal alacsonyabb rendű, mintha az állásfoglalás a világ proletárságának alapján történne... A háborúmelletti állásfoglalás azonban mégsem olyan veszélyes, hogy csüggedésre adhatna okot. Igaz, hogy vannak elvtársak, akik a pillanatnyi ámulattól a nemzetközi felfogás aggasztó mértékben való megsértésére engedték magukat ragadtatni. De eddig egyik országból sem került elém vezető állásban lévő elvtárs olyan követeléssel, amely a nemzetköziség alapelveivel ellenkeznék.«

Kautsky cikkének eme részéből teljesen hiányzik a biztos, meggyőző erő és az egész írásban sokkal több koncessziót tesz az »ingadozó« elvtársak részére, mintsem hogy azok a megnyugtatásra szánt cikkek után hinni merjék, hogy Kautsky komolyan hiszi és mindent csakúgy hisz, ahogy azt megírja. Ami pedig Kautskynak azt az állítását illeti, hogy vezető szocialista az ő tudomásával még egy sem akadt olyan, aki az Internacionálé alapelveit megsértette volna, ennek illusztrálására álljon itt ez a néhány példa:

A franciáktól egész csomó vezető szocialista közül mintának elég lesz Compere-Morel, a Humanité vezércikkírója, aki a »győzelem érdekében« még most is arról ír és szónokol, hogy Franciaországnak Angliával való együttműködésével mi módon lehetne Németországot kiszorítani a világtengerről és ezzel megsemmisíteni a német külkereskedelmet.

Vanderwelde a belga katonák között és gyarmatokról elszállított színes félemberek tábo-

rában hadi szónoklatokat tartott a barbár németek ellen és Londonban az angol szocialisták elenzése dacára még ma is toborzókörúton jár az angol kormány embereivel.

Németországban »Die socialistischen Errungenschaften der Kriegszeit« címen egy röpirat jelent meg dr. Hugó Heinemanntól, amelyben a szerző cínikusan lemosolyogja azokat, akik jóval a világháború kitörése előtt egy általános sztrájk lehetőségéről írtak, amely a kapitalista államvezetőség imperialisztikus háborújának a meghiúsítására lenne hivatva. Heinemann ezt most hazaellenesnek mondja s a hazaszeretet hiányát minden időkben kultúrellenesnek tartja. »S hogy ez alól az öntudatos nemzeti kötelezettség alól a szociáldemokrata sem kivétel, az olyan magától értetődő, hogy a hazaszeretetünk hangos kürtölése ma szinte legszebb énünk meggyalázását jelentené.«

»Végül pedig álljon itt a román szocialisták egyik vezérének, Rakovszkinak nyilt állásfoglalása francia elvtársai ellen, akik minden áron presszionálni akarják őket az entente javára szolgáló beavatkozásra. »A francia elvtársak arról iparkodnak bennünket meggyőzni, hogy a szövetségesek, közöttük Oroszország is, a nemzetiségi eszmékért küzdenek. Mi a Kelet lakói és a moszkovita birodalom közvetlen szomszédai, bátrak vagyunk e tekintetben kétségünket kifejezni. Elismerjük, hogy az osztrák politikának a balkánon hódító jellege van, annál inkább, mert erre már nemcsak egy nemzetközi kongresszuson rá is mutattunk. Ki tagadhatja

azonban a veszélyt, amely Oroszország részéről Bulgáriát és Romániát fenyegeti, amely országok a Dardanellákhoz vezető úton fekszenek? Miért kényszerítik tehát rá valamennyi ország proletáriátusát az orosz abszolutizmussal és a saját burzsoáziájukkal való szocialistaellenes együttműködésre?

Azt hisszük, ennyi oldalról vett dokumentum elegendő lesz ahhoz, hogy Kautskyval szemben nyilvánvalóvá tegyük elvtársainak, ha »pillanatnyi« pálfordulását is és azt hisszük, hogy neki, a tudós mesternek, már nem jut olyan szerencsés sorsforduló, mint nagy kortársának: Jean Jaurèsnek, aki még az Internacionáléért és annak a megdönthetetlenségébe vetett hitével halt meg.«

Ilyen tragikusnak láttam az Internacionálé helyzetét és így írtam 1915 januárjában a renegátok ellen és a munkásmozgalom elvi tisztaságáért.

A vezető elvtársaim szidtak, dogmatikus szindikalistának és megháborodott anarchistának neveztek.

Igaz, hogy elvtársaim közül ekkor már sokan alhadnagyok és hadnagyok voltak, én pedig egy új lap alapítására gondoltam és testben és ruházatban láthatóan megfogyatkoztam.

Megháborodott azonban talán mégsem voltam.

8.

Hosszú hónapok óta végre levelet kaptunk Uitzéktól. Eleinte hiányoltuk őket, hogy el-

utaztak tőlünk, aztán szép csöndben megfeledkeztünk róluk, majd megint gondoltunk rájuk, de hiába vártunk tőlük valami értesítést. Nem féltettük őket, hogy rosszul megy a dolguk, ha így lenne, akkor bizonyára jelentkeztek volna már. De mégis, benne vagyunk a háborúban és egyre bizonytalanabbá válik Olaszország semlegessége is. A hármas szövetséggel szemben semlegességi álláspontot foglal el, de nem titok többé az entente felé irányuló szimpátiája sem. S ha Olaszország kilépne a semlegességből, ez az ententehoz való csatlakozást jelentené s akkor Uitzékat, mint az ellenséges nemzethez tartozó idegeneket, internálnák. Internáltnak lenni pedig annyit jelent, mint a háború áldozatának lenni. Hallottunk franciaországi internáltakról s különben is el tudjuk képzelni a helyzetüket azoknak, akik idegen földön, idegen fönnhatóság alá kerültek. Nálunk ugyan semmi bajuk az ittrekedt franciáknak, de gondoljunk csak a szerbekre, akiket már az első napokban sem vettek emberszámba, szétrúgták a gyümölcsös kosaraikat, kiüldözték őket a kocsmákból és kávéházakból, sőt a lakásaikból is s úgy bántak velük, mint a rablógyilkosokkal és a leprásokkal. A francia alattvalóknak semmi bajuk itt, mert a mi uraink szemében Franciaország nagyhatalom. De mik vagyunk mi Franciaország szemében ? A francia vidék azt sem tudja, hogy a háború előtt léteztünk a világon s a párisi ember is csak Ausztriát ismerte. Milyen alapon számíthatnánk hát az ő megbecsülésükre ? S az az Olaszország, amely ma még a Monarchia

szövetségese, holnap, ha szövetségre lép az entente-tal, nem tekint majd bennünket egyebeknek puska elé való vadaknál. Ez már így van, ezen nincs mit csodálkozni, nem segítenek a siránkozások, a közösségi törvények fölbomlottak, mindenki védje hát a bőrét úgy, ahogyan tudja.

Uitzék afelől érdeklődnek, hogy milyen itt a helyzet, milyen a megélhetés és mit gondolok, induljanak-e hazafelé ? »Beszélje meg az öregasszonnyal, szeretnénk megint ott lakni maguk között.« Az »öregasszony« alatt az Anyámat érti, az ő Anyósát, aki eddig is úgy bánt vele s talán még jobban, mintha saját gyereke lenne. De előtte ez az öregasszony nem egyéb »öregasszonynál«, aki csak arra jó, hogy lakást készítsen, ha szükségük van rá, s ha szükségük van rá, élelmet is kaparjon össze a számukra. A felesége Anyja nem rokona, ugyanúgy, mint senki sem rokona neki. Vadember, aki talán legjobb szeretne egyedül élni a földön s ha már bele is kényszerül ebbe a sokadalomba, önző individualizmussal elsősorban mindent a maga részére akar biztosítani. Arról semmit nem ír, hogy mik az ő impressziói Olaszországban. Holott tudom, hogy megvannak a kellő összeköttetései ahhoz, hogy informálódjon és biztosítsa a maga kis életét. Következtetem : ha most írt nekünk, ez annak a jele, hogy Olaszországban forró a levegő s maholnap ők is belépnek a háborúba.

»Szedjék össze magukat és jöjjenek minél előbb vissza« válaszolom a levelükre. Nem baráti

a hangom, de úgy érzem emberi kötelességem, hogy figyelmeztessük őket és újból helyet csináljunk nekik magunk között. Mióta a levél megjött, valami különös izgalom vett erőt Anyámon. Mi nyugodtan beszélgettünk a bekövetkezendő helyzetről, ő azonban lót-fut, izgul, mint ahogyan izgul az ember a nagy veszedelmek vagy örömök előtt.

— Nemsokára meglesz a gyerekük. Arra is gondolnunk kell.

— Hogyan képzeli ezt, Mutter, hogy gondolnunk kell rá ? Maga már megint úgy akar berendezkedni, mint valami menhelytulajdonos. Nekünk már elég volt az ő durvaságaikból és haszonlesésükből. Semmi kifogásunk ellene, hogy idejöjjenek, de viselkedjenek emberségesen. Nem körülöttük forog a világ. Az utóbbi hónapok amúgyis eléggé megviseltek bennünket, semmi szükségünk arra, hogy most őket is a nyakunkba vegyük. Magának is éppen elég jutott ki a bajból. Nemrégen még alig tudott mozogni, most álljon oda és rájuk dolgozzon. Anyám szelíden beszélt és kényszerülten mosolygott hozzá.

— Nem veszem ezt én így. Amíg mozogni tudok, addig szívesen segítek mindnyájatokon.

— Ha az egyik ember bajban van, a másik embernek kötelessége, hogy segítsen rajta — felelem. — De ezek már eleve úgy akarnak berendezkedni, hogy a másik terhére élhessenek.

— Ha eljönnek, rendbeszedik kicsit magukat, aztán majd csak néznek valami után. Én egyiket sem akarom kijátszani a másik ellen.

Nincs igaza »az öregasszonynak«, de az ilyen ponton hiábavaló vele a vitatkozás. Ez az ő alaptermészete: dolgozni és másokat kiszolgálni. Olyan ő, mint a bibliai szamaritánus. És típusa a szegényembernek, aki mindenki baját nagyobbnak tartja a magáénál. Hagyjuk, hogy készülődjön. Nekikezd a takarításnak, mintha valami lezüllött palotát akarna visszavarázsolni a régi szintre. S most arra is gondol, hogy végre is jó lenne továbbvándorolni ezekből a rusznis, svábos lyukakból. Hogy a konyha kövén megmelegszik a lavórban a víz, ez nagyon jó dolog, de ki tudja mit szól majd ahhoz Uitz, hogy az ablakokat még mindig nem lehet kinyitni a kemenceszag miatt s hogy éjszakánkint a plafónról lesétál egy-egy poloska kihegyezett szuronyokkal és nagy szivattyúkkal, mint valami vörösbőrű indián. S most a Bagóék is gyakrabban belátogatnak Rákospalotáról. Beülnek a családi tanácsba s ők is inkább az Anyámnak adnak igazat, mint nekünk.

— Maguknak könnyű — mondom. — Kint laknak az Isten háta mögött s maguk bizonyára sem a hegedű cincogását, sem a vadállati morgásait nem fogják hallani a sógornak.

Bagó, mintha takargatna magában valamit, végre is kipakkol vele:

— Tudja, Lajos, azt gondolom, hogy nekünk is legjobb lenne beköltözni Pestre. A gyerekeknek is jobb lenne itt és nekünk is.

— Én szívesebben laknék kint, sokkal kevesebb gyalázatosságot láthat és hallhat ott az ember.

Bagó elkeseredetten felelte:

— Az volt a szerencsétlenségünk, hogy kimásztunk arra a falura. Nagyon jól tudja maga, hogy milyen beteg ember vagyok én és mégis beöltöztettek a mundérba. Azt se hittem volna, hogy valamikor katona leszek.

— Azt se hittük volna, hogy valamikor világháború lesz.

— Itt bent átcsúszhattam volna a sorozáson. Ott kint mindenkit alkalmasnak talált az orvos. Úgy nézett meg bennünket, mint a barmokat s csak rámondta, »alkalmas« s el voltunk intézve. Az a szerencsém, hogy legalább hazajárhatok aludni. Kicsit kipihenheti magát az ember. Egész nap hajszolnak bennünket s estére olyan vagyok, mint a hulla. Most már nemcsak a tüdőmmel, hanem mintha a szívemmel is bajok lennének. Éjjel izzadok, reggelre csurom víz vagyok és tessék kirukkolni.

— Mondtam magának, hogy csináljon valamit a sorozás előtt, de maga persze becsületes ember akart maradni és itt az eredmény.

— Ah, az sem ér semmit! Ha az embert be akarják venni, akkor úgyis beveszik. Úgy vannak már ezek az emberanyaggal, mint a valamikori csavargók voltak a szilvával. Ez se pisis, mondják, ez se pisis és mind összeszednek bennünket.

— Van, akinek sikerül — mondtam. — Vannak emberek, akik úgy ki tudják éheztetni magukat, hogy mire a sorozó orvos elé kerülnek, olyanok, mintha csak hálni járna beléjük a lélek. Vannak olyanok is az ismerőseim között, akik

akármit tesznek magukkal, nem tudnak annyira tönkremenni, hogy be nem válnának ágyútöltelékneknek.

Van egy fiatal költő ismerősöm, aki szintén el szeretett volna bújni a zivatar elől, de neki nem sikerült. Ő is tüdőbeteg, izzad, köhög és vért köpött s most katona. A sorozás előtt való héten az ágyát minden este a nyitott ablakhoz húzta órák hosszat mezítelenül feküdt kitakarózottan, hogy tüdőgyulladást szerezzen, vagy legalább a lázát fölkergesse olyan magasra, hogy megessen rajta az orvos szíve s most nem fogott rajta a hideg. Az, aki állandóan nyavalygott, most nem tudott betegségbe esni. Katona és nagyon jól bírja a hajszát.

Bagó szomorúan pislogott:

— Tudja a fene, hogy hogyan vannak ezek a dolgok. Végeredményében én is bírom, pedig a nyomdában már kidőltem. Legalább csak a harctérre ne kelljen kimenni. Titokban én még mindig remélem, hogy az Internacionálé talpra áll és csinál valamit.

— Ugyanezzel a fáradsággal istenhívő is lehetne. S ha történnek még csodák a földön, akkor lehet, hogy az Internacionáléval is történik ilyesvalami.

Bagó derék, komoly szocialista, mindig a baloldali csoportokkal tart együtt, de azért úgy ragaszkodik a mozgalom tradicióihoz, mint a jó gyerek a családi tradiciókhoz. Igazi szakszervezeti ember. Nem szereti a nagy szavakat és nincs benne semmi a politikai kalandorságból. Együtt tart velem, helyesli az írásaimat, de

titokban még mindig reméli, hogy egy napon a dolgok jóra fordulnak. S ez a hiszékeny emberi jóság az, ami most Uitzék mellé állítja. Ő szó nélkül hajlandó belemenni abba, hogy megint együtt lakjon velük.

— Majdcsak kibírjuk valahogyan — mondja. — Ilyenkor összehúzódik az ember s így együtt talán jobban is bírjuk el a külső nyomásokat.

Megtanácskoztuk a dolgot s aztán azt is elhatároztuk, hogy egy másik, valamivel alkalmasabb lakást keresünk.

Türelmetlenül, de azért megadással várakoztunk.

Uitzék még nem jöttek meg. Az utolsó levelükben pedig azt írták, hogy összepakkoltak és indulnak.

Váratlanul más vendégeket kaptunk.

Jolán anyja és sógornője jött meg Bajáról. Jolán öccse, a Dezső, bevonult katonának s az ittmaradt felesége most össze szeretne költözni az anyósával.

Mit csináljunk velük, hova tegyük őket. Napokig egy szobában laknak velünk, a földrevetett szalmazsákokon alusznak együtt.

Aztán leköltöznek a földszintre, egy kis, sötét szobácskába. Valósággal ördögi lélek ez a fiatal asszony. Lapos, mint a deszka s az arcéle olyan vékony, hogy vágni lehetne vele. Szeplős s a haja rozsdásszőke. Honnan szedhette össze az a derék fiatalember ezt a kiválogatottan csúnya és nagyszájú figurát. Egész nap szaladgál a lépcsőkön, föl hozzánk és megint vissza az ő laká-

sukba. Beszél, beszél úgy, hogy se vége, se értelme nincs a szavainak.

Az egyik este, hogy Jolánnal hazajövünk a kávéházból, Uitzékat már a lakásban találjuk. Elég jó bőrben vannak, Uitz feketére sült az olasz ég alatt, Teruson valami furcsa bő slafrokk van, az arca májfoltos és nagyon meglátszik rajta, hogy nemsokára lebabázik.

Uitz fölkelt a székről és kezet adott:

— Isten hozta! — mondta nevetve. — Elszöktünk, mielőtt még az ajtó közé csukhatták volna a farkunkat.

No már itt van, gondoltam és kezdi a szörnyű kiszólásait. A tüzes olasz nap se égette ki belőle a vicceket. S milyen otthonosan mozog, sokkal inkább otthon van már ezek között a falak között, mint mi. Én már is valami takaró alatt érzem magam. Szűk a helyem és nehezen lélekzem.

— No, megjöttek? — mondom én is. — Okosan tették, nemsokára az olaszok is benne lesznek a háborúban.

Terus mosolyogva azt mondja:

— Nyolc, tíz nappal ezelőtt jöttünk el onnan.

— Azóta utaztak? — kérdezi Jolán. — Jó kis út lehetett ilyen állapotban!

— Dehogy. Azóta már Temesváron is voltunk, a Béla szüleinél.

Uitz felékapta a fejét és rávillogtatta a szemeit, mintha parazsat dobálna rá.

Terus élesen kérdezi:

— Mit akarsz? Mért ne beszélhetnénk róla?

— Nagyon szépen viselkedtél!

— Azt akartad volna talán, hogy kezet csókoljak valamennyiöknek.

— Egyen meg a fene!

Ültem az asztalnál, fél könyékre dűlten és bámultam a plafónt. És láttam, a vastag, öreg falakon át, tisztán láttam, hogyan tornyosulnak fölöttünk a felhők. Talán egy órája sincs, hogy itthon vannak s már megint ezek a szörnyű hangok, úgy érzem magam, mintha istállóban ülnék, bűzlő állatok és durva félállati emberek között.

— Képzelje el, — szól hozzám Uitz. — A dolgaim is kint maradtak Olaszországban. Ez is ő miatta. Mert a nagyságos asszony nem volt hajlandó csomagolni.

Terus fölényesen visszavágott:

— Képzeld el, hogy nagyságos asszony vagyok. Melletted legalább ennyit megérdemlek.

Uitz megint csak azt mondta:

— Egyen meg a fene.

Rápillantottam az Anyámra s »az öregasszony« úgy ül ott, félrehúzódva az egyik széken, mintha vasbaverték volna. Szeretnék odamenni hozzá, megsimogatni és szólni neki: ne búsoljon, ne féljen és ne szégyenkezzen ezek miatt az emberek miatt. Az ő életüket mi úgy sem tudjuk rendbehozni. Vigyázzunk hát legalább a magunkéra, legyünk erősek, tartsunk össze és védekezzünk a durvaságaik ellen. De nem léphetek hozzá, ha szólnék neki, vagy megérinteném, rögtön kifakadna belőle a sírás. Hagyom, hogy így önmagában meg-

béküljön. Majd csak ide vetődik egy világosabb sugár s ő akkor fölfigyel s háta mögé veti mind azt, ami rossz és elszomorító az életében. Csak az kell neki, hogy kérjenek tőle valamit Uitzék, vegyék őt észre és megbecsüljék legalább annyira, hogy a szolgálatukba állítsák.

— Hol fogunk mi aludni? — kérdezi Terus s felém fordul. — Ti is még mindig ilyen szegényesen vagytok?

— No igen. Még mindig szegények vagyunk.

Uitz kérdezi :

— Hova feküdhetnénk le?

Most megszólal az »öregasszony«.

— Maguk majd idefekszenek az én ágyamba, én pedig lemegyek a padlóra.

Terus rendezkedni kezd, Uitz pedig felém fordul :

— Nem vették be a sorozáson?

— Nem. Különben aligha ülhetnék itt a petróleumlámpa alatt.

— A mieinket már beszedték otthon. Azt hiszem, engem is berántanak. Ha csak az oldalam miatt ki nem rúgnak.

— Maga elég erős, jó kitornászott teste van, biztosan beveszik.

Uitz gúnyosan elnevette magát :

— Úgy ám. Csakhogy itt van valami, ami talán kihúz a sárból. — Az oldalára mutogat az egyik kezével. — Kamasz koromban az egyik verekedés alkalmával úgy oldalba szúrtak, hogy azóta van itt valami a bordáim között. Nem fáj, de most a sorozáshoz azért

mégis jó lesz... Kint voltunk a vízpartján s úgy vittek be a kalyibák közül, mint a holtat. De az ebcsont beforr, mondja a közmondás. A sorozáshoz azért mégis jó lesz ez.

Jolán meglökött és intett, hogy nézzek a Terusra.

Keze az asztalon feküdt és az egyik ujján ott sárgállott az arany karikagyűrű.

Vissza intettem Jolánnak és összemosolyogtunk. Ami itthon nem sikerült neki, azt elérte kint Olaszországban. Meg van a jegygyűrű. Néztük az Uitz kezeit is, neki nem volt gyűrűje. Lehet, hogy csak egyet vettek s az is lehet, hogy a másikat már Uitz valami dührohamában eldobta.

Mikor lefeküdtünk, sugdolózva még sokáig beszélgettünk róluk Jolánnal. És ők is sugdolóztak a másik ágyban. Most jóban voltak. Terus beszélt s a másik csak néha hümmögött rá vissza megelégedéssel.

Anyám a padlóra vetett szalmazsákon feküdt, nagykabátainkkal takarózott s időnkint fölsóhajtott, mintha valami szörnyű terhek alatt feküdne. Mire gondolhat most? Bizonyára Uitzékra. Körbe forognak a gondolatai s ki szeretne okoskodni valami jót a számukra, valahogyan úgy szeretné rendezni a dolgokat, hogy mi is kibírjuk és azoknak is jó dolguk legyen. Mi most a második sorba kerültünk. Ő mindig azok mellé áll, akikről úgy érzi, inkább szükségük van a segítségre. Jóságos és fáradhatatlan asszony.

Másnap Uitz nekikezdett a handlérozásnak. Pénz nélkül érkeztek meg s most nekifut a

városnak, hogy fölhajtson és összekaparjon valamit. Szinte hallom, amint mondja, hogy kell a családnak. Amilyen mogorva és zárkózott ez az ember különben, ugyanolyan alkalmazkodó és simulékony bizonyos helyeken és bizonyos körülmények között. Oda tud állni a pénzes, buta emberek elé, tud a nyelvükön beszélni és ki tudja húzni belőlük az apró pénzeket. Nem sok az, amit elér, de mégis valami, nagyon sokkal több, mint amit mi tudunk elérni ezen az úton. Én senkivel nem vagyok se durva, se oktalanul kötekedő s még sincs egyetlen emberem sem, akitől kérhetnék és kaphatnék valamit. Megadom mindenkinek a megérdemelt tiszteletet, de elvárom, hogy velem is úgy bánjanak, ahogyan azt egy értelmes ember megérdemli. Ez éppen elegendő ahhoz, hogy a pénzesek lenézzenek és elforduljanak tőlem. Uitz ott, ahol keményen kellene beszélnie, gyatra vicceket mond s ott, ahol ökölbe kellene szorulni a kezének, okosan kinyílik a tenyere.

Fölkereste a régi ismerőseit, akiknél képeket szokott elhelyezni s aztán, hogy hazajött dühöng, mert nincsenek kész dolgai, amelyeket elhelyezhetne.

A felesége fölényesen azt mondja neki :

— Kérlek szépen. Ott vannak az ecseteid és estékeid, csinálj valamit !

Elképzelhető, hogy ő ilyenkor milyen szavakat kever bele a válaszába. S aztán leveti magát a székre, ül ott órák hosszat némán és sötéten, mint a bálvány.

Május 23-án Olaszország megüzente a háborút s Uitz ekkor diadalmasan fölnevetett.

— Ezekkel jól kibabráltunk ! Ha ott maradtunk volna, most fölakaszthatnánk magunkat valami hosszú makarónira.

Én visszaemlékszem az olasz munkásság októberi kiáltványára, amiben ők még határozottan a háborús beavatkozás ellen tiltakoztak. De Mussolini pálfordulására is visszaemlékszem. Az »Avanti« igazgatója szembefordult a pártjával s kijelentette, hogy nem azonosítja magát a pártvezetőség háborúellenes álláspontjával, dogmatikusnak tartja azt és elítéli Olaszország semlegességét. Kizárták a pártból, de mégis most látni, hogy ő maradt a győztes. Olaszország beavatkozott. Ezzel megint kidőlt egy oszlopa az Internacionálénak. De mit beszéljek erről Uitzzal ? Őt ezek a kérdések nem érdeklik. Minden vadsága mellett is ő elsősorban szentimentális családapa.

Néhány nap mulva jegyeket hozott magával, aminek ellenében ebédet lehet kapni valahol a Sólyom-utcában. Kettőt hozott csak, neki és a feleségének s alig akarta megmondani Jolánnak, hogy honnan és hogyan lehet az ilyesmit szerezni. Aztán Jolán is elment s ő is szerzett a mi részünkre.

A helyiség ajtajára tiszta, nyomtatott táblán volt kiírva: *Liebermann-ebéd.* Valami gazdag gyáros, vagy kereskedőfamilia segítségnyujtása ez a bajbajutott intellektueleknek.

Nagy, tiszta helyiség, fölterített asztalokkal, az ételeket fehérkötényes lányok szolgálják föl.

Valóságos étterem. S a vendégek írók, festők és hivatalnokfélék. Ismerősökkel találkozunk össze, kényszeredetten rámosolygunk egymásra és elhelyezkedünk az asztalok körül. Fínom, jó ételek. A háború óta ez az első hely és első alkalom, ahol valami olyasmivel próbálnak segíteni a rászorultakon, aminek valóságos értéke van. Nem kívánják, hogy megalázkodjunk ezért az ételért. Dohányozni nem szabad a teremben, nehogy megromoljon a levegő s nehogy egyik ember kellemetlenkedhessen a másiknak.

Tizenkettőkor érkezünk s néha kettőig is ott maradunk. Kellemesen beszélget egymással a társaság. A háborúról, a gazdasági helyzetről, művészetről és mindenről, ami emberi és kultúrszempontból szóba jöhet.

Külön ülünk Uitzéktól, kellemesebb csak így távolról látni őket s így az ebédünk is bizonyára jobbízű és könnyebben emészthető.

A kiszolgálólányok tisztán és könnyedén járnak körülöttünk, szinte röpködnek, mint a madarak s a hangjuk is olyan kellemes, mintha félig ének s félig hízelkedő becézgetés lenne.

9.

Alig hogy Uitzék hazajöttek, bekövetkezett az olasz hadüzenet s három-négy hét múlva Terus is lebabázott. Kétségtelen, hogy erős megrázkódtatások elől szabadultak meg. Akár milyen nehéz is itt az életünk, mégis csak biz-

tosabb talajon állunk s ha összefogunk, a családot is el tudjuk valahogyan tartani. De hol van itt szó az összefogásról ? Uitzék megint éket vertek közénk egymásközti veszekedéseikkel és ellenünk való intrikálásaikkal. Azt természetesnek vettük, hogy Anyánk azokhoz pártol, akiknek kisgyerekük van, ő mindig odaáll, ahol boldogítani lehet valakit, de mégis, miért fordult így egyszerre ellenünk ? Jolánnal, akivel eddig úgy volt, mint a saját gyerekével, most újra, meg újra összezördült s hiába próbáljuk meg hallgatással és alkalmazkodással lecsendesíteni, leszerelhetetlen a nyugtalanságában, érzékenységében és támadó kedvében. Mi most ott tartunk, hogy valahogyan csak összekaparjuk a mindennapi szükségleteinket s mégis, mintha minket okolna a saját bajaiért is. Eleinte tűrjük ezeket a szeszélyeskedéseit, azután föllázadunk ellene. De úgy látjuk, ezzel sem tudjuk helyrebillenteni az egyensúlyt.

Anyám azt mondja :

— Ja, fiatal asszonykám, az ember most jól teszi, ha összehúzza magát. Mindnyájunkon rajta van az Isten verése, senki sem élhet olyan könnyen, mint valamikor.

Jolán úgy él közöttünk, csöndben, hogy egészen észrevétlenné tegye magát. De Anyám megint csak rákezdi :

— Mindenki nem tudja elhagyni a gyerekeit s máma nehéz annak, aki idegen helyen kuntyorog.

— De, Mutterkám — mondja neki Jolán még mindig türelmesen. — Nem vagyok én

itt ingyen és nem is vagyok én itt egészen idegen. A Lajoshoz tartozom s ha ő itt van, akkor úgy gondolom, nekem is van itt helyem.

— Jó, jó. Hiszen nem is erről van szó. De én azt szeretném, ha magának lenne több esze és békességben összeférnének Terusékkal.

Ezen a ponton kitört a vihar. Nem szoktam beleavatkozni az asszonyok dolgába, de végre is ki kellett mondanom, hogy ez így nem mehet tovább.

— Értse meg, Mutter, hogy nem akarunk előttük meghajolni. Megint betolakodtak közénk s megint a fejünkre akarnak ülni. Erről szó sem lehet. Mikor pénzük van, utazgatnak, ránk sem gondolnak, de ha megszorulnak, akkor visszajönnek közénk. Ide szülik a gyereket s még a levegőt is el akarják nyelni előlünk.

Anyám egész szokatlan hangon, bántóan és majdnem cinikusan feleli:

— Akinek nem tetszik, nézzen más lakást. Elég nagy ez a város, mindenkinek jut benne helye.

Napirenden vannak a veszekedések. De nem engedünk. Az a fölfogásunk, hogy nekünk elsőbbségi jogaink vannak és ezt fönn is akarjuk tartani.

Olyan a házunk, mint valami sötét, föltúrt barlang.

Végül is Uitzék maradtak alul. Nagy duzzogva összeszedték magukat és elköltöztek tőlünk. Valahol a Damjanich-utcában vettek ki maguknak műteremlakást s azt gondoltuk, boldoguljatok a saját emberségtekből, vagy faljátok föl

egymást, de semmi kedvünk ahhoz, hogy ezt mi is végignézzük.

Megint hetekig nem hallottunk róluk semmit, legföljebb egy-két szót az Anyánktól, aki eljárt hozzájuk, mert nem tudott elszakadni az unokájától. Ha hazajött, szomorúan üldögélt, elkülönült tőlünk s a különös megjegyzéseivel, különös pillantásaival valósággal falat épített maga köré. De már nem állt Uitzék közvetlen befolyása alatt, lassan, lassan fölengedtek benne ezek a nyers, fagyos kérgek, megint közelebb került hozzánk. Jolán úgy tett, mintha elfeledkezett volna az előző napokról és hetekről. Nyiltan és barátságosan viselkedett »az öregasszonnyal« szemben. S az is megint jó volt hozzá. Kérdezgetett a gyerekei felől, sajnálta őket s már megint úgy szeretné, ha haza lehetne hozni mind a hármat, hogy itt élhessenek közöttünk.

— Megértem én azt — mondja — nagyon is megértem, hogy milyen lehet az ő helyzetük. Az én gyerekkoromban ugyan még nem voltak ilyen zárdafélék az árva- és szegénygyerekek részére, de azért megértem, hogy milyen lehet az olyan hely máma is. Egy idegen sohasem lehet olyan a gyerekhez, mint a saját anyja.

— Jöjjön ki egyszer hozzájuk, Mutterka, nagyon fognak örülni magának. Soványkák és és betegesek, szegénykék, de majd csak elmúlnak a fejünk fölül ezek a nyavalyák s akkor megint mellettünk lehetnek.

Visszazökkentünk a régi kerékvágásba. Megértettük és megbecsültük egymást. És dolgoz-

tunk. Hogy mit ér a munkálkodásunk, arról nem tudnánk véleményt mondani. Én írok, Jolán rajzol, a Bözse is ír s már úgy tekintjük, mintha ő is egészen közénk tartozó lenne. Örülünk neki, hogy az egész napi gyári munka, a szemfödél csipkéi, a koporsóvánkoskák és az aranyporos szentek nem tudják egészen agyonnyomni a lelkét. Testben és szellemben szemmel láthatóan fejlődik. Azelőtt, félig mezítelenül szokott előttünk mosakodni reggel és este, most külön húzódik valamelyik sarokba és takargatja magát a szemeink elől. De a kartonblúzán át földomborodnak a mellei, a karjai nőiesen megtelnek s a húsos ajkai megvérmesednek. És erről is, arról is kérdezget Jolántól. Még emlékszünk rá, egyszer sírva jött haza a gyárból, mert a többi lányok heccelődőn azt mondták neki, hogy az ő mamája még szűz. Akkor úgy gondolta, hogy ez valami csúnya, elítélendő dolog és sírva tiltakozott a vád ellen. Most, ha egyedül marad Jolánnal, ezekről a titokzatos dolgokról is kérdezgetni szokott. Komikusan naiv és járatlan ezen a területen. De már élnek benne a belső nyugtalanságok, fölbukkannak benne mindazok a szavak, amiket eddig hallott a szerelemről s megfogamzanak benne a kérdések, amik más, vele egyidős, de nálánál fejlettebb lányokban már sokkal előbb megfogamzottak. S már az írásaiban is kísértenek a pubertás jelei.

— Szép ez így — mondja nekem Jolán. — Milyen különösen bontakozik ki egy emberben az élet. Tegnap még semmibe sem vettük s ma

már úgy kell vele számolnunk, mint egy fölnőtt lénnyel. Nem ember még, de látni, hogy ember lesz belőle.

Örülök neki, hogy Jolán így beszél róla és foglalkozik vele.

— Mondom, ha meg tudnám csinálni a lapot, leadnék valamit a dolgai közül. Képzeld el, milyen nagy segítség lett volna a számomra, ha valaki odaállt volna mellém az út kezdetén. De éppen ez a nehéz, fekete mult kötelez engem arra, hogy mindig a fiatalok és kezdők mellett álljak. Magam is szeretnék sokáig fiatal és mindig újból kezdő maradni.

Jolán azt mondja :

— Ideje lenne, hogy egy kis könyvet csinálj a verseidből. Kíváncsi lennék rá, hogyan fogadják majd a kritikusok.

— Elhallgatják, vagy fölényesen leveregetik a vállam. Nem sokat lehet itt várni. A külföld tele van az új művészi törekvésekkel, itt is volt valami s ma csak szürke egyhangúság van.

— Azért is ki kellene hozni a könyvet, hogy valaki új hangot adjon ebben a szürkeségben.

A könyvkiadás ügyében nem nagyon van szükségem ezekre a meggyőző szavakra. Én is úgy gondoltam, ideje lenne, hogy összegyüjtsem az új verseimet s így egységesen lépjek ki velük. Beszélgetéseinknek mostanában nagyrészt ezek a tervezgetések a témái. S az egyik este, mikor megint csak a könyvkiadás lehetőségeiről beszélgettünk, Anyám bejött a konyhából és azt mondta :

— Valaki áll kint az ajtóban, azt mondja hogy külföldről jött és veled szeretne beszélni,

— Ki az ?

Anyám fölhúzta a vállait s a két kezét úgy mozgatta, hogy jelezze vele, nem tudja ki az, aki beszélni akar velem. Valami különös személyiség lehet, azt látni az Anyám arckifejezésén s a riadt értelmetlen tekintetén.

Kimegyek és Szittyával jöttem vissza a szobába.

— Ez az a Szittya — mondom Jolánnak —, akiről annyit beszéltem neked !

Szittya előrelép, meghajlik, mint valami gavallér és azt mondja :

— Kisztihand ! Szittya vagyok.

Az asztalon át Bözse felé is nyujtja a kezét :

— Van szerencsém.

Odafordítom az Anyám felé, aki szintén bejött s ott állt meg a félig nyitott ajtóban.

— No, most már ismerkedj meg az Anyámmal is.

Anyámban fölengednek a gyanakvások, barátságosan kezet fog Szittyával és azt mondja:

— Én bizony már ismerem. Sokat hallottam magáról. Istenem, hát csakugyan úgy éltek ott kint, ahogyan a fiam meséli ? !

Szittya nem tagadja meg a multját, játssza a fínomat és előkelőt.

— Különös dolgok voltak azok, nénike. Szerettünk együtt járni, nagy a világ és tele van mindenféle pompás dolgokkal.

Nézem ezt az embert és látom, hogy ugyanolyan, mint volt. Eszembe jut, egyszer bádog-

nadrágot ígértem neki, hogy ki ne rojtozhassa járás közben. Rápillantok a lábaira és megállapítom, hogy bizony el kelne neki egy új bádognadrág. Ennek a szürke rongynak, ami rajta van, alaposan kiülte a térdeit s alul majdnem olyan rojtos, mint a parasztlegények gyolcsgatyája. S a cipői is ugyanolyan szürkék a rájuk öregedett sártól és portól és ugyanolyan csámpásak, mint amilyenek annakidején voltak.

— Ülj le — mondom neki. — Éppen arról beszélgetünk, hogy egy verseskönyvet szeretnék kiadni.

Leül, megint meghajol Jolán felé és az Anyám felé is és azt kérdezi :

— Szabad rágyujtani ?

Mindezt úgy mondja és olyan mozdulatokkal kíséri szavait, mint valami hisztérikus vénkisasszony. Ezt Bözse is észrevette, lesunyja a fejét, de látni rajta, hogy alig tudja visszatartani magában a hangos nevetést. Rápillantok Jolánra és látom, hogy ő is nevet magában. Valahogyan rendbe kell hozni ezeket a veszedelmes pillanatokat. Beszélni kezdek Szittyával, hogy kizökkentsem afektálásaiból.

Keresztbe fektetett lábakkal ül és tömi a kis tengerész pipáját. A száját összecsücsöríti és úgy mozgatja az ajkait, mint ahogy az ujjait mozgatja.

— Honnan jöttél ? — kérdezem. — Emlékszel rá, hogy egyszer bádognadrágot ígértem neked ? Sajnos, nem fogod megkapni, mert annyink sincs, hogy kenyeret vehessünk rajta.

Fölényesen válaszolt :

— Igaz, hogy le vagyok kicsit kopva, de nem jelent semmit. Nem akartam föltűnően utazni, de itt majd veszek magamnak egyetmást.

— Nem akartad, hogy valaki beléd szeressen. Honnan jöttél ?

— Münchenből.

— Mi van Németországban ?

— Háború. Utolsó pillanatban szöktem meg Párisból s azóta Németországban tartózkodtam. Lapot csináltunk az új német generációval.

— Milyen lapot ? Tudsz már németül ?

Benyúlt a kabátja belső zsebébe és sok elrongyolódott, piszkos papírdarabbal együtt kiemelte belőle az említett lapot is. Nagy formátumú, négyoldalas újság. Fínom sárgás papirosra van nyomtatva, két színben. A címe vörös színű : »Mistrál«.

Értelmetlenül kérdezem :

— Miért Mistrál ? Ha jól tudom, Mistrál akadémikus provencei költő volt.

— No, no — mondja Szittya gesztussal. Nem erről a Mistrálról van szó, hanem a tropusi szélről. Annak is Mistrál a neve. S mi jelezni akartuk már a címben is azt a forró vihart, amit az újak költészete jelent. Hugo Kerstennel szerkesztettük együtt. Te ezt a nevet nem ismered. Kiváló fiatalember. S a többieket sem ismered, akik ma az új generációt jelentik Németországban. Ludwig Rubiner, Ivan Goll és a többiek.

Fölébredt bennem a kíváncsiság, már nem érdekelt Szittya különös figurája, valahova

messzire néztem, szerettem volna tudni, hogy kik azok az új emberek és mit csinálnak.

— Franciaországban talán Guillaume Apollinaire iskolájához tartoznának, Berlinben Franz Pfenfert köré csoportosulnak és a »Die Aktionba« írnak. Mi most új csoportot alakítottunk s ha visszamegyek, kibővítjük a lapot s diktálni fogjuk az irányt.

— Mit írnak? Milyenek a költeményeik?

— Nem futuristák! Szó sincs róla. Rubiner és Goll ma a legnagyobb humanisták. Romain Rolland vén totyakos hozzájuk képest. Nem szentimentális pacifisták, de nem is dogmatikus szocialisták. Ők az igazi fiatalság s ez a legnagyobb értékük.

— Le tudnál valamit fordítani tőlük?

— Hogyne — mondotta fölényesen s aztán magában olvasni kezdte a német írást, alig érthetően dadogott föl valamit magyarul. Ahogyan ő fordított, az alig jelentett valamit, de mégis megéreztem a versekben rejlő friss erőt, a bátor kifejezési formát, a szavak színét és lendületét. Úgy éreztem, mintha barátokkal találkoznék össze, olyas valakikkel, akiknek a nyelve hasonló az enyémhez, anélkül, hogy eddig ismertük volna egymást s majdnem ugyanazt és ugyanúgy írunk.

Nem tudtam megállni, hogy beszélni ne kezdjek a saját verseimről.

Szittya mosolygott.

— No, hát lássunk valamit!

Elővettem az írásaimat és az egyik versemet hangosan fölolvastam:

A végtelen határban csokorba álltak
a fáradt, bomlott szemű katonák.

Hét óra s a szél hideg esteli gyászt tereget !

A katonák kemény oszlopba feszülnek
s megindulnak a vad, iszapos mezőkön át :
végtelen kígyósorokban vonaglanak
s itt-ott még felbukkan acélfegyverzetük.
Fölöttük lármás ébentollú madarak
húznak nyugat felé, hol sűrű felhőerdőben
[bujdokol a nap.
Elbujt előlük a nap, mint egy bús pironkodó
[szűz
s az útjukra nem rajzanak csillagok.
A sötét távoli dombokról skarlát, opál
és türkisz őrszemek hunyorognak a térbe.

Valahol gazdag trénszekerek muzsikálnak...

Itt süket szurokban ül a télutói csönd
s a komorarcú ég ezüst esőostorral
ébresztgeti a holtakat.

— Nem ezt tartom a legjobb versemnek az újak közül, de a legrövidebb és ezért olvastam föl ezt. Mit szólsz hozzá, hogyan viszonylik ez a németekhez ?

Szittya várt, hogy súlyt adhasson a szavainak s aztán azt mondta :

— Különös meglepetés. Emlékszel rá, hogy már kint is mondtam, van benned tehetség, de ez alaposan meglep. Milyen kár, hogy nem tudsz németül, akkor nagyszerű munkatársa lehetnél a Mistrálnak. Ilyen költőket keresünk. Legyen bennük erő, bátorság és friss fantázia. Hogyan jöttél rá, hogy most ilyen verseket kell írni ?

— A háború — mondtam — nemcsak a külső világot, hanem az ember lelkét is felforgatta.

Szittya belekotort a zsebeibe és kitett az asztalra öt koronát:

— Nesze, itt van öt korona és csináltasd meg azokat a cédulákat, amikre előfizetőket lehet gyüjteni. Kiadjuk a könyvet s aztán lefordíttatjuk németre.

Ez az esetlen, nagy gyerek hallott valamit, ami tetszik neki s ebben a pillanatban elveszti a mértéket, elszabadulnak a fantáziái s már rohan, röpül és pillanatok alatt összekeveri az eget és földet a maga érzékeny, hisztériás agyvelejében. Már megint úgy áll itt előttem, mint annakidején, mikor Csillébe készült vallásalapítónak. Nincs nyomorúság és nincsenek határok, amik megköthetnék őt.

— Öt korona! És mi legyen a többivel? Még az »Életsiratás« című könyvem árát sem fizettem ki a nyomdának... Boldog ember vagy, hogy soha nem gondolsz a holnapra.

— Ha megcsináltatod a gyüjtőíveket, vagy hogyan a fenében hívják azokat a vacakokat, akkor a többi is menni fog. Azt hiszed, mi talán milliókkal kezdtük a lapunkat? Németországban most nagyobb a szegénység, mint itt és mégis megcsináltuk. Csak akarni köll az embernek! Nem emlékszel rá, akkor is úgy voltunk! Az egyik percben nem volt egy pfeningünk se, a másikban már krémest ettünk.

— Ettél te — válaszoltam nevetve. — Én szívesebben krumplit ettem volna.

— Mit tehetek én arról, hogy neked olyan

kicsinyes parasztgyomrod van. Most is ez a kicsinyesség van benned.

— Ha pénzem lenne, lapot is szeretnék csinálni.

— Ha talán itthon maradok, akkor meg is csináljuk.

Végre Jolán is megszólalt, nézte ezt az izgatott kis emberkét és tetszett neki :

— Milyen nagyszerű, hogy maga ilyen optimista ! Mi sem ijedünk meg az árnyékunktól, de maga egészen más.

Szittya hirtelenében franciává változott, franciául gagyogott valamit, mert ez a dícséret már egyenesen a hóna alá csiklantott. A lábával is dobbant :

— Megcsináljuk a lapot, ha mondom ! Itthon maradok és megcsináljuk.

Nevetgéltünk. Színt és könnyűséget hozott közénk ez az ember. Csak az Anyám nézte őt csöndben és egyre nyugtalanabbul. Ha szegények is vagyunk, nem szokásunk, hogy rendetlenkedjünk és mindenféle szemetet dobáljunk szét a padlón. Szittyának azonban ezen a területen is más szokásai voltak. Szívta a bűzlő, szutyakos pipáját és állandóan piszkálta, bajlódott vele. Anyám ezt figyelte és kétségbeesetten látta, hogy a felsúrolt padlója már tele van hamuval és dohányhulladékkal. Valóságos szemétdomb tornyosodik Szittya körül. Anyám kérdőleg rámnéz és én titokban intek neki. De, gondoltam, jó lesz, ha összeszedjük magunkat és elpárolgunk hazulról. Különben előbb-utóbb mégis csak kitör a vihar.

— Jól van — mondtam készülődőben. — Megcsináltatjuk a könyvet s ha csak lehet, a lapot is nyélbe ütjük.

Útközben a háborúról beszélgettünk. Szittya szemponttalanul, összekúszáltan látja a dolgot, de amit mond, mindaz nagyon érdekes. Úgy beszél, mintha egészen különös helyekről lennének információi. Beszél a munkásmozgalomról, katonai ügyekről és a politikáról is úgy, mintha mindenütt bennfentes lenne. Sőt az itteni viszonyokról is többet és érdekesebbet tud mondani, mint én.

— Éppen mostanában ül össze Zimmerwaldban egy nemzetközi szocialista konferencia. Új Internationálét akarnak gründolni, de abból semmi sem lesz.

— Kik ezek és mért akarnak új Internacionálét ?

— A nemzetközi szocialista pártok háborúellenes kisebbsége ez és nyiltan állást akarnak foglalni a Burgfriede ellen. Ezt Svájcban megtehetik, de a határozatoknak semmi eredménye nem lesz.

— Mért vagy ilyen pesszimista ? Mégis csak a szocialisták észbekapása vethetne véget ennek az őrületnek. Ha még sokáig így tart, vége a kultúrának s akik nem pusztulnak el a harctereken, azokat a front mögött eszi meg a nyomorúság, a piszok és a járványok. Én minden porcikámmal tiltakozom a háború ellen.

— Nem kell ilyen szimplán látni az ügyet. Tagadhatatlanul vannak rossz oldalai, de van jó is. A háborús pártiak azt írják, hogy acél-

fürdő és ebben van valami. A gyöngék elhullanak s akik kikerülnek belőle, azok maguk is olyanok lesznek, mint az acél. Nietzsche azt mondja: csak az erőseknek van joguk az élethez.

— Nietzsche egy hülye volt s vénségére be is került az őrültek házába. Fütyülök az ilyen prófétákra.

Szittya kicsinylően legyintett:

— Szomorú, hogy nem tudod élvezni a nüánszokat. Még most is olyan paraszti gondolkozású vagy, mint annakidején voltál. Aki dialektikusan gondolkodik, az nem engedheti meg magának, hogy olyan egyoldalúan nézze a dolgokat, mint a lovak. A legtöbb szocialistának megvan ez a fogyatékossága.

— No? Úgy tudtam, hogy te is szocialista vagy.

— Szocialista, szocialista! Igen. Haladó, modern ember vagyok, de nem vagyok dogmatikus.

— Nem? Csodálatos. Hiszen már vallást is akartál alapítani. Hogyan gondoltad ezt el, ha nem vagy dogmatikus?

— Az én vallásfelekezetem az egy nagy szédület lett volna. Krisztusi szeretet és az Én szabad kiélése. Ne akarjatok leragadni a földhöz, ha repülhettek is. Ne felejtsétek el, hogy a technika századában élünk, az új csodák idejében. Az a meggyőződésem, hogy a háborúból az egészség és a szépség fog kikelni.

Jolán ingerülten közbevetette:

— Miket beszél össze-vissza! Ha mindezt egy papnövendék vagy egy idiota földbirtokos

mondaná, megérteném! De egy világot látott, olvasott ember hogyan beszélhet így.

Szittya kihúzta magát, mint valami rokkant, ókori lovag s csak úgy félvállról válaszolta:

— Asszonyom, ön éppen úgy beszél, mint Kassák. Ennek pedig semmi értelme nincs. Egészen más volt önről az első benyomásom.

— Köszönöm, de én valóban ilyen egyszerű, buta asszony vagyok.

— Hagyjuk a fenébe — mondtam. — Ezt én már ismerem a Szittya úrtól. Szeret megfeledkezni róla, hogy valamikor kereskedő inas volt tetves fejjel és vörösre fagyott kezekkel. Most is azt hiszi magáról, hogy kéjutazásról érkezett meg és nem a német azilokból dobták ki. Igazam van?

— Ha sértegetni akartok, akkor maradjatok magatokra — és megállt, úgy nézett ránk, mintha el akarna tőlünk szakadni. De állva maradt és várt.

Nevetve mondtam:

— No csak gyere és ne komédiázz. Nem vagyunk már gyerekek, ha komoly dolgokról van szó, akkor beszéljünk komolyan.

Tovább indultunk és észrevettük, hogy kék és csillagokkal bevetett fölöttünk az ég.

10.

Az öt korona csakugyan elég volt ahhoz, hogy a kerék elinduljon. Szittya mégis csak ügyes és számító ember. Úgy gondolta, ha el-

fogadom az öt koronát, ez kötelező arra, hogy az előfizetési íveket megcsináltassam s ha ezek megvannak, nem lesz nyugtom, amíg a könyvet is ki nem hozom. Pszihológiával nyult hozzám és igaza lett. Lótottam és futottam ismerőstől, ismerősig, komisz, nehéz munka ez, ismerem már az »Életsiratás« című könyvem idejéből. Akkor megfogadtam, hogy többé nem házalok előfizetőkhöz, olyan ez, mint a könyöradománygyüjtés s most újból beleestem. Nem bátran, gyáván és szemérmesen kérem a pénzeket és előre dícsérni se merem a portékámat. Ha valaki megkérdezi:

— Milyen versek lesznek a könyvben? — alig érthetően hümmögök valamit. Nyilvános kritikát még nem kaptam ezekre a verseimre s baráti körben is nagyon különbözők a vélemények. Szittya biztat és lelkesedik értem, de ez nem sokat jelent, hiszen őt kissé mindig hibbant agyvelejű embernek tartottam. És ma is annak tartom. Nem bíznám rá az életemet, de annyiban nagyon hasznos, hogy vad fantáziáival, örökös nyugtalanságaival mindig izgatóan és lelkesítőn tud szólni az emberhez. És pillanatok alatt átérti azt, amiről szó kerül. Azt lehetne mondani, azért reagált ilyen könynyen, mert a felületeken mozog, ez azonban nem igaz. Úgy fúrja le magát a mélységekbe, mint valami földkukac. Alig tud valamit németül, semmit franciául s mégis a két országban teljesen otthon érzi magát. Ismeretségben van írókkal, festőkkel és politikusokkal, előkelő neves emberekkel ő, az örökké lerongyolódott

csavargó. Groteszk, kis figurájának olyan szuggesztiv ereje van, hogy szívesen elbajlódnak vele az idegenek és olyan szívósság van benne, hogy mérföldeket gyalogol batyujával a hátán, ha bizonyos időre valahova célba akar érni. A hangulatok embere, de ameddig váratlanul és oktalanul nem jön rá a hangulatváltozás, addig következetes és megrendíthetetlen. Láttam már komoly bajokban és nem csüggedt el, láttam már szembefordulni mahomed nagydarab emberekkel, akik meg akarták szégyeníteni s láttam olyankor, mikor falat ennivalóját töprengés nélkül odaajándékozta a másik csavargónak, aki talán se szegényebb s talán gyöngébb se volt nálánál. Mellettem is úgy áll most, mint egy testőr, mint egy reklámkakas, mint egy jóhiszemű segítő társ. De én már ismerem, tudom, hogy holnapra megfordulhat a széljárat s ő, mint a pehely elszáll az új szelekkel.

Mielőtt a könyv kijön, mégis csak jó lenne, ha valaki szakember összegyüjtötten látná és megbeszélné velem a verseimet. Az a gondolatom támad, hogy elküldöm Adynak, szeretném a véleményét tudni. Jolánnak tetszik az ötlet, postára adjuk a kis csomagot.

Ady Csucsán van, néhány nap mulva megjön a válasza. Összedugjuk a fejünket Jolánnal és Szittyával és én hangosan fölolvasom a levelet.

»Kedves Barátom !

Köszönöm nagyon rámgondolását. Értékes, szép munkáját, érdekes dokumentumaként »A Mának« élveztem.

Magam írnék róla, vagy használnám föl a Nyugatba, ha betegségem és családi körülményeim nem tartanának távol és nem vennének nagyon igénybe. Köszönettel küldöm itten a munkáját, mit mutasson meg Ignótusnak, ki úgy mint én, élvezni, értékelni és szeretni fogja.

Baráti üdvözlettel vagyok híve

Ady Endre«

Úgy látszik, komoly megbecsüléssel íródtak ezek a sorok s mégis maradtak utána bennem valami keserű ízek. Annyi ideje és ereje talán mégis lehetett volna Adynak, ha megbecsüli munkáimat, írjon róluk, vagy tegyen közzé egyet-kettőt a Nyugatban. Érzem, hogy kitért ez elől a felelősségvállalás elől.

Szittya azt mondja:

— Nincs szükséged mankóra. Járj a magad lábán, értékesek ezek a dolgok s akik nem vakok, azok észre is fogják venni őket.

De ahhoz, hogy a könyv a közönség elé kerülhessen, előbb egy különös rácsozaton kell átjutnom kézirataimmal. Verseim között vannak olyanok, amelyeket a cenzura már visszadobott és nem engedélyezte lapban való közlésüket. Ha azt akarom, hogy a könyv megjelenhessen, valami ügyes trükkel ki kell játszanom a cenzor éberségét és reakciós agyvelejét. Beszélgetünk a kérdésről és tervezgetünk, mintha legalább is holmi kasszafúrásra készülődnénk.

Eszembe jut valami, ami sikerrel biztat. Az egyik fiatal költőtársam, Szász Menyhért háborús dalokat ír a kabaré énekesnők számára. Szentimentális kis sanzonok ezek, csengő rímek-

kel és megríkató együgyűséggel tele. Az az ötletem, hogy ezeket, az ügyésznek valószínűleg rokonszenves dalocskákat, jó lenne összekeverni az én verseimmel és így együtt, ezt a habarékot beadni a cenzornak. Bizonyára berúg tőlük s ezekben az öntudatlan pillanataiban közlésre engedélyezi a kézirataimat.

Szász Menyhértnek tetszik az ötlet, átadja a dalokat, hogy saját írásomban és a saját verseimmel együtt beadhassam a cenzurához. Néhány Nyugat-számmal, amikben megjelent verseim voltak s egy csomó kézirattal felmentem a hatalmas urak elé.

Ismerős írókkal és újságírókkal találkoztam az előszobában. Hosszú padokon ültek ezek az emberek türelmetlenül. A kéziratok elintézését meg lehet várni. Senki nem tekint aggodalmak nélkül a következő pillanatok elé. S milyen különös, hogy ez az »úri« társaság, amely különben háborús uszító, vagy nagy részük legalább is az uszítók szolgálatában áll, azért él jól, mert vannak, akik hajlandók meghalni az ő jómódjukért, ez a társaság most dühös és tullicitál minden átkaimban, amiket a cenzura ellen mondok.

Egy szolga veszi el tőlünk a kéziratokat, beviszi a cenzor elé és ő is hozza vissza a teljhatalmú úr engedélyével vagy eltiltásával. Nincsen fórum, ahol megfellebbezhetnénk sérelmeinket.

Átadom a csomagomat és várok. Üldögélek és morgok, mint a többiek. Mindenféle trágár vicceket mondunk és gyanúsító célzásokat.

Nincs közöttünk fizetett rendőrspicli. Az illetékesek tudják, hogy ezeket az emberi hiénákat inkább a kávéházakban, villamosokon, kocsmákban és a munkásszervezetekben kell elhelyezni. A homályos, öreg helység betakar bennünket s aztán kilöki magából azokat, akik jól vagy rosszul elvégezték a dolgukat.

Egy jól megtermett úr lép ki az irodából, körülszalad rajtunk a szemeivel, az arca széles és piros a jókedvtől.

— Ki van itt a Nyugattól? — kérdezi.

Senki nem jelentkezik.

Most a nevemet mondja.

Fölkelek a padról és előbbre lépek.

— Mik ezek a szörnyűségek? — kérdezi az úr nevetve. — Szörnyűség, hogy mik ezek a dolgok.

— Ezek kérem az én verseim — felelem. — Könyvben akarom kihozni s ezért szeretném cenzuráztatni.

Átnyujtja a kézirataimat:

— Tessék, ennél szörnyűbb értelmetlenséget még nem nyujtottak be hozzám a háború alatt. Tessék elhinni uram, hogy kár a papirosért az ilyen dolgokhoz.

Kint voltam a csapdából. Hiszen éppen ez kellett nekem, hogy a cenzor így vélekedjen a verseimről. Minden lapot külön lebélyegzett s én most kihagyom a sorból a dalocskákat s a saját dolgaimat lebélyegzetten beadom a nyomdába.

Szép hazárdjáték volt ez és sikerült.

»Epos Wagner maszkjában« címen megjelent a könyv.

Miért lett »Epos Wagner maszkjában« a címe? Miért, mikor én Wagnert nem nagyon szeretem. Beethoven és Bach sokkal közelebb állnak hozzám, miért is nem az ő maszkjukat vettem magamra, ha már ilyen rekvizitumra szükségem van? Valószínű, hogy Wagnernek éppen a külsőségei azok, amik megejtettek. Bach egy szentéletű kántor, Beethoven elkomorodott polgár, úgy érzem, zenéjükön tul semmi közöm nem lehet hozzájuk. Wagnerről olvastam, hogy forradalmár volt, ismerem a »Forradalom és művészet«, című könyvét, sok mindenben nem vagyok egy nézeten vele, de mégis ez a forradalmi romantika az, ami érdemessé teszi arra, hogy magam elé emeljem. Ha kilépek ezekkel a versekkel, szükségem van rá, hogy olvasóimat figyelmeztessem a wagneri orcheszterre, kürtök szóljanak, vízesések csobogjanak és lódobogás vágtasson előttem. S nem számítottam rosszul. Az olvasók megérezték, hogy Wagner tendenciózus muzsikájára akarom figyelmeztetni őket s ezen az úton könnyebben jutottak verseim közelébe.

A kritika általában jól fogadta a könyvet s a fiatal költők, akikben még nem merevedtek meg a tradiciók, vagy, akik csak most kóstolnak bele a versírásba, azok fölfigyelnek s a könyvön át meglátják az előttük fekvő új utakat.

A könyv után a lapra is sor került.

A Meteorban összejöttünk néhányan, hogy megbeszéljük a szerkesztés és kiadás módozatait. Szittya is benne van a tanácskozásokban, lelkesedik és terrorizál mindenkit. Időközben

csakugyan pénzhez jutott valahonnan és kiöltözködött, mint valami dendi. Fekete ruhát vett magának, magasgallérú inget, csokornyakkendővel és magassarkú lakkcipőket. Új pipája is van csontszopókával, szagos meggyfából. A plüss divánon ül a kávéházban és szónokol. Most már kihangsúlyozottabban afektál, hunyorog a szemeivel, tenyerével néha átsimítja a homlokát, mintha szörnyű gondokban főne a feje s az ajkait valósággal ráncba szedi, hogy így még fínomabbnak és előkelőbbnek hasson. Közben azonban nem szelel jól a pipája. Sohasem szelel jól a pipája. Ezüstpiszkálót is vett hozzá s állandóan babrál vele. S a ruhája már tele van hamuval. Mikor bejött a kávéházba, olyan volt, mint valami fekete angyal s most olyan, mint valami hamuból és piszokból elszabadult ördög.

— Vigyázz a ruhádra! — mondom neki nevetve — egy nap alatt tönkre teszed ezt a szép holmit. És minek vettél lakkcipőket? Először is ma már nem visel senki lakkcipőt, másodszor az ilyesmi igazán nem neked való.

Mint a hörcsög, megugrik, kiegyenesíti a derekát és rám villogtatja rövidlátó szemeit.

— Kérlek alássan. Ne piszkoskodj!

Folytatjuk a tárgyalásokat. Szittya az előtérben maradt mindaddig, amíg a hamuval együtt szikraeső is nem hullott a nadrágjára. Az egyik szikra, mint a gombostű hegye, beleszúrt a lábszárába, ijedten és hisztériás dühhel fölugrott. Káromkodott és tapogatta, kaparászta magát.

Valamennyien hangosan nevettünk, mint valami bajba esett csintalankodó gyereken.

Összekapta az iratait és kiszaladt a kávéházból. Láttuk az ablakon át, visszanéz hozzánk és dühösen kiköp felénk a földre. Aztán elveszett. Napokig nem láttam.

Megint a kávéházban találkoztunk. Szeliden és barátságosan érkezett vissza. Pénz volt nála, komoly, nagy papírpénzek.

— Mit csinálsz? — kérdeztem tőle — honnan szerzel ilyen komoly pénzeket?

Könnyedén legyint:

— Ez még semmi! Fölkerestem a régi ismerőseimet s most már lesz pénz, amennyi kell. Ha akarod, a lapot is hajlandó vagyok finanszirozni.

Bolond ember, gondoltam magamban, különösen bolond ember. Aki ma nem űz valamiféle zugkereskedelmet, aki nem játszik hazárdjátékot, aki nem veszett bele a spekulációkba, az már lerongyolódott szegény ördög s ez az örökké szegény ördög meg éppen most van tele pénzekkel. Nem tudom miféle érzés lehet az, ami állandóan gyanut ébreszt ellene. Látom, hogy szeret engem, örül, ha bizalmas lehet velem s én mégis elhúzódom tőle, állandóan falat építgetek kettőnk közé.

— Olyan szép lapot csinálunk, amilyen még nem volt Pesten. A Nyugat már kivénhedt sablón. Harcos, szép, új lapot kell csinálni.

Nem felelek neki, egy ideig hallgatunk s aztán azt kérdezem:

— Hol voltál azóta, hogy nem találkoztunk ? Oktalan, megszokott hencegésével felelt :

— Többek között ....-nél is voltam. Régi jó ismerősök vagyunk még a korábbi mozgalomból.

— Hogyan ? Miért ? — kérdezem kissé megdöbbenten. — Mit kerestél nála ? Talán nem tudod, hogy ki az az ember és mi a foglalkozása ?

— Hogyne tudnám, de mi közöm nekem az ő privát dolgaihoz ? !

— Tudtommal ő a rendőrség politikai osztályán van.

Szittya egyre türelmetlenebbül felelget :

— Nekem ehhez semmi közöm.

— Pénzt is kaptál tőle ?

— Igen ! Ha fölkeresem, mindig kapok tőle valamit.

Megint a lapról kezdett beszélni, de nekem elment a kedvem a vele való tanácskozásoktól. Nem tudok semmi bizonyosat, de egyre gyanusabbá válik előttem ez az ember. Lehetséges-e az, hogy csak úgy Isten kegyelméből kap pénzeket a politikai rendőrségtől ? Ki tudja, milyen szolgálatokat tehet nekik ?... nem dúsgazdag bankár, hanem állami megbízott, politikai célja van minden lépésének.

Elhatároztam, ha sikerül a lapot megcsinálnom, Szittyát semmiesetre sem engedem szóhoz jutni benne.

Néhány nap mulva azt kérdezte tőlem :

— Hogyan jutottál be az Uj Nemzedékhez ? Nem mutatnál be nekik ? Én is szeretnék oda

dolgozni. Nekem is lennének mondanivalóim az elvtársaidról.

Határozottan feleltem:

— Nem mutatlak be és nem akarom, hogy a lapba dolgozz.

Szittya úgy tett, mintha nagyon meglepné a válaszom:

— Miért nem? Annyit talán én is tudok a szocialistákról, mint te?!

— Ez valószínűleg igaz, de nincs hozzá jogod, hogy írjál róluk!

— Hallatlan! Már megint azt az utálatos paraszti hangodat vetted elő. Ha neked jogod van, akkor nekem is. Különben is egyszer és mindenkorra vedd tudomásul, hogy nekem senki nem parancsol, mindig azt teszem, ami jól esik.

— Azzal, hogy szocialista vagyok, megváltottam a jogomat ahhoz, hogy írjak a renegátokról. De csak ő róluk és ő ellenük, akik meggyalázzák és elárulják az egész elméletet. Te nem vagy szocialista, legutóbb nagyon gyakran kijelentetted ezt, nincs tehát jogod, hogy írj ezekről a dolgokról.

Szittya gúnyosan mosolygott:

— Pedig én a lapban is éppen ezekről a kérdésekről akarok írni.

— Arról szó sem lehet!

— Akkor hát, adjő.

— Amint jól esik.

Ekkor jött be Jolán is a kávéházba. Leül, egy ideig hallgatja a marakodó szóváltásunkat s aztán ő is beleszól.

— Kikérem magamnak, hogy belekotyogjon a dolgaimba — mondja neki Szittya bántón és szinte rikácsoló dühhel.

Jolán is harciasan visszavág:

— Igen is, ha Kasi lapot csinál, az csak szocialista lap lehet! Semmi szükségünk nincs az őrültségekre.

Szittya rágja a pipája szopókáját, idegesen topog a lábaival, az emberek már idefigyelnek az asztalunkhoz és mosolyognak.

— Kikérem magamnak. Mondtam, hogy az ilyesmit kikérem magamnak.

Jolán nyugodtan mondja:

— Hiába ugrál, abból, amit maga akar, semmi sem lesz.

Szittya nem tud tovább uralkodni magán, vitriolos dühhel fölhördül:

— Piszok, némber!

S már kapja is a cókmókját és szalad.

Látom, amint végigmegy a kávéházon, a még nem is régen, magassarkú lakkcipőinek a kérgén jár megint s a kis hátulja úgy fintorog erre-arra, mint a sovány aggszüzeké.

— Vigyázz, Kasi — mondja Jolán. — Nagyon gyanus előttem ez az ember.

— Kivettem belőle, hogy föl szokott járni a rendőrség politikai osztályába.

— Ha még egyszer hozzánk jön, nem engedem be a lakásba.

A lap tervezgetése nem maradt félben. Indítványomra megállapodtunk abban, hogy »Tett« lesz a címe. Körülbelül tizen vagyunk azok, nem is mind írók, akik véglegesen elhatároztuk

a lap megjelentetését. Valamennyien öt-öt koronát adtunk az első szám nyomdaköltségéhez s ez elegendő ahhoz, hogy az első szám kijöjjön. Abban is megállapodtunk, hogy beköszöntő cikket Szabó Dezsőtől kérek.

Írtam neki és majdnem postafordultával megjött a barátságos válasz, a kért cikkel együtt. Nem hosszú a cikk, de bátor és úgy látjuk, hogy nekünk való. Megértette levelemet és nagyon örülünk neki, hogy ő, a már beérkezett író és az állami iskola tanára, ilyen bátran, fenntartás nélkül mellénk mer állani. A társaságból csak az én írásaimat és politikai felfogásomat ismeri és elhiszi, hogy a többiek is velem egycélú, kemény emberek. Ez a bizalom módfelett jól esik nekem. Ez nem csak emberi megbecsülésemet jelenti, hanem már irodalmamnak, eddigi munkálkodásomnak is bizonyos elismerése. Fiatal vagyok még, minden iskolázott és magamkorabeli társamnál sokkal fiatalabb s éppen ezért, ha bízom is magamban, az ilyen baráti segítséget komolyan, talán túlzottan is komolyan veszem. Most már bizonyosan megjelenik a lap és bizonyosan komoly és szókimondó lesz. A munkatársak megválogatásában azonban nagyon vigyáznom kell. Irodalmi lapot akarok, de az irodalom több legyen a bevett esztétikai formák variálásánál, álljunk a kezdet kezdetén, ez a kezdet azonban valaminek a megkezdése legyen. Ha nem tudunk máskép, hát dadogjunk, de a saját megkülönböztetett emberségünket dadogjuk ki ebbe a vérgőzös s a szabad erőket összekötöző unalomba.

Már híre ment, hogy új lap készül és jönnek az eddig ismeretlen fiatal emberek. Bemutatkoznak, kéziratot hoznak s a szocialista elvekben is úgy mutatják, mintha mellettünk állnának. Gúnyosan meg szoktuk jegyezni a mostani Nyugatról, hogy a tanárok irodalmi orgánuma lett belőle és íme, minket sem hagynak cserben a fiatal tanárok, nyilvánvalóan azok, akik a másik kocsiban már nem tudnak helyet szorítani zöngeményeiknek. Ilyen tanárnak készülő lírai lelkek Raith Tivadar, Begyáts László és Gaál Gábor. Raith-tal Szittya ismertetett össze, együtt voltak Párisban, most pedig katona a háború kezdete óta. Extra hadnagyi ruhában most szabadságon van, nem szocialista, de nem is háborúpárti és van benne annyi bátorság, hogy szót merjen emelni a mai förtelmek ellen. Párisban egy kis verseskönyve is megjelent már, nem súlyos írások, sok bennük a feminitás, de mégis előnyösen elkülönböznek az itthoni fiatalok nyugatos utánzataitól. És van európai kultúrája. Tudja, hogy mi történik a külföldön, ismeri az új művészeket, költőket, szobrászokat és festőket, azokat is, akikről a mieink talán még nem is hallottak.

— Valami fordítást szeretnék öntől kapni. Szittyától tudom, hogy ismeri és szereti Guillaume Apollinaire verseit, ezek közül szeretnék egyet.

— Sajnos, alig tudtam valamit átmenteni Párisból. De egy-kettő azért akad. A legközelebbi alkalommal behozom.

Néhány nap mulva Apollinaire, »Saint Merry

muzsikusa« című versének a fordításával jött be . . . Szép vers, különös szimultán líra, én most olvasok tőle először s milyen öröm számomra, hogy rokonságot fedezek fel köztem és eközött a távoli, ismeretlen ember között. A fordítás gyönge, Raith sem belső dinamikájával, sem gazdag, fordulatos nyelvezetével nem tudott megbirkózni. Összeültünk, ő szóról-szóra újra fordítja a verset, az egészet így megkorrigáltuk és valamennyire méltóvá tettük Apollinaire-hez. A másik két tanárjelölttől nem kértem kéziratot. Két jezsuita-növendék, misztikusok és ravaszkodók. Még most is nyiltan különbséget tesznek maguk között és a zsidók között. Begyáts valami vidéki úrnak a fia s minden mozdulatában, szava lejtésében benne van a polgár modora és önérzeteskedése. Gaál Gábor egy pesti szegényasszony fia s ő már nem is a polgár gőgjével, hanem valami hibbant arisztokrata pózával sétál a városban. Prototípusa a szegénységből kifelé evickélő, papi kenyéren nevelődött antiszemita érzelmű strébernek. Ha mellém ül, érzem rajta a klerikalizmus minden alattomosságát és gerinctelenségét, a filozopter szürkeségét és nagyképűségét. A többieknek sem szimpatikus ez az ember, kinézzük magunk közül s a közömbösségünkkel nyiltan elutasítjuk.

1915 november elsején jelent meg a »Tett« első száma.

Szabó Dezső »Keresztelőre« című cikke vezette be a lapot. A kemény és bátor írásban többek között azt mondja :

»Most megint összeállt egynéhány fiatal író a Herkules-munkára: irodalmi lapot alapítani Magyarországon. Messze tőlük, fájdalom, céljuk, tervük, kilátásaik ismeretlenek előttem. De tudom, hogy fiatalok, hogy új építésre feszülő erőket jelentenek, hogy be akarják kiáltani életüket az emberekbe. Lesz-e, aki rájuk hallgasson? ... Van-e, aki figyelmes földalatti rázkódtatásaira a nehéz jövőnek? Vagy a Hőferekre tágul minden szem? Elvesz-e a nagy mészárszék minden figyelmet a lelkek vívódásától... Pedig talán csak ez a fontos. Ez az egész bűnös, gyalázatos, őrült haláltánc csak annyiban fontos, amennyiben psychicum... Sok halál után nagyon élet lesz az irodalom. A megtalált emberi szánalom új horizontokba löki határait. Amint meghaltak a világháborúban — komikusan, cégéresen — a történelmi osztályok, úgy meghal az esztétizmus. Az irodalom igen mohón fog egybeélni minden életet, mint valaha a fiatal naturalizmus... Meghalt a történelmi osztály... A sturmok rohanásaiban a Nagy Jánosok lába széttiport minden történelmi jogcímet: mindenki történelmi osztály lett... Valószínű, hogy egy új szociális irodalom fog következni a tegnap és a ma individuális művészete után...«

Nekem egy versem van a lapban, Rozványi Vilmosnak novellája, Pászk Jenőnek rajza, Apollinairetől fordítás, Haraszti Zoltánnak cikke Remy de Gourmontról, Vajda Imrének cikke a szociáldemokrácia válságáról, Franyó Zoltánnak polémiája a Budapesti Hirlappal és Gallovitz

Károly megemlékezése (Zuboly) Bányai Elemérről.

A lap első számába már beleharapott a háborús cenzúra. A cenzor Rákosi Jenő glóriája fölött őrködött, nem engedte, hogy beletépázzunk, hogy a háborúskedvű öregúrnak nyiltan és őszintén megmondjuk a véleményünket.

Nem szenzáció a lap, de föltétlenül derék kezdet és szép ígéret a jövőre. Az első, amibe a maradiak beleakadtak, a címe. A »Tett« szót összekapcsolják a direkt akció propagandájával s megindul ellenünk az össze-vissza firkálás, intrikálás a pártnál és szóviccek gyártása a kávéházban.

Barta Lajos barátunk volt és jóakarón betelefonált a kávéházba:

— Uram, az Isten áldja meg, változtasson a lapja címén! Hogyan lehet egy lapnak ilyen címet adni?!

— Miért?

— Két okból is. Először is az e betű miatt nagyon nehéz kimondani s a pesti zsargon majd úgy fogja kérni a lapot a trafikban, hogy: Kérek egy tetvet. Az ilyen viccek nagyon árthatnak az új vállalkozásnak. Másodszor, hogyan gondolja azt, hogy ilyen szigorú cenzúra mellett a direkt akciónak lapot lehessen csinálni nálunk?!

És jöttek mások is s mindenkinek volt valami jó és burkoltan vagy kevésbbé burkoltan opportunista tanácsa a számunkra. De mi nem hittünk a hitetlenkedőknek.

Tizennégy nap mulva megjelent a második számunk és mit tesz Isten, vagy a Hőfer-imádat, ezt a számunkat már a nyomdában elkoboztatta a cenzúra. Képben és két cikkben elkövetett vallásgyalázás és osztályizgatásért emeltek ellenünk vádat.

— Tovább ! — mondtuk és csináltuk a lapot tovább.

Minden pénz és idegen segítség nélkül indultunk el és hiába vigyáz ránk az ügyészség és rendőrség, dolgozunk egyre szélesebb perspektívákkal és egyre tudatosabban. Új emberek jelentkeznek, festők, költők és írók és lótunkfutunk, szervezünk, magunk hordjuk ki a trafikokba és könyvkereskedésekbe a lapot és magunk járunk be a munkásegyesületekbe árulni. Legtöbb barátunk a Galilei körből verbuválódik. Fiatal intellektuelek, akik fölfigyelnek a nyilt hangunkra és mellénk állanak, hogy segítsenek gondolatban és cselekedetben.

Nem tudjuk, meddig juthatunk el a megkezdett úton, de mi húsz-harmincévesek sohsem voltunk még olyan fiatalok, magunkban bízók és cselekedni akarók, mint most.

11.

Ismét új sorozás előtt állunk. Eddig csak sikerült egy és más ügyeskedésekkel valami alkalmas lyukat találni ahhoz, hogy kimenekülhessek a sorozóbiztosok karmai közül. Most azonban az az általános vélemény, hogy komo-

lyabb vizsgálat nélkül, sorban beveszik az embereket. Magas létszámot kell előteremtenie a bizottságnak s aki eléjük került, az keresztet vethet »szép civil« életére. Nekem is ez a véleményem s józan ésszel nem is gondolkodhatom máskép. Már nemcsak a tacskók, a fejlődésben lévő fiatal emberek, hanem az őszülő hajú, őszülő szakállú öregek is katonamundérban járnak. Tudom, hogy a baka, aki ott segédkezik a sorozóbizottság előtt, nagyon sűrűre font rostát tart a kezében és igazán ügyes legény, vagy magával tehetetlen nyomorék legyen az, akinek sikerül a rosta lyukán mégegyszer átesnie.

De azért nem adom föl a reményt. Megint olyan sovány és lehasznált vagyok, hogy csak rám kell fújni a sorozó orvosnak és eldűlök előtte. Bizonyosan el fogok dűlni előtte, ha úgy határozom el magamban, hogy eldűlök. Minden nagy teljesítmény előtt tréninget vesz az ember és nem katonának lenni akkor, mikor már majdnem mindenki katona, egyike a legnagyobb teljesítményeknek. Nem utolsó dolog, hogy az ember felére lefogyassza magát, hogy egész megjelenését úgy átalakítsa, mint akibe már is csak hálni jár a lélek. Biztatom az otthoniakat, hogy ez a veszedelem is különösebb bajok nélkül elmúlik a fejünk fölül. De ők pesszimistábbak nálamnál. Nem tudom őket megnyugtatni, szemeikben mindig benne ülnek a könnyek és összekuporgatják a filléreket, hogy csuklóvédőt, lélekmelegítőt, meleg trikóalsóruhát vásároljanak össze a számomra. Nem is az én számomra,

hanem annak a katonának a számára, aki néhány hét mulva leszek. Anyám, hol az egyik, hol a másik szomszédasszony konyhájában üldögél, sírdogál és már is úgy beszél rólam, mint aki elveszett. Látom, hogy Jolán is összesúgdos vele, nagyrészt már ő is elveszettnek lát engem.

S az egyik este, hogy a kávéházba indulunk, hosszú kertelgetés és mellébeszélés után azt mondja :

— Érzem, Kasi, hogy valami történni fog.

Ideges vagyok és megpróbálom határozottan leinteni :

— Hagyjatok föl már azzal a sorozási komédiával ! Úgy viselkedtek, hogy egyre kibírhatatlanabb lesz mellettetek az életem. Ilyen körülmények között könnyen el tudom képzelni azoknak az embereknek az elhatározását, akik azt mondják : Inkább kimegyek a frontra mintsem hogy itt nyavalyogjak a nyavalygók között.

— Ne hidd, hogy én annyira gyönge vagyok, mint a Mutter — mondja Jolán olyan hangon, mintha mindjárt sírva akarna fakadni. — Ő egészen oda van, de engem még sírni sem láttál.

— Mi hát a mondanivalód, ha nem ilyesmi ? !

Jolán hallgat egy ideig, nem tudja, hogyan megkezdeni mondókáját, végre is megerednek belőle a szavak. Gyorsan beszél, mintha az egészen hamar túl akarna esni.

— Beszélgettünk a Mutterral erről is, arról is és ő nagyon el van keseredve amiatt, hogy nincs gyerekünk.

— Ne viccelj! Éppen csak ez hiányzik nekünk. Ilyen butaság alaposan ellátná a bajunkat. Megértem, hogy a Mutter ilyen szentimentális, de hogy már te is ide jutottál, az nem valami örvendetes.

— Én is csak asszony vagyok. Elmégy s ha valami történne veled, semmi és senki nem marad utánad. Szeretném, ha legalább egy közös gyerekünk maradna.

Elszomorított ez a beszéd, legjobb szeretnék félrelépni az asszonytól, alig tudok szólni hozzá. Nem ismerek rá, még soha nem láttam ilyen kicsinyesnek és kétségbeesettnek.

— Én azt hiszem, hogy megmenekülök a katonaságtól s ti siettek elparentálni. Milyen gyalázatosak voltak azok az asszonyok és lányok, akik a háború elején a hadbavonultakat éljenezték és virágokkal búcsúztatták őket. Azok, akik »kínnal szülik« a gyerekeiket és »halálosan szeretik« a férjeiket, elengedték maguktól, sőt biztatták is az éretlen kamaszokat, csakúgy, mint az idős családapákat. Úgy gondolkodtak: Hadd menjenek és szerezzenek nekünk dicsőséget. A tyúkeszükkel arra nem is gondoltak, hogy a fiaik és embereik ott pusztulnak el majd a háború szennyében és vérében. Amint látom, ti már megváltoztatok. Ti már tudjátok, hogy a háborúban meghalnak az emberek, nem éljeneztek nekünk, nem örültök az indulásunknak, de ehelyett már is, mint a halottakra néztek ránk, elsirattok és valamit örökölni akarnátok utánunk.

Jolán hozzámdűlt és sírt:

— Miért beszélsz így ?! Mi csak a javadat akarjuk s mikor a gyerekre gondolok, akkor is azt akarom kifejezni, hogy mennyire ragaszkodom hozzád.

— Értem. De már megvettétek a csuklóvédőt és a lélekmelegítőt. Hiába beszélsz akármit, én mégis úgy érzem, mintha már elveszett ember lennék a ti szemetekben. Ha annyira szerettek, mit adtok velem a negyvenkettes ágyúk és a gáztámadások ellen ? Miért nem biztattok inkább arra, hogy maradjak hű az elveimhez s legyek inkább öngyilkos, mintsem hogy belenyugvással elmenjek leméészároltatni magam a harctérre ? Mennyivel nagyobb bátorság és elszántság kell ahhoz, hogy valaki ma öngyilkos legyen, mint ahhoz, hogy kimenjen a harctérre hősi halottnak.

Jolán azt mondja :

— Úgy mutatod magad, mintha te elszántan és keményen néznél a dolgok elé, mégis milyen reménytelen minden szavad.

— Ha bevesznek, valószínűleg meg fogok halni, de semmi kedvem ahhoz, hogy csuklóvédőkkel és lélekmelegítőkkel készülődjem a halálomra. És azt sem akarom, hogy gyereket hagyjak magam után, akit majd újból az ágyúk elé lehet állítani. Nem akarom ! Értsd meg, hogy semmit nem akarok !

Majdnem szó nélkül, levert magányossággal multak el fölöttünk az órák a kávéházban. Egymás mellett ültünk s mégis milyen távol ültünk egymástól. Nem a harag és a megbántottság volt az, ami közénk ékelődött,

mindegyikünk saját szomorúsága volt az, ami különválasztott bennünket.

Éjfél volt mire hazamentünk s az Anyám még mindig ébren üldögél. A csuklóvédőkkel, a lélekmelegítőkkel és az összehandlérozott meleg alsóruhákkal bíbelődhetett, amíg távol voltunk, mert ez a sok vacak most itt hever előttem az asztalon.

— Mit akar ezekkel? — kérdeztem majdnem durván. — Miért keseríti velük az életemet?

— Dehogy akarom az életedet keseríteni, dehogy is akarom. Miért mondasz ilyent, megérdemlem én ezt tőled? Csak előszedtem, hogy rendben tarthassam ezt a sok mindenféle holmit.

Odaléptem az asztalhoz és a gyűlölt ócska vacakokat lesöpörtem a padlóra.

Anyám letérdelt és az ölébe szedegette a széthullott dolgokat.

— Majd meglátod, milyen jók lesznek ezek neked, ha már ott kint leszel. Hány embernek fagyott ott el a keze, lába és hánynak romlott el a tüdeje. Láthatod, hogy én csak a javadat akarom, gyerek.

A gyerek szóról eszembe jutott Jolánnal való beszélgetésünk s most azt mondtam:

— Jolánt is maga biztatta föl arra a marhaságra, hogy akarjon gyereket. Milyen sötéten gondolkodnak maguk és azt sem tudják, hogy mit kívánnak. Nem azt kívánják, hogy én itthon maradjak, hanem azt, hogy maradjon itt maguknak egy gyerek, akivel majd eljátszogathatnak.

— Miért mondasz ilyent? Az Isten áldjon meg téged, ne mondj ilyeneket.

Lent ül az alacsony sámlin, távol az asztaltól, félig árnyékban s már sír.

— Elmész és egy gyerek se marad utánad... Megszültelek s nem marad belőled semmi. Miért kínlódtam én egy egész életen át? Mire örömöm telhetne benned, akkorra elvisznek tőlem és nincs szíved, hogy legalább valamivel megörvendeztess. Soha, semmi igazi örömöm nem volt ebben az életben. Dolgoztam rád, gondoztalak s most elvisznek.

— Elvisznek. Lehet, hogy elvisznek.

Mit mondjak az Anyámnak és mit mondjak Jolánnak? Belátom, hogy nem lehetek durva velük, hogy ez igazságtalanság lenne tőlem. Érzem, ők mind a ketten buta, állati szeretettel ragaszkodnak hozzám. Gyerekre is azért gondolnak, azért kívánkoznak utána, hogy örökre el ne szakadjanak tőlem. De józan ésszel én hogyan gondolhatnék a gyerekre? Anyám fölpanaszolja a sorsát s ha őszinte akarnék lenni előttük, akkor én most ugyanezt tehetném meg. Nem igaz, hogy nem szeretem a gyerekeket, örülök nekik, ha látom a gyönge testüket, a kíváncsi szemeiket, ha megérinthetem a puha, sima bőrüket. De nincs bennem annyi bátorság, hogy gyereket kívánjak magamnak is. Nem merem érte vállalni a felelősséget. S most is úgy érzem, hogy ehhez a nagy teherviseléshez gyönge ember vagyok, nagyon gyönge és tehetetlen ember vagyok. S érzem, hogy az érveim is, amit az asszonyoknak elmondtam, üresek és

felületesek, nem egyéb az egész a kétségbeesett ember szájaskodásánál. Nem az élettől félek, hanem önmagamtól, ki maradék nélkül nem tud megfelelni az élet követelményeinek. Nem vagyok eléggé erős önmagamban, de annyi erőm azért mégis van, hogy ne hagyjam magam másoktól oktalanul befolyásolni. Megmaradok az álláspontom mellett, nem akarok gyereket, soha és semmi áron nem akarok.

Az asszonyok se mondanak le könnyen a maguk kívánságaikról és elgondolásaikról. Ezt a témát is előhozzák még néhányszor, de én nem hajlok a szavukra s már szinte félelemmel közeledem csak Jolánhoz. Félek tőle, hogy becsap, egyszer mégis csak azzal áll elő, hogy másállapotban van. Idegesítő és elkeserítő ez az óvatosság, de állom az elhatározásomat. És jó, hogy itt van a lap, van amibe egészen bele tudok veszni s nemcsak az írás, hanem a csoport szervezése is örömömre és kielégülésemre van.

Nyolcan, tizen vagyunk a lapnál, olyan emberek, akiket kellő irányítással be lehet állítani a cél szolgálatába. Mi is a célunk? Az, hogy hangot adjunk a szocialista baloldaliságnak. S így, hogy van saját orgánumunk, nem elégszünk meg azzal, hogy csak szépirodalmat csináljunk, egyre inkább kitágulnak a perspektíváink, hozzájutunk a külföldi lapokhoz, egyre tágabb körben tájékozódunk és egyre tisztábban alakítjuk ki nézeteinket. Liebknecht németországi viselkedése szinte fölbecsülhetetlen értéket jelent a számunkra. Benne, Angelica Bala-

banovban, Trockijban s még néhányukban egy új Internacionálé megalakulásának a lehetőségét látjuk. Angelica Balabanov orosz elvtársnő, de az olasz pártban dolgozik s az ő júniusban megjelent cikke derék forradalmi álláspontot képvisel... »Az olasz szociáldemokrácia és a háború« című írásában azt mondja:

»Olaszországban is és külföldön is gyakran írják az újságok, hogy Mussolini úr lapja, a »Popolo d'Italia« szociáldemokrata újság, holott Mussolini viselkedését az egész szociáldemokrata párt, a munkássággal és a szocializmussal szemben való árulásnak tekintette. És Mussolinit nemcsak a milánói pártszervezet zárta ki, hanem egyhangú szavazattal rekesztették ki őt a párt vezetőségéből és magából a pártból is. Fölháborító dolog, ha mint szocialistára hivatkoznak az olyan férfiúra, aki a szociáldemokrácia leghirhedtebb ellenségeit, polgári újságírókat és a pártból kizárt bizonytalan egzisztenciákat gyüjtött maga köré lapjában és aki a legalávalóbb módon rágalmazta a szocializmust és a proletárságot. Mussolinival egy húron pendülnek a pártból kizárt reformisták is, akik a háborús uszítók között elől jártak és akik háborúbarát álláspontjukat most úgy juttatják kifejezésre, hogy önkéntesen belépnek a hadseregbe... Az olasz szociáldemokrata párt és az egész proletáriátus ezeket a hitehagyottakat az uralkodó osztály sereghajtóinak tartja és egyszerűen elfordul tőlük.«

Balabanovnak méltó társa a harcban Klara Zetkin is, akit nemrégiben tartóztattak le a

berni nőkonferencián hozott határozati javaslat terjesztése miatt.

És ezek közé az elvtársak közé tartozik Liebknecht is, akit ellenzéki magatartása miatt kizártak a német szociáldemokrata pártból. Liebknechtet a saját pártja kiszolgáltatta a háborús uszítóknak. Liebkenchtet megtagadták elvtársai, mert ő nem akarta megtagadni a szocialista elveket.

Együtt ülünk néhányan magyar írók és kesergünk a gyalázatosságokon, az emberi gyöngeségeken és írásban és szóban tiltakozunk a szocializmus árulói ellen és társakat keresünk nézeteink terjesztéséhez. Alig vannak még összeköttetéseink s a pártban is egyre nehezebb lesz a helyzetünk. Nem vagyunk hithű párttagok, el akarnak hát vágni bennünket a szervezett munkásoktól. A Népszava nem adja le lapunk kommünikéit és nem adja le írásainkat. Néha, ha fölmegyek a szerkesztőségbe, alig fogadják a köszönésemet, a verseimet bolond értelmetlenségeknek tartják és én látom, hogy olyan elvtársak, akik nem régen még szervezeti funkcionárusok voltak, ma katonaruhában feszítenek, csillagok ragyognak a gallérjukon és kitüntetések fekszenek a mellükön. Nem kell hogy meggyőzzenek róla, érzem, messzire kerültünk egymástól. S azt is érzem, hogy ők birtokon belül vannak, a megadott keretek között kényelmesen mozoghatnak, én pedig néhány társammal együtt, egyre inkább kívül kerülök a rácson. Heccelődnek velem, azt mondják: a saját szakállamra akarok dolgozni; és én egyre határo-

zottabban felelem : Igen, ha nem megy máskép, dolgozunk a saját szakállunkra. Egy embert azért mégis találtunk, aki szimpatizált velünk és bizalommal nézett munkálkodásunk elé.

A lap megjelenése után fölmentem Szabó Ervinhez és elvittem neki az első számot. Nem most beszéltem vele először, hiszen már ismertem a Társadalomtudomány Szabadiskolájából s az egyesületekből is, ahol azelőtt előadásokat szokott tartani. A Fővárosi könyvtár igazgatói szobájában kerestem föl. Sötét, kis helyiség. Alig lehet bejutni hozzá.

Ott ül a könyvekkel föltornyozott íróasztal mögött, jegyzetek vannak előtte, sovány, kis alakja alig látszik ki a lim-lom közül. Szívesen fogad, szemüvege villódzik a homályban.

— Nem tudom, értesült-e már róla, hogy néhány társammal együtt lapot adtunk ki. Elhoztam Önnek az első számot.

— Tudok róla. Fönt járt nálam Szittya Emil és ő beszélt az önök csoportjáról.

— Mielőtt a lapról beszélhetnénk, néhány szót kell mondanom Szittyáról.

Szabó Ervin mosolyogva mondja :

— Ismerem azt a fiatalembert még Batthyányéktól. Ugyanaz a véleményem róla, mint önnek. Ügyes és eszes fiú, de alighanem vigyázni kell rá.

A lapról beszélgetünk, helyesli az álláspontunkat és kitartásra buzdít.

Örülök neki, hogy olyan komolyan vesz bennünket, hogy értékeket talál bennünk s jól esik, hogy én is mondhatok neki valamit.

— Az ön »Gazdasági szervezet és háború« című tanulmánya volt az első írás, amely józanul és megalkuvás nélkül szólalt meg a háborúban. 1915 januárjában jelent meg ez a cikk és ön az általános felfogással szemben már akkor megmondta, hogy a háború *nem rossz üzlet*. Nagyon örültem ennek az írásnak, sok mindenben fölvilágosított engem, csak éppen a vége felé nem értettem vele egyet. Ott mégis, mintha valami belenyugvásfélét éreztem volna ki a cikkből.

Szabó Ervin mosolygott :

— Igaza lehet, fiatal barátom. De azóta már egy év mult el s ma valószínűleg némi módosításokkal írnék meg egy ilyen cikket. Ahhoz, hogy az elmélet tisztuljon, gyakorlati tapasztalatokra is szükség van. A világháború pedig sok mindenre megtanított bennünket.

Mikor elváltunk, azt mondta :

— Dolgozzanak kitartással és bármikor szívesen veszem a látogatásukat.

Dolgoztunk. Bejártunk a Galilei körbe, kisebb csoportokban vitákat rendeztünk s fölszólaltunk az előadásokon. Én a munkásszervezetekbe is bejártam. Bagóék ismét bent laknak Anyámnál s így megint együtt dolgozhatunk. Bagó ugyan katona, kevés ideje van, de haza jár aludni s ha teheti, átöltözködik és bejön velem az egyletbe. Szocialista és baloldali ma is, de azért érdekes megfigyelni, hogy ez az ember is milyen változásokon ment át, amióta katona. Fizikailag határozottan előnyére van ez a helyzetcsere. Mint nyomdász, az utóbbi időben állandóan betegeskedett, most elmarad-

tak a rohamszerű köhögései s nem izzad éjszakánkint. Kint teljesít szolgálatot a Ferencvárosi pályaudvaron, az állandó szabadlevegőn valamennyire rendbe jött a tüdeje, jól bírja a nyári kánikulát és a téli hideget. Fizikailag összeszedte magát, szellemileg azonban kissé ellanyhult. Nem beszél olyan lelkesülten és nem olyan fáradhatatlan a mozgalmi tevékenykedésben. Maradék nélkül háborúellenes a felfogása, de nincs tűz a szavaiban s néha önkéntelenül is elárulja, hogy megnyugtatólag hat rá feljavult egészségi állapota. Nem olvas és sokat beszél arról, ami kint történik velük szolgálatban. És néha húst és egyéb élelmiszereket hoz magával haza a mocskos katonaköpönyege alatt és néha egy-egy üveg bort a táskájában. És néha keresztben állnak a szemei, mint az olyan embernek, aki az italtól megrészegedett. És nem szégyenkezik a részegsége miatt. Az egyik este, hogy hazajött, alig állt a lábán, ledobta a köpönyegét, blúzát és fütyült és hiába unszolták, nem akart megmosakodni. Odaült a konyhaasztal mellé, rákönyökölt és énekelni kezdett.

....

Ott várnak a göndörhajú zsidó lányok,
de én csak úgy betyárosan kacsintgatok rájok.

Én Jolánnal a nyitott szobaajtóban álltam, Anyám a sparherdnél dolgozott, sütötte a nagydarab borjúhúst, amit Bagó az előbb a köpönyege alól kiejtett. Mariska úgy tett, mintha

haragudna, zsörtölődött a nótázó emberrel, de közben hangosan fölnevetgélt.

— No, Bagó elvtárs — mondtam neki én is nevetve — úgy látszik magát is nemsokára elviszi közülünk az ördög.

Mintha átment volna rajta a szédület, határozottan felelte :

— Ne féljen, Lajos. Ezt is csak a búbánatomban teszem.

S csakugyan nem vitte el közülünk az ördög. Megint belezökkentünk a végtelen beszélgetésekbe és tervezgetésekbe. Ha rajta is volt a mundér, nem a jó katona szíve dobogott az ócska holmik alatt.

Ha lenne valami határozottan megfogalmazott agitációs iratunk a katonák számára, akkor valószínű, hogy Bagót be is kapcsolhatnánk magunk közé. De ott még nem tartunk, hogy ilyen munkák elvégzésére vállalkozhatnánk. Szervezzük a lap munkatársait és az olvasóközönséget. Ez is szörnyen lefoglal bennünket, alig marad valami időnk a saját személyünk részére. Az éjszakáink egy részét azzal töltjük el, hogy kis kleiszterosdobozokkal a zsebünkben elindulunk a lap propagandacéduláit ragasztgatni. Kevesen járnak az éjszakában, a vendéglőket és kávéházakat korán becsukják, katonai őrjáratok cirkálnak az utcákon. Mi kettes-kettes csoportokban járunk. Elől mennek, akik hangosan, közömbös dolgokról beszélgetnek s fedezik a másik kettőt, akik a cédulákat fölkenik a falakra, oszlopokra és címtáblákra.

Ki hitte volna, hogy ilyen baromi fáradsággal jár egy kis lapocska megszerkesztése és adminisztrálása. Nagy erőpróba ez fiatal emberek részére. Azt látjuk, hogy körülöttünk mindenkinek más dolga van, mint nekünk. Az emberek sodródnak az árral, vagy néhányan makacsul és magukra hagyatottan ellene szegülnek a »józan belátásnak«. Nazarénus vaksággal elhajítják a kezükbe nyomott fegyvert, vagy a halálbüntetés terhe alatt is megszöknek a kaszárnyákból és a lövészárkokból. Mi nem ezek közé tartozunk, mi nem a tagadás, hanem az igenlés álláspontját valljuk magunkénak. Igeneljük a magasabbrendű emberi jövőt és ebben fejeződik ki a mi határtalan gyűlöletünk is a háború ellen. Ez van benne a verseinkben és a cikkeinkben.

Vajda Imrétől, aki a Galilei körben nevelkedett föl, a »Tett« 1916 január 20-i számában cikket közlünk Liebknechtről. Ez a mi igenlésünk. Igeneljük a bátrakat, azokat, akik egyenes vonalban járnak. A cikk többek között azt mondja:

»1871-ben még ketten emelték föl szavukat az imperialisztikus politika és a kapitalista terjeszkedési vágy ellen: Liebknecht és Bebel. 1915-ben az ifjabb Liebknecht éles kritikájával

és a felelőség megvilágításával egyedül maradt. Talán az ő számára volt a legkisebb meglepetés a szociáldemokraták háborús mámora. Világosan látta a végzetes fejlődési sort, amely az ifjú Bebeltől, aki porosz altiszti környezetben nevelkedett, az agg, szenilis Bebelhez vezet, aki dadogó és érzelgős szavú hegyi beszédében az 1907-i kongresszuson tesz hitvallást a nacionalizmus mellett és önti ki végtelen nosztalgiáját a nagy Németország után. A háborús izgatók és a polgári közvélemény a notorius parlamenti közbekiáltó és politikai stréber felelőtlen szerepében szeretné föltüntetni Liebknechtet. Apró, éleseszű, bátor és igazságos megjegyzéseit közlik csak le és elmennek gondolkodásának tengelye és világnézetének centrális problémája mellett... Neki nem a marxizmus reviziója, vagy hirdetése jutott osztályrészül, mint atyjának, csak a célok tisztánlátása és az utak szigorú betartása. Forradalmi szellem. A forradalomban kulminálnak szerinte az erők, akár szellemi, akár társadalmi forradalmakba... Világnézetének középpontjában a militarizmus áll. Ettől az álláspontjától a nagy fölindulás közepette sem tért el... Nem politikai komédiás ő, hanem a sors kiszemeltje, aki sok fejjel magaslik ki német és egyéb elvtársai közül, — letéteményese a német szocializmus útirányának és cselekvési tempójának.«

Ez a cikk már világosan megmutat bennünket is és csekély erőnkkel mi is azon fáradozunk, hogy a magyar munkásmozgalomnak jövőbe vezető útját előkészítsük és egyengetni segítsük.

Akik a Tettet olvassák, csodálkoznak rajta, hogy így merünk írni s vannak már olyanok is, akik, ha eddig barátainknak látszottak, ekkortól kezdve félénken és ravaszul elhúzódnak tőlünk.

12.

A szegényember a legnagyobb szegénységben sem tud takarékoskodni. Nem ritkán akadnak közöttünk olyanok, akik pont akkor hajlandók megbetegedni, mikor se egy fillér, se egy harapás kenyér nincsen a háznál. Sőt, olyanok is vannak, akik meghalnak anélkül, hogy különösebb tekintettel lennének a temetési költségekre s vannak olyanok, akik csuklóvédőket és lélekmelegítőket vásárolnak be, akkor, mikor lélekzeni se tudnak az általános nyomorúságtól. Így volt ez nálunk is. Anyám, ki tudja honnan, előkaparta a csuklóvédők és lélekmelegítők árát s most itt hevernek ezek az ócskaságok anélkül, hogy szükség lenne rájuk a családban. Titokban valószínűleg úgy gondota, hogy én mégis csak katona leszek s milyen jó érzéssel húzhatja majd föl kezeimre a csulkóvédőket és adhatja föl rám a mellény alá, vagy talán az ingem alá a lélekmelegítőt. A jó lélek, el se tudta volna talán viselni, hogy úgy menjek el meghalni, ezek nélkül a náthától védő holmik nélkül. Nem mondom, hogy örült vona a katonáskodásomnak, de az általános vitézi, vagy mártíri fölfogás már mindenkibe átplántálódott s talán úgy gondolkodnak,

hogy részünkre, férfiak részére ma már nincs is más út csak az, ami egyenesen a halál felé vezet.

Azon a reggelen, mikor a sorozásra indultam, odaálltam a tükör elé és gondosan megnézegettem magam. Meg vagyok elégedve. Ha a sorozó-bizottság arra lenne kirendelve, hogy holmi spirituszos gyüjtemény részére válogasson össze lázárokat, velem bizonyára jó fogást csinálhatna. Különben ki tudja?! De azért remélem, hogy a legsűrűbb rostán is akadhat egy lyuk, amin keresztülpottyanok.

Emlékszem egy gyerekkorombeli jelenetre a piacon. Anyámmal mentünk ki, hogy vegyünk valami olcsó ebédrevalót és megálltunk egy paraszt kofaasszony előtt, aki csíkokat árúsított. Talán száz és száz csíkja volt a nagy vesszőkosárban s a kosár egy vízzel teli dézsában állt.

— Hej, de jó lenne ez ebédre! — sóhajtotta Anyám. — Apátok is szereti és én sem adnám oda tán a mannáért sem.

A parasztasszonynak nagy vörös kezei voltak, nagy fekete karmokkal az ujjain. S ezekkel a kezekkel nyult bele a kosárba, hogy fölmarkolja a csíkokat. Láttam mikor a keze emelkedni kezdett fölfelé, akkor tele volt a marka hosszú, gömbölyűtestű állatkákkal s mire a mi kosarunkba akarta áttenni azokat, akkorra semmi, vagy legföljebb csak egy maradt a markában. Hiába szorította össze a tenyerét, a csíkok kisiklottak az ujjai között, nedvesek voltak és olyan fényesek, mintha kipolituroz-

ták volna őket. Én az Anyám szoknyáját fogtam, a fejemet előretóltam, hogy lássam ezeket az eleven, kis állatokat s amíg láttam őket, olyan érzésem volt, mintha valaki csiklandozna. Hangosan nevetnem kellett és hangosan doboggtam a lábaimmal. Anyám is nevetett és láttam, hogy őt is valami különös érzés tartja hatalmában. A parasztasszony hangosan átkozódott és úgy birkózott a csíkokkal, mint az ellenséggel. De végre is sikerült neki annyit áthalászni a kosarunkba, amennyit Anyám vásárolni akart. Összehalászott annyit, amennyire szükségünk volt, de nem ugyanazokat a csíkokat, amiket először, másodszor megmarkolt, csak azok kerültek át hozzánk és ítéltettek halálra, amelyek véletlenül az ujjai között maradtak.

Ez a csíkvásárlás jut most az eszembe s úgy érzem, ha a sorozóbizottság bele is markol majd az összegyüjtött emberekbe, úgy mint annakidején, egynémely csíknak, nekem is sikerülni fog, hogy kibújjak az ujjaik közül.

Nagy, dohosszagú teremben gyűltünk össze azok, akiket a bizottság elé idéztek. Nem valami nagyszerű emberanyag, állapítottam meg már az első pillantásra akkor, mikor még valamennyiőnkön rajtunk volt a ruha. Gondosan kimustrált anyag, vannak közöttünk trahomásszeműek, púposak, fogatlanok és girhesek, akik inkább csontvázakra, mint eleven emberekre emlékeztetnek. Rokkant katonák rendelkeznek velünk, akik már kint jártak a harctereken s valami szörnyű nyavalyával sikerült magukat megváltaniok a halál elől. Még civilek voltunk,

de ezek a katonák máris úgy rendelkeztek velünk, mint valami birkanyájjal. Voltak, akik fölmordultak, de ezekre rádobbantott a félfejű katona s a lázongók valami magasabbrendű kegyelem reményében elhallgattak.

Huszával kerültünk be a sorozóbizottság elé. Hosszú, keskeny terem, az előtérben székeken ülnek a csillagokkal és érdemkeresztekkel dekorált tisztek, középütt az orvossal. A háttérben két íróasztal előtt azok az urak ülnek, akik a katonának nem alkalmasakat polgárőröknek sorozták be. Rajtunk még fönt van az ing és az alsónadrág. Szép gárda, csak éppen a lábaink inognak néhányunknak, mintha a föld mozogna alattunk.

— Gyerünk előre! — szól felénk az orvos és mi szép libasorban megindulunk a kijelölt pont felé. Szemérmesen, mint az aggszűzek, kibújunk az ingünkből, leeresztjük az alsónadrágunkat s amíg ránk kerül a sor, ott tartjuk az ágyékunk előtt. Végig nézek a társaimon és megelégedéssel gondolom, hogy elég jól ki vannak készítve. Mintha valami mester preparálta volna ki őket erre a napra.

Az orvos nem méricskél, nem fontoskodik az odaállt figura előtt. Rápillant olyan szigorúan, mintha föl akarná nyársalni a tekintetével. Látszik rajta, hogy nem nagyon érdekli őt ez a fölvonulás, hogy belülről valósággal undorodik tőlünk. Én azt hiszem, senki sem fog beválni közülünk és nem így történik.

— Alkalmas! — mondja az orvos.

A következőtől megkérdezi:

— Mi a foglalkozása?

A gibernyuz ember dadogva feleli :

— Cipész vagyok, kérem.

A katona, aki mellette áll, bemondja :

— Suszter !

Az orvos rávágja :

— Alkalmas !

Az ember nem mozdul a helyéről, tipeg és megpróbálja menteni, ami menthető.

A katona megfogja a két vállát, fordít rajta egyet és megindítja.

Négyen, öten kerülnek így elém, valamenynyiüket letaglózza valami láthatatlan kéz s aztán én kerülök sorra.

Ha most látnának a lányok, akik általában jóban szoktak lenni velem, megbecsülnek s talán szerelmesek is belém !

Hosszú hajam hátrafésülten, egészen a nyakamba csüng. Négy napja nem borotválkoztam, a világosbarna szakállszőrök még jobban elsárgítják az arcom színét s úgy állok meg, hogy a vállaim előreesnek a keskeny mellem fölött.

Az orvos rámnéz és megkérdezi :

— Maga az, aki fekete ingben állt ott az előbb?

— Igen.

— Tudja-e hogy ilyen inget a muszkák viselnek? ! Nem szégyelli magát, magyar ember létére ilyen vacakokat fölvenni a testére? !

Az egyik sorozó tiszt gúnyos lenézéssel közbe szól :

— Azért hordja, mert azt mosatni sem kell.

Mosolyognak e fölött a gyatra kiszólás fölött s az orvos újra kérdezi:

— Mi a foglalkozása?

— Író és újságíró vagyok.

— Mi baja?

— A tüdőm. Úgy emlékszem rá, hogy legutóbb általános gyöngeség miatt nem váltam be.

Parancsolón mondja:

— Forduljon meg!

Ügyetlen tipegéssel, mintha két ballábam lenne, megfordulok.

— Vissza!

— Nem szégyelli magát? Intelligens ember létére ilyen inget viselni?!

— Kérem már évek óta fekete inget viselek.

— Ez nem mentség ezekben az időkben... Lépjen kettőt előre.

Ott állok meg egész közel az orra előtt.

— Alkalmatlan! Menjen oda az asztalokhoz és jelentkezzen polgárőrnek.

Ingemet és az alsónadrágomat a karomon viszem, mint valami elegáns tavaszi felöltőt és elindulok a parancs szerint. Közel az első asztalhoz, hangosan fölszisszenek, aztán fél térdre ereszkedem s úgy teszek, mintha valami történt volna a lábammal. Bajlódom magammal, nyomogatom, simogatom a bokámat, aztán megindulok anélkül, hogy az asztal elé léptem volna, ki a terem oldalsó ajtaján. Érzem, hogy az orvos utánam néz, de nem szól rám, lehet hogy nem csak ijesztően soványnak, hanem kicsit bolondnak is tart.

Hála Istennek, gondolom, nem árt meg az ember egészségének, ha az ilyen alkalmakkal kicsit bolondnak tartják.

Otthon úgy fogadtak az asszonyok, mint aki a koporsóból lépett vissza az életbe.

Jolán átölelte a nyakam és megcsókolt.

Anyám nem közeledett felém, ő szégyelt volna megcsókolni. Kissé távolabb állt tőlem, megint könnyesek voltak a szemei, de most az örömtől.

— A trikókat megtartjuk — mondja — úgy sincsen télikabátod, ezeket a többieket pedig odaajándékozzuk valakinek.

Nevetve mondom neki :

— No, lássa, Mutter ! Mért dobta ki a pénzét s milyen oktalanság lett volna előre gondoskodni egy gyerekről?

— Hadd csak, hadd csak ! Nem vagytok ti utolsó emberek, akiknek egy gyerekük se lehet.

Nem vitatkoztam, fontos, hogy megúsztuk nagyobb bajok nélkül az istenverte zátonyokat.

Anyám összeszedte a csuklóvédőket és a lélekmelegítőt és átment velük az egyik szomszédasszonyhoz, akinek az ura, a sógora és két öccse kint vannak a harctéren.

Este, hogy befelé mentünk a kávéházba, Jolán karonfogva jött mellettem s alig, hogy kiértünk az utcára, figyelmeztetőn rámszólt :

— Húzd ki magad kicsit, ne járj olyan púposan, mintha rokkant lennél.

Nevetgélve, vidáman lépegettünk a körúton. Tudom, hogy egy ideig megint békével hagy-

nak s ez a tudat minden egyéb bajokon átemel ezekben a pillanatokban. Megint neki a dolognak. Annyi minden elvégezni valót látok magam előtt, hogy fizikai megbetegedésre sem jutna miattuk az időmből. Sok levelet kap a szerkesztőség és én elhatároztam, hogy minden levélírónak felelni fogok. Valamennyien fiatal emberek azok, akik felkeresnek soraikkal s én még nem felejtettem el, mit jelent egy fiatal írónak, ha szíves hangon és segítő szándékkal felelnek a dadogó, bátortalan soraira. Néha egy baráti levél jelent annyit, mintha közlésre fogadják el az ember dolgát. A beküldött kéziratok között sok olyan van, ami fabatkát sem ér, de vannak olyanok is, amikből egy-egy különös új tehetség ereje ütközik elő. S ha még nem is közlésre elfogadhatók ezek az írások, nagy erényüknek tartom, hogy nem a nyugatos iskola epigonjai szólalnak meg bennük. Alig néhány szám jelent meg a Tettből s már is érezhető a hatása.

Az egyik nap összetalálkozom Osvát Ernővel és azt mondja :

— Uram, jár hozzám egy fiatal író, nagyon képzett, tehetséges embernek tartom, fölhívnám rá a figyelmét. György Mátyásnak hívják, egy-két dolgát közöltem a Nyugatban.

Nagy megbecsülésnek tartom, hogy Osvát, aki szerintünk túlzottan esztéta s majdnem gőgösen zárkózott ember, arra gondol, hogy munkatársakat ajánljon lapunknak. Volt már vitám vele a Tettről, modorosaknak és túlzottan hangosaknak tart bennünket, de ez az ajánlata

is mutatja, hogy közömbösen nem tud elnézni fölöttünk. Belénk akad, mint valami tüskés bozótba s valószínűleg éppen azért becsül meg bennünket, mert tüskések vagyunk.

S még azt is mondja:

— Továbbá uram, azt hiszem, végre sorra kerül az Ön regénye is.

Kényszeredetten mosolyogtam.

— Valóban Szerkesztő úr, már el is feledkeztem róla. Azt hittem, végérvényesen lekerült valahova a pincébe s én már keresztet vetettem rá.

— Menjen föl Fenyő úrhoz s ő majd rendezi Önnel a honorárium kérdését.

Különös, hogy semmi meglepetést és a legkisebb örömöt sem éreztem erre a hírre. Jolánnak is úgy mondtam el, mint valami kedvesen jelentéktelen dolgot. Ő örült neki s láttam, hogy valami diadalmas érzés tükröződik a tekintetében.

Kérdeztem tőle:

— Emlékszel rá, hogy egyszer Újpesten azt mondtam előtted és a többiek előtt, hogy Osváttal fölveszem a harcot és egyszer le fogom győzni. Mikor elfogadta a regényemet, akkor azt hittem, hogy a párviadal befejeződött, de alapjában véve csak most érkeztünk el a végéhez.

Jolán azt mondja és elégedetten mosolyog hozzá:

— Makacs bükfaember vagy, nem engedsz abból, amit egyszer a fejedbe vettél.

Másnap fölmentem Fenyő Miksához. Az iro-

dájában fogadott, kedves és előzékeny volt hozzám. Most beszélek vele először, a hangjában van valami furcsa és elidegenítő.

— Elolvastam, uram, a regényét, nagyon tetszik nekem. Utazás közben a vonaton olvastam el egyfolytában.

Dadogtam valamit s csak ültem és szívtam a cigarettát, amivel megkínált.

Megállapodtunk a honoráriumban.

Ez az első nagyobb összeg, amihez az irodalmon át jutottam hozzá. És ez a pénz az, amiben némi örömöm lehet. Az otthoniak között valósággal ünnep van. S a Tett munkatársai is örülnek. Úgy látják, az, hogy én a Nyugatban regénnyel jövök, súlyt ad a mi lapunknak. Alighanem igazuk is van a barátaimnak. Uitzot, aki eddig óvatosan távol tartotta magát tőlünk, végre rá tudtuk venni, hogy közénk álljon és dolgozzon ő is a lapba. Egy, a harctéren elesett fiatal festőről írott figyelővel kezdi. Az elveszett kollégát megbecsülő s kifelé nyers, harapós írás. Megállapítjuk, hogy eggyel megint többen vagyunk s minden bogarassága ellenére is Uitzot én is és a többiek is tehetséges embernek tartjuk. Lapunknak ennyit hozott a regényem megjelenése, nekem azonban semmi egyebet a néhány száz koronán kívül. Az olvasók dícsérik a regényt s én most úgy érzem, hogy valaki nagyon becsapott és kijátszott engem. Négy év mult el azóta, hogy a regényt megírtam s ez alatt a négy év alatt sok mindent veszítettem el. Más fiatal írók azóta szabadon futottak előttem s én mozdulatlanságra voltam ítélve.

Meg kellene ezt mondanom Osvátnak, de nem teszem. Nem akarom, hogy azt gondolja, négy esztendeig egyebet sem tettem, csak azért emésztettem magam, hogy a Nyugat még nem közölte le elfogadott regényemet. Ez így nem is igaz. Az elmult négy esztendő alatt alig is jutott eszembe ez az írásom. Most tehát, hogy kijön, illő hallgatnom és illő közömbösen viselkednem az egész üggyel szemben. Ami energiám van, azt beleölöm a Tettbe s az új verseimbe, amik hangban egyre tisztultabbak s belső erőkben súlyosabbak és karakterisztikusabbak. Az elismerés azonban kicsiny, nagyon kicsiny ezért a megfeszített munkáért. Mindenfelől gúnyos és komisz szavakkal ütnek bennünket s ha megtehetnék, különben is elbánnának velünk.

Álljuk a sarat s Jolán talán még szívósabb és elszántabb, mint én vagyok. Megérti azt, amit csinálok, mindenben a segítségemre van s ezenkívül önmagát sem hagyja elveszni a szürke pocsolyákban. Dolgozik, kísérletezik ezzel is, azzal is s ha az egyik úton nem tud előbbre jutni, nekivág a másik útnak. Hónapokig járt Kernstok rajziskolájába s volt bátorsága hozzá, hogy hirtelen hátat fordítson az egésznek. Dícsérték a rajzait, Uitz odaállt vele vitatkozni szigorúan szakkérdésekről s ő mégis úgy érezte, nem neki való kifejezési forma a rajzolás, kimaradt az iskolából s elhatározottan azt mondta:

— Ha kinevetsz is, Kasi, színésznő leszek. Lehet, hogy vinném valamire a grafikában, de úgy érzem, nem lenne belőlem több közepes rajzolónál. Ennyivel pedig nem tudok kielégülni.

— De honnan veszed azt, hogy színésznő leszel ?

— Az az érzésem, hogy azon a pályán messzebbre tudok eljutni. Igaz, hogy Balázs Klári is így képzelte el valamikor s aztán öngyilkos lett. De én miattam ne félj, ha nem megy, ebből is ki tudok keveredni.

Nem álltam oda vitatkozni vagy éppen ellenkezni vele. Ismerem annyira, mint amennyire ő ismer engem. Ha valamire elhatározzuk magunkat, akkor meg is próbáljuk azt keresztül vinni. De nem vagyunk hisztérikus nyavalygók és oktalanul makacskodó gyerekek sem vagyunk. Ha ő úgy gondolja, hogy tehetsége lenne a színészethez, próbálkozzon meg vele. Ha beletörik a kése, tovább lép majd anélkül, hogy komolyabban kétségbeesne a kudarcok miatt.

Elhatározta, hogy színésznő lesz és neki indult a pályának olyan elszántsággal, mintha valami sziklaélen indulna fölfelé. Rózsahegyi Kálmán hirdette az iskoláját az újságokban, ezek a hirdetések ébresztették fel benne a vágyakat, amik valahol a lélek mélységeiben szunnyadhattak eddig, amik talán akkor születhettek meg, mikor Balázs Klári elindult meghalni s ő, a régi bajtárs, most ugyanezen az úton elindul, látszólag, az élete kiteljesedése felé. Jelentkezett a Mesternél, szavalnia kellett valamit valahonnan az emlékezet mélyéről, estére pedig azzal jött haza, hogy felvették a növendékek közé. Nappal modellt ült s este öt-hat órakor szaladt az iskolába. Olyan eleven és ambiciózus volt, mint egy fiatal lányka, aki titkok felfedését keresi az

iskolákban. Pedig nem lehet könnyű dolog egész nap dolgozni a kenyérért, aztán odaállni szavalni a gondtalan úri bakfisok közé s aztán hazajönni a füstös petróleumlámpa alá tanulni. De vannak emberek, akikben kifogyhatatlan nyugtalanságok buzognak s ezek mindvégig nyugtalanul élnek, hogy egyszer nyugodtan meghallhassanak. És ilyenek vagyunk mi mind a ketten.

Ő verseket tanul, én szinte elvakult bizakodással írok és szerkesztem a lapot, amire talán senkinek semmi szüksége nincsen s amiért én mégis tartom a hátam, hadd üssenek rajta azok, akik fölöttem állnak s akiknek toll helyett bot vagy ostor van a kezükben.

A lapok közül a Budapesti Hirlap diktálja a tempót. Ennek a fogatlan oroszlánnak már rutinja van ahhoz, hogyan kell beleharapni a vélt vagy igazi ellenségbe. Úgy képzelem el Rákosi Jenőt, mintha vadkan-agyarakkal és fokossal ülne az íróasztalánál. Nyughatatlanul le akarta gyilkolni Adyt éveken át s minket sem enged el maga mellett szó nélkül. Hosszú ideig, majdnem minden nap, »Dunántúli« aláírással cikke jelenik meg a B. H.-ban. De nemcsak szitkozódnak ezek a cikkek, hanem denunciálnak is a cenzura felé. S hogy még eredményesebb legyen a támadás, »Dunántúli« írása mellett »Egy anya levelei« címen is jelennek meg ellenünk cikkek. Úgy tudjuk, hogy a »Dunántúli« Rákosi Jenő álneve s azt is tudjuk, hogy az »Egy anya leveleit« is ő írja. Azt mondja az egyikben :

»Veszedelmes fickók azok, akik ezt a lapot csinálják és én a szerető anya, úgy érzem, hogy sodrófával verném meg a fiamat, ha valahogyan közéjük keverednék. Anyai szívemmel arra kérem az Istent, hogy inkább essen el a harctéren a gyermekem, mintsem, hogy »tág cimpákkal nyerítsen az időkbe«, mint ahogyan azt a Tett írói mondják magukról.«

És így tovább. Ez a megátalkodott öregember annyira gyűlöli a fiatalokat, az újat keresőket, hogy rá szeretné szedni az anyákat, miközben maga is egy anya maszkjába öltözik, inkább küldjék ki fiaikat a harctérre elesni, mintsem, hogy itthon az újnak, a haladásnak váljanak szószólóivá.

De Rákosi fütyülhet, dalolhat és kukoríthat, ahogyan neki jól esik, a fiatalok, akiknek ép eszük van, nem kívánkoznak ki a harcterekre, fölismernek bennünket, mint igazi testvéreiket s úgy Pestről, mint vidékről, sőt olyanok is vannak már, akik a harctérről jelentkeznek hozzánk.

A napokban Komját Aladár és Komját Marcell aláírással levelet kaptam s a két ember arra kér, hogy valahol találkozhassanak velem, mert együtt szeretnének velünk dolgozni. Emlékszem a nevükre, ugyanakkor jelentek meg verseik a Renaissanceban, mikor nekem.

Az Angol kávéházban találkoztam az egyikkel. Komját Aladár nyurga, élesarcélű fiatalember, vidéki magyaros tájszólással beszél, szájában megöblögeti a szavakat és minden mondatát gesztussal kíséri. Igazi kamasztípus. Kihang-

súlyozza a magyarságát és szép, nemes zsidóvonásai vannak.

Megmutatja a verseit, tetszenek nekem és örömmel veszem, hogy dolgozni akar a Tettbe. Szocialista, van már valami alapképzettsége is és ennek még jobban örülök.

Néhány leközölt verse után antimilitarista tendenciájú katonanótákat hozott. Címük: Katonadalok 1916-ban. Az egyik vers:

«*Sorozás.* (Iskolai olvasókönyvek számára.)

Csudarendes Péter!
Jó lesz limnek-lomnak.

Nyomnélküli Gáspár!
Jó lesz kerék-nyomnak.

Imádságos Mihály!
Rosszsebnek a szájon.

Sosesíró András!
Jó lesz siratásnak.

Szagos-Tuba Ferkó!
Jó lesz baligának.

Terebélyes Máté!
Nyáfrás keptikának.

Krisztustalan Gergely!
Keresztnek a hegyen.

Igazmondó Ádám!
Jó lesz, hogy ne legyen!

Általános sikere volt a versnek még azok között az írók között is, akik különben a háborús párt oldalán rikácsoltak.

És megjelentek György Mátyás furcsán grimaszos versei is. Olyanok ezek a versek, hogy megállítják az olvasót, megnevettetik vagy megdöbbentik. Egy száraz, elkeseredett ember rejtőzködik a sorok mögött, a szavak nem is arravalók nála, hogy kimondja velük azt, amit érez vagy gondol. Csak fölidézi a szavakat, egymás mellé rakja és csikorgó homokot, parazsat és acélszilánkokat szór el a mondatok és sorok közé. Nem akadnak olvasók, akik szimpatizálnának vele, de mégis, aki egyszer elolvassa a dolgát, az a következő produkciójára is kíváncsi lesz.

És végre a Bözse dolgaiból is kinyomattam az elsőt. Vad fantáziájú, rapszódikus írás. Majdnem sürgöny stílusban beszél. Minden szó után oda lehetne állítani a fölkiáltójelet. Kétségtelenül a pubertás korszakának kifejeződései ezek a prózai költemények.

A lap már egészen elkülönül a Nyugat-iránytól, nemcsak témában, hanem formában is. És készen van ellenünk a vád, hogy futuristák vagyunk. A művészet területén most minden újszerűt, szokatlant a futurizmus fogalma alá gyüjtenek össze. Iskolázni akarnak bennünket. Eddig nem adtunk cikkben megfogalmazott programmot, most tizenkét pontban foglaltan megírom s ez egyben állásfoglalás is az ellenünk vádaskodók ellen. A hatodik pontban azt mondom:

»Az új irodalom az alkotó erők dicsőítője. Barátja a szabad erők szabad mérkőzésének: a reformációnak, a revoluciónak, — de ellen-

sége minden háborúnak, mert (szemben a futuristák állításával is) minden háború az erők legaljasabb igába törője.

7. Az új irodalom nem lehet faji vagy nemzeti öncél !«

Egész esztendőben sokat dolgoztunk. S most, hogy ránkköszöntött a nyár, abból a kis pénzből, ami még megmaradt a regényem honoráriumából, elhatároztuk Jolánnal, hogy Kecskemétre utazunk.

Uitzék egy egész villát kaptak a művésztelepen, ha nehezen is fog menni, de úgy gondoljuk, néhány hónapig ellakhatunk velük az épületben.

13.

Kecskemétre az első postával elküldték utánam Balázs Bélának egy levelét. Gyanakvón, bizalmatlanul nézegettem a feladó nevét a borítékon. Képzelem, milyen kíváncsiak lehetnek a pestiek a Tett asztalánál. Balázs ezt irja :

»Kedves Kassák Lajos.

Ma akadt először kezembe a Tett. Nem fogadna el tőlem, mint egyelőre való véleményt, egy kérést? Küldje meg nekem mindig a lapot. A Nyugatot, akkor se nagyon olvastam, mikor még irtam bele és most... Szóval, valamit mégis csak figyelemmel kellene kísérni.

Üdvözli tisztelettel :

Balázs Béla.«

Megmutattam a levelet Jolánnak, de nem kellett, hogy különösebben kommentáljam. Ismerjük ezt a minden lében-kanál-embert, nem lep meg bennünket a jelentkezése. Ő volt az, aki az új generációból bejutott a Nemzeti Színházhoz, önként belépett a hadseregbe, azt hiszi, neki sehonnan sem szabad kimaradni, jelentkezik tehát nálunk is. Az első eset, hogy irodalmi vonatkozású levelére így reagálok. Nem küldtem a lapot. Ha csakugyan érdekli a munkásságunk, akkor megveszi a Tettet s ha megsértődik, akkor talán nem küld be hozzánk kéziratot. Sokkal messzebb jutottunk már elvi szempontjainkkal, mintsem, hogy ilyen írókkal kívánnánk fönntartani az összeköttetést.

Egy nemzetközi szám kiadására készülünk. Az volt az indítványom, hogy valahogyan demonstratív formában is jelét kell adni annak, hogy szolidárisnak érezzük magunkat a világ dolgozó embereivel. Az igazi művész a dolgozók osztályához tartozik s mi velük együtt demonstrálunk a társadalmi paraziták minden fajtája ellen. Többen elutaztunk Budapestről, sűrűn leveleztünk egymással s akik otthon maradtak, vállalták a lap nyomdai rendezését. Az internacionális szám tartalmát így állítottuk össze:

»Kassák Lajos: Jelzés a világba. Libero Altomare: A házak beszélnek. Kandinsky: Fagott. Ludwig Rubiner: Az égi fény. N. Kubin: A vita (rajz.) Arcübasev: Isten. Ivan Mestrovic: Piétás (rajz). Ismeretlen szerzőtől: Lárva (rajz). Emil Verhaeren: A fuvaros. Georges Duhamel: Búzadal. Paul Fort: Tavasz-

király bolondja. Bernard Shaw: Impresszionizmus.«

Ezt írom a vezető cikkben:

»Néhány pesti legények vagyunk, akik nem hiszünk csodákban és nem hiszünk a háború kozmikusságában sem, tudjuk az eszünket s most nyitott szemmel kiáltjuk a hangunkat Keletre, Nyugatra, Északra, Délre, ahol emberek laknak, akiknek vörös köszöntésüket ide hallottuk... S a szélrózsa minden irányában meggyulladtak már a kis vörös lámpák a találkozóra és nekünk nem világítanak utat Rollandok, Hall Caineek és Liebknechtek, de van írónk, aki hadi ékítményt kapott, van festőnk, aki »vörös ördögöket« attakíroztat a vásznára és van politikusunk, aki marhákat sóz, paprikáz a hon boldogítására. Két esztendeje táncoljuk a táncunk, másutt azóta kormányok buktak, börtönbe dugottak szentté apostolódtak, vér folyt a vér ellen, hogy elhegessze a bitangló vért s mi csak a magunk fogyasztását tudtuk produkálni eddig... Hisszük, hogy kívülünk, ma már nálunk is vannak, akiknek szájukra kívánkozik elkevert sorsuk... s ezek elé öleljük most össze sorsunkkal megvert sorsosainkat, akik szintén emberek, ártatlanok és kultúráltak. A Tett internacionális számát ezzel a hitünkkel adjuk át barátainknak. Nemcsak abszolut értékű művészetet hozunk, hanem fájó elevenségünket is jelezni akarjuk az ájuló magyar ugarról.«

A lap általános föltűnést keltett. Mi vagyunk az elsők, akik a háború alatt szimpatiával és

megbecsüléssel szóhoz juttatjuk Magyarországon a szerbeket, oroszokat, franciákat, angolokat, olaszokat és a többi nemzeteket, akiknek kormányaik ugyanolyan halálos ellenségei Magyarországnak, mint amilyen halálos ellenségük őnekik a magyar kormány. Kijelentjük, hogy mi, emberek, nem azonosítjuk magunkat a kormánnyal és testvéreknek merjük nevezni testvéreinket.

Derék cselekedet volt ez tőlünk és jól érzem magam a kecskeméti művésztelepen a csöndben és a nyárban. Uitzékkal is megvagyunk valahogyan. Ők a földszinten laknak a villában, mi fönn a manzardszobában. A tetőn át, kegyetlenül átég a nap, alig tartózkodhatunk bent valamit is a falak között. Úgy élünk, mint a vademberek. Mezítláb, félig mezítelenül. De ez csak a mi csoportunk. A többiek urak és előkelőségek körülöttünk, művészek s ebben a kánikulában, ebben a magukra maradottságukban sem tudják félredobni kicsinyes és alkalmazkodó pózaikat. De lehet az is, hogy ez a póz náluk már természet s néha sajnálni is tudnám őket, ha nem lennének annyira nevetségesek itt a szerény, csöndes fák, egészségesen illatozó virágok és éneklő madarak között.

Legszimpatikusabb közöttük Iványi Grünwald Béla. Idősebb ember, már erősen őszül a haja, komoly mult áll mögötte, de azért hajlandó szóba állni velünk, a vadakkal és a csöndesen kiközösítettekkel is. Igazánból azonban ő is amazokhoz tartozik s mintha csak az árnyékával fordulna felénk.

De ki törődik itt közülünk a kiváltságosakkal? Az egyik délelőtt kinnt álltam a szobánk előtti folyosón és gyönge, éhes csipogást hallok valahonnan. Fölfigyelek, mint a jó vadászkutya a neszező vadra. A padlásról jönnek a hangok, fölnyitom az ajtót és megyek a nesz irányába. Pokoli hőség és elsüllyesztő por van a padláson. Olyan süppedős a föld, mintha bársonyra lépnék. A fiatal verebek szakadatlanul csiripelnek. Előbbrekúszom az összeszerkesztett gerendák között, szeretném megtalálni a verebek fészkét, de valahol bent, egészen mélyen bent van az eresz alatt. Hason kúszom előbbre, olyan poros és kormos vagyok már, mint az ördög. Ha most látnának a telepen élő hölgyek, a kövéredő nagyságosasszonyok és a piszkafasovány öregedő kisasszonyok? Menynyivel érdekesebbek lehetnek ezeknél a verebek, az eresz alatt? Elérem a fészket, előrenyujtom a karomat és belemarkolok. Egy rakás fiatal, alig pelyhedző veréb van benne. A két öreg már észrevett, ott ugrálnak körülöttem, a nőstény szinte sír és vékonyan megnyúlik a rémülettől, a hím fölfújja magát, leereszti a farkát és szárnyait, hogy porzik alatta a gerenda. Nekem ugrik, hirtelen gyávasággal visszahúzódik s megint újból. Majd szétpukkad a dühtől s csak a nagy taréj hiányzik a fejéről, hogy szörnyű, mesebeli kakasnak lássa az ember. Megnézem a fiatalokat s aztán visszahúzódom. Körülbelül három hét mulva tollasak lesznek, gondolom. S ettől a naptól kezdve van már értelme annak, hogy itt vagyok. Kenyérmorzsával etetem az

öregeket, hogy legyen mivel táplálniok a fiatalokat. Lesekedek utánuk, megfigyelem az életüket. És kedvesek ezek az állatok, sokkal kedvesebbek a körülöttem lévő embereknél. Talán csak Uitzhoz hasonlítanak. Az állati vonások most megszépülnek ebben az emberben s ahogyan a madarakat figyelem, ugyanúgy figyelem őt is. Keveset dolgozik, szívesen kiszakítja magát a megszokott rendből s egész nap a gyerekével játszik. Alig lehetne elképzelni erről az emberről, hogy ennyi türelem és jóság van benne.

Négykézláb mászkál a földön, a mezítelen gyerek ott ül az ő mezítelen hátán, egyik kezével belemarkol az Apja zsíros fekete hajába, a másik kezében kis ostor van s annak a nyelével üti Uitz fejét.

— Gyi! — mondja. — Gyi, Apjám!

Uitz nyerít, mint a lovak és négykézláb szaladgál a fűben. Néha fölemelkedik és kirúg az egyik lábával, hogy még teljesebb legyen a gyerek illuziója.

Béluska olyan eleven a hátán, mint valami kis ördög.

— Gyi, Apjám. Gyi, te kutya Apjám!

Ugyanakkor a szomszéd villában Grünwaldné kint ül a terraszon, valami divatlapot nézeget, a cselédlány énekel a konyhában, Grünwald pedig nyersselyem vászonruhában ásogat a kerti virágágyak között. A hosszú, vékony ember olyan, mint egy ezüst-cincér, ugyanolyan merev és ugyanolyanok a kezeinek és a lábainak a mozdulatai is. Milyen jó, hogy a parasztoknak nem igen lehet betévedni ide a telepre, ha vala-

melyik Nagy Balog János ásni látná ezt az urat, görcsöket kapna nevettében.

Még odébb, a parki úton két öreg kisasszony sétál karonfogva. Fehér selyemruha van rajtuk is s a könnyű kelmén át látni a fűző vonalait, amik páncélba szorítják a testüket. Kis legyezőkkel legyezgetik magukat s olyan halkan társalognak, mint a szellemek. Az egyik villa előtt festőállványa előtt áll Kandó László, ő is fehér ruhában van s az ecset úgy áll a kezében, mint valami teniszbajnok kezében a rakett. A két hölgy felé indul és azok most úgy kóvályognak körülötte, mint a fehér halászmadarak.

Időnkint fölhallatszik Uitz vidám és vad nyerítése.

Igazánból csak este ébred föl a művész társaság és ilyenkor veszi föl valódi ábrázatát. A nyáresti órák itt is, mint minden jó társaságban, a szerelem idejét jelentik. Uitz ilyenkor már nem nyerít, ott ül a veranda lámpája alatt a felesége mellett, szuszmorog, dörgölődzik s ha ezt is elúnja, valami öreg festőmappában lapozgat. Mi olvasunk, Béluska szétvetett tagokkal alszik az ágyában, a többi villák lakói azonban kint élnek a parkban s a baglyok hangján kuvikolnak egymáshoz.

— Uhu ! . . . U-hu-u-ú !

Uitz néha felhördül és szörnyű drasztikus szavakkal agyon szeretné ütni ezeket a bújdosó szerelmeseket.

— Uhu ! . . . U-hu-u-u-ú ! . . .

A hold ragyog, a nők és férfiak időnkint el-

hallgatnak a kuvikolással és egymásra találnak a fák árnyékában.

Szépek itt az esték, a csönd leereszkedik a telepre s valahonnan a parasztházak tájékáról mélységes, szomorú dalok szállnak föl a csillagok felé. Az orosz hadifoglyok ilyenkor már munka után vannak, összeverődnek és énekelni kezdenek bús férfi kórusban, ötvenen, vagy talán százan is. Négy szólamban énekelnek értelmetlen, idegen dalokat, de akiben érzés van, az most feléjük fordul és fölfogja a panaszaikat anélkül, hogy megértené a szavukat. Vontatott, reménytelenül elnyujtott sirámok ezek az elhagyott földekről, a végtelen hómezőkről, Annáról és Katkáról, akik ott élnek valahol, a kék Volga partján. A mi embereinket még soha sem hallottam így énekelni. De nemcsak én, hanem mindenki örül, ha fölhangzanak a szomorú, idegen dalok. Ezek az orosz parasztok a magyar parasztasszonyokat is megbabonázzák ezekkel a nótákkal. A Nagy Jánosok és Kovács Mihályok kint hörögnek ilyenkor a tetves lövészárkokban és az asszonyaik és a menyasszonyaik itt ülnek kint a pitvar ajtajában, vágyakozó, beteg szívükkel, csöndesen üldögélnek, elmerülnek a gondokba, de talán már nem is a Jánosok és Mihályok lövészárkai felé gondolnak. Úgy kapták ők ezeket az orosz embereket a község vezetőitől, mint az igavonó háziállatokat s ezek az igavonó barmok lassanlassan emberekké változtak át előttük. Olyan emberekké, akik vetni és aratni tudnak, akik elbánnak a jószággal, rendbe hozzák a ház

tájékát és szelíd, kék szemeik vannak, bozontos szakálluk, erős karjaik és fehér, egészséges fogaik.

Óh, mi minden történik egy ilyen éjszakában! Szent István megünneplésére készülődtek a városban s ennek a napnak az éjszakáján sok mindent láthattunk ezek között a primitív és elhagyatott emberek között. Sok minden szokatlant és megdöbbentően emberit.

Estefelé a kocsmák tele vannak ünneplőkkel, öreg, elaszott férfiakkal, kövéredő anyámasszonyokkal és életrevaló, vérmes és nyugtalankedvű menyecskékkel. Úgy emlékszem rá, hogy ezelőtt a kocsmákban a férfiak szoktak összegyülekezni, hogy kiduhajkodják egész heti vagy egész esztendei nekikeseredésüket, leigyák magukat a sárga földig, széthenteregjenek, mint a disznók, vagy bicsakot rántsanak elő és kiömlesszék egymásból a vért. Valamikor ez így volt, a férfiakat azóta nagy csordákban kihajtották a harcmezőkre, ők most ott dícséretesen ölhetik és ölethetik egymást, az asszonyok pedig itthon maradtak és nincs fölöttük Isten, aki vigyázna rájuk és megóvná őket a balgaságoktól.

Ott ülnek a kocsmaasztalok körül, bor vagy pálinka van előttük, isznak és énekelnek. S van, aki bárgyún sírva fakad közülük s van, aki a kemény férfias öklével üti az asztalt. Valósággal betyárokká lettek ezek a menyecskék. Elkeseredett szegénylegényekké lettek s azt remélik, hogy ezen az éjszakán, jobbra vagy balra eldűl a sorsuk. Kívánják, hogy akármi,

de valami mégis csak történjen velük. Robotoló gépek ők így és eleven halottak! Aztán, hogy későre jár az idő, megjelennek az orosz foglyok, szolgai alázattal és kedveskedőn mennek be a kocsmába, hogy haza segítsék a gazdasszonyukat. Nem pörlekednek és nem duhajkodnak úgy, mint valamikor ezeknek az asszonyoknak a Jánosaik és Mihályaik s ez így nagyon jól van. Az asszonyok megértik ezeket a szolgaembereket, tudják, hogy nagyon bús lelkek ezek s hogy még jobban el ne búsítsák őket, engedelmeskednek nekik és megindulnak velük hazafelé.

Gondolom, mi történne ezen az éjszakán, ha valami Isten csodája folytán, a harcmezőkről hazafelé indulna a kecskeméti század és éjfélre meg is érkezne.

Vér és tűz emésztené el a várost.

Az asszonyok meghalnának s azután a férfiak is meghalnának.

Ez a háború tükörképe itthon, testben és lélekben.

S ami itt történik bent a telepen, ez is a háború tükröződése. Hiába afektálnak ezek az emberek, hiába alkalmazkodnak az uralkodó szokásokhoz, mégis csak sokkal nehezebb az ő életük is, mint volt néhány esztendővel ezelőtt. Grünwaldék villájában a cseléd készíti a befőtteket, gyümölcsök illatoznak a kerti asztalon, a madarak leszállnak, hogy csipegessenek belőlük és az emberek arcán látszik a nyomottság és bizonytalanság.

És itt él Perlrott Csaba is, aki állandóan a tüdőbetegségével bajlódik, egész nap napkúrázik

s időnkint kiszalad a vasútra, hogy Pestre utazzon némi pénzekért. S hogy visszajön, újra siránkozik. Olyan ízük van ezeknek a siránkozásoknak, mintha nemcsak őszinte fájdalomérzés, hanem harag és tudatos védekezés is volna bennük valaki és valami ellen. A többiek azt súgdossák, hogy Csabának nem is a tüdeje van annyira oda, mint inkább a sorozóbizottságok szemei elől szeretne elrejtőzködni s valahogyan könnyebben szeretne megélni ezekben a nehéz időkben. Valószínű, hogy ezek a súgdolódzások gonoszélűek és rosszhiszeműek, de Csaba mégiscsak úgy hordozza a panaszait, mintha aranytálcán, valami menyasszonyi ékességet hordana körül a parkban. Akármiről van szó, ő rögtön közbesóhajtja: Jaj, a tüdőm! Mindenkivel jóban van, de azért vigyáz, hogy senki ne férkőzhessen egészen közel hozzá. Akárha üvegbúra alatt élne. Kiállított tárgy, amihez nem szabad hozzányúlni. Legföljebb egy festőnő van itt, aki más törvények alá tartozik, mint a többiek s ők kettesben, mintha megértenék egymást. Csaba a háború előtt kint járt Párisban, ismeri Picassót, Metzingert s a többi kubistákat s akkor még ő is kubista volt. Szeret visszaemlékezni ezekre az időkre és megmutogatja akkori képeit. Érdekes dolgok, de a mester ma már egészen másfelé jár. Iványi Grünwald kint szokott festegetni a mezőn a gémes kút körzetében »magyart a magyarnak« jeligével és Perlrott Csaba is a kubista szögekből lassan-lassan átlép a mezők síkságára. Nem akarja, hogy az mondják, Grünwaldot utánozza, s ő

csak azért is nem a gémes kutat festi le, hanem a cigányokat.

A gémes kút és a cigányok a favorizáltjai most a telepnek.

Uitzban is felébred a festő és ő is a cigányok felé kancsit. A fekete lányokat föl szeretné ültetni a pódiumra, drapériát dobni köréjük és sárga, vörös színekkel megfesteni az új képeket. Béluska a háttérbe került, Apja kegyetlenül mérges mostanában, nincs kedve hozzá, hogy lovacskává változzon át a gyerek combjai között. Ha valaki szól hozzá, szinte robbanni akar és kivicsorítja a fogait, mint a ragadozók. Ha pénze lenne, venne magának modellt és dolgozna, így azonban lehorgadtan csak kószál ki a gémeskúthoz és át a cigányok negyedébe. A felesége érzi, hogy rossz idők ezek, szeretné valahogyan megóvni az embert a kísértő bajoktól. Azt mondja neki:

— Ne menj a cigányok közé, Béla, mert egyszer rossz vége lesz ezeknek a csavargásaidnak.

Uitz rávillantja a tekintetét, de szóra sem érdemesíti az asszonyt. Lehet, hogy nem is érti meg pontosan, amit ilyenkor mondanak neki. Ha valamibe bele akarja venni magát, akkor nincsenek erők, amik vissza tudnák tartani a mániájától.

S a bajok, amiktől a felesége féltette, nemsokára bekövetkeztek.

Ebéd után a festékdobozzal s a kis állvánnyal ment el hazulról Uitz. Úgy indult el, mintha oroszlánvadászatra készült volna föl,

Akik találkoztak vele az ismerőseink közül, utána fordultak és megmosolyogták.

— Láttad ezt a sziu-indiánt? — mondom Jolánnak. — Úgy viszi magával az ecseteit, mint az indián harcos a mérgezett hegyű nyilakat.

Jolán feleli, úgy mintha jövendőmondó könyvből olvasná ki :

— Egyszer mégis csak a fűbe harap ez az ember.

Estefelé kávé mellett kint üldégéltünk a verandán, az asszonyok beszélgettek, Béluska és én a megtollasodott és kiszedett verébfiókával játszottunk. Átelenben Grünwald fehér selyemruhájában s a gondozott ásócskával piszkálta a földet. Az országútra is ki lehetett látni, szekerek jöttek haza a mezőről, asszonyok hajtották a lovakat, a szekérben zsákokon és szerszámokon orosz foglyok üldögéltek. Az egyik szekéren csak egyetlen ember ült hímzett ingben s nagy legyezőszerű szakállal. Nagy darab menyecske ült a bakon, olyan egyenesen tartotta a derekát, mintha fából faragták volna ki s néha visszapillant az oroszra, ustorával meglegyinti a lovakat és gurulnak előre. Olyan ez a kép, mintha egy fiatal parasztgazda ünneplős szekérben vinné haza a hátsó ülésen páváskodó menyasszonyát. Látni, hogy az asszony a gazda a házban, de azt is látni, hogy a gazda szemében nagy értéke van a hímzett ingű orosznak. S a parkon át most nem a két öreg kisasszony jön errefelé, hanem csillogó, fehértollú kacsák csámpáskodnak előre. Kihízott

testüket ide-oda himbálják, elől jön a kácser, fölnyujtja a nyakát és néha belehápog a levegőbe.

Arrafelé fordulunk s a kacsák most menekülőn, lármásan neki iramodnak.

— Mi történt? — kérdezi Terus s mintha valami rossz sejtelem remegtetné meg a hangját. A kacsák errefelé rohannak s a következő pillanatban a fák közül előbukkan Uitz menekülő alakja. Szörnyen össze van zilálva, cafatokban lóg róla a festőkabátjának háta, a kezei véresek és az arcán is elkenődött a vér.

— Mi az? — kérdezzük egyszerre valamennyien.

— Semmi — feleli kifulladtan. Hangosan liheg és idegesen tekintget visszafelé.

Terus elsírja magát.

— Édes Istenem, megint verekedésbe keveredtél. Mondtam, hogy ez lesz a vége, mindig mondtam, hogy ez lesz a vége.

Uitz még mindig nem tud megnyugodni. A kerítés felé fordul s ekkor látjuk, hogy kívül a parkon egy csomó cigánylegény áll késekkel és botokkal fölfegyverkezetten. Fenyegetőznek és üvöltenek, mint a farkasok. Mások is észrevették már a fölfordulást, Grünwald szépen lefekteti az ásóját és átsétál hozzánk :

— Ne sírjon, Nagyságos asszony — mondja Terusnak. Aztán Uitz felé fordul, kissé fölényesen és apásan azt mondja neki :

— Látja, Uitz, mire valók ezek a bolondságok? ! Enélkül is elég bajunk van a várossal, mindenki haragszik ránk. Ha így folytatja,

valamennyiünket fölnyársalnak a cigányok és a parasztok.

Uitz törülgeti a kezeit, seb van az egyiken s most már a festőkabátját is bevérezi. Közben nevetve morgolódzik:

— Egye meg a fene a bandáját! Egyszer ugyis kiirtom őket.

Felesége rászól:

— Hiszen most is te jöttél haza véresen.

Grünwald is szól még valamit s aztán visszamegy a saját területére.

Ettől az estétől kezdve még jobban elkülönítik magukat tőlünk a telep többi lakói.

De mi nem tagadjuk meg Uitzot. Kényelmetlen, izgága ember, de azért úgy éreztük, hogy vállalnunk kell vele a közösséget. Inkább vele, mint a többiekkel. Hiszen azok nemcsak őt, hanem minket is lenéznek. Ha lehet, elkerülik a velünk való találkozást és gonoszul pletykálnak ránk. Bözsét gúnyosan írónőnek titulálják, Jolánról kisütötték, hogy modelleskedett s ez éppen elegendő az ő szemükben ahhoz, hogy fölényesek legyenek vele és kinézzék maguk közül.

Jó, hogy nem ezek a butaságok a mi legnagyobb gondjaink.

Amíg ők társasági életet élnek, addig mi dolgozunk, vagy ha úgy tetszik, kívül helyezzük magunkat a társadalmi konvenciókon, félig mezítelenül, vagy egy kifeszített lepedő mögött egészen mezítelenül, lefekszünk a fűre és süttetjük magunkat az áldott napmeleggel.

Munkára ébredünk és nyugodtan térünk meg este pihenőre.

14.

Eluntuk a telepen való tartózkodást. Jól esett a napon heverészni, játszani a kisgyerekkel, néha, ha hangulatban volt, vitatkozni Uitzzal és kettesben csavarogni Jolánnal a csöndes parkban, az eleven fák és bokrok között. Így volt ez nyáron, de az idén korán jött meg az ősz. Unalmasak a napok, akárha fáradtak lennénk. A levelek aranysárgán peregnek le a fákról, a park szélein játszik velük a szél s mint a könnyű lepkéket elsodorja a szabad határ felé. Mind ez szép és megnyugtató lenne, de itt vannak körülöttünk az emberek is, akik egyre unalmasabbak és kibírhatatlanabbak a számunkra. Néha kimegyünk a mezei töltésre sétálni, ilyenkor a nagy térségben egészen magunkra maradunk s ilyenkor legtöbbnyire a művészetről beszélgetünk.

Jolán már túl van a Rózsahegyi iskola megkötött formáin, mestere kioperálta belőle a drámai kitörésekre való akaratot, de a kómika szerepkörére nem tudta egészen áttólni. Előadási modora a tragikomédiához áll legközelebb. Magas, fejhangon szaval s vannak valami olyan árnyalatok ebben a hangban, amik lekötik és elérzékenyítik a hallgatóságot. Sokkal jobban örülök neki, hogy a színjátszásra tért át, mintha a rajzolásnál maradt volna. Festői vannak már az új törekvésnek, de nincsenek előadói. Talán Gellért Lajos áll hozzánk legközelebb. De ő is inkább színész már, mint recitátor. Jolán tehetségét nemcsak egyénileg,

hanem mozgalmi szempontból is értékelem. Nincs rutinja, minden versnél elölről kezdi a küzdelmet a kifejezési forma tökéletesítéséért. Természeténél fogva nyugtalan és elégedetlen az eredményeivel.

Ha eddig segítő társ volt mellettem, most én is segítő társa vagyok neki. Elmondja a kétségeit és terveit és előttem próbázik. Az iskola jó volt arra, hogy megismerkedjen az előadás technikai szabályaival, de most az önálló alakítás periódusa következik. Amit megtanult, mindaz negatívum csak, annyi, hogy mit hogyan nem szabad s most állandó kísérletezések kellenek ahhoz, hogy mit, hogyan lehet és hogyan érdemes megcsinálni.

Előttem áll és szaval. Mint laikus közönség hallgatom s egy ideig alig merek beleszólni a próbálkozásaiba. De hiába erőltetem magam, nem tudok megmaradni a bólogató semlegességnél. Soha életemben nem szavaltam s most észreveszem, hogy minden mult nélkül, szavam és alakító kedvem van ehhez a művészethez is. Megállítom a mondat közepén, vagy elölről újból elmondatom vele a verset. Megteszem a kifogásaimat és megpróbálom megmutatni neki, hogyan kellene szerintem a produkcióját megépíteni, hogy én, a hallgató azt életesen, plasztikusan fölfoghassam.Nem elég csak, hogy türelemmel végighallgatom a verset, az előadó hivatása, hogy engem is a produkció részesévé tegyen. Ne hagyjon meg passzív szemlélődésben, érezzem is azt, amit az előadó érez. Nehéz feladat mindkettőnk részére, hogy a szavalóművészet-

nek ehhez a magasabbrendűségéhez eljussunk. Jolán egy ideig türelemmel próbálkozik, néha aztán kitör belőle az elkeseredés.

— Nem tudom ! Hiába is erőszakoljuk, nem tudom !

Már én is ideges és feldühödött vagyok :

— A véleményedhez semmi közöm ! Ha csak kínlódással tudunk előbbremenni, hát kínlódj megadással !

— Nem ! Ezt én így sohasem fogom tudni !

— Ne vitatkozz, hanem kezdjük elölről az egészet !

Ott áll előttem kétségbeesetten és már majdnem elsírja magát :

— Nem megy, Kasikám. Hidd el, hogy ennek semmi értelme. Tehetségtelen alak vagyok és sohasem fogom tudni ezt úgy megcsinálni.

Állt mozdulatlanul, én letörten, tenyereimbe fektettem az állam és jó ideig hallgattunk. Végre is ő vág bele a csöndbe :

— Látod ott azt a sárga falat ? Amiatt nem tudok boldogulni.

Odapillantok az ablakra s csakugyan belátszik rajta a szomszéd villa fala. De nem értem meg, hogy mi van ezen a falon, ami miatt ő nem tud tökéletesebben szavalni.

— Ha afektálni akarsz, akkor itt hagylak. Ha bánt a sárga fal látása, akkor fordulj el tőle.

Kétségbeesetten feleli :

— Hiába fordulok el, mintha már nem is ott kívül lenne, hanem bent a fejemben. Akármerre fordulok, úgy tűnik előttem, hogy állandóan látom és egészen összezavar.

Nyugodtságot tettetve bólintok.

— No, jól van, akkor kezdjük, elölről.

György Mátyásnak a Legény gajdol című versét tanulja.

»Miért peckeskedik az én hetykeségem ?
Majoranna néné.
Magamban lődörgök az alvégen, a fölvégen,
Majoranna anyám.
Hiszen csak ez is — az is a lány botlik az utamba,
Hiszen csak ez is — az is a lány örül, ha alma
dagadozik melléből kezem nyomogatására.
Hej, de hiába cók-mók ! hej, de
kedvet szontyolító dib-dab az élet vására !
Majoranna anyó».
....

Elismerem, hogy nem könnyű dolog ezt a szokatlanul groteszkhangú verset fölemelni a papirosról, átvinni a művészet másik síkjára s nem csupán, mint furcsaságot, hanem, mint őszinte, meleg kamaszkori élményt átadni a hallgatónak. De nem akarom elismerni a külső akadályokat. Újra és újra ismételtetem ezt az első szakaszt s csak azután térünk át a többire. S szinte láthatóan alakul ki előttünk a vízió, a vers szavai testet kapnak s mint egy közvetlen élményt érzem már át az elszavalt sorokat.

Jolán is érzi, hogy tul tette magát a sárga falon, hogy lefeslettek róla a gátlások, a nyelve fölszabadult s valósággal megkönnyebbül és boldoggá lesz saját szavainak hangzásától.

Mikor abbahagyjuk, odaugrik hozzám és megcsókol :

— Bocikám! Milyen boldog vagyok. Mégis csak lesz belőlem valami.

Ezekről a jelenetekről beszélgetünk és nevetgélünk séta közben s azután tervezgetünk a jövőre, olyan hittel és bizakodással, mint a gyerekek, akiket még semmi tragikus dolog nem ért ebben az életben.

A telep lakóival egyre kevesebbet érintkezünk s ha nincs kedvünk hozzá, hogy kimenjünk a határba, akkor belátogatunk a városba. A nagy piactéren van egy kávéház, nem olyan, mint a pestiek, Homályos és dohosszagú terem, beülünk az ablakhoz újságot olvasni. De nem érezzük jól magunkat. A városban sok a katonatiszt, idegesít bennünket, ha hetykén és gőgösen elcsörtetnek előttünk. Jóllehet, ők észre sem vesznek bennünket, két szürke figurát az ablakmélyedésben. De mi látjuk őket és úgy vagyunk velük, mint Jolán szavalás közben a sárga fallal. Hiába fordítjuk el róluk a tekintetünket, sarkantyúikkal és kardjukkal mintha már bent csörömpölnének a fejünkben. Leülnek az asztalok köré s ekkor észre lehet venni, hogy milyen két ellenséges világ él ebben a kávéházban. Cseh tisztek is vannak a városban s a magyar tisztek nem ülnek le velük egy asztalhoz. A kávéház egyik oldalán a magyar, a másik oldalán pedig a cseh tisztek uniformisai villognak. Mi a magyarokhoz ülünk közelebb és halljuk a majdnem provokálón hangos megjegyzéseket. A csehek kártyáznak s úgy tesznek, mintha figyelemre se érdemesítenék az ellenséges szomszédokat. Nekünk mind a két társaságról

megvan a véleményünk. De, ha azt akarjuk, hogy az egyik vagy a másik tábor belénk ne mártsa a kardját, akkor mélységesen hallgatnunk kell. Kint a városban vagy a telepen is hallgatunk, ha a parasztok vagy a művész urak, mint gyáva árúlókat, szidalmazzák a cseheket. Itt már mindenkinek az a véleménye, hogy a csehek elárúlták a Monarchiát s talán már csak idő kérdése, hogy egy napon, így a front mögött, leszámoljanak ezzel a »kártékony fajzattal«. Ha tudnánk, hogy a tiszturak egy ilyen csetepaténál fölfalják egymást, szívesen beülnénk a páholyba nézőnek, de így semmi kedvünk ahhoz, hogy elbámészkodjunk rajtuk, vagy tisztelettel meghúzódjunk mellettük.

Végre is elhatározzuk, hogy visszamegyünk Pestre. Összeszámoljuk a pénzünket s ami még marad az utiköltségen felül, abból nagy lakomát rendezünk. Jolánnal átmegyek a szomszéd paraszthoz és segítek neki bevásárolni. Jómódú, de szörnyen elpiszkosodott, agyondolgozott família. A gazda a háború eleje óta kint van a harctéren, az asszony, a gyerekek és a két öreg parasztszolgáló dolgozik a gazdaságban. Olyan ez az árvánmaradt parasztasszony, mint valami ökörhajcsár, durvahangú és keményakaratú, se ellentmondást, se lustálkodást nem tűr meg maga körül. Hol a konyhában dolgozik, hol majdnem a combjáig fölgyűrt szoknyában a kertben robotol, sárosak a mezítelen lábai, portól és gyümölcsnedvektől szennyesek a kezei. S a hangja, mint az ustor pattog a többiek fölött.

Egy tyúkot s egy nagy karfiolt vettünk ebédre.

Délben kint a verandán ültünk hozzá a nagyszerű ételekhez.

Ilyen tájban érkezik meg a posta, egy púpos, kis emberke hozza ki a leveleket a telepre. Most is látjuk már, hogy a Grünwaldék villájából erre tart mifelénk. Béluska elé szalad és ő hozza föl a leveleinket a verandára. Átfutom a nekünk írt sorokat, az egyik levélnél aztán döbbenten megállok.

— Erre aztán alaposan ráfizethetünk! — mondom úgy, mintha hangosan gondolkoznék. Jolán már nyúl is a levél után, rám bámul a nagy szemeivel és kérdezi:

— Mi az? Történt valami?

— Megint elkobozták a lapot! Komját írja, hogy az ügyészség elrendelte a lap elkobzását s a detektívek már össze is szedték a trafikokban és könyvkereskedésekben. Náluk és a többieknél is házkutatást tartottak.

Pillanatok alatt megkeseredett az ebéd íze.

— Szedjük össze a holminkat, a délutáni négyóraival utazunk Pestre. Magukkal mi lesz?

— Mi itt maradunk egész télen — felelte Terus.

Uitz közbevágott:

— Én bemegyek magukkal! Úgy is kellene valami pénzt szerezni.

Fölmentünk a szobánkba és készülődtünk. Soha nem szerettem utazni s nem szerettem az útra való készülődéseket. Jolán szó nélkül dolgozik, segítek neki, de legjobb szeretnék már is

podgyász nélkül kimenni a vonathoz, hogy mennél előbb túl legyek ezen a komédián.

Idejében készen lettünk s hogy lemegyünk a ház elé, Uitz félig mezítelenül még mindig a gyerekkel játszik.

Nevetve feleli a kérdésünkre :

— Induljanak csak, mire kiérnek, én is ott leszek.

Elindulunk. Komisz hőséggel süt fölöttünk a nap, cepelem a koffereket, a kalapom alól kibújik a veríték és végigcsurog az arcomon. Olyan káromkodás tör ki belőlem, mint valami részeg huszárőrmesterből. Az Istent összes szentjeivel és angyalaival egy kalapba dobálom bele és így hajítom vissza az ég felé.

Jolán vérfagyasztó szelídséggel mondja :

— Add ide, Kasi, az egyiket, majd viszem.

— Menj innen, menj, mert mind a kettőt levágom a töltésről !

— Nem értelek, miért kell ezért így vadulni ?!

Megállok, leteszem a terheket, megtörülközöm a zsebkendőmben, aztán leülök az egyik kofferre.

— Eriggy előre — mondom. — Eriggy, különben egy lépést se teszek tovább.

— Nem akarod, hogy segítsek ?

— Hej, te szomorú Úristen ! — sóhajtom s az öklömmel fölfenyegetek. — Menj előre, menj ha mondom.

Megindul. Az ő kezében is kosár van, a másik karján pedig átvetett ruhanemű. Mit adhatnék hát át neki, hogy segítsen ? Érzem, hogy komisz élet az én életem s néha még ez az asszony is

elkeseríti. Az ő mániája az utazás s az is, hogy ennyi lim-lomot cipeljen magával az ember. Ha magányos ember lennék, nagyon ritkán szánnám rá magam, hogy utazzak és soha nem vinnék magammal egyebet egy-két fehérnemű darabnál. De így bele kell nyugodnom, hogy letörnek és megadásra kényszerítenek a körülmények. Fölcihelődöm és indulok az asszony után.

Mire kiérünk az állomásra, holtfáradt vagyok. Uitz még nincs kint, pedig a vonat már itt van. Pillanatig áll csak, kapaszkodunk fölfelé az ócska kocsikra.

Most látjuk, hogy Uitz futva rohan a töltésen.

— Nem ér be bennünket — mondom.

Jolán legyint :

— Hátha a nyakát kitöri, akkor is beér.

Néhány pillanat mulva már ott ül mellettünk a padon :

— Nehezen tudtam elszakadni attól a kölyöktől ! Szereti az anyját, de azért hozzám jobban ragaszkodik.

— Van neki esze — mondja Jolán. — Tudja, hogy az anyja nem megy vele lovazni. Nem nyerít neki négykézláb.

Uitz fölmordult valamit, de nem lehetett megérteni a szavait.

Beszélgetünk a lapbetiltásról, de Uitzzal nem sokra boldogulhattam. Neki az egész eset arra volt jó, hogy vicceket mondjon róla s ha magáramaradtan is, jó nagyokat nevethessen ezeken a vicceken. Aztán ezt is elúnta. Borotvát húzott elő a belső zsebéből s odaállt a kocsi

ablakához borotválkozni. Néhány paraszt-asszony utazott a kocsiban, eddig álmosan üldögéltek, de most fölfigyelnek, előrenyujtják a vörös, mezítelen nyakukat, mint valami koppasztott tyúkok. Nézik a különös embert ott a kocsi ablaka előtt.

Uitz szappan nélkül és megfenetlen borotvával nekiesik az erős fekete szakállának. Olyan az arca, mintha apró, fekete tüskékkel lenne tele-ültetve s az egyik kezével most meghúzza a bőrt az arca egyik oldalán s a másik kezével bele-kapaszkodik a borotvával. Valósággal zörög a penge. Nem vágja a szőröket, hanem letöri őket a tövükben.

Jolán csodálkozva és elrémülten kérdezi:

— Mondja Uitz, hát nem fáj ez magának?

Uitz boldogan nevet:

— Egye meg a fene!

— Szörnyű egy ember maga.

— Nem is lenne a feleségem?! Mi? A Lajossal könnyebben ki lehet babrálni, azt elhiszem.

A parasztasszonyok hangosan fölkuncognak. Uitz feléjük fordul, mond nekik valamit, amitől azok pironkodón elhallgatnak. Ő tovább nyúzza magát. Az arcával már készen van s hogy egészen rendes emberré alakuljon át mire Pestre érünk, most hátul a nyaka kiborotválá-sába kezd bele. Valósággal bravúr az, ahogyan csinálja. Ide-oda dűlöng a vonat rázásától és tükör nélkül és szappan nélkül a nyakát is kiborotválja. A kést behajtja és eldugja a belső zsebébe. Vigyorogva ül velünk szemben, olyan

a bőre, mintha tűzön pirították volna. Most a parasztasszonyok felé fordul:

— Hát maguk hová utaznak, menyecskék?

— No hiszön, ha én is mönyecske vagyok az úrnak, akkor mán igön nagy baja löhet a látókáival. — Feleli az egyik asszony, aki már ötvenen jóval túl lehet. Úgy ül a padon, hogy a lábai nem érnek le a padlóig s a kezei, mint az öreg gereblyék feküsznek a kék glottkötényében.

— Nem is magát kérdeztem, öreganyám, — felel neki vissza Uitz. — Az ott a szélén még fog alá való.

A menyecske szégyenlősen válaszol:

— Pestre mönnénk kényszerűségből.

Jolán kérdezi:

— Az emberek a háborúban vannak?

— Vannak olyanok, amelyek ott vannak s olyanok is vannak, akik mán a főd alatt pihennek. Az én boldogult uram mán a főd alatt van.

— Elesött neki Sabácnál.

— Minek utaznak Pestre?

— Vönnénk ott miegymást, ha móggyát találnánk.

Az öregasszony fölvihogott, mint a vércse:

— Vönnének valamit az orosznak. Ögyiknek is, mög a másiknak is.

A fiatal asszony, akinek már a föld alatt az embere, szelíden ráfelel:

— Haggya mán, haggya. Mán a falatot is kinízné az embör szájábu.

— Én is így vagyok ám, nagyságám. Ötfertály esztendeje hírét se hallottam az uramnak.

Embörkéz mög csak köll a háznál. Néküle e se tunnánk vetni a magot, mög le se tunnánk aratni a lábáru.

Az öregasszony nem nyughatott:

— Jó embörök ám az oroszok, evetik a magot, mög mögölelik a mönyecskét. Huncut a fajtája neki.

— Valamié valamit — mondja a menyecske, aki már ötfertály esztendeje hírét sem hallotta az urának. — Az csak az igaz, hogy nem élet ez a miénk így se, mög úgy se.

Uitz odaáll velük kötekedni. Nem vet féket a nyelvére, valósággal kínozza az asszonyokat. S azok hol meghátrálnak előle, hol meg előre ugranak a kíváncsiságukkal. És nevetgélnek, mintha minden gondok nélkül élnének ezen a földön. A bajaikról is csak úgy félvállról szólnak. Elfásult már a szívük a szenvedéstől, de lehet, hogy csak most tárulkozott ki a szívük fölött az az igazi világosság, amit a magányos hajlandóságú ember békességének vagy a szerelmesek örömének nevezhetnénk.

Az öregasszony megint közbekotyog:

— Mire az elövenök hazagyünnek, annyi lösz a gyerök, mint az égön a csillag. Muszka gyerök lösz az valamennyi.

Alig hallgatok feléjük. Amíg a vonaton ülünk, elgondolom a lap elkobzásával bekövetkezhető bajokat. Nem lep meg az ügyészség rendelete, el voltam rá készülve, hogy vagy az egyik, vagy a másik számnál rákoppantanak a fejünkre. De mégis jobb lett volna, ha később következik be ez a kellemetlenség. Ha jól meggondolom,

az internacionális számban külön, külön nem is volt olyan közlemény, ami szemet szúrhatott az ügyésznek. Valószínűleg a lap egész szelleme ellen van kifogása. Eddig talán csak úgy vadászott ránk, hogy melyik cikkünkben, vagy versünkben követtünk el törvényellenes cselekedetet, végre azonban észrevette, hogy a lapnak nem is annyira eggyes közleményei, mint inkább szocialista karaktere, elvi irányvonala az, ami támadó és destruáló erő a fönnálló renddel szemben. Az internacionális számnál nyilt állásfoglalásnak veheti, hogy a lap hasábjain helyet mertünk engedni az ellenséges államok művészeinek. S ha így gondolkodik az ügyész, akkor igaza van. Ez a szám nem művészeti kuriozitás, hanem társadalmi cselekedet.

Máskor az ilyen rövid utazás is idegessé és majdnem kimerültté szokott tenni, most azonban frissen és sok mindenféle tervekkel érkezünk meg Pestre.

A Mutterék nincsenek otthon, az egyik szomszédasszonyhoz kopogunk be a lakáskulcsért.

Az asszony kidugja a fejét és úgy bámul ránk, mintha még soha nem látott volna bennünket, vagy mintha már úgy emlékezne ránk, mint akiket eltemettek.

— Úgy úgy, hát meg tetszett már jönni ? — mondja. — A Mamáék bizony nincsenek itthon. Sokat utaznak mostanában és jól is keresnek a vásárokon.

Jolán kérdez, de csak azért, hogy szóljon valamit az asszonyhoz:

— Mikor jönnek meg?

— Valamikor éjfélkor, vagy talán már hajnal is lesz akkor. A gyerekek, azok ott vannak a Simonné asszonynál.

A napos mezők, az illatozó park és a tágas, kecskeméti szobánk után milyen szörnyen nyomott hangulatú, milyen fénytelen s szinte pinceszerűen nyirkos ez a lakás! Idegenül és ellenszenvesen hat reánk ez a háromszögletű szoba. A sarokban a speizajtó s most úgy érzem, mintha az ajtó mögött nem is speiz, hanem valami kietlen barlang következne, ami tele van hatalmas szúnyogokkal, tüzeshasú varangyokkal, szeméttel és ezerszínű gombákkal.

— Ismét ebben a barlangban vagyunk. Néha az az érzésem, hogy egész életünkre gályarabságra vagyunk ítélve.

Jolánon is látszik, hogy elszomorítja ez a fészek, szó nélkül rendezkedik s mégis, hogy legalább könnyebben tudjunk lélekzetet venni, kinyitja az ablakot. Az udvarról sem jön be élet vagy vidámság. A mocskos, öreg falak benéznek hozzánk és szörnyű súlyukkal ráfeküsznek a lelkünkre. A rácsos folyosókon gyerekek szaladgálnak, lármáznak és visongnak.

Rádűlök a vetetlen ágyra, hogy pihenjek kicsit, mielőtt elindulunk a kávéházba. Tíz felé együtt szokott lenni ott a társaság, még ma beszélni szeretnék velük. Az ágyban vánkusok és dunyhák vannak, egészen besüppedek a takaróval. Lehunyom a szemem, hogy elszundítsak,

de néhány pillanat mulva nemhogy nyugodtabb, hanem egyre izgatottabb leszek. Olyan viszketegségféle üt ki a bőrömön, mintha sós verítékben úsznék. A hátamról oldalra fordulok s aztán megint vissza s a kezeimet összekulcsolom a mellemen. Erőszakosan tűrök valamit, olyasvalamit, mintha tűhegyekkel szurkálnának.

Jolán már megmosdott, az asztalnál ül a kis tükör előtt. Egy ideig figyel rám, aztán megszólal :

— Miért vagy olyan nyugtalan ? Talán csak nem csíp valami ?

— Tudja a nyavalya, de olyan izgatott vagyok, hogy majd elvisz az ördög.

— Kelj csak föl, hadd nézzem meg, mi van ott veled !

Fölülök az ágyban, ő odajön és a lámpával rávilágít a terítőre.

Egyszerre a padlón termek, mintha valami megvadult csikó dobott volna le a hátáról. A lámpa világánál látni, hogy a vörös-kékszövésű terítő tele van apró, fehér poloskával. Olyan aprók, mint a mákszem, de nem vörösek, hanem fehérek, nem is olyanok, mint a mákszem, hanem inkább széthullott fínom korpaporra hasonlítanak.

— A Jézus Krisztusát ! — S minden kultúráltságomról megfeledkezve, kiköpök a padlóra valami keserű, belső undorral.

Jolán fölsóhajt :

— Nehéz éjszakánk lesz ! De holnap nekiállok és kiforrázom az egész vacakot.

— Holnap talán már jobb lesz — morgom

magam elé. — De, sajnos, még mindig a mában élünk. A mi számunkra holnap is csak ma lesz. Bent vacsoráztunk a kávéházban s aztán kettesével, hármasával megérkeztek a Tett munkatársai. Jó érzéssel találkoztunk. Örülnek neki, hogy megérkeztünk, tele vannak ezerféle mondanivalóval.

— Kézbesítettek-e már valami végzést a lapügyben ?

Komját nagy gesztussal hangosan mondja :

— Most már hallgatnak, hogy elkobozták. De lehet, hogy ránk veti még őket a kórság.

— Azt hiszem, nem ússzuk meg olyan simán, mint annakidején a második számnál.

Megindult a tanácskozás, tervezgetés s a komoly ügyhöz méltón, nem is vagyunk nagyon elkeseredettek.

Fölértjük a bajokat, de nem esünk kétségbe. A lapot elkobozták — mondjuk —, de mi még szabadon vagyunk, akik lapot tudunk csinálni. S ennyi elég ahhoz, hogy csillagunkat holnap megint föltűzzük az égre.

Végre a Nyugat is ránknyitotta szemeit. Eddig csak a vicclapoknak s a reakciós napilapoknak voltunk cégtáblái. Az irodalmárok hallgattak. Nem tudják, hová tegyenek bennünket, fölléphetnek-e velünk szemben ellenségesen. Az idősebbek úgy tesznek, mintha egyáltalában nem érdekelnénk őket, elnéznek fölöttünk, mintha nem is léteznénk. A Nyugat-generáció befutott embereivel, ha személyesen találkozunk, szívesek hozzánk, elárulják, hogy figyelik a lapunkat s olykor előzékenyen meg is emlékez-

nek egy-egy írásunkról. De mindezt csak négyszemközt és élőszóval. Leírni nem merik a véleményüket, hiszen ők valamennyien végigélték az Ady körüli irodalmi harcokat. Ha megdícsérnek bennünket, esetleg kinevetnék őket miattunk s ha fölényesen lekritizálnának, esetleg rájuk cáfolunk a fejlődésünkkel.

Nem sokat törődünk a hallgatásukkal, de néha mégis szóvátesszük s magunkban talán fájdalmat is érzünk közömbösségük és fölényességük miatt.

— Rohadt egy fészek ez! — mondja valamelyikünk s egy pillanatra a többiek is rádupláznak.

— Adyt ütötték a reakciósok, de az idősebb generáció között is akadtak olyanok, akik megértették, méltányolták és ki mertek állni miatta.

Komolyabban azonban nem keseredtünk neki, időnk sincs hozzá, hogy ezekkel a kis sérelmeinkkel foglalkozzunk. Hogy a lapot elkobozták, nem kevesebb, hanem több a dolgunk s ha senki nem nézne felénk, akkor is tovább mennénk az úton, amire fölgyülemlett erőnkkel és szívós akaratunkkal ráléptünk.

Végre is a Nyugat legújabb számában hosszú cikket ír rólunk Babits. Kevés a megértés és méltánylás ebben az írásban, de mégis meg vagyunk vele elégedve. Mintegy méterrel mérjük a cikket s a hosszúsága szerint értékeljük. Lehet, hogy nem ez az őszinte véleményünk, de élünk az alkalommal, ha Babits alkalmat szolgáltatott hozzá, hogy cinikusak és hányi-

vetik legyünk. Beszélünk róla, hogy valamelyikünk megválaszolja a Tettben. Tudom, hogy rám gondolnak a válasszal, aztán meg is mondják s még azt is hozzáteszik, hogy megpróbálhatnám a Nyugatnál, hátha ott is helyet engednének a válaszra.

Vállalom a megbízást, megírom a cikket s mivel hogy a magunk részéről közölhetőnek tartjuk, fölkeresem vele Osvátot. Az utóbbi időben nagyon ritkán jelentkeztem nála, alig is mutattam neki kéziratot. Kényelmetlenül érzem magam, hogy éppen ezzel a cikkel lépjek most elé. De, aki benne van a harcban, az nem gondolhat holmi kis kellemetlenségekkel. Osvát mostanában az Andrássy-kávéházba járt kint az Aréna-úton. Az egyik délben fölkeresem.

Kedvesen és mosolygósan fogad.

— Isten hozta, uram. Hogyan akadt rám ?

— Az egyik délben ide láttam bejönni a Szerkesztő urat, ezeken a nyomokon indultam el.

Osvát mosolyog s a tekintete átcsillog a keretes pápaszemén.

— Parancsol valamit ?

A Babits cikk miatt lenne egy kérésem.

— Nincs megelégedve vele ?

— Válaszolni szeretnék rá.

— Magam sem tartom szerencsés írásnak. Készen van a válasza ?

— Igen.

— Adja ide kérem.

Kivettem a zsebemből és átnyujtottam.

Osvát megigazította a szemüvegét, hátradült a zöld kávéházi pamlagon s kinyitogatta az összehajtogatott kéziratot. Különös kedvében lehet ma, látom, hogy örül a cikkemnek. Olvasni kezdi, helyenkint megáll, hátraszegi a nyakát s aztán megint tovább olvas s néha lassú tempóban föl-le bólogat a fejével.

— Helyes, uram. Ha meg engedi, le fogom közölni.

— Kérem szépen.

Osvát összehajtogatta s a kabátja oldalzsebébe dugta a kéziratot. Különösképen most is mosolyog s azt mondja :

— Holnapután délfelé jöhet korrigálni. Valamit kihagyunk a lapból, de ennek okvetlen jönnie kell.

Kicsit még beszélgetünk, aztán hogy indulni akartam, ő is készülődik s elkísérem hazáig. Úgy vettem ki a szavaiból, hogy az utóbbi időben valami összeütközése lehetett Babitssal, kritikai célzásokat mond róla, amit különben még sohasem engedett meg magának előttem. Eddig úgy ismertem, hogy mint egy szülő, mint egy az elvakulásig szerető anya, védi a munkatársait. Úgy érezteti, hogy ő mindazokért az emberekért, akik a Nyugatban írnak, külön, külön emberileg is felelős és nyíltan vállalja is értük a felelőséget.

Két nap mulva elmentem korrigálni és még a hét végén megjelent a Nyugat új száma. A Tett körében úgy gondolják, hogy ez a válaszcikk föltétlenül a mi győzelmünket jelenti. Nagy dolog az, hogy a Nyugatban megengedik

a saját álláspontunk kihangsúlyozását. A cikkem nem goromba, de bátor és keményhangú. Babits azt írta rólunk, hogy rettentő nagy hamu alatt vergődünk; hogy elrémítsük az embereket, mint a gonoszkodó gyerekek, bekormozzuk az arcunkat. Keresi a húsz éveseket s nem tud velük találkozni annak ellenére, hogy tudja ,»docilis arccal, magukba titánkodva ott járnak el az ablakai alatt« s aztán a programmunkkal foglalkozik, amit én a Tett tizedik számában írtam meg. Azt mondja: »A programm recept. A recept pedig, mint minden külső irányozás, csak ártó hatás lehet. És azt is mondja: »A Tett propagandája: valóságos irodalmi anarchia. De ne áltassuk magunkat, anarchia a mai ifjúságnak csakis rokonszenves lehet«. S aztán a szabad versről is ír, Walt Whitmannal is összehasonlítgat bennünket és általában a maga módján leszedi rólunk a keresztvizet.

Én megpróbálom fölbontani a cikkét és részleteiben is megválaszolni. Két főbb pontban újból összefoglalom programmunkat:

»1. A Tett programmjának a hangsúlya nem a művészi produktumon, a megcsinálás hogyanján van, hanem a művészen, mint szociális emberen!

2. A témakör esztétikai korlátoknélküli kiszélesítése. Az erőnek és akaratnak, mint az egyetlen maradandó művészi abszolutumnak, megismerése és érvényesítése.«

A Whitman behatásra is válaszolok s többek között azt mondom: »Whitmantól is csak annyit tanultunk, mint amennyit jó eszünkkel

minden nagy költőtől el kellett tanulnunk. Mert hiszen Babits kultúrszomjúsága mellett mi sem a dühöngő analfabétaságot akarjuk visszaerőszakolni a világra!«

És így tovább s végül határozottan megtagadom »azt a jót« és »szépet«, amit Babits jónak és szépnek tart s amit mint mintaképet figyelmünkbe ajánl.

Babits még ugyanebben a számban válaszol a cikkemre. Igaz, hogy ez a válasz inkább kitérés, mint lényegbe menő polémia. Azt mondja:

»Bár ellenkritikákra nem szívesen válaszolok, Kassák cikkét — mely különben sem szerzői, hanem szerkesztői, sőt apostoli, érzékenységből fakadt és nem is rangtalan írásmű — nem érzem jogosnak, hallgatva, mellőzni.«

Tíz pontban foglalja össze válaszát. De semmi olyant nem mond benne, amiről azt érezhetném, hogy újra meg kell válaszolnom. S ha ő azt hitte, hogy a cikke első szakaszában a »szerkesztői, sőt »apostoli« kiszólásaival valahonnan fölülről elintézhet engem, akkor nagyon téved. Valóban én a Tettnek nemcsak írója, hanem szerkesztője is vagyok s ezt a funkciót, bevallom, valósággal apostoli hittel és odaadással szeretném elvégezni. És azért sem haragudnék, ha majd egyszer az irodalomtörténet inkább apostolnak, mint esztétának könyvelne el.

Általában meg vagyunk elégedve evvel a kis csatározással. Válaszcikkemet a Tett 17-ik s egyben utolsó számában is leadtuk. Úgy

gondoltuk, ha ez a polémia pillanatnyilag be is fejeződött, kihatásaiban tovább fog élni s ezért helyesnek gondoltuk, hogy álláspontunkat újból a Tettben is kihangsúlyozzuk.

Ellenségeink és ellenfeleink hiába fogják ránk, hogy hebehurgya legények vagyunk, akik csak az anarchiát akarjuk fölkeverni, mi tudjuk magunkról, hogy minden lépésünket meggondolással lépjük ki s a harc, amit folytatunk s amit mennél nagyobb körben általánosítani szeretnénk, az nem az anarchiát akarja fölidézni, hanem egy új, a mainál kollektívebb társadalmi állapot kialakítását készíti elő. Elszigeteltségünk csak Magyarországra vonatkozik. Kint a külföldön vannak már társaink, művészetben és a politikában is. Ludwig Rubiner, Ivan Goll, Marcel Martinet, Henri Guilbeaux, Romain Roland és mások a nemzetközi írók közül és a német, orosz és francia szocialisták balszárnya. Ma még ők is kiközösítettek és megvetettek, de mi hisszük, hogy övék a jövő. Magyarországon nemcsak az írók között, hanem a szociáldemokrata pártban sem találjuk meg a helyünket, de tudjuk, hogy a külföldön már formálisan is megkezdődött a forradalmi szocialisták külön szervezkedése. Amíg az újságok hírei közül az egyik azt kürtöli világgá, hogy Liebknechtet várfogságra ítélték a hazaárulás vádjával, addig a másik hírből már arról értesülünk, hogy Liebknecht elvtársai kiszakadtak a német szociáldemokrata pártból és megalakították a Független szocialisták külön szervezetét. Berlinben megalakult a Spartakus-csoport, amely

nyiltan azonnali felkelésre izgat a háború és a háborút vezető osztály ellen. És hasonló hírek érkeznek Oroszország felől is. A duma szociáldemokrata képviselői bátran és fenntartás nélkül a háború ellen szólalnak föl és az azonnali, minden hadikikötés nélküli békét követelik . . . Meghívják őket az entente-konferenciára és ők visszautasítják a meghívást. Nem akarnak Vandervelde, Longuet és Plechanov asztala körül tanácskozni, mert a szocializmus árulóinak tartják őket.

Ma már nemcsak az ágyúk torkából csapnak ki a tüzek, de a szeretet tüze is kifakad az emberi szívekből, a leigázott agyakban felszabadul a gondolat s a háború viharánál is egy nagyobb, elementárisabb vihar előszelét érezzük a levegőben. Lehet, hogy nem így van, de mi így érezzük és gondoljuk és nem törnek le bennünket azok a jelenségek, amiket itt látunk magunk körül napról-napra. Itt még alig is jutottak el néhányan addig, hogy a saját bőrük mentésén túl arra is gondoljanak, hogy csoportba szervezetten szembeforduljanak a vérengző és fékevesztett őrülettel.

Ha társakat keresnénk magunk mellé, aligha találnánk többet néhány diáknál és anarchista, szindikalista érzelmű fiatal munkásnál. S tudjuk, hogy ilyen fiatal emberek vannak. De egyelőre még nem találják meg a réseket, amiken előbújhatnának a homályból. Magukra vannak hagyatva és szörnyű ellenségek állnak velük szemben. Ellenségeik a stréber intellektuelek és a kenyerüket és bőrüket egyaránt féltő

munkások. Nem azért, mintha ez a két csoport még mindig és vakon háborúspárti lenne. Erről talán szó sincs náluk. A mámor hegyéről már rég lecsúsztak a kétségbeesés vermébe. Fölébredtek a kábulatból s ma már többre becsülik a puszta életüket a legnagyobb hadikitüntetésnél. Nem halott hősök, hanem élő emberek akarnak lenni. Csak még azt nem tudják, hogyan maradhatnának életben, anélkül, hogy ez mások életébe ne kerüljön. Az intellektuelek ezért zagyválnak össze tücsköt-bogarat a kávéházakban és újságokban és a munkások ezért tódulnak a hadfelszerelési gyárakba, miközben protekcióért könyörögnek és alázatosan meghajlítják a gerincüket.

Kétségtelenül elérkeztünk a háború második szakaszába. Ha a katonai vezérkar önkéntes hadseregre akarna támaszkodni, akkor már tegnap pontot tehetett volna a tudománya után.

Már a Népszava sem írja, hogy a szervezett munkásság a hadsereg szemefénye, a Népszava olvasói alig várják, hogy kimehessenek a harcterekre, hogy a sebesültek elégedetten mosolyognak és szintén alig várják, hogy visszamehessenek a lövészárokba. A harci lárma helyett ma már a szociális ellátás hiányait hánytorgatja fel napról-napra s már az esti lap különkiadását is beszüntette. Lehet, hogy ma már üzletnek sem lenne jó az ilyen lap s valahol a távolban az új Internacionálé fénycsóvája is világít már.

Ki indul el ma örömujjongással a sebesültek elé az állomásokra és ki szórna virágszőnyeget

az iskolás kamaszokból és rokkanó családapákból összeerőszakolt menetszázadok elé ?

Kinek lenne ma az ilyesmihez bátorsága ?

Ha útra indul egy-egy szürke emberoszlop, csak parancsszóra nyílik ki a szájuk, hogy elkendőző és elfelejtető ének szálljon ki belőlük s így is, aki látja őket, tudja, hogy ez az út a halálba vezet s a katonák homloka fekete kereszttel van megjelölve. A hozzátartozók ott szaladnak a menet két oldalán, nem virág van a kezükben, hanem könnyek a szemeikben s az ujjaik összegörcsülnek valami könyörgő rémületben. Az anyák és szeretők sírnak a távozók után s a hasas üzletesek, akik azelőtt kiálltak boltjaik elé, most becsukják az ajtókat és félrehúzódnak a homályba, mintha attól tartanának, hogy puszta jelenlétükkel is támadásra provokálnák a halálraszánt embereket. Akik a járdán álldogálnak, összesúgnak valamit, bizonyára valami gyalázatosságot, mert alig merik kiengedni a hangjukat, lesütik a szemeiket és révetegen tovább húzódnak. Ha nem is a szánalom van bennük, tovább űzi őket az a kép, ami előttük lejátszódik. Nem kívánatos szembekerülni a menetelő katonákkal, furcsák az ő szemeik, éle van a pillantásuknak és megérzik azok, akikre rávetik a tekintetüket.

Kimondottan, láthatóan és letagadhatatlanul kétféle ember van már itt. Az egyik az, aki a harctérre indul s a másik az, aki itthon marad.

S kétféle ember az is, aki sebesülten vagy rokkantan tért meg a harctérről s az is, aki még nem volt kint a harcban.

A kültelki kocsmák élnek és hangoskodnak s ilyen rokkantakkal és sebesültekkel vannak tele. Piszkosak, türelmetlenkedők és kiválasztottaknak érzik magukat ezek az emberek. Virtust csinálnak abból, hogy ki mennél többet tud meginni, ki mennél rémesebb szavakkal tudja elmesélni háborús élményeit s azokat a szenvedéseket, amiket a megsebesülés alkalmával éltek át. Vannak közöttük féllábúak, félkarúak, olyanok, akik a légnyomástól idegsokkot kaptak s most is úgy rángatóznak egész testükben, mintha állandóan vitustánc gyötörné őket s vannak közöttük félfejűek s olyanok is, akiknek átlőtték az ágyékukat s örökre le kell mondaniuk az asszonyról és szerelemről.

Elég, ha valaki figyelmetlenül hozzájuk ér, ha egy nem tetsző szóval közeledik feléjük, fölbőszülnek, levetik magukról az emberi álarcokat és törni, zúzni kezdenek, mint az őrjöngők. S vannak közöttük olyanok is, akiket a nagy tüzek egészen elcsöndesítettek, ahhoz sincs erejük, hogy jóra vagy rosszra kinyissák a szájuk, a könnyzacskóik tele vannak keserű vizekkel s ha ezek az emberek megszívják magukat alkohollal, kifakad belőlük a sírás s ha nincs pénzük alkoholra, akkor is sírva fakadnak, mint az ügyefogyott vénasszonyok. S vannak közöttük olyanok is, akiknek lelőtték vagy levágták egyes testrészüket, de megmaradt az eszük s ha talán soha nem láttak tovább az orruknál, most olyan szentül tiszták, mint a próféták s olyan kemények, mint az

olyan harcosok, akik a háború ellen is harcba mernének indulni.

S a belvárosi kávéházakban is megjelennek ezek a kimustrált katonák. S azok, akiket még nem csapoltak meg a harctereken, csak halkan mernek leereszkedni az asztalukhoz, vagy még halkabban elhúzódnak mellőlük. Nem a tisztelet. hanem a félelem él ezekben a menekülőkben. Nem hősöknek látják ők ezeket a sebesülteket és rokkantakat, hanem valami szörnyű nyavalyák hordozóinak, akik mellől az okos ember félreáll és sem a multjukkal, sem a jövőjükkel nem vállal közösséget.

Mielőtt az angolok beléptek volna a háborúba általánosan azt hittük, hogy csak hetekig tarthat a harc, aztán beletörődtünk abba, hogy évekig sem csendesülnek el az ágyúk s most megint fölüti a fejét a közeli béke reménye. S a kávéházi konrádok már nemcsak a harcok, hanem a béke esélyeire is tippelnek.

Mi is úgy gondolkodunk, hogy karácsonyra talán béke lesz s kívánjuk, hogy megaláztatás és zsákmány nélkül legyen ez a béke.

Kétségtelen, hogy a szocialista mozgalomnak, amely itt-ott újult erővel lép föl a világban, hangosan kell fölszólalnia a békekötéseknél és döntő súllyal kell képviselnie a saját követeléseit.

Békét és kenyeret a föld népeinek!

Anélkül, hogy törnénk rajta az eszünk, új mozgalmi jelszavak tólulnak föl a torkunkon, kiáltványok szerkesztésére gondolunk, fölhívásokra, amikkel el lehetne oltani a mai tüzeket

és föl lehetne ébreszteni a lehasznált és reménytelen embereket.

Túl vagyunk az irodalmi vitán s az új lapszám összeállításánál inkább a politikai és szociális tevékenységünket akarjuk kihangsúlyozni, mint a művészetit. Olyanok vagyunk, mint a nyugtalan természetű túristák. Vonz bennünket valami különös erő a nyaktörő magasságok felé. Nem szeleskedünk, egy lépést nem teszünk meggondolatlanul, de mégis minden lépésünkkel, előbbre és magasabbra akarunk jutni. Ha megcsináltuk az internacionális számot, most megkíséreljük a külföldi baloldali mozgalmak ismertetését.

Olvasunk és nekikezdünk a cikkek írásának. S ekkor egyszerre bekopog hozzánk a minden mozgást eltiltó törvény. Már el is feledkeztünk arról, hogy a 16-ik számunkat elkobozták, már nem is gondoltunk azzal, hogy ez után az elkobzás után egyéb rendelkezések is következhetnek s most váratlanul a polgármesteri hivatal a következő végzést kézbesítette ki a nyomda és az én címemre :

»Másolat.

94825/1916. 1. számhoz.

Magyar királyi belügyminiszter 6267 szám. Res. Tárgy : A »Tett« című időszaki lap megjelenésének és terjesztésének eltiltása . . .

A magyar királyi minisztérium 5484/1914. M. E. számú rendelete alapján a Kassák Lajos budapesti lakos által kiadott és szerkesztett s Budapesten a Krausz I. és Társa könyvnyomdájában nyomatott a »Tett« című szépirodalmi

időszaki lap további megjelenését és terjesztését közleményeinek a *hadviselés érdekeit veszélyeztető tartalma miatt* eltiltom. Az ily időszaki lapok szállítására nézve a sajtóról szóló 1914. évi XIV. t.-c. végrehajtása tárgyában 2500/1914. M. E. szám alatt kiadott 27—29. §-aiban, a m. kir. minisztérium által a terjesztéstől eltiltott sajtótermékek szállítására vonatkozólag meghatározott szabályokat megfelelően kell alkalmazni. A tilalom ellenére megjelenő időszaki lap példányait el kell kobozni és megsemmisítés végett a kir. ügyészségnek kell átadni. Aki a megjelenéstől eltiltott időszaki lapot kiad, vagy terjeszt az 1912. LXIII. t.-c. 11. §-ának utolsó bekezdése értelmében kihágást követ el s amennyiben cselekménye súlyosabb büntető rendelkezések alá nem esik, két hónapig terjedő elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntettetik. Utasítom a polgármester urat, hogy ezen rendeletemet Kassák Lajos budapesti lakosnak, mint a »Tett« című időszaki lap kiadójának és felelős szerkesztőjének, valamint Krausz I. és Társa székesfővárosi nyomdatulajdonos cégnek is haladéktalanul hozza tudomására és hogy az 1896 : XXXIII. t.-c. 87. §-ra való utalással intézkedjék egyúttal a lap netaláni megjelenésének és terjesztésének szigorú ellenőrzése iránt is. Budapest, 1916. évi október hó 2-án. Sándor János s. k., m. kir. belügyminiszter.«

A holnapi terveink kútba estek és egy nehéz fekete felhő tornyosodik a fejünk fölött.

A Tett egyszer és mindenkori betiltása nem-

csak a munkánk folytatásában akadályoz, hanem anyagilag is súlyosan érint bennünket. A lap elég jól fogyott, de mégis adósságot kellett csinálnunk itt is, ott is.

Olyanok vagyunk, mint a hörcsögök, akiket kifüstöltek a lyukból s most szakad ránk a tűzeső.

— Mit csináljunk — kérdezzük egymástól.

S egyhangúan így felelünk:

— Mit csináljunk?

Estére összeszaladtunk a kávéházban. Már nem a Meteorban, hanem az Andrássy-úti Fészekben szoktunk tanácskozni. A Meteor egészen lezüllött az utóbbi időben, a kimustrált artistalányok s a vidékről felrándult zugkereskedők tanyája. Inkább titkos találkahely, mint kávéház. Állandóan a rendőrség reflektora alatt remeg s egyáltalán nem alkalmas hely többé szerkesztőségi és agitációs megbeszélésekre. Sohasem tudhatja az ember, ki a szomszédja s milyen szándékkal lépett az be a kávéházba. A Fészek kiesik a népes forgalomból, délutánonkint öreg kávénénikék, a festőakadémia tanárainak és mesternövendékeinek a találkozó helye s esténkint majdnem üresen áll a hatalmas terem.

A mi asztalunk szemben van a kasszával s a tükörben láthatjuk, ha valaki bejön az Andrássy-úti ajtón. Nem tudatos számításból foglaltuk el ezt az asztalt, de lehet, hogy van már valami bennünk az összeesküvők természetéből, hogy így ösztönösen takargatjuk és védjük magunkat. A pincérekkel jóban vagyunk

és a tulajdonossal is, aki pedig nem szimpatikus ember. Apró, alattomos figura, aki állandóan itt kedveskedik körülöttünk, néha látjuk, hogy a konyha bejáratánál hogyan marakodik a feleségével, aki egész nap az üzletben dolgozik és látjuk, hogyan leselkedik a pincérek után s a vékony, hegyes orrával valósággal beleszimatol a csészékbe és poharakba. Nem szimpatikus ember, de azért mégsem vándorolunk tovább erről a helyről.

Az az impressziónk, hogy sok mindentől védve vagyunk ebben az elfelejtett hodályban. Hol is beszélhetnénk meg részletesebben és nyugodtabban a dolgainkat, mint itt az öreg pénztáros kisasszony árnyékában és emellett az ember mellett, aki sokkal inkább hasonlít a rendőrség elől menekülő kalandorokhoz, mint a kávés ipartestület elnökségéhez.

Tanácskozunk, de a nagy kérdés, hogy »Mit csináljunk« nem akar megoldódni a fejünk fölött. Két-három nap mulva vidéki barátainktól is leveleket kapunk s ezekben a riadt sorokban ők is azt kérdezik, hogy mit akarunk csinálni.

— Közelebbről meg sem indokolják a betiltást. Legalább, ha azt tudnánk, mi az, amit észrevettek, mire kellene a jövőben jobban vigyáznunk? !

Valaki hirtelen azt mondja :

— A napokban együtt láttam Szittyát a politikai rendőrség egyik emberével a Régiposta-utcában. Nincs-e valami összefüggés a két dolog között?

Ez a kérdés, ami egyben vádló állítás is, gondolkodóba ejt bennünket.

— Van benne valami — mondom. — S ha nem is árulkodott ránk, csak véletlenségből nem tette. De lehet, hogy csakugyan ő mártott be bennünket.

Meggyőződésem, hogy Szittya keze benne van az ügyben, de nem beszélek róla tovább. A gyanú feltevése arra lett jó, hogy még makacsabbá és határozottabbá tegyen. Mint a bajokból legkönnyebben kivezető utat ajánlom:

— Csináljunk új lapot.

A munkatársak, akik napokig töprengtek és szomorkodtak, egyszerre, mintha villamos áram ütötte volna meg őket, fölébredtek. Összébb toltuk a székeinket, hogy annál komolyabb jelentőségű és bizalmasabb jellegű legyen a beszélgetésünk.

Csakugyan van már bennünk valami az összeesküvőkből.

Néhány perc mulva elhallgattunk. Észrevesszük, hogy közel az asztalunkhoz egy idegen ember ült le, rossz érzésünk van és figyeljük az új vendéget. Az a meggyőződés alakul ki bennünk, hogy detektív. A rendőrség megindította utánunk a leselkedést. Nemcsak arra ügyelnek, hogy a Tett újból meg ne jelenhessen, hanem a személyünk mellé is kirendelték a spicliket.

Semmi pozitívumot nem tudunk, de belénk fészkelődött az ideges gyanakvás s ez éppen elegendő ahhoz, hogy kémet és árulót lássunk mindenkiben. Úgy érezzük, hogy alkalmat-

lanná vált ez a hely a további megbeszélésekhez.

Az utcán folytattuk tervezgetéseinket. Kicsavarogtunk a világos utakról a kültelekre, itt kevesebb a járókelő s otthonosabban is érezzük magunkat errefelé.

— Megcsináljuk az új lapot s az egészet folytatjuk ott, ahol az ügyészség félbeszakította — és tudtam, ha elhatározzuk, hogy keresztül visszük szándékunkat, akkor nem állunk meg tehetetlenül a félúton. S már azt is tudom, hogy az új lap sem gyávább, sem halkítottabb szavú nem lehett, mint amilyen az volt, amit betiltottak.

— Ajánlanám, hogy az új lapnak a Tett cím helyett a MA címet adjuk.

Vitatkoztunk kicsit a címen s aztán megállapodtunk, mert a többiek is úgy érezték, hogy az új cím kifejezi célunkat és akarásainkat.

Éjfél felé járhat az idő, hideg, de csendes megnyugtató éjszaka van. Alig jár kint valaki az utcákon. A házak is sötétek, a kocsmákat is bezárták, mintha az elmúlás szomorúsága feküdne a városon.

Valamikor milyen más volt erre. Sok mindenre emlékszem azokból az időkből, mikor még én is ezekben a gyárakban dolgoztam. A Gazdasági és Schlick két turnusban dolgozott és hol vannak azok a csavargó legények, akik ilyentájt tántorogtak át egyik kocsmából a másikba.

Szép feladat vár ránk s boldogok lehetünk, ha meg tudunk vele birkózni.

Másnap megírtam a készülő lap vezércikkét. S valamennyien úgy nekiestünk a munkának, mintha emberfeletti erőpróbára vállalkoztunk volna, mintha csakugyan nekünk kellene megoldanunk az élet és halál kérdését.

November elsejére készítjük elő a MA első számának megjelenését.

Hiába ütöttek le bennünket, újból talpra erőszakoljuk magunkat.

S nem nagyon hatódtunk meg Sándor János belügyminiszter úr törvényrendeletétől. Amíg az ő spiclijei és rendőrei ott posztolnak a Tett koporsójánál, addig mi csöndben munkálkodunk s egy napon nyiltan és vidáman kilépünk a napfényre új lapunkkal a MA-val.

1916. október. Millió halott fekszik szerte a földeken. De mi élünk.

Mert életre születtünk és élni akarunk.

"Pátria" R.-T., Budapest 314290 Felelős vezető: Magyary István

